

EMRE TEKİN

T.C.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH

ANABİLİM DALI

**DOKTORA
TEZİ**

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA
(1950-1960)

EMRE TEKİN

TARİH

ANABİLİM DALI

ARALIK 2024

ARALIK 2024

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE KÜTAHYA (1950-1960)

DOKTORA TEZİ

**HAZIRLAYAN
EMRE TEKİN**

**DANIŞMAN
PROF. DR. ABDULAZİZ KARDAŞ**

VAN – 2024

KABUL VE ONAY

Emre TEKİN tarafından hazırlanan “ Demokrat Parti Döneminde Kütahya (1950-1960) ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüriler tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum	
Başkan: Prof. Dr. Şerif DEMİR Tarih Anabilim Dalı, Kastamonu Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye: Doç. Dr. Alpaslan ÖZTÜRKÇİ Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye: Doç. Dr. Ferit YÜCEBAŞ Tarih Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye: Doç. Dr. Recep Murat GEÇİKLİ Tarih Anabilim Dalı, Atatürk Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	19.12.2024
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 19/12/2024

Emre TEKİN

Doktora Tezi

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aralık, 2024

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA (1950-1960)

ÖZET

Bu çalışma, Demokrat Parti'nin (DP) iktidarda olduğu 1950-1960 yılları arasında Kütahya'da yaşanan siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri incelemektedir. DP, 1950, 1954 ve 1957 genel seçimlerde Kütahya'dan liste halinde milletvekilleri çıkarmayı başarmış, partinin önemli kalelerinden biri olmuştur. DP iktidarı, Kütahya'da sanayi ve enerji sektörlerinde büyük ölçekli yatırımlar gerçekleştirmiştir. Kütahya Şeker Fabrikası ve Kütahya Azot Fabrikası gibi sanayi tesislerinin yanı sıra, Tunçbilek Bölge Termik Santrali ve Kayaköy Hidroelektrik Santrali gibi enerji projeleri hayata geçirilmiştir. Türkiye'nin en büyük bor rezervlerinden birine sahip olan Emet Bor İşletmesi de bu dönemde faaliyete geçmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda şehirdeki nüfus artışına paralel olarak bankacılık ve ticari faaliyetlerde de büyüme yaşanmıştır. Mevcut okulların yenilenmesi ve kapasitelerinin artırılması dışında birçok yeni köy okulunun temeli bu dönemde atılmıştır. Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün faaliyetleri doğrultusunda tarımda makineleşme yaygınlaşmış, pancar ekim alanlarının giderek genişlemesiyle sektör, bölgesel kalkınmada önemli bir rol oynamıştır. Yerel basın da bu dönemde artan gazete sayısına paralel bir gelişim göstermiştir. Sonuç olarak, DP'nin 1950-1960 yılları arasındaki iktidarı, Kütahya'nın ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında köklü değişimlere yol açarak şehri modernleşme sürecinde önemli bir seviyeye taşımıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen yatırımlar ve yapılan reformlar, Kütahya'yı Türkiye'nin önemli sanayi şehirlerinden biri haline getirmiştir.

Anahtar Kelimeler : Demokrat Parti, Kütahya, Yerel Tarih.

Sayfa Sayısı : xv + 359

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ

Ph.D. Thesis

Emre TEKİN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

December, 2024

KÜTAHYA IN DEMOCRAT PARTY PERIOD (1950-1960)

ABSTRACT

This study examines the political, economic, social and cultural developments in Kütahya between 1950 and 1960, when the Democrat Party (DP) was in power. The DP succeeded in getting a full list of MPs from Kütahya in the 1950, 1954 and 1957 elections, and became one of the most important strongholds of the party. The DP government has made large-scale investments in the industrial and energy sectors in Kütahya. In addition to industrial facilities such as the Kütahya Sugar Factory and the Kütahya Nitrogen Factory, energy projects such as the Tunçbilek Regional Thermal Power Plant and the Kayaköy Hydroelectric Power Plant have been implemented. The Emet Bor Enterprise, which has one of the largest boron reserves in Turkey, also started operating during this period. In line with these developments, there has also been a growth in banking and commercial activities in parallel with the population growth in the city. In addition to the renovation of existing schools and increasing their capacities, the basis of many new village schools were laid during this period. In line with the activities of the Kütahya Technical Agriculture Directorate, mechanization in agriculture has become widespread, and with the gradual expansion of beet cultivation, sector has played an important role in regional development. The local press has also shown a parallel development to the increasing number of newspapers in this period. As a result, the DP's power between 1950 and 1960 led to fundamental changes in the economic, social and cultural structure of Kütahya, bringing the city to an important level in the modernization process. The investments and reforms carried out during this period have made Kütahya one of the most important industrial cities of Turkey.

Key Words : Democrat Party, Kütahya, Local History,

Quantity of Page : xv + 359

Supervisor : Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ	xi
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
B. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi.....	2
C. Kütahya’da İdari Yapılanma (Valiler ve Belediye Başkanları).....	3
1. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA’DA SİYASİ HAYAT.....	10
1.1. Siyasi Partiler	10
1.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi	12
1.1.2. Demokrat Parti.....	25
1.1.3. Millet Partisi	43
1.1.4. Cumhuriyetçi Millet Partisi	45
1.2. Seçimler.....	47
1.2.1. Genel Seçimler	47
1.2.1.1. 21 Temmuz 1946 ve 14 Mayıs 1950 Seçimleri	47
1.2.1.2. 2 Mayıs 1954 Seçimleri	51
1.2.1.3. 27 Ekim 1957 Seçimleri.....	52
1.2.2. Yerel Seçimler.....	57
1.2.2.1. İl Genel Meclisi Seçimleri	57
1.2.2.2. Belediye Meclis Üyeliği ve Muhtarlık Seçimleri	60
1.3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes’in Kütahya Ziyaretleri	62
1.4. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Kütahya	69
2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA’DA EKONOMİK HAYAT.....	78
2.1. Demokrat Parti Döneminde İzlenen Ekonomi Politikası	78

2.2. Demokrat Parti Döneminde Kütahya'ya Yapılan Yatırımlar	79
2.2.1. Kütahya Şeker Fabrikası	79
2.2.2. Kütahya Azot Fabrikası	87
2.2.3. Tunçbilek Termik Bölge Santrali	98
2.2.4. Emet Kayaköy Hidroelektrik Santrali	102
2.2.5. Etibank Emet Bor İşletmesi.....	104
2.3. Ticaret	108
2.3.1.Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası (KUTSO)	108
2.3.2.Bankalar	112
2.3.3. Özel Teşebbüsler	118
2.4. Tarım ve Hayvancılık.....	120
2.4.1. Tarım.....	120
2.4.1.1. Teknik Ziraat Müdürlüğü	121
2.4.1.2. Tarımsal Üretim.....	126
2.4.1.3. Çiftiçiyi Destekleme ve Topraklandırma Çalışmaları	131
2.4.1.4. 4K Kursları	133
2.4.1.5. Zirai Mücadele	135
2.4.2.Hayvancılık	138
2.4.2.1. Hayvan Sergileri.....	140
2.4.2.2. Tavukçuluk ve Arıcılık İstasyonu	142
2.4.2.3. Salgın Hayvan Hastalıkları ile Mücadele.....	145
2.5. Ormanlar.....	150
2.6. Madenler.....	153
2.7. Kaplıcalar	155
3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA'DA KÜLTÜREL HAYAT	160
3.1. Eğitim.....	160
3.1.1. İlk ve Orta Okullar	163
3.1.2. Kütahya Lisesi	170
3.1.3. Kız Sanat Enstitüsü	173
3.1.4. Erkek Sanat Enstitüsü.....	176

3.1.5. Hava Er Okuma Yazma Okulu.....	178
3.2. Basın	180
3.2.1. Demokrat Parti Döneminde Kütahya’da Yayımlanan Gazeteler	181
3.2.1.1. Kütahya (Vilayet Gazetesi)	182
3.2.1.2. Tavşanlı Postası.....	183
3.2.1.3. İleri Kütahya	183
3.2.1.4. Hakikat	184
3.2.1.5. Müstakil Tavşanlı.....	185
3.2.1.6. Demokrat Kütahya.....	186
3.2.1.7. Kahraman Emet.....	188
3.2.1.8. Kütahya Ekspres	188
3.2.1.9. Demokrat Kütahya’nın Sesi	189
3.2.1.10. Hür Kütahya.....	189
3.2.2. Diğer Gazeteler	190
3.3. Müze ve Kütüphaneler	192
3.4. Tiyatro ve Sinemalar	196
4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA’DA SOSYAL HAYAT	200
4.1. Nüfus.....	200
4.1.1. Bulgaristan Göçmenlerinin İskanı.....	203
4.2. Sağlık Hizmetleri.....	206
4.2.1. Hastaneler ve Diğer Sağlık Kuruluşları	207
4.2.2. Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele.....	210
4.3. Ulaşım	213
4.3.1. Karayolu.....	213
4.3.2. Demiryolu	217
4.3.3. Havayolu	220
4.4. Sosyal Yardım Kuruluşları ve Toplumsal Dayanışma.....	222
4.4.1. Kızılay	222
4.4.2. Merkez Yetiştirme Yurdu	225
4.4.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Aşevi	228

4.4.4. Çeşitli Yardım Faaliyetleri	228
4.5. Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı	231
4.6. Yangın, Doğal Afet ve Kazalar.....	232
4.6.1. Yangınlar	233
4.6.2. Doğal Afetler	236
4.6.3. Kazalar	238
4.7. Spor Faaliyetleri	243
4.8. Haberleşme ve Ulaştırma Faaliyetleri.....	251
4.9. Dernek ve Sendikalar	255
4.9.1. Dernekler.....	255
4.9.1.1. Yardım Sevenler Derneği	256
4.9.1.2. Kütahya İlinden Yetişenler Derneği	259
4.9.1.3. Dumlupınar Abidesi Yaptırma Derneği	264
4.9.1.4. Kütahya Yüksek Tahsil Gençliği Yardımlaşma Derneği	266
4.9.1.5. Kütahya Öğretmenler Yardımlaşma Derneği	267
4.9.1.6. Atatürk Anıtı Yaptırma Derneği.....	269
4.9.1.7. Diğer Dernekler	270
4.9.2. Sendikalar.....	273
4.10. İş ve İşçi Bulma Kurumu.....	278
4.11. Kooperatifler	281
4.12. Milli Bayramlar, Kutlamalar ve Anma Törenleri	285
4.12.1. Milli Bayramlar.....	285
4.12.2. Kurtuluş ve Kuruluş Günü Kutlamaları	291
4.12.3. Anma Törenleri	297
SONUÇ	302
KAYNAKLAR.....	307
EKLER.....	325
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
BBYSP	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BCA	Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BCG	Bacillus Calmette-Guérin (Verem Aşısı)
Bkz.	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMKP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DBTDA	Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi
DDT	Dikloro-Difenil-Trikloroetan (Sıtma Aşısı)
DP	Demokrat Parti
İBYSP	İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
kg	Kilogram
KİYD	Kütahya İlinden Yetişenler Derneği
km	Kilometre
KUTSO	Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası
kW	Kilowatt
MBK	Milli Birlik Komitesi
MP	Millet Partisi

MTA	Maden Tetkik Arama Enstitüsü
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı
ssy.	Sayfa Sayısı Yok
TAO	Türkiye Anonim Ortaklığı
TAŞ	Türkiye Anonim Şirketi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMTD	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMMZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
THK	Türk Hava Kurumu
THY	Türk Hava Yolları
TKP	Türkiye Köylü Partisi
TL	Türk Lirası
TŞF	Türkiye Şeker Fabrikaları
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
USD	Amerikan Doları
yy.	Yayın Yılı Yok

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: 15 Ekim 1950 Tarihinde Yapılan İl Genel Meclis Üyelikleri Seçim Sonuçlarına Göre Kütahya Merkez İlçeden Aday Olan Kişiler ve Aldıkları Oy Miktarları.	58
Tablo 2: 25 Eylül 1955 Tarihinde Yapılan İl Genel Meclis Üyelikleri Seçim Sonuçlarına Göre Merkez ve İlçelerden Seçimi Kazanan Asil ve Yedek Üyeler.	60
Tablo 3: Kütahya Şeker Fabrikası'nın Kuruluş Sermayesini Oluşturan Hissedarları.	82
Tablo 4: Kütahya Şeker Fabrikası'nın 1954-1960 Yılları Arasında Ürettiği Şeker Miktarı ve TL Cinsinden Değeri.	86
Tablo 5: Azot Sanayii Türk Anonim Şirketi'nin Kuruluş Sermayedarları ve Hisse Miktarları.....	92
Tablo 6: 1 Mayıs 1960 İtibarıyla Azot Fabrikası'nın Montaj Durumu.	96
Tablo 7: Azot Sanayi Türk A.Ş.'nin Amortisman ve Kredi Sandığı'ndan Aldığı Kredilerin Vadesi, Faizi Oranı ve Miktarları.....	97
Tablo 8: Etibank Genel Müdürlüğü'nün Emet Sınırları Dahilinde Bulunan Bor Tuzu Maden Yataklarının Büyüklüğü ve İmtiyaz Süreleri.....	107
Tablo 9: 1955 Yılı İtibarıyla Kütahya Merkez ve İlçelerinde Mevcut Olan Tarım Alet ve Makina Miktarları.	127
Tablo 10: 1949-1960 Yılları Arasında Kütahya'da Hububat ve Sınai Bitkilerin Ekim Alanları ile Elde Edilen Ürün Miktarları.	128
Tablo 11: Kütahya'da 1950-1960 Yılları Arasında Mevcut Hayvan Sayısı ve Bu Hayvanlardan Elde Edilen Et ve Süt Miktarları.....	139
Tablo 12: 1954 Yılı İtibarıyla Kütahya Merkez ve İlçelerinde Mevcut Arı Kovanı Sayısı ve Elde Edilen Mahsul Miktarı.	145
Tablo 13: Kütahya'da 1957-1960 Yılları Arasında Çeşitli Hastalıklar Sebebiyle Ölen ve Aşıl原因an-İlaçlanan Hayvan Sayıları.....	148

Tablo 14: 1950-1960 Yılları Arasında Kütahya’da Görev Yapan İl Milli Eğitim Müdürleri.	162
Tablo 15: 1950-1960 Yılları Arasında Kütahya Merkez, İlçe ve Köylerinde Faaliyet Gösteren Okullar.	167
Tablo 16: 1926-1965 Yılları Arasında Kütahya Merkez ve İlçelerinde Mevcut İlkokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları.....	168
Tablo 17: 1926-1965 Yılları Arasında Kütahya’da Mevcut Ortaokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları.	169
Tablo 18: 1949-1961 Yılları Arasında Kütahya Lisesi’nden Mezun Olan Öğrenciler. .	172
Tablo 19: 1945-1950 Yılları Arasında Kütahya ve İlçelerinin Nüfus Durumu.	201
Tablo 20: 1960 Yılı İtibariyle Kütahya Merkez ve İlçelerinin Nüfus Durumu.	202
Tablo 21: 1946-1960 Yılları Arasında Kütahya Merkez ve İlçelerinde Bulunan Ulaşım Araçları ve Sayıları.	216
Tablo 22: DP Döneminde Kütahya Merkez ve İlçelerinde Faaliyet Gösteren Spor Kulüpleri.	245

ÖNSÖZ

DP döneminde (1950-1960) Kütahya'yla ilgili çeşitli makale ve araştırma eserler bulunmakla birlikte, döneme tek bir açıdan bakan kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu durumdan hareketle, DP'nin iktidarda olduğu on yıllık süre zarfındaki şehrin panoraması, bu tez çalışmasıyla ortaya çıkarılmak istenmiştir. Kütahya tarihine katkı sunması amaçlanan bu çalışmanın, ilerleyen yıllarda araştırmacılar için istifade edebilecekleri bir kaynak olması umulmaktadır.

Dört bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında, Kütahya'nın Cumhuriyet öncesindeki idari ve mülki yapısı incelenmiştir. Ayrıca, Cumhuriyet'in ilanından sonra Kütahya'da görev yapan Valiler ve Belediye Başkanlarının görev süreleri ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölüm, Kütahya'daki siyasi hayatı konu edinmektedir. Bu bölümde, siyasi partiler ve düzenlemiş oldukları kongreler, genel seçimler ve seçilen milletvekilleri, yerel seçimler, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in Kütahya ziyaretleri ve son olarak 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin şehre yansımaları ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Kütahya'nın ekonomik yapısı ele alınmıştır. Bu dönem, şehirde sanayi ve enerji alanlarında önemli yatırımların yapıldığı bir dönem olarak öne çıkarken bankacılık, ticaret, tarım ve hayvancılık gibi sektörlerdeki gelişmeler de ele alınarak, bu değişimlerin şehrin ekonomik ve sosyal yapısına etkileri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Kütahya'nın eğitim ve kültürel hayatı kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Merkez, ilçe ve köylerdeki okul sayıları, bu okullarda görev yapan öğretmenler ve öğrenim gören öğrencilerle ilgili istatistikler detaylı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, Kütahya merkez ve ilçelerinde yayımlanan gazeteler de ana hatlarıyla incelenmiştir. Kütüphane, sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklerin yanı sıra, şehrin tarihi dokusuna katkı sağlayan müzecilik çalışmaları da incelenmiştir.

Çalışmanın son kısmını oluşturan dördüncü bölümde ise Kütahya'nın nüfus yapısı ve Bulgaristan göçmenlerinin iskanı ele alınmış, hükümetin veya vatandaşların iş birliğiyle bölgeye kazandırılan sağlık kuruluşları ve salgın hastalıklarla mücadele çalışmaları tespit edilmiştir. Ulaşım hizmetlerinin gelişim süreci, sosyal yardım kuruluşların ihtiyaç sahiplerine yönelik faaliyetleri ve Kütahya merkez, ilçe ve köylerinde meydana gelen yangın, doğal afet ve kazalar tespit edilmiştir. Özellikle DP döneminde canlanan sportif faaliyetler ve gelişen haberleşme ve ulaştırma hizmetlerine değinilmiştir. Son olarak Kütahya'da kurulan dernek, sendika ve kooperatiflerin kuruluş amaçları ve yürütmüş oldukları faaliyetler ile şehirdeki toplumsal dayanışmaya katkıda bulunan kutlama ve anma törenleri gibi toplumsal etkinliklerle Kütahya'nın sosyal dinamikleri ortaya konulmuştur.

Bazen yorucu, bazen keyif verici bir çalışma sürecinin sonunda meydana getirilen bu çalışmada birçok kişinin desteği, katkısı ve emeğinin olduğunu belirtmem gerekir. Öncelikle tez çalışmamın her aşamasında yanımda hissettiğim, bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren ve tez yazım sürecinin her aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Abdulaziz Kardaş'a minnettarım. Tez İzleme Komitesi'nde yer alan Doç. Dr. Ferit Yücebaş ve Doç. Dr. Alpaslan Öztürkci hocalarıma tez yazım süreci boyunca sundukları katkı ve tavsiyeleri için teşekkür ederim. Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi'nde görevli Kürşat Nusret Erden'e, Ankara Milli Kütüphanesi'nin süreli yayınlar kısmında çalışan personellere ve Antalya İltem Antik Sahaf çalışanlarına teşekkür ederim. Dr. Yağmur Şen'e, Akdeniz Üniversitesi'nde görev yapan Araştırma Görevlisi Fatih Ertaş'a ve Dr. İkrâm Ertaş'a müteşekkirim.

Son olarak, her koşulda yanımda olan eşime, kızıma ve aileme sonsuz sevgi ve şükranlarımı sunarım.

Emre TEKİN

VAN-2024

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Bu çalışma, Demokrat Parti'nin (DP) iktidarda olduğu 1950-1960 yılları arasında Kütahya'nın idari, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişmelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma konusunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen literatür taramasında, Kütahya'nın Osmanlı Devleti, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerindeki (1950'ye kadar) siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik durumları hakkında çeşitli çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. DP döneminde Kütahya ile ilgili kapsamlı bir çalışmanın bulunmaması, bu konu üzerinde yoğunlaşmamıza neden olmuş ve literatürde tamamlayıcı bir bütünlük sağlamak adına bu konuda çalışma yapmaya karar verilmiştir.

Yerel tarih çalışmaları son yıllarda popüler olmakla birlikte, çalışması yapılan yerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel değişim ve gelişimlerini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, yapılan yerel tarih çalışmaları ile bölgenin farklı dönemlerine ait çeşitli karşılaştırmaların yapılması ve yorumlanmasını kolay kılması bakımında da önem arz etmektedir. Çalışmanın amaçlarından biri tek parti dönemi ile DP iktidarı dönemindeki Kütahya arasında yaşanan siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri veya varsa sorunları tespit etmektir. DP, iktidarda olduğu on yıllık süre boyunca Türk siyasal hayatında önemli izler bırakmıştır. DP'nin kurucularından Adnan Menderes, 1946 yılı seçimlerinde hem memleketi Aydın'dan hem de Kütahya'dan milletvekili adaylığında bulunmuştur. Menderes, seçim sonucunda kendi memleketinden milletvekili seçilemezken Kütahya'dan DP milletvekili seçilerek meclise girebilmiştir. Böylece, Menderes'in Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) muhalefet olarak meclise girebilmesi Kütahya'dan milletvekili seçilmesiyle gerçekleşmiştir. Kütahya, Menderes için sadece milletvekilliği kazandığı bir il olmanın ötesinde duygusal anlamda bağ kurduğu bir yer olmuştur. Menderes, bu hissiyatını sıkça Kütahya'ya yapılan yatırımların açılış ve temel atma törenlerinde dile getirerek,

Kütahyalılara karşı her zaman bir vefa borcu olduğu vurgulamıştır. Kütahya ile Menderes arasındaki bu bağ seçim sonuçlarına da yansımıştır. 1950, 1954 ve 1957 yıllarında yapılan genel seçimlerde DP, Kütahya'dan liste halinde milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Bu seçim başarısıyla Kütahya, “DP'nin kalesi” olarak nitelendirilen illerden biri haline gelmiştir. Kütahya'da günümüzde de faaliyet gösteren birçok fabrikanın temeli, DP iktidarı yıllarında atılmış ve Başbakan Adnan Menderes bizzat bu yatırımların temel atma ve açılış törenlerine katılmıştır. Adnan Menderes'in 1946'da Kütahya'dan DP milletvekili seçilmesiyle başlayan siyasi hayatı, 27 Mayıs 1960 sabahı gerçekleşen askeri darbeye yine Kütahya'da son bulmuştur. Kütahya, genel anlamda yerel tarihe katkı sunması bakımından önemli bir şehir olmanın yanı sıra, DP'nin kurucularında olan Adnan Menderes adına ilklerin yaşandığı bir yer olması nedeniyle de dikkat çekici bir konumda bulunmaktadır.

B. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi

“Demokrat Parti Döneminde Kütahya (1950-1960)” isimli tez çalışması hazırlanırken, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda bulunan Özel Kalem Müdürlüğü, Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı, Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), Muamelat Genel Müdürlüğü, Siyasi Partiler, Nafia Vekaleti, Yassıada Mahkemesi Kararları, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi fonlarında yer alan arşiv belgeleri başta olmak üzere, dönemin yerel ve ulusal gazeteleri geniş ölçekte taranmıştır. Arşiv belgeleri ve gazetelerin taranmasından sonra resmî belgeler kapsamında; TBMM Tutanaklar Dergisi, TBMM Zabıt Ceridesi, Resmî Gazete, Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistikleri, Yüksek Seçim Kurulu verileri, Tarım Bakanlığı ve Köy ve Ziraat Kalkınma Kongre Mazbatası, Sayıştay Başkanlığı denetim raporları incelenmiştir.

Döneme ışık tutması bakımından 1967, 1973 ve 2002 yıllarında yayınlanan Kütahya İl Yıllıkları ve çeşitli ansiklopedilerden yararlanılmıştır. Telif ve araştırma eserler, çeşitli dergilerde yayınlanan makaleler ve İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın elektronik veri tabanında yer alan yüksek lisans tezleri ile Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi'nde yer alan kaynaklar taranmıştır.

Çalışmanın en önemli veri kaynaklarından biri olan yerel gazeteler, Ankara Milli Kütüphanesi'nin süreli yayınlar kısmından temin edilmiştir. Bu doğrultuda, Kütahya'nın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarına değinen on dört gazete tespit edilmiştir. Fiziksel olarak erişilemeyen bazı gazetelere ise Ankara Milli Kütüphanesi'nin dijital arşivi aracılığıyla ulaşılmıştır. Gazetelerin manşetlerinde yer alan haberler, çeşitli başlıklar halinde kronolojik olarak kategorize edilmiştir. Yerel gazeteler incelenirken, siyasi gelişmeleri haber yapan gazetelerin taraflı olma durumu göz önünde bulundurularak gazeteler arasında çapraz tarama yapılmış ve bu sayede gerçek bilgiye ulaşmaya çalışılmıştır. Yerel basında yayımlanan çeşitli istatistikler, resmi kaynaklardan alınan verilerle karşılaştırılarak, bilgi tutarlılığı sağlanmış ve yanlış bilgilendirmenin önüne geçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yapılan araştırmalar sonucunda Kütahya'nın idari yapısı, seçimler ve sonuçları, Kütahya'da yapılması planlanan fabrikalar için hazırlanan ön inceleme raporları, yapımı devam eden tesislerin inşa aşamaları ve maliyet detaylarına, yine arşiv belgeleri aracılığıyla ulaşılmıştır. Bu belgeler ışığında elde edilen veriler doküman analizi yöntemi kullanarak bir araya getirilmiştir.

C. Kütahya'da İdari Yapılanma (Valiler ve Belediye Başkanları)

1429 yılında Osmanlı Devleti egemenliği altına giren Kütahya¹, 1451'de Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olmuştur. Bu dönemde, ilk beylerbeyi olarak İshak Paşa görevlendirilmiştir². 1841 yılına gelindiğinde, Kütahya ile birlikte Kocaeli, Bolu,

¹ Hamza Güner, *Tarihte Kütahya*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1961, 57. Kütahya'nın tarihine ilişkin çeşitli araştırma eserler mevcut olmakla birlikte, 1923-1950 yıllarını kapsayan ve Ali Gökdül tarafından hazırlanan "Kütahya'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi, İktisadi ve Sosyo-Kültürel Hayat (1923-1950)" başlıklı doktora tezinde bu konu geniş kapsamda ele alınmıştır. Tekrarı önlemek adına, bu bölüm çalışmada yer almamaktadır. Ancak, Kütahya'nın Osmanlı Devleti'ne katılması ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasındaki idari yapısı ele alınmış, tez konusu sınırlarını aşmamak kaydıyla DP dönemine kadar genel bir çerçeve çizilmiştir. Kütahya'nın tarihi hakkında detaylı bilgi edinmek isteyenlere söz konusu tezin incelenmesi önerilir. Bkz. Ali Gökdül, *Kütahya'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi, İktisadi ve Sosyo-Kültürel Hayat (1923-1950)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uşak Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak, 2022.

² Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim'in sancakbeyi olarak görev yaptıkları dönem dışında Kütahya, 1893 yılına kadar Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olmaya devam etmiştir. Meltem Aydın-Lokman Aydın,

Eskişehir, Balıkesir ve Afyonkarahisar sancaklarının bir araya gelmesiyle Hüdavendigar Vilâyeti teşkil edilmiş ve Kütahya, bu vilâyetin merkezi olmuştur. Kütahya'nın yaklaşık yirmi beş yıl boyunca Hüdavendigar Vilâyeti merkezi olma özelliği, 1867'de merkezin Bursa'ya taşınmasıyla son bulmuştur³. Merkez değişikliğinin ardından 1870 yılı itibarıyla Kütahya'ya bağlı kazalar Uşak, Gediz, Simav ve Eskişehir'dir. Etrafşehir, Altıntaş, Gireği, Virancık, Gümüş ve Tavşanlı Kütahya'ya; Banaz ve Göbek Uşak'a, Seyidgazi ve İnönü Eskişehir'e; Eğriöz ve Dağardı Simav'a, Şaphane ise Gediz'e bağlı nahiyelerdir⁴.

1912 yılına kadar Hüdavendigar Vilayetine bağlı bir sancak konumunda olan Kütahya, iktisadi ve idari kıymeti göz önünde bulundurularak müstakil mutasarrıflık olmuştur. 28 Mart 1918 tarihli bir kanunla, Kütahya Sancağına bağlı Tavşanlı ve Emet nahiyeleri kaza haline getirilmişlerdir. Böylelikle, 1 Mart 1919 tarihinden geçerli olmak üzere Kütahya Sancağı Merkez, Simav, Gediz, Uşak, Tavşanlı ve Emet olmak üzere kaza sayısı altıya yükselmiştir⁵. Hüdavendigar Vilayetine bağlıyken, Kütahya Merkez kaza ile Simav, Gediz, Uşak ve Eskişehir kazalarına sahipken, Eskişehir kazası müstakil bir sancak haline getirilerek Kütahya Sancağından ayrılmıştır. 1920 yılındaki kaza dağılımı 1945 yılına kadar devam etmiş; bu dönemde Emet, Gediz, Simav, Tavşanlı ve Uşak olmak üzere beş ilçesi varken; 1946 yılında çıkarılan kanunla, Merkez nahiyeler içerisinde yer alan Altıntaş ilçe olmuştur ve ilçe sayısı altıya yükselmiştir⁶.

Cumhuriyetin ilanından sonra Kütahya'da görev yapan ilk Vali, Hüseyin Fevzi Toker'dir⁷. 18 Nisan 1923 tarihinde göreve başlayan Toker, 14 Nisan 1930 tarihine kadar yaklaşık yedi yıl bu görevi sürdürmüştür. Toker'den sonra sırasıyla Kütahya Valiliği yapan isimler ve görev yaptığı zaman dilimleri ise şu şekilde gerçekleşmiştir: Ahmet Nusret Doğruer (24 Nisan 1930-29 Haziran 1932), İbrahim Sahip İhsan Örgü (31

Osmanlı Dönemi Kütahya Vakıf ve Zaviyeleri-Muhasebe ve Müzayede İşlemleri (1832-1863), Efe Akademi Yayınları, İstanbul, 2022, 32.

³ Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVI, Ankara, 2002, 583.

⁴ Aydın, 37.

⁵ Kütahya, 8 Ekim 1923 tarihinde il olmuştur. Kütahya 1973 İl Yıllığı, İzmir Ticaret Matbaacılık TAŞ, yy (Yayın Yılı Yok), 29.

⁶ Gökdül, 19.

⁷ Güner, 47.

Temmuz 1932-21 Aralık 1934), Ahmet Hazım Türegün (25 Aralık 1934-2 Aralık 1935), Ahmet Sedat Erim (23 Aralık 1935- 14 Haziran 1938), Mehmet Nazif Ergin (27 Haziran 1938-9 Ocak 1939), İsmail Hamit Oskay (4 Şubat 1939-24 Kasım 1941). Tefik Hadi Baysal (30 Kasım 1941-27 Temmuz 1946), Ethem Necip Yetkiner (14 Şubat 1947-19 Mart 1949) ve son olarak Fuat Kadioğlu 27 Temmuz 1949-4 Kasım 1950 tarihleri arasında görev yapan isimlerdir⁸.

Fuat Kadioğlu'ndan sonra Kütahya Valisi olarak Haluk Nihat Pepeyi görev yapmıştır. DP iktidarı ile arasının iyi olduğu bilinen Vali, vatandaşlar tarafından da sempatik bir isim olarak kabul edilmiştir. Pepeyi, İçişleri Bakanlığı'nın 20 Mayıs 1952 tarihli ve 511-5837 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla Merkez Valiliği görevine atanmıştır⁹. Bu atamanın ardından eski Vali, tüm Kütahyalılara seslenmek amacıyla Demokrat Kütahya gazetesinde bir veda yazısı yazmıştır¹⁰. 2 Haziran 1952 Pazartesi günü mülki ve askerî erkan dışında kalabalık bir vatandaş topluluğu tarafında şehirden uğurlanmıştır¹¹. Merkeze ataması yapılan Haluk Nihat Pepeyi, 1954 seçimlerinde DP'den Kütahya milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Haluk Nihat Pepeyi'nin tayininden sonra Kütahya Valiliği görevini Vali Vekili Hayri Eke devralmıştır¹². Yaklaşık bir yıl boyunca Vali Vekili olarak görev yapan Eke, 1953 yılında Fahrettin Akkutlu'nun Kütahya Valisi olarak göreve başlamasının ardından Kadıköy Kaymakamı olarak tayin edilmiştir¹³. Kütahya Valisi Fahrettin Akkutlu göreve başladıktan kısa bir zaman içinde halkın sevgisini kazanmış, tarım ve hayvancılık alanları başta olmak üzere şehrin kalkınması yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu doğrultuda Akkutlu, Tarım Bakanlığı'nın teklifi üzerine Takdirname ile

⁸ Gökdül, 34-49.

⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.18.1.2 / 129.38.3.

¹⁰ Haluk Nihat Pepeyi'nin Kütahyalılara yazmış olduğu veda yazısının içeriği şöyledir: “Aziz Kütahyalılar: yirmi ay sevgi ve teveccühünüze dayanarak aranızda kaldım. Birbirimizi tamamlamaya çalıştık. Kütahya'mız, çok muhterem hükümetimizin himmetleşmesine kavuştu. Elbet bir gün ayrılacaktık. Ben, şimdi köylü, şehirli hepinizin sevgisine borçlu olarak bu güzel ilinizden gidiyorum. Kütahya'da veya başka yerlerde vazifeli, vazifesiz hülasa sağ oldukça ben sizinim. Bana güveniniz. Allahaismarladık. Refah ve saadet hakkınızdır. Yediden yetmişe kadar hepinize sevgi ve saygılarımı sunarım. Aziz Kütahyalılar”. *Demokrat Kütahya*, 1 Haziran 1952, 1.

¹¹ *Demokrat Kütahya*, 5 Haziran 1952, 4.

¹² *Demokrat Kütahya*, 18 Eylül 1952, 1.

¹³ *Hakikat*, 18 Nisan 1953, 1.

ödüllendirilmiştir¹⁴. Aynı zamanda Vali Akkutlu, Kütahya'nın kültürel değerlerini koruma ve tanıtmaya amacıyla Kütahya Müzesi'nin kurulması yönündeki çalışmaları başlatmıştır.

Kütahya Valisi Fahrettin Akkutlu, İçişleri Bakanlığı'nın 21 Eylül 1955 tarihli ve 511/10412 sayılı yazısı ile 24 Eylül 1955 tarihli Bakanlar Kurulu kararı doğrultusunda Diyarbakır Valiliği'ne atanmıştır. Aynı kararla, Diyarbakır Valisi Şevket Ozanalp'ın Kütahya Valiliği'ne ataması gerçekleştirilmiştir¹⁵. Diyarbakır Valiliği'ne atanan Fahrettin Akkutlu, Kütahya'dan ayrılmadan önce birlikte çalıştığı kişiler ve halkla bir dizi veda ziyareti düzenlemiştir¹⁶. Veda ziyaretlerinin ardından 13 Kasım 1955 tarihinde kendisi için düzenlenen uğurlama töreni, duygusal anlara sahne olmuştur. Akkutlu, halkın gözyaşları ve yoğun sevgisi eşliğinde Kütahya'dan ayrılmıştır¹⁷. Kütahya Valiliği görevine atanan Şevket Ozanalp¹⁸ ise 20 Kasım 1955 Pazar günü öğle saatlerinde Kütahya'ya gelerek resmen görevine başlamıştır¹⁹.

DP iktidarı döneminde Kütahya'da görev yapan son Vali Fahrettin Gömülü olmuştur. Gömülü'nün valilik döneminde, birçok köy okulunun açılışı gerçekleştirilmiş ve eğitim olanakları artırılmıştır. Ayrıca, içme suyu projeleri üzerinde çalışmalar yapılmış, çeşitli dernek toplantıları ve kutlama törenlerine katılım sağlanmıştır.

¹⁴ Kütahya, 26 Ekim 1955, 1.; BCA. 30.18.1.2 / 143.51.9.

¹⁵ BCA. 30.18.1.2 / 140.84.15.

¹⁶ Kütahya, 12 Kasım 1955, 1.

¹⁷ Kütahya, 14 Kasım 1955, 1.

¹⁸ BCA. 30.18.1.2 / 143.63.11. Kütahya Valisi Şevket Ozanalp, göreve başladıktan sonra mesai arkadaşları ve Kütahya halkına şu mesajla seslenmiştir: *Kütahya vilayetinde vazifeye başlarken amme hizmetleri kadrolarında yer almış bulunan mesai arkadaşlarımı sevgi ile selamlarım. İdare tekniği bakımından bir memlekete amme hizmetlerinin iyi bir şekilde görülebilmesi için iyi yetişmiş personele, tahsisata ve çeşitli hizmet vasıtalarına ihtiyaç vardır. Yapılacak tetkik ve teftişlerde bu unsurlarda görülecek noksanların ikmal ve islahına çalışacaktır. Ancak, amme hizmetlerinde muvaffakiyet için bunlar da kâfi gelmez. Hizmetleri yürütecek olan amir, memur arkadaşlarımla programlı, disiplinli ve randımanlı olarak çalışmaları lüzumdur. Bundan başka; mesai arkadaşlarımla, idarede kanunun hakimiyeti prensibini göz önünde bulundurarak vazife görmelerini, iş sahiplerine güler yüz göstermelerini, eşit ve iyi muamele yapmalarını, işlerinde sürat ve kolaylık saplamalarını dilerim. Bilmükabele muhterem vatandaşlarımla da hizmetlerinde bulunan memurlara karşı gereken hüürmet ve riayeti esirgemeyeceklerinde eminim. Bu suretle teessüs edecek ahengin iyi neticeler vereceğine kaniyim. Vilayetimizde birlikte göreceğimiz hizmetler için mesai arkadaşlarıma başarılar diliyorum.* Kütahya, 24 Kasım 1955, 1.

¹⁹ Kütahya, 21 Kasım 1955, 1.

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen Askeri Darbe sonrası, ülke yönetimi Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından devralınmış ve bu kapsamda Kütahya Valiliği ve Kütahya Belediye Başkanlığı görevlerinde bulunmak üzere Hava Kurmay Albay Muhsin Batur (Askeri Vali sıfatıyla) görevlendirilmiştir²⁰. Batur, görevde yaklaşık iki hafta kaldıktan sonra 14 Haziran 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki (TSK) görevine dönmek üzere şehirden ayrılmıştır. Bu süreçte Ertuğrul Süer, Kastamonu Vali Yardımcılığı görevinden alınarak Kütahya Valisi olarak tayin edilmiştir²¹.

DP iktidarının ilk yıllarında görevde olan Kütahya Belediye Başkanı Mehmet Çini, 1949'da göreve başlamıştır. Çini'nin başkanlığı, 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 89'unucu maddesi gereğince, 30 Nisan 1949 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından resmen onaylanmıştır²². İktidar değiştikten sonra yaklaşık sekiz ay kadar görevine devam eden Çini'den sonra 2 Ocak 1951 tarihinde Mehmet Özbilen başkanlık makamına oturmuştur²³. Mehmet Özbilen döneminde, Kütahya Şeker Fabrikasının temelini atılması, Erkek Sanat Enstitüsü'nün yeni binasına taşınması ve birçok ilkokulun yapımına başlanması bu dönemde gerçekleşen önemli gelişmelerdir. Özbilen, 1954 seçimlerinde Kütahya'dan milletvekilliği başvurusunda bulunacağı için aynı yıl görevinden istifa etmiştir. Bu istifa kararının ardından toplanan Belediye Meclisi, 29 Mart 1954 tarihinde yapmış olduğu seçim sonucunda Mehmet Kesen'i oy çokluğuyla Belediye Başkanı olarak seçmiştir²⁴. Mehmet Kesen'in başkanlığı, 22 Nisan 1954 tarihinde resmen onaylanmıştır²⁵. Kesen döneminde, Kütahya Şeker Fabrikası'nın açılış, Azot Fabrikası, Tunçbilek Bölge Termik Santrali ve belediyenin yeni hizmet binasının²⁶

²⁰ *Kütahya*, 30 Mayıs 1960, 1.

²¹ *Kütahya*, 14 Haziran 1960, 1.; *Hür Kütahya*, 11 Haziran 1960, 2.; *Kütahya Ekspres*, 13 Haziran 1960, 1.

²² *BCA*. 30.11.1.0 / 205.13.10.

²³ *BCA*. 30.11.1.0 / 218.39.2.

²⁴ *Kütahya*, 30 Mart 1954, 1.

²⁵ *BCA*. 30.11.1.0 / 244.16.6.

²⁶ Kütahya Belediyesi, Kışla Meydanı'nın parselasyon çalışmaları esnasında ilerleyen yıllarda yeni hizmet binası yaptırmak amacıyla bu bölgeden 600 metrekarelik bir arsa ayırmıştır. Belediye binası için gerekli teknik hazırlıklar tamamlandıktan sonra yaptırılacak olan yeni belediye binası, 16 Kasım 1953 tarihinde 241.761 TL'ye ihaleye çıkarılmış ve projeyi yüzde 1 kırımla 239.249 TL'ye müteahhit Şükrü Ataberk kazanmıştır. *Kütahya*, 17 Kasım 1953, 1. Proje teslim süresi sekiz ay olan yeni belediye binası zemin dahil üç kat üzerine inşa ettirilecek ve içinde toplantı encümen salonları, muhasebe, fen ve su işleri, veteriner, nikah memurluğu ve düğün salonu, zabıta zemin katta arşiv, müstahdem odaları ve kalorifer dairesini

temel atma törenleri, Kesen döneminde gerçekleşen önemli gelişmelerdir. Kesen'in başkanlık görevi 4 Aralık 1955'te yapılan yerel seçimlerle son bulmuştur. Seçim sonuçlarına göre Kütahya'nın yeni Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar olurken Sarpaşar'ın başkanlık görevi ise 11 Ocak 1956 tarihinde resmen onaylanmıştır²⁷. Belediye Başkanı seçildiği tarihte yirmi beş yaşında olan Sarpaşar, Türkiye'nin en genç belediye başkanı unvanıyla görevine başlamıştır²⁸. Kütahya belediyesinin yeni binasının açılışı²⁹ ve Kütahya Garı'nın temelini atılması Sarpaşar döneminde gerçekleşmiştir. Sarpaşar iki buçuk yıl süresince yürüttüğü belediye başkanlığı görevinden işlerinin çok yoğun olduğu gerekçesiyle 6 Temmuz 1958 tarihinde istifa ederek ayrılmıştır³⁰. Bu istifa kararının ardından Vali, yeni belediye başkanını seçmek amacıyla belediye meclisini toplantıya davet etmiştir. Toplantıda çoğunluk, Akif Onur'u aday olarak göstermiş ve seçim sonuçlarına göre Onur, oy çokluğuyla Kütahya'nın yeni Belediye Başkanı olmuştur³¹. Akif Onur'un başkanlığı, 9 Eylül 1958 tarihinde resmen onaylanmıştır³². Onur, yaklaşık dört ay başkanlık görevini sürdürmüş, ancak 21 Ocak 1959 tarihinde görevinden istifa etmiştir. Kütahya'da faaliyet gösteren birçok dernek, Onur'un istifasını geri çekmesi için Başbakanlık makamına telgraflar çekmiştir³³. Ayrıca, istifa kararının onaylanmaması için bazı milletvekilleri araya girerken³⁴ vatandaşlar da bu karardan büyük üzüntü duymuşlardır³⁵. Akif Onur'un istifa kararı, tüm ikna çabalarına rağmen karşılıksız

İçermektedir. Ayrıca bina dört cepheden girilip çıkılabilecek tarzda inşa edilmiştir. Yeni belediye binasının temel atma töreni 24 Haziran 1954 tarihinde gerçekleşmiştir. Törende, Vali Fahrettin Akkutlu, Belediye Başkanı Mehmet Kesen, DP İl Başkanı Muhsin Sönmezer, idari ve mülki erkan dışında vatandaşlar da hazır bulunmuşlardır. *Hakikat*, 11 Kasım 1953, 4.; *Kütahya*, 25 Haziran 1954, 1.

²⁷ BCA. 30.11.1.0 / 255.5.12.

²⁸ *Milliyet*, 4 Aralık 1955, 3.

²⁹ 16 Kasım 1953 tarihinde ihalesi yapılan ve 1954 yılı Haziran ayında temeli atılan yeni belediye binası, belediye bütçesi imkanları dahilinde yapıldığı için planlanan tarihte bitirilememiştir. Yapım maliyetinin 550 bin TL'ye yükseldiği hizmet binası, uzun yılların ardından nihayet 1958 yılında bitirilerek hizmet verecek duruma gelmiştir. 1 Şubat 1958 Cumartesi günü düzenlenen açılış törenine, Vali Fahrettin Gömülü, Milletvekili İbrahim Germiyanoglu, Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar, askeri ve mülki erkan dışında kalabalık bir vatandaş topluluğu hazır bulunmuştur. *Kütahya*, 1 Şubat 1958, 1.; *Kütahya Ekspres*, 2 Şubat 1958, 1.

³⁰ *Kütahya Ekspres*, 7 Temmuz 1958, 1.

³¹ *Kütahya Ekspres*, 22 Temmuz 1958, 1.; *Kütahya*, 22 Temmuz 1958, 1.

³² BCA. 30.11.1.0 / 272.25.13.

³³ *Kütahya Ekspres*, 22 Ocak 1959, 1.

³⁴ *Kütahya Ekspres*, 23 Ocak 1959, 1.

³⁵ *Kütahya Ekspres*, 24 Ocak 1959, 1.

kalırken Belediye Başkanlığı makamı da yaklaşık beş ay boyunca boşta kalmıştır. Bu durumdan hareketle DP il idare heyetinin 10 Haziran 1959 tarihinde almış olduğu karar neticesinde Sezai Sarpasır tekrar Kütahya Belediye Başkanlığı makamına getirilmiştir³⁶. Sarpasır'ın başkanlığı 20 Temmuz 1959 tarihinde resmen onaylanmıştır³⁷.

Başbakan Adnan Menderes, 6 Aralık 1959 tarihinde Ankara'ya gelecek olan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Dwight David Eisenhower'ı karşılamak amacıyla düzenlenecek olan törene, Sezai Sarpasır'ı telgrafla davet etmiştir. Bu davet üzerine Sarpasır, Başkan Eisenhower'e takdim edilmek üzere üzerinde adının yazıldığı çini bir tabak hazırlatmıştır³⁸.

³⁶ *Kütahya Ekspres*, 11 Haziran 1959, 1.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 23 Haziran 1959, 1.

³⁷ *BCA*. 30.11.1.0 / 277.21.7.

³⁸ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 2 Aralık 1959, 1.

1. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA'DA SİYASİ HAYAT

1.1. Siyasi Partiler

Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili düzene geçiş süreci, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından hız kazanmış ve bu süreç 1945 yılında belirginleşmiştir³⁹. Özellikle Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e üye olması, demokratikleşme yönünde önemli adımlar atılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu uluslararası örgüt, demokratik değerler üzerine inşa edilmiş olup, savaşın son döneminde Almanya ve müttefiklerine karşı savaş ilan eden Türkiye'deki düşünce, vicdan ve örgütlenme özgürlüklerinin kısıtlanması ve tek parti rejiminin devam etmesi, uluslararası camiada kabul görmeyecekti. Bu bağlamda, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945 tarihinde yaptığı konuşmada, çok partili hayata geçileceğini duyurmuş ve bu süreç iç siyasette yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Bu süreçte hem Meclis'te hem de basın organlarında muhalif sesler daha belirgin hale gelmiştir⁴⁰. Demokratikleşme, dış dinamikler tarafından bir zorunluluk haline gelirken, iç dinamikler tarafından da desteklenmiş ve öne çıkarılmıştır. Demokratikleşme, temelde devlet ile devlet yönetimine katılım hakkı bulunmayan kesimler arasındaki ilişkilerin, bu kesimlerin lehine olacak şekilde yeniden düzenlenmesi anlamına gelir. Yönetilenlerin devlet yönetimi ve siyasal karar alma süreçlerine daha fazla katılım sağlaması, ayrıca devlet organlarının keyfiliğinin yasal ve kurumsal mekanizmalarla sınırlandırılması, demokratikleşme sürecinin temel unsurlarını oluşturmaktadır⁴¹.

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzlemde "demokrasi cephesi" olarak tanımlanan blok, demokrasiyi insan haklarının, bireysel özgürlüklerin ve çok partili sistemin temel dayanakları olarak kabul etmiştir. Türkiye de bu kapsamda, siyasal özgürlüklerin genişletilmesi, çok partili bir rejimde serbest tartışmalar sonucunda halkın çoğunluğunu ikna ederek seçimleri kazanan bir partinin iktidarı devralması ve bu

³⁹ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013, 7.

⁴⁰ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, (5. Baskı), İmge Kitapevi, Ankara, 1995, 446.

⁴¹ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, 43-44.

partinin karşısında muhalefet partilerinin varlığının temin edilmesi yönündeki anlayışı benimsemiştir. Bu durum, 1946 yılında DP'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. DP, kısa sürede teşkilatlanmasını tamamlayarak muhalefet görevini üstlenmiş ve 1950 genel seçimlerinde iktidara gelmiştir⁴².

14 Mayıs 1950 genel seçimleri, Türkiye'nin demokrasi tarihinde bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Bu seçimle birlikte halk, özgür iradesini sandığa yansıtarak, CHP'nin tek parti iktidarına son vermiştir. 1950 seçimleri, seçmen iradesinin baskı ve dayatmalardan uzak bir şekilde sandığa yansıdığı ilk seçim olarak tarihe geçmiştir. Tek parti döneminde yapılan seçimlerde çeşitli baskı unsurlarının varlığı tartışma konusu olmuşken, 1950 seçimleri bu durumun sona erdiğini göstermiştir⁴³. Sonuç olarak, Cumhuriyet'in kuruluşundan çok partili hayata geçişin yaşandığı 18 Temmuz 1945 tarihine kadar Türkiye'de dört siyasi parti kurulmuştur. 14 Mayıs 1950'deki seçimlere kadar bu sayı 24'e ulaşmıştır. DP'nin iktidara geldiği 1950'den 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne kadar geçen dönemde ise 16 siyasi parti daha kurulmuştur⁴⁴.

Türkiye'de siyasi partiler, ideolojilerini anlatma ve teşkilatlanma süreçlerinde kongreleri önemli bir araç olarak kullanmışlardır. Bu kongreler, parti içi karar alma mekanizmalarının işletilmesinde ve partilerin siyasi vizyonlarının şekillendirilmesinde kritik bir rol üstlenmiştir. Kütahya'da DP döneminde düzenlenen kongrelere parti genel sekreterleri ve milletvekilleri gibi üst düzey siyasilerin yanı sıra köy ve kasabalardan vatandaşlar da yoğun katılım sağlamış, bu toplantılar hem şikayetlerin dile getirildiği hem de zaman zaman tartışmaların yaşandığı platformlar olmuştur. Bu süreçte partiler, seçimler öncesinde propaganda faaliyetlerine ağırlık vermiş, aday belirleme çalışmaları yapmış ve halka yönelik vaatlerini duyurmuşlardır. Seçim hazırlıkları sürecinde partilerin gündeminde ekonomik kalkınma, tarım, eğitim, sağlık gibi konular yer almış,

⁴² Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, 48-49.

⁴³ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, (5. Baskı), İmge Kitapevi, Ankara, 2013, 13.

⁴⁴ Mete Kaan Kaynar, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, 28.

köy ve kasaba halkından gelen talepler bu kongrelerde sıklıkla dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra kongrelerde zaman zaman tartışmalar ve anlaşmazlıklar yaşanmış, bu durum dönemin siyasal atmosferini ve rekabetin yoğunluğunu yansıtmıştır.

Çok partili hayata geçişten 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbeye kadar geçen süreçte Kütahya’da faaliyet gösteren siyasi partilerin yürütmüş oldukları siyasi faaliyetler, seçim öncesi kongreler ve partiler arasında rekabete ilişkin yaşananlar üzerinde durulmuştur.

1.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi

Kütahya’daki en eski parti teşkilatlanmasına sahip olan CHP, 1950 seçimleri öncesinde yürütmüş olduğu seçim çalışmaları bakımından DP kadar etkili olamamıştır. Parti, 1948 yılı sonlarına kadar Kütahya’nın hiçbir ilçesinde kongre yapmadığı gibi teşkilatlanma konusunda da bazı sıkıntılar yaşamıştır⁴⁵. CHP’nin 1949 yılında Kütahya’da gerçekleştirmeyi planladığı ocak, bucak ve ilçe kongreleri, 4 Kasım 1949 tarihinde yapılan merkez ilçe kongresi ile başlamıştır. Bu kongreyi, 6 Kasım’da Altıntaş, 8 Kasım’da Tavşanlı, 10 Kasım’da Emet, 12 Kasım’da Gediz, 14 Kasım’da Simav, 17 Kasım’da Uşak ilçe kongreleri takip etmiştir. Son olarak 29 Kasım 1949 tarihinde CHP Kütahya il kongresinin gerçekleştirilmesiyle kongre programı tamamlanmıştır⁴⁶.

Kongre programına göre CHP Tavşanlı ilçe kongresi, 8 Kasım 1949 tarihinde Halkevi Sinema Salonu’nda yapılmıştır. Başkanlığını CHP müfettişi Talat Simer’in yaptığı kongrede, çiftçi bir vatandaş Marshall yardımları kapsamında verilen selektörlerden ilçeye de ayrılması talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine Simer, yardımlar kapsamında alınan her türlü zirai aletin dağıtımının yapıldığını belirttikten sonra konuyu seçim sürecine getirerek DP’lileri ithamla şu sözleri söylemiştir: “*Vergi almayacağız diyenler iyi duysunlar ve işitsinler ki; vergisiz hükümet olamaz, kahpelik yapmasınlar, mertçe mücadele etsinler.*” Talat Simer’in delegeleri coşturmak amacıyla

⁴⁵ BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1, 47.

⁴⁶ BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 190.

yaptığı bu hararetli konuşma, pek hoş karşılanmazken dinleyiciler üzerinde de olumsuz bir etki bırakmıştır⁴⁷.

CHP kanadında yaşanan bir diğer tatsız durum, 17 Kasım 1949 tarihinde gerçekleşen Uşak ilçe kongresinde yaşanmıştır⁴⁸. Kongrede, Alaaddin Tiritioğlu ile Uşak Belediye Başkanı Rıza Salıcı'nın liderlik ettiği iki grup arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. İlçe idare kurulu raporu hakkında konuşan delege Tahsin Gedik; *"Bu rapor gayet güzel hazırlanmış, edibane ve şairane yazılmıştır. Ancak muhtevası olayların ve hakikatlerin tamamen aksidir. Hangi ocakta kayıt defteri vardır. Üye sayısı için verilen rakamlar hayalidir. Raporda yer alan belediye icraatı taktire şayandır. Fakat diğer kısımlar kendimizi aldatmaktır. Partinin kuvvetlendiğine asla kani değilim, partinin gidişi sakattır. Yapılan işler partinin zararınadır, mensuplarımız dert anlatacak bir makam ve muhatap bulamamışlardır. Muhalif ve karşı parti olarak iktidar ellerinde olmadığı halde DP bizden daha iyi ve faydalı çalışmıştır. Birbirimizi aldatmayalım"* diyerek, partide işlerin yolunda gitmediğini ve DP'lilerin sahada daha verimli çalıştıkları yönünde bir eleştiride bulunmuştur. Bu eleştirilere, Uşak CHP İlçe Başkanı Hakkı Erdem'in cevap verdiği esnada, konu Uşak'ın su işlerinin ihmaline gelince, Uşak belediye başkanı Rıza Salıcı, Alaaddin Tiritioğlu'nun on sene milletvekilliği yaptığı süre içinde hiçbir şey yapmadığını iddia etmiştir. Bu sözler üzerine söz alan Tiritioğlu, Belediye Başkanı'ndan böyle bir açıklama beklemediğini ve *"on iki sene içinde hiçbir şey yapmamış olsaydım millet beni tekrar seçmezdi"* sözleriyle üzüntülerini dile getirmiştir. Parti içinde ayrılıkların yaşandığı bu kongreyi DP'liler de yakından takip etmiştir⁴⁹.

Kongre bittikten sonra CHP genel merkezine, Uşak kongresinde birtakım yolsuzluklar yapıldığına dair sayısız şikâyet mektubu gönderilmiş ve kongrenin yenilenmesi istenmiştir. Bu durum karşısında CHP Genel Sekreteri Fikret Sılay, Afyon'a

⁴⁷ Kongre sonunda yapılan ilçe idare kurulu seçim sonuçlarına göre; Ahmet Yumurtacı, Ethem Serdaroğlu, Mustafa Öner, Cemal Uslu, Emin Uykucuoğlu, Sait Turan, Ahmet Ün, Ahmet Akan ve Beyti Uysal ilçe üyeliklerine seçilmişlerdir. *Tavşanlı Postası*, 18 Kasım 1949, 2.

⁴⁸ BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 10.

⁴⁹ *Tavşanlı Postası*, 25 Aralık 1949, 1-2.

gitmek üzere olan parti bölge müfettişi Talat Simer'e Kütahya'da yaşanan olayların bir an evvel tespit edilmesini talep etmiştir⁵⁰. Bu talep doğrultusunda Kütahya'ya gelen Simer, hazırlamış olduğu raporda delege sayılarının fazla yazıldığını ancak kongrenin yenilenmesinin il kongresine az bir süre kaldığı için zor olduğunu belirtmiştir. Simer, sorunun il kongresine Uşak'tan gelecek delegelerin kura yoluyla seçilmesini ve seçilen delegelerin sayısını da yarıya düşürme yoluyla çözüleceğini belirtmiştir. Simer hazırladığı raporda Alaaddin Tiritoglu'na ayrı bir yer vererek Tiritoglu'na karşı kötü ithamlarda bulunmuş keza Tiritoglu da parti genel merkezine gönderdiği yazısında, Talat Simer'in hasta bir adam olduğunu ve sözlerinin gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir⁵¹.

Uşak ilçe kongresinde yaşanan gerginliğin ardından, CHP Uşak İlçe Başkanı Hakkı Erdem, 30 Kasım 1949 tarihinde Talat Simer'e göndermiş olduğu yazıda *"İdare kurulumuz ve nahiye başkanları tarafından hakkınızda partiyi dağıtıcı mahiyetteki hareketleriniz şikâyet edilmiştir. Genel sekreterlikten alınacak emre kadar teşkilatta gezilerinize partimizin menfaati adına son vermenizi rica ederim."* diyerek parti teşkilatının dağılmaması adına Simer'in müfettişlik görevine son vermesi gerektiğini belirtmiştir⁵². Aynı tarihte CHP İl İdare Kurulu Başkan Vekili Etem Yücel de CHP genel sekreterliğine bir yazı göndermiş ve tüm ilçe kongrelerinin tamamlandığını ancak Talat Simer'in bazı ilçe kongrelerini feshedeceği yönündeki söylemleri herkeste olumsuz intiba uyandırmakta olduğuna dair CHP genel merkezini uyarmıştır⁵³.

1950 seçimleri arifesinde CHP Kütahya teşkilatlarında kargaşa devam ederken, CHP İl İdare Kurulu ve İl Genel Meclis üyelerinden; Nuri Karaa, Lütfi Güran, Mehmet Yurtçu, Ali Haydar Nakiboğlu, Şinasi Atay, Rıza Ekiz, Mehmet Özel ve Talat Çini, 29 Aralık 1949 tarihinde genel merkeze gönderilmek üzere ortaklaşa bir yazı kaleme almışlardır. Yazının içeriği, Alaattin Tiritoglu'nun olumsuz tutum ve davranışlarına

⁵⁰ BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 180.

⁵¹ BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 106.

⁵² BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 69.

⁵³ BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 146.

yönelik şikayetleri kapsarken son kısmında ise Tiritoğlu'nun başkanlık vazifesinden alınması gerektiğini vurgulanmıştır⁵⁴.

CHP Uşak İlçe Başkanı Hakkı Erdem, Talat Simer'i direkt uyarmasının ardından bu kez CHP Genel Merkezine 7 Ocak 1950 tarihli bir yazı göndermiştir. Erdem'in parti müfettişi Talat Simer'i parti içi çözümlere neden olduğunu iddia ettiği yazısının bir kısmı şöyledir:

Uşak ilçe kongresi hakkındaki vaki şikayeti tetkik ve tahkike gelen sayın müfettiş Talat Simer'in ilçe idare kurulu ile hiçbir temasa lüzum görmeksizin hemen nahiyeleri dolaşmaya başlamış olması ve parti müfettişlerinin vazifelerine dair olan yönetmelik hükümlerine tamamen aykırı olarak nahiyelerde yaptıkları tetkik ve tahkik esnasında teşkilat kademelerimiz üzerinden kırıcı ve gücendirici hareketleri Banaz, Ahat, Oturak ve Ortaköy bucaklarından başlamak üzere kasabamızda ve bilhassa partimiz muhitinde hemen şüyu bulmuş ve her tarafta küskünlük ve çözümlere temayülleri baş göstermiştir⁵⁵.

Erdem'in parti genel merkezine göndermiş olduğu yazıdan da anlaşılacağı üzere, 1950 seçimleri öncesinde parti içinde huzursuz bir hava hakimdir. Bireysel şikayetlerin yoğun olduğu bu durum, 20 Aralık 1949'da⁵⁶ yapılması planlanan Kütahya il kongresinin 4 Şubat 1950 Cumartesi gününe ertelenmesine neden olmuş, parti içinde de birçok kişinin tasviyesiyle sonuçlanmıştır. CHP Kütahya İl İdare Kurulu ve Alaattin Tiritoğlu, 4 Şubat 1950 tarihinde gerçekleşecek olan il kongresine kadar beraber çalışmayı kabul etmişler de⁵⁷ bu birliktelik kısa sürmüş ve Tiritoğlu 25 Ocak 1950 tarihinde Cidde Büyükelçisi olarak atanmıştır⁵⁸. Tiritoğlu'nun partiden tasfiye edilmesinden sonra CHP Kütahya İl Kongresi, 4 Şubat 1950 tarihinde yapılmıştır. Kongre bitiminde, İl İdare Kurulu asil üyeliklerine; Fuat Karaoğlu, İrfan Taşkın, Talat Çini, Nuri Karaa, Mehmet Yurtçu Mehmet Özel, Kadir Sakaoğlu, İbrahim Germiyanoglu, Ahmet Erbay, Kemal Keler ve Mehmet Gözen seçilmiş, yedek üyeler ise Ramazan Erginer, Rıza Mutfak, Geylan Düğür, Hakkı Çinici, Abdullah Baloğlu, Mehmet

⁵⁴ BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 14.

⁵⁵ BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 7.

⁵⁶ BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 190.

⁵⁷ BCA. 490.1.0.0 / 257.1026.1, 57.

⁵⁸ Serdar Sarısır, "Milli Mücadele'den Türk Siyasal Hayatına; Alaettin Tiritoğlu (1903-1969)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2009, 660. Tiritoğlu'nun bu görevi Dışişleri Bakanlığı'nın 71865/287 sayılı teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla 23 Haziran 1950 tarihinde sona ermiştir. BCA. 30.18.1.2 / 123.52.9.

Akbay, İbrahim Atasayan, Hasan Behti, Mehmet Erbay, Abdurrahman Asalı ve Ali Değirmenci'den oluşmuştur.⁵⁹ Kongrede ayrıca ilçe idare kurulu başkanlıkları seçimleri de yapılmış, Kütahya merkez ilçesi başkanlığına İzzet Işıklı, Uşak ilçe başkanlığına Salim Alyanak, Simav ilçe başkanlığına Asım Simav, Emet ilçe başkanlığına Tahsin Coşkun, Gediz ilçe başkanlığına Süleyman Atay, Tavşanlı ilçe başkanlığına Ahmet Yumurtacı ve Altıntaş ilçe başkanlığına Rıza Yılmaz seçilmiştir⁶⁰.

1950 seçimleri öncesinde CHP cephesinde yaşanan bir diğer olumsuz gelişme ise dönemin Başbakan Yardımcısı Nihat Erim ve Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun yurt gezileri kapsamında 1949'da Kütahya'yı ziyaret etmeleriyle gerçekleşmiştir⁶¹. Erim'in konuşması sırasında bir vatandaşın ülkede hürriyetin olduğuna binaen sorduğu soru karşısında Erim, *"Biz gerektiğinde hürriyetlerin üzerine şal örteriz"* sözü dinleyiciler tarafından tepki toplamıştır. Konuşmayı dinleyen birçok DP'li vatandaş, erimin sözlerini protesto ederek toplantıyı terk etmişlerdir⁶².

1950 seçimlerine giden süreçte, CHP Kütahya teşkilatlarında parti yerine şahsi meselelerin ön plana çıkması, teşkilatlara ciddi zararlar verdiği gibi hizipleşmelerin de önünü açtığı görülmektedir. CHP Genel Merkezi, yaşanan tatsızlıkları kontrol altına almaya çalışmış olsa da partinin Kütahya'da oy kaybetmesinin önüne geçememiştir. Nitekim, 1950'de yapılan seçimlerde DP, Kütahya'dan liste halinde on milletvekilliği kazanmış ve DP'nin Türkiye'deki en güçlü olduğu illerden biri olduğunu göstermiştir.

⁵⁹ BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 4.

⁶⁰ BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 5.

⁶¹ *Akşam*, 7 Temmuz 1949, 2.

⁶² Nihat Erim'e takılan "Şalcı Nihat" lakabı, Erim'in 30 Mayıs 1946'da Ulus gazetesinde yazmış olduğu "Demokrasi gaye midir, vasıta mıdır?" başlıklı yazısında: *"Ama şu noktayı da belirtmeliyiz ki sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahade edildiğinde bunu gidermenin yolu, bir müddet için hürriyet ilahının üzerine şal örtmek ve yukardan aşağı bir otorite tesis eylemektir..."* ifadelerinden sonra ortaya çıkmıştır. Ancak birincil kaynak olarak kullandığımız kaynakta da bu ifadeye benzer bir söylemin olduğu görülmektedir. Bu durumda Nihat Erim'in kendisiyle özdeşleşen *"demokrasinin üzerini şal ile örtme"* tabirini birden fazla kez dile getirdiğinin söyleyebiliriz. Bkz. Ali Sarıkoyuncu, Kütahya Sosyo-Ekonomik Hayatından 50 Yıl (1945-1995) Av. Zeki Özker'in Anıları, Ekspres Matbaası, Kütahya, 2010, 24-25.; Bkz. Ayşe Nur Menekşe. *Türk Basımında 1946-1950 Dönemi Demokrat Parti'nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, 176.

1950 seçimleri öncesinde CHP'nin tarafında yer alan ve partinin propagandası yapan ⁶³ “İleri Kütahya” gazetesi, seçim sonrasında CHP'nin Kütahya'da neden kaybettiğine dair bazı tespitlerde bulunmuştur. Gazeteye göre; parti içindeki Alaattin Tiritöglü hegemonyası yıkıldıktan sonra partide çalışma zevki ve şevki ortaya çıkmış, ancak bu gelişmenin seçimlere üç ay kala gerçekleşmiş olması sonucu değiştirmeye yetmemiştir⁶⁴. Aynı gazete bir sonraki sayısında farklı noktalara temas ederek; okullarda din derslerinin okutulmasında alınan tedbirler için geç kalındığını ve hacı adaylarının yaşadıkları sıkıntılar karşısında CHP milletvekillerinin üzerlerine düşen görevi ihmal ettiklerini vurgulamıştır⁶⁵.

1950 seçimlerinde DP'nin Kütahya'da güçlü olduğunu gören CHP Genel Merkezi, ocak, bucak, ilçe ve il idare kurullarının daha faal çalışmaları gerektiği konusunda Kütahya CHP teşkilatına bir bildiri göndermiştir. Bildiride ayrıca, partinin 1951 yılı mayıs ayı içinde yapacak olduğu kongrelere genç ve çalışkan arkadaşların seçilmesi uyarısı yapılmış ve bu doğrultuda beş ila altı yeni kişinin idare kuruluna alınması istenmiştir. Merkezin bu talebi parti teşkilatı tarafından gerçekleştirilmişse de yeni seçilen üyelerin performansları istenilen düzeye çıkamadığı gibi idare kuruluna çeşitli şikayetler gelmeye devam etmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Şahmelek, Hisar, Derbent, Tepecik, Güzelyurt ve Saruhanlar CHP bucak başkanları, ortaklaşa yazmış oldukları mektupta, bazı kişilerin partide kaldıkları sürece partiye zarar vereceklerini bildirmişlerdir⁶⁶.

CHP Kütahya teşkilatı, 1951 yılı kongre programı dahilinde ocak ve bucak kongrelerini mayıs ayı içinde tamamlanmıştır⁶⁷. İlçe kongre programına göre ise; 5

⁶³ İleri Kütahya gazetesi, amblem olarak CHP'nin altı okunu kullanmakla birlikte 1950 seçimleri öncesi manşetlerde sürekli CHP'nin propagandasını yapmıştır. Bu manşetlerden bazıları şunlardır: “Neden ve niçin CHP safinda yer alıyoruz?”; İleri Kütahya, 27 Mart 1950, 1., “Nurlu Kütahyalılar; kurtarıcı partinin sırdaşı köylü kardeşler seçim vardır sandık başına!..”, İleri Kütahya, 24 Nisan 1950, 4.; “Seçim hazırlığına girdik CHP'nin millet vekili adayları belli oldu reylerinizi onlara vermekle yurdun emniyet ve selametini sağlayacak ilerleme temin edilecektir.” İleri Kütahya, 20 Nisan 1950, 4.

⁶⁴ İleri Kütahya, 7 Haziran 1950, 1.

⁶⁵ İleri Kütahya, 17 Haziran 1950, 1.

⁶⁶ BCA. 490.1.0.0 / 257.1026.1, 9-10.

⁶⁷ BCA. 490.1.0.0 / 257.1026.1, 27.

Haziran 1951’de Emet, 8 Haziran’da Gediz, 9 Haziran’da Tavşanlı, 12 Haziran’da Uşak, 15 Haziran’da merkez ilçe, 16 Haziran’da Altıntaş ve son olarak 19 Haziran’da Simav kongreleri gerçekleştirmiştir⁶⁸. Ocak, bucak, ilçe kongrelerinin tamamlanmasıyla birlikte 26 Haziran 1951’de il kongresi yapılarak program tamamlanmıştır⁶⁹. 26 Haziran 1951’de yapılan Kütahya İl Kongresi’nde yapılan yeni idare heyeti seçimlerine göre İdare kurulu başkanlığına Talat Çini, ikinci başkanlığa Hasan Sılay, muhasebeye Ramazan Erginer getirilirken Emin Toktar, Mehmet Gözen, Nuri Karaa, Mustafa Gönen, İbrahim Germiyanoglu, Mehmet Özel, Hamza Zeytinoglu, Geylan Düğer ise idare kurulu üyeliklerine seçilmişlerdir⁷⁰. Ayrıca, Şemsettin Günaltay da kongrede bulunarak bir konuşma yapmıştır⁷¹. 1951 yılı il kongresinin tamamlanmasının ardından CHP Kütahya teşkilatı, partinin 26 Kasım 1951’de yapacağı 9. Kurultayına katılmak üzere asil ve yedek delegelerin seçimini gerçekleştirmiştir. Kurultaya katılması kararlaştırılan 18 asil delege Talat Çini, İbrahim Atasayan, Rıfat Çini, İbrahim Germiyanoglu, Salim Alyanak, Rıza Salıcı, Nuri Bulgaz, Süleyman Atay, Sait Sakarya, İbrahim Efecan, Hasan Gültekin, Hüseyin Kırgöz, Cemal Dayıoglu, Halil Ünal, Cemal Uslu, Arif Sümer, Ethem Uçar, Tahsin Çokan’dan oluşurken Yedek delegeler ise Ahmet Bozbay, Ramazan Erginer, Mehmet Özel, Ragıp Atak, Mehmet Gedik, Hakkı Büke, Sabri İnanc, Ahmet Karahan, Rasim Özkaya, Mehmet Ertekin, Mustafa Tığ, Hakkı Oğuz, Mustafa Tugay, Cevdet Çamlı, Mehmet Çakmak, Geylan Düğer, Mustafa Kasım olmuştur⁷².

CHP Emet İlçe İdare Kurulu Başkanı Tahsin Çokan, 1951’de CHP genel sekreterliğine partililerin bölgeyi ziyaret etmemelerinden duyduğu rahatsızlığı içeren bir yazı göndermiştir. Çokan, DP’lilerin bölgeyi sık sık ziyaret ederek vatandaşların şikayetlerini dinlediklerini ancak bölgede Garp Linyitleri İşletmesinde çalışan binlerce işçi, partili ve köylü olduğu halde kimsenin gelmemesini parti adına bir kayıp olarak değerlendirmiştir⁷³. Emet ilçesinden gelen bu yazı karşısında Kasım Gülek ilçe

⁶⁸ BCA. 490.1.0.0 / 257.1026.1, 26.

⁶⁹ BCA. 490.1.0.0 / 257.1026.1, 25.

⁷⁰ BCA. 490.1.0.0 / 257.1026.1, 22.

⁷¹ *Hakikat*, 21 Temmuz 1951, 2.

⁷² BCA. 490.1.0.0 / 257.1026.1, 19.

⁷³ BCA. 490.1.0.0 / 257.1026.1, 31.

başkanına cevap olarak gönderdiği yazısında, yurdun her yerinde partili arkadaşların geziler düzenlediğini ve yakın zamanda CHP idare kurulunun ege bölgesinde bir geziye çıkacaklarını ve o bölgeye de gelebileceklerini bildirmiştir⁷⁴.

Tavşanlı İlçe Kongresi, 1952 yılı kasım ayında eski halkevi binasında yapılmıştır. Dilekler ve şikayetler kısmında söz alan parti delegesi Galip Mutlu, kanun çerçevesi dahilinde muhalefet görevlerini yılmadan yerine getireceklerini, bu konuda en çok güvendikleri noktanın da bütün tesir ve etkilerden uzak hakimlerin olduğunu söylemiştir.⁷⁵ Kongrede söz alan avukat bir delege ise DP'yi laiklik konusunda eleştirmiş ve konuşmasını Başbakan Adnan Menderes'e getirerek *"Sayın başbakanı 1946'da milletvekili yapan ve bugün kıymet ve kudretinde ilk defa taçlandıran Kütahya'dır. Peki, bütün bu fedakârlık ve milletçe yapılan lütuf ve ihsana rağmen sayın başbakanımızın bugünkü mevkilerinin ilk basamağına kendilerini isat eyleyen Kütahya'mıza yaptıkları ne?"* sözleriyle Menderes'in Kütahya'dan vekil seçilmesine rağmen bölgeye hiçbir katkısının olmadığı yönünde eleştirmiştir⁷⁶. DP iktidarına yönelik şikayetlerin 18 Kasım 1952 tarihinde yapılan CHP Kütahya Merkez İlçe Kongresi'nde de devam ettiğini görmekteyiz. Merkez İlçe Başkanı Ahmet Bozbay'ın konuşmasıyla başlayan⁷⁷ kongrede köylü delegeler, iktidara yönelik çeşitli eleştirilerde bulunarak DP'nin demokrasiyi eşit bir şekilde uygulamadığına yönelik şikayetlerde bulunmuşlardır⁷⁸.

İlçe kongrelerinin tamamlanmasının ardından CHP Kütahya İl Kongresi, 28 Aralık 1952 Pazar günü saat 10.00'da Yıldız Sineması'nda gerçekleşmiştir. 226 delegenin tamamının katılım gösterdiği anlaşıldıktan sonra 3 dakikalık saygı duruşuna geçilmiştir. Kongre başkanlığına Avukat Adnan Çalikoğlu seçilirken ikinci başkanlığa da Gediz ilçe başkanı Süleyman Atay getirilmiştir. İl idare kurulunun raporu okunmasının

⁷⁴ BCA. 490.1.0.0 / 257.1026.1, 32.

⁷⁵ *Müstakil Tavşanlı*, 20 Kasım 1952, 2.

⁷⁶ *Müstakil Tavşanlı*, 26 Kasım 1952, 2.

⁷⁷ *Hakikat*, 19 Kasım 1952, 1.

⁷⁸ İdare heyeti seçimlerinin tamamlanmasıyla, Rifat Çini, Ahmet Çevik İbrahim Germiyanoglu, Mehmet Gülşen, İbrahim Atasayan, Emin Yücel, Zeynel Bilek, Doğan Tümay ve Abdurrahman Asali yeni idare heyetine seçilen isimler olmuştur. *Hakikat*, 26 Kasım 1952, 1.

ardından parti ve Kütahya ile ilgili görüşmelere geçilmiştir. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in de kongreye katılmak üzere yolda olduğu ve partililerin genel sekreteri Eskişehir'den karşılayıp Kütahya'ya getirmek için yola çıktıkları bilgisi üzerine saat 12.00'de oturuma ara verilmiştir. Kasım Gülek, saat 14.00'te Kütahya Hükümet Konağı'nın önündeki Atatürk büstüne çelenk koyduktan sonra kongrenin yapıldığı salona gelmiştir. Gülek ikinci oturumun açılış konuşmasında; "*CHP mensupları çoğunluğunda Müslüman olup dinlerine sadakatle bağlıdır. CHP mensupları oy avcılığı kastıyla dini propagandaya partilerini alet etmediler ve bundan sonra da etmeyeceklerdir*" sözleriyle partisini savunmuş, oy avcılığı için ise dini siyasete alet etmeyeceklerini vurgulamıştır⁷⁹. DP'nin, CHP'nin iktidarda olduğu yılları eleştirmesine de karşı çıkan Gülek⁸⁰, CHP iktidarları döneminde ülkeye sayısız hizmetlerin getirildiğini ve en önemlisinin de demokratik rejimin tesisi olduğunu belirtmiştir⁸¹. Merkez ilçe başkanı Talât Çini, muhitte görülen partizan hareketler ve yaşanan haksızlıklara örneklerle değinmiş, Vali Vekili ve Kütahya (Vilayet) gazetesini partizanlık yapmakla suçlamıştır⁸². İl İdare kurulu seçimi sonuçlarına göre Talat Çini, Emin Toktar, Hasan Sılay, Mehmet Gözen, İzzet Işıklı, Rüştü Erdoğan, Ahmet Çevik, Ramazan Erginer, Mustafa Göneç İl İdare kurulu üyeliklerine seçilmişlerdir. Haysiyet divanı üyeliklerine ise Nuri Karaa, Şükrü Tumay, İrfan Taşkın, Etem Yücel, Mehmet Özel seçilmişlerdir. Kongre, saat 18.00'de başkanın oturuma son vermesiyle kapanmıştır⁸³.

1957 seçimlerinde, CHP Kütahya merkez ve ilçe teşkilatlarının yürütmüş olduğu seçim çalışmaları ve parti kongreleri, önceki seçimlere nazaran katılım oranının yüksek ve katılımcıların ise istekli olduğu görülmektedir. Partinin 19 Mayıs 1957 Pazar günü saat 14.00'te gerçekleştirmiş olduğu İl Kongresine, tüm delegelerin dışında Simav,

⁷⁹ Hakikat, 31 Ocak 1953, 1-4.

⁸⁰ Kasım Gülek, DP'yi eleştirdiği konuşmasında Türkiye'nin iktisadi durumuna değinerek; "*İktisadi ve mali durumumuz iyi idare edilmemektedir. Zamanımızda 140 ton altın vardı. Marshall yardımlarının kerametini kendilerinde değil şanlı Türk ordusunda aramalıdır.*" demiş ve konuşmasının devamında "*CHP iktidarında Churchill Adana'ya kadar bizzat geldi. DP elemanları tayyare ile İngiltere'ye varıp huzurda bel bağlamalarını bir şey zann ediyorlar.*" sözleriyle CHP iktidarındaki dış politika ile DP iktidarı dış politikasının karşılaştırmasını yapmıştır. *Müstakil Tavşanlı*, 15 Ocak 1953, 1.

⁸¹ *Müstakil Tavşanlı*, 8 Ocak 1953, 1.

⁸² *Müstakil Tavşanlı*, 15 Ocak 1953, 4.

⁸³ Hakikat, 31 Ocak 1953. 4.

Gediz, Emet, Altıntaş, Tavşanlı ve Kütahya merkez delegeleri de katılım sağlamıştır. Ayrıca kongrede CHP merkez idare kurulu üyesi Kasım Gülek ve Hasan Reşit Tankut'ta hazır bulunmuşlardır⁸⁴. Yoklama, kongre divan seçimi ve faaliyet raporlarının okunmasının ardından CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek tezahüratlar eşliğinde kürsüye gelmiştir. Gülek konuşmasında; *“Seçimde para verilirse alın afiyetle yiyin helal olsun fakat oyunuzu parayla satarsanız haram olsun”* diyerek vatandaşların para karşılığında oylarını satmamaları gerektiğini vurgulamış ve seçim güvenliği konusunda da seçmenleri uyarmıştır. Kasım Gülek, Kütahya İl Kongresi'nde bulunan Milliyet gazetesi muhabiri Nedret Selçüker'e yaptığı açıklamada, CHP'nin müstakbel bir iktidar için planlarını şimdiden hazırladıklarını, memleketin kalkınması ile ilgili eğitim, ekonomi ve toplumsal beşer onar yıllık planlar hazırladıklarını ifade etmiştir⁸⁵.

1957'de yapılan genel seçimlerde, DP Türkiye genelinde oy kaybı yaşarken CHP ve diğer muhalefet partilerinin oylarında artış yaşanmıştır. Bu durum, CHP'nin Kütahya'daki kongrelerine de yansımış, kongreler daha yüksek katılımlı ve heyecanın arttığı toplantılar haline gelmiştir. 1958 yılı CHP Kütahya İl Kongresi, 20 Temmuz günü Yıldız Sineması'nda yaklaşık 330 delegenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Önceki yıllara göre katılımın ve ilginin fazla olduğu kongrede, birçok kişi salona girmek için mücadele etse de salona girememiş ve kongreyi dışarıdan takip etmek zorunda kalmışlardır⁸⁶. Saat 10.00'da başlayan kongrenin başkanlığına Ankara Milletvekili Sezai Erkut, başkan vekilliğine Kemal Ülker, katipliklere ise Ahmet Üner ve Bülent Öztosun seçilmiştir. Çalışma ve hesap raporları ibra edildikten sonra, saat 13.30'da Sivas Milletvekili Turhan Fevzioğlu, Adana Milletvekili Hamza Eroğlu ve Uşak Milletvekili Rıza Salıcı kongreye katılmışlardır. Hayat pahalılığı ve seçimler hakkında görüşmelerin yapıldığı kongre, Sezai Erkut'un konuşmasıyla sona ermiştir⁸⁷. Kongre bitiminde yapılan seçim sonucunda CHP Kütahya İl Başkanlığına Ahmet Bozbay seçilmiştir⁸⁸.

⁸⁴ *Tavşanlı Postası*, 24 Mayıs 1957, 1.

⁸⁵ *Milliyet*, 20 Mayıs 1957. 1.; *Kütahya Ekspres*, 20 Mayıs 1957, 1.

⁸⁶ *Kütahya Ekspres*, 21 Temmuz 1958, 1.; *Kütahya Ekspres*, 22 Temmuz 1958, 1.

⁸⁷ *Kütahya Ekspres*, 22 Temmuz 1958, 1.

⁸⁸ *Milliyet*, 21 Temmuz 1958, 3.

CHP Kütahya Merkez İlçe Kongresi 15 Kasım 1959'da 150 delege ve 500'den fazla dinleyicinin huzurunda Yıldız Sineması'nda başlamıştır. Kongreye Malatya milletvekili Nüvit Yetkin ve Ordu Milletvekili Ferda Güley dahil olmak üzere toplam yedi CHP milletvekili katılmıştır. Kongre divanına İbrahim Atasayan ve Veliyittin Sindel seçildikten sonra faaliyet raporu okunup ibra edilmiştir. Kongrede söz alan CHP Malatya milletvekili Nüvit Yetkin, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde ihalesi yapılmadan temeli atılan birçok proje olduğunu ve bu projelerden birinin de Kütahya Gar Projesi olduğunu iddia etmiştir. Yetkin konuşmasına *“Devlet idaresi belediye çöplüğünden idare meclisi üyeliğinde kadar siyasi bir arpalık haline gelmiştir.”* sözleriyle devam ederek iktidar partisini ülkeyi partizan bir biçimde yönettiği eleştirisinde bulunmuştur. Yetkin'den sonra söz alan Ordu Milletvekili Ferda Güley yaklaşık 3 saatlik bir konuşma yapmıştır. Güley konuşmasında, Atatürk'ün *“hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir”* sözünü DP'lilerin *“hakimiyet hükümetindir”* şekline dönüştürdüğünü, memlekette yapılan iktisadi eserleri şükranla karşıladıklarını ancak manevi hürriyetler ve haklar olmadan kalkınmanın millete yük olacağını ifade etmiştir. Ayrıca şeker fiyatının 130 kuruştan 330 kuruşa, elektrik fiyatının 25 kuruştan 40 kuruşa çıkmasının kabul edilebilir olmadığını, Azot Fabrikası'nın 110-130 milyon TL bedelle 1957 yılında biteceği söylenirken fabrikanın bugünkü maliyetinin 550 milyon TL'ye dayandığını da hesapsızlık olarak değerlendirmiştir⁸⁹.

CHP ilçeler arası aylık toplantısı 21 Şubat 1960 Pazar günü tüm ilçelerden gelen delegelerin katılımıyla başlamıştır. Simav CHP Yeni Mahalle ocak kongresinde konuşma yapan ilçe başkanı Ali Erbek, iktidar partisinin adam kayırdığını iddia ederek şu sözleri söylemiştir *“Bizler fitne tohumları saçmak için çalışmıyoruz. Biz memleket ve millet için inandığımız davanın tahakkuku için çalışıyoruz. Bir orman nakliye işinin Simavlı şoförlere yaptırılmayarak, Sındırgılı demokratlara yaptırılması durumu, Milletvekili Emin Topaler'e duyurularak alakadar olması temenni edildiği halde maalesef ilgi gösterilmemiştir.”* Bu konuşmanın ardından söz alan CHP İl Başkanı Rıfat Çini ise *“Biz CHP'liler hiçbir zaman hakikatleri konuşmaktan çekinmeyeceğiz. Kaybolan*

⁸⁹ Kütahya Ekspres, 17 Kasım 1959, 1.

hürriyetlerimizi arıyoruz fakat şuna da inanıyoruz ki hürriyet dilenmekle değil mücadele ile elde edilir. Dağdaki çobanımızdan Ankara'daki milletvekillerine varıncaya kadar aynı hak ve hürriyetleri vereceğiz.” diyerek mücadele yoluyla kaybedilen demokratik haklarının geri kazanılacağını ve kimseyi ayrıcalıklı bir noktaya taşımayacaklarını ifade etmiştir⁹⁰.

CHP Kütahya merkez ve ilçe teşkilatlarından karma bir heyet, 28 Şubat 1960'da merkez ilçeye bağlı Okçu köyüne giderek köyde CHP Gençlik Kolu kurmuşlardır. Kalabalık bir vatandaş topluluğunun hazır bulunduğu alanda İl idare kurulu sekreteri Veliyittin Sindel, il idare kurulu üyesi Himmet Erdoğan ve ilçe idare kurulu üyeleri birer konuşma yapmışlardır. Kurulan gençlik kolunun başkanlığına Mehmet Akkuş getirilirken; Mehmet Ali Zengin, Ahmet Seymen, İsmail Göktürk, Hüseyin Öz, Ali Onay, Halil Sağdıç da gençlik teşkilatın üyeleri olmuştur⁹¹.

CHP Meydan Mahallesi Kongresi, 9 Nisan 1960 tarihinde Yıldız Sineması'nda yapılmıştır. Kongreye Ordu Milletvekili Ferda Güley, Adana Milletvekili Suphi Baykam, Uşak Milletvekili Ali Rıza Akbıyıkoglu, CHP Ankara gençlik kolundan Ünal Baysal dışında eski Kurmay Albay Bahri Yazır ve Erzan Erzurumluoglu da katılmıştır. İdare kuruluna, Rahmi Öncel, Mehmet Özgevrek, Halil Irgat, Mehmet Tüzüner ve Emin Erdurmaz seçilmiştir⁹². Kongrede konuşma yapan Ferda Güley, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Kayseri'de durdurulması⁹³ ile ilgili olarak “İsmet Paşa, Menderes'e,

⁹⁰ *Hür Kütahya*, 29 Şubat 1960, 1.

⁹¹ *Hür Kütahya*, 7 Mart 1960, 3.

⁹² *Hür Kütahya*, 18 Nisan 1960, 1.

⁹³ Yeşilhisar-Kayseri hadisesi, 1960 yılı mart ayında DP ve CHP ilçe başkanlarının birbirlerine silah çekmeleriyle başlamıştır. Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, 1993, 346. İsmet İnönü'nün Kayseri ziyareti sırasında yaşanan olaylar, 27 Mayıs 1960 Asker Darbesinden sonra DP iktidarını yargılamak için Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanı duruşmalarında da gündeme gelmiştir. Kayseri Olayları ile ilgili olarak açılan “Kayseri-Yeşilhisar Olayları Davasının” temelinde, Mart 1960'da Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde meydana gelen olayları yerinde incelemek ve Kayseri'yi ziyaret etmek üzere hareket eden ve içerisinde İsmet İnönü ile CHP milletvekillerini taşıyan trenin, 2 Nisan 1960 tarihinde Himmet Dede İstasyonu'nda zorla durdurulması, heyetin bir süre Kayseri'ye sokulmaması ve ertesi günü Yeşilhisar'a gitmelerine cebir ve şiddet yoluyla engel olunması iddiası yer almıştır. 13 celsede görülen davada Celal Bayar, Adnan Menderes, dönemin Kayseri DP Milletvekilleri Osman Kavuncu, Kâmil Gündeş, Hakkı Kurmel, Fikri Apaydın, Ali Rıza Kılıçkale, Servet Hacıpaşaoğlu, İbrahim Kirazoğlu, Fahri Köşkeroglu, Kayseri Valisi Ahmet Kınık, Emniyet Müfettişi Aziz Ronabar, 5. Yurtiçi Bölge Komutanı Kemal Çakın, seyahat hürriyetini ihlalden idam talebi ile yargılanmıştır. Yargılama sonunda

Tevfik İleri'ye yapılana kadar olsun layık değil midir? Buna hak kazanmış bir insan değil midir? İnönü de Kayseri'ye serbestçe gitseydi birkaç kurban kesilseydi kıyamet mi kopardı?" diyerek İsmet İnönü'nün de DP'liler gibi olaysız bir şekilde yurt gezileri yapmaya hakkının olduğunun altını çizmiştir. Güley konuşmasının devamında ise DP hükümetin basın ve özgürlükler üzerindeki baskısını eleştirmiş, gazetecilerin politikacıların arkalarına düşmeyip, yanlışla yanlış diyebilmeleri gerektiğini ifade etmiştir⁹⁴.

Kayseri hadislerinin ardından Kütahya CHP İl Başkanı Rıfat Çini, CHP Merkez İlçe Başkanı Mehmet Altıntaş ve Tavşanlı İlçe Başkanı Cemal Uslu, Başbakan Adnan Menderes'e çektikleri telgrafta, yaşananlar karşısında hukuki işlemlerin başlatılması gerektiğini belirtmişlerdir⁹⁵. Kayseri'de yaşanan olaylardan sonra iktidar ve CHP arasında iplerin gerildiği bu dönemde, DP Manisa Milletvekili Sezai Akdağ, önümüzdeki seçimlerde CHP'nin kırk milletvekili çıkaramayacağını, aksini iddia edene on bin lira para verme iddiasında bulunmuştur. Bu açıklama üzerine CHP Kütahya İl Başkanı Rıfat Çini, Sezai Akdağ'a bu bahse zevkle katılacağını ve paranın yatacağı banka hesabı ile anlaşmanın imzalanacağı noteri kendisine bildirmesini rica eden bir telgraf çekmiş ancak karşı taraftan bir dönüş olmamıştır⁹⁶. CHP'nin 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi öncesinde Kütahya'da gerçekleştirdiği son siyasi etkinlik, milletvekilleri Ferit Melen, Sırrı Atalay, Bülent Ecevit, Suphi Baykam, Ferda Gülay, Rıza Akbıyıkoglu, Bahri Yazır ve Rıza Salıcı'nın katıldığı ziyarettir. Eskişehir il kongresine katılmak üzere bölgede bulunan vekiller, partililerin ısrarlı daveti üzerine Kütahya'ya gelerek vatandaşlarla bir araya

iddialar, Celal Bayar ve Adnan Menderes aleyhine açılan Anayasayı İhlal Davasının maddi unsurlarından biri olarak kabul edilmiş, diğer sanıklar çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Atatürk Ansiklopedisi, Kayseri/Yeşilhisar Olayları (25 Mart 1960), Mehmet Karayaman, 15-16. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kayseri-yesilhisar-olaylari-25-mart-1960/?pdf=6180>

⁹⁴ *Hür Kütahya*, 18 Nisan 1960, 2.

⁹⁵ Kütahya CHP İl Başkanı Rıfat Çini'nin Kayseri hadiseleri sonrasında Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği telgrafın içeriği şöyledir: "*Sayın Başvekil, genç Türk demokrasisinin kurucusu, milli kahraman genel başkanımız İsmet İnönü'nün yurt içinde seyahat ve vatandaşlarla temas hak ve vazifesinin, idarecilerin gayri kanuni teşebbüsleriyle gasp edilmek istenmesi bütün CHP'lileri haklı infial ve teessüre sevk etmektedir. Memleket evlatları arasında kardeş kavgasına sebebiyet vermesi muhtemel bu gibi haksız müdahalelerin son verilmesi için gerekli teşebbüste bulunmanızı mesul hükümet reisi sıfatıyla sizden diler, hepimizin aynı asil kanı taşıdığını arz ederim.*" *Hür Kütahya*, 11 Nisan 1960. 1 -3

⁹⁶ *Hür Kütahya*, 11 Nisan 1960, 1.

gelmişlerdir. Bu ziyaret, önceden planlanmış bir etkinlik olmaktan ziyade partililerin davetleri doğrultusunda gerçekleşmiştir⁹⁷.

CHP'nin 1946-1950 yılları arasında Kütahya'daki genel durumu, partinin bölgedeki etkinliği ve teşkilatlanma yapısı açısından bazı sorunlar barındırmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, sorunları tespit edip çözmesi amacıyla bölgeye gönderilen parti müfettişi, sorunları çözemediği gibi parti içinde ayrı bir hizipleşme yaratmış ve seçimlere çok az bir zaman kala partililerde çözülme baş göstermiştir. Bir de şunu ifade etmek gerekir ki parti teşkilatları, seçim sürecine sadece il ve ilçeleri baz alarak hazırlanmıştır. Bu durumu partinin ocak ve bucak başkanları da eleştirmiş ve parti yetkililerinin bu bölgeleri de ziyaret etmeleri gerektiğine dair genel merkeze uyarı yazıları göndermişlerdir. DP'nin bölgede parti propagandası yapmak ve vatandaşların sorunlarına kulak vermek için en ücra köylere dahi gittiği bu seçim maratonunda, CHP Kütahya teşkilatlarının içinde bulundukları bu olumsuz durum seçim sonuçlarına da yansımış ve parti 1946 seçimlerinde Kütahya'dan üç vekil çıkarabilmiştir. 1950'de DP'nin iktidara gelmesinin ardından partiye taze kan arayışına giren CHP, birçok yeni ismi partiye dahil etmiştir. 1950-1957 yılları arasında partinin Kütahya'da DP üstünlüğünü kabul ettiği söylemek mümkündür. CHP'nin Kütahya'da etkili olmaya başlaması, 1957 seçimlerinden sonra gerçekleşmiştir. Kongrelere çeşitli illerden olmakla birlikte çok sayıda milletvekilinin geldiği görülmektedir. Ayrıca bu kongrelerde önceki kongrelerde olduğu gibi yol, su, okul gibi yerel sorunlardan ziyade ülkede yaşanan yolsuzluklar ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması gibi tüm ülkeyi ilgilendiren genel sorunlar konuşulup tartışılmaya başlanmıştır.

1.1.2. Demokrat Parti

DP, 7 Ocak 1946 tarihinde Cemiyetler Kanunu'nun ilgili maddeleri uyarınca İçişleri Bakanlığı'na verdiği dilekçeyle resmi kuruluş işlemlerini başlatmıştır⁹⁸. Partinin kurulması için atılan resmi adımlardan sonra DP, Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi

⁹⁷ *Hür Kütahya*, 11 Nisan 1960

⁹⁸ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. II. İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, 15.; *Tanin*, 8 Ocak 1946, 2.; *Tanin*, 10 Ocak 1946, 1.

Kütahya’da da hızlı bir biçimde teşkilatlanmış ve kongreler düzenlemiştir. DP Kütahya Milletvekili ve aynı zamanda partinin kurucularından olan Adnan Menderes, muhalefette olduğu dört yıllık süre boyunca birçok kez Kütahya’da gerçekleşen kongrelere iştirak etmiş ve hükümeti eleştiren çeşitli konuşmalar yapmıştır⁹⁹.

1950 seçimlerine giden süreçte, DP Kütahya teşkilatı ilçe, merkez bucak ve bu bucaklara bağlı beş mahallenin idare kurullarının bir araya gelmesiyle bir toplantı düzenlemiştir. 15 Eylül 1949 Perşembe akşamı parti binasında yapılan toplantıda, 14 Ekim 1949 tarihinde Kütahya’ya gelecek olan DP milletvekilleriyle yapılacak gezinin programı hazırlanırken; ilçe, ocak ve bucak kongrelerine başlama kararı da alınmıştır¹⁰⁰. Parti teşkilatının aldığı karar doğrultusunda DP Yenimahalle ocak kongresi, 14 Ekim 1949 Cuma günü parti ilçe binasında gerçekleşmiştir. Ocak başkanı Mehmet Diler’in konuşmasıyla başlayan kongrede Diler, partililer arasında kuvvetli bir bağın olması gerektiğini vurgulamış ve seçimlere az bir zaman kala herkesin üzerine önemli görevler düştüğünü belirtmiştir. Dilek ve şikayetler kısmının bittikten sonra ocak idare kurulu üyelikleri seçimi yapılmış ve ocak üyeliklerine Mehmet Diler, Cemil Köylü, Tahsin Buruk, Ahmet Tunçbilek ve Celal Sakarya seçilmişlerdir¹⁰¹. DP milletvekillerinden Hakkı Gedik, Ahmet İhsan Gürsoy, İhsan Şerif Özgen ve kendilerini karşılamak üzere Kütahya’ya giden Tavşanlı ilçe başkanı Ahmet Kavuncu ile birlikte Tavşanlı ilçesine geçmişlerdir. Buradan Çobanköy’e uğrayan vekilleri Domaniç’e vardıklarında birçok partili vatandaş ellerinde bayraklarla karşılamıştır. Geceyi Hisarköy’de geçiren katile; Çiftlik, Ilıcaksu, Küçükköy ve Çukurca’ya kadar giderek partili vatandaşlarla temaslarda bulunmuşlardır¹⁰².

Milletvekilleri ve parti temsilcilerinin köy gezilerinin ardından DP Tavşanlı İlçe Kongresi, 27 Kasım 1949 tarihinde parti ilçe binasında 114 delegenin 67’sinin

⁹⁹ DP Kütahya Milletvekili Adnan Menderes’in Kütahya’da yapmış olduğu konuşmaların bazı kesitleri Süleyman İnan’ın yazmış olduğu doktora tezinde mevcuttur. Bu nedenle Menderes’in konuşmalarının içeriklerine burada değinilmemiştir. Bkz. Süleyman İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, (Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002, 262-295-316-324.

¹⁰⁰ *Tavşanlı Postası*, 23 Eylül 1949, 1.

¹⁰¹ *Tavşanlı Postası*, 21 Ekim 1949, 1.

¹⁰² *Tavşanlı Postası*, 28 Ekim 1949, 1.

katılımıyla gerçekleşmiştir. Kongre başkanlığına DP İl Başkanı Remzi Koçak, ikinci başkanlığa Fazlı Kılıç, katipliklere Cemil Köylü ve Şerif Turan seçilmişlerdir. Hesap ve çalışma raporu okunduktan sonra eski ilçe idare kurulu heyeti ibra edilmiştir. Delegeler, dilekler ve temenniler kısmında Tavşanlı-Domaniç yolunun köprülerle birlikte yapımı, Domaniç'in tam teşkilatlı bir nahiye haline getirilmesi, çiftçilere ucuz ve kolay ulaşılır şekilde pulluk ve pulluk bıçağı verilmesi ile köy katipliklerinin kaldırılması taleplerinde bulunmuşlardır¹⁰³.

Tavşanlı kongresinin ardından DP Uşak İlçe Kongresi, 1949 yılı aralık ayında parti ilçe binasında yapılmıştır. Kongrede, 147 delegenin 146'sı salonda hazır bulunurken¹⁰⁴, DP Kütahya milletvekili Hakkı Gedik, İzmir DP il idare kurulundan Halim Alanyalı, Kütahya DP İl Başkanı Remzi Koçak, Gediz DP İlçe Başkanı Süleyman Güllük da kongreye iştirak eden isimlerdir. Oldukça kalabalık olan kongre salonunda sürekli “*yaşasın demokrasi*”, “*yaşasın demokrat parti*” sesleri yükselmiştir. Merkez ilçe idare kurulu başkanı M. Kemal Tekeşoğlu'nun yaptığı kısa bir açılış konuşmasının ardından kongre divanı oylamasına geçilmiştir. Açık oyla yapılan seçim sonucunda; kongre başkanlığına Halim Alanyalı, ikinci başkanlığa Remzi Koçak katipliklere de Cemal Mercan ve Ali Rıza Bayram seçilmiştir. İlçe idare kurulunun 14 bölümden oluşan raporu Yusuf Aysal tarafından okunduğu esnada salonda “*yaşasın demokrasi, yaşasın demokrat parti*” sesleri yükselmiş ve konuşma uzun bir süre alkışlanmıştır¹⁰⁵. Bu konuşmanın ardından mikrofona gelen İzmir DP il idare kurulu üyesi Halim Alanyalı, Uşaklı demokratların gösterdikleri anlayışa ve davaya olan sarsılmaz inanç ve güvenlerine teşekkür ederek ülke sorunlarına temas eden bir konuşma yapmıştır¹⁰⁶. İlçe idare kurulunun gizli oyla yaptığı seçim sonuçlarına göre Yusuf Aysal, Sadık Sofuoğlu, Tahsin Tırhallı, Mustafa Demirci, Halil Sağcan, Şefik Poyraz ve Ahmet Ekmekçi yeni idare kurulu üyeliklerine seçilmiştir. Kütahya il kongresine gidecek otuz bir delegenin

¹⁰³ *Tavşanlı Postası*, 2 Aralık 1949, 1.

¹⁰⁴ *Tavşanlı Postası*, 28 Aralık 1949, 1.

¹⁰⁵ *Tavşanlı Postası*, 28 Aralık 1949, 2.

¹⁰⁶ *Tavşanlı Postası*, 28 Aralık 1949, 3.

seçimi ise açık oyla yapılan seçimle tamamladıktan sonra kongreye son verilmiştir¹⁰⁷. Sürekli tezahüratların yapıldığı ve oldukça kalabalık olan DP Uşak ilçe kongresi, yaklaşık yedi saat aralıksız sürerek adeta bir miting havasında gerçekleşmiştir¹⁰⁸. DP'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidara gelmesinin ardından Kütahya Belediye Meclisi, Başbakan Adnan Menderes'e Kütahya fahri hemşerilik mazbatası verilmesi yönünde teklifte bulunmuş ve teklif alkışlarla kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, Kütahya Belediye Başkanı önderliğindeki heyet, mazbatayı Başbakan'a bizzat vermek üzere Ankara'ya gitmişlerdir¹⁰⁹.

DP'nin iktidara geldikten sonra Kütahya'da gerçekleştirmiş olduğu ilk İl Kongresi, 28 Nisan 1951 tarihinde Köprübaşı'nda bulunan bir kıraathanede yapılmıştır. 135 delege ve yüzlerce vatandaş da iştirak ettiği kongrenin başkanlıklarına DP Kütahya Milletvekili Yusuf Aysal, Remzi Koçak ve Muhsin Sönmezer seçilmişlerdir. İdare kurulu seçimlerinde ise Mehmet Özbilen, Etem Ebeoğlu, Abdullah İşgör, Hüseyin Ebeoğlu, Cemil Doğuarıslan, Murat Barıştıran, Muhsin Sönmezer, Veli Mercan ve Mehmet Kesen de yeni idare kurulunu oluşturan isimler olmuştur¹¹⁰. Üç celseden oluşan ve hararetli anların yaşandığı kongre toplamda 18 saat sürmüştür¹¹¹.

8 Mayıs 1952 tarihinde gerçekleşen Domaniç bucak kongresi, Hisarköy kahvesinde DP Milletvekili Ahmet Kavuncu başkanlığında açılmıştır¹¹². Kongrede bazı delegeler, ırz ve namus konusundaki cezai yaptırımların hafif olduğunu belirterek, bu durumun gençlerin ahlaki yapısında olumsuz etkiler yarattığını vurgulamışlardır. Diğer delegeler ise seçimlerden önce din işlerinin derhal düzeltileceği sözü verilmesine rağmen okullarda Kur'an-ı Kerim derslerinin okutulmadığına dair şikâyetlerde bulunmuş ve Kur'an'ın okullarda okutulmasını talep etmişlerdir. Delegeler ve partililer tarafından yapılan dilek ve şikâyetlerin ardından General Besim Besin söz alarak “*Yol, orman, doktor ve din meseleleri bütün Türkiye’de istenilen şeylerdir. 600 yıllık harap bir*

¹⁰⁷ *Tavşanlı Postası*, 28 Aralık 1949, 1.

¹⁰⁸ *Tavşanlı Postası*, 28 Aralık 1949, 4.

¹⁰⁹ *Milliyet*, 28 Kasım 1950, 5.

¹¹⁰ *Hakikat*, 19 Mayıs 1951, 2.

¹¹¹ *Hakikat*, 26 Mayıs 1951, 1.

¹¹² *Müstakil Tavşanlı*, 8 Mayıs 1952, 1.

memleketi imara çalışıyoruz. Dedikleriniz olacaktır” diyerek tüm dilek ve isteklerin karşılık bulacağını partisi adına ifade etmiştir¹¹³.

Partinin Kütahya’da gerçekleştirdiği ilçe, ocak ve bucak kongrelerinin bitmesinin ardından DP Kütahya İl Kongresi, 18 Mayıs 1952 Pazar günü Saray Sineması’nda yapılmıştır. Kongreye katılması ümidiyle Halil Seven, Uşak’taki 38 delege adına Başbakan Adnan Menderes’e davet mektubu göndermiştir¹¹⁴. İl kongresine Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes’in de katılacağı ihtimali haberlerde yer almış ancak iki siyasetçi de kongrede yer almamıştır¹¹⁵. Delegelerden bazıları okullarda kız ve erkek öğrencilerin aynı sınıfta okutulmaması talebinde bulunmuştur. DP Kütahya Milletvekili Yusuf Aysal konuşmasında, CHP iktidarı dönemimde Türkiye’de altı bin traktör varken DP iktidarının bu rakamı yirmi dört bine yükselttiğini vurgulamış, Ziraat Bankası’nın çiftçilere büyük imkanlar sağladığını da sözlerine eklemiştir. Ulubey köyünden bir delege İnönü’nün Trabzon’da yapmış olduğu konuşmaya atıfta bulunarak: *“Sen kıyamete kadar rahat yüzü görmeyeceksin, öldüğün zaman mezarında çakır dikenleri bitecektir.”* demiş ve bu sözler salonda uzun süre alkışlanmıştır. Yapılan seçimler sonucunda yeni idare kuruluna; Ali Galip Bubik, Murat Barıştıran, İlyas Armutçu, Mehmet Kesen, Mehmet Özbilen, Hüseyin Ebeoğlu, Veli Mercan, Cemil Doğuarıslan, Abdullah İşgör seçilmişlerdir¹¹⁶. Kütahya il kongresinin tamamlanmasının ardından Kütahya Merkez İlçe Başkanlığı’na İlyas Armutçu¹¹⁷ seçilmiş ancak ilerleyen günlerde Armutçu’nun il idare kurulu üyeliği olduğu için merkez ilçe başkanlığına Yusuf Yıldırım getirilmiştir¹¹⁸. İl İdare Heyeti, yeni idare heyeti seçimine gitmiş ve DP Kütahya İl Başkanlığı’na belediye başkanı Mehmet Özbilen seçilmiştir¹¹⁹.

¹¹³ *Müstakil Tavşanlı*, 15 Mayıs 1952, 1.

¹¹⁴ BCA. 30.1.0.0 / 18.103.22.

¹¹⁵ *Demokrat Kütahya*, 18 Mayıs 1952, 1.

¹¹⁶ *Demokrat Kütahya*, 22 Mayıs 1952, 2.

¹¹⁷ *Demokrat Kütahya*, 24 Mayıs 1952, 1.

¹¹⁸ *Demokrat Kütahya*, 2 Temmuz 1952, 3.

¹¹⁹ *Demokrat Kütahya*, 1 Haziran 1952, 1.

Demokrat Parti'nin 1953 yılı ocak ve bucak kongreleri sürecinde, 10 Nisan 1953 tarihinde Aslanapa Bucak Kongresi tamamlanmış ve ardından ilçe kongrelerine geçilmiştir. Bu kapsamda DP Kütahya Merkez İlçe Kongresi, 1 Mayıs 1953 tarihinde Köprübaşı'nda bulunan bir kıraathanede düzenlenmiştir. Kongreye, DP Kütahya milletvekillerinden Ahmet İhsan Gürsoy, Ahmet Kavuncu, Besim Besin, Remzi Koçak ve Süleyman Sururi Nasuhoğlu katılmıştır. Saat 10.00'da başlayan kongrede, Merkez İlçe Başkanı Yusuf Yıldırım, parti teşkilatının 3 Haziran 1952 tarihinde başlayan bir yıllık görev süresi boyunca yaptıkları çalışma raporunu okumuştur. Raporda, parti teşkilatının çalışmaları hakkında detaylı bilgiler paylaşılmış ve bir yıllık faaliyetler değerlendirilmiştir¹²⁰. Kongrede birçok delege köy yolları ve içme suyu sorunlarına dikkat çekmiş, ayrıca ceza kanunda yer alan hükümlerin caydırıcı olmadığı konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Delegelerin talep ve şikayetlerinin ardından söz alan İl İdare Kurulu Başkanı Ali Galip Bubik, partinin köy yolları ve içme suyu projelerine büyük önem verdiğini belirterek tüm köylere gerekli altyapı ihtiyaçlarının karşılanacağı sözünü vermiştir¹²¹. Demokrat Partililer, Kütahya'da 3 Mayıs 1953 tarihinde yapılacak olan il kongresi için hazırlıklarını sürdürürken, DP Kütahya Milletvekili Ali Galip Bubik, bu süreçte Ankara'ya gitmiştir. Bubik, Başbakan Adnan Menderes'i makamında ziyaret ederek, onu Kütahya İl Kongresi'nde bulunmaya ve aynı gün gerçekleşecek olan Kütahya Şeker Fabrikası'nın temel atma törenine katılmaya davet etmiştir¹²².

DP Kütahya İl Kongresi, 3 Mayıs 1953 Pazar günü yedi ilçeden gelen iki yüzü aşkın delegenin katılımıyla Saray Sineması'nda gerçekleşmiştir. Kongreye Kütahya milletvekilleri dışında DP Konya Milletvekili Saffet Gürol da iştirak etmiştir. DP Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik ve Saffet Gürol, DP İktidarının programına ve

¹²⁰ Merkez İlçe Başkanı Yusuf Yıldırım tarafından okunan ve Kütahya'da oldukça başarılı işler yaptıklarını içeren raporun bir kısmı şöyledir: *"Bu hayat şartları zorluğu karşısında bütün enerjimizi sarf ederek ocak ve bucaklarınıza gidip dilek ve derterli birer birer dinleyip cevaplandırdığımızı arz etmeden geçemeyeceğim. Buna rağmen bir senelik mesaimizde dikkatli ve müteyakkız görüşlerinizden kaçmayacak olan noksanlıklarımızın mevcut olduğunu samimiyetle kabul ediyoruz. Bu bakımdan bir senelik çalışmamızı safha safha anlatmayı, yapılan işler karşısında lüzumsuz gördük. Şunu arz etmek isterim ki 1953 senesi ocak ve bucak kongrelerimizin çok alakalı geçtiğini iftiharla bildirmeyi borç bilirim."* Hakikat, 16 Mayıs 1953, 1-2.

¹²¹ Kütahya, 4 Mayıs 1953, 1.

¹²² Demokrat Kütahya, 10 Nisan 1953, 1.

hükümet beyannamelerine uygun çalışmalara örnekler vererek birer konuşma yapmış ve bu konuşmalar salonda uzun süre alkışlanmıştır. Gediz delegesi Kemal Aksan, Emet delegeleri Kemal Koçak ve Hüseyin Ergun, Adnan Menderes'in kendi memleketinden seçilmeyip Kütahya'dan milletvekili seçildiği halde kongreye gelmemesini karşısında üzüntülerini dile getirmişlerdir¹²³. Kütahya delegesi Ali Kızılaslan, bazı mahallelerde gizli fuhuş yapıldığını, doğan çocukların annesiz ve babasız hayatlarına devam ettiklerini ve bu durumu önlemek adına şehirde bir genel ev açılması talebinde bulunmuştur. Gediz delegesi Orhan Eroğlu ise fuhuşun kaynağının eski iktidar döneminde hiçbir dini okul yapılmamasına bağlamış ve CHP'yi suçlamıştır¹²⁴. Kongre sonlarına doğru açıklanan il idare kurulu seçim sonuçlarına göre Ali Galip Bubik, Veli Mercan, Hüseyin Duymaz, Hüseyin Ebeoğlu, İlyas Armutçu, Mehmet kesen, Mehmet Özbilen ve Murat Barıştıran kurulda görev alan isimler olurken il haysiyet divanına ise Ethem Ebeoğlu, Hakkı Çetinkaya, Ferit Cavit Zeytinoğlu, Hasan Eyidoğan ve Sadık Erdem getirilmiştir¹²⁵. İl kongresinin ardından idare heyetine seçilen isimler 5 Mayıs akşamı toplanarak görev dağılımı yapmıştır. Bu doğrultuda, heyet başkanlığına Ali Galip Bubik, ikinci başkanlığa İlyas Armutçuoğlu, muhasipliğe Hüseyin Duymaz ve katipliğe Veli Mercan getirilmiştir.¹²⁶ Kütahya DP il idare kurulu üyeleri almış oldukları karar doğrultusunda partinin faaliyetleri kontrol edip yeni kayıt işlemlerini takip etmek amacıyla tüm teşkilatlara kayıt defterleri dağıtmıştır¹²⁷.

DP Kütahya Merkez İlçe Kongresi 3 Nisan 1955 Pazar günü saat 10.30'da Saray Sineması'nda yapılmıştır. Kongre, merkez ilçe başkanı Yusuf Yıldırım'ın konuşmasıyla başlamış ardından kongre başkanlıklarına Osman Özbilen ve Sururi Nasuhoğlu; katipliklere ise Veli Mercan ve Halit Yalçın seçilmiştir. Beş kişilik hesap denetim kurulunun sunduğu raporların ibrasından sonra yeni idare heyeti oylamasına geçilmiştir¹²⁸. 33 adayın gösterildiği idare heyeti seçimi sonucunda Yusuf Yıldırım,

¹²³ *Demokrat Kütahya*, 6 Mayıs 1953, 1.

¹²⁴ *Demokrat Kütahya*, 6 Mayıs 1953, 3.

¹²⁵ *Kütahya*, 7 Mayıs 1953, 1.

¹²⁶ *Demokrat Kütahya*, 8 Mayıs 1953, 1.

¹²⁷ *Hakikat*, 20 Mayıs 1953, 1.

¹²⁸ *Kütahya*, 4 Nisan 1955, 1.

Mehmet Özbilen, Ali Özbülbül, Kadir Tekin, Hakkı Seldüs, Ali Dalıgöl ve Hüseyin Özekmekçi idare heyetine seçilmişlerdir. Dilekler kısmında birçok delege, memleket hayrına başardığı hizmetler adına iktidara teşekkürlerini dile getirmişleridir. Seçim sonrası yeni idare heyetinin görev dağılımı yapılarak; başkanlığa Yusuf Yıldırım, ikinci başkanlığa Ali Özbülbül, muhasipliğe Hüseyin Özekmekçi, üyeliklere de Mehmet Özbilen, Hakkı Seldüs ve Kadir Tekin şeklinde gerçekleşmiştir¹²⁹.

DP Emet İlçe Kongresi 5 Nisan 1955 Salı günü eski halkevi sinema salonunda yapılmıştır. Kongreye DP Kütahya milletvekilleri Haluk Nihat Pepeyi, Osman Özbilen, Ali Galip Bubik, Ahmet Kavuncu, DP Kütahya İl Başkanı Muhsin Sönmezer, ikinci başkan İlyas Armutcuoğlu, il idare heyetinden Mehmet Özbilen, Kütahya belediye başkanı Mehmet Kesen katılmışlardır. Kongre 158 delegenin katılımıyla saat 13.00’de başlamış, açılış konuşmasını DP Emet ilçe başkanı Ahmet Ener yapmıştır. Kongre başkanlığına Hasan İyidoğan katipliklere Nuri Güler ve Halil İbrahim Karadal seçildi. Eski idare heyetinin hesapları ibra edildikten sonra yeni idare heyetine Ahmet Ener, Süleyman Ertekin, Ahmet Dinçer, Ömer Özhan, Ahmet Yılmaz, Mustafa Yılmaz ve Tahsin Bekar seçilmişlerdir¹³⁰. Seçimlerin ardından söz isteyen Yenice delegesi Halil Çetin, arazi vergilerinin yüksek olmasından ve pancar ekicilerinin bazı bürokratik işler yüzünden zorluk çekmelerinden şikayetçi olmuştur. Hisarcık delegesi Ahmet Yılmaz Hisarcık’a nahiye merkezi kurulması konusunda milletvekilleri ile yaptığı görüşmelerden sonuç alamadığını ve umutlarının kaybettiklerini belirtmiştir. Orman bakım memurlarının halka karşı kötü muameleleri, doktorların hastalarla yakından ilgilenmemeleri ve arazi vergilerinin yüksek olması, kongrede dile getirilen diğer şikayetler olmuştur¹³¹.

DP Tavşanlı İlçe Kongresi, 15 Nisan 1955 günü saat 14.00’de 174 delegeden 134’ünün katılımıyla Yeni Sinema salonunda yapılmıştır. DP Kütahya milletvekillerinden Ahmet Kavuncu, Haluk Nihat Pepeyi, Osman Özbilen, Ali Galip

¹²⁹ *Kütahya*, 4 Nisan 1955, 2.

¹³⁰ *Kahraman Emet*, 11 Nisan 1955, 1,

¹³¹ *Kahraman Emet*, 11 Nisan 1955, 3.

Bubik'in yanı sıra DP il başkanı ve idare heyetinin de katıldığı kongrenin açılış konuşmasını DP Tavşanlı ilçe başkanı Tahsin Buruk yapmıştır. Kongre başkanlığına Muhsin Sönmezer, ikinci başkanlığa Ferit Cavit Zeytinlioğlu, katipliklere ise Ahmet Çamçar ve Şükrü Koyuncu seçilmiştir. Dilekler ve temenniler kısmına geçildiğinde söz alan Şükrü Koyuncu, milletvekillerine yapılan zamların fazla oluşunu ve Kütahya'da çivi bulunmadığı için karaborsaya düştüğü dile getirmiştir. Kongrede ayrıca, köylere içme suyu sağlanması, köy yolları ve köprülerin yapılması gibi altyapı sorunlarının çözülmesi gibi meselelerin yanı sıra din derslerinin hakkıyla öğretilmesi ve bu doğrultuda nitelikli din öğretmenlerinin yetiştirilmesi gibi eğitimle ilgili konular da gündeme getirilmiştir¹³². Delegelerin dilek ve şikâyetlerinden sonra milletvekilleri söz alarak gerekli açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu doğrultuda söz alan DP Milletvekili Haluk Nihat Pepeyi, mih sorununun çözülmesi için çalışmaların sürdüğünü ve bu kapsamda 50 sandık mihın vilayet emrine gönderildiğini ifade etmiştir. Milletvekili Ahmet Kavuncu ise delegeler tarafından dile getirilen şikâyetlere yanıt olarak, milletvekilleri olarak görevlerini hakkıyla yerine getirdiklerini vurgulamıştır. Bir diğer Milletvekili Ali Galip Bubik ise kongrenin oldukça başarılı ve olgun bir atmosferde geçtiğini dile getirmiş, memleket meselelerine hakkıyla değinildiğini belirterek delegelerin bu konudaki hassasiyetlerini takdir etmiştir¹³³.

DP'nin Kütahya'da planlamış olduğu ocak, bucak ve ilçe kongrelerinin tamamlanmasıyla birlikte DP Kütahya İl Kongresi, 17 Nisan 1955 tarihinde gerçekleşmiştir. Kongrede milletvekillerinde Haluk Nihat Pepeyi, Ali Galip Bubik, Osman Özbilen, İhsan Şerif Özgen, Ahmet Kavuncu, Sururi Nasuhoğlu ve Hakkı Veral hazır bulunmuştur¹³⁴. Altıntaş delegesi Ahmet Belli, kongrede yaptığı konuşmada, toplantıya katılan tüm Demokratlara teşekkür ederek vekillerin kongrede yer almasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ayrıca yeni ilçe olan Altıntaş'ın elektrik altyapısındaki yetersizlikten bahsetmiş ve Altıntaş ile Dumlupınar'ı birbirine bağlayacak

¹³² *Tavşanlı Postası*, 22 Nisan 1955, 1.

¹³³ *Tavşanlı Postası*, 29 Nisan 1955, 1.

¹³⁴ *Kütahya*, 18 Nisan 1955, 1.

bir yolun yapılması talebinde bulunmuştur¹³⁵. Tavşanlı delegesi Halil Zeytinoğlu ise sağlık yurdunun bir an önce faaliyete geçirilmesi gerektiğini ifade etmiş, ilçede ortaokul ihtiyacının karşılanmasını, Tarım Kredi Kooperatifi'nin bölgenin kredi ihtiyaçlarını yeterince karşılayamaması sorununu ve İş Bankası'nın ilçede bir şube açması talebini dile getirmiştir¹³⁶. Eyüp Boztaş isimli bir diğer delege ise konuşmasında, DP iktidarının dış politikada dünya çapında başarılar elde ettiğini belirterek Başbakan Adnan Menderes'i büyük bir devlet adamı olarak nitelendirmiş ve hükümetin başarısını övmüştür¹³⁷. Kongrenin sonunda, DP'nin 15-20 Ekim 1955 tarihlerinde düzenleyeceği 4. Genel Kongresi'ne katılacak delegelerin seçimi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, Kütahya'dan 8 milletvekili dışında her ilçeden 5, merkez ilçeden 7 olmak üzere toplam 32 delegenin gönderilmesine karar verilmiştir. Ancak delege sayısı ile ilgili yapılan tartışmalar sonucunda, köylerden de 15 delegenin kongreye katılması kararlaştırılmış ve toplam delege sayısı ittifakla 47'ye yükseltilmiştir¹³⁸.

9 Aralık 1956 Pazar günü gerçekleştirilen DP Altıntaş İlçe Kongresi, soğuk havaya rağmen 150 delegeden 130'unun katılımıyla toplanmıştır. Kongreye, milletvekilleri Ahmet İhsan Gürsoy, Osman Özbilen, Haluk Nihat Pepeyi, Ali Galip Bubik ve Ahmet Kavuncu'nun yanı sıra Kütahya Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar, Gediz Belediye Başkanı, il encümen üyeleri ve Emet parti teşkilatı da katılmıştır¹³⁹. Hesap raporunun okunup ittifakla ibra edilmesinin ardından delegeler, DP iktidarının icraatlarını övgüyle anarak milletvekillerine teşekkürlerini iletmışlerdir. Bu sırada söz alan Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy, şükran ifade etmenin önemine dikkat çekerek, *"Teşekkür etmesini bilmeyen topluluklar hükümetlerin icraatının şevkini kırar; bu iyi bir hasıla değildir. Sizlerin mektep, su ve yoldan teşekkürle bahsetmeniz bizleri daha iyi vazife yapmaya teşvik etmektedir"* ifadelerini kullanmıştır.¹⁴⁰ Altıntaş kongresinin hemen sonrasında Kütahya DP teşkilatında bazı tasfiyeler olmuştur. Parti İl Başkanı Muhsin

¹³⁵ Kütahya, 19 Nisan 1955, 2

¹³⁶ Kütahya, 20 Nisan 1955, 1.

¹³⁷ Kütahya, 20 Nisan 1955, 3.

¹³⁸ Kütahya, 22 Nisan 1955, 1.

¹³⁹ Kütahya Ekspres, 11 Aralık 1956, 1.

¹⁴⁰ Kütahya Ekspres, 12 Aralık 1956, 1.

Sönmezer görevinden alınırken, Emet ilçe idare heyeti ise komple tasviye edilmiştir. Muhsin Sönmezer'in yerine il başkanlığına Akif Onur, başkan vekilliğine de Hüseyin Duymaz getirilmiştir¹⁴¹.

1957 genel seçimleri öncesinde DP Kütahya Merkez ilçe kongresi, 26 Haziran 1957 tarihinde saat 10.00'da Saray Sineması'nda gerçekleştirilmiştir. Kongreye 220 delege katılım sağlamış, DP milletvekilleri ve Kütahya Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar'da kongrede hazır bulunmuştur¹⁴². Seçimlerin ardından yeni idare heyeti üyeliklerine; Yusuf Yıldırım, Ali Dalıgöl, Ali Özbülbül, Ahmet Çelik, Kadir Razi, Bekir Avlupınar, Hakkı Seldüz seçilmiş, heyet başkanlığına ise Ali Dalıgöl getirilmiştir. Kongrede söz alan delegeler, bölgedeki orman işleri, pancar fiyatlarının düzenlenmesi, okulsuz köylere okul yapılması, elektrik ve su temini ile şehir yollarının asfaltlanması gibi taleplerde bulunmuşlardır. Bu dileklerin ardından, Kütahya Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar mikrofona gelerek şehirde yapılması gereken çalışmaları bölüm bölüm ele almış ve delegelere bu konularda açıklamalarda bulunmuştur¹⁴³.

DP Tavşanlı İlçe Kongresi, 28 Haziran 1957 tarihinde yeni sinema salonunda 285 üyenin tamamının katılımıyla gerçekleşmiştir. Kongre, Kütahya milletvekillerinden Ahmet Gürsoy, Ahmet Kavuncu, Osman Özbilen, Haluk Nihat Pepeyi, Sururi Nasuhoğlu, Ali Bubik dışında çeşitli ilçe ve köylerden gelen delegelerin katılımıyla gerçekleşmiştir. İki yıllık idare kurulu raporunun okunmasının ardından delegeler söz almıştır. Parti aracının iki yıl içinde beklenenden az gelir getirmesi eleştirisine ilçe başkanı Mehmet Diler; aracın parti işi dışında kullanılması nedeniyle az gelir getirdiğini söylemiştir. Öğle arasından sonra idare heyetinin ibrası yapıp seçime gidilmiştir. Oy sayımı devam ederken bazı delegeler köy içme sularında gecikmeler olduğunu ve suyun az geldiğini söylemişlerdir. Başka bir delege ise Tavşanlı-Tunçbilek arasının asfaltlanmadığını ve yıllardır açılması beklenen Ziraat Bankası binasının yapılmadığı

¹⁴¹ *Kütahya Ekspres*, 13 Aralık 1956, 1.

¹⁴² *Kütahya*, 27 Haziran 1957, 1.

¹⁴³ *Kütahya*, 29 Haziran 1957, 2.

söylenmiştir¹⁴⁴. Oy sayımlarının bitmesinin ardından yeni idare kuruluna; Mehmet Diler, Tahsin Buruk, Ethem Sakarlı, Şükrü Koyuncu, Cavit Zeytinoğlu, Hüseyin Kulluk ve Sadık Penbe seçilmiştir¹⁴⁵.

DP'nin Kütahya'da gerçekleştirmiş olduğu ocak, bucak ve ilçe kongrelerinden sonra İl Kongresi, 30 Haziran 1957 Pazar günü saat 10.00'da Saray Sineması'nda yapılmıştır. 146 delegenin katıldığı kongrenin açılış konuşmasını, DP Kütahya Milletvekili Kemal Özer yapmıştır¹⁴⁶. Faaliyet raporu ve hesap raporu incelemeye konduktan sonra dileklerin müzakeresi ve faaliyetler raporu üzerinde konuşmalara geçilmiştir. İlk sözü alan Şükrü Koyuncu, iktidarın icraatlarını takdir ettikten sonra sözü Ömer Semerci'ye vermiştir. Çok hasta olmasına rağmen kongreye geldiğini ifade eden Semerci, DP programını tam anlamıyla tasvip ettiğinin belirtmiştir. Konuşmasının devamında Semerci, DP'nin işçi sigorta kanunlarının eksiklikleri olmasına rağmen CHP'nin bu gelişmeleri bile işçiye reva görmediğini ve Türk işçisini ırgat muamelesi yaptığını örneklerle açıklamıştır. Semerci, sözlerini partililerin daima uyanık olmaları ve partiyi dimdik ayakta tutmalarını gerektiğini vurgulayarak sonlandırmıştır¹⁴⁷. Kongrede yapılan seçimlerde yeni idare heyetinin asil üyeliklerine; Sezai Sarpaşar, İbrahim Germiyanoglu, Kemal Özer, Akif Onur, Hüseyin İyidoğan, Rıfat Ağarlı, Hüseyin Duymaz, Muhsin Sönmezer ve Hilmi Özkök seçilmişlerdir¹⁴⁸.

DP, 1957 seçimlerinden sonra Türkiye genelinde yaşadığı oy kaybı nedeniyle Kütahya'da daha aktif bir çalışma içine girmiştir. DP il merkezi, 1957 yılı sonlarına doğru düzenlediği konserle, dönemin ünlü ses sanatçısı Neriman Altındağ'ı davet etmiş ve bu etkinlik halktan büyük ilgi görmüştür¹⁴⁹. Partinin, teşkilatları diri tutmak amacıyla attığı bir diğer adım ise gençlik teşkilatına lokal tahsis etmek olmuştur. Lokal, 28 Ekim 1959 tarihinde Hükümet Caddesi üzerindeki küçük parkın olduğu binada DP Merkez "İlçe Gençlik Teşkilatı Lokali" adıyla açılmıştır. Açılışa katılan DP il idare heyeti

¹⁴⁴ *Tavşanlı Postası*, 5 Temmuz 1957, 1

¹⁴⁵ *Kütahya Ekspres*, 29 Haziran 1957, 1.; *Kütahya Ekspres*, 1 Temmuz 1957, 1.

¹⁴⁶ *Kütahya Ekspres*, 2 Temmuz 1957,1.; *Kütahya*, 1 Temmuz 1957, 1.

¹⁴⁷ *Kütahya Ekspres*, 4 Temmuz 1957, 1.

¹⁴⁸ *Kütahya Ekspres*, 5 Temmuz 1957, 1.

¹⁴⁹ *Kütahya Ekspres*, 17 Aralık 1957, 1.

üyelerinden Akif Onur, yapmış olduğu açılış konuşmasında gençlerin memleket kalkınmasındaki önemine vurgu yaparak konuşmasını “*Memleket için, vatan için çalışan siz gençlerin azmi hiçbir zaman sönmeyecektir ve Allah sizlerle beraberdir. Bu çalışma azminiz her geçen gün bir kat daha kuvvetlenecektir.*” sözleriyle sonlandırmıştır. Kütahya Belediye Başkanı Sezai Sarpasır ise DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte Kütahya’da yapılan yatırımlara değinmiş ve şehrin gelecekte Türkiye’nin en önemli sanayi şehirlerinden biri olacağını ifade etmiştir¹⁵⁰.

1959 yılı itibarıyla DP’nin gerçekleştireceği ocak ve bucak kongreleri, 6 Haziran 1959 tarihinde yapılan bir numaralı ocak kongresiyle başlamış;¹⁵¹ iki numaralı ocak kongresi ise 7 Haziran 1959’da gerçekleşmiştir¹⁵². Hamidiye ve Paşam Sultan mahallelerine ait ocak kongreleri 14 Kasım tarihinde yapılırken, dört numaralı bucak kongresi ise 15 Kasım günü 1959’da parti gençlik lokalinde toplanmıştır. Bucak kongresinde konuşma yapan DP Kütahya Milletvekili Kemal Özer, DP kongrelerinin muhalefet partilerinin kongreleri gibi gösteriş amaçlı yapılmadığını vurgulayarak, milletin el ele vererek çalışmanın ve milletin göstereceği istikamette ilerlemenin kendileri için bir ilke olduğunu belirtmiştir¹⁵³. Kongrede, Kütahya Belediye Başkanı Sezai Sarpasır, şehrin su, elektrik ve imar sorunlarının en kısa sürede çözüleceği ifade etmiş; ardından il idare kurulu üyesi Akif Onur ve Ömer Kuş birer konuşma yapmıştır. Partililerin ısrarı üzerine tekrar konuşma yapması istenen Kemal Özer alkışlar eşliğinde tekrar kürsüye gelerek “*CHP bu memlekete hizmet ettiğine dürüstlikle ifade edemez, bizim ise çocuklarımıza bırakacağınız en büyük miras hizmetlerimizi inkâr etmeyen hakşinas ve kadirşinas hemşerilerimizin göstermiş oldukları itimat ve teveccüh olacaktır.*” demiş ve bu sözler salonda dakikalarca alkışlandıktan sonra kongre sona ermiştir¹⁵⁴.

¹⁵⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 2 Kasım 1959, 1.

¹⁵¹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 6 Haziran 1959, 1.

¹⁵² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 9 Haziran 1959, 1.

¹⁵³ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 18 Kasım 1959, 1.

¹⁵⁴ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 18 Kasım 1959, 4.

1959 yılının sonlarına yaklaşırken, DP Altıntaş İlçe Kongresi, aralık ayının ilk haftasında gerçekleştirilmiştir. Kongreye Kütahya milletvekillerinden Mehmet Diler, İrfan Haznedar ve Emin Topaler katılım göstermiştir. Açılış konuşmasını Altıntaş İlçe Başkanı Ziya Erşan yapmış, ardından kongre başkanlığına Mehmet Diler, ikinci başkanlığa Emin Topaler, kâtipliklere ise Abdurrahman Kara ve Orhan Şevelli seçilmiştir. Faaliyet raporu değerlendirilerek ibra edildikten sonra yeni ilçe yönetimi seçimi yapılmıştır. Oy tasnifi sonucunda Ziya Erşan, Ahmet Akdağ, Hasan Turan, Halit Ocak, Mehmet Ali Gümüş, Osman Tekbaş ve Hüseyin Karakoç yeni idare heyetini oluşturmuşlardır¹⁵⁵. Altıntaş delegeleri, yeni ilçe olan Altıntaş'ta bir orta okulun olmadığını ısrarla dile getirerek bu eksikliğin giderilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Kongrede söz alan Kütahya Belediye başkanı Sezai Sarpaşar, hükümetin yatırımlarını överek konuşmasında Kütahya Şeker Fabrikası'na değinmiştir. Sarpaşar, *“Bir zamanlar samanlık deposu olacak denilen şeker fabrikasının 80 bin ton kapasitede olmasına rağmen bu sene 140 bin tona yakın pancar işleyecek”* sözleriyle yatırımın ne kadar isabetli olduğunun altını çizmiştir. Kongre başkanı Mehmet Diler ise yaptığı konuşmada muhalefet partisi CHP'ye sert eleştiriler yöneltmiştir. Diler, *“Muhalefet partisinin iktidara gelebilmesi artık imkansızdır. Onlar can vermekte olan bir tavuk gibi iktidara gelebilmek için çürpünmakta ve en son gayretlerini göstermektedirler. Fakat gayretleri boşunadır. Bu millet onları da bizleri de tecrübe etmiştir.”* diyerek partisi ve kendisi adına iddialı söylemlerde bulunmuştur¹⁵⁶.

Altıntaş ilçe kongresinin ardından DP Gediz ilçe kongresi düzenlenmiştir. Gediz İlçe Başkanı Süleyman Gülkırık tarafından saat 10.00'da açılışı yapılan kongreye 234 delege katılmıştır. Kongrenin başkanlığına Ahmet İhsan Gürsoy, ikinci başkanlığına İrfan Haznedar, katipliklere de Sezai Sarpaşar ve Mehmet Kocakaya seçilmiştir. Faaliyet raporunun okunmasının ardından, beş kişilik bir heyetin incelemeleri sonucunda önceki yönetim oy birliğiyle ibra edilmiştir¹⁵⁷. Yeni idare seçimi oylamasının yapılmasıyla birlikte; Süleyman Gülkırık, Mustafa Erdoğan, Halil Ünlüer, Hidayet Conker, İbrahim

¹⁵⁵ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 11 Aralık 1959, 1.

¹⁵⁶ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 11 Aralık 1959, 3.

¹⁵⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 14 Aralık 1959, 1.

Ersoy, Mustafa Bağdatlı, Ali Gürsoy yeni idare heyetini oluşturan isimler olmuştur. Kongrede Sezai Sarpaşar CHP'nin iktidarda olduğu yıllara atıfta bulunarak başladığı konuşmasına *“Onlar o zaman bizlere yani köylümüze yalın ayaklı, şehirlimize kasketli diyorlardı, evet hakikaten öyle idi. Köylünün her şeyini almışlardı aç ve susuzdu, yalın ayaktı, işsizlikten iktisadi buhrandan şehirli harap olmuştu ama bugün böyle bir şey kalmamıştır, köylümüz medeni ihtiyaçlarına, şehirlimiz faal hayatına kavuştu.”* sözleriyle devam etmiş ve kendi iktidarları ile tek parti yıllarındaki köylünün ekonomik durumlarının karşılaştırmasını yapmıştır. Dilek ve temenniler kısmına geçildiğinde, delegelerden Ethem Gümüşhan söz alarak Kütahya devlet hastanesinde görevli doktor sayısının ihtiyaçlara cevap verecek miktarda olmadığını bu yüzden Gediz'de bir hastane yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Gediz DP ilçe başkanı İbrahim Gülkırık ise mahkemelerin mesaiye geç başladığını, belediyelerin istimlak ettiği arazilerin parasını vatandaşlara vermediği tenkit etmiştir. Kongrede son sözü alan Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy, hükümet programının hiçbir şekilde kesintiye uğramadan devam ettiğini belirterek, memlekete yeni fabrikaların yapılacağı müjdesini verdikten sonra kongre sona ermiştir¹⁵⁸.

DP Tavşanlı İlçe Kongresi, 27 Aralık 1959 Pazar günü yaklaşık 300 delegenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongreye, DP Kütahya milletvekilleri, Kütahya Belediye Başkanı, DP il ve ilçe başkanlarının yanı sıra Kütahya Azot Fabrikası Müdürü, Keramik Fabrikası Müdürü, Garp Linyitleri ve Tunçbilek Termik Santrali çalışanları da katılmışlardır. Vatandaşların yoğun ilgi gösterdiği kongreyi birçok kişi salon dışından takip etmiştir. DP Tavşanlı İlçe Başkanı Sadık Penbe kongreye katılan delegelere teşekkür ettikten sonra oturumu başlatmıştır. Kongre başkanlığına Mehmet Diler, ikinci başkanlığa İrfan Haznedar, katipliklere İsmail Akyol ve Zeynel Asan seçilmiştir¹⁵⁹. Milletvekili Emin Topaler konuşmasında, CHP'nin iktidarda olduğu yıllara atıfta bulunarak, o dönemde sadece sayılı zenginlerin bulunduğunu, diğer vatandaşların ise açlık çektiğini belirtmiş; DP iktidarıyla birlikte geniş iş imkanları sayesinde birçok

¹⁵⁸ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 14 Aralık 1959, 3.

¹⁵⁹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 29 Aralık 1959, 1.

vatandaşın bahçe ve iki katlı ev sahibi olduğunu ifade etmiştir. Bir başka vekil Kemal Özer de CHP'yi eleştirerek konuşmasına başlamış ve vatandaşların insanca yaşama hakkının DP tarafından verildiğini vurgulamıştır. Özer, CHP'nin her seçimde iktidara geleceğini iddia ettiğini, ancak 1950, 1954 ve 1957 seçim sonuçların bunun aksini gösterdiğini belirtmiştir¹⁶⁰. Kongrede, Bozbelen köyünden 34 kişinin CHP'den istifa ederek DP'ye geçtiklerini bildiren mektubun okunması salonda alkışlanmıştır. Yeni ilçe idare heyeti seçim sonuçları sayıldıktan sonra asil üyeliklere; Sadık Penbe, İbrahim Çırak, İsmail Akyol, Ahmet Ordu, Ethem Girgin Zeynel Asan seçilirken yedek üyeliklere ise Abdullah Taktak, Ahmet Çamçar, Ethem Sakarlı, Hüseyin Kulluk, Cavit Zeytinoğlu, Şükrü Koyuncu, Mustafa Yıldırım seçilmiştir¹⁶¹.

DP Simav ilçe kongresi, 1960 yılı ocak ayının ilk haftasında yapılmıştır. Olumsuz hava koşullarına rağmen kongreye, Kütahya ve Simav Belediye başkanları, DP'li altı Kütahya milletvekili ve parti yetkilileri dışında 286 delege katılmıştır. Kongre başkanlığına Ahmet İhsan Gürsoy seçildikten sonra Hakkı Yıldırım tarafından faaliyet raporu okunmuştur¹⁶². Emin Topaler konuşmasında, CHP'nin vatandaşlarla iletişim kurma konusunda zayıf olduğu ima ederek *“Onların tanıdığı iki zümre vardır. Biri emir veren diğeri de emir alan zümredir. Biz iktidara gelmekle bunların zümrelerini yok ettik. Herkes demokrat olamaz, demokrat olmak cenabı hakkın sevgili kullarına verdiği bir vasıftır.”* demiş ve herkesin demokrat olamayacağını ifade etmiştir¹⁶³. İbrahim Germiyanoglu ise CHP'li vatandaşların içinde buldukları durumdan pişmanlık duyduklarını iddia ederek bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir. *“Bugün hükümetimizin yapmış olduğu hizmetleri gören Halk Partililer içten içe azap ve üzüntü duymaktadırlar ve yaptığımız işleri kışkıyorlar, zira kendi iktidarlara zamanında bu millete hizmet etmenin manasını dahi bilmiyorlardı. Bugün ise anladılar ki millet için çalışan iktidarda kalabiliyor.”*¹⁶⁴. Milletvekili Kemal Özer konuşmasına, CHP'nin takip ettiği yalan

¹⁶⁰ Demokrat Kütahyanın Sesi, 29 Aralık 1959, 3.

¹⁶¹ Demokrat Kütahyanın Sesi, 29 Aralık 1959, 5.

¹⁶² Demokrat Kütahyanın Sesi, 12 Ocak 1960, 1

¹⁶³ Demokrat Kütahyanın Sesi, 13 Ocak 1960, 1.

¹⁶⁴ Demokrat Kütahyanın Sesi, 13 Ocak 1960, 3.

ve iftira dolu sözlere cevap vermeyeceğini belirterek başlamıştır¹⁶⁵. Ancak, konuşmasını bir şekilde İsmet İnönü'ye getirmiş ve İnönü'nün Atatürk'ün izinden gitmediğini iddia ederek şu sözleri söylemiştir: *“Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı olan halk partisinin genel başkanı neden pulların üzerine kendi resmini bastırdı, neden Atatürk'ün resmini bastırmadı, bunları unutmuşçasına bugün partisinin gidişatını ve propagandasını yaparken neden Atatürk devrimlerine bağlıyız demek lüzumunu hissediyor, bunun cevabını sizler benden daha iyi bilirsiniz, gayeleri tadını tattıkları iktidar koltuğuna tekrar gelebilmek içindir değil mi arkadaşlar...”*¹⁶⁶

Kemal Özer ve diğer DP Kütahya milletvekillerinin parti kongrelerinde yaptıkları konuşmalar, 1950'li yılların sonlarına doğru daha sert bir üsluba evrilmiştir. Bu dönemde yapılan konuşmalarda, vekillerin ısrarla vurguladıkları ana nokta, Türkiye'nin tek parti döneminden çok daha iyi bir noktada olduğu ve daha demokratik bir şekilde yönetildiğidir. Bu söylemler, dönemin siyasi atmosferi ve DP'nin iktidardaki pozisyonunu savunma çabalarını yansıtmaktadır. DP'nin Simav ilçe kongresi ve çeşitli yerlerde düzenlemiş olduğu birçok kongresinde, vatandaşların su, köprü ve doktor gibi yerel ihtiyaçlarını dile getirmelerine rağmen, vekillerin konuları sürekli olarak muhalefet partisi CHP ile ilişkilendirmeleri de dikkat çeken başka bir noktadır. Ayrıca DP teşkilatlarında yaşanan bazı olumsuz durumların DP yanlısı yerel gazetelerde yer almadığını DP'ye muhalif veya tarafsız gazetelerde yer aldığı da görülmektedir¹⁶⁷.

DP'nin, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi öncesinde gerçekleştirdiği son kongre, 7 Şubat 1960 Pazar günü yapılan merkez ilçe kongresidir. Saat 10.00'da Saray Sineması'nda gerçekleşen kongrede, DP milletvekillerinin yanı sıra DP Kütahya il başkanı, Tavşanlı, Simav, Altıntaş, Emet ve Gediz ilçe başkanları ve Azot Fabrikası İdari İşler Müdür Yardımcısı Hasan Pekkip dışında birçok seçkin davetli hazır bulunmuştur. Merkez İlçe Başkanı Ali Dalıgül'ün açılış konuşmasının ardından yapılan oylamada;

¹⁶⁵ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 14 Ocak 1960, 1.

¹⁶⁶ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 14 Ocak 1960, 3.

¹⁶⁷ DP merkez ilçe kongresi öncesinde partililer arasında şehirli ve köylü olmak üzere iki gurubun parti içinde bölünme yarattığı ve bu nedenle partililer arasında hararetli tartışmalar yaşandığına dair haber, iktidar yanlısı “Demokrat Kütahyanın Sesi” gazetesinde yer almazken “Kütaya Ekspres” ve “Hür Kütahya” gazetelerinde yer almıştır. *Hür Kütahya*, 8 Şubat 1960, 1.; *Kütahya Ekspres*, 13 Ocak 1960, 1.

kongre başkanlığına Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy, ikinci başkanlığa İbrahim Germiyanoglu, katipliklere ise Sezai Sarpaşar ve Akif Onur seçilmiştir¹⁶⁸. Faaliyet raporu okunduktan sonra ilk sözü alan Vedat Çinicioğlu, okunan raporu eleştirmiş ve ilçe idare heyetinin sadece otuz karar alarak hiç çalışmadığını belirtmiştir. Ardından söz alan Yusuf Yıldırım ise ocak, bucak ilçe idare heyetlerinin çalışmalarındaki esas gayenin memlekete hizmet aşkından başka bir şey olmadığını belirttikten sonra “*her işimizi bırakıp çalışmamız lazım*” sözleriyle konuşmasını sonlandırmıştır¹⁶⁹. İlçe idare kurulunun çalışmalarını eleştiren bu konuşmaların ardından Abdurrahman Karaa söz alarak, tenkit edilen arkadaşların DP’li olduklarının unutulmaması gerektiğini ve yapılacak eleştirilerde daha yapıcı olunması gerektiği yönünde konuşmacıları uyarmıştır¹⁷⁰. Yapılan seçimlerin ardından yeni idare heyetine Bekir Avlupınar, Yusuf Yıldırım, Ali Dalıgöl, Ömer Kuş, Mehmet Kesen, Mustafa Sakaoğlu, Muhsin Sönmezer seçilmiş¹⁷¹, merkez ilçe başkanlığına Bekir Avlupınar, ikinci başkanlığa Yusuf Yıldırım muhasipliğe Ali Dalıgöl ve katipliğe Mustafa Sakaoğlu getirilmiştir¹⁷².

1950 seçimlerine iyi hazırlanan DP Kütahya teşkilatları, seçim sonucunda Kütahya’dan 7 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Bu başarı, 1954 seçimlerinde liste halinde 10 milletvekili ile devam etmiş ve nihayet 1957 seçimlerinde de DP Kütahya’dan liste halinde 8 milletvekili çıkarabilmeyi başarmıştır. Milletvekili seçim sonuçlarına göre DP’nin diğer partilere göre bölgede güçlü olduğu bir gerçektir. Fakat, özellikle 1957 seçimlerinden sonra partililer içinde köylü ve şehirli ayrışmalarının yaşanması, partideki birlik ve beraberliğin kısmen de olsa azaldığı göstermektedir. 27 Mayıs sürecine giden yolda, DP kongrelerinde konuşma yapan milletvekilleri, muhalefete yönelik yapılan eleştirilerinin dozunu artırmış ve CHP’nin bir daha iktidar

¹⁶⁸ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 9 Şubat 1960, 1

¹⁶⁹ DP’ye muhalif olan “Hür Kütahya” gazetesine, merkez ilçe kongresinde yaşanan olayları okuyucularına aktarırken; kongre başkanlığı için İbrahim Germiyanoglu’nun önerilmesine rağmen Ahmet İhsan Gürsoy’un seçilmesinin tartışmalara yol açtığını bildirmiştir. Haberin devamında ayrıca, bir delegenin riyaset divanını vazifesini layıkıyla yapamadığını eleştirmesi üzerine kürsüden indirilmesi, delegeler arasında itişmelere ve bağışmalara neden olduğu da yer almıştır. *Hür Kütahya*, 15 Şubat 1960, 1.

¹⁷⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 10 Şubat 1960, 1

¹⁷¹ *Hür Kütahya*, 15 Şubat 1960, 1.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 15 Şubat 1960, 1

¹⁷² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 15 Şubat 1960, 1.

olamayacağına benzer iddialı söylemlerde bulunmuşlardır. Nihayetinde bu süreç, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbeyle sonuçlanmış ve DP'nin on yıllık iktidarı sona ermiştir.

1.1.3. Millet Partisi

Millet Partisi (MP), DP'den kopan milletvekilleri tarafından 1948'de kurulmuştur. Türkiye genelinde teşkilatlanmak amacıyla çalışmalara başlayan partinin 1948 yılı itibarıyla Kütahya merkezde teşkilatlanması bulunmamaktadır¹⁷³. Ancak, DP Kütahya milletvekilliğinden çıkarılan Ahmet Tahtakılıç, MP'nin Uşak'ta teşkilatlanmasına yönelik birtakım görüşmelerde bulunmak üzere 2 Eylül 1948'de İstanbul'da giderek parti kurucularıyla bir görüşme gerçekleştirmiştir. İstanbul'da gerçekleşen görüşmelerin ardından Tahtakılıç ve parti kurucuları, Uşakta MP teşkilatının¹⁷⁴ kurulmasına karar vermiş ve partinin ilk mitingi¹⁷⁵ 23 Eylül 1948 günü Cumhuriyet Meydanı'nda gerçekleşmiştir.¹⁷⁶ MP'nin Kütahya'yla kurduğu ilk temas Uşak mitingi ile gerçekleşirken, DP Uşak teşkilatı da miting öncesinde bir beyanname hazırlayarak kurulan bu yeni partinin DP ile alakası olmadığı yönünde vatandaşları uyarmıştır¹⁷⁷.

MP'nin 1948'de Uşak ilçe teşkilatını kurması, bölgede siyasi anlamda pek bir ses getirmemiş ve bu durum 1950 seçimlerine kadar devam etmiştir¹⁷⁸. Kütahya merkez

¹⁷³ BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1, 23.

¹⁷⁴ Uşak MP İdare Kurulu'nun Başkanlık görevini Ahmet Sayan üstlenmiştir. Kurulun üyeleri ise Derviş Erdem, Uğur Tahtakılıç, Ali Oğuz ve Nuri Şeker'den oluşmaktadır. BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1, 26.

¹⁷⁵ MP Uşak İlçe Müteşebbis Yönetim Kurulu, miting öncesinde vatandaşları bilgilendirmek amacıyla bir beyanname hazırlamış ve vatandaşları 23 Eylül'de yapılacak olan mitinge davet etmiştir. BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1, 70.

¹⁷⁶ Yaklaşık beş yüz kişinin katıldığı mitinge CHP'li ve DP'li vatandaşların da iştirak etmişlerdir. BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1, 60.

¹⁷⁷ MP'nin Uşak'ta yaptığı mitingde, MP Uşak İlçe Başkanı Ahmet Seyhan, Emekli General Asım Aktuğ, MP Edirne İl Başkanı Müfit Bengü, Emekli General Sadık Aldoğan, parti kurucularından Kenan Öner, Parti Genel Başkanı Hikmet Bayur ve Uşak İdare Kurulu Üyesi Oğuz Tahtakılıç birer konuşma yapmışlardır. BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1, 24.

¹⁷⁸ Uşak mitinginin hemen ardından Ahmet Tahtakılıç, Hikmet Bayur, Kenan Öner ve Sadık Aldoğan, Tahtakılıç ailesinin ikamet ettiği Bozkuş köyüne giderek burada bir MP köy ocağı kurulması yönünde bir girişimde bulunmuşlardır. Ancak, köyde partiye ilgi olmadığından bu düşünce gerçekleşmemiştir. BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1, 26.

teşkilatlanmasına Nisan 1950’de başlayan MP ¹⁷⁹, 1950 seçimlerinden sonra ilk kongresini 8 Mayıs 1951 günü saat 10.00’da halk kıraathanesinde 104 üye ve yüzlerce vatandaşın katılımıyla gerçekleştirmiştir. MP Kütahya il başkanı Kemal Panikoğlu idare kurulunun raporunu okuduktan sonra, parti genel sekreteri Ahmet Tahtakılıç salona ayakta alkışlanarak girmiştir. MP kurucularından Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna, kongreye katılamama gerekçelerini ve bu durumdan ötürü duymuş oldukları üzüntüleri telgraf yoluyla kongrede bulunanlara bildirmişlerdir¹⁸⁰.

MP’nin ikinci Kütahya İl Kongresi, 27 Nisan 1952 Pazar günü saat 10.00’da doksana yakın delegenin katılımıyla başlayıp akşam geç saatlere kadar devam etmiştir. MP genel kurul üyelerinden Ahmet Tahtakılıç ve Sadık Aldoğan, Afyon’dan gelerek kongrede birer konuşma yapmışlardır ¹⁸¹. Bu kongrenin ardından partinin önemli isimlerinden olan Bekir Avlupınar, 28 Nisan 1952 tarihinde parti başkanlığına göndermiş olduğu dilekçeyle partisinden istifa etmiştir¹⁸².

Millet Partisi, Kütahya ilçe bucak ve ocak kongrelerinin ardından 10 Mayıs 1953 Pazar günü Kütahya il kongresini gerçekleştirmiştir¹⁸³. Her ilçeden gelen partililer ile birlikte iki yüze yakın delegenin de katıldığı kongre, MP il başkanı Kemal Panikoğlu’nun faaliyet raporunu okumasıyla başlamıştır. Kongre başkanlığına Muharrem Zeytinoğlu seçildikten sonra hesap raporu okunmuş ve ittifakla kabul edilmiştir. Kürsüye gelen Ahmet Tahtakılıç konuşmasında DP ve CHP’yi eleştirerek, DP iktidarının üç yıllık zaman diliminde vermiş olduğu vaatlerinin unutulduğunu dile getirmiştir. Ardından büyük tezahüratlarla konuşma yapan Osman Bölükbaşı, Halk Partisinin iktidar ile mücadelede iş birliği içinde olmasını tavsiye etmiş ardından il idare heyeti seçimine geçilmiştir. Seçimlerin bitmesiyle birlikte Kemal Panikoğlu 161, Nuri Temizerler 139, Ali Haydar Tokgöz 139, Kemal Üstel 107, Rıfat Gülpınar 105, Nizamettin Arıkan 75, Mehmet Kara 69, Faruk Özbek 66, Nuri Bilge 41 oyla partide asil

¹⁷⁹ *İleri Kütahya*, 16 Nisan 1950, 2.

¹⁸⁰ *Hakikat*, 26 Mayıs 1951, 1.

¹⁸¹ *Demokrat Kütahya*, 30 Nisan 1952, 4.

¹⁸² *Demokrat Kütahya*, 1 Mayıs 1952, 3.

¹⁸³ *Hakikat*, 16 Mayıs 1953, 1.

üye seçilmiştir¹⁸⁴. İdare heyeti seçim sonuçları açıklandıktan sonra yapılan görev dağılımında; Kemal Panikoğlu il başkanı, Rıfat Gülpınar ikinci başkan, Ali Haydar Tokgöz sekreter, Nuri Temizerler ise partinin muhasebecisi olarak belirlenmiştir¹⁸⁵. Kütahya il başkanlığı yapan Ekrem Yalazan, 8 Temmuz 1953 tarihinde partisinden istifa etmiştir¹⁸⁶. Bu istifadan bir gün sonra Kütahya MP teşkilatı, tüm ilçe bucak ve ocakları Emniyet yetkilileri tarafından sabaha karşı saat üç sularında mühürlenerek kapatılmıştır¹⁸⁷.

1.1.4. Cumhuriyetçi Millet Partisi

MP'nin 1954 yılında kapatılmasının ardından yerini alan parti, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) olmuştur. CMP Kütahya teşkilatlanması bir önceki kadroyla siyasi faaliyetlerine devam ederken Emet ilçe teşkilatı 1954 yılı mart ayında kurularak faaliyetlerine başlamıştır¹⁸⁸. Partinin Tavşanlı İlçe Kongresi, 27 Mayıs 1955 Cuma günü yeni sinema salonunda yapılmıştır. Kongre başkanlığına CMP Kütahya il başkanı Kemal Panikoğlu, ikinci başkanlığa Emet idare kurulundan Muhittin Ögütçü seçilmiştir. Ömer Mutafoğlu heyet raporunu okurken Kırşehir'in ilçe olması konusuna değinerek bu yapılanın vatandaşlara reva görülen bir baskı olduğunu söylemiştir. Söz alan Celal Özerdem, DP'den ayrılarak CMP'ye girmesi konusunda kendisine sitem eden DP'lilere cevap vermiştir. Konuşmasının devamında Özerdem, eski belediye binasının yıllık 120 lira gibi düşük bir fiyata DP'ye kiraya verilmesi, şeker çay, mısır gibi temel malzemelerin piyasada bulunmaması ve maden işçilerinin cüzi bir ücretle çalıştırılması gibi konulara

¹⁸⁴ *Hakikat*, 20 Mayıs 1953, 1-2.

¹⁸⁵ *Hakikat*, 10 Haziran 1953, 1.

¹⁸⁶ *Hakikat*, 15 Temmuz 1953, 1.

¹⁸⁷ MP, DP'nin muhalefette olduğu yıllarda vermiş olduğu sözleri unutmasını sık sık vurgulamış ve DP'nin iktidara geldikten sonra da icraatlarını sürekli olarak eleştirmiştir. DP tarafından medya ve mahkemeler yoluyla baskı altına alınan MP, "Allah ve Allah korkusu" kelimelerini çok sık kullandığı gerekçesiyle irtica ile suçlanmıştır. Alihan Limoncuoğlu, "Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)", *Akademik Hassasiyetler*, 5 (10), 150. Nihayetinde Ankara Beşinci Sulh Ceza Mahkemesi, Millet Partisi'ni cemiyetler kanununun 33. Maddesi gereğince 8 Temmuz 1953 tarihinde geçici olarak kapatmıştır. İlerleyen günlerde görülen davalar süreci sonunda ise parti, üçüncü sulh ceza mahkemesi tarafından 27 Ocak 1954 tarihinde kesin olarak kapatılmıştır. Adnan Ferruh Pancaroğlu, *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977)*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2006, 48-50.; *Hakikat*, 11 Temmuz 1953, 3.; *Hakikat*, 15 Temmuz 1953.

¹⁸⁸ *Kahraman Emet*, 10 Mart 1954, 3.

değirmiştir. Kongrede yeni ilçe idare kuruluna; Celal Özerdem, Arif Çam, Ömer Mutafoğlu, Ömer Ünal, Ömer Kirişçi, Mehmet Bilge, Mehmet Ali Akgün seçildi¹⁸⁹.

CMP Tavşanlı ilçe kongresi 28 Eylül 1956'da 123 delegenin katılımıyla şafak sinemasında yapılmıştır. Toplantı ve gösteriler kanuna göre sinema pencereleri ve kapıları kapatılmış ve polisler kongrede hazır bulunmuşlardır. İdare kurulu başkanı Ömer Mutafoğlu yoklamayı yaptıktan sonra kongre başlamıştır. Başkanlığa Kemal Kaçar, katipliklere Fazlı Kılıç, Aziz Tetiker seçildikten sonra idare kurulu raporu okunarak ibra edilmiştir. Dilek ve temenniler kısmında delegeler birçok yerde milli koruma kanunu kapsamında nakliye ücretlerinde indirimler yapıldığını ancak Tavşanlı'da otobüs nakliye ücretlerinin düşürülmediğini şikâyet etmişlerdir. Yeni idare kuruluna; Ömer Mutafoğlu, Arif Çam, Ömer Ünal, Yasin Kayasel, Mustafa Erdem, Ethem Arı ve Mehmet Bilge seçilmişlerdir¹⁹⁰.

CMP Kütahya İl Kongresi, 30 Eylül 1956 tarihinde Saray Sineması'nda 303 delegenin ve çok sayıda davetlinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre saat 13.00'te başlamış, CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı saat 17.00'de salona gelmiştir. Saat 18.00'de konuşmasına başlayan Bölükbaşı, konuşmasında 1946 yılında Demokrat Parti'nin basına karşı tutumunu ve son dönemde çıkarılan basın kanunlarını değerlendirmiştir. Ancak, kürsünün bulunmaması ve mikrofonun bozulması nedeniyle konuşmasını planladığından daha erken sonlandırmak durumunda kalmıştır¹⁹¹.

MP, ilk olarak Uşak'ta teşkilatlanmış ve Kütahya merkez teşkilatını ise ancak 1950 yılında kurabilmiştir. Parti, kapatıldığı güne kadar bölgede siyasi faaliyetlerine devam etmiş ve çeşitli kongreler düzenlemiştir. 1954'te CMP'nin kurulmasıyla birlikte siyasi çalışmalar bu parti çatısı altında sürdürülmüştür. MP'nin ardılı olan CMP, Kütahya'da DP ve CHP'den sonra en çok oyu alan parti olsa da bölgede güçlü bir parti olma özelliği gösterememiştir.

¹⁸⁹ *Tavşanlı Postası*, 3 Haziran 1955, 1.

¹⁹⁰ *Tavşanlı Postası*, 5 Ekim 1956, 1.

¹⁹¹ *Kütahya Ekspres*, 1 Ekim 1956, 1.

1.2. Seçimler

Çok partili sisteme geçişle birlikte Türkiye’de yapılan 1946, 1950, 1954 ve 1957 genel seçimleri, birden fazla isimli ve basit çoğunluk esasına dayalı bir seçim sistemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu sistemle, kullanılan oyların salt çoğunluğunu alan parti, o seçim bölgesindeki tüm milletvekilliklerini kazanmış sayılmıştır¹⁹². Ancak bu uygulama, temsil adaleti açısından orantısız sonuçlar ortaya çıkarmış ve seçimlerin demokratikliği konusunda tartışmalarına neden olmuştur. Özellikle 1946 seçimlerinde yaşanan bir takım antidemokratik düzenlemeler DP tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Örneğin, seçmen listelerinin yargı denetiminde hazırlanmıyor oluşu, bu işlerle muhtarların ilgileniyor olması ve “açık oy, gizli sayım” ilkesi çerçevesinde seçimlerin gerçekleşmesi, DP’nin karşı olduğu uygulamalardır¹⁹³.

1946 seçimlerinde istediği sonuçları elde edemeyen DP, seçimlerin güvenli ve demokratik bir ortamda gerçekleştirilmediği sürece mücadelesini parlamentodan çekerek "sine-i millete" dönme kararı almıştır. Bu gelişme üzerine CHP iktidarı, seçim kanununda düzenlemeye giderek 1948’de “gizli oy, açık sayım” esasını kabul etmiştir¹⁹⁴. 1946-1950 yılları arasında DP’nin seçimlerin demokratikleşmesi için yürüttüğü baskı ve bu süreçte kamuoyunda oluşturduğu destek, 1950 genel seçimlerinde partinin iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır.

1.2.1.Genel Seçimler

1.2.1.1. 21 Temmuz 1946 ve 14 Mayıs 1950 Seçimleri

Türkiye’de tek parti döneminde yapılan son genel seçim, 28 Şubat 1943 tarihinde iki dereceli olarak yapılmıştır¹⁹⁵. 5 Haziran 1946 tarihinde kabul edilen Milletvekilleri Seçimi Kanunu’yla ilk kez tek dereceli çoğunluk seçimi sistemine geçilmiştir. Bu

¹⁹² Türkiye İstatistik Kurumu, *Milletvekilleri Genel Seçimi 1923-2011*, TÜİK Matbaası, Ankara, 2012, 12.; Hüseyin Kılıç, *Seçim Sistemleri, Partiler Üzerine Yansıması ve Yeni Sistem Arayışları*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999, 42.

¹⁹³ Kılıç, 44-45.

¹⁹⁴ DP, iktidarının seçimleri yargı denetimine almadığı gerekçesiyle 1948’de yapılan ara seçimlere katılmama kararı almıştır. Kılıç, 46.

¹⁹⁵ Özgür Bağcı, *Demokrat Parti Döneminde Konya (1950-1960)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, 30.

düzenleme, demokratikleşme yolunda atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilebilirken, uygulamada yaşanan aksaklıklar nedeniyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır¹⁹⁶. Yaşanan tüm eleştiri ve tartışmalara rağmen 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleşen seçimler, Türkiye’de sorunsuz bir şekilde tamamlanmıştır. Altı siyasi partinin iştirak ettiği seçimlerde; CHP 397, DP 61, bağımsızlar ise 7 milletvekilliği kazanmıştır¹⁹⁷.

1946 seçimlerinde Kütahya’da kayıtlı 186.741 seçmenin 131.464’ü oy kullanmış ve seçimlere katılım oranı ise yüzde 70,4 olarak gerçekleşmiştir. Geçerli sayılan 127.533 oyun 63.429’unu CHP adayları, 64.104’ünü ise DP adayları almıştır. Oy dağılımına baktığımız zaman, DP’den milletvekili seçilen Memduh Ispartagil 66.898, Adnan Menderes¹⁹⁸ 65.383, İhsan Şerif Özgen 64.941, Ahmet Tahtakılıç 64.250, Ahmet İhsan Gürsoy 64.016, İsmail Hakkı Gedik 63.978 ve Ömer Özdek ise 63.359 oy almıştır. CHP’den milletvekili seçilen Asım Gündüz 67.928, Ahmet Hilmi Bozbay 67.025 ve Halil Benli ise 63.784 oy almıştır¹⁹⁹. En fazla oyu 67.928 oyla CHP adayı Asım Gündüz alırken en az oyu ise 63.369 oyla DP adayı Ömer Özdek almıştır²⁰⁰. Sonuç olarak Kütahya’dan seçilecek 10 milletvekilinin 3’ünü CHP, 7’sini ise DP adayları kazanmıştır²⁰¹.

1950 seçimleri öncesinde, her seçim bölgesinden çıkarılacak milletvekili sayısı 1945 yılı nüfus sayımı ve Milletvekili Seçimi kanununun geçici üçüncü maddesi hükmüne dayanarak, İçişleri Bakanlığı’nın 194 sayılı ve 24 Mart 1950 tarihli yazısı ile belirlenmiş ve 5545 sayılı kanunun beşinci maddesine dayanılarak Bakanlar Kurulu

¹⁹⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, *Milletvekilleri Genel Seçimi 1923-2011*, TÜİK Matbaası, Ankara, 2012, 12.

¹⁹⁷ Pervin Demirci, “1946 ve 1950 Seçimleri: Siyaset, Bürokrasi, Propaganda ve Demokrasiye Geçiş Eğilimleri”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 2021, 127.

¹⁹⁸ DP Kütahya Milletvekili ve aynı zamanda Celal Bayar’ın damadı olan Dr. Ahmet İhsan Gürsoy’a göre; Adnan Menderes’in Kütahya’dan milletvekili seçildiğinden haberi yoktur. Aydın’da kazanamadığını öğrenince Ankara’ya eşi Berrin Hanım’ı telefonla arayarak hazırlan köye dönüyoruz der. Fakat Berrin Hanım, Kütahya’dan seçimi kazanarak milletvekili seçildin cevabını verir. Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*. (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009, 69.

¹⁹⁹ Gökhan Göktürk, “Kütahya’da 1946-1960 Yılları Arasında Milletvekili Genel Seçimlerinin Analizi ve Siyasi Yapı”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 2013, 255.

²⁰⁰ BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1, 19.; BCA. 490.1.0.0 / 373.1574.1.

²⁰¹ BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1, 18.

tarafından 25 Mart 1950 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu düzenlemelerle 1950 genel seçimleri, tek dereceli, eşit, genel ve gizli oy açık tasnif usulüne göre ve adli denetim altında yapılan ilk demokratik olarak gerçekleşmiştir²⁰². Alınan bu karar doğrultusunda 1950 seçimlerinde Kütahya'dan çıkarılacak milletvekili sayısı 10 olarak tespit edilmiş²⁰³, CHP il idare kurulu ise adaylarını belirleyerek, 9 Nisan 1950 tarihinde parti genel merkezine bildirilmiştir²⁰⁴. DP ve MP'nin de adaylarını belirlemelerinin ardından seçimlere; CHP'den Asım Simav, Hüsnü Kabakçioğlu, Talat Çini, Ahmet Bozbay, Salim Alyanak, Süleyman Atay, Halil Benli, Memduh Ispartalıgil, Yusuf Balkan, Asım Gündüz²⁰⁵, DP'den, Ahmet İhsan Gürsoy, Necdet Alkin, Yusuf Aysal, Ahmet Kavuncu, Besim Besin, hakkı gedik, Süleyman Sururi Nasuhoğlu, Remzi Koçak, İhsan Şerif Özgen; MP'den Sadık Açar, Sabit Eren, Halil Ekmekçioğlu, Sadık Kahraman, Ahmet Tahtakılıç, Celal Okkan, İsmail Ögüt, Nuri Temizerler, Mustafa Özkan, Cemil Tuğcuoğlu yer alırken bağımsız adaylar arasında Süleyman Sırrı Çakır, Mazhar Ata, Refik Gür, Süleyman Günyüz, Mehmet Gürses ve Lütfi Güran katılmıştır²⁰⁶.

1950 seçimlerine giden süreçte Kütahya CHP ve DP teşkilatları arasında siyasi rekabet kızışmış, bu durum dönemin yerel gazetelerine yansımıştır. Örneğin, CHP İl Başkanı Alaattin Tiritoğlu, Halkevinde düzenlenen bir toplantıda, CHP'nin gücünü köylü vatandaşlardan aldığını vurgulayarak, "*DP, yüksek ticaret ve ziraat erbabının partisidir. Halk Partisi ise köylünün partisidir ve köylüye dayanır*" ifadelerini kullanmıştır. Bu sözleriyle Tiritoğlu, CHP ile köylü vatandaşlar arasında duygusal bir bağ kurmaya çalışmış, partisini halkın özellikle de kırsal kesimde yaşayanların temsilcisi olarak konumlandırmıştır. Tiritoğlu, Tavşanlı'da partililerle gerçekleştirdiği bir başka toplantıda, "*Siz hiç korkmayın, daha on sene muhalifler bizi iktidardan atamazlar*"

²⁰² Türkiye İstatistik Kurumu, *Milletvekilleri Genel Seçimi 1923-2011*, 12.; Kılıç, 47.

²⁰³ BCA. 30.18.1.2 / 122.27.2, 3.

²⁰⁴ BCA.490.1.0.0 / 373.1574.1, 65.; *İleri Kütahya*, 27 Mart 1950, 2.

²⁰⁵ BCA. 490.1.0.0 / 311.1271.1. 1950 genel seçimleri öncesinde CHP, seçim propagandasında aday listesindeki önemli isimleri ön plana çıkarmış ve özellikle General Asım Gündüz'ün adaylığını vurgulamıştır. Asım Gündüz'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetlerine ve Atatürk'e olan yakınlığına atıfta bulunan CHP, seçmene duygusal bir mesaj iletmek amacıyla ve şu ifadeleri kullanmıştır; "Reyleri CHP'ye vermekle baş şehit büyük adam Atatürk'ün ve bütün şehitlerin mübarek ruhlarını şad edeceksiniz." *İleri Kütahya*, 20 Nisan 1950, 4.

²⁰⁶ *Kütahya*, 29 Nisan 1950, 1.

ifadelerini kullanarak, CHP'nin iktidarını sürdüreceğine dair kendinden emin bir duruş sergilemiştir²⁰⁷. Tiritoğlu'nun bu açıklamaları, muhalefetin etkisinin sınırlı görüldüğü ve CHP'nin iktidarının uzun süre devam edeceği yönündeki beklentilerin yaygın olduğu bir siyasi atmosferi yansıtmaktadır. Bu tür söylemler, dönemin siyasal rekabet ortamında CHP'nin gücünü pekiştirme ve tabanını motive etme çabasını da göstermektedir.

Yerel basında, CHP'ye yönelik propaganda faaliyetleri de dikkat çekmiştir. Örneğin, DP'den istifa ederek CHP'ye katılan vatandaşların isimleri gazetelerde yayınlanmış ve bu kişilerin gerçek kimlikleri olduğunun altı çizilmiştir. Aynı zamanda, CHP'ye geçen kişilerin meslekleri ve kayıtlı oldukları ocakların bilgileri DP'li idareciler tarafından talep edildiği takdirde açıklanacağı vurgulanmıştır. DP'ye yönelik eleştiriler ise özellikle seçim sürecinde gündeme getirilmiştir. Örneğin, DP'ye adaylık başvurusunda bulunan kişilerin 250 TL ödeme yapmaları gerektiği, adaylıkları kesinleşenlerin ise 2.500 TL ödemek zorunda oldukları iddia edilmiştir. Ayrıca, DP'nin seçimleri kaybetmesi halinde bu miktarın 500 TL'sinden feragat edileceği şeklindeki şartlar, basında tartışma konusu olmuştur²⁰⁸. CHP'nin Kütahya milletvekili adayları da propaganda çalışmalarına ağırlık vermiştir. Asım Simav, seçim kampanyası kapsamında yaptığı konuşmalarda mecliste gerçekleştireceği çalışmaları anlatarak vatandaşlardan Halk Partisi'ne oy vermelerini istemiştir. Simav, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Kütahya halkına selamlarını ileterek bu mesajı tezahüratlar eşliğinde duyurmuştur. CHP'nin diğer adaylarından Hüsnü Kabakçı da seçimlere bir ay kala Uşak'ta düzenlenen bir toplantıda partililerle bir araya gelerek propaganda faaliyetlerine başlamıştır²⁰⁹.

CHP'nin Kütahya milletvekili adaylarından Talat Çini, Ahmet Bozbay ve Memduh Ispartagil ile İleri Kütahya Gazetesi sahibi İlhami Kaymak, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile çektiydikleri fotoğrafı manşete taşıyarak, partinin Kütahya'da giderek güçlendiğini ve DP'nin ise zayıfladığını iddia etmiştir. Aynı gazete, 1946 seçimlerinin

²⁰⁷ *Tavşanlı Postası*, 30 Eylül 1949, 1.

²⁰⁸ *İleri Kütahya*, 27 Mart 1950, 4.

²⁰⁹ *İleri Kütahya*, 16 Nisan 1950, 5.

kaybedilmesinin temel nedenleri arasında, yanlış propagandalar ve köylülerin ihmal edilmesini göstermiştir²¹⁰

14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen seçimler öncesinde Türkiye'deki kayıtlı seçmen sayısı 8.905.743 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu seçmenlerin 7.953.085'i oy kullanırken seçimlere katılım oranı ise yüzde 89,30 oranında gerçekleşmiştir. Oran olarak DP oyların yüzde 55,22'sini, CHP yüzde 39,59'unu, MP ise oyların yüzde 4,63 alabilirmiştir. Seçimlere bağımsız olarak katılan milletvekili adaylarının aldığı oy oranı ise yüzde 0,56 olarak gerçekleşmiştir²¹¹. Kütahya'da ise 195.932 kayıtlı seçmenden 175.795'inin oy kullandığı 1950 genel seçimlerinde²¹² DP'li adaylar Ahmet Şerif Özgen, Necdet Alkin, Yusuf Uysal, Besim Besin, Ahmet İhsan Gürsoy, İsmail Hakkı Gedik, Ahmet Kavuncu, Remzi Koçak, Süleyman Sururi Nasuhoğlu ve Asım Gündüz seçimi liste halinde kazanmışlardır. Bu sonuçlar, DP'nin 1946 genel seçimlerinde Kütahya'da kazandığı yedi milletvekili sayısını 10'a çıkararak önemli bir siyasi başarı elde ettiğini göstermektedir. DP'nin bu başarısı, Kütahya'da halkın desteğinin büyük ölçüde bu partiye yöneldiğini ve dönemin siyasal dinamiklerinde DP'nin etkisini artırdığını ortaya koymaktadır.

1.2.1.2. 2 Mayıs 1954 Seçimleri

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılacak genel seçimler öncesinde partilerin Kütahya ocak, bucak, ilçe ve il kongrelerinin tamamlanmasıyla birlikte DP ve CHP'den aday olan isimlerin yoklamaları 28 Mart 1954 tarihinde tamamlamıştır²¹³. Bu doğrultuda, DP'den aday olarak gösterilen Ahmet İhsan Gürsoy, Ahmet Kavuncu, İhsan Şerif Özgen, Süleyman Sururi Nasuhoğlu, Haluk Nihat Pepeyi, İsmail Hakkı Veral, Ali Galip Bubik ve Osman Özbilen'in isimleri radyolar aracılığıyla ilan edilmiştir²¹⁴. CHP'nin adayları

²¹⁰ *İleri Kütahya*, 20 Nisan 1950, 1.

²¹¹ *BCA*. 30.1.0.0 / 52.312.4, 4.

²¹² *BCA*. 490.1.0.0 / 373.1574.1, 9.

²¹³ *Kütahya*, 29 Mart 1954, 1.

²¹⁴ *Kütahya*, 13 Nisan 1954. 1.

ise Ahmet Bozbay, Ahmet Yumurtacı, Rasim Özkaya, İbrahim Hatipoğlu, Hasan Silay, Hasan Raşit Tankut, Ethem Yücel olarak belirlenmiştir²¹⁵.

Seçimlerde Kütahya’da kayıtlı 155.486 seçmenden 137.336’sı oy kullanmış ve katılım oranı yüzde 88,3 olarak gerçekleşmiştir. Kütahya’da alınan seçim sonuçlarına göre; DP 87.140 oyla yüzde 64,5, CHP 35.144 oyla yüzde 26, CMP 12.658 oyla yüzde 9,4 ve bağımsız adaylar 752 oyla yüzde 0,1 oranında oy almıştır²¹⁶. DP Kütahya milletvekili adaylarının aldıkları oylar ise şu şekildedir: Ali Galip Bubik 83.826, Ahmet İhsan Gürsoy 88.940, Ahmet Kavuncu 87.142, Süleyman Sururi Nasuhoğlu 88.131, Osman Özbilen 86.301, İhsan Şerif Özgen 86311, Haluk Nihat Pepeyi 88260, İsmail Hakkı Veral 88.210²¹⁷. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, DP Kütahya’dan liste halinde vekil çıkarmayı başararak bölgedeki üstünlüğünü bir kez daha göstermiştir.

1954 seçimlerinde DP, Türkiye genelindeki başarısını Kütahya’da da sürdürmüş, oy oranını 1950’deki yüzde 49’dan yüzde 64,5’e yükseltmiştir. CHP ise Kütahya’da 1950’de yüzde 39,1 olan oy oranını 1954’te yüzde 26’ya düşürmüştür. 1950 seçimlerini liste halinde kazanan DP adayları, 1954 seçimlerinde de aynı başarıyı göstererek Kütahya’daki üstünlüklerini korumuşlardır.

1.2.1.3. 27 Ekim 1957 Seçimleri

1954 seçimlerinin ardından Hürriyet Partisi’nin (HP) kurulmasıyla Türkiye’de muhalefet parti sayısı üçe çıkmış ve bu durum muhalefet partileri arasında iş birliği yapılması yönündeki tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu dönemde DP, normal seçim sürecini beklemesi halinde oy kaybı yaşayabileceği endişesi ve muhalefete erken bir seçim zaferiyle karşılık verme düşüncesiyle, 1958 baharında yapılması planlanan seçimleri 27 Ekim 1957 tarihine çekmiştir²¹⁸.

²¹⁵ Kütahya, 29 Mart 1954, 1.

²¹⁶ <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/Kutahya.pdf> (Erişim Tarihi: 16.02.2023).

²¹⁷ BCA. 30.10.0.0 / 78.517.24, 4.

²¹⁸ Muhalefet partilerinin güç birliği yapma girişimleri, dönemin iktidar yanlısı basını tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş, “Zafer” gazetesi bu durumu “*Milli İradeye Hıyanet Yolundalar*” manşetiyle okuyucularına duyurmuştur. Tanel Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mega Basım Yayın, İstanbul, 2021, 275.

Seçim takviminin netleşmesiyle birlikte Kütahya’da faaliyet gösteren siyasi partiler, çeşitli kongreler düzenleyerek seçim propagandaları yürütmüş ve adaylarını belirlemek amacıyla temayül yoklamaları gerçekleştirmiştir. DP, milletvekili adaylarını 2 Ekim 1957 tarihinde açıklayarak Ahmet İhsan Gürsoy, Süleyman Sururi Nasuhoğlu, Muhittin Özkefeli, İbrahim Germiyanoglu, Kemal Özer, Emin Topaler, Mehmet Diler ve İrfan Haznedar’ı seçimlerde aday göstermiştir. CHP ise adaylarını 30 Eylül 1957 tarihinde belirlemiş; Ahmet Bozbay, Tefik Alparslan, Süleyman Atay, Mehmet Sabri Vardarlı, Bahtiyar Karaçay, Halil Ünal, Ali Erbek, Şakir Coşkun’u listeye almıştır. HP adayları arasında Mehmet Tetik, Süleyman Ertekin, Hakkı Sağkal, Behçet Kaya, Hüseyin Kabar, Bekir Savaş, Hüseyin Simavlı, Salih Karabay yer alırken, CMP adayları Vecihi Işık, Ali Erden, Hüsametdin Bershan, Celal Özerdem, Reşat Yılmaz, İsmail Hakkı Ertekin, Mustafa Özalabay, Mestan Yılmaz olmuştur²¹⁹.

1957 genel seçimlerinde, Türkiye genelinde 12.078.623 kayıtlı seimenden 9.250.949’u sandığa giderek yüzde 76,59’luk bir katılım oranı sağlanmıştır. Seçim sonuçlarına göre oyların yüzde 48,62’sini DP, yüzde 41,35’ini CHP, yüzde 6,53’ünü CMP ve yüzde 3,47’sini HP adayları almıştır²²⁰. Kütahya’da ise 174.069 kayıtlı seimenden 139.012’si oy kullananmış; DP 587.428, CHP 351.045, CMP 135.870 ve HP 62.090 oy almıştır²²¹.

1950 seçimlerinde DP, Meclis’te yüzde 85,63 gibi büyük bir çoğunluğa sahipken, 1954 seçimlerinde bu oran rekor düzeye çıkarak yüzde 92,98’e ulaşmıştır. Ancak, 1957 seçimlerinde DP’nin yaşadığı oy kaybı sonucunda bu oran yüzde 69,50’ye düşmüştür. CHP ise 1950’de yüzde 13,55 olan Meclis’teki temsil oranını 1954’te yüzde 5,73’e düşürmüş, 1957 seçimlerinde ise bu oran yüzde 29,18’e yükseltmiştir²²². 1957 seçim sonuçlarına göre, Kütahya’daki sekiz milletvekilini DP adayları olan Ahmet İhsan Gürsoy, Süleyman Sururi Nasuhoğlu, Muhittin Özkefeli, İbrahim Germiyanoglu, Kemal Özer, Emin Topaler, Mehmet Diler ve İrfan Haznedar kazanmıştır.

²¹⁹ *Kütahya*, 12 Ekim 1957, 3.

²²⁰ *BCA*. 30.1.0.0 / 52.312.4, 2.

²²¹ *BCA*. 30.1.0.0 / 52.311.1, 3.

²²² *BCA*. 30.1.0.0 / 52.312.4, 4.

27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler, Kütahya genelinde sorunsuz bir şekilde tamamlanmıştır. Seçimi kazanan milletvekillerinin listesi Kütahya İl Seçim Bürosu’na asılmıştır. Bu esnada DP il binası önünde davullar eşliğinde kutlamalar yapılmıştır. Kutlamaların ardından, 30 Ekim 1957 tarihinde DP İl İdare Kurulu üyeleri ve binlerce partili vatandaş, 2 kamyon ve 17 otomobilden oluşan bir konvoy eşliğinde²²³ milletvekillerini coşkulu tezahüratlarla Eskişehir-Ankara il sınırına kadar uğurlamıştır²²⁴.

1957 genel seçimleri sonrasında Türkiye’de yaşanan ekonomik sorunlar, DP iktidarını zor durumda bırakmıştır. Ayrıca, iktidarın izlediği sert yaptırımlar nedeniyle muhalefet partilerinin çalışma koşulları giderek kısıtlanmıştır. Bu durum üzerine muhalefet birliği için harekete geçilmiş ve 7 Ekim 1958’de görüşmelere başlanmıştır. CHP bu yolda ilk adımı atarak muhalefetin tabanını genişletmeyi hedeflemiştir. İsmet İnönü 12 Ekim’de gerçekleştirdiği İstanbul İl Kongresinde, muhalefetin güç birliği içerisinde olmasını istemiştir. Bu durum üzerine CMP ile Türkiye Köylü Partisi (TKP) birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ni (CMKP) oluşturmuştur. Gerçekleştirilen bu adım sonrasında diğer muhalefet partisi olan HP, 24 Kasım 1958’de CHP’ye katılmıştır. Böylelikle “Güç Birliği Cephesi” oluşturulmuş ve bu birleşimden rahatsız olan iktidar, muhalefete yönelik sert yaptırımlarına hız vermiştir. Muhalefetin güç birliği oluşturması, parti içi tartışmaların yaşanması ve ekonomik sorunların giderek büyümesi Adnan Menderes’i kurtuluş yolu olarak gördüğü “Vatan Cephesi” oluşumuna itmiştir²²⁵. Bu doğrultuda Başbakan Adnan Menderes, 12 Ekim 1958 tarihinde Manisa İl Kongresi’nde “Vatan Cephesi” çağrısıyla bir kampanya başlatmıştır²²⁶. Menderes’in bu çağrısının ardından Celal Bayar, 29 Kasım 1958 tarihinde Çorlu’da yapmış olduğu konuşmasında; *“Kıskançlar, dış yardımı istemeyenler, milli kalkınmayı istemeyenlerdir. Milli kalkınmaya mâni olmak isteyenler, milli irade karşısında karınca gibi*

²²³ Kütahya Ekspres, 31 Ekim 1957, 1.

²²⁴ Kütahya, 31 Ekim 1957, 1.

²²⁵ Doğan İpek, “27 Mayıs Darbesi Öncesi Cepheleşme Hareketi: Vatan Cephesi Örneği (1958-1960)”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (2), 2024, 878.

²²⁶ Haydar Temür, *Demokrat Partide Parti İçi Muhalefet 1946-1960*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2022, 428.

ezileceklerdir” sözleriyle muhalefeti açıkça tehdit etmenin yanı sıra siyasi tansiyonu daha da artırmıştır. İlk Hedefler Beyannamesi’nin kabul edilmesinden sonra Türkiye’deki ilk Vatan Cephesi ocağı İstanbul’da faaliyete geçmiş ve bu hareket büyük bir hızla Türkiye’nin dört bir yanına yayılmıştır²²⁷.

Kütahya’da ise Vatan Cephesi’nin ilk ocağı, 1 Kasım 1959 tarihinde Devlet Demir Yolları (TCDD) çalışanları öncülüğünde açılmıştır. Ocağın açılışına ilişkin, Kütahya TCDD mensuplarının kurduğu bu ocak için, açılış kurdelesinin kesilmesi önerisi Ocak Başkanı Şükrü Balcı tarafından Başbakan Adnan Menderes’e iletilmiştir. Ancak Menderes, açılış törenine katılamamıştır²²⁸. Açılışta konuşma yapan DP İl İdare Kurulu Üyesi Akif Onur, bu girişimden duyduğu memnuniyeti dile getirerek istasyon sakinlerini tebrik etmiştir. Akif Onur’un ardından söz alan Ömer Kuş, muhalefet partilerinin toplantılarına olan ilgisizliği ve eski iktidar zihniyetini sürdürdüklerini belirterek özellikle CHP’ye yüklenmiştir²²⁹. DP ile CHP arasında yaşanan gerilim ve ayrışmalar sadece siyasi düzeyde kalmamış, sivil hayata da yansımıştır. Örneğin, DP’ye muhalif olan “Hür Kütahya” gazetesinin 4 Nisan 1960 tarihli manşetinde, Vatan Cephesi ile ilgili bazı detaylar yer almaktadır. “DP Türk milleti demek değildir” başlıklı habere göre, çiftçilerin büyük bir kısmı şeker fabrikasına teslim ettikleri pancarların paralarını alamamışlardır. Ödemeleri yapması gereken kurum, sanki DP’nin Vatan Cephesi ocağı gibi hareket etmiş ve çiftçilere, paralarını alabilmek için Vatan Cephesi’ne üye olmaları gerektiği söylenmiştir²³⁰.

²²⁷ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, (2. Baskı), Yordam Kitap, İstanbul, 2014, 217.

²²⁸ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 7.

²²⁹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 3 Kasım 1959, 1.

²³⁰ Hür Kütahya Gazetesi Mesul Müdürü Mehmet Erbil, Pancar parasını almak isteyen çiftçilerin Vatan Cephesi’ne üye olmak koşulu ile paralarını alabilecekleri haberi hakkında “Hakiki ve Uydurma Vatan Cephesi” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Başyazının bir kısmı şöyledir; “*Günün birinde yurdumuza bir düşman saldırırsa A’dan Z’ye kadar bu milletin çocukları bu saldırıya karşı koyacaklardır. Günün birinde bu iktidar değişirse-ki değişecektir-bu millet DP iktidarının sırtına yüklediği ağır yükleri atmada el birliği yapacaktır ve az zamanda sıkıntıyı atacaktır. Bütün bu ve buna benzeyen hareketlerde meydana gelecek cephe Hakiki Vatan Cephesi’dir. Bir de muhterem iktidarımızın uydurduğu VC vardır ben bu milletin bir ferdi olarak yaptıklarını beğenmiyorum. Bunların neticelerinin bu millet için ağır olabileceğine inanıyorum ve seni tenkit ediyorum: yani uyandırmaya çalışıyorum. Vay efendim benden başka türlü düşünen diyerek yaygarayı koparmaya, benim de verdiğim para ile çalışan radyoda çocuklarımızın duyması doğru olmayacak kadar galiz küfürlerle bana küfretmeye ve kendi tarafının adını vatan cephesi gibi mukaddes kelimelerle adlandırmaya çalışıyorsun*”. Hür Kütahya, 4 Nisan 1960, 1.

Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi Kütahya'da da Vatan Cephesi'ne katılımlar, çoğunlukla DP teşkilatları aracılığıyla ya da kişisel girişimlerle doğrudan Başbakan'a veya parti genel merkezine çekilen telgraflarla gerçekleşmiştir²³¹. Bu katılımlar, DP'nin tabanını genişletme çabasının bir parçası olarak yoğun bir şekilde teşvik edilmiştir. Özellikle kırsal bölgelerden gelen bireysel ve toplu istifalar dikkat çekicidir. Örneğin, Emet Kayı köyü CMP Başkanı Hüseyin Özen, kendisiyle birlikte 70 arkadaşının CMP'den istifa ederek DP'ye geçtiğini ve bu geçişin radyoda yayınlanması ricasını bizzat Başbakan Adnan Menderes'e çekmiş oldukları telgrafla bildirmişlerdir²³². Benzer şekilde, Emet ilçesinde bağlı Zobu köyünden Muhtar Hasan Deli ve 102 arkadaşı, Efeler köyünden Ahmet Evli ve 67 arkadaşı CHP'den ayrılarak DP'ye geçtiklerini DP Emet İlçe Başkanı Nuri Güler aracılığıyla iletmışlerdir²³³. Altıntaş'a bağlı Arapşak köyünden CMP üyesi 60 kişi²³⁴, Gediz'e bağlı Yumrutaş köyünden 43 kişi CHP'den istifa ederek DP'ye katılmıştır²³⁵. Ayrıca, Değirmisaz Cezaevinde görevli gardiyan Hüseyin Çavlar ailesinden 17 kişi²³⁶ ve Seyyar İnşaat ve Marangozlar Derneği İkinci Başkanı Halil Eğmir CHP'den DP'ye²³⁷ geçtiklerini bildirmişlerdir. Bir başka dikkat çeken örnek ise Halil İbrahim Ercan adlı vatandaşın, haberi olmadan CHP'ye kaydedildiğini öğrenince bu durumu utanç verici bulup DP'ye katıldığını açıklamış olmasıdır²³⁸. Altıntaş ilçesinin Saraycık köyü CHP Bucak Başkanı Fevzi Yılmaz ve 60 arkadaşı, merkez kazaya bağlı Kozluca köyünden 129 kişi, Balkavak köyünden 35 kişi ve muhtelif köy ve mahallelerden toplam 47 kişinin CHP ve CMP'den istifa ederek DP'ye kayıt oldukları bilgisi, Kütahya DP İl Başkanı Hasan İyidoğan tarafından bildirilmiştir²³⁹. Ayrıca, Demirciören köyü CMP Ocak Başkanı Hasan Şeker, 141 arkadaşıyla birlikte CMP ocağını kapatarak DP'ye katılmıştır²⁴⁰. Kütahya Azot

²³¹ Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, 181.

²³² BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 19.

²³³ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 18.

²³⁴ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 17.

²³⁵ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 16.

²³⁶ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 15.

²³⁷ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 14.

²³⁸ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 13.

²³⁹ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 12.

²⁴⁰ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 10.

Fabrikası'nda çalışan 482 kişi²⁴¹, Abdurrahman Özçevik²⁴² ve Mustafa Yılmaz da²⁴³ Vatan Cephesi'ne katılan diğer isimler arasındadır. Sonuç olarak Kütahya merkezden 2181, Altıntaş'tan 2173, Emet'ten 640, Gediz'den 702, Simav'dan 2500 ve Tavşanlı'dan 1129 kişi olmak üzere toplamda 9325 kişi Vatan Cephesi'ne katılmıştır²⁴⁴.

Vatan Cephesi, geniş kitleleri DP'nin etrafında örgütlenme amacıyla kurulmuştur. Ancak bu girişim, Türkiye'de siyasi kutuplaşmayı derinleştirmiş ve toplumsal bölünmelere yol açmıştır. Köylerdeki kahvehanelerden şehir meydanlarına kadar halk, Vatan Cephesi'ne katılanlar ve karşıtları olarak ikiye ayrılmıştır²⁴⁵. Bu hızlı örgütlenme, ülkede kutuplaşmayı derinleştirirken, toplumu kardeş kavgasına sürüklenme potansiyeli taşıyan bir hareket haline gelmiştir²⁴⁶.

Sonuç olarak 1950 ve 1954 genel seçimlerinde olduğu gibi DP, 1957 seçimlerinde de Kütahya'dan tüm milletvekillerini liste halinde çıkarmayı başarmıştır. Ancak, 1954 seçimlerine kıyasla partinin Kütahya'daki oy oranında yüzde 12,8'lik bir düşüş yaşanmıştır²⁴⁷. 1950'de Kütahya'dan seçilebilecek milletvekili sayısı on iken, 1954 ve 1957 seçimlerinde bu sayı sekize düşürülmüş, 1960 darbesinden sonra ise yediye indirilmiştir²⁴⁸. Her üç seçimde de DP, Kütahya'dan liste halinde milletvekili çıkarma başarısı göstererek partinin bölgedeki siyasi etkinliğini ve halk desteğinin güçlü olduğunu göstermiştir.

1.2.2. Yerel Seçimler

1.2.2.1. İl Genel Meclisi Seçimleri

1950 yılı il genel meclisi seçimleri, 15 Ekim Pazar günü Türkiye genelinde sorunsuz bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu seçimlerde, Türkiye genelinde kayıtlı

²⁴¹ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 11.

²⁴² BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 9.

²⁴³ BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1, 8.

²⁴⁴ BCA. 10.9.0.0 / 217.674.4, 50.

²⁴⁵ Şerif Demir, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Vesayet (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül)*, İçişleri Kitaplığı Dizisi, Tam Pozitif Reklam Matbaa, Ankara, 55.

²⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, (3.Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, 279.

²⁴⁷ Demirel, 280.

²⁴⁸ *Kütahya Ekspres*, 8 Mart 1961, 1.

8.273.718 seçmenin 4.714.090'ı oy kullanırken, Kütahya'da kayıtlı 190.539 seçmenden 101.311'i sandık başına gitmiş ve seçimlere katılım oranı yüzde 51,8 olmuştur. Kütahya'daki seçim sonuçlarına göre, DP 49.450 oy alarak 20 il genel meclis üyesi kazanmış, CHP 35.527 oyla 7 üye çıkarmış, CMP ise 3357 oy alabilmiştir²⁴⁹. Bu sonuçlarla DP, 1950 seçimlerindeki başarısını sürdürerek Kütahya İl Genel Meclisinde de üstünlüğünü pekiştirmiştir. Kütahya merkez ilçesinde İl Genel Meclis Üyeliklerini kazanan asil ve yedek üyeler Tablo 1'de gösterilmiştir²⁵⁰.

Tablo 1: 15 Ekim 1950 Tarihinde Yapılan İl Genel Meclis Üyelikleri Seçim Sonuçlarına Göre Kütahya Merkez İlçeden Aday Olan Kişiler ve Aldıkları Oy Miktarları.

CHP		DP		MP	
Aday	Aldığı Oy	Aday	Aldığı Oy	Aday	Aldığı Oy
Remzi Astarçioğlu	7.166	Muharrem Akın	9.824	Ahmet Gündüz	2.168
Hasan Bayer	6.251	Ahmet Bakırturan	10.081	İbrahim Hürata	2.487
Zeynel Bilek	6.518	Ali Galip Bubik	10.068	Faruk Keler	2.111
Rıfat Çini	6.363	Nuri Çamköy	11.341	Hasan Öztürk	2.636
Nedim Koçak	6.673	Ömer Kuş	11.721	Hüseyin Tanyeri	1.947
İzzet Işıklı	6.156	Mustafa Kutlu	10.728	Ali Haydar Tokgöz	2.206
M. Ali Özdomaniç	6.746	Abdurrahman Alabay	10.830	Halil Yücel	2.422
Mehmet Yurtçu	6.298	Süleyman Şenol	10.065	-	-

Tablo 1'de yer alan il genel meclisi seçimlerinde siyasi partilerin aday gösterdiği kişilere ait oy miktarları değerlendirildiğinde, DP'den en az oyu alan Muharrem Akın'ın, CHP'den en fazla oyu alan Remzi Astarçioğlu'ndan bile daha yüksek bir oy aldığı görülmektedir. Bu durum, DP'nin 1950 seçimlerinde Kütahya'da kazandığı siyasi

²⁴⁹ BCA. 30.1.0.0 / 51.309.9, 6.

²⁵⁰ BCA. 490.1.0.0.257.1026.1, 41.

üstünlüğü il genel meclisi seçimlerinde de devam ettirdiğini göstermektedir. Öte yandan, seçimlere katılan MP'nin ise belirgin bir seçim başarısı elde edemediği anlaşılmaktadır.

25 Eylül 1955 tarihinde yapılmasına karar verilen il genel meclisi üyeliği seçimleri öncesinde, 17 Haziran 1948 tarihli ve 4928 sayılı kanunla İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu'nun 103. maddesi tadil edilmiş ve bu maddeye ek olarak kabul edilen 12 Temmuz 1950 tarihli ve 5670 sayılı kanun doğrultusunda, 1950 nüfus sayımına göre her ilin çıkarması gereken İl Genel Meclisi üye sayısı belirlenmiştir. Buna göre, Kütahya Merkez ilçe, Gediz, Simav ve Tavşanlı'dan çıkarılacak üye sayısı 4, Emet'ten 3, Altıntaş'tan ise 2 olarak tespit edilmiştir²⁵¹. İl Genel Meclisine seçilecek aday sayılarının belli olduğu süreçte CHP ve CMP, 25-30 Eylül 1955 tarihleri arasında yapılacak yerel seçimlere katılmama kararı almış ve seçimleri boykot etmişlerdir²⁵². İki muhalefet partisinin bu kararının ardından seçimler, sorunsuz ancak sönük bir şekilde tamamlanmıştır.

25 Eylül 1955 Pazar günü yapılan seçimlerde Türkiye genelindeki 1486 üyelikten 1.379'unu DP, 100'ünü bağımsız adaylar ve 7'sini Köylü Partisi kazanmıştır²⁵³. Kütahya'da ise kayıtlı 159.000 seçmenin 76.166'sı seçimlere iştirak etmiş ve katılım oranı ise yüzde 48 olarak gerçekleşmiştir²⁵⁴. Seçim sonuçlarına göre DP adayları 72.940 oy alarak 21 üyeliğin 21'ini de kazanmıştır²⁵⁵. Merkez ilçede 4, Emet'te 3, Gediz'de 4, Simav'da 4, Tavşanlı'da 4 ve son olarak Altıntaş ilçesinde 2 asil üye seçilmiştir²⁵⁶. Kütahya merkez ve ilçelerinde İl Genel Meclis Üyeliklerini kazanan asil ve yedek üyeler Tablo 2'de gösterilmiştir²⁵⁷.

²⁵¹ *Kütahya*, 25 Ağustos 1955, 1.

²⁵² M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, 119.

²⁵³ *BCA*. 30.1.0.0 / 51.309.9, 4.

²⁵⁴ *Kütahya*, 27 Eylül 1955, 1.

²⁵⁵ *BCA*. 30.1.0.0 / 51.309.9, 6.

²⁵⁶ *Kütahya*, 25 Ağustos 1955, 1.

²⁵⁷ *Kütahya*, 27 Eylül 1955, 1.

Tablo 2: 25 Eylül 1955 Tarihinde Yapılan İl Genel Meclis Üyelikleri Seçim Sonuçlarına Göre Merkez ve İlçelerden Seçimi Kazanan Asil ve Yedek Üyeler.

<u>Asil Üyeler</u>	<u>Yedek Üyeler</u>
Merkez İlçe	
Muhsin Sönmezer	Süleyman Şenol
Yusuf Yıldırım	Hakkı Seldüz
Hüseyin Ebeoğlu	Osman Aktürk
Süleyman Tekin	Kadir Kara
Emet	
Ahmet Ener	Süleyman Ertekin
Süleyman Göktaş	Mustafa Türegül
Ahmet Dinçer	Sait Ayan
Gediz	
Halil İbrahim Ilıcasu	Mehmet Kocakalay
Hüseyin Ergün	İbrahim Ersoy
Mustafa Bağdatlı	Mustafa Başel
Mustafa Arıkan	Ali Yerli
Simav	
Nurullah Ertaş	Mehmet Karadağ
Mustafa Aydın	Ahmet Akkaş
Şükrü Baş	Hakkı Kamer
Hakkı Yatmaz	Mahmut Duymaz
Tavşanlı	
Tahsin Buruk	Yahya Yiğit
Mehmet Diler	Mehmet Ali Balı
Ethem Sakarlı	O. Nuri Yılmaz
Ferit Cavit Zeytinoglu	Fevzi Özen
Altıntaş	
Mehmet Kuşçu	Ali Karpaz
Şuayip Coşkun	Ahmet Arısoy

14 Ekim 1950 tarihinde gerçekleşen Kütahya İl Genel Meclisi Üyeliği seçimlerinde DP, 27 üyeliğin 20'sini kazanırken, 25 Eylül 1955 tarihinde yapılan seçimlerinde ise 21 üyeliğin tamamını kazanarak TBMM'de olduğu gibi Kütahya İl Genel Meclisi üzerindeki hakimiyetini daha da artırmıştır.

1.2.2.2. Belediye Meclis Üyeliği ve Muhtarlık Seçimleri

1955 yılı yerel seçimleri, muhalefet partilerinin seçimi boykot ettiği bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Belediye meclis üyeliği seçimleri, 13 Kasım 1955 tarihinde yapılmış ve Kütahya İl Seçim Kurulu Başkanlığı tarafından açıklanan listeye göre, Kütahya

merkez ve ilçelerinden belediye meclis üyeliği için aday gösterilen kişilerin isimleri kamuoyuna duyurulmuştur. Kütahya merkezde 25 asil 25 yedek aday belirlenirken, Gediz ilçesine bağlı Şaphane nahiyesinde 12 asil 11 yedek²⁵⁸, Simav'da 16 asil 16 yedek, Emet'te 14 asil 14 yedek, Gediz'de 17 asil 17 yedek, Tavşanlıdan 20 asil²⁵⁹, Simav ilçesine bağlı Kuşu nahiyesinde 12 asil ve 12 yedek üye belirlenmiştir²⁶⁰. Ayrıca, müstakil adaylar da yerel seçimlerde adaylıklarını koymuştur; Tavşanlı'dan 22 müstakil, Altıntaş'tan ve Emet'ten ise ikişer müstakil aday çıkmıştır²⁶¹. Belediye meclis üyeliği seçim sonuçlarına göre Kütahya merkezde 24 DP adayı ve 1 müstakil aday, Altıntaş 7 DP ve 5 müstakil²⁶², Emet 14 DP adayı, Gediz'de 17 DP adayı, Şaphane Nahiyesinde 12 DP adayı, Simav'da 16 DP adayı, Kuşu Nahiyesinde 4 DP ve 8 müstakil aday, Tavşanlı'da ise 20 DP adayı²⁶³, meclis üyeliğini kazanmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda DP toplamda 114 üyelik kazanırken, müstakil adaylar ise 14 üyelik elde etmiştir²⁶⁴.

13 Ağustos 1950 tarihinde yapılan muhtarlık seçim sonuçlarına göre CHP merkez ilçede 85, Uşak'ta 42, Simav'da 38, Gediz'de 48, Tavşanlı'da 64, Emet'te 33, Altıntaş'ta 26 olmak üzere toplamda 336 muhtarlık kazanmıştır. DP merkez ilçede 102 Uşak'ta 30, Simav'da 40, Gediz'de 41, Tavşanlı'da 68, Emet'te 32 ve Altıntaş'ta 22 olmak üzere toplamda 335 muhtarlık, MP ise Uşak'ta 3, Simav'da 5, Tavşanlı'da 1, Emet'te 5 ve Altıntaş'ta 2 olmak üzere toplam 16 muhtarlık kazanmıştır. Bağımsız olarak adaylığını koyanlardan ise Uşak'ta 94, Simav'da 12, Tavşanlı'da 2 ve Emet'te 9 olmak üzere toplam 117 muhtarlık kazanmıştır²⁶⁵.

DP, 1950 genel seçimlerinde Kütahya'da elde etmiş olduğu başarıyı muhtarlık seçimlerinde gösterememiştir. Seçimlerde DP toplamda 336 muhtarlık kazanırken, CHP

²⁵⁸ *Kütahya*, 1 Kasım 1955, 1.

²⁵⁹ *Kütahya*, 15 Kasım 1955, 1.

²⁶⁰ *Kütahya*, 1 Kasım 1955, 2.

²⁶¹ *Kütahya*, 1 Kasım 1955, 3.

²⁶² *BCA*. 30.1.0.0 / 67.424.4, 7.

²⁶³ Tavşanlı ilçesinde DP'den meclis üyeliği kazanan isimler; Cemil Köylü, Şükrü Uysal, Zeynel Asan, Ahmet Cezayirli, İsmail Akyol, Sadık Pembe, Fevzi Özen, Tahsin Buruk, Kâmil Ordu, Mustafa Aka, Hüseyin Kulluk, M. Ali Bali, Mehmet Diler, Mehmet Ayhan, Ethem Sakarlı, Halil Eren, İhsan Sevimli, Mehmet Akkaş, İbrahim Çırak ve Şükrü Koyuncu'dur. *Tavşanlı Postası*, 18 Kasım 1955, 1,2.

²⁶⁴ *Kütahya*, 15 Kasım 1955, 1.

²⁶⁵ *BCA*. 490.1.0.0 / 373.1574.1, 7.

ise toplamda 335 muhtarlık kazanmıştır. Her iki partinin de neredeyse eşit muhtarlık kazandığı seçimlerde MP 16, bağımsızlar ise 117 muhtarlık kazanmıştır. Seçimlerin ardından, CHP Uşak İlçe İdare Kurulu Başkanı Salim Alyanak, Susuzviren ve Beki köylerindeki CHP'li muhtarların, DP'liler tarafından görevlerini yapmalarının engellendiğini bildirerek durumu genel sekreterliğe iletmış ve ilçe kaymakamlığına gerekli başvurunun yapıldığını belirtmiştir²⁶⁶.

1958 yılında Kütahya merkez ilçesine bağlı 12 köyde yapılan muhtarlık seçimlerinde, DP 10, CHP ise 2 muhtar adayı kazanmıştır. DP'nin kazandığı köyler arasında Kozluca, Teşvikiye, Ahmet, Uluğ, Doğlar, Geven, Ortaca, Bayat, Çukurca, Yaylababa ve Çalca yer alırken, CHP ise Yumaklı ve Çobanlar köylerinde muhtarlıkları kazanmıştır²⁶⁷. Ayrıca, Gediz ilçesinde 14 Şubat 1960 tarihinde yapılan muhtarlık seçimlerinde ise DP 11 köyden 7'sini kazanmış, CHP ise 4 köyde başarı elde etmiştir²⁶⁸.

1950-1960 yılları arasında gerçekleşen belediye meclis üyeliği ve muhtarlık seçimlerinde, tıpkı genel seçimlerde olduğu gibi, DP adayları genellikle çoğunluğu kazanmış, CHP ise kısmi başarılar elde etmiştir. DP, özellikle kırsal alanlarda güçlü bir destek bulmuş, köylerde ve ilçelerde birçok muhtarlık ve belediye meclis üyeliği kazanmıştır. CHP ise sınırlı bölgelerde ve özellikle bazı merkez köylerinde, diğer partilere kıyasla daha az bir etki sağlamıştır.

1.3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in Kütahya Ziyaretleri

DP'nin iktidarda olduğu yıllarda, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, Kütahya'ya yapılan yatırımların temel atma ve açılış törenlerine

²⁶⁶ BCA. 490.1.0.0 / 239.951.3, 2. Muhtarlık seçimlerinde bir başka şikâyet ise Karahallı bucağında Millet Partisi'ne ait bir teşkilatlanmanın olmamasına rağmen bazı DP'lilerin kendilerini Millet Partili veya partisiz olarak gösterildikleri konusunda yaşanmıştır. Seçim sonuçlarında yanılmaya sebebiyet verebilecek bu durumu Bucak İdare Kurulu Başkanı Veli Uysal, parti genel sekreterliğine bildirmiştir. BCA. 490.1.0.0 / 239.951.3, 8.

²⁶⁷ *Kütahya Ekspres*, 10 Mayıs 1958, 1

²⁶⁸ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 17 Şubat 1960, 1

katılmış, yurt gezileri kapsamında da Kütahya merkez ve ilçelerinde bulunarak çeşitli tetkikler yapmışlardır.

Celal Bayar'ın Kütahya'ya ilk resmi ziyareti, 8 Kasım 1951 tarihinde gerçekleşmiştir²⁶⁹. Beraberinde Milli Savunma Bakanı, Bayındırlık Bakanı, İşletmeler Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı ile Eskişehir'den Kütahya'ya gelen Bayar'ı; Kütahya Valisi Haluk Nihat Pepeyi, Kütahya Belediye Başkanı Mehmet Özbilen ve siyasi parti temsilcileri karşılamıştır. Celal Bayar, Cumhuriyet Caddesi'ne girerken kalabalık nedeniyle aracından inerek Hükümet Konağı'na kadar yürümek durumunda kalmıştır. Hükümet Konağı'nda bir süre dinlenen Bayar, merkeze 12 km uzaklıkta bulunan Ağaçköy'e giderek Kütahya Ovası Sulama Projesi'nin temelini atmıştır. Ağaçköy'den Altıntaş ilçesine geçen Bayar, Altıntaş bataklığının kurutulması hakkında bölgede incelemeler yapmıştır. Akşam saat 19.00'da Kütahya merkeze gelen Bayar geceyi burada geçirmiştir²⁷⁰. Ertesi gün sabah saatlerinde Tavşanlı'ya geçen Bayar, belediye meydanında coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Vatandaşların ısrarı üzerine Garp linyitleri işletmesine de uğramış yöneticilerle görüşmüştür²⁷¹. Aynı gün Emet ve Gediz gezilerine müteakip Uşak ilçesine geçmiştir. Uşak Kız Enstitüsü ve bazı okulları gezen Bayar, aynı gün Ankara'ya hareket etmek üzere Kütahya'ya dönmüştür²⁷².

Celal Bayar'ın Kütahya'ya ikinci ziyareti, programlanmış bir ziyaret olmayıp, seyahat halindeyken gerçekleşmiştir. Bayar, 23 Nisan 1952 tarihinde Tavşanlı istasyonunda vatandaşların tezahüratları karşısında trenden inerek halkın arasına karışmıştır. Basın mensuplarının azot fabrikası hakkında bilgi almak istemesi üzerine Bayar, "Hükümet nereye münasip görürse oraya kurar" sözleriyle cevap verdikten sonra yolculuğuna devam etmek üzere trene binmiştir²⁷³.

²⁶⁹ *Demokrat Kütahya*, 7 Kasım 1951, 1.; *Hakikat*, 7 Kasım 1951, 1.

²⁷⁰ *Demokrat Kütahya*, 9 Kasım 1951, 1.

²⁷¹ *Müstakil Tavşanlı*, 15 Kasım 1951, 1

²⁷² *Demokrat Kütahya*, 11 Kasım 1951, 1.; *Hakikat*, 23 Kasım 1951, 1.

²⁷³ *Müstakil Tavşanlı*, 24 Nisan 1952, 1.

Bayar'ın Kütahya'ya ikinci resmi ziyareti 1953 yılında gerçekleşmiştir. İzmir Enternasyonal Fuarı'nın açılışına katıldıktan sonra Ege Bölgesi tetkik gezisine çıkan Bayar²⁷⁴ gezi dönüşünde Kütahya ve ilçelerine gitmiştir. 25 Ağustos günü Cumhurbaşkanını karşılamak üzere Demirci'ye giden Vali Fahrettin Akkutlu, Milletvekilleri Ahmet Kavuncu, Süleyman Nasuhoğlu ve Jandarma Alay Komutanı Salih Tengiz, Cumhurbaşkanıyla birlikte sabah 09.00'da Demirci'den yola çıkarak 10:30'da Simav'a varmışlardır. Şehrin girişinde vatandaşlar tarafından coşkulu tezahüratlarla karşılanan Bayar ve erkanı için kurbanlar kesilmiştir. Öğle saatlerinde Kütahya'ya gelen Bayar, Hükümet Konağı'nda dinledikten sonra yemek için askeriye gitmiştir. Yemekte Bayar'a DP il ve ilçe idare kurulu üyeleri, CHP il başkanı Ahmet Bozbay, Camii Kebir imamı hafız Yusuf Çetinkaya eşlik etmiştir. Yemekten sonra Bayar, inşaatı devam eden Şeker Fabrikası'na giderek yetkililerden tesis hakkında bilgi almıştır²⁷⁵. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, aynı gün saat 16.00 uçağıyla halkın coşkulu tezahüratları arasında Kütahya'dan ayrılmıştır²⁷⁶. Bu ziyaretten yaklaşık bir ay sonra Bayar, bu kez Başbakan Adnan Menderes, İşletmeler Vekili Sıtkı Yırcalı ve beraberindekilerle Kütahya Şeker Fabrikasının temel atma ve İş Bankası'nın açılış törenlerine katılmak amacıyla 14 Eylül 1953 tarihinde saat 16.15'te Konya'dan uçakla Kütahya'ya gelmişlerdir²⁷⁷. Törende, DP Kütahya milletvekili Süleyman Sururi Nasuhoğlu ve Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürü Baha Esat Tekand birer konuşma yapmış ve ardından konuşma yapmak üzere Başbakan Adnan Menderes kürsüye davet edilmiştir. Menderes, konuşmasına şu sözlerle başlamıştır: *“Çok aziz ve sevgili cumhurbaşkanımız, muhterem hazirun, sevgili hemşerilerim Kütahyalılar. Vaktiyle vazifeli olarak aranızda uzun zaman yaşadım. Ondan sonra da yine zaman zaman aranızda bulunmak bahtiyarlığına nail oldum. Bundan başka geçen devrede milletvekiliniz oldum. Bu sebeple aranızda bulduğum her zaman şahsıma göstermiş olduğunuz nezaket, itimat ve muhabbetten dolayı kendimi*

²⁷⁴ Kütahya, 26 Ağustos 1953, 1.

²⁷⁵ Hakikat, 26 Ağustos 1953, 1.

²⁷⁶ Demokrat Kütahya, 28 Ağustos 1953, 1.

²⁷⁷ Demokrat Kütahya, 18 Eylül 1953,

sizlere karşı büyük bir minnettarlık altında hissetmekteyim. Sadece bu hislerimin ifadesi için huzurunuzda gelmiş bulunuyorum.”²⁷⁸.

Başbakan Adnan Menderes, 17 Eylül 1954 günü Tavşanlı Tunçbilek Bölge Termik Santrali ve Vakıflar İdaresi apartmanının temel atma törenine katılmak üzere Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Nafia Vekili Kemal Zeytinoğlu, Devlet Vekili Mükerrer Sarol, Samet Ağaoğlu ve gazetecileri taşıyan uçakla Kütahya’ya inmiştir. Saat 10.35’te gerçekleşen inişten sonra, Vali, Belediye Başkanı ve milletvekilleri tarafından karşılanan Menderes ve erkanı, konvoy eşliğinde şehir merkezine hareket etmiştir. Halkın yoğun tezahüratları karşısında otomobilden inen Menderes, üstü açık bir araca bindikten sonra halkı selamlayarak Cumhuriyet Meydanı’na gelmiştir. Menderes, vatandaşların kendisine göstermiş olduğu yoğun ilgiden ötürü kısa bir konuşma yapmıştır. Konuşmasına, “*Çok değerli Kütahyalı aziz hemşerilerim; he gelişimizde bizlere gösterdiğiniz çok samimi sevgi tezahüratlarına şahit olmanın büyük zevki içerisindeyiz. İkinci intihap dairem olarak addettiğim güzel Kütahya’mız ince ruhlu hassas halkının her zaman ve kötü günlerde dahi kadirşinaslıklarının minneti altındayız.*”²⁷⁹ sözleriyle başlayan Menderes, kendisine gösterilen ilgi karşısında duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra vakıflar idaresine ait binanın temeli atılmış ve ardından Tavşanlı’ya hareket edilmiştir. Tavşanlı’da da vatandaşların coşkuyla karşıladığı Menderes bir süre belediye binasında dinlendikten sonra Tunçbilek Termik Bölge Santrali’nin temelini atmış ve Kütahya’dan ayrılmıştır²⁸⁰.

Menderes, bu açılıştan yaklaşık iki ay Kütahya Şeker Fabrikası’nın açılış törenine katılmak üzere 24 Kasım 1954 tarihinde İşletmeler Vekili Fethi Çelikbaş ve milletvekilleri ile birlikte sabah 07.30’da Ankara- Balıkesir yolcu treniyle Kütahya’ya gelmiştir. İstasyonda bekleyen yüzlerce Kütahyalının Menderes’i karşılamasının ardından dinlenmek için belediye binasına gidilmiş ardından vilayet makamına geçilmiştir. Şeker Fabrikası sahasına gelindiğinde binlerce vatandaş selamlanmış ve

²⁷⁸ *Kütahya*, 16 Eylül 1953, 1.

²⁷⁹ *Kütahya*, 18 Eylül 1954, 1.

²⁸⁰ *Kütahya*, 18 Eylül 1954, 2.

fabrikanın açılış törenindeki ilk konuşmayı Ali Bubik yaptıktan sonra İşletmeler Vekili Fethi Çelikbaş kısa bir konuşma yapmış ve ardından kürsüye vatandaşların yoğun tezahürat ve alkışlarıyla Başbakan Adnan Menderes gelmiştir. Menderes, konuşmasında; *“Muhterem misafirler, aziz arkadaşlarım, sevgili Kütahyalılar, Milletvekiliniz Ali Galip Bubik, 1946 yılında beni mebus seçmiş olmanızı hatırlattı. Hakikaten gönlümde; 1946 seçimlerinde aziz Kütahyalıların bin bir fedakarlıklara göğüs gererek beni Türkiye Büyük Millet Meclisine aza olarak göndermiş olmalarının derin minneti içindeyim. Bu her zaman şükranla yad ediyorum.”* sözleriyle, Kütahya halkına 1946 seçimlerinde kendisini mebus seçmeleri dolayısıyla hissettiği minnet ve şükran duygularını ifade etmiştir²⁸¹.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, Kütahya’da inşa edilecek Azot Fabrikası’nın temel atma töreninde bulunmak üzere Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Devlet Vekili Fuat Köprülü, Adliye Vekili Osman Şevki Çiçekdağ, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, İşletmeler Bakanı Samet Ağaoğlu ve milletvekilleriyle birlikte 23 Temmuz 1955 tarihinde uçakla Kütahya’ya gelmiştir. Bütün cadde ve binaların çam dalları, pankartlar ve bayraklarla donatıldığı tören, saat 15.30’da İstiklal Marşı’nın okunmasının ardından Kütahya belediye başkanının yapmış olduğu konuşma ile başlamıştır²⁸². Törende, DP Kütahya Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy, Samet Ağaoğlu ve İzzet Erksal’ın konuşmalarının ardından Cumhurbaşkanı ve Başbakan da birer konuşma yaptıktan sonra fabrikanın temel atma töreni gerçekleşmiştir²⁸³.

Bayar ve Menderes, Azot Fabrikası’nın temelini attıktan yaklaşık sekiz ay sonra tekrar Kütahya’ya gelmiştir. Bu kez, Tunçbilek Termik Santrali’nin açılış töreni için şehre gelen Cumhurbaşkanı ve Başbakan’a, Devlet Bakanı Emin Kalafat, Adalet Bakanı Prof. Dr. Avni Göktürk, İşletmeler Bakanı Samet Ağaoğlu ve birçok milletvekili de eşlik etmiştir. 6 Nisan 1956 Cuma günü Ankara’dan hareket eden trenle sabah 08.30’da Kütahya istasyona varan kabileyi, binlerce Kütahyalı coşkulu tezahüratlarıyla

²⁸¹ Kütahya, 25 Kasım 1954, 1

²⁸² Kütahya, 24 Temmuz 1955, 1.

²⁸³ Kütahya, 24 Temmuz 1955, 2.

karşılanmıştır ²⁸⁴ . İstasyondan Cumhuriyet Meydanı'na otomobillerle ulaşan Cumhurbaşkanı ve Başbakan, araçlardan inerek hükümet konağı bahçesine kadar vatandaşlarla birlikte yürümüşlerdir. Sabahın erken saatlerine rağmen devlet erkanını karşılamak üzere meydanlara gelen binlerce Kütahyalı karşısında Celal Bayar mikrofona gelerek kendilerine gösterilen sıcak ve samimi ilgiden dolayı çok memnun olduklarını belirterek mikrofonu Adnan Menderes'e vermiştir. Menderes konuşmasında “*Sevgili Kütahyalılar. Demokrat Parti iktidarına karşı daima sevgi ve itimat hisleriyle meşbu bir vatandaş topluluğuyla karşı karşıya bulunmanın hazzı içindeyiz. Bundan dolayıdır ki, Kütahyalılara karşı şükran borcumuzu ödemek üzere çalışmaktayız ve sizler de eserlerimizi görmektesiniz. Bundan sonrası için uzun konuşmalara rağbet yoktur. Çünkü memlekette birer birer ve ardı ardına gösterilmekte olan Demokrat Parti eserleri, mevcudiyetleriyle bütün vatan evlatlarına hakikatleri ifade edeceklerdir.*” sözleriyle Kütahyalılara göstermiş oldukları ilgi ve alakadan ötürü teşekkür etmiştir. Menderes, konuşmasının devamında muhalefetin yurt içinde yapmış olduğu kongrelerde kendilerine zarar verecek söylemlerde bulunmalarını eleştirmiş ve konuyu tekrar Kütahya ve Kütahyalılara bağlayarak konuşmasını şu sözlerle sonlandırmıştır:

Esasen beni de Kütahyalı kabul etmenizi tabii bulurum ve rica ederim. 1946 seçimlerinde hem Aydın hem de Kütahya'dan mebus namzeti idim. Fakat Aydın'dan o zaman mebus çıkmamıza birtakım baskılar mâni olurken siz Kütahyalılar o seçimlerde beni mebus yapmak suretiyle kalbimde en derin minnet hislerinin yaratmış ve bana güzel Kütahya'yı dört sene temsil etmek şerefini vermiş bulundunuz. Eski mebusunuz, eski dostunuz ve bugün kendini Kütahyalı addeden arkadaşınız ve kardeşiniz sıfatıyla sizlere bütün işlerinizde muvaffak olmanızı diler ve candan teşekkürlerimi bir defa daha arz ederim.

Başbakan'ın bu konuşmasının ardından yapımı devam eden Azot Fabrikası'nda çeşitli incelemelerde bulunulmuş ve oradan Tunçbilek Termik Santrali'nin açılış merasimine geçilmiştir ²⁸⁵ . Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İktisat ve Ticaret Bakanı Abdullah Eker ve milletvekilleriyle birlikte yapımı devam eden Azot Fabrikası'nda incelemelerde bulunmak üzere 4 Haziran 1957 Salı günü Eskişehir'den karayolu ile Kütahya'ya gelmiştir ²⁸⁶ . Saat 12.20'de şehir merkezine varan katile için binlerce

²⁸⁴ Kütahya, 6 Nisan 1956, 1.

²⁸⁵ Kütahya, 6 Nisan 1956, 2.

²⁸⁶ Tavşanlı Postası, 14 Haziran 1957, 1.

vatandaş yol boyunca “yaşa” ve “var ol” tezahüratlarında bulunurken yol boyunca kurbanlar kesilmiştir²⁸⁷. Azot Fabrikası Müdürü İzzet Erksal tarafından fabrika hakkında çeşitli malumatlar alan Bayar, fabrikanın hatıra defterine: “*Memleket ekonomisinde hayati ehemmiyeti haiz olan kimya tesislerine büyük başarılar dileğimle*” notunu düştükten sonra fabrikada çalışacak personeller için yapılan konutlarda incelemelerde bulunmuştur²⁸⁸. Akşam saatlerinde Kız Enstitüsü’nün düzenlediği sergiyi inceleyen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, saat 20:30’da Şeker Fabrikası’nda düzenlenen yemeğe katılmıştır. Saat 21:00 sularında ise Gediz’e geçmek üzere Kütahya’dan ayrılmıştır²⁸⁹.

Başbakan Adnan Menderes, yurt gezisi kapsamında 21 Ekim 1958 günü Uşak’ta incelemelerde bulunduktan sonra 22 Ekim 1958 günü sabahın erken saatlerinde Uşak’tan hareketle Abide, Gediz, Şaphane ve Simav’a uğradıktan sonra Emet-Örencik yolu ile Kütahya’ya gelmiştir²⁹⁰. 23 Ekim Perşembe günü Tavşanlı’yı ziyaret eden Başbakan’ı belediye meydanında toplanan on binlerce vatandaş karşılamıştır. Menderes, Tavşanlı’da belediye balkonundan yaptığı konuşmasına, halka gösterdikleri yoğun ilgi ve alakadan ötürü teşekkür ederek başlamıştır. Konuşmasında, DP’ye muhalif gazetelerin memleketi sıkıntı ve ıstırap içinde göstermeye yönelik yayınlarını eleştirmiş ve bu gazetelerin hem tarafsız olduklarını iddia etmelerini hem de DP’ye karşı açık bir muhalefet sergilemelerine dikkat çekmiştir. Başbakan, konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

Huzurunuzda hem sizi ziyaret etmek hem de bazı hakikatleri ifade etmek için gelmiş bulunuyorum. Sizin içinizde muhalefete mensup arkadaşlarınız vardır. Bu arkadaşların ellerini vicdanlarına koyup düşünmeleri lazım. Türk milleti zekidir, idraklidir, vicdanlıdır, iyiyi kötünden tefrik hassasına fazlasıyla sahiptir. Biz doğru yoldayız. Allah ise doğruların yardımcısıdır. Biz ihtirasların peşinde değiliz. Uzun yıllar ihmal edilmiş, ıstırap çekmiş Türk milletinin vicdanındaki hüküm budur. Bu hüküm mutlaka tecelli edecektir. Sizler böyle birlik içinde oldukça, bu memleketin nizamına dirliğine düzenliğine hiç kimsenin zarar verebilmesine imkân ve ihtimal yoktur.

Konuşmasını partisinin ve kendisinin doğru yolda olduğunu vurgulayarak, muhalif vatandaşlara da bu durumu görmeleri gerektiği çağrısıyla sonlandıran Menderes, coşkulu alkışlar eşliğinde halkın yoğun desteğiyle konuşmasını tamamlamıştır. Bu konuşmanın ardından Tunçbilek Termik Santrali’ne geçen Menderes, burada

²⁸⁷ Kütahya, 4 Haziran 1957, 1

²⁸⁸ Kütahya, 5 Haziran 1957, 1.

²⁸⁹ Kütahya, 5 Haziran 1957, 2.

²⁹⁰ Kütahya Ekspres, 23 Ekim 1958, 2.

kanalizasyon ve işçi binalarının açılışını gerçekleştirmiştir. Açılış töreninin ardından Emirler-Sülye yolu ile Emet'e geçen Başbakan, geceyi Kütahya'da geçirmiş ve 24 Ekim saat 14.30'da Eskişehir'e gitmek üzere Kütahya'dan ayrılmıştır²⁹¹. Simav Çitgöl Belediye Meclisi, Belediye Başkanı Mehmet Ayyıldız başkanlığında yaptığı olağanüstü toplantıda, Başbakan Adnan Menderes'in kasabayı ziyaret etmesi nedeniyle kendisine fahri hemşerilik unvanı verilmesini kararlaştırmıştır²⁹².

DP'nin iktidarda olduğu on yıllık süre zarfında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar Kütahya'ya beşi resmi, biri seyahat halindeyken olmak üzere altı defa gelmiştir. Başbakan Adnan Menderes ise beşi resmi biri de yurt gezisi olmak üzere altı defa Kütahya'ya gelmiştir.

1.4. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Kütahya

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi öncesinde Başbakan Adnan Menderes, DP'nin güçlü olduğu bölgelerde mitingler düzenleyerek seçmen tabanını güçlendirmek ve halk desteğini pekiştirmek amacıyla yurt gezilerine çıkmıştır. Eskişehir, Kütahya ve Konya gibi önemli illeri ziyaret etmeyi planlayan Menderes, ilk olarak Eskişehir'e gitmiştir²⁹³. 25 Mayıs 1960 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'in Eskişehir'de miting yapacağı bilgisi üzerine birçok Kütahyalı vatandaş, Başbakan'ı karşılamak üzere otobüs, kamyon ve otomobillerle yola çıkmıştır²⁹⁴. Mitingin ardından Menderes, Eskişehir'de bir gün daha kalarak Eskişehir Şeker Fabrikası'nın düzenlemiş olduğu baloya katılmış ve geceyi fabrikanın misafirhanesinde geçirmek istemiştir²⁹⁵. 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan

²⁹¹ Kütahya, 24 Ekim, 1958, 2.

²⁹² BCA. 30.1.0.0 / 10.61.6.

²⁹³ Adnan Menderes'in Eskişehir seyahati, yakınları tarafından doğru bulunmazken, birçok partili arkadaşı da “*gitme zamanı değil*” diyerek onun bu seyahatine engel olmak istemiştir. Nitekim, Menderes Eskişehir havaalanına indiğinde, askerler tarafından elleri arkada bağlı ve sırtları dönük bir vaziyette karşılanması, yaklaşan darbenin ayak sesleri açısından önemli bir gösterge olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, 413-414.

²⁹⁴ Eskişehir Hükümet Meydanı'nda konuşma yapan Menderes, meydanlardaki binlerce Kütahyalı vatandaşları görünce onların yanına kadar gelerek “var olun sağ olun Kütahyalılar” diyerek mitinge katılan vatandaşlara teşekkürlerini sunmuştur. *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 27 Mayıs 1960,

²⁹⁵ Müjgan, Uyanık. *Kütahya Basın Tarihi (1923-1980)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2013, 152.

gece saat 04.00 sularında, Başbakanlıkta görevli nöbetçi bir memur, Menderes'in Özel Kalem Müdürü Ercüment Yavuzalp'i telefonla arayarak, her yerden silah seslerinin geldiğini ve başbakanlığın işgal edildiği iletmiştir. Bu bilgi üzerine Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Yavuzalp, Başbakanı uyandırarak yaşanan gelişmeleri kendisine aktarmışlardır. Tansiyonun yüksek olduğu bu dakikalarda Menderes, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Genel Kurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı ve Ankara Valisiyle iletişim kurmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bu durum üzerine Menderes, ulaşmak istediği isimlere Kütahya'dan ulaşabilme düşüncesiyle Kütahya'ya gitmeye karar vermiştir²⁹⁶.

Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve beraberlerindeki Yurtiçi Bölge Kumandanı Tümgeneral Hakkı Ünal, Kurmay Albay Ziya Savaş, Emekli General DP Milletvekili Tahsin Yazıcı, Özel Kalem Müdürü Ercüment Yavuzalp, Emniyet Müdürü, iki Komiser ve beş sivil polisle birlikte Eskişehir Valiliğine ait 0408 plakalı makam arabası, Birinci Yurtiçi Bölge Kumandanlığı makam arabası ve bir cipten oluşan konvoyla 27 Mayıs 1960 günü sabah saat 07.15'te Kütahya'ya girmişlerdir²⁹⁷. Valilik önüne ulaşan Menderes, araçtan inerken Garnizon Kumandanı Albay Süleyman Demet tarafından karşılanmış ve birlikte valilik binasına çıkmışlardır. Valilikte, Vali Muavini Lütfi Özdemir ve Jandarma Alay Kumandanı Albay Hamdi Alkan'ında hazır bulunduğu esnada, Başbakan Adnan Menderes'in başbakanlığının düşürüldüğünü ve kendisinin "sabık başbakan" olarak adlandırıldığını ilk kez Kütahya vilayet konağında bulunan Vali Muavini Lütfi Özdemir tarafından işitmiştir²⁹⁸. Bu ifadeleri duyduktan sonra Menderes, Balıkesir, Bursa, Bolu, Denizli, Diyarbakır, Isparta valileriyle görüşmek istemiş özellikle Konya ve İzmit valilerine ulaşmak için oldukça ısrarcı olmuştur. Menderes'in iletişim kurma noktasında attığı tüm adımlar karşılıksız kalırken, TSK'nın PTT konuşmalarını önceden sınırlandırdığı ve Garnizon Kumandanlığının da

²⁹⁶ Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu, "Adnan Menderes ve Kütahya", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Cumhuriyet Özel Sayısı*, 2023, 360.

²⁹⁷ *Kütahya*, 30 Mayıs 1960, 1.

²⁹⁸ Sabık Başbakan Adnan Menderes, valilik makamında oldukça bitkin bir halde yanındakilerden sürekli sigara isteyerek Maliye Bakanı Hasan Polatkan ile birlikte odanın içerisinde şaşkın bir vaziyette bir oraya bir buraya gidip durmuştur. *Kütahya*, 30 Mayıs 1960, 2.

bu görüşmeye izin vermeyeceği, kendisi hakkında tutuklama kararı olduğu için Kütahya'dan dışarı çıkmasının da mümkün olmadığı bilgisi verilmiştir. Bu konuşmaların ardından Menderes ve beraberindekiler, Hava Kuvvetlerine ait bir jet uçağına bindirilmek üzere Garnizon Komutanlığına götürülmüştür. Sabık Başbakan Adnan Menderes, komutanlığa getirildiğinde Hava Kurmay Albay Muhsin Batur tarafından teslim alınmış ve saat 07.45 sıralarında Kütahya havaalanından Eskişehir istikametine doğru havalanan uçakla Kütahya'dan ayrılmıştır²⁹⁹. Böylece 14 Mayıs 1950'de başlayan DP iktidarı, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbeyle son bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk askeri darbe olan bu eylemle; sivil hayat askıya alınmış, TSK Türkiye'nin her yerinde idareyi ele almıştır³⁰⁰.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından İç İşleri Bakanlığı'nca Kütahya merkez ve ilçelerine atanan Askeri Kaymakam ve Nahiye Müdürleri şu isimlerden oluşmaktadır:³⁰¹

- İl Emniyet Müdürü; Vilayet Jandarma Alay Kumandanı Hamdi Alkan.
- Merkez İlçe Kaymakamı; Merkez Jandarma Birlik Kumandanı Binbaşı Celal Yıldırım.
- Sabuncupınar Nahiye Müdürü; Hava Üst Teğmen Hüseyin Keleş
- Aslanapa Nahiye Müdürü; Başçavuş Nedim Erdem
- Köprüören Nahiye Müdürü; Üst Teğmen Cemil Uras
- Emet Kaymakamı; Kıdemli Jandarma Binbaşı Mustafa Köymer

²⁹⁹ Muhsin Batur, anılarında Sabık Başbakan Adnan Menderes'i tutuklamasını şöyle anlatmıştır: *Adnan Menderes bana doğru ilerledi. Elimi sıktı ve vaziyet nedir, gibilerinden başını bir tarafa eğerek baktı, bekledi. Kendisine, Silahlı Kuvvetler; memleketin idaresini ele aldı, benim vazifem sizi Eskişehir'e götürmektir, dedim. Biraz duraladı. Yani beni tevkif mi ediyorsunuz? Sualini sordu. Sizi emniyet altına alarak Eskişehir'e götüreceğim, cevabını verdim. Suçum nedir? dedi. Ben size suç izafe etmekle vazifeli değilim, dedim.* Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler "Üç Dönemin Perde Arkası"*, (2. Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, 84.

³⁰⁰ Fatma Tekin, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrası Milli Birlik Komitesi ve Propaganda Çalışmaları". *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2), 2021, 2.

³⁰¹ *Kütahya*, 30 Mayıs, 1960, 2.

- Örencik Nahiye Müdürü; Başçavuş Zeki Özkay
- Simav Kaymakamı; Jandarma Binbaşı Ömer Umur
- Dağardı Nahiye Müdürü; Üst Teğmen Rıdvan Eskin
- Tavşanlı Kaymakamı; Piyade Albay Cahit Güler
- Domaniç Kaymakamı; Binbaşı Cihat Erfigen
- Gediz Kaymakamı; Jandarma Albay Ramiz Kılıkış
- Şaphane Nahiye Müdürü; Ömer Umurluoğulları
- Altıntaş Kaymakamı; Jandarma Yarbay Ragıp Özarman
- Dumlupınar Nahiye Müdürü; Jandarma Üst Teğmen Turhan Atman.

DP Kütahya milletvekilleri, Ahmet İhsan Gürsoy³⁰², Kemal Özer³⁰³, İrfan Haznedar³⁰⁴, Süleyman Sururi Nasuhoğlu³⁰⁵, Mehmet Diler³⁰⁶, İbrahim Germiyanoglu³⁰⁷ ve Emin Topaler, Anayasayı İhlal ve Gayrimeşru Servet İktisabı Davaları kapsamında yargılanmışlardır.³⁰⁸ DP Kütahya Milletvekillerinden Muhittin Özkefeli, 22 Aralık 1959 tarihinde Ankara Hastanesi'nde hayatını kaybettiği için yargılanamamıştır³⁰⁹.

Darbenin gerçekleştiği günün hemen ardından Kütahya Valiliği ve Belediye Başkanlığı makamına, 28 Mayıs 1960 tarihi itibarıyla Hava Kurmay Albay Muhsin

³⁰² BCA. 10.9.0.0 / 49.146.4.; BCA. 10.9.0.0 / 263.805.4.

³⁰³ DP Kütahya Milletvekili Kemal Özer, 18 Nisan 1960 tarihinde kurulan ve 15 üyeden oluşan Tahkikat Komisyonu'nda üye olarak yer almıştır. BCA. 10.9.0.0 / 34.102.3. Tahkikat Komisyonu'nun diğer üyeleri ve milletvekili seçildikleri yerler şu şekildedir: Ekrem Anıt (Samsun), Vacid Asena (Balıkesir), Turan Bahadır (Denizli), Sait Bilbiç (Isparta), Kemal Biberoglu (Çorum), Selami Dinçer (Sakarya), Hilmi Dura (Kastamonu), Bahadır Dülger (Gaziantep), Osman Kavuncu (Kayseri), Nüzhet Kirişcioğlu (Sakarya), Himmet Ölçmen (Konya), Necmeddin Önder (Nevşehir), Nüzhet Ulusoy (Samsun), A. Hamdi Sancar (Denizli). Selin Esen, "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu". *Mülkiye Dergisi*, 34 (267), 2010, 178.

³⁰⁴ BCA. 10.9.0.0 / 49.146.3.; BCA. 10.9.0.0 / 248.764.2.

³⁰⁵ BCA. 10.9.0.0 / 244.753.1.

³⁰⁶ BCA. 10.9.0.0 / 49.146.6.; BCA. 10.9.0.0 / 248.763.2.

³⁰⁷ BCA. 10.9.0.0 / 49.146.5.; BCA. 10.9.0.0 / 245.754.1

³⁰⁸ BCA. 10.9.0.0 / 49.146.1.; BCA. 10.9.0.0 / 258.791.1

³⁰⁹ Zühtü Arslan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI Dönem (1957-1960)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, (Yayın No: 156), 2011, III, 681.

Batur tayin edilmiştir. Batur'un tayin edilmesinin ardından Kütahya Askeri Garnizon Komutanı Hava Albay Süleyman Demet, vatandaşların kendisine gösterdiği sadakat ve bağlılığa teşekkür ederek, aynı sadakatin ve bağlılığın Muhsin Batur'a da gösterilmesi ricasında bulunmuştur. Aynı tarihte Muhsin Batur da Kütahya Askeri Valiliği görevine atanması bilgisini Kütahyalılara şu yazıyla duyurmuştur: *“Milli Birlik Komite Başkanlığı emriyle Kütahya Askeri Valiliğine tayin edilmekleğimle 28 Mayıs 1960 Cumartesi günü saat 16.40'dan itibaren vazifeye başlamış bulunuyorum, bilgi ve gereğini rica ederim.”*³¹⁰.

Kütahya Askeri İdare Kumandanlığı, 28 Mayıs 1960 tarihinde yayınladığı 1 numaralı tebliğ ile darbeden sonra vatandaşların uyması gereken kuralları ve dikkat etmeleri gereken hususları açıklamıştır. Vatandaşları bilgilendirme ve düzeni sağlama amacı taşıyan bu tebliğ ile sokağa çıkma yasağı, toplu hareketlerden kaçınma ve belirlenen kamu düzeni kurallarına tam uyum gibi hususlar vurgulanmıştır³¹¹. Bu süreçte, Kütahya Askeri İdare Kumandanı Süleyman Demet, eski İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal'ın Kütahya'da gizlendiğinin haber alındığını, bu konuda bilgisi olanların Askeri İdare Kumandanlığına bilgi vermesini, haberi olup da bilgi vermeyenlerin en ağır cezaya çarptırılacağını duyurmuştur³¹².

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından Kütahya Askeri Valiliği görevine getirilen Hava Kurmay Albay Muhsin Batur, darbenin gerekçelerini ve ülkenin içinde

³¹⁰ Kütahya Ekspres, 31 Mayıs 1960, 1.

³¹¹ Kütahya Askeri İdare Kumandanlığı tarafından yayınlanan 1 numaralı tebliğin içeriği şöyledir: 27/05/1960 Cuma gününden itibaren, ikinci bir emir tebliğine kadar aşağıdaki hususlara riayet edilmesini Kütahya halkından ehemmiyetle rica ederim. Şimdilik gece sokağa çıkma yasağı saat 21 ile 5 arası olarak tatil edilmiştir. Yasak saatleri içinde amme hizmeti ile ilgili doktor, ebe, eczacı ve buna mümasil vazifeler dışında hiçbir kimse hiç sebep ve bahane ile evlerinden dışarı çıkmayacaktır. Acil hallerde 12-13 numaralı telefon veya merkez kumandanlığı telefonundan yardım isteyecektir. Kahve, gazino, kiraathane, birlik, kulüp, sinema ve tiyatro gibi yerlerin faaliyetlerine son verilmiştir. Her türlü toplantı ve nümayişler sokakta toplanmalar ve gösteri yürüyüşleri yasaktır. Radyo cihazı bulunan umumi yerler askeri idare yayınlarını halka duyuracak şekilde radyolarını devamlı suretle açık bulunduracaklardır. Kurumların, nöbetçi eczanelerin faaliyetleri serbest bırakılmıştır. Amme hizmeti ile vazifeli ve yasak saatleri içinde vazife görecekle askeri idare kumandanlığı merkez kumandanlığından birer müsaade belgesi alacaklardır. Umumi yerlerde içki içmek ve içkili olarak sokaklarda dolaşmak yasaktır. Yasak saatleri içinde istasyona yolcusu gelenler yolcularını karşılamak için merkez kumandanlığından müsaade kâğıdı alacaklarıdır. Kütahya, 28 Mayıs 1960, 1-3.

³¹² Kütahya, 31 Mayıs 1960, 1.

bulunduğu durumu vatandaşlara açıklamak amacıyla 31 Mayıs 1960 tarihinde bir bildiri yayınlamıştır³¹³. Batur, bu bildiride TSK tarafından gerçekleştirilen darbenin “şahıslara ya da çıkarlara dayalı olmadığını”, tamamen tarafsızlık ilkesine uygun olarak yapıldığını vurgulamıştır. Batur, bildiride ülkenin o dönemdeki yönetim biçiminin ve siyasi gerginliklerin toplum üzerinde yarattığı olumsuz etkileri de ele alarak, darbenin zorunlu bir müdahale olduğu mesajını vermiştir. Batur’un bu ifadeleri, darbenin meşruiyetini vatandaşlara açıklama ve onları darbenin haklılığına ikna etme amacı taşıyan bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Batur’un Kütahyalı vatandaşlara yönelik bir diğer bildirisi 2 Haziran 1960 tarihinde yayınlanmıştır. Bu bildiride Batur, partili partisiz tüm vatandaşları geçmişteki sıkıntılı günleri geride bırakmaya ve gereksiz tartışmalardan uzak durmaya çağırmıştır. Aynı zamanda halkı, gelecek için umutlu olmaya ve ileride yaşanacak güzel ve mutlu günler için birlikte hareket etmeye davet etmiştir³¹⁴. Bildirilerin yayınlandığı bu süreçte

³¹³ Hava Kurmay Albay Muhsin Batur tarafından yayınlanan bildiri metninin içeriği şöyledir: *Muhterem Kütahya Vilayeti Halkına; Bilhassa son bir aydan beri memlekette cereyan eden hadiseleri basın yasaklarına ve radyonun partizanca neşriyatına rağmen takip ettiğiniz muhakkak olup, damarlarında Türk kanı dolaşan ve bu vatanın temiz havasını teneffüs eden bütün vatandaşlar gibi izlerde bu fena gidişten memnun olmadığınıza emin olarak sizlere hitap etmek istiyorum. Aziz Atatürk’ün ve milletimizin el ele bin bir badireden sıyrıp tarihe altın harflerle geçen bir mücadeleden sonra kurtardığı aziz yurdumuzda gittikçe sandalye ve menfaat kaygısına düşen hükümet mensupları, Türk milletinin büyük çoğunluğunu dikkate almayarak gözleri kapalı, vatan ve vazife hislerinden gittikçe uzaklaştılar, lüzumsuz ve haksız kararlarla vatandaş kanı döktürmeye başladılar. **Yapılan ikazlara rağmen vicdanları titremeden daha vahim kararlar almak yolunda olan hükümete artık DUR demek sırası gelmişti.** Tarih boyunca içinden çıktığı asil Türk milletine layık olduğu defalarca ispat etmiş olan Türk silahlı kuvvetleri; ordusu, hava kuvvetleri ve donanması ile milletin ve çoğunluğun isteğinin 27 Mayıs sabahı daha güneş doğmadan ve bir vatandaşın dahi burnunu kanatmadan yerine getirdi ve idareyi muvakkaten eline aldı. Bütün yurdun birdenbire ne kadar sakinleştiğini, rahatladığını görmektesiniz. Hükümet kurulmuş bütün vekiller vazifelerine başlamışlardır. Bu hükümet muayyen bir zümrenin değil, milletin bütünün hükümetidir. Dünyaca tanınmış ilim adamlarımız yeni anayasamızı hazırlamaktadırlar. Yurdun ihtiyaçlarına göre hazırlanacak yeni seçim kanunundan sonra yeni seçimlere gidilecek bütün partiler bu seçimlere iştirak edecek ve seçimlerde hiçbir suretle baskı yapılmamasını Türk ordusu kontrol edecektir. Bu işler yapılınca kadar geçecek müddet esnasında vatandaşlarımızın yurdun sükunete olan ihtiyacının ne kadar büyük olduğunu taktir edeceklerine eminim. Parti faaliyetleri şimdilik yasak edilmiştir. Herkes istikbalden emin olarak huzur içinde işi ve gücü ile meşgul olsun. **Eski şahsi kinler, fena hatıralar unutulsun ve şu hatırdan çıkarılmasın ki Türk ordusu bu hareketi ne bir partinin ne de muayyen şahısların hatırı için yapmamıştır, tamamen bitaraftır, ne taraftan gelirse gelsin en basit taşkınlığı dahi ufak bir parmak fiskesi ile cezalandırmasını bilir.** Aziz Kütahyalıların bu sözlerim çerçevesinde hareket edeceklerine inanıyorum, hepinizi hürmetle selamlarım. Kütahya, 31 Mayıs 1960, 2.*

³¹⁴ Batur tarafından yayınlanan bildiri metninin içeriği şöyledir: *Sayın Kütahyalılar; içinde yaşadığımız bu nurlu ve çok mesut günlerde bazı vatandaşların geçmişin alışılmış hürriyetsizlik havası içinde yaşadıklarını öğrenmiş bulunuyorum. Her şeyden evvel bilmenizi isterim ki; bugün iş başında bulunan*

Kütahya’da bazı isimler tutuklanarak yargılanmak üzere cezaevine gönderilmiştir. Tutuklanan isimler arasında DP’li olduğu bilinen isimler dışında siyasi bir görevi olmayan fabrika idarecilerinin de yer alması dikkat çekicidir³¹⁵.

DP iktidarının sona ermesinin ardından 27 Mayıs, ülke genelinde olduğu gibi Kütahya’da da yoğun ve coşkulu bir şekilde hissedilmiştir. “Hürriyet Bayramı” adı altında 1 Haziran 1960 tarihinde Kütahya Lisesi bahçesinde toplanan gençler, subaylar, öğretmenler, çeşitli kurumlarda görevli çalışanlar ve vatandaşlar 27 Mayıs’ı kutlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk ve Cemal Gürsel’in fotoğrafları, Türk bayrakları ve sayısız dövizlerle milli marşlar eşliğinde caddelerde şehri dolaştıktan sonra hükümet konağı önünde toplanılmıştır. İstiklal Marşı’nın okunmasının ardından Kütahya Askeri Valisi Muhsin Batur, ordunun kansız bir şekilde darbeyi gerçekleştirdiğini ve bu sayede millet olarak hürriyete kavuşulduğunu ifade etmiştir³¹⁶. 27 Mayıs darbesinin ardından Kütahya’da gece sokağa çıkma yasağı 3 Haziran 1960 tarihinde kaldırılmış, Askeri valiliğin emriyle DP’lilere ait tüm resimlerin kaldırılması da tebliğ edilmiştir³¹⁷.

Kütahya’da düzenlenen bir diğer etkinlik ise şehirde görev yapan öğretmenler tarafından organize edilmiştir. Kütahya caddelerinde milli marşlar eşliğinde yürüyüş

hükümet ve ordu hürriyetlerinizin teminatıdır. Partili partisiz bütün vatandaşlar geçmiş günlerin ıstırap, üzüntü, şüphe ve adet haline getirilmiş kötü alışkanlıklarını unutarak şahsi, garez, kin ve fena hislerden uzak bir anlayış içinde birbirleri ile kucaklaşmak ve el ele vererek mesut günlerin saf, temiz ve emniyetli havasını hep birlikte teneffüs etmelidir. Bu mukaddes ve ulvi hareketi idrak edemeyecek sabık idarenin baskı rejimi altında ruhları körlenmiş insanların aramızda bir an mevcut bulunduğunu düşünürsek bunlara karşı yapılacak en güzel hareketin onlarla dövüşmek, tartışmak değil bu zavallıların hastalıklarının tedavisi için yardım etmektir. Asil Türk milletinden beklenen budur. Kahve köşelerinde, izbelerde, kıyı ve köşede hala düne ait söyleyebilecek söz bulabilen bir iki zavallı kalmış ise bunları dinlemekten ziyade onlara bol ışıklı ve nurlu inkılabımızı idrak etmeleri hususunda yardımcı olmanızı teker teker her birinizden rica ederim. Vatandaş huzurunu kaçırarak hareketlerden sakınılmak, geçmiş kanun teminatına bırakarak unutmak ve pek yakında tahakkuk edecek birlik, beraberlik, kardeşlik esasları üzerine kurulacak yaşama şartlarını gerçekleştirmek maksadı ile hepinizi birbirinizi sevmeye, saymaya ve her türlü lüzumsuz konuşmaları bir yana bırakarak neşe ve sevinçle mesut yaşamaya davet ediyorum. Kütahya, 2 Haziran 1960, 1.

³¹⁵ 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’nin ardından, Demokrat Parti’nin Kütahya’daki önemli isimleri tutuklanmıştır. Tutuklananlar arasında DP Kütahya İl Başkanı Hasan İyidoğan, Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar, Şeker Fabrikası Müdürü Fehmi Kubilay, Azot Fabrikası Müdür Yardımcısı Hasan Pekkip, Bekir Avlupınar, Mehmet Kesen, Akif Onur, Gazi Conkbayır, Hakkı Coşkun, Süleyman Şenol, Yusuf Yıldırım, Ömer Kuş, Hilmi Özkök, Ali Dallıgöl, Nuri Çamköy, Rifat Ağarlı, Mustafa Sakaoğlu, Muhsin Sönmezer, Hüseyin Duymaz, Hüseyin Ebeboğlu gibi isimler yer almaktadır. *Hür Kütahya*, 11 Haziran 1960, 3.

³¹⁶ *Kütahya*, 2 Haziran 1960, 1.

³¹⁷ *Kütahya Ekspres*, 3 Haziran 1960, 1.

yapan öğretmenler, hükümet konağı önünde yer alan Atatürk büstüne çelenk koyduktan sonra meydana bulunan topluluğa şiirler okunmuş ve darbe hakkında çeşitli konuşmalar yapılmıştır³¹⁸.

Ayrıca 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin Kurban Bayramı'na yakın bir tarihte gerçekleşmesi, Kütahya'da halk tarafından "çifte bayram" olarak sevinçle kutlanmıştır. Bu bağlamda, Kütahya Askeri Valisi Muhsin Batur, bayram ziyaretlerini Garnizon Komutanlığı'nda kabul etmiş, ardından belediye binasında sivil halkın bayram tebriklerini karşılamıştır. Neşeli bir atmosferde gerçekleşen bayramlaşmayla Batur, gençlere hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında darbenin önemini vurgulamış ve gençlerden, DP'ye mensup olup mevcut durumu tam olarak idrak edememiş vatandaşlarla el ele vererek toplumsal birlikteliği güçlendirmeleri ve ortak değerlerin korunması için çaba göstermeleri gerektiğini ifade etmiştir³¹⁹.

Darbeden sonra Kütahya Hava Er Eğitim Tugayı'nda görevli subay, astsubay ve erlerden ev hanımlarına varıncaya kadar birçok vatandaş sahip oldukları ziynet eşyalarını hazineye bağışlamak üzere harekete geçerken, Yıldız ve Zafer sinemaları ile Kütahya Şehir Oteli'nin işletmecileri ise bir günlük hasılatlarını hazineye bağışlamışlardır³²⁰. Bu yardım kampanyasının düzenli bir şekilde yürütülmesi için Hava Kurmay Albay Askeri Vali Muhsin Batur, vatandaşların nasıl bir yol izleyeceğine dair bir bilgilendirme yazısı paylaşarak bu yardım kampanyasına tüm Kütahyalıların iştirak etmesinin vatan borcu olduğunun altını çizmiştir³²¹. Bunun yanı sıra Kütahya'da çeşitli okullarda görevli öğretmenler darbenin gerekçelerini köyde yaşayan vatandaşlara

³¹⁸ Kütahya, 4 Haziran 1960, 1.

³¹⁹ Kütahya Ekspres, 9 Haziran 1960, 1.

³²⁰ Kütahya Ekspres, 18 Haziran 1960, 1.; Kütahya Ekspres, 14 Haziran 1960, 1.

³²¹ Kütahya Askeri Valilik görevinde bulunan Muhsin Batur'un, 11 Haziran 1960 tarihinde "Kütahya" gazetesinde yayımlanan yazısının içeriği şöyledir: "Yüzük vesaire gibi kıymet eşyanın hazineye intikali için memleket sathında açılmış olan kampanyaya şehrimizde başta sayın Hv. Alb. Süleyman Demet olmak üzere Hava Er Eğitim Tugayı subay, astsubay ve erleri iştirak etmiş ve hanımların dahi bilezik, küpe vesaire kıymetli eşyalarını seve seve içten gelen bir arzu ile hediye ettikleri tespit edilmiştir. Topluca bir kutu içinde Şeker Bank'a makbuz mukabili teslim edilen bu eşyalar için her sahada olduğu gibi bu kere de önderliğinin gösteren hava er eğitim tugay kumandan, subay, astsubay ve erlerin bu necip hareketlerinden örnek alınarak muhterem Kütahya halkının bu kampanyaya iştiraklerinin bir vatan borcu olduğunu hatırlatırım." Kütahya, 11 Haziran 1960, 1.

açıklamak üzere gruplar halinde köylere gitme kararı almış ve bu hareket vatandaşlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır³²².

Son olarak, ülke yönetimini üstlenen MBK, üniversite profesörlerinden oluşan bir heyeti görevlendirerek Anayasa tasarısını hazırlatmıştır. Anayasa, Kurucu Meclis tarafından kabul edilmiş ve 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoyuna sunulmuştur. Kütahya’da yeni anayasaya “evet” kampanyasına yönelik ilk adım, Dumlupınar nahiyesinde atılmıştır³²³. Kampanya kapsamında, Rıfat Çini, Ahmet Güner, Tevfik Alpaslan, Fahri Manisalı ve CHP Kütahya Gençlik Kolu Başkanı Muammer Zeytinoğlu’ndan oluşan bir grup, Dumlupınar’dan başlayarak Altıntaş ve Domaniç kaymakamlıklarına ziyaret etmiş ve burada vatandaşlara çeşitli konuşmalar yapmıştır. Konuşmacılar, hitap ettikleri topluluğa yeni anayasanın önemini anlatmış ve referanduma “evet” oyu verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır³²⁴. Halk oylaması sonucunda anayasa, Türkiye genelinde yüzde 60,4 "evet" oranıyla kabul edilmiştir³²⁵. Kütahya’da ise halk oylamasına katılım oranı yüzde 95 gibi yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Ancak, Kütahya Türkiye genelinde en fazla "hayır" oyu kullanılan iller arasında yer almıştır. İl genelinde 65.252 seçmen “evet” oyu kullanırken, 90.814 seçmen ise tercihini “hayır” yönünde kullanmıştır³²⁶.

³²² *Kütahya Ekspres*, 16 Haziran 1960, 1.

³²³ *Kütahya Ekspres*, 1 Temmuz 1961, 1.

³²⁴ *Kütahya Ekspres*, 1 Temmuz 1961, 3.

³²⁵ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi 1789-1980*, (7. Baskı), İmaj Yayınevi, Ankara, 2009, 242.

³²⁶ *Kütahya Ekspres*, 12 Temmuz 1961, 1.

2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA'DA EKONOMİK HAYAT

2.1. Demokrat Parti Döneminde İzlenen Ekonomi Politikası

DP, devletin ekonomik hayata yoğun müdahalesini eleştirerek ekonomik kalkınmanın özel sektör eliyle sağlanması gerektiğini savunmuştur. Parti, geçmişte yapılan gereksiz müdahalelerin ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilediğini öne sürerken, yabancı sermaye girişinin teşvik edilmesi, kamuya ait fabrikaların özel sektöre devri gibi liberal ekonomi politikalarını benimsemiştir³²⁷. DP'nin kurucularından Celal Bayar, devlet kontrolündeki sanayi yatırımlarının özel sektöre devredilmesi ve yeni tesislerin özel teşebbüs desteğiyle kurulması gerektiğini, muhalefet dönemindeyken sıkça dile getirmiştir³²⁸. Bu yaklaşımlar, DP'nin 1950 seçim kampanyasında da öne çıkarılmış ve devletin ekonomik alandaki rolünün küçültülerek, iktisadi kurumların özel sektöre satılacağı vurgulanmıştır³²⁹. Ancak, DP'nin iktidarı döneminde kamu müdahalesinde kayda değer bir azalma gerçekleşmemiş; aksine devletin ekonomi içindeki payı korunmuştur³³⁰. Serbest piyasa uygulamalarına geçiş, tarıma destek sağlama, köylüyü kalkındırma ve istihdam alanları yaratma gibi hedefler belirlenmiş olsa da serbest piyasa ekonomisine geçiş tam anlamıyla sağlanamamıştır. Bununla birlikte, DP Hükûmeti özellikle tarımsal ürünler ve madencilik sektörlerine öncelik vermiş; ulaşım ve enerji altyapılarına büyük yatırımlar yaparak bu alanlarda hızlı gelişmeler kaydetmiştir³³¹.

³²⁷ Abdullah Takım, “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 67 (2), 2012. 159. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları, Posta Telefon ve Telgraf Genel Müdürlüğü, Denizcilik Bankası ve Devlet Malzeme Ofisi, İktisadi Devlet Teşekkülüne dönüşmüştür. Yine bu dönemde, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Et Balık Kurumu ve Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü gibi kamu işletmeleri kurularak kamu girişimciliği daha da yaygınlaştırılmıştır.

³²⁸ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973-DP'nin Altın Yılları 1950- 1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, 44.

³²⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, (5. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara, 2013. 58.

³³⁰ Takım, 166.

³³¹ Zehra Arslan, *Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2011, 222.

2.2. Demokrat Parti Döneminde Kütahya'ya Yapılan Yatırımlar

2.2.1. Kütahya Şeker Fabrikası

Türkiye’de 1926-1935 yılları arasında özel veya kamu-özel iş ortaklıkları şeklinde kurulan şeker fabrikaları, ekonomik sıkıntıları aşabilmek amacıyla tek çatı altında toplanma kararı almışlardır. Bu doğrultuda, 1935’de Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi (TŞF) kurulmuş³³² ve mevcut fabrikalar (Alpullu, Uşak, Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikaları) yeni şirkete devredilmiştir³³³. Kurumsal bir yapı çerçevesinde faaliyetlerine devam eden şeker fabrikaları, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin şeker ihtiyacını karşılamış ve arz talep dengesinde bir sorun yaşanmamasını sağlamışlardır³³⁴.

Uygulanan ekonomi politikaları ve şeker sanayisine olan bakış, 1950'lerden sonra değişmiştir. DP iktidarı, şeker sanayisini yeni fabrikalarla genişletmeye karar verirken, kurulacak fabrikaların bir kısmının özel sektöre ait olmasını benimsemiştir³³⁵. Özel sektör olarak düşünülen kesim, şeker pancarı üreten çiftçilerdir. Bu amaçla, çiftçiler kooperatifler aracılığıyla organize olmuş ve fabrikaların kurulacağı illerde kalkınma şirketleri kurarak sermaye sağlamaya çalışmışlardır³³⁶. Kütahya Şeker Fabrikası, bu yol haritası doğrultusunda kurulan ve faaliyete geçen fabrikalardan biridir. Bölge, pancar üretiminde önemli bir rekolteye sahip olduğundan pancar eken çiftçiler her fırsatta fabrikaya olan ihtiyaçlarını dile getirmişlerdir³³⁷.

Kütahya Şeker Fabrikası’nın kurulması için atılan ilk adımlar kapsamında, Kütahya Valisi Haluk Nihat Pepeyi, pancar çiftçileri ile bir dizi toplantı düzenlemiştir. Bu toplantılar sonucunda en kısa zamanda bir kooperatif ve bir de anonim şirketi kurulması kararı alınmıştır. Kooperatifin bir an evvel kurulmak istenilmesinin sebebi,

³³² BCA. 30.18.1.2 / 56.53.6.

³³³ BCA. 30.18.1.2 / 74.35.13.

³³⁴ Mehmet Karayaman. "Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28 (82), 2012, 84.

³³⁵ Ersin Gürdamar, "Demokrat Parti Döneminde Şeker Politikaları ve Şeker Sanayisinin Gelişimi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), Temmuz 2021, 126.

³³⁶ Sedat Avcı, "Türk Şeker Sanayiinin Kuruluş ve Gelişmesinde Devletin Etkisi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, Ayrı Basım, 4, 1993-1996, 293.

³³⁷ Kütahya’da bir şeker fabrikası kurulmasına yönelik talepler, CHP’nin 1948 yılında yapmış olduğu Kütahya İl Kongresi’nde de ısrarla dile getirilmiştir. BCA. 490.1.0.0 / 174.694.1, 52.

Kütahya’da ekim yapan çiftçilerin Eskişehir Bölge İstihsal Kooperatifi için taahhüt ettikleri üç yüz bin TL’yi kurulacak olan Kütahya İstihsal Kooperatifi’ne devretmek istemeleridir³³⁸. Bu kararlar alındıktan kısa bir süre sonra TŞF Genel Müdürlüğü tarafından gönderilen dört kişilik heyetin de katılımıyla 18 Aralık 1951 tarihinde Mahdut Mesuliyetli Kütahya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi, noter huzurunda kurulmuştur³³⁹.

Fabrikanın kurulması yolunda atılan bir diğer adım, Kütahya Şeker Sanayiini Kalkındırma Türk Anonim Ortaklığı’nın kurulması olmuştur. Bu şirket, Kütahya civarında bir şeker fabrikası kurmayı, şeker ve şeker sanayii ile ilgili tesisleri oluşturmayı ve bu işlerle ilgili diğer girişimlerde bulunmayı amaçlayarak kurulmuştur. Şirket, 50 yıl süreyle ve bir milyon TL sermaye ile faaliyete başlamıştır³⁴⁰. Hissedar olmak isteyenler Ziraat Bankası’na paralarını yatırırken, Kütahya merkez ve ilçelerinde kurulan komisyonlar da hissedar kaydını başlatmıştır³⁴¹. Şirketin resmi statüsü, Bakanlar Kurulu’nun 4 Temmuz 1952 tarihli ve 3/15244 sayılı kararıyla resmen onaylanmıştır³⁴². Aynı yıl, Kütahya, Konya, Adapazarı ve Amasya’da kurulacak dört şeker fabrikası için 20 milyon TL’lik bir bütçe, hükümet tarafından Ticaret Bakanlığı emrine tahsis edilmiştir³⁴³.

Kooperatif ve şirketin kuruluşundan kısa bir süre sonra, Kütahya Valisi Haluk Nihat Pepeyi ve Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik, hükümetin desteğini almak amacıyla Ankara’ya gitmişlerdir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve

³³⁸ *Demokrat Kütahya*, 15 Aralık 1951, 1

³³⁹ *Demokrat Kütahya*, 21 Aralık 1951, 1.

³⁴⁰ *Hakikat*, 22 Ekim 1952, 2. Kütahya Şeker Sanayiini Kalkındırma Türk Anonim Ortaklığı’nın kurucuları olan 25 kişi, şu isimlerden oluşmaktadır; Derviş İznikligil, Nuri Karaa, Fuat Kaytancı, Ahmet Kasapoğlu, Hakkı Aykut, İbrahim Özduran, Mehmet Öztuğcu, Ali Vasfi Konuk, Fevzi Şengül, Mehmet Şevelli, Abdurrahim Hız, Süleyman Öztulum, Şükrü Altuntaş, İbrahim Lap, Mehmet Bütün, Mehmet Günaydın, Nizamettin Arkan, Süleyman Koçeli, Pembe Üras, Ömer-Ali Kalyon, Mustafa Karaova, Ömer Bubik, Selçuk Karaaoğlu, Emine Tepehisar, Mürüvvet Bafra.

³⁴¹ *Demokrat Kütahya*, 08 Ocak 1952, 3., *Demokrat Kütahya*, 23 Ocak 1952, 3.

³⁴² *BCA*. 30.18.1.2 / 129.51.15.

³⁴³ *Demokrat Kütahya*, 23 Temmuz 1952, 1.

Maliye Bakanı ile yapılan görüşmeler sonucunda fabrikanın kurulması konusunda olumlu haberler ile Kütahya'ya dönmüşlerdir³⁴⁴.

TŞF, Kütahya'da kurulacak fabrikayla ilgili olarak başbakanın direktifiyle çalışmalara hemen başlamış ve bir rapor hazırlamıştır. Raporda, Kütahya'daki pancar bölgelerinden (Kütahya merkez, Tavşanlı, Emet, Sabuncupınar ve Altıntaş) 80 bin ton kadar mahsul temin edilebileceği öngörülmüştür. Buna göre fabrikanın günlük 800 ton pancar işleme kapasitesine sahip olması gerektiği ve bu kapasitedeki bir fabrikanın maliyetinin 15 milyon TL olacağı hesaplanmıştır³⁴⁵. Fabrikanın teşekkülü için gereken sermayenin sağlanması konusunda, bölgede yaşayan vatandaşlardan ve çiftçilerden para toplanmasının zor olacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda iki farklı yoldan sermaye oluşturma yolu seçilmiştir. Bu yollardan ilki, Kütahya Sınai Kalkınma Anonim Şirketi'dir. Bu şirket bir milyon TL sermaye ile Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. İkinci yol ise Kütahya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi'dir. Bu kooperatif, TŞF tarafından desteklenmiş, 1935 çiftçiden toplam 553.400 TL taahhüt alınmış, mukabilinde 184.550 TL tahsil edilmiştir. Ancak raporda Kütahya bölgesinde 6.132 çiftçinin kooperatife katılmadığı belirtilmiş, dolayısıyla en iyi ihtimalle 3-3,5 milyon TL para toplanabileceği tahmin edilmiştir³⁴⁶.

Projenin kurulacağı yer, teknik şartname ve vaziyet planı TŞF teknik ekibi tarafından hazırlanmıştır. TŞF Genel Müdürü Baha Esat Tekand, raporda sorumluluğun sadece Türkiye Şeker Fabrikaları'na ait olmadığını, davanın benimsenmesi için pancar ekilen köylerine gidilmesi, çiftçilerle temas kurulması ve kooperatife katılımın teşvik edilmesi gerektiğini belirtmiştir³⁴⁷. Raporun bir diğer tespiti, Kütahya Şeker Fabrikası'nda üretilecek şekerin maliyetinin mevcut diğer şeker fabrikalarına göre 8,5 kuruş daha pahalı olacağı yönündedir. Bu durumun devlet hazinesine her yıl 2 milyon TL yük bindireceği tahmin edilmiştir³⁴⁸. Rapor, Kütahya'da şeker fabrikası kurulmasına

³⁴⁴ *Milliyet*, 21 Ocak 1952, 7.

³⁴⁵ *BCA*. 30.1.0.0 / 105.652.4, 2.

³⁴⁶ *BCA*. 30.1.0.0 / 105.652.4, 3.

³⁴⁷ *BCA*. 30.1.0.0 / 105.652.4, 4-5.

³⁴⁸ *BCA*. 30.1.0.0 / 105.652.4, 6-7.

olumlu bakmasa da vali, belediye başkanı, milletvekilleri ve vatandaşlar kooperatife üye toplamak amacıyla çiftçilerle etkileşim içinde olmuşlardır. Yerel gazeteler şirkete üye olup para yatıranların isimlerini ve toplanan para miktarını tek tek yayınlamış ve tüm vatandaşları bu davaya sahip çıkmaya davet etmişlerdir³⁴⁹.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1952 tarihli meclis açılış konuşmasında Türkiye’de kurulması planlanan şeker fabrikalarına dikkat çekerek, Kütahya’da şeker fabrikası kurma girişimlerinin sonuçlanmak üzere olduğunu belirtmiştir³⁵⁰. Nihayetinde, Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş., 99 yıl süre ve 8 milyon TL sermaye ile 30 Ocak 1953 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur³⁵¹. Şirkete, Kütahya merkez, Tavşanlı ve Altıntaş ilçelerini kapsayan bölgede şeker fabrikası kurup işletme yetkisi de verilmiştir³⁵². Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş., her biri bin TL değerinde 8.000 adet hissenin oluşturduğu 8 milyon TL sermaye ile kurulmuştur³⁵³. Fabrikanın kuruluş sermayesini oluşturan hissedarları, Tablo 3’de yer almaktadır³⁵⁴.

Tablo 3: Kütahya Şeker Fabrikası’nın Kuruluş Sermayesini Oluşturan Hissedarları.

Kurucular	Sermaye (TL)
Türkiye İş Bankası A.Ş.	2.000.000
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası	2.000.000
Sümerbank	1.000.000
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	1.000.000
Mahdut Mesuliyetli Kütahya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi	1.000.000
Kütahya Şeker Sanayiini Kalkındırma T.A.Ş.	1.000.000
Toplam	8.000.000

³⁴⁹ *Hakikat*, 14 Aralık 1951.; *Hakikat*, 17 Aralık 1951, 1-2.; *Müstakil Tavşanlı*, 17 Ocak 1952, 1.; *Demokrat Kütahya*, 23 Ocak 1952, 3.

³⁵⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), D 9, C 17, T 3, B 1, 1 Kasım 1952, 12.

³⁵¹ *BCA*. 30.18.1.2 / 131.7.6.

³⁵² *BCA*. 30.18.1.2 / 132.40.2.

³⁵³ *Müstakil Tavşanlı*, 15 Ocak 1953, 3.

³⁵⁴ Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş. Açılış Hatırası, Yayın Yılı Yok (yy), Sayfa Sayısı Yok (ssy).; Kütahya 1967 İl Yıllığı, 225.; Yurt Ansiklopedisi. İl İl Türkiye: Dünü, Bugünü, Yarını, VII, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982-1983, 5335.

Mahdud Mesuliyetli Kütahya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ve Kütahya Şeker Sanayiini Kalkındırma Türk Anonim Ortaklığı Şirketi'nin kurulmasının ardından Başbakan Adnan Menderes, Kütahya Şeker Fabrikası'nın kesin olarak kurulacağı haberini Kütahyalılara şu telgrafla bildirmiştir; “*Kütahya Şeker Fabrikası esas mukavelesinin bugün imzalandığı haberini aldım. Bu hayırlı haberi tebşir eder hayırlı olması dileğiyle, hürmetlerimle birlikte Kütahyalı vatandaşlarıma bildirilmesini rica ederim*”³⁵⁵ Fabrikanın kurulması için gerekli finansman ve resmi işlemler tamamlandıktan sonra, Kütahya Şeker Fabrikası'nın yapım şartnameleri uluslararası firmalara iletilmiştir.³⁵⁶ Yapım ihalesi sonucunda, Almanya merkezli Buckau R. Wolf ve Braunschweigische Maschinenbaunanstalt (BMA) şirketleri ihaleyi kazanan firmalar olmuştur³⁵⁷. Fabrikanın çeşitli alanlarındaki yüklenicileri ise şu firmalardır³⁵⁸

- Türbin Dairesi: Siemens- Schuckertwerke A.G.
- Kireç Ocağı: Maschinenfabrik H. Eberhardt.
- Temel Kazıkları; Fazıl. İ. Verdi ve Mahdumları.
- Muhtelif Tesislerin İmalatı: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve Eskişehir Fabrikası Atölyesi.
- Nakliyat: Antalya Umumi Nakliyat T.A.Ş.

İhalesi tamamlanan Fabrikanın temeli, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, İşletmeler Vekili, Sıtkı Yarcalı, TŞF Genel Müdürü Baha Esat Tekand, Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş. idare meclisi üyeleri ve vatandaşların da katılımıyla 14 Eylül 1953 Pazartesi günü atılmıştır³⁵⁹. Başbakan Adnan Menderes, temel atma töreninde şu konuşmayı yapmıştır:

³⁵⁵ *Demokrat Kütahya*, 22 Ocak 1953, 1.; *Kütahya*, 20 Ocak 1953, 1.; *Kütahya* 22 Ocak 1953, 1.

³⁵⁶ *Demokrat Kütahya*, 31 Ocak 1953, 1.

³⁵⁷ *Demokrat Kütahya*, 12 Mayıs 1953, 1.; Kazım Kolak, *Kütahya Şeker Fabrikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, Şubat 1970, 11.; Yurt Ansiklopedisi, 5336.

³⁵⁸ Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş. Açılış Hatırası, (yy), (ssy).

³⁵⁹ *Milliyet*, 15 Eylül 1953, 1.; *Hakikat*, 19 Eylül 1953, 2.; *Demokrat Kütahya*, 15 Eylül 1953, 1.

Kütahya'da bir şeker fabrikası yapılmaktadır. Buna tesid için buraya gelmiş bulunuyoruz. Fakat görenler zanneder ki her biriniz kendiniz için birer saray yaptırmaktasınız. Bugün Konya da dün de Merzifon ve Amasya'da birer şeker fabrikasının temel atma merasiminden geldik. Oralarda da vatandaşlarımızın ayanı şevk ve heyecan içinde bulduk. Sanki oralarda toplanan vatandaşımız kendilerine birer saray inşa ediliyormuş gibi zevkli ve heyecanlı idiler. Bunu ifade ettiği mana her şeyden evvel Türk milletinin vatanperverliğinin yepyeni bir sahada tecelli etmekte olmasıdır³⁶⁰.

Yapımı yaklaşık on dört ay süren Kütahya Şeker Fabrikası, ilk tecrübe kampanyasına 2 Kasım 1954 Salı günü başlamıştır. Binlerce kişinin katıldığı törene, Kütahya Valisi, Belediye Başkanı ve milletvekilleri de katılmıştır. İstiklal Marşı'nın okunmasının ardından çiçeklerle süslenen 404 numaralı kamyon ile silolara ilk pancar atılmıştır. Coşku içinde birbirini kutlayan vatandaşlar, davul ve zurna eşliğinde oyunlar oynayarak açılışın neşesini paylaşmışlardır. Ayrıca, pancar getiren on çiftçiye Eskişehir Şeker Fabrikası Müdürü Sulhi Akışık tarafından birer saat hediye edilmiştir³⁶¹. İlk tecrübe kampanyasıyla şeker üretimine başlayan fabrikanın resmi açılışı için, TŞF Genel Müdürü Baha Esat Tekand, tarafından Başbakan'a aşağıdaki davet mektubu gönderilmiştir:

Kütahya'da bir şeker fabrikası kurulması en sıcak teşebbüs kaynağını yüksek emelinizde buldu. Kıymetli müzaheretlerinizle çalışmalarımızı başarıya erdirmiş olmanın sevinç ve minnetini duyacağız. 23 Kasım 1954 Salı günü saat 11'de yapılması tensip edilen açılış merasimini yüksek huzurunuzla şereflendirmeniz, bize ve bilhassa bendenize müteakip çalışmalarımız için yeni bir kuvvet ve cesaret vesilesi olacaktır. Bütün gayretlerimizin en yüksek manevi mükafatı saydığımız huzurunuzdan bizi mahrum bırakmamanız ümidiyle en derin saygılarımı takdim ederim.³⁶²

Fabrikanın açılış törenine katılmak üzere Başbakan Adnan Menderes, İşletmeler Vekili Fethi Çelikbaş ve milletvekilleri, 24 Kasım 1954 Çarşamba günü sabah 07.30'da Ankara-Balıkesir yolcu treniyle Kütahya'ya gelmiştir. İstasyonda tezahüratlar eşliğinde karşılanan Menderes ve beraberindeki heyet, ilk olarak Belediye ardından Valilik makamlarını ziyaret etmiş, sonrasında ise fabrika sahasına geçmiştir. Stadyumu dolduran binlerce vatandaşın coşku ve sevgi tezahüratları ile karşılanan Menderes, halkı selamladıktan sonra protokolde yerini almıştır³⁶³. DP Kütahya Milletvekili Ali Galip

³⁶⁰ Milliyet, 15 Eylül 1953, 7.; Demokrat Kütahya, 20 Eylül 1953, 1.; BCA. 30.1.0.0 / 13.79.7.

³⁶¹ Kütahya, 03 Kasım 1954, 3.

³⁶² Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürü Baha Esat Tekand'ın Başbakan'a gönderdiği davet mektubunda, fabrikanın açılış tarihi olarak 23 Kasım 1954 olmasına rağmen, açılış 24 Kasım 1954 tarihinde gerçekleşmiştir. BCA. 30.1.0.0 / 18.106.38.

³⁶³ Kütahya, 25 Kasım 1954, 1.

Bubik'in açılış konuşmasının ardından kürsüye gelen Menderes; *"Birkaç ay evvel çekilen şeker sıkıntısı ortadan kalkıp tarihe karışmıştır. Bütün bu yapılanların sırrı, hikmeti Türk milletinin kendi isteklerini kendi eline almasındadır. Fabrika milletimize ve Kütahyalılara hayırlı ve uğurlu olsun"* diyerek açılış kurdelesini kesmiştir. TŞF Genel Müdürü Baha Esat Tekand konuşmasında: *"16 Nisan 1954'de şu gördüğünüz koca fabrikanın ilk direğini diktik ve 7 ay gibi kısa bir zamanda bütün makine ve tesisler yerlerine konmuş oldu. On günden beri pancar getiren arabalar, kamyonlar ve trenler fabrika sahasında işlemektedir. On günden beri Kütahya ve civarının ilk şekeri, yine Kütahya topraklarında kurulan bu fabrikada meydana geliyor. Kütahya şeker fabrikası hepimize mutlu ve hayırlı olsun."* sözleriyle fabrikanın kısa bir sürede meydana gelerek şeker üretimine başladığını belirtmiştir³⁶⁴.

Kütahya Şeker Fabrikası, Kütahya-Tavşanlı demiryolu ile Kütahya-Eskişehir yolunun arasında Musalla Çayı adı ile bilinen bölgede, yaklaşık 700 dönüm arazi üzerine kurulmuştur. Günde 800 ton pancar işleme kapasitesine sahip olan fabrikanın temelinde, arazinin yumuşaklığı sebebiyle 424 adet betonarme kazık kullanılmıştır³⁶⁵. 24 Kasım 1954 günü resmi olarak hizmete açılan Fabrikanın 1955 yılı kampanyası 10 Ağustos günü başlamış ve 112 gün süren pancar alım döneminde 91.000 pancar işlenerek 13.992 ton şeker elde edilmiştir³⁶⁶. 1955'de tecrübe kampanyasına başlayacak Susurluk şeker fabrikasının bölgedeki tüm pancarları işleyemeyecek olması nedeniyle bir kısım pancar Kütahya fabrikasında işlenmiştir³⁶⁷. 1956 yılı kampanyası 95 gün devam etmiş 89.000 ton pancar işlenerek 14.248 ton şeker elde edilmiş,³⁶⁸ çiftçilere ise toplamda 10 milyon TL ödeme yapılmıştır³⁶⁹. Fabrikaya 1 Kilogram (kg) şekerin maliyeti 1954'te 77,08

³⁶⁴ Kütahya, 25 Kasım 1954, 2.

³⁶⁵ Kütahya Şeker Fabrikası'nın kurulacağı yerin neresi olacağı noktasında üç bölge ön plana çıkmıştır. Bu bölgeler; Musalla Çayı, Bülcek Çayı ve Kütahya-Afyon yolu bölgeleridir. Nihayetinde Musalla çayının seçilmesinin sebepleri; şeker sanayisi için hayati öneme sahip olan su kaynağına yakınlığı, tahliye kanalları bakımından en uygun yer olması, arazinin büyük bir bölümünün belediyeye ait olması, şehir merkezi ve tren istasyonlarına yakınlığıdır. Kolak, 10.; Osman Yalçın, Kütahya, Özyürek Yayınları, İstanbul, 1975, 20.

³⁶⁶ Kütahya, 4 Eylül 1957, 1.

³⁶⁷ Kütahya, 10 Ağustos 1955, 1.

³⁶⁸ Kütahya, 1 Şubat 1957, 1.

³⁶⁹ Kütahya Ekspres, 5 Eylül 1957, 1.

kuruş, 1955'te 99,26 kuruş, 1956'da 110,94 kuruş, 1957'de 151,04 kuruş, 1958'de 162,67 kuruş, 1959'da 172,41 kuruş, 1960'ta 164,79 kuruş olmuştur³⁷⁰. Fabrikanın 1954-1960 yılları arasında ürettiği şeker miktarı ve TL cinsinden değeri Tablo 4'te gösterilmiştir³⁷¹.

Tablo 4: Kütahya Şeker Fabrikası'nın 1954-1960 Yılları Arasında Ürettiği Şeker Miktarı ve TL Cinsinden Değeri.

Yıllar	Kristal Şeker		Ham Şeker	
	Miktar (Ton)	Değer (TL)	Miktar (Ton)	Değer (TL)
1954	4.500	-	30.000	-
1955	13.992	13.767.313	20.925	19.685,58
1956	14.248	15.740.845	17.360	17.448,80
1957	11.842	17.713.342	47.500	59.117,92
1958	13.451	21.881.230	40.000	55.901,50
1959	20.476	35.303.878	39.500	62.109,52
1960	25.198	41.525.276	38.000	56.256,66

Tablo 4'te yer alan veriler incelendiğinde, fabrikanın faaliyete geçtiği yıl 4.500 ton kristal şeker ve 30 bin ton ham şeker üretimi gerçekleştirdiği görülmektedir. Bir sonraki yıl, kristal şeker üretimi yaklaşık üç kat artış gösterirken, ham şeker üretiminde hafif bir düşüş yaşanmıştır. 1957 yılında kristal şeker üretiminde bir miktar azalma gözlenmiş, ancak bu tarihten itibaren 1960'a kadar üretimde istikrarlı bir artış sağlanmıştır. Ham şeker üretimi ise 1956 yılında düşüş göstermiş, 1957 yılında en yüksek üretim miktarına ulaşmış ve 1960 yılına kadar 40 bin ton civarında bir düzeyde seyretmiştir. 1950'lerin başlarında Kütahya'da pancar ekim alanı 17 bin dönüm olarak kaydedilmişken, 1958 yılı itibarıyla bu rakam 50 bin dönüme ulaşmıştır³⁷². Bu dönemde pancar ekim alanlarında istikrarlı bir artış gözlenmiştir. Kütahya Şeker Fabrikası'nın kurulmasından önce, Eskişehir ve Uşak'taki fabrikalara olan yakınlığı nedeniyle bazı

³⁷⁰ Naci Engin. *Kütahya Şehrinin Beşerî ve İktisadi Durumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965, 15.; Kütahya İl Yıllığı, 229.

³⁷¹ Engin, 14-15.; Yalçın, 20.

³⁷² *Kütahya Ekspres*, 15 Eylül 1958, 1.

soru işaretleri gündeme gelmiş olsa da Tablo 4'te yer alan veriler, fabrikanın üretim kapasitesinin planlanan hedefler doğrultusunda ilerlediğini ortaya koymaktadır.

Fabrika, bölgeler arası birlikte çalışma, iyi ürün yetiştirme ve geliştirme alanlarında çiftçilere çeşitli ödüller vermiştir³⁷³. On bin çiftçi içinden en çok başarılı olan toplam üç çiftçiye iyi pancar geliştirme adı altında öküz arabası, mibzer ve at arabası verilmiş, 10'ar çiftçiden oluşan toplamda otuz kişiye de iyi pancar yetiştirme adı altında takdirname ve çeşitli hediyeler dağıtılmıştır³⁷⁴. Kütahya Şeker Fabrikası'nın yaklaşık dört yıl müdürlüğünü yapan Fehmi Kubilay, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra merkez müfettişliğine atanmış yerine ise yüksek ziraat mühendisi Ahmet Tınazay tayin edilmiştir³⁷⁵.

Kütahya Şeker Fabrikası, kuruluş sermayesi olarak 8 milyon TL ile üretime başlamış, ilerleyen yıllarda artan pancar işleme kapasitesi ve ticaret hacmine bağlı olarak sermayesini 1963'de 16 milyon TL'ye, 1972'de ise 26 milyon TL'ye yükseltmiştir³⁷⁶. Fabrika, kurulduğu günden itibaren her yıl büyük bir heyecanla başlattığı pancar toplama kampanyaları ile bölgenin sosyal ve ekonomik göstergelerine olumlu katkılar sağlamanın yanı sıra, günümüzde de şeker sanayisinin önemli bir aktörü olarak faaliyetlerine devam etmektedir³⁷⁷.

2.2.2. Kütahya Azot Fabrikası

Cumhuriyetin ilanından sonra tarım ve kimya sanayisi alanında izlenecek yol, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) çerçevesinde belirlenmiştir. Bu plan, birinci sanayi planının devamı gibi görünse de vizyon bakımından daha kapsamlı ve radikal kararların alındığı bir programdır. İBYSP kapsamında, savunma sanayisinden kimyaya, madencilikten enerji santrallerinin tesisine kadar birçok önemli yatırımın temelleri bu

³⁷³ *Kütahya*, 1 Şubat 1957, 1.

³⁷⁴ *Kütahya*, 1 Şubat 1957, 3.

³⁷⁵ *Kütahya Ekspres*, 1 Temmuz 1960, 2.

³⁷⁶ Yurt Ansiklopedisi, 5335-5336.; Kolak, 11.

³⁷⁷ <http://www.kutahyaseker.com.tr/index.html> (Erişim Tarihi: 04.06.2023).

programda yer alır³⁷⁸. Bu plan ile Türkiye’de bir azot fabrikasının kurulması kararlaştırılırken³⁷⁹ 1938’de gerçekleşen Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresinde, azot fabrikasının tesis edilmesi gelecekte yapılacak işler maddesine eklenmiştir³⁸⁰. 1939 yılı Ziraat Vekaleti bütçesi görüşmelerinde suni gübre konusuna değinen Ziraat Vekili Kütahya Milletvekili Reşat Muhlis Erkmen, azot fabrikası yapım işinin ilgili bakanlık tarafından tetkik edildiğini de ifade etmiştir³⁸¹. İncelemelerin yapıldığı bu dönemde İngiltere merkezli “Imperial Chemical Industries” isimli şirket, dönemin Başbakanı Refik Saydam’a kurulması düşünülen azot fabrikası ile ilgili bir proje hazırlamayı teklif etmiştir. 16 Temmuz 1939 tarihli ve “Lord Melchett” imzalı mektupta; teklifin hükümeti ne derece alakadar ettiğini, alakadar ettiği taktirde hangi bakanlık veya daire ile temasta bulunmaları gerektiğini de belirtmiştir³⁸². İktisat Vekaleti Sanayi Tetkik Heyeti Reisliği, teklif mektubunu Başvekalet Yüksek Makamına 25 Ağustos 1939 tarihli yazıyla rapor etmiştir. Raporda; azot sanayii tesis planının İkinci Beş yıllık sanayi planına dahil edildiğini, Bakanlar Kurulu’nun 3 Mart 1939 tarih ve 2/10710 numaralı kararı ile planın ileri bir tarihe ertelendiğini ve halihazırda bir bütçenin olmadığı, İktisat Vekaleti Sanayi Tetkik Heyeti Reisliği tarafından belirtilmiştir. Görünen bu olumsuz duruma rağmen azot sanayisinin askeri ve tarımsal önemine ek olarak ülke ekonomisine sağlayacağı katkıya değinilerek teklifin değerlendirilme noktası, Başbakan’a bırakılmıştır³⁸³.

Türkiye’de azot fabrikası kurulmasına yönelik bir diğer adım, Almanya’da faaliyet gösteren “I.G. Farben Industrie” firması tarafından atılmıştır. Firma, Türkiye’de yılda 3.200 ton yoğun nitrat asidi, 200 ton amonyum nitrat üretecek kapasitede bir tesis kurma teklifinde bulunmuş ve bu doğrultuda 1939’da Türkiye hükümeti ile firma arasında bir anlaşma sağlanmıştır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle sözleşme

³⁷⁸ Fikret Yücel, *Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşme Öyküsü*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, İşkur Matbaası, 2015, 41.

³⁷⁹ M. Gökhan Polatoğlu, “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)”. *Atatürk Dergisi*, 6 (1), 2017, 72.

³⁸⁰ Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Komisyonlar Mazbatası, *X. Mevzuat Komisyonu Mazbatası*, TBMM Matbaası, Ankara, 1938, 1.

³⁸¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), D 6, C 2, B 20, 29 Mayıs 1939, 367.

³⁸² BCA. 30.10.0.0 / 171.187.34, 5-6.

³⁸³ BCA. 30.10.0.0 / 171.187.34, 3-4.

askıda kalmıştır³⁸⁴. Sonuç olarak Türkiye’de azot fabrikası kurma amacıyla rekabet halinde olan Almanya ve İngiltere arasında galip çıkan taraf Almanya olmuştur³⁸⁵.

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra konu tekrar gündeme gelmiş ve azot sanayisi ile ilgili kapsamlı ve resmi bir çalışmaya yapılmıştır. 6 Mayıs 1948 tarihli “Azot Sanayii Hakkında Not” başlıklı raporda; Millî Savunma Bakanlığı’nın yılda 6 bin ton nitrik asit ve 300 ton amonyum nitrata ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Suni gübre ihtiyacı noktasında ise profesörlerin tespitlerine göre Türkiye’nin yıllık 1.400.000 ton azotlu gübreye ihtiyacı olduğu raporda yer almıştır. Zirai Donatım Kurumu ise tesisin yıllık 60 bin ton gübre üretecek kapasitede olması gerektiğini tespit etmiştir³⁸⁶. Tesisin yapım maliyeti; kesin olmamakla birlikte 20 milyon TL’si makine ve tesisat kısmı, 5 milyon TL’si inşaat kısmı olmak üzere toplamda 25 milyon TL’ye mal olması öngörülmüştür³⁸⁷. Tesisin yılda 10 milyon lira bütçe ile çalışması halinde yüzde 10 marj ile 1 milyon TL kâr ve 1,6 milyon TL’nin de vergi yoluyla hazineye kazandırılması hesaplanmıştır³⁸⁸. Fabrika, yüksek miktarda kömüre ve suya ihtiyaç duyacağı için yapılması muhtemel iki bölgenin karşılaştırması yapılmıştır. Raporda Tavşanlı-Tunçbilek mevkinin Garp Linyitleri İşletmesi’ne yakın olmasının avantaj olduğu belirtilmiştir. Ancak bölgede ulaşım imkanlarının yetersiz olması ve iskân olarak pek elverişli bir bölge olmayışı dezavantaj olarak değerlendirilmiştir. Zonguldak-Ereğli bölgesinde ise halihazırda elektrik enerjisinin mevcut olduğu, Melen deresinin yakınlığı ve ileride yapılacak liman ile ulaşımın daha kolay ve ucuza mal edileceği belirtilmiştir³⁸⁹. Tesisin yaptırılması konusunda Amerika, İngiltere, İtalya, Almanya, Fransa ve Çekoslovakya değerlendirmeye alınmış, ekonomik ve siyasi olarak en makul ülkenin İtalya olduğu belirtilmiştir. Son olarak raporda, azot fabrikasının faaliyete geçmesi için en az 3-3,5

³⁸⁴ Yurt Ansiklopedisi, 5336.

³⁸⁵ Erichsen, Regine. "The Politics Behind Scientific Transfer Between Turkey and Germany in the Case of the "Yüksek Ziraat Enstitüsü" in Ankara", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55 (2), 2000, 42.

³⁸⁶ BCA. 30.1.0.0 / 95.593.1, 2.

³⁸⁷ BCA. 30.1.0.0 / 95.593.1, 3.

³⁸⁸ Kütahya Azot Fabrikası’nın faaliyete geçmesiyle birlikte, yılda imal edilecek toplam 43.500 ton kadar çeşitli mamul ile ortalama 400TL/ton fiyat üzerinden her yıl en az 17 milyon TL’lik döviz tasarrufu sağlanacağı öngörülmüştür. BCA. 30.1.0.0 / 95.593.1, 5.

³⁸⁹ BCA. 30.1.0.0 / 95.593.1, 7-8.

senelik bir zamana ihtiyaç olduğu öngörülmüştür³⁹⁰. Rapordan anlaşılacağı üzere fabrikanın kurulması için Tavşanlı ve Zonguldak bölgeleri değerlendirmeye alınmışsa da Zonguldak; enerji, su ve ulaşım imkanları bakımından ön plana çıkmıştır.

Raporun hazırlandığı tarihten yaklaşık beş ay sonra, Belçika’da faaliyet gösteren “Société Belge De L’Azote Et Des Produits Chimiques Du Marly” isimli firma, 13 Ekim 1948 tarihinde Ekonomi Bakanlığı’na Kütahya bölgesinde bir azot fabrikası kurulmasına yönelik teklif mektubu göndermiştir. Firma mektubunda, hükümetin Kütahya bölgesinde nitrik gübre imalatı yapacak bir fabrika kurmayı düşündüğünü, kendilerinin de bu tür tesislerin inşası ve işletilmesi konusunda uzman olduklarını bildirerek, fabrikanın kendilerince tesis edilmesi yönünde talepte bulunmuştur³⁹¹. Ekonomi Bakanlığı, Belçika’dan gelen teklif mektubunu Sümerbank’a iletmış, Sümerbank ise azot tesislerinin ikmali için etütler yapıldığını ve firmanın isminin not edildiğini Dış İşleri Bakanlığı’na bildirmiştir³⁹². Teklif mektubunda dikkat çeken nokta, Türkiye hükümetinin azot fabrikasını kurma noktasında kesin bir yer belirlememesine rağmen firmanın mektupta Kütahya bölgesini işaret etmesidir.

Suni gübre fabrikasının tesisi veya tedarik edilmesi konusunda Belçika ve Türkiye hükümeti arasında gerçekleşen bir diğer temas, Brüksel merkezli “Compotior Belge de L’azote”³⁹³ isimli kuruluşun Türkiye temsilcisi olan “Atlantik” isimli şirketle olmuştur. Şirket, Tarım ve Ticaret Bakanlıklarına yazdığı mektupta; Belçika hükümetinin azotlu gübreleri satmak yerine işçilik gerektiren ürünleri satmayı tercih ettiğini ancak Türkiye’nin ısrarcı olması durumunda Belçika’dan 20 bin ton azotlu gübreyi temin edebileceğini vurgulamıştır³⁹⁴. Yine bir başka Avrupa ülkesi olan Danimarka merkezli “P. Lund & Co.” firması, 13 Kasım 1951 tarihli mektubunda, Türkiye ile kimyevi ürünler ile ilgili ticaret yapma ve gerekirse fabrika kurma

³⁹⁰ BCA. 30.1.0.0 / 95.593.1, 9-10.

³⁹¹ Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA). 508 / 44320.211331.10, 2.

³⁹² DBTDA. 508 / 44320.211331.8.

³⁹³ Bu kurum, Belçika’da faaliyet gösteren tüm azot üreticilerinin oluşturduğu bir federasyondur.

³⁹⁴ DBTDA. 508 / 44320.211331.1.

konusunda teklifte bulunmuştur³⁹⁵. Yurtdışında faaliyet gösteren bu şirketler ile görüşmeler devam ederken Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1951 yılı meclis açılış konuşmasında ülkede suni gübreye olan ihtiyaca değinerek şu konuşmayı yapmıştır:

*Çiftçimiz, gün geçtikçe tecrübeye dayanan bir kanaatle, suni gübrenin verimini takdir etmeye başlamıştır. Filhakika, 1948 yılında kimyevi gübre sarfiyatı, (13) bin tondan ibaretken, 1950 yılında bu miktar (42) bin tona çıkmış ve 1951 sarfiyatının tahmini olarak (70) bin tonu bulacağı anlaşılmıştır. Suni gübrenin çoğu hariçten ithal edilmektedir. İhtiyaca cevap verecek derecede sanayii, memleketimizde kurulmak istenildiği takdirde, bu teşebbüsün, tam manasıyla himaye göreceğine şüphe yoktur*³⁹⁶.

Celal Bayar'ın yukarıdaki konuşması, ülkede suni gübreye olan ihtiyacı ortaya koymanın yanı sıra hükümetin konu ile ilgili adım atacağını sinyallerini vermesi bakımından önemlidir. Fabrikanın nerede kurulacağını belli olmama durumunu fark eden “Müstakil Tavşanlı” gazetesi başyazarı Abdurrahim Börekoğlu, Tavşanlı'nın azot fabrikası kurulması için müsait bir yer olduğuna dikkat çeken yazısında şu ifadelerle yer vermiştir:

*...işte bizde kullanılması takarrür eden bu sanayinin işletmecilik prensiplerine en uygun mahalde kurulması ve böylece memleket iktisadiyatında önemli bir yer işgal etmesi şayanı arzudur. Mesela, bizim görüşümüzle bir işletme kurulurken en basit kaide olarak kurulacak bu işletmenin iptidai maddenin bulunduğu yerde kurulması ve bu işletme için lüzumlu bulunan maddenin bulunduğu civarda olması icap ettiğine göre zengin kömür havzasının bulunduğu ve hali faaliyette olan Tunçbilek kömür kaynaklarının bu sanayi bakımından elinde uygun ve ideal yer olduğu kanaatindeyiz...*³⁹⁷

Hükümet kanadında azot sanayi tesisinin hayata geçirilmesine yönelik çalışmaların devam ettiği bu süreçte, 28 Ağustos 1953 tarihinde İşletmeler Vekili Sıtkı Yırcalı başkanlığında, Ziraat Bankası, Etibank, Makine Kimya Endüstri Kurumu, Sümerbank, Zirai Donatım Kurumu ve Şeker Fabrikaları Genel Müdürü ile ilk müteşebbis heyet toplantısı yapılmıştır. Toplantıda, 70 milyon TL'ye mal olacağı düşünülen fabrika için 30 milyon TL sermayeli anonim şirketi kurulmasına ve diğer formalitelerin de bir an evvel çözülmesine yönelik karar alınmıştır³⁹⁸. Bu kararın

³⁹⁵ DBTDA. 516 / 219816.212308.3, 2.

³⁹⁶ TBMMTD, D 9, C 10, B 1, T 2, 1 Kasım 1951, 6-7.

³⁹⁷ Müstakil Tavşanlı, 04 Aralık 1951. 1,3.

³⁹⁸ Kütahya, 29 Ağustos 1953, 1.

alınmasının ardından Başbakan Adnan Menderes, 20 Kasım 1953 tarihinde İşletmeler Vekili Sıtkı Yırcalı, Kütahya milletvekilleri ve şirketin sermayesini oluşturan kurumların yetkilileri ile bir toplantı düzenlemiş ve nihayetinde Azot Sanayii Türk Anonim Şirketi'nin ana sözleşmesi imzalanmıştır³⁹⁹. Şirket, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na gönderilen ana sözleşme ve banka mektuplarına istinaden Bakanlar Kurulu'nun 25 Aralık 1953 tarih ve 4/2006 sayılı kararıyla, merkezi Ankara olmak kaydıyla 50 yıl süre ve 30 milyon lira sermaye ile resmen kurulmuştur⁴⁰⁰. Şirketin 94 maddeden oluşan esas mukavelenamesi ise 11 Şubat 1954'de Resmî Gazetede yayınlamıştır⁴⁰¹. Devlete ait teşekküllerden meydana gelen Azot Sanayii Türk Anonim Ortaklığı'nın sermayedarları ve sahip oldukları hisse adetleri Tablo 5'te gösterilmiştir⁴⁰².

Tablo 5: Azot Sanayii Türk Anonim Şirketi'nin Kuruluş Sermayedarları ve Hisse Miktarları.

Kurucular	Sermaye (TL)	Hisse (Adet)
T.C. Ziraat Bankası	7.000.000	1400
Etibank	7.000.000	1400
Makine ve Kimya Endüstrisi	5.000.000	1000
Sümerbank	5.000.000	1000
Zirai Donatım Kurumu	3.000.000	600
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	3.000.000	600
Toplam	30.000.000	6000

Azot Sanayii Türk Anonim Şirketi'nin kuruluş gerekçeleri ise şu maddelerden oluşmaktadır;⁴⁰³

³⁹⁹ Tesisin en önemli ham madde ihtiyacı olan linyit kömürü, fabrikaya 25 km uzaklıkta bulunan Seyitömer havzasından temin edilecektir. Su ihtiyacı ise porsuktan ve civarda açılacak olan artezyen kuyularından karşılanacaktır. Kütahya azot tesisleri nakliye bakımından besleyeceği sahanın merkezinde bulunmaktadır. Elektrik ihtiyacı ise Tunçbilek Santrali'nden sağlanacaktır. BCA. 30.1.0.0 / 95.593.5, 26-27.; *Milliyet*, 21 Kasım 1953, 1.; *Kütahya*, 24 Kasım 1953, 1.

⁴⁰⁰ BCA. 30.18.1.2 / 134.101.5.; Özden Sümer, *Kütahya Azot İşletmelerinde Bir Sosyometrik İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsü Mezuniyet Tezi, 1965, 7.

⁴⁰¹ Resmî Gazete 11 Şubat 1954, Sayı: 8631, 8152.

⁴⁰² Sümer, 7.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 16 Mart 1960, 1.; Yurt Ansiklopedisi, 5336.

⁴⁰³ BCA. 30-1-0-0 / 95-593-5, 26.; *Kütahya*, 23 Temmuz 1955, 4.

- Memleketin ziraatı için gereken azotlu gübreyi tedarik etmek.
- Savunma sanayisi için gerekli olan barut ve patlayıcı benzeri maddelerin ham maddesi olan nitrik asidi üretmek.
- Plâstik madde sanayisinin gelişmesine yol açmak ve bu sanayide kullanılan çeşitli azot bileşenlerini üretmek.
- Bütün bu maddelerin imal ve istihsaline yarayan fabrika, tesisat ve kuvvet santrallerini kurmak ve gerektiğinde buna benzer tesisler kurabilmek veya mevcut olanı geliştirmek.
- Üretilen ürünlerin satışını yapmak, satış işiyle başka şahıs ve şirketleri vazifelendirmek, ticaretin bu sanayiye ilgilendiren bütün şubeleriyle meşgul olmak.

İşletmeler Vekili Sıtkı Yırcalı, yapılmasına karar verilen fabrikayla ilgili olarak Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamada; fabrika şartnamelerinin iki Fransız iki Alman iki Amerikan ve iki İtalyan firması olmak üzere toplam sekiz firmaya gönderildiğini belirtmiştir⁴⁰⁴. İhale süreci devam ederken Azot Sanayii Türk Anonim Şirketi, Kütahya bürosu için istasyon caddesinde bir bina kiralarak faaliyetlerine buradan devam etmiştir⁴⁰⁵. Firmalarca verilen tekliflerin değerlendirilmesi sonucunda Badische Anilin Soda Fabrik (BASF) şirketi Kütahya Azot Fabrikası ihalesini kazanmıştır⁴⁰⁶. Bu doğrultuda Azot Sanayii TAŞ Genel Müdürü İzzet Erksal, Frankfurt'a giderek yüklenici firma ile 21 Ekim 1954 tarihinde fabrikanın sözleşmesini imzalamıştır⁴⁰⁷. Anlaşmaya göre fabrika yılda; 60 bin ton amonyum sülfat gübresi, 50 bin ton kireçli amonyum nitratlı gübre, 6 bin ton kesif nitrik asit (yüzde 98 saflıkta) bin ton saf amonyum nitrat, bin ton amonyak imal edecektir⁴⁰⁸.

1955 yılı şubat ayı içinde temelinin atılması planlanan fabrika, Başbakan Adnan Menderes'in Bağdat'a gitmesi sebebiyle mart ayının ilk haftasına ertelenmiştir. Mart

⁴⁰⁴ *Kütahya*, 15 Nisan 1954, 1.

⁴⁰⁵ *Kütahya*, 20 Nisan 1954, 1.

⁴⁰⁶ *Kütahya*, 16 Nisan 1955, 1.; *Kütahya*, 21 Ocak 1957, 2.

⁴⁰⁷ *Kütahya*, 13 Kasım 1954, 1.

⁴⁰⁸ Enver Ayvalık, "Kütahya Azot", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, Aralık 1958, 13.; *Kütahya*, 13 Kasım 1954, 1.; *Kütahya*, 21 Ocak 1957, 2.; BCA. 30-1-0-0 / 95-593-5.-27.

ayında da ertelenen temel atma töreni, gecikmeli de olsa 23 Temmuz 1955 günü gerçekleşmiştir⁴⁰⁹. Törene, başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Almanya ve Türkiye Büyük Elçileri olmak üzere birçok bakan, milletvekili ve gazeteci de katılmıştır⁴¹⁰.

Fabrikanın yapımına başlandıktan kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1955 yılı meclis açılış konuşmasında, Azot Fabrikası'nın inşasına başladığını ve 1958 yılı ortalarında işletmeye açılacağını belirtmiştir⁴¹¹. Fabrikanın temelinin atılmasının ardından personel lojmanlarının birinci kısım ihalesi, Mayıs 1955'de Sudi Dağdelen ile Almanya merkezli Wayss&Freytag şirketlerine verilmiştir⁴¹². 3 milyon TL'ye mal olması beklenen ve 220 bin metrekare arazi üzerine inşa edilecek evlerin 1956'da teslim edileceği öngörülmüştür. 90 daireden oluşan 14 ikamet binası, bekar pavyonu, misafirhane, gazino, kulüp-lokanta binalarından oluşan personel sitesi su ve elektrik şebekelerinin tamamlanması ile birlikte 1957'de bitirilmiştir. Bu tesisler için 3 milyon 250 bin TL harcanmıştır. Fabrika tesisine ait malzemelerin taşınması için Kütahya istasyonu ile fabrika arasındaki 6 km, fabrika içinde ise 7 km uzunluğunda olan toplam 13 km'lik demiryolu iltisak hattının ilk 8 km'lik kısmı, tali istasyon binası ve lojmanları 3 milyon TL harcanmak suretiyle 1957'de bitirilerek hizmete alınmıştır⁴¹³. Azot fabrikası önüne tesis edilen istasyona "Azot" adı verilirken⁴¹⁴ fabrikanın son kısmını oluşturan ara yollar ve bu yollar üzerinde bulunan bazı üretim alanlarının imalat kısmı, 1957 yılı başlarında 24.249.999 TL'ye Eti Limited Şirketi'ne ihale edilmiştir. 1958 yılında fabrikaya ait tüm tesislerin bitirilmesi ve şirket sermayesinin 120 milyon TL'ye çıkarılması da aynı yıl içinde öngörülmüştür⁴¹⁵. Demir ve tahta atölyeleri, ambar, lokomotif garajı, umumi garaj, yemekhane binaları, müdüriyet binası, revir, iç hizmetler ve itfaiye garajı binaları 3 milyon TL harcanarak 1958 ortalarında bitirilerek hizmete alınmıştır. Fabrika sahasının yağmur suyu tahliyesi, fabrika pis suları ve asitli suların

⁴⁰⁹ *Ziraatin Sesi*, Haziran-Temmuz 1955, 1.; *Tavşanlı Postası*, 29 Temmuz 1955, 1.

⁴¹⁰ *Akşam*, 24 Temmuz 1955, 1.

⁴¹¹ *TBMMZC*, D 10, C 8, İ 2, 1 Kasım 1955, 14.

⁴¹² *Kütahya*, 7 Mayıs 1955, 1.; *Kütahya*, 23 Haziran 1955, 1.

⁴¹³ *Kütahya*, 16 Mart 1957, 1.

⁴¹⁴ *BCA*. 30.11.1.0 / 264.9.16, 4.; *Kütahya*, 3 Nisan 1957, 1.

⁴¹⁵ *Kütahya*, 21 Ocak 1957, 1,2.

tahliyesi için kanalizasyon şebekesi yapımı 2 milyon TL bedelle 1959 yılı başlarında bitirilmiştir⁴¹⁶.

15 Ağustos 1959 itibarıyla fabrikaya 9.104 ton malzeme gelmiştir⁴¹⁷. Dört yüklenici firma, imal ettikleri makine ve teçhizatı belirlenmiş bir program çerçevesinde Kütahya'ya sevk etmeye devam etmiştir. Hedef, inşaatı tamamlanan binalarda montaj işlemlerine zaman kaybetmeden başlanabilmesi için gerekli miktarda makine ve teçhizatın hazır bulundurulmasıydı. Ancak, transfer zorlukları ve konsolidasyon görüşmeleri nedeniyle firma, 31 Ağustos 1958 tarihinden itibaren mali konuların düzeltilmesi amacıyla sevkiyatı, tesisatçı gönderimini ve imalat faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Hükümet ile yapılan müzakereler sonucunda mali sorunlar çözülmüş ve firma, kademeli olarak tesisatçı göndermeye başlamıştır. Montaj işlerinin hızlandırılması amacıyla çalışmalar yoğunlaştırılmış ve fabrikanın 1960 yılı sonunda tamamlanması planlanmıştır⁴¹⁸.

1 Ocak 1960 itibarıyla fabrikaya toplamda 9.997,36 ton malzeme ulaştırılmış ve bu malzemelerin 4.276 tonu çeşitli imalat bölümlerine monte edilmiştir⁴¹⁹. 1 Mart 1960 tarihinde gelindiğinde ise gelen malzeme miktarı 12.373 tona ulaşmış, monte edilen kısım ise 5.336 ton olarak kaydedilmiştir⁴²⁰. 1 Mayıs 1960 tarihi itibarıyla fabrikanın ihtiyaç duyduğu malzeme miktarı, o tarihe kadar gelen malzeme ve montajı gerçekleşmiş malzeme miktarına dair istatistikler Tablo 6'da yer almaktadır.

⁴¹⁶ Fabrika faaliyete geçtikten sonra bir kilo azotlu gübrenin buğday ekiminde fazladan 2,5 kilo buğday elde edileceği göz önüne alınmış ve yıllık 110 bin ton gübre kullanılması halinde 275 bin ton buğday elde edileceği hesaplanmıştır. Elde edilecek bu miktarın dünya piyasasına sürülmesiyle 16-17 milyon dolar kazanç elde edilmesinin yanı sıra toplamda 24-25 milyon USD (yaklaşık 200-220 milyon TL) kazanç öngörülmüştür. *BCA. 30.1.0.0 / 95.593.5.-30, 34. Kütahya Azot Sanayi Müdürü olarak Temmuz 1959'da Abdi Akören tayin edilmiştir. Demokrat Kütahyamın Sesi, 20 Temmuz 1959, 1.*

⁴¹⁷ *BCA. 30.1.0.0 / 95.593.5, 4.*

⁴¹⁸ *BCA. 30.1.0.0 / 95.593.5, 3.*

⁴¹⁹ *BCA. 30.1.0.0 / 95.594.1, 52.*

⁴²⁰ *BCA. 30.1.0.0 / 95.594.1, 5.*

Tablo 6: 1 Mayıs 1960 İtibarıyla Azot Fabrikası'nın Montaj Durumu.⁴²¹

Fabrikanın Muhtelif İmalat Kısımları	Gereken Miktar (Ton)	Gelen Miktar (Ton)	Monte Edilen Malzeme (Ton)
Genel Durum	16.774	14.299	7.131
Su Tesisatı	800	780,2	28,4
Kablo Şebekesi	200	180	0
Kanalizasyon Şebekesi	250	213	177
Demiryolu Tesisi	176	174	145
Kömür Deposu	360	192	45
Winkler Jeneratör Dairesi	1.500	1.340	290,1
Soğutma Kulesi	30	27	0
Su Gazı Gazometresi	310	299	291,2
Hava ve Gaz Ayırma Dairesi	1.400	1.234,5	583
Amonyak Sentez Dairesi	584,3	584,3	340,6
Havalandırma Kulesi	100	86	0
Alçıtaşı Deposu	300	273,8	12,8
Amonyum Sülfat Dairesi	1.400	0	0
Buhar Santrali	2.050	1.406	663

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere, fabrikanın imalat kısımlarına ait beklenen parçaların bazılarının tamamen geldiği, bazılarının ise ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Aynı tabloda, bazı malzemelerin neredeyse tamamının teslim alınmasına rağmen montaj işlemlerine başlamadığı da dikkat çekmektedir. Bu durum, fabrikanın teknik ve karmaşık yapısı ile inşaat sürecinde görev alan yabancı teknik elemanların değişken çalışma koşullarıyla ilişkilendirmek mümkündür⁴²².

Azot Sanayi Türk A.Ş.'nin, Amortisman ve Kredi Sandığı'ndan kredi talep edebilecek kuruluşlardan sayılması, Maliye Bakanlığı'nın 5 Haziran 1959 tarihli ve 24229 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri heyeti tarafından 6 Haziran 1959 tarihinde kararlaştırılmıştır⁴²³. Bu kararın ardından Amortisman ve Kredi Sandığı'nın, Azot

⁴²¹ BCA. 30.1.0.0 / 93.582.2, 4-24.

⁴²² Alman vatandaşı Marianne Laqueur'un Azot Sanayi Türk A.Ş. bünyesinde aylık 959 TL ücret ve 7 ay süreyle çalışmasına izin verilmiştir. BCA. 30.18.1.2 / 136.69.19. Daha sonra bu süre 1 yıl daha uzatılmıştır. BCA. 30.18.1.2 / 138.121.9. 24 Ekim 1957'de çıkarılan kararnameyle fabrikanın montajında çalışan personellerin fazla mesai yapmasına izin verilmiştir. BCA. 30.18.1.2 / 147.55.19.

⁴²³ BCA. 30.18-1.2 / 152.28.10.

Sanayi Türk AŞ’ye sağlamış olduğu kredilerin vadesi, faiz oranı ve miktarı Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Azot Sanayi Türk AŞ’nin Amortisman ve Kredi Sandığı’ndan Aldığı Kredilerin Vadesi, Faizi Oranı ve Miktarları.

Tarih	Vade (Yıl)	Faiz (%)	Miktar (TL)
15 Ağustos 1960	12	7	7.300.000 ⁴²⁴
24 Ağustos 1960	“	7	15.300.000 ⁴²⁵
13 Şubat 1961	“	8,5	10.000.000 ⁴²⁶
25 Şubat 1961	“	8,5	11.000.000 ⁴²⁷

Kütahya Azot Fabrikası, 1961 yılında açılışa hazırlık denemeleri sırasında meydana gelen teknik bir arızadan ötürü faaliyetlerini kısa süreli olarak durdurmuştur.⁴²⁸ Almanya’dan gelen uzman bir ekibin gerekli incelemeleri sonucunda tekrar üretim faaliyetlerine başlayan fabrikanın⁴²⁹ nitrik asit üretim tesisleri 11 Kasım 1961 Cumartesi günü yapılan mütevazı bir törenle faaliyete geçmiştir⁴³⁰. Kütahya Azot Fabrikası 1962 yılı itibarıyla 22 bin ton gübre üretmiştir. Bu gübrenin 500 tonu Samsun, 10 bin tonu Trabzon, 4 bin tonu Giresun, 4 bin tonu Ordu, 2 bin tonu Rize ve bin 1.500 tonu Akçaabat’a gönderilmek üzere Türkiye Zirai Donatım Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından ihaleye çıkmıştır⁴³¹.

Türkiye’nin öncü kimya sanayi tesislerinden biri olan Kütahya Azot Fabrikası, savunma sanayisinde ihtiyaç duyulan hammaddelerin üretiminde önemli bir rol oynamış, tarım ve hayvancılık sektöründe ise suni gübre üretimi ile tarımsal verimliliğe katkı sağlamıştır. Fabrikanın kuruluş yılı itibarıyla sermayesi 30 milyon TL olarak belirlenmiş,

⁴²⁴ BCA. 30.18.1.2 / 156.13.2.

⁴²⁵ BCA. 30.18.1.2 / 156.15.1.

⁴²⁶ BCA. 30.18.1.2 / 158.42.9.

⁴²⁷ BCA. 30.18.1.2 / 158.46.2.

⁴²⁸ *Kütahya Ekspres*, 4 Ekim 1961, 1.

⁴²⁹ *Kütahya Ekspres*, 13 Ekim 1961, 1.

⁴³⁰ *Kütahya Ekspres*, 13 Kasım 1961, 1.

⁴³¹ *Milliyet*, 27 Kasım 1962, 7.

hızlı gelişme ve genişleme süreciyle birlikte bu sermaye 1960 yılı mart ayında 120 milyon TL'ye yükseltilmiştir⁴³².

2.2.3. Tunçbilek Termik Bölge Santrali

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'nin nüfus artış hızı ve gelişen sanayileşmesine bağlı olarak elektrik ihtiyacı sürekli artış göstermiştir. Artan enerji ihtiyacı doğrultusunda DP hükümeti, mevcut elektrik santrallerini takviye etmenin yanı sıra yeni santraller açmayı hedefleyerek çeşitli programlar hazırlamıştır⁴³³. Bu programlardan biri, dönemin en çok elektrik tüketiminin gerçekleştiği Kuzey-Batı Anadolu bölgesi olarak adlandırılan havzayı beslemek ve enerji ağını genişletme projesidir. Etibank Elektrik Etüt ve Tesis Şubesi tarafından yapılan incelemeler, bölgenin yakın gelecekte elektrik ihtiyacını karşılayamayacağına işaret etmiş ve bu durumun ileride ekonomik ve toplumsal sorunlara yol açabileceği değerlendirilmiştir. Bu nedenle, Kuzey-Batı Anadolu Bölgesi'nin elektrifikasyon ağının genişletilmesi zorunlu hale gelmiştir. 1953 yılı itibarıyla Kuzey-Batı Anadolu bölgesini besleyen şebekeler aracılığıyla toplamda 220 bin kilowatt (kW) elektrik enerjisi üretilirken, 1960 yılına kadar mevcut santrallerin kapasitelerinin artırılması ve yeni santrallerin inşasıyla bu miktarın 400 bin kW'a çıkarılması hedeflenmiştir⁴³⁴.

Kuzey-Batı elektrifikasyon şebekesini güçlendirmek için yapılması planlanan santrallerden biri, Tunçbilek Termik Bölge Santrali'dir. Bu santral, Tunçbilek havzasında çıkarılan kömürlerin artık ve toz kısımlarını elektrik enerjisine dönüştürerek hem atıkların değerlendirilmesini hem de enerji üretiminde maliyet avantajı sağlanmasını hedeflemiştir. Proje, bölgenin enerji ihtiyacını karşılayanın yanı sıra çevresel ve ekonomik fayda sağlayarak çift yönlü bir kazanç sunmayı amaçlamaktadır⁴³⁵. Tunçbilek

⁴³² *Demokrat Kütahyamın Sesi*, 16 Mart 1960, 1.

⁴³³ Nadir Yurtoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Elektrik Enerjisi Üretimi ve Enerji Politikaları (1923-1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2018, 34 (2), 240.

⁴³⁴ *BCA*. 230.0.0 / 33.40.3, 9.

⁴³⁵ *Kütahya*, 17 Ocak 1953, 1.

Termik Santrali'yle yaklaşık 90-100 bin kW⁴³⁶ enerji elde edileceği düşünülmüş ve elde edilen elektrik enerjisinin; Zonguldak kömür havzasını, Karabük demir-çelik sanayisini, İstanbul, Kocaeli, Adapazarı, Düzce, Pamukova, Ankara, Kırıkkale, Eskişehir, Bursa, Tavşanlı linyit kömür havzasını, Kütahya şehir merkezini ve azot fabrikasıyla, Afyon şehirlerini besleyeceği planlanmıştır⁴³⁷. Kuzeybatı-Batı elektrifikasyon programı⁴³⁸ için Tunçbilek'te 90.000 kW'a kadar ulaşabilecek ancak ilk etapta 60 bin kW'lık gücü barındıran santralin Etibank tarafından inşası, 21 Ekim 1953 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır⁴³⁹.

3 Aralık 1953 tarihinde ihalesi yapılan⁴⁴⁰ Tunçbilek Termik Bölge Santrali'nin yüklenicileri, konsorsiyum olarak teklif veren dört alman firması; Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG), Dürr Werke, Mannesmann, Wayss & Freytag (W&F) olmuştur⁴⁴¹. Projeye ait sözleşme, İşletmeler Vekili Sıtkı Yırcalı, Bakanlık Müsteşarları, Etibank Genel Müdürü ile yüklenici firma yetkilileri arasında 11 Aralık 1953 tarihinde imzalanmıştır.⁴⁴² Sözleşme gereğince, ihale bedelinin yüzde 30'luk kısmı santral inşaatı tamamlanana kadar ödenecek, kalan yüzde 70'lik kısmı ise tesislerin faaliyete geçmesinin ardından ödenmesi kararlaştırılmıştır⁴⁴³. 1953 yılı itibarıyla, santralin toplam maliyeti 39 milyon TL'ye mal olacağı öngörülmüş; bunun 15 milyon TL'si iç, 24 milyon TL'si dış finansman olarak belirlenmiştir⁴⁴⁴. Ayrıca, Tunçbilek-Paşalar enerji nakil hattı için 4,6 milyon TL iç, 3,9 milyon TL dış finansman olmak üzere toplamda 8,5 milyon TL⁴⁴⁵, Tunçbilek-Kütahya enerji nakil hattı ve Kütahya transformatör istasyonu içinse 2,6 milyon TL iç, 2,4 milyon TL dış finansman olmak üzere toplamda 5 milyon

⁴³⁶ BCA. 230.0.0 / 33.40.3, 10. Bir sonraki raporda bu rakam 100-120 bin kW'a yükseltilmiştir. Bkz. BCA. 30.1.0.0 / 110.694.6, 13.

⁴³⁷ BCA. 30.1.0.0 / 110.694.6, 7.

⁴³⁸ Kuzey Batı Anadolu Elektrifikasyon altyapısını oluşturmak amacıyla mıntıka dahilinde yapılması gereken 510 km'lik hava hattı, orta vadeli kredi anlaşmalarıyla Etibank tarafından yabancı bir firmaya sipariş verilmiştir. BCA. 30.18.1.2 / 132.48.6.

⁴³⁹ BCA. 30.18.1.2 / 133.84.6.; BCA. 30.1.0.0 / 29.170.6, 10.

⁴⁴⁰ Milliyet, 3 Aralık 1953, 7.; Demokrat Kütahya, 4 Aralık 1953, 1.; Kütahya 4 Aralık 1953, 1.

⁴⁴¹ Tavşanlı Postası, 24 Şubat 1956, 1.

⁴⁴² Kütahya, 13 Aralık 1953, 1.

⁴⁴³ Milliyet, 12 Aralık 1953, 7.; Kütahya, 13 Aralık 1953, 1.

⁴⁴⁴ BCA. 230.0.0 / 33.40.3, 15.; BCA. 30.1.0.0 / 110.694.6, 5-27.

⁴⁴⁵ BCA. 230.0.0 / 33.40.3, 16.

TL'lik bir maliyet öngörülmüştür⁴⁴⁶. 1955 yılına gelindiğinde, santralin toplam maliyeti 49 milyon TL'ye yükselmiş olup, bunun 26,5 milyon TL'si iç finansman, 22,5 milyon TL'si dış finansman olarak belirlenmiştir. 1955 yılı başı itibariyle bu tutarın 18 milyon TL'si ödenmiş ve kalan 31 milyon TL, sonraki yıllarda ödenecek şekilde taksitlere bölünmüştür⁴⁴⁷.

Yıllık 300 milyon kW/saat enerji üretecek⁴⁴⁸ santralin temeli, 17 Eylül 1954 Cuma günü gerçekleşen törenle atılmıştır⁴⁴⁹. Törende, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Nafia Vekili Kemal Zeytinoğlu, Devlet Vekili Mükerrer Sarol, Samet Ağaoğlu, gazeteciler dışında birçok vatandaş hazır bulunmuştur.⁴⁵⁰ Törende konuşma yapan Menderes, bir sene önce şeker fabrikasının temelini atmak için Kütahya'ya geldiğini ve yakın bir zamanda Azot Fabrikası'nın da tahakkuk edileceği müjdesini verdikten sonra *“Bütün bu gayretler ve eserler ancak hayırlı bir başlangıçtır. Bunları, Kütahya'da ve bütün memleket sathında daha başkaları ve mühimleri takip edecektir”* diyerek konuşmasını hararetle alkışlar eşliğinde bitirmiştir⁴⁵¹.

Yapımı tamamlanan Tunçbilek Termik Santrali, 6 Nisan 1956⁴⁵² tarihinde düzenlenen törenle hizmete açılmıştır.⁴⁵³ Törene; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Vali Fahrettin Gömülü, Tugay Komutanı Arif Hikmet Erkuş, Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar, belediye meclis üyeleri, mülki ve askerî erkan, gazeteciler ve

⁴⁴⁶ BCA. 230.0.0 / 33.40.3, 17.

⁴⁴⁷ BCA. 30.1.0.0 / 29.170.6, 10.

⁴⁴⁸ BCA. 30.1.0.0 / 110.694.6, 22.; Kütahya, 19 Aralık 1954, 1.

⁴⁴⁹ Kütahya 1973 İl Yıllığı, 207.

⁴⁵⁰ Kütahya, 18 Eylül 1954, 1.

⁴⁵¹ Milliyet, 18 Eylül 1954, 1.

⁴⁵² Tunçbilek Termik Santrali'nin birinci kısmının tamamlanmasının ardından, Başbakan Adnan Menderes 17 Şubat 1956 tarihinde Etibank Genel Müdürlüğü'ne tebrik telgrafı göndermiştir. Etibank ise bu telgrafa şu ifadelerle karşılık vermiştir; *“17 Eylül 1954 tarihinde yüksek huzurlarınız ile temeli atılmış olan Tunçbilek termoelektrik santralının otuz bin kilovatluk birinci gurubunu on sekiz ay gibi kısa bir müddet zarfında ikmal mazhariyetinin lütufkâr ifadelerle tebrik eden 17.02.1956 tarihli telgraflarını hürmetle aldık. Bu mazhariyeti her şeyden evvel yüksek alaka ve müzaheretlerine medyun olan bankamız camiası adına en derin şükranlarımızın kabulünün rica eder ve bu teşvikkar iltifat ve müzaheretlerinin inşasına devam edilmekte olan diğer büyük tesislerimizin biran evvel memleket hizmetine girebilmeleri hususunda da esirgemeyeceğinden emin olarak hürmet ve tazimlerimi arz ederiz.”* BCA. 30.1.0.0 / 110.695.1, 4.

⁴⁵³ Milliyet, 7 Nisan 1956, 1.; Yurt Ansiklopedisi, 5312.

çok sayıda vatandaş katılmıştır⁴⁵⁴. Santral Müdürü Abbas Alöç⁴⁵⁵ törende ilk konuşmayı yaparak tesis hakkında geniş bir izahatta bulunmuştur⁴⁵⁶. Ardından Kütahya Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy, memleketteki kalkınma hamlelerine vurgu yapan bir konuşma yaptıktan sonra Başbakan Adnan Menderes kürsüye gelerek açılan veya bitirilmekte olan tesislerin iktisadi alandaki önemli rollerine değinmiştir⁴⁵⁷. Nisan 1956'da işletmeye açılan santral, her biri 32 bin voltluk iki jeneratör grubuna sahip olup sanayide kıymetli olmayan 2.600 kalorilik kömür yakmakta ve günde 1.200-1.300 ton kömür tüketmektedir. Artık olarak kalan 500 ton kadar kül havai hatla ilerdeki vadi içerisine dökülmektedir⁴⁵⁸. Saatte 300 ton su kullanılan santralin suyu, Tavşanlı deresinden temin edilmiştir⁴⁵⁹. 1956 yılı sonu itibariyle santralin yüzde kırkı tamamlanmış, elektriğin Kütahya ve Afyon'a verilmesi ise 1957 yılı sonbaharında mümkün olacağı yetkililerce duyurulmuştur⁴⁶⁰. Bu doğrultuda, 1957 yılı Eylül ayında santralden Afyon'a elektrik iletilmiş⁴⁶¹, Kütahya'ya ise ilk elektrik 29 Ocak 1958 tarihinde verilmiştir⁴⁶².

İlerleyen yıllarda elektriğin ulaştırıldığı bölgelerdeki enerji ihtiyacı sürekli artış göstermiştir. Bu artışa yanıt verebilmek amacıyla Tunçbilek Termik Santrali'nin kapasitesinin artırılması planlanmıştır. Bu doğrultuda, 1960 yılında santrale 32 bin kW'lık ek bir ünite ilavesi için Elektrik İşleri Etüt İdaresi tarafından gerekli incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu ek ünitenin maliyeti, 25 milyon TL iç finansman ve 21,6 milyon TL dış finansman olmak üzere toplam 46,6 milyon TL olarak hesaplanmıştır⁴⁶³. Ancak

⁴⁵⁴ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1956, 1.

⁴⁵⁵ Abbas Alöç, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği İdare Heyeti üyesidir. Elektrik Mühendisliği Mecmuası, Yıl 2, Sayı 13, Ocak 1958, 1.

⁴⁵⁶ *Tavşanlı Postası*, 13 Nisan 1956, 1.

⁴⁵⁷ *Tavşanlı Postası*, 13 Nisan 1956, 2.

⁴⁵⁸ Santralin kirli atıklarını atmak amacıyla yapılacak havai hat boyunca açılacak servis yolu ve dökülecek atık sahası için belirlenen ormanlık alan üzerinde, Etibank'a 99 yıl süreyle irtifak hakkı tanınmasına ilişkin karar, 7 Haziran 1955 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından alınmıştır. *BCA*. 30.18.1.2 / 139.53.2. Ayrıca, santral 19 Şubat 1957 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararıyla, seferberlik durumunda genel hayatı etkileyecek müesseseler arasına dâhil edilmiştir. *BCA*. 30.18.1.2 / 145.113.2.

⁴⁵⁹ Ahmet Ardel-Ajun Kurter, "Kütahya ve Civarında Coğrafi Müşahedeler", *Türk Coğrafya Dergisi*, 18-19, 1958, 158-159.

⁴⁶⁰ *Kütahya Ekspres*, 17 Aralık 1956, 1.

⁴⁶¹ *Kütahya*, 5 Eylül 1957, 1.

⁴⁶² *Kütahya*, 30 Ocak 1958, 1.

⁴⁶³ *BCA*. 30.1.0.0 / 110.695.12, 2.

bu girişime 21 Mart 1963 tarihinde başlanabilmiş ve ek ünite 18 Ağustos 1965 tarihinde tamamlanarak hizmete alınmıştır⁴⁶⁴.

2.2.4. Emet Kayaköy Hidroelektrik Santrali

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1952 yılı açılış konuşmasında, Türkiye'de enerji alanında yaşanan gelişmeleri ortaya koymuş; Uşak, Gediz, Emet ve Simav şehir ve kasabalarının elektrik ihtiyacını karşılayacak olan Kütahya Kayaköy Hidroelektrik Santrali'nin ihaleye çıkarıldığıнын haberini vermiştir⁴⁶⁵. Kayaköy Hidroelektrik Santrali'nin inşaat ve tesisat ihaleleri 1952 ve 1953 yıllarında yapılmıştır. İnşaat kısmı, 7 Ekim 1952 tarihinde 849.818,76 TL bedel ile Obak İnşaat Şirketi'ne, tesisat kısmı ise 15 Mayıs 1953 tarihinde 2.860.000 TL bedel ile Saim Gogen firmasına ihale edilmiştir. Santralin teknik altyapısı, her biri 1.873 beygir gücünde üç türbinden⁴⁶⁶ oluşacak şekilde planlanmıştır. 1953 yılı sonlarına doğru santralin tesisi için iki taraflı kazılan tünelin üzerine bacalar açılmak suretiyle çalışmalar hızlandırılmış ve 250 m'lik tünel bitirilmiştir. Suyun akıtılması için açılan tünelin yakın zamanda betonu atılarak havuz inşası kısmına geçilmesi planlanmıştır⁴⁶⁷. Santral için gereken su ise Kayaköy'e 5 km uzaklıkta olan Emet çayından temin edilmiştir⁴⁶⁸.

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü'nde yer alan 2 Kasım 1955 tarihli arşiv belgesine göre santral projesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 125 km uzunluğunda ve 33 kW kapasitesindeki hava hattı için gerekli elektrik malzemesi yurda getirilmiş, şalt tesisatının montajına başlanmıştır. Ancak türbin, cebri boru ve profil demir gibi bazı kritik malzemeler henüz yurda ulaşmamış durumdadır. Transfer için bekleyen döviz miktarı 691.657 Amerikan Doları (USD), ilave işler dahil olmak üzere tahsil edilmesi gereken toplam döviz miktarı ise 754.657 USD olarak belirlenmiştir. Santral binası ve dere tahkimatı için ikinci bir ihale yapılmış ve bu iş Ata Atabek'e

⁴⁶⁴ Kütahya 1973 İl Yıllığı, 207.

⁴⁶⁵ *TBMMTD*, D 9, C 17, T 3, B 1, 1 Kasım 1952, 10-11.

⁴⁶⁶ Türbinler, Avusturya merkezli "Andritz Group" şirketi tarafından üretilmiştir. Zekai Timurtaş, "Kayaköy Hidroelektrik Tesisleri", *Elektrik Mühendisliği Mecmuası*, 4 (47-48), Kasım-Aralık 1960, 4.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 14 Kasım 1952, 1.

⁴⁶⁷ *Kütahya*, 7 Ekim 1953, 1

⁴⁶⁸ Mehmet Karayaman, *İlkler Şehri Uşak'ta Elektriğin Serüveni*, İzmir, 2013, 55.

verilmiştir. Proje müteahhitleri, gerekli finansal kaynakların sağlanması durumunda santralin 1956 yılının sonunda tamamlanabileceğini öngörmüştür⁴⁶⁹.

Saim Gogen müşavir mühendislik ve taahhüt işleri şirketi, 1956'da Emet Kayaköy Hidroelektrik santrali ile ilgili rapor hazırlamıştır. Raporda, finansman sıkıntıları sebebiyle yeni üretim aşamalarına geçilememesine değinen şirket, 458.000 USD'nin acilen tahsis edilmesi halinde projenin 1957 kasımında bitmiş olacağı öngörülmüştür. İş programına göre Kasım 1955'de bitmesi gereken proje ödeme sıkıntıları nedeniyle ileri tarihe atılmıştır⁴⁷⁰. 1957 yılına gelindiğinde projenin inşaat kısmının yüzde 95 oranında yapıldığını ve makine ve teçhizatların ise yüzde 90'ının geldiği bildirilmiştir. Aynı raporda, yıl içerisinde yalnızca Gediz'e elektrik verilebileceği belirtilmiştir. Emet, Uşak, Simav ve Şaphane'ye ise elektriğin 1958'de verileceği öngörülmüştür⁴⁷¹. Bu planlamaya uygun olarak 1958 yılında Uşak ve Gediz'e gece ve gündüz olmak üzere düzenli bir şekilde elektrik verilmeye başlanmıştır⁴⁷².

1954 yılında Uşak Belediye Başkanı Mehmet Kaçar, Kayaköy Hidroelektrik Santrali'nden üretilecek elektriğin dağıtımıyla ilgili bir sorunu Başbakanlığa iletmıştır. Kaçar, santralden sağlanacak elektriğin yüzde 62'sinin Kütahya merkeze verilmesi konusunda bir anlaşmaya varıldığını⁴⁷³ ancak Uşak'a tahsis edilmesi gereken paydan yüzde 14 oranında bir kesinti yapılarak bu miktarın Gediz ilçesine aktarılmasının planlandığını ifade etmiştir. Başkan Kaçar, bu kesintinin Uşak'ın elektrik ihtiyacını olumsuz etkileyeceğini vurgulayarak, söz konusu düzenlemenin iptal edilmesi talebinde bulunmuştur⁴⁷⁴. 1952'de yapımına başlanan Kayaköy Hidroelektrik Santrali, 1960 yılı mayıs ayında işletmeye açılmıştır⁴⁷⁵. İller bankası tarafından inşa edilen santralin

⁴⁶⁹ BCA. 30.1.0.0 / 94.587.6, 5.

⁴⁷⁰ BCA. 30.1.0.0 / 94.588.3, 3.

⁴⁷¹ BCA. 30.1.0.0 / 74.472.12.

⁴⁷² Bilsen Erguz. *Gediz Monografyası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 1965, 35.

⁴⁷³ Uşak'ın aylık enerji tüketimi 300.000 kW/saat civarındadır. Bu enerjinin 18.000 kW/saati sanayi için geri kalanı ise şehrin aydınlanmasında kullanılmıştır. Kayaköy santralının arıza yaptığı durumlarda şehrin elektrik ihtiyacı, çalışmaya hazır dizel santraller ile karşılanmıştır. Karayaman, 56.

⁴⁷⁴ BCA. 30.10.0.0 / 157.105.12.

⁴⁷⁵ Kütahya 1973 İl Yıllığı, 208.

işletilmesi konusunda, Kütahya valisi ile Uşak valisi arasında ihtilaf söz konusu olmuştur. Sorunu çözmek adına Kütahya’da toplantı düzenleyen valiler, santralin işletilme yetkisini Kuzey Batı Anadolu Elektrik İşletmeleri’ne İller Bankası vasıtasıyla devredilmesi noktasında ortak karar almışlardır⁴⁷⁶.

Kayaköy Hidroelektrik Santrali, 28 Mart 1970 tarihinde Gediz’de meydana gelen depremde ağır hasar görmüştür. Deprem sonrası yürütülen onarım çalışmaları kapsamında, santralin ana binası ve sosyal tesislerinin yeniden inşası için toplam 268.705 TL harcanmıştır⁴⁷⁷.

2.2.5. Etibank Emet Bor İşletmesi

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye, liberal ekonomik politikaları benimseyerek özel sermayenin önünü açmış olsa da yapılan yatırımlar beklenen sonuçları vermemiştir. 1929 Büyük Dünya Bunalımının da etkisiyle devletçi bir sanayileşme modeli arayışına giren Türkiye Cumhuriyeti, 1930-1933 yılları arasında Sovyet Rusya’nın teknik ve mali yardımlarının yanı sıra Amerikalı uzmanların raporlarından da yararlanarak 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nı (BBYSP) uygulamaya koymuştur⁴⁷⁸. BBYSP çerçevesinde çeşitli sanayi dallarında devlet eliyle fabrikalar kurmak hedeflenmiş; madencilik sektöründe ise yabancı sermayenin kontrolündeki işletmelerin devralınması ve yeni maden yataklarının devlete kazandırılması amaçlanmıştır. Bu hedeflere ulaşmak için, Türkiye’de işletmeye elverişli maden ve taşocağı sahalarını araştırıp, işletilen sahaları daha verimli hale getirmek amacıyla 14 Haziran 1935 tarih ve 2804 sayılı kanunla Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuştur. Bulunan madenleri almak, satmak ve bunların alım satımına aracı olmak amacıyla ise aynı tarih ve 2805 sayılı kanunla Etibank

⁴⁷⁶ *Kütahya Ekspres*, 26 Temmuz 1960, 1.

⁴⁷⁷ *Kütahya 1973 İl Yıllığı*, 209.

⁴⁷⁸ Özer Özçelik, Güner Tuncer, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), Haziran 2007, 259.; Perihan Ünlü Soylu, Özlem Yaktı, “Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı”, *History Studies Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, 2012, 372.

kurulmuştur⁴⁷⁹. Böylece devletin madencilik sahasına yatırımcı ve işletmeci olarak girme düşüncesi, MTA ve Etibank'ın birbirini tamamlayan kurumlar olarak faaliyete girmeleriyle gerçekleşmiştir.

MTA, kurulduğu günden itibaren Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde zemin etüt çalışmaları yaparak maden yatakları arayışına girmiş, 1950'lerden sonra da bor tuzları ile ilgili çalışmalar yürütmüştür. Bu doğrultuda MTA, 1950'de Çanakkale-Bigadiç'te, 1952'de Bursa-Kestel'de, 1956 yılında da Kütahya-Emet bölgesinde bor cevherinin türevi olan kolemanit yataklarına rastlamıştır⁴⁸⁰. MTA'nın bu keşifleri yapmasından kısa bir süre sonra Emet bölgesinde birtakım özel teşebbüslerin bor madeni çıkartmak için ruhsat aldıkları görülmektedir. 1957 yılı sonlarında, İbrahim Çaydamar ve Sıtkı Yırcalı isimli iki girişimci, Emet ilçesinin Espey mevkinde bor madeninin türevi olan borasit madenini işleme ruhsatı alarak maden aramalarına başlamıştır⁴⁸¹. İşletme yetkilileri, civarda başka yatakların da olacağını düşünerek kapsamlı bir keşif yapmaya başlamış ancak bölge halkı, MTA'nın keşfettiği madenlerin devlet dışında bir teşekkülün işletmesinden rahatsız olmuştur.

Maden Kanunu'nun birinci maddesinde yer alan madenler arasında bor adına rastlanmaması ve bor madeninin bor tuzu ve borasit cevherleri şeklinde yer alması, yatırımcılara maden ruhsatı alma noktasında karmaşıklık yaratmıştır. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla Bakanlar Kurulu, 23 Mayıs 1958 tarihinde bor türevlerin olan Kolemanit, Üleksit, Pandemit, Boraks, Kernit ve Sassolit'in Maden Kanunu hükümlerine tabi tutulmasına karar vermiştir⁴⁸².

⁴⁷⁹ Resmi Gazete, 22 Haziran 1935, Sayı: 3035, 5378.

⁴⁸⁰ T.C. Sayıştay Başkanlığı, *Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Denetim Raporu*, 1. Bu rapor 03.02.2010 tarih ve 6085 sayılı Sayıştay Kanunu ile 08.06.1984 tarih ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname uyarınca düzenlenmiş ve Rapor Değerlendirme Kurulu'nun 21.09.2017 tarih ve 323/3 sayılı oturumunda kabul edilmiştir. Üner İpekoğlu, Mehmet Polat, "Bor Endüstrisine Genel Bakış", *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 26 (1), 1987, 6.

⁴⁸¹ *Kütahya Ekspres*, 24 Aralık 1957, 1.

⁴⁸² BCA. 30.18.1.2 / 149.28.12. 1956 yılında MTA'nın Emet'teki maden arama çalışmaları sırasında bulunduğu kolemanit sahalarının devri sonrasında, 29 Mayıs 1958 tarihli ve Yönetim Kurulu'nun 163/3 sayılı kararıyla Etibank, ilk bor şantiyesini Emet'te kurmuştur. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Bor Raporu*, Eflal Ajans ve Matbaacılık, Ankara, Mayıs, 2016, 10.; Yurt Ansiklopedisi, 5338.

Maden Kanunu’nda yapılan düzenlemeden yaklaşık üç hafta sonra konu müzakere edilmek üzere meclise taşınmıştır.⁴⁸³ Kahramanmaraş Milletvekili Emin Soysal, görüşmeler esnasında; “*bir taraftan özel teşebbüs diyoruz bir taraftan da bu özel teşebbüsleri baltalıyoruz*” sözleriyle tefsir teklifinin reddedilmesini talep etmiştir⁴⁸⁴. Kars Milletvekili Sırrı Atalay⁴⁸⁵, Niğde Milletvekili Asım Eren⁴⁸⁶, İzmir Milletvekili Behzat Bilgin, Van Milletvekili Ferit Melen de tefsirin reddini isteyen vekillerdir⁴⁸⁷. Bölgeyi yakından tanıyan ve konu hakkında geniş bilgiye sahip olan DP Kütahya Milletvekili Süleyman Sururi Nasuhoğlu⁴⁸⁸, kararın ülkenin menfaati korumak amacıyla alındığını belirten konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir:

*Tefsirin kastı nedir? Tefsir, tamamıyla hakiki cevher olan bor için müracaat etmiş bulunan MTA enstitüsünün haklı müracaatını meşru kılmak içindir. Bundan başka hiçbir gayesi yoktur. Bunun müspet tarafı şudur: aksi ihtimal, şayet bu tefsir reddedilecek olursa; diğer taraftan manevralar yapmak sureti ile devletin belki kıymeti milyonları aşacak olan servetine el koyacaklardır. Bunlar iki şahıstır ve isimleri mahfuzdur. Bu isimleri okumaya hacet görmüyorum. Ret onların ekmeğine yağ sürmekten başka hiçbir fayda temin etmeyecektir. Bu bakımdan tefsir mazbatasının kabulünü rica ederim*⁴⁸⁹

Trabzon Milletvekili Mahmut Goloğlu’nun tefsir edilen konu hakkındaki takrir oylaması reddedildikten sonra Maden Kanunu’nun birinci maddesinin tefsiri hakkında Başvekalet Tezkeresi ve İktisat Encümeni Mazbatası, meclis oylaması ile kabul edilmiştir⁴⁹⁰. Meclisten geçen mazbata sonrası, Etibank, Emet’te ilk bor maden ocağını kurma kararı almıştır. Sanayi Vekili Sıtkı Yırcalı, 9 Temmuz 1958 tarihinde maden ocağının açılışını yapmıştır⁴⁹¹. Bu yatırım, 20 milyon TL’ye mal olmuş ve yıllık üretimin

⁴⁸³ TBMMZC, D 11, C 4, İçtima 1, İnikat 79, 11 Haziran 1958, 409.

⁴⁸⁴ TBMMZC, D 11, C 4, İçtima 1, İnikat 79, 11 Haziran 1958, 411.

⁴⁸⁵ TBMMZC, D 11, C 4, İçtima 1, İnikat 79, 11 Haziran 1958, 416-417.

⁴⁸⁶ TBMMZC, D 11, C 4, İçtima 1, İnikat 79, 11 Haziran 1958, 419.

⁴⁸⁷ TBMMZC, D 11, C 4, İçtima 1, İnikat 79, 11 Haziran 1958, 416.

⁴⁸⁸ DP Kütahya Milletvekili Süleyman Sururi Nasuhoğlu, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen Askeri Darbesi sonrasında kurulan Yassıada Mahkemeleri’nde yargılanmıştır. Bu yargılama sürecinde çeşitli savunmalar yapan Nasuhoğlu, meclisten geçen tefsir kanunun kabul edilmesinin kendi çabaları sonucunda olduğunu beyan etmiştir. Nasuhoğlu’nun ifadelerine göre, söz konusu kanunun kabul edilmesinin ardından özel şahıslar tarafından işletilen bor işletmesi Etibank’ın yönetimine devredilmiş ve böylece devlet kasasına yıllık 30-35 milyon TL arasında bir gelir sağlanmıştır. Bkz. BCA. 10.9.0.0 / 49.146.2, 7-9.

⁴⁸⁹ TBMMZC, D 11, C 4, İçtima 1, İnikat 79, 11 Haziran 1958, 423.

⁴⁹⁰ TBMMZC, D 11, C 4, İçtima 1, İnikat 79, 11 Haziran 1958, 424.

⁴⁹¹ Kütahya Ekspres, 10 Temmuz 1958, 1.

tahmini getirisi 2 milyon USD olarak beklenmiştir. Ayrıca, madenin üretim kapasitesini artırmak amacıyla 900 bin USD daha harcama yapılması planlanmıştır.⁴⁹². 1958 yılında Kütahya'yı ziyaret eden Başbakan Adnan Menderes, Emet ilçesinde yaptığı ziyaret sırasında ilçe sakinlerine borasit madeni merkezinin Emet olacağı ve üretim kapasitesinin arttırılacağı sözünü vermiştir ⁴⁹³ . Kütahya'daki bor maden işletme imtiyazının Etibank'a verilmesinden sonra, müessesenin Emet sınırları dahilinde sahip olduğu maden yatakları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Etibank Genel Müdürlüğü'nün Emet Sınırları Dahilinde Bulunan Bor Tuzu Maden Yataklarının Büyüklüğü ve İmtiyaz Süreleri.

Yer	Arazi Büyüklüğü (Hektar)	İmtiyaz Süresi (Yıl)	Tarih
Kırgıl, Hamam, Kutluhallar ⁴⁹⁴	1610,90	60	14.03.1964
Çalcağıl, Köprücek, Akse ⁴⁹⁵	716,02	45	19.03.1964
Kutlu, Hamam, Dereköy ⁴⁹⁶	1454,07	45	19.03.1964
Kırgıl, İğde ⁴⁹⁷	925,13	45	19.03.1964
İğde, Kırgıl ⁴⁹⁸	1159,35	45	09.05.1964
İğde ⁴⁹⁹	1575,87	45	09.05.1964
Akse, Alpanus ⁵⁰⁰	1100,53	45	15.05.1964
Hamam, Kırgıl ⁵⁰¹	-	45	06.08.1964
Doğanlar, İğde ⁵⁰²	-	45	06.08.1964

⁴⁹² BCA. 30.1.0.0 / 110.695.12, 13.

⁴⁹³ *Kütahya Ekspres*, 28 Ekim 1958, 1. MTA teknik personelleri, Emet'te on milyon ton bor rezervi bulunduğunu ve bu rezervin yaklaşık 400 milyon USD değerinde olduğunu tespit etmiştir. *Kütahya*, 21 Ekim 1959, 1. Yüzde 28-30 oranında bor oksit tenörlü bu madenden yılda 100 bin ton borik asit üretimi yapılmaktadır. Necati Yenmez, "Stratejik Bir Maden Olarak Bor Minerallerinin Türkiye İçin Önemi", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 19, 2009, 78.

⁴⁹⁴ BCA. 30.18.1.2 / 176.15.5.

⁴⁹⁵ BCA. 30.18.1.2 / 176.16.15.

⁴⁹⁶ BCA. 30.18.1.2 / 176.16.16.

⁴⁹⁷ BCA. 30.18.1.2 / 176.16.17.

⁴⁹⁸ BCA. 30.18.1.2 / 177.25.13.

⁴⁹⁹ BCA. 30.18.1.2 / 177.26.10.

⁵⁰⁰ BCA. 30.18.1.2 / 178.28.14.

⁵⁰¹ BCA. 30.18.1.2 / 179.46.12.

⁵⁰² BCA. 30.18.1.2 / 179.46.14.

1966 yılı itibariyle Kütahya’da maden arama ruhsatı alınmış 37 adet bor tuzu maden işletmesi bulunmaktadır⁵⁰³. MTA’nın bor tuzu madeni sahalarında yaptığı ücretsiz aramalarda çıkarılacak her bir ton maden için, satış fiyatının yüzde 0,5 oranında devlet menfaati olarak alınması kararlaştırılmıştır. Bu düzenleme, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın 2 Temmuz 1968 tarihli ve 322/16207/34236 sayılı yazısı üzerine, 19 Temmuz 1968 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe girmiştir⁵⁰⁴. Ayrıca, Emet ilçesi sınırlarında yer alan ve işletme imtiyazı Etibank Genel Müdürlüğü uhdesinde bulunan 10 bor tuzu sahası, 14 Ağustos 1968 tarihinde alınan karar doğrultusunda, mukavele ve şartname esaslarına uygun şekilde birleştirilmiş ve bu sahalar 60 yıl süreyle Etibank’a devredilmiştir⁵⁰⁵.

MTA’nın 1950’lerin başlarında yürüttüğü maden arama çalışmaları sonucunda, 1956 yılında Kütahya bölgesinde zengin bor yatakları olduğu tespit edilmiştir. Başlangıçta özel teşebbüslerin girişiyle çıkarılan bu maden, sahip olduğu yüksek rezerv oranı ve ekonomik değeri itibarıyla dikkat çekmiştir. Zamanla, stratejik önemi nedeniyle bor madeni üzerindeki kontrol devletin eline geçmiş ve büyük oranda devlet tekeline alınmıştır. Günümüzde Türkiye, bor madeni rezervleri ve üretimiyle küresel pazarda öncü ülkelerden biri olmaya devam etmektedir.

2.3. Ticaret

2.3.1.Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası (KUTSO)

Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası (KUTSO), 1926’da kurulmuştur⁵⁰⁶. 1947 yılında satın almış olduğu binasında hizmetlerine devam eden odaya, 1950 yılı itibariyle 250 kayıtlı tüccar bulunmaktadır⁵⁰⁷. 2 Aralık 1951 tarihinde yapılan Kütahya Ticaret ve Sanayi Meslek Odası seçimleri sonucunda: Bakkal gurubuna, Ali Rıza Büyükuğur, İzzet

⁵⁰³ T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Maden İstatistikleri 1959-1966*, Yayın No: 563, Devlet İstatistik Matbaası, Ankara, 1968, 74.

⁵⁰⁴ BCA. 30.18.1.2 / 223.57.3.

⁵⁰⁵ BCA. 30.18.1.2 / 223.62.19.

⁵⁰⁶ Gökdül, 220.

⁵⁰⁷ *Kütahya*, 12 Kasım 1957, 1.

Çizmecioğlu, Abdullah İşkur, Kazım Arat, Murat Barıştıran, Deri gurubuna; Nuri Çamköy, Ömer Fidai, Hakkı Aykut, Nuri Tan, Mustafa Sopakoymaz, Mensucat gurubuna; Hasan İyidoğan, Ahmet Kasaboğlu, Ethem Ebeoğlu, Hüseyin Duymaz, Ali Galip Bubik, Zahir ve Bakkaliye gurubuna; Ramiz Bükülmez, Muharrem Akın, Faik Çakın, İbrahim Tezgâh, İsmail Kâmil Duymaz, Tiftik ve Yapağı gurubuna; Mehmet Kesen, Ahmet Yükselir, Halil Erkasap, Ahmet Sayınbatır, Rıza Nadir Işılda, Demir ve Döküm gurubuna; Ahmet Delibaş, Rıza Şenbilgin, Süleyman Özçubuk, Mustafa Abaşı, Ahmet Bakırturan, Çini Gurubuna; Ali Güral, Derviş İznikligil, Halit Balaban, Ramazan Erginer seçilmişlerdir⁵⁰⁸. Gurup seçimlerinin tamamlanmasının ardından KUTSO'nun başkanlığına Mehmet Kesen, üyeliklere Ethem Ebeoğlu, Muharrem Akın ve Nuri Çamköy seçilmiştir⁵⁰⁹.

KUTSO, 1953 yılında Şehir Oteli köşesinde bir arsa satın alarak yeni bir bina inşa etmeyi planlamış, ancak bu girişim hayata geçirilememiştir. 1957 yılında ise bu hedef gerçekleştirilmiş ve 11 Kasım 1957 tarihinde yeni binanın temel atma töreni düzenlenmiştir. Küçük Hamam'ın yanındaki arsada yapılması planlanan binanın temel atma törenine Vali Vekili Adil Mutlu, Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar, mülki ve askerî erkân ile odaya kayıtlı esnaflar katılım sağlamıştır. Törenin açılış konuşmasını yapan KUTSO Başkanı Mehmet Kesen, konuşmasında odanın tarihine değinmiş ve Kütahya'nın artan nüfusu ile gelişen ticaret hacmi doğrultusunda, 1957 yılı itibarıyla odaya kayıtlı tüccar sayısının 630'a ulaştığını belirtmekten memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir⁵¹⁰.

KUTSO'nun 20 Kasım 1959 tarihinde gerçekleştirilen sekiz grup üzerinden yapılan seçimlerinde, önceki idare heyetinden bazı kişiler yeniden seçilmezken, seçimleri çoğunlukla DP adayları kazanmıştır⁵¹¹. Seçim sonuçlarına göre, seçilen asil üyeler şu şekilde belirlenmiştir:

⁵⁰⁸ *Hakikat*, 10 Aralık 1951, 3.

⁵⁰⁹ *Hakikat*, 17 Aralık 1951, 2.

⁵¹⁰ *Kütahya*, 12 Kasım 1957, 1.

⁵¹¹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 23 Kasım 1959, 1.

- Birinci Grup: Murat Kolcuoğlu, İbrahim Tezgâh, Nuri Kapkın, Mehmet Hapçı, İzzet Çizmecioğlu, Ahmet İnak, Mehmet Benli
- İkinci Grup: Hilmi Özkök, Hasan Özotranç, Selahattin Sukan, Yahya Koçak, Ramiz Bükülmez
- Üçüncü Grup: Hasan Ortaca, Bekir Avlupınar, Mehmet Kuş, Muzaffer Çetinkasap, Ahmet Bozbay
- Dördüncü Grup: Hasan İyidoğan, Haydar Doğanay, Süleyman Şenol, Ömer Bubik, Özdemir Öner, Fevzi Kılıçkan, Vehbi Uluca
- Beşinci Grup: Kâmil Balaban, Rıza Büyükuğur, Sezai Delen, Süleyman Özçubuk, Mehmet Ali Demirdöğen
- Altıncı Grup: Vedat Çinicipoğlu, Ali Güral, Mehmet Özekmekçi, Mehmet Üstünkaya, Ethem Kocaoğlu
- Yedinci Grup: Mehmet Kesen, Mustafa Sakaoğlu, Hakkı Coşkun, Sezai Sarpaşar, Abdullah Herkmen, Hurşit Ünal, Süleyman Önder
- Sekizinci Grup: Faruk Soydan, Hasan Domaniç, Orhan Özbek, İlhan Kurun, Ahmet Kesen

Seçim sonuçlarına göre Birinci grupta Murat Kolcuoğlu, İbrahim Tezgah, Nuri Kapkın, Mehmet Hapçı, İzzet Çizmecioğlu, Ahmet İnak, Mehmet Benli, ikinci grupta Hilmi Özkök Hasan Özotranç, Selahattin Sukan, Yahya Koçak, Ramiz Bükülmez, üçüncü grupta Hasan Ortaca, Bekir Avlupınar, Mehmet Kuş, Muzaffer Çetinkasap, Ahmet Bozbay, dördüncü grupta Hasan İyidoğan Haydar Doğanay, Süleyman Şenol, Ömer Bubik, Özdemir Öner, Fevzi Kılıçkan, Vehbi Uluca, beşinci grupta, Kamil Balaban, Rıza Büyükuğur, Sezai Delen, Süleyman Özçubuk, Mehmet Ali Demirdöğen, altıncı grupta Vedat Çinicipoğlu, Ali Güral, Mehmet Özekmekçi, Mehmet Üstünkaya, Ethem Kocaoğlu, yedinci grupta, Mehmet Kesen, Mustafa Sakaoğlu, Hakkı Coşkun, Sezai Sarpaşar, Abdullah Herkmen, Hurşit Ünal, Süleyman Önder, sekizinci grup,

Faruk Soydan, Hasan Domaniç, Orhan Özbek, İlhan Kurun, Ahmet Kesen asil üyeliklere seçilmiştir⁵¹².

26 Kasım 1959 tarihinde yapılan grup başkanlığı seçim sonuçların göre birinci grup başkanlığına Murat Kolcuoğlu, ikinci grup başkanlığına Ramiz Bükülmez, üçüncü grup başkanlığına Mehmet Kuş, dördüncü grup başkanlığına Süleyman Şenol, beşinci grup başkanlığına Mehmet Ali Demirdöğen, altıncı grup başkanlığına Ethem Kocaoğlu, yedinci grup başkanlığına Abdullah Herkman ve sekizinci grup başkanlığına ise Orhan Özbek seçilmiştir. Bu seçimlerin ardından idare heyeti seçimine gidilmiş ve heyetin toplantısı sonunda Kütahya Ticaret ve Sanayi odası başkanlığına Mehmet Kesen, ikinci başkanlığa ise Ahmet İnak seçilmiştir⁵¹³.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından, 5590 sayılı kanunun 30. ve 50. maddeleri uyarınca valilerin öncülüğünde oluşturulan tarafsız komiteler tarafından yönetilmek üzere Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları geçici olarak feshedilmiştir⁵¹⁴. Bu kapsamda, 1 Ağustos 1960 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 38 numaralı geçici kanun ile tüm odalar kapatılmış ve yeniden yapılandırma süreci başlatılmıştır⁵¹⁵. KUTSO, bu süreç çerçevesinde 12 Ağustos 1960 tarihinde yapılan seçimlerle yeni yönetimini belirlemiştir⁵¹⁶. Seçimler sonucunda KUTSO Başkanlığına Nedim Koçak, Başkan Yardımcılığına Emin Yücel getirilmiştir. Asil üyeliklere Behiç Loras, Nedim Koçak, Kadir Atlım, Rüştü Erdoğmuş, Emin Yücel, Ahmet Çelik ve Emin Manisalı; yedek üyeliklere ise Rıza Sezgin, Nuri Sarıışık, Ali Değirmenci, Lütfü Diler, Hasan Bayar, Hüseyin Buharalı ve Mahir Şahin seçilmiştir. Odalar Birliği delegeliğine ise Emin Yücel ve Kadir Atlım asil, Behiç Loras ve Ahmet Çevik yedek üye olarak belirlenmiştir⁵¹⁷.

⁵¹² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 23 Kasım 1959, 2.

⁵¹³ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 27 Kasım 1959, 1.

⁵¹⁴ *Kütahya Ekspres*, 16 Haziran 1960, 1.

⁵¹⁵ Resmî Gazete, 1 Ağustos 1960, Sayı: 10566, 1857.

⁵¹⁶ *Kütahya Ekspres*, 12 Ağustos 1960, 1.

⁵¹⁷ *Kütahya Ekspres*, 13 Ağustos 1960, 1.

2.3.2.Bankalar

Kütahya’da ilk kez 1889 yılında hizmete vermeye başlayan Ziraat Bankası, 1926’da yüz seksen bin TL bedelle yeni bina yaptırarak faaliyetlerine buradan devam etmiştir⁵¹⁸. 1953’de İş Bankası’nın açılacağı tarihe kadar Kütahya merkezde faaliyet gösteren tek banka olan Ziraat Bankası Kütahya şubesi, 1950 yılında 13 tarım kredi kooperatifi ile koordineli olarak çalışarak çiftçilere gereken kredileri sağlamıştır⁵¹⁹. 1953’de kooperatif sayısı 15’e yükselmiş, bölgedeki çiftçi ve esnaflara 10 yıl vade ve yüzde 3 faizle toplamda iki buçuk milyon TL’lik kredi verilmiştir⁵²⁰.

Ziraat Bankası çiftçiler için kredi sağlamanın yanı sıra olağanüstü koşullarda da çiftçinin yanında olmuştur. 1949’da hüküm süren kuraklık yüzünden çiftçilerin mahsullerinin zarar görmesi nedeniyle 873 sayılı İhsaniye, 885 sayılı Kurtköy ve 886 sayılı Zemme Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarının kooperatiflerce dağıtılan paraları ödeyemeyecek duruma düşmüş olmaları sebebiyle adı geçen kooperatiflere borç olarak verdiği 16.585 TL’yi vade bitiminden başlayarak bir yıl süre ile ertelenmiştir⁵²¹. Yine aynı yıl 268 numaralı Simav, 745 numaralı Demirci, 750 numaralı Hisar Tarım Kredi Kooperatiflerinin 97.221 TL’lik borcu, vade bitim tarihinden itibaren bir yıl süre ile ertelenmiştir⁵²². Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri vasıtasıyla krediyi köye ve üreticinin ayağına kadar götürmüş ve böylece köylü vatandaşlara 2 milyon TL’den fazla kredi vermiştir. 217 köyün bağlı bulunduğu bu kooperatiflerde 9 bine kadar ortak vardır. Hiç kooperatifi olmayan köylere de 1 milyon TL’den fazla kredi sağlanmıştır. Banka kanalı ile çiftçilere 25 traktör, 33 pulluk, 3 biçer döver ve çeşitli ziraat aletleri verilmiştir⁵²³. Kütahya Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ortaklarının ikinci taksitlerini karşılamak üzere Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü’nce 280 bin TL plasman tahsis edilmiştir⁵²⁴. Uzun yıllar Kütahya Ziraat Bankası şube müdürlüğünü yapan Kâmil

⁵¹⁸ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 216.

⁵¹⁹ *İleri Kütahya*, 30 Mart 1950, 3.

⁵²⁰ *Hakikat*, 23 Aralık 1953, 1.

⁵²¹ *BCA*. 30.18.1.2 / 121.91.3.

⁵²² *BCA*. 30.18.1.2 / 122.22.8.

⁵²³ *Kütahya*, 24 Temmuz 1953, 1.

⁵²⁴ *Kütahya*, 21 Kasım 1953, 1.

Karahan, 1955’de Eskişehir Akbank şubesinde görev almak üzere bankadan ayrılmıştır. Vatandaşların ve tüccarların sevgisini kazanan Karahan, merkezde 70 bin TL, Alayunt, Köprüören, Aslanapa, Sabuncupınar, Dumlupınar ve Altıntaş olmak üzere toplamda 24 bin TL’lik krediyi kooperatiflerin kullanmasında katkısı olmuştur⁵²⁵. Ziraat Bankası Tavşanlı şubesi, şehre ve çarşı merkezine uzak olması nedeniyle 1949’da Ada caddesindeki Mustafa Baysal’a ait olan binaya taşınmıştır⁵²⁶. Bir süre bu binada hizmet veren banka Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü 1959’da Tavşanlı şubesi için yeni bir bina yapımı kararı almıştır. Tavşanlı İstasyon caddesi ile Domaniç yolunun birleştiği köşede iki katlı olacak şekilde yapılması planlanan yeni hizmet binasının 670 bin TL’ye mal olacağı düşünülmüştür⁵²⁷.

Türkiye İş Bankası’nın Kütahya’da bir şube açma girişimleri 10 Temmuz 1953’de Bakanlar Kurulu kararı ile resmileşmiştir⁵²⁸. Bankanın 120. şubesi olan Kütahya İş Bankası, 17 Eylül 1953’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu ve vatandaşların huzurunda açılmıştır⁵²⁹. Açılıştaki kısa bir konuşma yapan dönemin Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu, Celal Bayar’dan çok kez duyduğu; “*İş Bankası çok uğurlu bir müessesedir. Gittiği her yerde hem kazanır hem de kazandırır*” sözünü dinleyicilere hatırlattıktan sonra bankanın açılışını Bayar’ın yapmasını istirham etmiştir. Bayar ise açılış kurdelesini başbakanın kesmesini arzu etmiştir. Başbakan Menderes, bankanın açılmasının Kütahyalılara hayırlı ve uğurlu olmasını temenni ettikten sonra açılış kurdelesini kesmiştir. Bankada ilk hesabı başbakanın açmasıyla birlikte yüz elli kişi de hesap açmıştır⁵³⁰. İş Bankası Genel Müdürlüğü, Kütahya Şubesini büyütmek ve yeni bir bina yaptırmak amacıyla 1957’de harekete geçmiştir⁵³¹. Banka, 30 Ağustos İlkokulu karşısında bulunan sahibi olduğu arsayı, yeni hizmet binası yaptırmak amacıyla 1959’da

⁵²⁵ Kütahya, 1 Kasım 1955, 1.

⁵²⁶ Tavşanlı Postası, 30 Eylül 1949, 1.

⁵²⁷ Demokrat Kütahyanın Sesi, 19 Ağustos 1959, 1.

⁵²⁸ BCA. 30.18.1.2 / 132.57.6.

⁵²⁹ Demokrat Kütahya, 17 Eylül 1953, 1.; Kütahya, 17 Eylül 1953, 1.

⁵³⁰ Kütahya, 17 Eylül 1953, 2.

⁵³¹ Demokrat Kütahyanın Sesi, 26 Mayıs 1959, 1

müteahhidine ihale etmiştir⁵³². Kütahya İş Bankası şubesi, 685.109 TL bedelle inşa ettirdiği kendi binasında 27 Ekim 1961 tarihinde vermeye devam etmiştir⁵³³.

İş Bankası'nın Gediz Şubesi, 12 Haziran 1958 Perşembe günü Vali Fahrettin Gömülü, Uşak Valisi Şakir Canalp, İş Bankası Kütahya Şube Müdürü, İlçe Kaymakamı Abdullah İğneciler ve vatandaşların da katılımıyla hizmete açılmıştır. Açılış merasiminde kaymakam kısa ve öz bir konuşma yapmış ve ardından kurdelenin kesilmesini Uşak valisinden istirham etmiştir. Bankanın açılış kurdelesini Uşak Valisi Şakir Canalp hayırlı uğurlu olsun sözleriyle kesmiştir⁵³⁴.

Tavşanlı'da 1955 yılında sadece Ziraat Bankası'nın hizmet vermesi ve iktisadi gelişmelere bağlı olarak bankaya olan ihtiyacın artması, ilçede ikinci bir banka ihtiyacını doğurmuştur. Bu doğrultuda esnaf ve vatandaşlar, İş Bankası'nın Tavşanlı'da bir şube açması için genel merkeze birçok telgraf ve müracaat talepleri göndermiştir⁵³⁵. Bu girişimler 1959'a kadar olumlu sonuç vermemiş olsa da İş Bankası Genel Müdürlüğü, ilçede artan ticaret hacmini dikkate alarak Tavşanlı'da bir şube açma kararı almıştır⁵³⁶. Bu kararın ardından şubenin hizmet vereceği bina temin edilmiş ve gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından İş Bankası Tavşanlı Şubesi, 2 Kasım 1959 tarihinde açılarak ilçede hizmet vermeye başlamıştır⁵³⁷.

Pancar Kooperatifleri Bankası; Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve kurulmakta olan yeni şeker fabrikalarının iştiraki ile 12 Ekim 1953 tarihinde⁵³⁸ iki milyon beş yüz bin TL sermaye ile kurulmuştur⁵³⁹. 5 Mart 1954 tarihinde Eskişehir'de hizmet vermeye başlayan banka, Amasya, Adapazarı, Uşak, Konya, Lüleburgaz şubelerini açtıktan sonra altıncı şubelerini 10 Nisan 1954 tarihli

⁵³² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 20 Temmuz 1959, 1.

⁵³³ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 216.

⁵³⁴ *Kütahya*, 13 Haziran 1958, 1.

⁵³⁵ *Tavşanlı Postası*, 1 Nisan 1955, 1.

⁵³⁶ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 15 Ağustos 1959, 1.

⁵³⁷ *Milliyet*, 2 Kasım 1959, 3.

⁵³⁸ *Kütahya*, 18 Ekim 1954, 1.

⁵³⁹ Yalçın Arslan, *Afyon Pancar Ekicileri Kooperatifinin Finansal Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, 39.; *Milliyet*, 4 Mart 1954, 3.

Bakanlar Kurulu kararıyla ⁵⁴⁰ 18 Ekim 1954'de ⁵⁴¹ Kütahya'da açmıştır. Pancar Kooperatifleri Bankası, Kütahya şubesinde hesap açan müşterilerine yatırdıkları her 100 TL için bir çekiliş hakkı vermiş, çekiliş sonucunda hak kazanan talihlilere toplamda 23 altın ikramiye dağıtmıştır. Pancar Kooperatifleri Bankası, 31 Ocak 1956'dan itibaren Şekerbank T.A.Ş. adı altında faaliyetlerine devam etmiş, 10. şubesini de 6 Şubat 1956'da İstanbul'da açılmıştır⁵⁴².

22 Mayıs 1927'de Eskişehirli vatandaşlar tarafından ticari amaçlarla kurulan Eskişehir Bankası'nın kuruluş sermayesi 500 bin TL'dir. 15 Eylül 1927'de resmen hizmete giren Eskişehir'de yerel bir banka olarak kurulan Eskişehir Bankası, 1955 yılına dek tek şubesiyle hizmet vermiştir⁵⁴³. DP iktidardayken şube sayısını bölgesel olarak arttıran bankanın Kütahya şubesi, Bakanlar Kurulu'nun 12 Ekim 1955 tarihli kararı⁵⁴⁴ ile 7 Kasım 1955 Pazartesi günü açılmıştır⁵⁴⁵. Eskişehir Bankası, Kütahya'da faaliyet gösteren dördüncü bankadır. Bankanın Tavşanlı şubesi, banka kurucularından ve idare meclis üyelerinden Mesut Zeytinoğlu'nun da katılımıyla 8 Haziran 1956 tarihinde merasimle açılmıştır⁵⁴⁶. Tavşanlı Kaymakamı Sabri Yorulmaz, bankanın ilçeye hayırlı ve uğurlu olması temenni ederek açılış kurdelesini kesmiştir.

Kütahya'da hizmet veren beşinci banka olan Halk Bankası Kütahya Şubesi, açılış için gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra Çinili pasajda bina kiralamış⁵⁴⁷ ve 18 Temmuz 1957 Perşembe günü Vali Fahrettin Gömülü, Garnizon Kumandanı, Belediye Başkanı ve seçkin davetlilerin huzurunda açılmıştır⁵⁴⁸. Açılış konuşmasını yapan Vali Fahrettin Gömülü, bankanın Kütahya'nın tarihsel çiniciliğinin gelişmesinde önemli katkılar sağlayacağını ifade ettikten sonra hayırlı uğurlu olması temennisiyle açılış

⁵⁴⁰ BCA. 30.18.1.2 / 135.39.1.

⁵⁴¹ *Kahraman Emet*, 18 Ekim 1954, 3.; Kütahya 1967 İl Yıllığı, 217.

⁵⁴² BCA. 30.1.0.0 / 110.699.1.

⁵⁴³ Enver Şenol, *Cumhuriyet Devrinde Türk Bankacılığının Gelişmesi (1923-1960)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Kürsüsü, 1973, 14.

⁵⁴⁴ BCA. 30.18.1.2 / 141.90.4.

⁵⁴⁵ *Kütahya*, 6 Kasım 1955, 1.

⁵⁴⁶ *Tavşanlı Postası*, 15 Haziran 1956, 1.

⁵⁴⁷ *Kütahya*, 11 Nisan 1957, 1.

⁵⁴⁸ *Kütahya Ekspres*, 24 Temmuz 1957.; *Tavşanlı Postası*, 26 Temmuz 1957, 1.; Kütahya, 18 Temmuz 1957, 1.

kurdelesini kesmiştir. Halk Bankası Kütahya Şubesi, açılışına özel hesap açtıracak müşterilere ikramiyeler ve hediyeler dağıtmıştır⁵⁴⁹. Halk Bankası Kütahya Şubesinin açıldığı günden itibaren müdürlüğünü yapan Sait Onurer'in 1959 yılında emekli olmasının ardından yerine Ahmet Bakioğlu tayin edilmiştir⁵⁵⁰.

Türkiye Eski Muharipler Bankası Anonim Ortaklığı (Muhabank) banka işlemleri, sigortacılık, her çeşit ticaret, komisyonculuk, yüklenme ve temsilcilik yapmak ve bu işlerle ilgili başka teşebbüslerde bulunmak ve merkezi Ankara olmak üzere 50 yıl süre ve beş yüz bin TL sermaye ile 21 Mart 1949 tarihinde kurulmuştur⁵⁵¹. Bankanın Tavşanlı şubesi, Belediyeye ait çiçek palas altındaki işyerinde 1956 yılı sonlarında faaliyete geçmiştir⁵⁵². Banka, açılışa özel yeni hesap açtıran müşterilere çeşitli hediyeler ve ikramiyeler dağıtmıştır⁵⁵³. 1956 yılı sonlarında Tavşanlı'da açılmasına kara verilen bir diğer banka ise Yapı ve Kredi Bankası'dır. 14 Aralık 1956 tarihli Bakanlar Kurulu kararınca Yapı ve Kredi Bankası'nın Tavşanlı'da bir şube açmasına izin verilmiştir⁵⁵⁴.

Türkiye Emlak Kredi Bankası, Bakanlar Kurulu'nun 25 Temmuz 1946 tarihli kararı ile kurulmuştur⁵⁵⁵. 1949 yılında sekiz şubesi bulunan bankanın 46. Şubesi olan Emlak Kredi Bankası Kütahya şubesi, 22 Temmuz 1957 Pazartesi günü hizmete açılmıştır. Bankanın açılışına Vali, milletvekilleri, banka çalışanları ve birçok vatandaş katılmıştır. Banka Müdürü Mustafa Güney, davetlilere hitaben yaptığı konuşmada, bankanın tarihsel gelişimini ve bölgeye sağlayacağı hizmetleri anlatmıştır. Vali Fahrettin Gömülü tarafından resmi olarak açılışı gerçekleştirilen banka, hesap açtıran müşterilere özel ikramiyeler ve hediyeler dağıtarak açılışı daha anlamlı kılmıştır⁵⁵⁶.

Kütahya'da açılması planlanan Kütahya Sanayi Ticaret ve Seramik Bankası beş milyon TL sermaye ile kurulması hedeflenmiştir. Bu banka ile porselen ve fayans

⁵⁴⁹ *Kütahya*, 18 Temmuz 1957, 2.

⁵⁵⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 24 Haziran 1959, 1.

⁵⁵¹ *BCA*. 30.18.1.2 / 118.106.15.

⁵⁵² *Milliyet*, 9 Aralık 1956, 2.

⁵⁵³ *Tavşanlı Postası*, 30 Kasım 1956, 1.

⁵⁵⁴ *BCA*. 30.18.1.2 / 145.100.3.

⁵⁵⁵ *BCA*, 30.18.1.2 / 111.52.1

⁵⁵⁶ *Kütahya*, 22 Temmuz 1957, 1.; *Kütahya Ekspres*, 24 Temmuz 1957, 1.

fabrikası kurmak, Sümerbank kiremit fabrikasını uzun vadeli ve uygun taksitlerle devralıp işletmek, ileride faaliyete geçecek azot fabrikasından elde edilecek yarı hammadde ve atıklardan kimya fabrikası kurmak amaçlanmıştır⁵⁵⁷. Bankaya hissedar olmak isteyenler kısa sürede 486.000 TL'yi toplayarak taahhüt etmişlerdir⁵⁵⁸. Müteşebbis heyet, kurulması planlanan bankaya ortak bulmak için yerel gazetelere ilanlar vererek süreci hızlandırmaya çalışmıştır⁵⁵⁹. Ayrıca, bankadan hisse alma taahhüdünde bulunan kişiler ve taahhüt ettikleri meblağlar da düzenli olarak Kütahya vilayet gazetesinde neşredilmiştir⁵⁶⁰. Ancak, kurulması planlanan Seramik Bankası, bankalar kanununda yapılan düzenlemeler nedeniyle hayata geçirilememiştir⁵⁶¹.

Kütahya'da yukarıda bahsedilen bankaların açılmasıyla birlikte 1957 yılı itibarıyla sigortacılık hizmetlerinin de başladığı görülmektedir. Çiftçiler; sel, dolu ve yangın tehlikeleri nedeniyle zarar görebilecek mahsullerini güvence altına almak amacıyla Şeker Sigorta Şirketi aracılığıyla ürünlerini sigortalatmıştır⁵⁶². Bu şirket, 1960 yılında sigorta kapsamını genişleterek hayvanları da kapsayacak şekilde hizmet vermeye devam etmiştir⁵⁶³.

DP'nin iktidara geldiği 1950 yılından itibaren Kütahya'ya yapılan sanayi yatırımları, şehrin ekonomik ve demografik göstergelerine olumlu yansımıştır. Uzun bir süre zadece Ziraat Bankası'nın hizmet verdiği Kütahya'da, DP döneminde İş Bankası, Pancar Kooperatifleri Bankası, Eskişehir Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Emlak Kredi Bankası, Eski Muharipler Bankası, Halk Bankası gibi yeni bankalar açılmıştır. Bu gelişmeler, esnaf ve vatandaşların finansal ihtiyaçlarına yanıt vererek ticaretin canlanmasına ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmuştur.

⁵⁵⁷ Türk Ticaret Kanunu'na göre kurulması planlanan bankanın toplam sermayesinin yüzde 25'i olan 1 milyon 250 bin TL ortaklar tarafından Emlak Bankası'nın 24 numaralı hesabına yatırımları gerekmektedir. *Kütahya Ekspres*, 11 Şubat 1958, 1.

⁵⁵⁸ *Kütahya*, 28 Ocak 1958, 1.

⁵⁵⁹ *Kütahya*, 8 Şubat 1958, 1.; *Kütahya*, 5 Mart 1958, 3.

⁵⁶⁰ *Kütahya*, 3 Mart 1958, 1.; *Kütahya*, 4 Mart 1958, 1.; *Kütahya*, 5 Mart 1958, 1.; *Kütahya*, 7 Mart 1958, 1.; *Kütahya*, 8 Mart 1958, 1.; *Kütahya*, 10 Mart 1958, 1.; *Kütahya*, 13 Mart 1958, 1.; *Kütahya*, 19 Mart 1958, 1.

⁵⁶¹ *Kütahya Ekspres*, 26 Nisan 1958, 1.

⁵⁶² *Kütahya*, 25 Şubat 1957, 2.

⁵⁶³ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 19 Ocak 1960, 3.

2.3.3. Özel Teşebbüsler

Kütahya'nın sanayi tarihindeki önemli tesislerden biri olan Kütahya Sümerbank Keramik Sanayi, 1924 yılında kurulmuş ve 1935 yılında Sümerbank'a devredilmiştir. Türkiye'nin ilk modern seramik fabrikalarından biri olan bu tesis hem Kütahya'nın ekonomik yapısına hem de seramik sektörünün gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. 1957 yılında fabrikaya zikzak fırını ve suni kurutma makinası eklenmiş, bu teknolojik yenilikler sayesinde fabrika, daha önce yalnızca yaz aylarında faaliyet gösterebilirken, yıl boyunca üretim yapabilir hale gelmiştir. Bu değişiklik, üretim kapasitesini ve fabrikanın ekonomiye katkısını artırmıştır. Fabrikaya gerekli olan seramik toprağı, Kütahya merkeze yaklaşık 3,5 km mesafede bulunan İnköy civarından temin edilmektedir. Yıllık toprak tüketimi yaklaşık 25 bin ton olarak kaydedilmiştir⁵⁶⁴.

Kütahya Toprak Sanayii Türk Anonim Şirketi Kiremit ve Tuğla Fabrikası, Kütahya'da her çeşit toprak ve taş işleriyle ve bunun ürünlerine ait ithalat ve ihracat ticaretiyle uğraşmak amacıyla 25 yıl süre ve 250 bin TL sermaye ile kurulmuştur⁵⁶⁵. 1948'de yapımına başlanan fabrikanın çalışmasındaki gücü sağlayan 75 beygirlik gazojen motorun ikmali 1949 yılı itibariyle yapıp faaliyete hazır durumdadır. İmalat kısmını oluşturan diğer makinalar İtalya'ya sipariş verilmiş ve Türkiye'ye girişi için Türkiye'nin İtalya Elçisi hükümetten ihraç lisansı almıştır⁵⁶⁶.

Gediz ilçesi ekonomisinde önemli bir yer tutan Kömür İşletmeleri Anonim Şirketi, 1948 yılında hizmete başlamış, 1958 yılında anonim şirket statüsüne kavuşmuştur. Merkezi Ankara'da bulunan şirket, yılda ortalama 50-100 bin ton kömür satışı gerçekleştirmektedir. Kaliteli kömürlerin çıkarıldığı işletmenin yıllık üretimi yaklaşık 100 bin ton civarındadır. 10 milyon TL sermayeye sahip şirketin yüzde 35 hissesi devlete aittir. Bölgede yaklaşık 600 kişiye istihdam sağlayan Kömür İşletmeleri Anonim Şirketi, Gediz ekonomisine yıllık 5-6 milyon TL katkı yaparak ilçenin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Gediz Madencilik A.Ş. ve Karaelmas

⁵⁶⁴ Naci Engin. *Kütahya Şehrinin Beşerî ve İktisadi Durumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965, 25.; Gökdül, 187.

⁵⁶⁵ BCA. 30.18.1.2 / 114.47.14.

⁵⁶⁶ *Tavşanlı Postası*, 29 Temmuz 1949, 1.

Madencilik Limitet Şirketi ise Gediz'e bağlı Gökler köyü sınırları içinde faaliyet gösteren bir diğer kömür işletmeleridir⁵⁶⁷.

Kütahya, çiniciliğe elverişli toprakları sayesinde çok eski tarihlerden beri seramik ve çini üretiminin merkezi olmuştur. 1927 yılında Azim Çini Fabrikası'nın sahibi Mehmet Çini, fabrikanın işletmesini çini ustası Hacı Minas'tan devralarak üretime devam etmiştir⁵⁶⁸. Zamanla üretim çeşitliliğini artıran Mehmet Çini ve kardeşi Rıfat Çini, 1951 yılında kiremit ve tuğla üretimine yönelme kararı alarak gerekli makinelerin siparişlerini vermiştir⁵⁶⁹. 1952'de faaliyete geçen fabrika 70 işçi çalışmakta, yılda 4 milyon kiremit, 500 bin tuğla üretmektedir. Kütahya'da bir sonraki yıl faaliyete geçen bir diğer kiremit fabrikası Gönen Kiremit yapım fabrikasıdır. Kömürle çalışan zikzak fırında sahip fabrikada 80 işçi çalışmakta ve yılda bir buçuk milyon kiremit ve 300 bin tuğla imal etmektedir. DP döneminde Kütahya'da açılan bir diğer kiremit fabrikası Koçak kiremit ve tuğla fabrikasıdır. Zikzaklı fırını olan bu fabrikada 90 işçi çalışırken yılda iki milyona yakın kiremit üretilmektedir⁵⁷⁰.

Gediz ilçesi Şaphane nahiyesinde kurulması planlanan Şap Fabrikası'nın temeli, 22 Ekim 1957 tarihinde Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy, Vali, Tugay Komutanı, Sanayi Dairesi Başkanı Ahmet Cemil Conk'un katıldığı törenle atılmıştır⁵⁷¹. İzmit Kâğıt Fabrikası'nın kâğıt ihtiyacını karşılamak üzere yılda 2 bin ton şap üretilecek fabrika iki milyon TL'ye yabancı bir firmaya ihale edilmiştir⁵⁷². Hasta olmasına rağmen törene iştirak eden Vali Fahrettin Gömülü, fabrikanın temelini atılmasından duyduğu mutluluğu dile getirmiş ve fabrikanın bölge halkına hayırlı olmasını temenni etmiştir⁵⁷³. Şap fabrikasının yapımı devam ederken Gediz Belediye Meclisi, tesisin inşa edilmesinde emeği olan Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş. (SEKA) Genel Müdürü Enver

⁵⁶⁷ B. Erguz, 68.

⁵⁶⁸ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 236.

⁵⁶⁹ *Demokrat Kütahya*, 13 Kasım 1951, 3.

⁵⁷⁰ Osman Yalçın, *Kütahya*, (3. Baskı), Özyürek Yayınları, İstanbul, 1975, 21.; Kütahya 1967 İl Yıllığı, 241.

⁵⁷¹ *Kütahya*, 23 Ekim 1957, 1.

⁵⁷² *Kütahya Ekspres*, 18 Ekim 1957

⁵⁷³ *Kütahya*, 25 Ekim 1957, 3.

Atafırat'a fahri hemşerilik unvanı verilmesini kararlaştırmıştır⁵⁷⁴. 1960'a kadar Şap fabrikasına ait sosyal tesisler tamamlanmış ancak fabrikanın bitirilmesi işi yarım kalmıştır⁵⁷⁵. 1966'da Kütahya Valiliği, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü'ne ilettiği genel ihtiyaçlar listesinde yarım kalan fabrikanın durumunu gündeme getirmiş, ancak bu girişimden sonuç alınamamıştır⁵⁷⁶.

2.4. Tarım ve Hayvancılık

2.4.1. Tarım

DP, hükümet programı doğrultusunda, kalkınmanın temelini tarımsal büyüme üzerine kurmuştur. Tarım sektöründeki büyümeyi desteklemek amacıyla uygulanan politika, tarımda makineleşmeyi artırmayı hedeflemiş ve bu süreçte en büyük destek Marshall Yardımları sayesinde gerçekleşmiştir. Bu yardımlar, Türkiye'nin tarım sektöründe modernleşmesine büyük katkı sağlarken, Ziraat Bankası'nın çiftçilere düşük faiz ve uzun vadeli krediler sunması da tarımda yenilikçi teknolojilerin uygulanmasını kolaylaştırmıştır⁵⁷⁷. DP'nin tarım alanındaki hedefleri, Kütahya'da Teknik Ziraat Müdürlüğü çatısı altında hayata geçirilmiştir. Müdürlük, çiftçilerin modern tarım alet ve makinelerine ulaşımını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bu makinelerin bakımını üstlenmiş ve kullanımları hakkında bilgilendirme çalışmaları yürütmüştür. Zirai mücadele çalışmaları ise Tarım Bakanlığı'nın gönderdiği ödenekler ve ilaçlarla yürütülmüş, selektörler aracılığıyla hububatların temizlenmesi sağlanmıştır. Teknik Ziraat Müdürlüğü, Kütahya il sınırları içinde çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan herkese hitap etmek amacıyla kongreler düzenlemiş ve bilgilendirici bir araç olarak yayımladığı "Ziraatin Sesi" gazetesini ücretsiz olarak çiftçilere dağıtmıştır. Meyvecilik çalışmaları kapsamında çeşitli meyve fidanları ilçelere gönderilmiş ve bu fidanların bakımlarını da bizzat müdürlük çalışanları tarafından takip edilmiştir. Meyvecilik alanında gerçekleşen

⁵⁷⁴ Kütahya, 17 Kasım 1958, 1.

⁵⁷⁵ B. Erguz, 69.

⁵⁷⁶ BCA. 30.1.0.0 / 119.756.13, 8.

⁵⁷⁷ Zahide Sungur, "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (14), 2016, 8.; Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım*, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 2008, 78.

bir diğerk gelişme çeşitli bölgelerde düzenlenen teşvik yarışmaları olmuştur. Bu yarışmalar, çiftçileri ödüllendirilirken meyve üretimine de katkı sunmuştur. Bu süreçte Kütahya Valisi Fahrettin Akkutlu, Ziraat Teşkilatı arasında oluşturulan koordineli çalışmalardan ve vatandaşlara sunulan hizmetlerin aksamadan zamanında yapılmasından ötürü, Tarım Bakanlığı'nın teklifi üzerine 25 Temmuz 1955 tarihinde İcra Vekilleri heyetince Takdirname ile ödüllendirilmiştir⁵⁷⁸.

2.4.1.1. Teknik Ziraat Müdürlüğü

Kütahya Vilayet Ziraat Teşkilatı, 22 Ekim 1953 tarihinde Teknik Ziraat Müdürlüğü olarak faaliyete geçmiştir⁵⁷⁹. Müdürlük, bu isim değişikliğinin ardından kapsamlı ve programlı bir çalışma takvimi ile etkin bir şekilde hizmet vermeyi amaçlamıştır. Ancak, bazı eksiklikler çalışma verimliliğini olumsuz etkilemiştir. Örneğin, teşkilatın yalnızca bir araca sahip olması il genelinde personelin çalışma hızını düşürmüş ve çiftçilerin ihtiyaçlarına zamanında yanıt verilmesini geciktirmiştir. Ayrıca, müdürlüğünün işlerini yürüttüğü yerin Hükümet Konağı'ndaki iki odadan ibaret olması hem çalışanların hem de vatandaşların işlerinin kısa sürede çözülmesini geciktirmiştir. Bu nedenle, yeni bir binaya geçişin gerekliliği vatandaşlar ve müdürlük çalışanları tarafından sıkça dile getirilmiştir⁵⁸⁰. Bu doğrultuda Teknik Ziraat Müdürlüğü, Veteriner Müdürlüğü ve Zirai Donatım Kurumu'nun tek bir binada hizmet vermesi amacıyla harekete geçilerek Kışla Meydanı'nda bulunan 500 metrekarelik bir arsa belediyeden 15 bin TL'ye satın alınmış ve Zirai Donatım Kurumu adına tapuya tescil edilmiştir⁵⁸¹.

1956 yılı itibarıyla Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün merkez ilçesindeki teknik kadrosu; Merkez İlçe Müdürü yüksek ziraat mühendisi Şaban Erguz, teknik müfettiş ve bağ-bahçe uzmanı Mehmet Haznedaroğlu, mücadele uzmanı Ragıp Tuncer, mücadele uzman yardımcısı Salih Beyazıt, ekonomi uzmanı Rıfat Ünaydın, makine uzmanı Mustafa Doğan, ziraat teknisyeni Halit Keler, kâtip Ahmet Atamer, merkez köy

⁵⁷⁸ BCA. 30.18.1.2 / 140.70.15.; *Kütahya*, 26 Ekim 1955, 1.

⁵⁷⁹ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğünün 1955 yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1956, 16.

⁵⁸⁰ *Kütahya*, 20 Şubat 1955, 2.

⁵⁸¹ *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğünün 1955 yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1956, 18.

teknik   retmeni Mehmet Ali Berk ve Aslanapa köy teknik ziraat   retmeni Cevdet Alptekin'den oluşmaktadırdır. İlçelerde ise Altıntaş'ta Recep Eker, Emet'te Ahmet Türkmen, Gediz'de Nurettin Ulusoy, Simav'da  mer Ildız ve Tavşanlı'da Macit Akbay ziraat teknisyeni olarak görev yapmıřtır⁵⁸².

Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü,  ift i ve hayvan yetiştiricilerine destek olmak, gerekli bilgileri sağlamak ve çalışmaları koordineli bir şekilde yürütmek amacıyla kongreler düzenlemiştir. Bu kapsamda, 22 şubat 1955 Salı günü saat 13.30'da Saray Sineması'nda gerçekleştirilen Birinci Teknik Ziraat Kongresi'ne merkez, ilçe ve köylerden gelen yüzlerce  ift i, ilçe kaymakamları ve ziraat heyetleri katılmıştır. Kongre, Kütahya Valisi Fahrettin Akkutlu'nun açılış konuşmasıyla başlamış, çiftçilerin dilek ve temennilerinin tespitiyle geç vakitlere kadar devam etmiş ve yine valinin kapanış konuşmasıyla sona ermiştir. Etkinlik sonrası tüm davetliler Saray Lokantası'nda verilen akşam yemeğinde bir araya gelmiřtir⁵⁸³. Kütahya Ziraat Teşkilatı, İkinci Teknik Ziraat Kongresi  ncesinde Zirai Koordinasyon Toplantısı düzenlemiş ve il genelinde tarım ve hayvancılık alanlarında yapılması gerekenler tespit edilmiştir. Toplantı, 28 Ocak 1956 tarihinde Vali şevket Ozanalp'ın başkanlığında yapılmıştır. Toplantıya, Teknik Ziraat Müdürü şaban Erguz, Veteriner Müdürü Hüsnü Kişio lu, Orman İşletme Müdürü Hakkı şahin, Tavukçuluk İstasyonu Müdürü Celal şişli, Toprak Mahsulleri Ofisi Ajans Müdürü Kâmil Demira  gibi üst düzey yöneticiler katılmıştır. Toplantı sonunda aşağıdaki konular görüşülerek karara ba lanmıştır;

1-) Merkezde Teknik Ziraat Müdürlüğü'ne ikişer adet, Tavşanlı ve Gediz Veterinerli i ile Gediz, Emet ve Tavşanlı Ziraat Teknisyenliklerine ve Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) Ajans Müdürlüğü'ne birer adet vasıta tahsisi için ilgili merciler nezdinde girişimde bulunulması,

2-) Vilayet sınırları içerisinde bir meyve fidanlı ı kurulması,

⁵⁸² *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün 1955 yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait  alışma Programı*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1956, 17.

⁵⁸³ *Kütahya*, 23 şubat 1955, 1

3-) Zirai sulama çalışmalarının önemle ele alınması ve teşkilata bir sulama uzmanı kadrosu tahsis edilmesi,

4-) Hayvanların gelecek kış için yem ihtiyaçlarının temini için yeşil yonca ve mısır yem siloları kurulması,

5-) İl genelinde sığır ırklarının ıslahı için Veteriner Müdürlüğü'ne iki adet Montofon boğası tahsis edilmesi ve hayvancılıkla uğraşan üreticilere devlet haralarından ücreti karşılığında 15 Montofon ineği verilmesi,

6-) “Minneaolis Moline Türk” marka traktörlerin vitrinine teşhir edilmesi ve satış amacıyla iki adet traktörün Zirai Donatım Kurumu Kütahya Ajanslığına gönderilmesi⁵⁸⁴.

Ayrıca, toplantı sonunda iki teşvik yarışması düzenlenmiştir. En iyi meyve bahçesi yapanlar arasında düzenlenen yarışmada, Dereköy'den Bekir Gencer ve Parmakören köyünden Hacı Hasan Yılmaz birinci seçilerek 100 TL'lik ödülü ellışer TL olarak paylaşmışlardır. En iyi yoncalık tesis ikramiyesi ise Sabuncupınar İnli köyü ihtiyar heyeti adına muhtar Halil İbrahim'e 100 TL olarak verilmiştir⁵⁸⁵.

Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün ikinci kongresi, 16 Şubat 1956 tarihinde saat 14.00'te Vali Şevket Ozanalp başkanlığında toplanmıştır⁵⁸⁶. 300'e yakın çiftçi ve teşkilat mensubunun katıldığı kongre, valinin açılış konuşmasıyla başlamıştır. Kongreye davet edilen Tarım Bakanı Esat Budakoğlu, Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürü Remzi Aygözler ve DP Kütahya Milletvekili Ali Galip Bubik, kongre üyelerine selam ve sevgilerini bildiren tebrik telgrafı göndermiştir⁵⁸⁷. Müdürlüğü'nün 1957 yılı kongresi, 15 Şubat 1957 tarihinde saat 14.00'te belediye nikah salonunda Vali Fahrettin Gömülü başkanlığında yapılmıştır. Kongreye Ziraat Bakanlığı'nı temsilen Yusuf Öztürk, Ziraat Vekaleti, DP il ve ilçe teşkilat mensupları ve 250'ye yakın çiftçi ve köylü vatandaş iştirak etmiştir⁵⁸⁸. Kongrede dilekler kısmına geçildiğinde söz alan Sabuncupınar Nahiye

⁵⁸⁴ *Kütahya*, 1 Şubat 1956

⁵⁸⁵ *Ziraatin Sesi*, Şubat 1955, 3.

⁵⁸⁶ *Ziraatin Sesi*, Ocak-Şubat-Mart 1956, 1.

⁵⁸⁷ *Kütahya*, 18 Şubat 1956, 1.; *Ziraatin Sesi*, Şubat 1955, 1.

⁵⁸⁸ *Kütahya Ekspres*, 18 Şubat 1957, 1.

Müdürü, selektör makinalarının okul bahçesinde emaneten durduğunu, makinaların daha korunaklı bir yerde olmaları için vilayetçe bir bina yapılması önerisinde bulunmuştur. Gediz ilçesinden Ali Pazaroğlu ise Gediz’de tütün ekimi konusunda iki üç usta ekicinin temin edilmesini ve köylerdeki çiftçilerin tecrübe kazanmaları için teşkilatça birkaç köye biçer döver getirtilmesini talep etmiştir⁵⁸⁹.

Kütahya Zirai Koordinasyon Heyeti, 7 Temmuz 1959 tarihinde vilayet makamında Vali, Teknik Ziraat Müdürü, Veterinerlik Müdürü, Ziraat Bankası Müdürü, Tavukçuluk ve Arıcılık İstasyonu Müdürü, Şeker Fabrikası Ziraat Müdürü, Zirai Donatım Şefi, TMO Ajansının iştirakiyle toplanmıştır⁵⁹⁰. Toplantıda aşağıdaki konular görüşülerek karara bağlanmıştır:

1-) Hava Er Hazırlama okulu sahasında bulunan ziraata elverişli toprakların, tarımsal ürün ve fidan yetiştirilmesi amacıyla kullanılması,

2-) Kurulmakta olan Azot Fabrikası’nın üreteceği gübrelerin doğru bir biçimde kullanımını sağlamak amacıyla bir toprak tahlil laboratuvarı kurulması,

3-) Çiftçilere örnek teşkil etmek ve harman işlerine ücret karşılığında yardım etmek amacıyla, vilayete iki adet biçerdöverin tahsis edilmesi,

4-) 1960 yılı zirai mücadele faaliyetlerinin daha verimli olması amacıyla monilia, ağ kurdu ve iç kurdu hastalıkları ile haşerelerin devlet mücadelesine alınması ve 100 adet motorlu pülverizatörün mücadele mevsiminde Tarım Bakanlığı tarafından tahsis edilmesi

5-) Çiftçileri ihtiyacı olan çeşitli ziraat aletlerinin (araba, pulluk, motopomp, nal mihı ve köstebek tabancası gibi) yeteri kadar Zirai Donatım Kurumu’na tahsis edilmesi ve satışının temin edilmesi.

Teknik Ziraat Müdürlüğü ve Zirai Koordinasyon Heyeti, il genelinde düzenlediği kongre ve toplantıların yanı sıra 1959 yılından itibaren ev hanımlarına yönelik eğitimler

⁵⁸⁹ *Kütahya*, 16 Şubat 1957, 2.; *Kütahya Ekspres*, 18 Şubat 1957, 2.

⁵⁹⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 13 Temmuz 1959, 1.

vererek “ev ekonomisi” alanında çalışmalar yürütmüştür. Bu kapsamda mutfak düzeni, yemeklerin sağlığa uygun ve ekonomik olarak hazırlanması, köy evlerinin ucuz ve kullanışlı şekilde döşenmesi, çocukların bakımı ve beslenmesi gibi konular ele alınmıştır⁵⁹¹. Ayrıca, köylü hanımlar için çeşitli yemek ve tatlıların pişirilmesi, çocuk mamalarının hazırlanması ve çocukların giydirilmesi konularında bilgilendirici eğitimler düzenlenmiştir⁵⁹².

Kütahya Ziraat Teşkilatı, tarım alanındaki eğitimi geliştirmek amacıyla çeşitli kurslar ve eğitim faaliyetleri de düzenlemiştir. Bağcılık ve meyvecilik alanında, Kütahya merkezine bağlı Okçu ve Güveççi köylerinde 36, Emet’te 29, Simav’da 17, Gediz’de 20 ve Şaphane nahiyesinde 54 kişi olmak üzere toplam 156 kişi, fidan dikimi, bakımı, gübreleme, ağaç budama ve yaşlı ağaçların ıslahı gibi konularda eğitim almıştır⁵⁹³. Ayrıca, Tarım Bakanlığı’nın Kulak ve Gözle Eğitim faaliyetleri kapsamında, bakanlık tarafından Kütahya Ziraat Teşkilatına bir adet projeksiyon, fotoğraf makinası, sinema makinası ve jeneratör gönderilmiştir. Amerika’dan temin edilen 80 adet öğretici film, 10 aylık gösterim programı ile merkezde, ilçelerde ve köylerde çiftçilere izletilmiştir. “Kuru Topraklar İçin Su”, “Suyun Kontrolü”, “Toprak ve Elektrik”, “Traktör Bakımı”, “Yarının Kanatları”, “Mısır Ziraatı”, “Çekirge Afeti”, “Melez Mısır” ve “Yün Kooperatifleri” isimli filmler ilçe, köy ve nahiyelerde toplamda 6.655 kişiye gösterilmiş ve bu etkinlik çiftçilerde büyük ilgi uyandırmıştır⁵⁹⁴.

22-26 Temmuz 1959 tarihleri arasında Eskişehir Sulu Ziraat Deneme İstasyonları çalışanları tarafından Teknik Ziraat Müdürlüğü merkez ve ilçe teşkilatları ile çiftçilerin de katılımıyla “Tarla Günü” düzenlenmiştir. Program gereğince birinci gün çiftçilere sulama hakkında bilgi verilmiş, sulama ekipmanları tanıtılmış ve sulama hakkında slaytlar gösterilmiştir. İkinci ve üçüncü gün merkeze bağlı Akse ve Sofu köylerinde; suyun tarla başında tarla içi kanallarına alınması, sulanacak tarlaya ve mahsule göre

⁵⁹¹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 30 Nisan 1960, 1.

⁵⁹² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 30 Nisan 1960, 3.

⁵⁹³ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü 1954 Yılı İcraat ve 1955 Yılı Çalışma Raporu*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1955, 10.

⁵⁹⁴ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğünün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1956, 55.

suyun tatbiki, fazla suların tahliyesi, mahsulün sulamaya uygun olup olmadığının tatbiki, toprak bulguları ve sondalarının kullanılması, toprak numunelerinin alınışı ve pratik olarak sulama yönünden kıymetlendirilmesi gösterilmiştir⁵⁹⁵.

3 Haziran 1958 tarihinde, Ziraat İşleri Genel Müdürü Akif Çakmak başkanlığındaki bir heyet Kütahya'ya ziyarette bulunmuştur. Heyette, Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürü Ramiz Ayözker, Ankara Zirai Araştırma Enstitüsü Müdürü Nejat Berkmen, Toprak Mahsulleri ve İstatistik Genel Müdürlüklerinden birer uzman ile dört Amerikalı ziraat uzmanı yer almıştır. Heyet, Kütahya'nın farklı bölgelerinde tarımsal ürünlerin ekim alanlarını ve mahsul durumunu yerinde incelemiştir. Ziyaretin ardından heyet, Kütahya'daki çalışmalarını tamamlayarak Afyon'a geçmiştir⁵⁹⁶.

2.4.1.2. Tarımsal Üretim

Kütahya'da en çok yetiştirilen tarımsal ürünlerin başında şeker pancarı, buğday ve arpa öne çıkarken⁵⁹⁷, 1955 yılı itibarıyla buğday ve arpanın ekili arazi üzerinde kapladığı alan yüzde 76'ya ulaşmıştır. 1950'lerin ortalarına kadar ekilen arazilerde istenilen seviyede ürün elde edilemezken, Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün tohumlukların ıslahı, toprak işleme becerilerinin artırılması ve tohumlukların ilaçlanarak ekilmesi gibi çalışmaları sonucunda hububat üretiminde bir miktar yükselme kaydedilmiştir⁵⁹⁸. Ancak Aslanapa, Altıntaş, Örencik ve Tavşanlı gibi geniş ovalara sahip bölgelerde büyük çapta tarımsal ekim yapılamamış, bu nedenle çiftçilerin traktör ihtiyacı sınırlı kalmıştır. Bu dönemde çiftçiler en çok pulluk kullanmayı tercih etmiştir. Ziraat Vekaleti tarafından kararlaştırılan “Küçük Çiftçi Ekipmanları Projesi” kapsamında, 1953-1954 yılları arasında çiftçilere beş yıl vadeli taksitlerle pulluk, tırmık, tohum ekme makinası, kültivatör, orak makinası ve çayır biçme makinası gibi tarım alet ve ekipmanları sağlanmıştır. Bu ekipmanlar, Zirai Donatım Kurumu aracılığıyla çiftçilere ulaştırılarak tarımsal faaliyetlerin kolaylaştırılması ve modern tarım uygulamalarının

⁵⁹⁵ Kütahya, 24 Temmuz 1959, 1

⁵⁹⁶ Kütahya, 4 Haziran 1958, 1.

⁵⁹⁷ Engin, 10.

⁵⁹⁸ Şaban Erguz, Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1956, 19.

yaygınlaştırılması hedeflenmiştir ⁵⁹⁹ . 1955 yılı itibarıyla Kütahya ve ilçelerinde kullanılan tarım alet ve makina miktarları Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9: 1955 Yılı İtibariyle Kütahya Merkez ve İlçelerinde Mevcut Olan Tarım Alet ve Makina Miktarları. ⁶⁰⁰

Cinsi	Merkez	Altıntaş	Emet	Gediz	Simav	Tavşanlı	Toplam
Traktör ⁶⁰¹	49	33	4	8	3	13	110
Traktör pulluğu	54	33	5	8	3	13	116
One-Way	8	2	-	-	-	-	10
Disk Harrow	34	18	-	2	-	-	54
Kültivatör	15	5	-	-	-	-	20
Mibzer	19	5	-	1	1	3	29
Çayır makinası	3	-	-	-	-	-	3
Orak makinası	15	50	-	-	-	3	68
Biçer döver	4	3	-	1	1	1	10
Harman makinası	2	-	-	-	-	-	2
Motopomp	18	-	4	4	4	30	60
Trailer	27	20	-	4	2	11	64
Tınaz makinası	8	6	-	-	-	3	17
Tırmık	60	18	20	16	6	40	160
Karasaban	14.250	5.700	8.550	8.550	11.400	8.600	57.050
Pulluk (muhtelif)	6.250	3.820	4.830	4.140	4.200	5.050	28.290
Triyör	17	3	5	15	22	10	72
Selektör	6	3	3	2	2	2	18

Tablo 9’da yer alan veriler incelendiğinde, traktörlerin büyük bir kısmının merkez ilçede yoğunlaştığı, diğer ilçelerde ise sınırlı sayıda yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, çiftçilerin büyük çaplı ekim yapmamaları ve tarımsal faaliyetlerini daha çok geleneksel yöntemlerle sürdürmelerinden kaynaklanmaktadır. Verilerde yer alan karasaban ve pulluk sayılarının fazla oluşu, bu durumu destekler

⁵⁹⁹ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü 1954 Yılı İcraat ve 1955 Yılı Çalışma Raporu*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1955, 15.

⁶⁰⁰ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğünün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1956, 43.

⁶⁰¹ Kütahya’da traktör sayısı 1960’da 125’e yükselmiştir. T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Traktör Anket Neticeleri 1960*, Ankara Basım ve Ciltevi, Yayın No: 411, 1960, 9.

niteliktedir. 1949-1960 yılları arasında Kütahya’da ekilen hububat ve sınai bitkilerin ekim alanları ve elde edilen ürün miktarına dair istatistikler Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10: 1949-1960 Yılları Arasında Kütahya’da Hububat ve Sınai Bitkilerin Ekim Alanları ile Elde Edilen Ürün Miktarları.

Mahsul	1949-1950 ⁶⁰²		1960 ⁶⁰³	
	Ekilen Alan (Hektar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Hektar)	Üretim (Ton)
Hububat				
Buğday	125.475	110.320	158.524	208.853
Arpa	61.650	89.720	58.914	79.105
Çavdar	2.285	2.523	836	1.107
Yulaf	1.505	1.329	1.255	1.678
Mısır	6.120	12.620	3.575	5.363
Darı	325	237	70	37
Sınai Bitkiler				
Tütün	100	90	215	171
Patates	2.600	22.020	2.845	33.760
Pancar	4.638	76.313	7.339	170.218
Soğan	1.125	4.480	1.725	5.970
Sarımsak	267	566	130	691
Susam	301	263	185	134

1949-1960 yılları arasında Kütahya’da hububat ve sınai bitkilerinin ekim arazileri ile elde edilen ürünlerin yer aldığı Tablo 10 incelendiğinde, buğday üretiminde ekilen arazi miktarında kayda değer bir değişiklik olmamasına rağmen, ürün verimliliğinin artmasıyla elde edilen ürün miktarının neredeyse iki katına çıktığı görülmektedir. Bu gelişmenin temel nedeni, 1954 yılında Kütahya’daki 26 köyde 39 çiftçi ailesine süper fosfat temin edilerek 200 dekarlık arazide toplam 3 ton suni gübre kullanılmaya başlanmasıdır. Tarımda modern tekniklerin uygulanmaya başlamasının bir göstergesi olan bu uygulama, toprağın besin değerini artırarak özellikle verimi düşük

⁶⁰² T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1953*, Yayın No:351, Ankara, Mayıs-1954, 114.

⁶⁰³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Zirai Bünye ve İstihsal (1958-1960)*, Yayın No: 421, Ankara, 1962, 50.

arazilerde üretim miktarını önemli ölçüde artırmıştır⁶⁰⁴. Buna karşılık, arpa, çavdar, mısır ve darı gibi hububat türlerinin hem ekim alanlarında hem de üretim miktarlarında azalma yaşanmıştır. Sınai ürünler açısından bakıldığında, tütün üretiminde hem ekim alanlarında hem de elde edilen ürün miktarında yaklaşık iki katlık bir artış meydana gelmiştir. Patates ekim alanlarında büyük bir değişiklik olmamasına rağmen ürün verimliliğinin arttığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde, en dikkat çekici artış ise şeker pancarı üretiminde yaşanmıştır. 1950 yılında 4.638 hektar olan pancar ekim alanları, 1960 yılında 7.339 hektara çıkarak yaklaşık iki katına ulaşmış, aynı dönemde pancar üretimi ise 76.313 tondan 170.218 tona yükselerek iki kattan fazla artış göstermiştir. Ayrıca, soğan üretiminde bir miktar artış kaydedilirken, sarımsak ve susam üretiminde hem ekilen alanlarda hem de elde edilen ürün miktarlarında düşüş yaşandığı tespit edilmiştir.

Kütahya’da sulak araziler ve dağ etekleri gibi hububat ekimine uygun olmayan bölgelerde meyvecilik ve sebzecilik faaliyetleri gelişmiştir. Merkez, Gediz ve Emet ilçelerinde meyvecilik ileri seviyede yapılırken, meyveciliğe elverişli geniş arazilere sahip Simav ve Tavşanlı ilçelerinde bu faaliyetler istenilen seviyeye ulaşamamıştır⁶⁰⁵. Kütahya genelinde meyveciliğin gelişmesi amacıyla 1953 yılında Tarım Bakanlığı tarafından Kütahya’nın 21 farklı noktasında meyve fidanlıkları kurulması planlanmış ve bu doğrultuda gerekli tahsisat ayrılarak çalışmalar başlatılmıştır⁶⁰⁶. Bu kapsamda, Kütahya Merkez’e bağlı Sinerköy’de 100 dönüm, Ağaçköy ve Çalca’da 34’er dönüm, Ahmetoluğu’nda 30 dönüm, Köprüören nahiyesine bağlı İshakçılar’da 77 dönüm, Kükürt’te 175,5 dönüm, Gevrekseydi’de 30 dönüm, Kınık’ta 45 dönüm, Arslanlı’da 65 dönüm, Sabuncupınar nahiyesine bağlı Söğüt’te 26 dönüm ve Avdan’da 30 dönüm; Aslanapa nahiyesine bağlı Ortaca’da 58 dönüm ve Adaköy’de 87 dönüm; Altıntaş ilçesine bağlı Akçaköy’de 50 dönüm; Emet ilçesine bağlı İğdeköy’de 55,6 dönüm ve Kutluhallar’da 50 dönüm; Tavşanlı ilçesine bağlı Ören’de 59 dönüm ve Ilıcasu’da 84,5

⁶⁰⁴ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü 1954 Yılı İcraat ve 1955 Yılı Çalışma Raporu*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1955, 7.

⁶⁰⁵ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğünün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1956, 26-27.

⁶⁰⁶ *Kütahya*, 14 Şubat 1953, 1.

dönüm; Uşak ilçesine bağlı Erice’de 49 dönüm ve Azizler’de 50 dönüm olmak üzere toplam 1.250 dönüm alan üzerinde meyve fidanlıkları oluşturulmuştur. Bu alanlara, bölgeye uygun 21.970 adet çeşitli aşıllı meyve fidanı dikilmiştir. Meyve fidanlıkları, köylüler tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve Ziraat Müdürlüğü tarafından düzenli bakım çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca, meyve fidanlıklarının sulama ihtiyaçlarının karşılanması için iki motopomp, gübreleme için 4 ton Şili nitratı ve ağaçların korunması amacıyla 22 bin metrekaare tel örgü temin edilmiştir⁶⁰⁷.

Kütahya’da meyve yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi amacıyla Teknik ziraat Müdürlüğü tarafından çeşitli yarışmalar düzenlenmiş ve iyi meyve yetiştiren üreticiler ödüllendirilmiştir. 4 Temmuz 1954 tarihinde Çamlıca’da yapılan kiraz teşvik müsabakasında, iyi kiraz yetiştiren çiftçilere 100 TL ödül verilmiştir. 20 Eylül 1954’te Gediz’de yapılan en iyi sofralık üzüm yetiştirme müsabakasında 100 TL ödül verilmiş⁶⁰⁸ bir sonraki yıl yapılan aynı müsabakada en iyi sofralık üzüm yetiştiren üç kişiye 50’şer TL’den toplamda 150 TL ödül verilmiştir⁶⁰⁹. 1956’da Gediz’e bağlı Şaphane nahiyesinde yapılan elma teşvik müsabakasında⁶¹⁰ Osman Erturan’ın yetiştirdiği Amasya elması birinciliği kazanmış ve 60 TL ödül almıştır⁶¹¹. 30 Haziran 1957 tarihinde Çamlıca’da düzenlenen kiraz bayramında, 11 üretici katılmış ve birinciliği Hasan Yangın kazanmıştır. Toplamda 400 TL ödülün verildiği müsabakanın kazananlarına ödülleri Vali Fahrettin Gömülü tarafından taktim edilmiştir⁶¹². 1958’de kiraz mahsulünün az olması nedeniyle, kiraz yerine vişne bayramı düzenlenmiş, 16 üreticinin katıldığı yarışmada en iyi derece alan 5 kişiye ödüllendirilmiştir⁶¹³. Simav kestane teşvik müsabakası 4 Kasım 1959 Çarşamba günü yapılmıştır. Yabancı kestanelikleri ehlileştirmeyi amaçlayan bu

⁶⁰⁷ *Kütahya*, 16 Nisan 1953, 1.

⁶⁰⁸ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü 1954 Yılı İcraat ve 1955 Yılı Çalışma Raporu*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1955, 11.

⁶⁰⁹ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğünün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1956, 30

⁶¹⁰ *Kütahya Ekspres*, 22 Ekim 1956, 1.

⁶¹¹ *Kütahya*, 23 Ekim 1956, 2.

⁶¹² *Kütahya*, 1 Temmuz 1957, 1.

⁶¹³ *Kütahya*, 22 Temmuz 1958, 3. Yarışmayı kazananlar ve aldıkları ödüller şöyledir: 1. İsmail Okumuş- bir adet yaman tipi pulluk, 2. Mehmet Uslu-kültivatör, 3. Kâmil Mecit-Sakarya tipi pulluk, 4. İbrahim Ordukaya-mafsallı tırmık, 5. İsmail Sarı-pulluk uç demiri. *Kütahya Ekspres*, 23 Temmuz 1958, 1.

müsabakada, Vali, Milletvekilleri Ziraat Müdürlüğü çalışanları ve çiftçiler hazır bulunmuştur. Yarışmaya katılan 17 kestane üreticisinden 6'sı başarılı bulunarak Vali tarafından ödüllendirilmiştir⁶¹⁴.

Teknik Ziraat Müdürlüğü, Köprüören nahiyesine bağlı Kızık, Kaya, Dedik ve Ören köyleri sınırları içindeki 2.700 adet ahlut ağacına 5.000 kalem iyi cins armut⁶¹⁵, Simav ilçe merkezi ve Çavdır, Değirmenciler, Demirci, Örenler ve Çaysimav köylerinde bulunan 2.500 yabancı kestane ağacına iyi cins kestane aşılması yapılmıştır⁶¹⁶. Ayrıca, Sekiören köyünde 17 Temmuz 1957'de meyve kurutma fırınının ilk denemesi yapılmış; geleneksel yöntemle 7-8 günde kurutulan vişneler, bu fırın sayesinde 9 saatte kurutularak halka tanıtılmıştır. Fırınların ilerleyen süreçte erik ve elma kurutulması için de kullanılması ve il genelinde yaygınlaştırılması hedeflenmiştir⁶¹⁷.

2.4.1.3. Çiftçiye Destekleme ve Topraklandırma Çalışmaları

DP hükümetleri döneminde, çiftçilerin finansal sorunlarına çözüm sağlama konusunda Ziraat Bankası önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca, Tarım Bakanlığı, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) ve Devlet Üretme Çiftlikleri, tarımsal üretimin sürdürülebilmesi adına Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü'ne gerekli tohumlukları göndererek çiftçilere ihtiyaç duydukları desteği sağlamışlardır. Bunun yanında, Toprak Tevzi Komisyonları, ihtiyaç sahibi köylülere topraklandırma çalışmaları yoluyla destek sunarak kırsal kesimin tarımsal üretime katılımını teşvik etmiş ve köylülerin geçimlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan toprak dağıtımını gerçekleştirmiştir.

Kütahya'da yaşanan doğal afetler, özellikle dolu, yağmur, kuraklık ve yangınlar çiftçilerin büyük zarar görmesine ve tarımsal üretimin düşmesine neden olmuştur. Çiftçilerin yaşadığı bu kaybı önlemek amacıyla 1953 yılında Kütahya Valisi Fahrettin Akkutlu başkanlığında düzenlenen toplantıda, çiftçilerin tohumluk ihtiyaçları tespit edilerek Tarım Bakanlığı'na bildirilmiştir. Bu doğrultuda bakanlık, Kütahya TMO'dan temin edilmek üzere 930 ton buğday, 150 ton arpa tohumu tahsis etmiştir. Teknik ziraat

⁶¹⁴ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 7 Kasım 1959, 1.

⁶¹⁵ *Kütahya*, 11 Nisan 1957, 1.

⁶¹⁶ *Kütahya*, 11 Nisan 1957, 2.

⁶¹⁷ *Kütahya*, 20 Temmuz 1957, 1.

teşkilatı ve mahalli Ziraat bankalarının iş birliği ile Merkez ilçeye 223 ton buğday 50 ton arpa, Altıntaş ilçesine 60 ton buğday, Emet ilçesine 78 ton buğday, Gediz ilçesine 385 ton buğday, Simav ilçesine 65 ton buğday, Tavşanlı ilçesine 120 ton buğday ve 100 ton arpa tohumu dağıtılarak çiftçilerin ihtiyaçları karşılanmıştır⁶¹⁸. 1953 yılı güzlük ekim için 5254 kanun gereğince ve kredi ile 59,5 ton arpa ve 317,9 ton buğday tohumluğu, 1954 yılı yazlık ekimi için ise 279 ton buğday tohumluğu Tarım Bakanlığı tarafından vilayete tahsis edilmiş olup bunun 100 tonu merkez ilçeye, kalan 179 tonu da kalan ilçelere dağıtılmıştır⁶¹⁹.

Tarım Bakanlığı tarafından Polatlı Devlet Üretim Çiftliği'nden Kütahya'ya tahsis edilmiş toplamda 300 ton buğday ve 200 ton arpa tohumluğu, Tohumluk Tevzi Komisyonuna gönderilmiştir. Bu tohumluklardan 100 tonu buğday merkez ilçeye, 10 ton Altıntaş'a, 55 ton Emet'e, 70 ton Gediz'e, 10 ton Simav'a ve 55 tonu ise Tavşanlı'ya gönderilmiştir. Arpa tohumluklarından ise 90 ton merkez ilçeye, 35 ton Emet'e, 40 ton Gediz'e ve 35 ton da Tavşanlı'ya ayrılmıştır⁶²⁰. Ayrıca, ilerleyen günlerde Toprak Mahsulleri Ofisi'nden de 100 ton buğday temin edilerek toplamda 400 ton Buğday il ve ilçe merkezlerine dağıtılmıştır⁶²¹.

Kütahya'da 1957 yılında faaliyetlerine başlayan iki numaralı Toprak Tevzi Komisyonu, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gereğince Kuyucak, Alibey, Gecek, Zemme ve Yalnızsaray köylerinde topraksız 1.681 nüfusluk 480 aileye, toplamda 9.435 metrekare büyüklüğündeki arazinin tapularını 30 Aralık 1958 günü düzenlenen törenle dağıtılmıştır. Toprak Tevzi Komisyonu, 1958 yılı sonuna kadar merkez ilçeye bağlı iki köyde 141, Altıntaş ilçesinin 7 köyünde 600 olmak üzere toplamda 741 hiç topraksız veya az topraklı 2.540 nüfustan oluşan aileleri topraklandırılmıştır. Toprak verilen ve durumu çok kötü olan 24 aileye ise yem ve tohumluk ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla toplamda 73.200 TL kredi desteği sağlanmıştır⁶²². Ayrıca, verilen kredilerin geri

⁶¹⁸ *Kütahya*, 31 Aralık 1954, 1.

⁶¹⁹ *Kütahya*, 21 Şubat 1954, 1.

⁶²⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 17 Ekim 1959, 3.

⁶²¹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 28 Ekim 1959, 1.

⁶²² *Kütahya*, 31 Aralık 1958, 1.

ödemeleri ilk ödeme tarihinden geçerli olmak üzere yirmi yıl vade ve faizsiz eşit taksitlerle verilmiştir. Vadesinden önce ödenen taksitlere yüzde 5 indirim uygulanmıştır⁶²³.

2.4.1.4. 4K Kursları

Ziraat Bakanlığı tarafından zirai kalkınmayı bir sonraki kuşaklara aktarabilmeyi amaçlayan 4K Projesi, Türkiye’de ilk kez 1957 yılında faaliyetlerine başlamıştır. “Kafa, kol, kalp ve kuvvet” kelimelerinin baş harflerinden oluşan 4K teşkilatı, çiftçilikle ilgilenen ve bu alana ilgi duyan kız ve erkek çocuklarını guruplar halinde teşkilatlandırarak, onları en yeni bilgilerle yarının çiftçileri olmaları hedeflenmiştir⁶²⁴. 1958 yılı itibarıyla toplamda 11 vilayetin 35 köyünde faaliyetlerine başlayan bu kurslara 850’si kız, 930’u erkek çocuğu olmak üzere toplam 1.780 çocuk kaydolmuştur⁶²⁵.

Kütahya’da açılması planlanan 4K kurslarının nasıl bir çalışma sistemi ile hareket edeceğini açıklamak üzere 25-28 Şubat 1959 tarihleri arasında bir seminer düzenlenmiştir⁶²⁶. Gerekli bilgilendirme çalışmalarının ardından 4K kursları Kütahya’da ilk kez 1959’da açılmaya başlamıştır⁶²⁷. Kütahya’da açılan ilk 4K kursu, 12 Mart 1959 günü Vali Fahrettin Gömülü İl Ziraat, Veteriner, Orman ve Eğitim müdürleri dışında birçok çiftçinin de katılımı ile Okçu-Güveççi köyünde açılarak faaliyetlerine başlamıştır. Çamlıca 4k gurubuna 60 üye kaydolmuş bu üyelere 9’u arıcılık, 9’u sebzeçilik ve 42 üye de tavukçuluk projelerine katılmışlardır. İdare heyeti seçimlerinde 4K gurubu

⁶²³ *Kütahya*, 31 Aralık 1958, 3.

⁶²⁴ 4K Projesi’nin sembolü dört yapraklı yoncadır ve her yaprak içinde K harfi yer alır. Beyaz ve Yeşil renklerden oluşan sembolde beyaz renk saflık ve erdemli olmayı, yeşil renk ise doğayı vurgular. Her bir harfin amacı ve düşünce yapısı vardır. Kafa: düşünme, karşılaştırma ve planlama, Kalp: asaleti, şefkat, doğruluk ve mertliği, Kol; faydalı ve becerikli olmanın yanında yardım etmeyi, Kuvvet; sağlıklı olmayı, hastalıklardan korunmayı ve çalışmaktan zevk almayı ifade eder. Ayrıca genç çiftçilerde aidiyet duygusu oluşturmak amacıyla her toplantıda okudukları ant vardır. 4K eğitimi alan genç çiftçilerin okudukları ant şöyledir: “*kolumda kuvvet, kafamda bilgi, canımda sağlık, kalbimde sevgi, vatanımın, milletimin yükselmesi için savaşır Allaha şükrederim.*” Gurbet Gökgöz, “Kırsalda Köy Çocuklarını Eğitme Modeli Olarak 4K Projesi”, *II. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi*, 5 (5), Antalya, 2019, 128-129.

⁶²⁵ *Milliyet*, 10 Ocak 1958, 5.

⁶²⁶ *Kütahya*, 13 Şubat 1959, 1

⁶²⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 19 Şubat 1960, 1.

başkanlığına İsmail Kurt, başkan vekilliğine Ahmet Yokuş, sekreterliğe de İbrahim Uygur seçilmiştir⁶²⁸.

Tavukçuluk ve Arıcılık İstasyonu'nda 17-18-19 Nisan 1959 tarihleri boyunca 4K lider eğitim kursu açılmıştır. Tavukçuluk arıcılık, sebzecilik konularında verilen eğitimlere Okçu köyünden Hasan Okçu, Ahmet Yokuş, Kâmil İbiş ile Simav Demirci köyünden Mehmet İnci, Mehmet Peksan ve Ali Pekacar katılmışlardır⁶²⁹. Eğitim sonunda gurup liderlerine istasyonda bulunan kuluçka daireleri, büyütme yerleri ve tavuk kümesleri gezdirilmiştir⁶³⁰.

Demirci köyünde kurulan 4K gurubu aylık toplantısı 21 Haziran 1959 Pazar günü üyeleri, üye velileri ve vatandaşların da katılımıyla yapılmıştır. Toplantıda üyeler dinleyicilere projeleri ile ilgili bilgiler vererek oyunlar ve şarkılar eşliğinde toplantıya son vermişlerdir⁶³¹. Çamlıca 4K başarı günü Okçu-Güveççi köy okulunda yapılmıştır. Üyeler başarı gününe kendi yetiştirdikleri tavuk ve sebzeler ile katılmışlar ve gün sonunda başarılı olan üyelerin seçimi yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre derece alan üyeler: tavukçuluktan İbrahim Uygur, Ali Demir, Remziye Okçu, sebzecilikten Havva Okçu, Mehmet Öztürk, Ali İbiş, arıcılıktan: Ahmet Yokuş olmuştur. Bunların dışında projelerinin başarıyla bitiren 11 üye yeşil bir kurdele ile ödüllendirilmiştir⁶³². Demirci 4K başarı günü 4 Kasım 1959 Çarşamba günü Demirci ilkokulunda yapılmıştır⁶³³. Toplantıya İstiklal Marşı ile başlanmış ve ardından 4K marşı okunmuştur. Başarı gösteren üyelere kurdele, sertifika ve çeşitli hediyeler verildikten sonra Dağ Başını Duman Almış marşı ile başarı gününe son verilmiştir⁶³⁴.

Ziraat Bakanlığı, çiftçi çocukları yetiştirme şubesi 4K müdürü Refik Kokol ve yardımcısı Saadet Bozoğlu beraberindeki Amerikalı müşavir ile Kütahya 4K çalışma guruplarını görmek üzere Kütahya'ya gelmişlerdir. Teknik Ziraat Müdürlüğü'nce

⁶²⁸ *Kütahya*, 16 Mart 1959, 1.

⁶²⁹ *Kütahya*, 21 Nisan 1959, 1.

⁶³⁰ *Kütahya*, 21 Nisan 1959, 3.

⁶³¹ *Kütahya*, 23 Haziran 1959, 1.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 24 Haziran 1959, 1.

⁶³² *Kütahya*, 28 Ekim 1959, 1.

⁶³³ *Kütahya*, 6 Kasım 1959, 1.

⁶³⁴ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 7 Kasım 1959, 1.

hazırlanan program gereği Okçu-Güveççi köyü çalışmalarını inceleyen heyet Kütahya'dan Afyon'a geçmiştir⁶³⁵. İlçe ziraat teknisyenleri ve ziraat öğretmenlerinin 4K konusunda bilgilerinin arttırılması amacıyla 22-23 Şubat 1960 tarihlerini kapsayan iki günlük seminer düzenlenmiştir⁶³⁶. Seminerlerde 4K'nın kuruluş ve çalışma sistemi, amacı ve hedefleri ile Türkiye'de 4K çalışmalarına ait slaytlar gösterilmiştir⁶³⁷.

Kütahya'da açılan üçüncü 4K grubu merkez ilçeye bağlı Dedik köyünde 4 Mart 1960 günü merasimle açılmıştır. Merasiminde teknik ziraat müdürü ve çalışanları, veteriner ve orman işletme, kız sanat enstitüsü müdürleri hazır bulunmuştur. Yapılan seçimler sonunda 4K gurubu idare heyeti başkanlığına Ramazan Zeybek, başkan yardımcılığına Necmiye Özer, sekreterliğe Zekeriya Öncü, eğlence liderliğine ise Hüseyin Şahin seçilerek 1960 yılı çalışmalarına başlamışlardır. Dedik köyü 4K grubuna 13'ü erkek 19'ı kız çocuğu olmak üzere 32 üye kaydolmuştur⁶³⁸.

Birinci yılını doldurup ikinci yılına giren Simav ilçesi Demirci köyü 4K gurubunun 1960 yılı ilk toplantısı 8 Mart 1960'da yapılmıştır. İstişare heyeti, üyeler ve velilerin katıldığı seçim sonucunda 4K gurubu mahalli liderliğine köyün ilkokul baş öğretmeni Tahir Okan, arıcılık projesi liderliğine İbrahim Duran, tavukçuluk projesi liderliğine Hamza Öncü, sebzeçilik projesi liderliğine Mustafa Ergin, kuzu-buzağı büyütme projesi liderliğine Hasan Semiz, toplum projesi liderliğine Sadettin Armutçu seçilmişlerdir. Üyeler arasında yapılan idare heyeti seçimi sonunda Demirci köyü 4K gurubu başkanlığına Kemal Boşal, başkan yardımcılığına Adil Asan, sekreterliğe Kenan Öğütlü, eğlence liderliğine Mehmet Ertaş getirilmiştir⁶³⁹.

2.4.1.5. Zirai Mücadele

Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün 1951 yılı çalışmaları kapsamında 195.802 adet ağaç ilaçlanarak elma ağ kurdu tehlikesinden kurtarılmıştır. 22.120 dekar arazi farelerden, 6.080 dekar arazi çekirgelerden temizlenmiştir. 806 yaban domuzu

⁶³⁵ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 17 Ekim 1959, 1.; *Kütahya*, 16 Ekim 1959, 1.

⁶³⁶ *Kütahya*, 19 Şubat 1960, 1.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 19 Şubat 1959, 1.

⁶³⁷ *Kütahya*, 23 Şubat 1960, 1.

⁶³⁸ *Kütahya*, 7 Mart 1960, 1.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 7 Mart 1960, 1.

⁶³⁹ *Kütahya*, 12 Mart 1960, 1.

öldürülmüş. 5.932 ton tohumluk selektörlerden geçirilerek ilaçlanmış ve çiftçilere dağıtılmıştır⁶⁴⁰. Elma ağ kurdu (Yponomeuta Malinellus) mücadeleleri kapsamında elma, armut, erik ağaçlarına merkez ilçede 71.758 adet meyve ağacı, Emet ilçesinde 50 bin adet meyve ağacı, Gediz’de 10.800 meyve ağacı, Simav’da 13.200, Tavşanlı’da 7.700 olmak üzere toplamda 89.833 meyve ağacı ilaçlanmıştır⁶⁴¹. Elma iç kurdu (Carpocapsa Pomonella) mücadelesi kapsamında merkez ilçede 30 bin, Gediz’de 15 bin, Tavşanlı’da 1.500 olmak üzere toplamda 46.500 meyve fidanı aşılanmıştır. Emet ve Gediz ilçelerinde görülen çekirgeler Ankara Ziraat Mücadele Enstitüsü’ne gönderilerek incelenmiş ve Enstitü talimatı gereğince Emet’in Doğanlar köyünde 310 kg kepek ve 11.800 kg Agrocide kullanılarak 30 dönüm çekirgeli saha ilaçlanmıştır. Kırmızı örümcek ve pamuklu bit mücadeleleri kapsamında il şehir merkezindeki bahçe sahiplerine gereken ilaçlar verilerek 1.500 elma ağacı pamuklu bittten, 1.000 elma ağacı da kırmızı örümceklerden kurtarılmıştır. İlaçlama çalışmalarının tüm il genelinde sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi ve bahçe sahiplerinin ilaçlara daha kolay ulaşabilmeleri amacıyla Kütahya merkezde Bayer (tarımsal ilaç firması) ilaç acenteliği açtırılmıştır⁶⁴².

1955 yılında Kütahya merkez ve ilçelerinde kiraz, elma, vişne ve şeftali ağaçlarında görülen “Monilya” hastalığıyla mücadele çalışmaları üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada merkezde 900 elma, 600 armut, 300 vişne, 200 kiraz, Emet ilçesinde 400 elma, 400 armut, Simav ilçesinde 150 elma, 40 armut olmak üzere toplamda 1.450 elma, 1.040 armut, 300 vişne ve 200 kiraz ağacı ilaçlanmıştır. İlaçlamanın ikinci aşamasında ise merkezde 1.930 elma, 1.275 armut, 1.940 vişne, 300 kiraz, Emet ilçesinde 700 elma, 700 armut, Simav ilçesinde 150 elma, 50 armut olmak üzere toplamda 2.780 elma, 2.025 armut, 140 vişne, 300 kiraz ağacı ilaçlanmıştır. Son aşamada Emet ilçesinde 1.300 elma ve 1.000 armut ağacına uygulanmış ve yapılan tüm ilaçlama çalışmalarında 205 kg Göztaş ve 70 kilo Cupravit ilacı kullanılmış, ilaçlaması yapılan ağaçlarda hastalık görülmemiştir. Aynı yıl tarla faresi ve yaban domuzların

⁶⁴⁰ *Demokrat Kütahya*, 15 Aralık 1951, 2.

⁶⁴¹ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü 1954 Yılı İcraat ve 1955 Yılı Çalışma Raporu*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1955, 16.

⁶⁴² Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü 1954 Yılı İcraat ve 1955 Yılı Çalışma Raporu*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1955, 17.

mahsullere zarar vermesini engellemek amacıyla çalışmalar yürütülmüştür. Bu doğrultuda, Altıntaş ilçesinde 80 dönüm, Emet ilçesinde 650 dönüm, Gediz ilçesinde 2020 dönüm, Simav ilçesinde 116 dönüm, Tavşanlı'da 30 dönüm olmak üzere 3946 dönümlük arazi toplamda 2.655 gram talyum sülfat kullanılarak tarla farelerinden temizlenmiştir. Kütahya merkezde 287, Altıntaş ilçesinde 80, Emet'te 200, Gediz'de 243, Simav'da 200 ve Tavşanlı'da 300 olmak üzere toplamda 1.310 yaban domuzu itlaf edilerek Teknik Ziraat Müdürlüğe bağlı Muzır Hayvan İtlaf Komisyonuna bildirilmiştir⁶⁴³.

Ziraat Müdürlüğü, selektör makinesi olan yerlerle tohumları ücretsiz olarak temizlerken tohumlukların ilaçlanması içinde gerekli ilaçları çiftçilere temin etmiştir. Bu bağlamda 1954 yılı itibariyle cıvalı ve cıvasız olmak üzere 24 ton zirai ilaç çiftçilere dağıtılmıştır⁶⁴⁴. 1959 yılı ekim döneminde ise Sürme ve Rastık hastalıklarını önleme amacıyla 27 ton cıvalı tohum ilacı ziraat teşkilatı tarafından çiftçilere dağıtılmıştır⁶⁴⁵. Merkez ilçeye bağlı Sofu, Sekiören ve Dereköy köylerinde 1960 yılı mart ayı itibarıyla içinde yaprak biti ve kırmızı örümcek yumurtalarını öldürmek üzere meyve ağaçlarında kış ilaçlaması yapılmış olup toplamda 4.600 adet elma, armut, vişne ve kiraz ağacı önlem amacıyla ilaçlanmıştır⁶⁴⁶.

Kütahya merkez, ilçe ve köylerinde yürütülen zirai mücadele hizmetleri, 1969 yılına kadar Ziraat Müdürlüğü tarafından sürdürülmüştür. 1969 yılında kurulan Zirai Mücadele ve Karantina Müdürlüğü, zirai mücadele çalışmalarını devralarak bu alandaki faaliyetlerine devam etmiştir⁶⁴⁷.

⁶⁴³ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1956, 37.

⁶⁴⁴ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1956, 36.

⁶⁴⁵ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 28 Ekim 1959, 1.

⁶⁴⁶ *Kütahya*, 5 Mayıs 1960, 1.

⁶⁴⁷ *Kütahya 1973 İl Yıllığı*, 220.

2.4.2.Hayvancılık

Kütahya’da hayvancılık, tarımdan sonra önemli bir geçim kaynağı olarak öne çıkmıştır. Dağlık, ormanlık ve düzlük arazilerin genişliği, hayvan yetiştiriciliği için elverişli bir ortam sağlamış; büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvancılığının yanı sıra arıcılık ve ipekböcekçiliği de yapılmıştır. Ancak kış mevsiminin uzun ve sert geçmesi, hayvanların beslenmesini ve korunmasını zorlaştırarak birçok hayvanın telef olmasına yol açmıştır⁶⁴⁸. DP döneminde Teknik Ziraat Müdürlüğü ve veteriner teşkilatı, hayvanların bakım koşullarını iyileştirmek, ahırları ıslah etmek ve yemleme imkanlarını artırmak için çiftçilerle iş birliği içinde çalışmıştır. İl Veteriner Müdürlüğü ise hayvan hastalıklarını önlemek ve kontrol altına almak amacıyla etkin tedavi, ilaçlama ve aşılama çalışmaları yapmış, salgınları önlemek için hastalıklı hayvanların itlafını gerçekleştirmiştir⁶⁴⁹.

Bu dönemde hayvancılığın gelişimini teşvik etmek amacıyla çeşitli bölgelerde hayvan sergileri düzenlenmiş, böylece hem hayvanların iyi yetiştirilmesi teşvik edilmiş hem de başarılı yetiştiriciler ödüllendirilmiştir. Arıcılık çalışmalarında, eski usul yöntemlerin yerine fenni arıcılığın benimsenmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda çeşitli kurslar düzenlenmiştir. Bu eğitimlerle arıcılık bölgede gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Kümes hayvancılığı alanındaki faaliyetler ise Tavukçuluk ve Arıcılık İstasyonu tarafından yürütülmüş, istasyon aracılığıyla farklı illerden getirilen cins türler üzerinde ıslah çalışmaları yapılarak kümes hayvanlarının çeşitliliği artırılmıştır.

DP döneminde Kütahya’da hayvancılık alanında kaydedilen en önemli gelişmelerden biri, süt ineklerinin beslenmesine yönelik deneme çalışmalarının yapılması olmuştur. 1958 yılının aralık ayında merkeze bağlı Bölcek, Zığra ve İkizhöyük köylerinde başlatılan ve 9 ay süren bu denemeler, 1959 yılının Ekim ayında sonuçlandırılmıştır. Elde edilen verilere göre, hayvanların başlangıçta 3-4 kg olan günlük süt verimlerinin 8-11 kg’a, 220-280 kg olan vücut ağırlıklarının ise 290-310 kg’a

⁶⁴⁸ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü 1954 Yılı İcraat ve 1955 Yılı Çalışma Raporu*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1955, 13.

⁶⁴⁹ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü’nün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*, Kütahya Vilayet Matbaası, Kütahya, 1956, 49.

ulaştığı görülmüştür. Bu sonuçlar, iyi bakım ve beslenmenin hayvan verimliliği üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymuştur. Bölcek köyünde denemeye alınan iki inek için 9 ayda 1299 TL değerinde yem kullanılmış, karşılığında 2.373 TL değerinde süt üretilmiştir. Böylece, verilen yem ile elde edilen kazanç arasındaki olumlu fark üreticiye önemli bir gelir sağlamıştır⁶⁵⁰. 1950-1960 yılları arasında Kütahya'daki hayvan sayısı ve bu hayvanlardan elde edilen et ve süt miktarları Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11: Kütahya'da 1950-1960 Yılları Arasında Mevcut Hayvan Sayısı ve Bu Hayvanlardan Elde Edilen Et ve Süt Miktarları.

Hayvan Türü	Hayvan Sayısı (Baş)		Et Üretimi (Ton)		Süt Üretimi (Ton)	
	<u>1950</u> ⁶⁵¹	<u>1960</u> ⁶⁵²	<u>1950</u>	<u>1960</u>	<u>1950</u>	<u>1960</u>
Koyun	375.641	447.047	201	200	6.374	7.869
Kıl Keçi	327.381	352.635	268	422	-	10.411
Tiftik Keçi	135.576	193.338	81	113	1.805	2.278
Sığır	267.811	232.627	190	278	-	21.119
Manda	19.052	20.441	19	51	5.713	2.516
At	23.863	25.360	-	-	-	-
Katır	1.627	1.060	-	-	-	-
Eşek	53.321	59.200	-	-	-	-
İnek ⁶⁵³	43.343	232.627	-	278	7.802	21.119

Kütahya'da 1950-1960 yılları arasında hayvan sayısı ve et-süt üretimi verilerinin yer aldığı Tablo 11'i değerlendirdiğimizde, sığır ve katır dışındaki tüm hayvan sayılarında artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Koyun eti üretimi bu dönemde aynı kalırken kıl keçisi, tiftik keçi, sığır ve manda et üretim miktarlarında artış yaşanmıştır. Süt üretimde manda sütü miktarında düşüş yaşanmıştır. Koyun, tiftik keçi sütünde çok ciddi bir artış yaşanmazken inek sütü üretiminde neredeyse dört katlık bir artış

⁶⁵⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 4 Kasım 1959, 1.

⁶⁵¹ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1953*, Yayın No:351, Ankara, Mayıs-1954, 115.

⁶⁵² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Zirai Bünye ve İstihsal (1958-1960)*, Yayın No: 421, Ankara, 1962, 122-132.

⁶⁵³ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1970, 7.

gerçekleşmiştir. İnek süt üretimi miktarındaki bu ciddi artışın, 1958 yılında Bölcek, Zığra ve İkizhöyük köylerinde yapılan inek besleme denemelerinin başarıyla sonuçlanmasıyla ilişkili olduğunu da belirtmek gerekir.

2.4.2.1. Hayvan Sergileri

Cumhuriyetin ilk yıllarında Tarım Bakanlığı, memleket hayvancılığının ıslahı ve gelişimini sağlamak ile hayvan yetiştiricilerini teşvik etmek amacıyla Türkiye'nin çeşitli yerlerinde hayvan sergileri açılmasını kararlaştırmıştır⁶⁵⁴. Bu sergiler, hayvancılıkla uğraşan vatandaşların sahip oldukları hayvanlara daha iyi bakım yapmalarını teşvik ederken, dereceye giren hayvanlar aracılığıyla da para ödülleri kazanmalarına olanak sağlamıştır. Türkiye'nin birçok yerinde düzenlenen sergiler, Kütahya'da genellikle eylül veya ekim aylarında gerçekleştirilmiştir. Sergilere milletvekilleri, ilçe belediye başkanları, kaymakamlar, veteriner teşkilatı ve hayvan yetiştiricileri katılırken, vatandaşlar da derece alan hayvanları ilgiyle takip etmişlerdir.

Kütahya'da gerçekleşen 1952 yılı hayvan sergisi, Vali Vekili, Hukuk İşleri Müdürü ve Tugay Kumandanının da katılımıyla 17 Eylül 1952 günü saat 15.00'te düzenlenen törenle açılmıştır. Sergide, Veteriner Müdürü Ferit Cankoçak, İl Ziraat Müdürü Şaban Erguz ve Merkez Veteriner Müdürü Hüsnü Kişioğlu'dan oluşan hakem heyeti tarafından seçilen hayvanlar, aldıkları derecelere göre ödüllendirilmiştir⁶⁵⁵.

1953 yılı Kütahya At ve Sığır sergisi, 19 Eylül 1953 Cumartesi günü merasimle açılmıştır⁶⁵⁶. Sergi, önceki seneye nazaran daha fazla ilgi görmüş, sergiye kısırak, dişi tay, inek ve düve olarak 320 baş hayvan katılmıştır. Kütahya Veteriner Müdürü ve ilçe ziraat öğretmenlerinden oluşan hakem heyeti huzurunda yapılan seçimler sonunda, 21 hayvan derece almış ve toplamda 950 TL ikramiye dağıtılmıştır. Emet Işıklar köyünden Hasan Çelik'in kısırağı birinci seçilerek 80 TL, Gediz Altıntaş köyünden Murat Eker'in tayı birinci seçilerek 50 TL, Gediz'den Salih Özgen'in ineği birinci seçilerek 75 TL,

⁶⁵⁴ BCA. 30.18.1.1 / 7.13.10, 5.

⁶⁵⁵ *Demokrat Kütahya*, 18 Eylül 1952, 1.

⁶⁵⁶ *Kütahya*, 21 Eylül 1953, 1.

Gediz Kumtaş köyünden Ali Acar'ın düvesi birinci seçilerek 50 TL ödül almışlardır⁶⁵⁷. 1953 yılı itibariyle, Kütahya'da hayvan pazarı ve panayırlarda 2 milyon 644 bin 200 TL tutarında hayvan alım satımı gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, il dışına gönderilen hayvanların toplam değeri ise 1 milyon 300 bin TL olarak kaydedilmiştir⁶⁵⁸.

1954 yılı hayvan sergisi 3 Ekim 1954 Pazar günü Kütahya merkezde yapılmıştır. Sergiye 34 kısırak katılmış, Jandarma Yüzbaşı Talat Polar'ın kısırağı birinci seçilerek 80 TL ödül verilmiştir. Sergiye katılan 59 inekten Şerif Enes isimli yetiştiricinin ineği birinci seçilerek 70 TL ödül almıştır. 31 düveden Ali Şahingil'in düvesi birinci seçilerek 50 TL ödül almıştır⁶⁵⁹.

1955 yılı hayvan sergisi 26 Eylül-2 Ekim tarihleri arasında yapılmıştır. 1 Ekim günü derece alan havanlar tespit edilmiş, 2 Ekim günü ise derece alan hayvan sahiplerine ödülleri takdim edilmiştir⁶⁶⁰. Toplamda bin TL ödülün dağıtılacağı serginin açılış törenine vali, vali yardımcısı ve seçkin davetliler katılmıştır. Şehir bandosunun İstiklal Marşı'nı okumasıyla başlayan sergide vali kısa bir konuşma yapmış ve ardından sergiye katılan hayvanlar incelenmiştir. Hakem heyetinin kararı ile derece alan hayvanlar tespit edilerek ödülleri takdim edilmiştir. Toplamda 14 kısırak derece almış ve 595 TL ödül dağıtılmıştır⁶⁶¹. Ayrıca, 10 inek de derece kazanarak toplamda 405 TL ödül verilmiştir⁶⁶².

1956 yılı hayvan sergisi 13 Ekim günü saat 15.00'te devlet hastanesi önündeki bahçede yapılmıştır. Vilayet Teknik Ziraat Müdürlüğünce organize edilen sergide, derece alan at ve sığır yetiştiricilerine toplamda 2.000 TL ödül dağıtılmıştır⁶⁶³.

1957 yılında gerçekleştirilen hayvan sergilerinde, toplam ikramiyenin 1.610 TL'si at yetiştiricilerine, 1.390 TL'si ise sığır yetiştiricilerine verilmek üzere toplamda 3.000 TL ödül dağıtılmıştır. 1958 yılında ise toplam ikramiyenin 1.000 TL'si at yetiştiricilerine, 2.000 TL'si sığır yetiştiricilerine olmak üzere yine toplam 3.000 TL ödül

⁶⁵⁷ *Kütahya*, 7 Ekim 1953, 1.

⁶⁵⁸ *Hakikat*, 26 Eylül 1953, 3.

⁶⁵⁹ *Ziraatın Sesi*, Şubat 1955, 5.

⁶⁶⁰ *Kütahya*, 14 Eylül 1955, 1.

⁶⁶¹ *Kütahya*, 3 Ekim 1955, 1.

⁶⁶² *Kütahya*, 3 Ekim 1955, 2.

⁶⁶³ *Kütahya Ekspres*, 12 Ekim 1956, 1

verilmiştir⁶⁶⁴. 1959 yılında düzenlenen hayvan sergisinde, at yetiştiricilerine 2.455 TL, sığır yetiştiricilerine ise 3.545 TL olmak üzere toplamda 6.000 TL ödül dağıtılmıştır. 1960 yılında ise at yetiştiricilerine 2.455 TL, sığır yetiştiricilerine 4.545 TL olmak üzere toplamda 7.000 TL ödül verilmiştir⁶⁶⁵.

Simav hayvan sergisi, 20 Eylül 1958 Cumartesi günü saat 11.00’de düzenlenen bir törenle açılmıştır. Törene DP milletvekilleri Emin Topaler, İrfan Haznedar, Mehmet Diler, Simav Kaymakamı Osman Şener, Simav Belediye Başkanı Mustafa Ersoy, mülki ve idari erkan, vatandaşlar ve yetiştiriciler katılmıştır. Sergide, inek grubuna 55, düve grubuna 30 ve dana grubuna 22 baş olmak üzere toplamda 107 baş hayvan kaydedilmiştir. Her gruptaki hayvanların değerlendirilmesi, Veteriner Müdürü, Teknik Ziraat Müdürü ve Bölge Zootekni Uzmanı Necmi Ural’dan oluşan hakem idare heyeti tarafından yapılmış, grupların birinci, ikinci ve üçüncüleri belirlenmiştir⁶⁶⁶.

Kütahya merkez, ilçe ve köylerinde hayvan yetiştiricilerini motive etmek ve yetiştiriciler arasında etkileşimi arttırmak amacıyla yapılan hayvan sergilerinde, 1953 yılı itibariyle toplamda 950 TL olan ödül verilmiştir. Bu rakam; 1955’e gelindiğinde 1.000 TL’ye, 1956’da 2.000 TL’ye, 1957’de 3.000 TL’ye 1959’da 6.000 TL’ye 1960’da 7.000 TL’ye ve 1961’de 8.400 TL’ye yükselerek her geçen sene artış göstermiştir⁶⁶⁷.

2.4.2.2. Tavukçuluk ve Arıcılık İstasyonu

Müessese ilk olarak 1931 yılında İl Özel İdaresi tarafından Kuru Çayır mevkiinde 200 dekarlık bir arazide vişne fidanlığı olarak kurulmuştur. 1937’de Tarım Bakanlığı’na devredilen fidanlık, bu dönemde çalışmalarını çeşitlendirmek ve genişletmek amacıyla 1945’den itibaren “Bahçe Kùltürleri İstasyonu” ismi adı altında faaliyetlerine devam etmiştir⁶⁶⁸. 1952 yılına kadar Tarım Bakanlığı’na bağılı olarak

⁶⁶⁴ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1970, 190.

⁶⁶⁵ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, 194.

⁶⁶⁶ Kütahya, 23 Eylül 1958

⁶⁶⁷ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, 199.

⁶⁶⁸ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 262.

faaliyetlerini sürdüren kurum, Ziraat Vekâleti'nin 28 Kasım 1952 tarihli kararıyla çevresinde düzenlemeler yapılarak “Tavukçuluk ve Arıcılık İstasyonu”⁶⁶⁹ haline getirilmiştir⁶⁷⁰. İstasyon, 1955 yılında 250 hindi, 500 tavuk ve 2.000 civciv kapasiteli üç kümesi ihale yoluyla yaptırırken, 600 tavuk kapasiteli 6 damızlık kümesini ise tesis kendi imkanlarıyla yaptırmıştır. Damızlık işler kapsamında mevcut damızlık hayvanlar dışında Ankara'dan 100 Ligorin (Leghorn) ve 10 New Hampshire cinsinden olmak üzere 200 tavuk, Manisa'dan Amerika menşeli 25 adet hindi ve 8 palamut tavuğu ile 15 Çinçilya (Chinchilla) tavşanı damızlık olarak temin edilmiştir. İstasyona ayrıca, iki kuluçka makinası ve dört adet ana makinası Ziraat Bakanlığı'na tahsis edilmiştir⁶⁷¹.

24-26 Haziran 1959 tarihleri arasında Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde yapılan Birinci Milli Tavukçuluk Komitesi'nde alınan karar doğrultusunda vilayetlerde tavukçuluk komitesi kurulması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, Kütahya'da da bir tavukçuluk komitesi oluşturulmuş ve komite ilk toplantısını 28 Eylül 1959 tarihinde gerçekleştirmiştir. Toplantıda, tavukçuluğun ıslahı ile ilgili kararlar alınmış, il genelinde yumurta, civciv ve horoz temininde yardımcı olma ve tavukçuluğun gelişimi için gerekli adımların belirlenmesi konuları ele alınmıştır. Komite, ikinci toplantısını ise 26 Ekim 1959 tarihinde yapmıştır. Bu toplantıya Vali Fahrettin Gömülü, Teknik Ziraat Müdürü, Tavukçuluk ve Arıcılık İstasyonu Müdürü, Veteriner Müdürü ile tavuk yetiştiricileri katılmıştır. Toplantıda, il genelinde 1960 yılı civciv ihtiyacını tespit edilmiş, vilayet merkezi, ilçeler ve bu ilçelere bağlı en az iki köyde horoz miktarlarının tespiti ve tavuk hastalıklarının teşhisi ile gerekli aşıların yapılması kararı alınmıştır⁶⁷².

1951 yılı itibarıyla Kütahya'nın Simav ilçesinde 24 adet fenni çerçevesi arı kovani bulunurken, yerli usulle yapılan arıcılıkta kullanılan kovan sayısı 2.000'dir. Arıcılık faaliyetlerinde öne çıkan köyler arasında Söğüt ve Karapınar köyleri yer

⁶⁶⁹ *Demokrat Kütahya*, 17 Ocak 1953, 1.

⁶⁷⁰ *Ziraatin Sesi*, Mart, Nisan, Mayıs 1955, 3. Naci Engin. *Kütahya Şehrinin Beşerî ve İktisadi Durumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965, 16.

⁶⁷¹ Şaban Erguz, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1956, 67.

⁶⁷² *Kütahya*, 27 Ekim 1959, 1.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 28 Ekim 1959, 1.

almaktadır⁶⁷³. Gediz ilçesi, yağışlı iklimi ve zengin bitki florası sayesinde arıcılığa oldukça elverişli bir bölgedir. Özellikle Şaphane Dağı ve Murat Dağı eteklerinde yaşayan köylüler, geleneksel yöntemlerle arıcılık yapmaktadır. Ziraat teşkilatı, bölgede arıcılığı geliştirmek amacıyla Muhipler ve Çiltikçi köylerinde fenni arıcılık kursları düzenlemiş, bu sayede modern arıcılık teknikleri öğretilmiştir. Fenni kovanlardan ortalama 20 kg bal elde edilirken, yaz aylarında Murat Dağı eteklerinde seyyar fenni arıcılık yapılarak kovan başına 60-80 kg arasında bal alınabilmektedir⁶⁷⁴.

Kütahya’da arıcılık çalışmalarının geliştirilmesi amacıyla ilçe, köy ve nahiyelerinde çeşitli kurslar açılmıştır. Bu kapsamda, ilk arıcılık kursu Köprüören nahiyesinde açılmış, ardından 21 Nisan 1953 tarihinde Kütahya merkezde bulunan 30 Ağustos İlkokulu’nda yeni bir kurs daha başlatılmıştır. Her gün saat 15.00’te başlayan kursun öğretmenliğini, yüksek ziraat mühendisi Salih Beyazıt üstlenmiştir. Fenni arıcılığın yaygınlaşmasını amaçlayan bu kursların ardından arıcılara sertifikaları verilmiştir⁶⁷⁵. Arıcılık kursları 1955 yılının haziran ve temmuz aylarında Kütahya’nın çeşitli ilçelerinde devam etmiştir. Simav’da 6-11 Haziran tarihleri arasında düzenlenen kursa 22 kişi katılmış ve 10 kişi sertifika almıştır. Şaphane’de 12-18 Haziran tarihleri arasında düzenlenen kursa 20 kişi katılmış ve 10 kişi sertifika almaya hak kazanmıştır. Gediz’de 20-26 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirilen kursa 18 kişi katılmış, 11 kişi sertifika almıştır. Domaniç’te ise 4-11 Temmuz tarihleri arasında düzenlenen kursa 19 kişi katılmış ve 8 kişi sertifikaya layık görülmüştür.⁶⁷⁶

Kütahya’da çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan vatandaşların bilgilendirilmesi amacıyla ücretsiz yayın yapan “Ziraatin Sesi” gazetesi, arıcılık konusunda da önemli bilgileri okuyucularına aktarmıştır. Gazete, kovanda daima genç arı bulundurulmasının önemini vurgularken, yaz aylarında öğle saatlerinde kovanların zarar görmemesi için

⁶⁷³ Cavidan, Saygan. *Simav İlçesi Monografyası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 1951, 30.

⁶⁷⁴ Şaban Erguz. *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü’nün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1956, 61.

⁶⁷⁵ *Kütahya*, 24 Mayıs 1953, 1.

⁶⁷⁶ Şaban Erguz. *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü’nün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*, 51.

gölgelik yapılmasını da tavsiye etmiştir. Ayrıca, yeteri kadar balı olmayan kovanların koyu şeker şerbeti ile takviye edilmesi ve kovanların iyi havalandırılmasının gerekliliği de arıcılara duyurulmuştur⁶⁷⁷. 1954 yılı itibarıyla Kütahya merkez ve ilçelerinde bulunan kovan sayısı ve bu kovanlardan elde edilen bal ve bal mumu miktarları Tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12: 1954 Yılı İtibariyle Kütahya Merkez ve İlçelerinde Mevcut Arı Kovanı Sayısı ve Elde Edilen Mahsul Miktarı.⁶⁷⁸

İlçe	Yerli Kovan (Adet)	Fenni Kovan (Adet)	Bal (Kg)	Bal Mumu (Kg)
Merkez	3.500	236	1.200	375
Altıntaş	450	-	550	45
Emet	2.750	17	10.345	1.600
Gediz	950	6	-	-
Simav	2.550	30	3.230	258
Tavşanlı	1.900	60	4.760	850
Toplam	12.100	349	20.085	3.128

Tablo 12’den de anlaşıldığı üzere, 1954’de Kütahya merkez ve ilçelerinde bulunan 12.100 yerli ve 349 fenni kovandan elde edilen toplam bal miktarı 20.085 kg’dır. 1965 yılına gelindiğinde yerli kovan sayısı 11.955’e düşmüş fenni kovan sayısı da 562’ye yükselmiş ve alınan bal miktarı 22.330 kg’a yükselmiştir⁶⁷⁹. Yine 1954’de 3.128 kg bal mumu elde edilirken 1965’te bu sayı 9.850 kg’a yükselmiştir.⁶⁸⁰

2.4.2.3. Salgın Hayvan Hastalıkları ile Mücadele

DP döneminde Kütahya’da, hayvanlarda görülen bulaşıcı hastalıkların önlenmesi amacıyla İl Veteriner Teşkilatı disiplinli ve sıkı bir çalışma programı uygulamıştır. 1950 yılında Kütahya merkez, ilçe ve köylerinde görülen ruam hastalığını önlemek için yaklaşık iki ay süren çalışmalar sonucunda toplamda 20 bine yakın at, katır ve merkep

⁶⁷⁷ Ziraatin Sesi, Mart-Nisan-Mayıs, 1955, 3.

⁶⁷⁸ Şaban Erguz. *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü 1954 Yılı İcraat ve 1955 Yılı Çalışma Raporu*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1955, 13-14.

⁶⁷⁹ Naci Engin. *Kütahya Şehrinin Beşerî ve İktisadi Durumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965, 16.

⁶⁸⁰ Engin, 17.

tedavi edilmiştir. Özverili ve programlı olarak sekiz ekip halinde çalışan veteriner ve sağlık memurları, il genelinde hastalıklı hayvan sayısını 200'e kadar düşürmüş; Tavşanlı, Simav, Gediz ilçelerinde ise hiç vaka gözlemlenmemiştir⁶⁸¹. Genellikle tek tırnaklı hayvanlarda görülen ve insanlar için de ölümcül olabilen ruam hastalığıyla Kütahya ili çevresinde eylül ayı içinde tekrar mücadele başlatılmış ve bu mücadeleye 5 veteriner 12 sağlık memuru tayin edilmiştir. Toplamda 16.314 hayvan muayene edilmiş, şüpheli olarak değerlendirilen 161 hayvan itlaf edilmiş ve hayvan sahiplerine 30.845 TL tazminat ödenmiştir. Ayrıca 16.153 hayvan için sağlık şahadetnamesi düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, muhtelif bölgelerde görülen şarbon, yanıkara, uyuz, çiçek hastalığı, distomatosis, keçi ciğer ağrısı ve kıl kurdu gibi diğer hastalıklarla da etkin bir şekilde mücadele edilmiştir. Bu kapsamda şarbona karşı 35.265, yanıkara karşı 2.367, uyuz karşı 6.310, çiçeğe karşı 4.260, distomatosis karşı 500, keçi ciğer ağrısına karşı 2.652 ve kıl kurduna karşı 840 olmak üzere toplamda 52.194 büyük ve küçükbaş hayvana aşı uygulanmıştır. Ayrıca İzmir, Manisa, Aydın ve Denizli gibi illerden Kütahya'ya getirilen hayvanlar veteriner hekimlerce titizlikle muayene edilerek hastalıkların bölgeye yayılmasının önlenmesi için azami gayret gösterilmiştir⁶⁸².

1951'de Kütahya'da yayılan Şap hastalığına karşı alınan sıkı önlemler sayesinde hastalık sadece 30 köyde görülmüştür. Dönemin yerel gazeteleri hastalığın ciddiyetini vurgulamak için vatandaşları uyararak hastalığın tespit edildiği durumlarda hemen yetkililerle irtibat kurulması gerektiğine dikkat çekmiştir⁶⁸³. Aynı yıl, insanlara da sirayet edebilen ve öldürücü olan şarbon hastalığı 6 köyde tespit edilmiş ve bu köylerdeki tüm hayvanlar aşılanarak hastalığın yayılması önlenmiştir. Ayrıca, önceki yıllarda rastlanan yanıkara hastalığına karşı, tekrar çıkması muhtemel 21 köyde 6.378 sığira koruyucu olması amacıyla aşılama yapılmıştır⁶⁸⁴.

⁶⁸¹ *Hakikat*, 9 Aralık 1950, 2.

⁶⁸² *Hakikat*, 15 Aralık 1950, 3.

⁶⁸³ *Hakikat* gazetesi, şap hastalığına karşı vatandaşları şu yazıyla uyarmıştır: “*Dikkat! ŞAP HASTALIĞI VAR. Çatal tırnaklı hayvanları köyünden çıkarma ve hariçten köyüne çatal tırnaklı hayvan sokma. Hastalık çıkarsa hemen hükümete haber ver.*” *Hakikat*, 21 Temmuz 1951, 3.

⁶⁸⁴ *Hakikat*, 25 Ağustos 1951, 1.

1952 yılında hayvan sağlığını koruma amacıyla Kütahya merkez, ilçe ve köylerde 222 uyuz banyosu yaptırılmış ve koruyucu maksatla 180.810 büyük baş hayvan banyo işleminden geçirilmiştir. Ayrıca, 12.763 baş hayvan şarbon hastalığına, 13.974 baş sığır ise yanıkara hastalığına karşı aşılanmıştır. Bu dönemde, 2.648 boğa, 46 manda, 4.273 koç ve 4.652 teke önlem almak amacıyla kısırlaştırılmıştır⁶⁸⁵. 1953'de 98 köyde 98.00 küçük baş hayvan banyo ilaçlamasına tabi tutulmuş, 70 köyde 130 bin adet kelebek hapı ile hayvanların ilaçlanması sağlanmıştır. 77.109 koyun, 51.363 keçi, 33.821 sığır, 1.456 manda, 1.451 at, 2.328 merkep toplamda 157.508 baş hayvan koruyucu olarak dalak aşısına tabi tutulmuş⁶⁸⁶, 39.364 baş koyun bit, kene ve uyuza karşı ilaçlanmıştır⁶⁸⁷.

Tavukçuluk İstasyonu Ziraat Öğretmeni Mehmet Ali Berk, tavuklar için ölümcül olan ve cüsseli havvaları da öldürebilecek bir hastalık olan tavuk kolerası hakkında vatandaşları bilgilendirmek amacıyla bir yazı kaleme almıştır. Kütahya gazetesinde yayınlanan yazının içeriğinde hastalığın ilerleme şekli ve alınması gereken önlemler konusunda vatandaşlara detaylı bilgiler verilmiştir⁶⁸⁸.

Özellikle kış aylarında koyunlarda görülen Kelebek, Mide, Bağırsak ve Akciğer kıl kurdu hastalıklarını önlemek amacıyla, koyunlara kelebek kapsülü, kıl kurdu hapı, göktaş mahsulü ve akciğer kıl kurdu ilaçlamaları yapılmıştır. Bu ilaçlama işlerinin çoğunlukla kış aylarında yapılması uzmanların bölgeye gitmesini zorlaştırdığı için İl Veteriner Müdürü Hüsnü Kişioğlu, ilçelerde ve bazı köylerde bizzat tetkiklerde bulunmuştur. Kişioğlu, bölgede yaptığı incelemelerde salgın hastalıklarından kaynaklı zaiyatın tahmin ettiklerinde az olduğunu, köylü vatandaşların daima veteriner dairesi ile yakın temas halinde olmaları tavsiyesinde bulunmuştur⁶⁸⁹.

1955 yılının ilk ayından itibaren, Kütahya merkez, ilçe ve köylerinde çeşitli hastalıklara karşı farklı türden 200 bin baş hayvan, İl Veteriner Müdürlüğünde görevli

⁶⁸⁵ *Hakikat*, 9 Mayıs 1953, 3.

⁶⁸⁶ *Kütahya*, 21 Eylül 1953, 2.

⁶⁸⁷ *Hakikat*, 26 Eylül 1953, 3.

⁶⁸⁸ *Kütahya*, 6 Aralık 1953, 1

⁶⁸⁹ *Kütahya*, 20 Nisan 1954, 1.

veteriner Feyzullah Tecan öncülüğünde tek tek muayene edilerek aşılanmış veya ilaçlanmıştır⁶⁹⁰. 1957-1960 yılları arasında Kütahya sınırları dahilinde görülen hayvan hastalıkları ve ilaçlama çalışmalarına dair istatistikler Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo 13: Kütahya'da 1957-1960 Yılları Arasında Çeşitli Hastalıklar Sebebiyle Ölen ve Aşılanan-İlaçlanan Hayvan Sayıları.

Hastalık Türü	1957		1958		1959		1960	
	Ölen Baş	Aşılanan-İlaçlanan	Ölen Baş	Aşılanan-İlaçlanan	Ölen Baş	Aşılanan-İlaçlanan	Ölen Baş	Aşılanan-İlaçlanan
Şarbon ⁶⁹¹	213	18.789	152	9.339	179	31.879	168	28.686
Yanıkara ⁶⁹²	18	2.003	11	2.065	23	4.897	31	1.968
Enterotoxemia ⁶⁹³	9	180	16	2.898	37	802	62	3.361
Keçi Cığer Ağrısı ⁶⁹⁴	203	11.931	935	94.629	711	28.428	427	11.180
Şap ⁶⁹⁵	1.602	260.018	10	1.595	-	-	17	10.241
Koyun ve Keçi Çiçeği ⁶⁹⁶	904	85.688	182	33.635	168	20.039	108	8.478

Kütahya'da 1957-1960 yılları arasında hayvanlarda görülen salgın hastalıklara dair istatistiklerin yer aldığı Tablo 13'ten anlaşılacağı üzere, Şarbon hastalığı sebebiyle ölen hayvan sayısı 1957'de en yüksek seviyeye çıkmış, alınan önlemler ve aşılama çalışmaları sayesinde 1960'a kadar dalgalı da olsa bir düşüş yaşanmıştır. Koyun, kuzu ve buzağların bağırsaklarının zehirlenmesi ile ortaya çıkan Enterotoxemia hastalığı

⁶⁹⁰ Kütahya, 3 Ekim 1955, 2.

⁶⁹¹ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, 80-83.

⁶⁹² T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, 98.

⁶⁹³ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, 100.

⁶⁹⁴ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, 108.

⁶⁹⁵ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, 111,112.

⁶⁹⁶ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, 117.

1957’de 9 hayvanın ölümüne sebep olurken 1960 yılına kadar ölüm sayısı sürekli artış göstermiştir. Yanıkara hastalığı bir dönem düşüş gösterse de aşılamalara rağmen artmıştır. Keçi ciğer ağrısı hastalığında 1958’de hem ölen baş sayısında hem de aşılanan baş sayısında ciddi artış yaşanmıştır. Hastalık 1958-59-60 yıllarında düşüş göstermiştir. Şap hastalığı, 1957’de zirve yaparak ciddi bir tehlike yaratmıştır. 904 baş hayvanın öldüğü 1957 yılında 85.688 baş hayvan ilaç ve aşı tedavisi uygulanmıştır. 1958 yılına gelindiğinde şap hastalığından ölen hayvan sayısı 10’a düşmüş 1959’da hiç ölüm yaşanmamıştır. Koyun ve keçi çiçeği hastalığı 1957’de 904 baş hayvanın ölümüne sebep olurken 1958-59-60 yıllarında hem ölüm sayısında hem de aşılama ve ilaçlama sayısında düşüş yaşanmıştır. 1957-1960 yılları arasında toplam 58 hayvan kuduz nedeniyle ölmüş 217 hayvana kuduz aşısı yapılmıştır⁶⁹⁷. Yine aynı yıllarda, 52 baş hayvan uyuz nedeniyle ölmüş, 13.431 baş hayvan ilaçlanmıştır⁶⁹⁸.

1957 yılında il merkezi ve çeşitli köylerde ciddi tehlike yaratan Şap hastalığının önlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla Veteriner Hekim Feyzullah Tecen tarafından Kütahya (vilayet) gazetesinde uzun bir yazı dizisi yayınlanmıştır⁶⁹⁹. Bu yazı dizisinde; hastalığın meydana geldiği yerlerde stok halinde dezenfektan bulundurulması, hastalık bulaşan hayvanların burun, meme ve ayaklarının kaynatılmış sularla temizlenmesi gerektiği ile ahırlarda bulunan gereksiz eşyaların yakılarak yok edilmesi gibi önlemler yer almıştır⁷⁰⁰. 1957 yılında, 1602 baş hayvanın ölümüne neden olan bu hastalık, Veteriner Müdürlüğü’nün aldığı önlemler sayesinde büyük ölçüde önlenmiştir.

⁶⁹⁷ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, 125-126.

⁶⁹⁸ T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1960*, 141-142.

⁶⁹⁹ Kütahya, 19 Temmuz 1957, 3.; Kütahya, 20 Temmuz 1957, 3. Kütahya, 22 Temmuz 1957, 3.

⁷⁰⁰ Kütahya, 24 Temmuz 1957, 1. Şap hastalığının önceki yıllara nazara daha yıkıcı olması nedeniyle Kütahya (vilayet) gazetesi vatandaşların dikkati üzerine şu yazıyı paylaşmıştır: “*Dikkat. Vilayetimizin çift tırnaklı olarak (sığır, manda, koyun, keçi) hayvan mevcudu bir milyon baştan fazla olup yılda sağladığı iş verimi ve diğer gelir miktarı (et, süt, deri, yün, yapağı, tiftik vs. 70 milyon TL’den fazladır. Gereken tavsiye ve tedbirler tatbik edilmediği takdirde meydana gelecek zarar milyonları aşacak ve bu servet heder olacaktır. Zararın ehemmiyetine binaen her vatandaşın bu hastalığa karşı önem göstermesi ve bu amaçla veteriner teşkilatı ile iş birliği yapması menfaat icabı olduğu kadar bir memleket borcudur.*” Kütahya, 26 Temmuz 1957, 1.

2.5. Ormanlar

DP'nin iktidara geldiğinde ele aldığı konulardan biri, ormanların korunması ve yaygınlaştırılması olmuştur. Bu çerçevede yapılan çalışmalar; ormanların yangınlardan korunması, orman yollarının inşası, ağaçlandırma çalışmalarının arttırılması ve köylü vatandaşların zamanında ve ucuz kereste ve odun temin edebilmelerini sağlamayı amaçlanmıştır⁷⁰¹.

Kütahya Orman İşletme Müdürlüğü, 1943 yılında Eskişehir Orman Baş Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulmuştur⁷⁰². Ardından, Tavşanlı Orman İşletme Müdürlüğü de 24 Nisan 1944 tarihinde aynı müdürlüğe bağlı olarak faaliyete geçmiştir⁷⁰³. DP iktidarından önce kurulan bu iki işletme, Orman Bakanlığına bağlı olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu iki orman işletmesi, Kütahya il ve orman sınırlarının geniş olması nedeniyle randımanlı bir şekilde çalışmamıştır. DP iktidarı döneminde çalışmaların daha hızlı ve kapsamlı olması için işletme sayılarında artış yapılmıştır. Bu doğrultuda, Gediz Devlet Orman İşletmesi⁷⁰⁴ 1 Ocak 1955'de⁷⁰⁵, Emet Orman İşletmesi 1 Ağustos 1958'de,⁷⁰⁶ Simav Orman İşletmesi, 1 Ağustos 1958'de Balıkesir Orman Baş Müdürlüğüne bağlı olarak kurulmuştur⁷⁰⁷.

Kütahya merkez dahil olmak üzere faaliyet halinde olan beş orman işletmesi, orman yangınlarının önlenmesi ve zamanında söndürülmesi için gereken tedbirleri almıştır. Bu kapsamda Kütahya sınırları dahilindeki çeşitli orman mntıkalarında altı

⁷⁰¹ Nadir Yurtoğlu, “Demokrat Parti (DP) Döneminde Türkiye’de Orman Politikaları (1950-1960)”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 114.

⁷⁰² Kütahya Orman İşletmesine bağlı altı bölge şefliği bulunmaktadır. Bu şeflikler; Merkez, Sabuncupınar, Çöğürler, Dumlupınar, Keçiller, Örenköy’de bulunmaktadır. Kütahya 1967 İl Yıllığı, 242.

⁷⁰³ Tavşanlı Orman İşletmesine bağlı altı bölge şefliği bulunmaktadır. Bu şeflikler; Merkez, Alabarda, Balıköy, Korucuk, Dereçarşamba, Domaniç, Tunçbilek bölge şeflikleridir. Kütahya 1967 İl Yıllığı, 252.

⁷⁰⁴ Gediz Orman İşletme Müdürlüğü, 2 Ocak 1955’den itibaren Simav ilçe hudutlarını da içine alacak şekilde faaliyete geçmiştir. 1 Ağustos 1958’de Simav Orman İşletmesi kurulduğu için Gediz Orman İşletmesi Simav hudutları dahilindeki ormanları Simav Orman İşletmesine devretmiştir. Bilsen Erguz. *Gediz Monografyası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 1965, 65.

⁷⁰⁵ İşletmeye bağlı beş bölge şefliği bulunmaktadır. Bu şeflikler; Merkez, Muratdağı, Çayçinge, Karadona, Sorgun şeflikleridir. Kütahya 1967 İl Yıllığı, 244.

⁷⁰⁶ İşletmeye bağlı altı bölge şefliği bulunmaktadır. Kütahya 1967 İl Yıllığı, 246.

⁷⁰⁷ İşletmeye bağlı altı bölge şefliği bulunmaktadır. Bu şeflikler; Merkez, Naşa, Kınık, Kiçir, Aksaz, Söğüt şeflikleridir. Kütahya 1967 İl Yıllığı, 250.

yangın kulesi ve kulübesi yaptırılmış ve bu kuleler telefon hattı ile en yakın işletme merkezine bağlanmıştır. Yangın çıkabilecek iklim koşullarında ise bu kulelerde daimî olarak bir gözcü bulundurulmuştur. Müdürlüğe ait bir pikap yangın söndürme tertibatları ile yangın çıkma ihtimalinin en yüksek olduğu bölgeye konuşlandırılarak olası yangın durumuna en kısa zamanda müdahale ile yangının yayılması önlenmiştir. 1950'den itibaren Kütahya Orman İşletmesi tarafından muhtelif orman alanlarında 13 adet bakım memur evi yaptırılmıştır. Bu bakım evlerinde ailesiyle birlikte iki bakım memuru oturmaktadır. Bu sayede orman içinde yaşanabilecek olumsuzluklar karşısında daimî bir kontrol ünitesi oluşturulmuştur. Bakım evleri, bölge merkezleri ve işletme müdürlüğüne telefon hatları ile bağlantılıdır. Bu bağlantının sağlanabilmesi için 1952-1954 yılları arasında 250 km'lik telefon hattı çekilmiştir⁷⁰⁸.

1951 yılı itibariyle Kütahya merkezde, Hıdırlık, Kavaklı ve Mezbahane önü mevkilerinde toplam üç bölgede ağaçlandırma çalışmaları planlanmıştır. Bu planlama doğrultusunda dikilen ağaçların yüzde doksanını Akçaağaç oluştururken, ileride açılacak olan Taras yoluna ise Meşe ağacı tohumları ekilmiştir. Ekim işlemleri tamamlandıktan sonra, ekilen ağaçların sulanması ve bakımının sağlanması amacıyla bir bekçi görevlendirilmiştir⁷⁰⁹. Aynı yıl içinde, ormana bağlı olarak orman içi veya orman kenarında yaşayan vatandaşlara, kışlık yakacak odun, inşaat kerestesi ve tomruklar düşük bir bedelle tahsis edilmiştir. Odun fiyatları 36 TL'den 17 TL'ye düşürülmüş ve köylüden alınan idare masrafları da yarıya indirilmiştir⁷¹⁰. 1953 yılında, Kütahya Belediye Başkanı Mehmet Özbilen'in çabalarıyla İtfaiye bahçesi, Hıdırlıkaltı ve Hisar mevkilerinde ağaçlandırma çalışmaları gerçekleştirilmiş ve ormanlık arazi ile mesire alanları genişletilmiştir⁷¹¹.

Kütahya merkez ve ilçelerinin ormanlık ve yeşil bir görünüme kavuşması için yapılan çalışmalara, ilerleyen yıllarda Teknik Ziraat Müdürlüğü de katkıda bulunmuştur. Müdürlüğün 1956 yılı çalışmaları kapsamında; merkezde Zeryen-Müderriş yoluna ve

⁷⁰⁸ *Ziraatin Sesi*, Şubat 1955, 6.

⁷⁰⁹ *Hakikat*, 25 Ağustos 1951, 4.

⁷¹⁰ *Hakikat*, 8 Eylül 1951, 3.

⁷¹¹ *Demokrat Kütahya*, 14 Temmuz 1953, 1.

Simav ilçesinin şehir içi ile sağlık yurduna 450 adet Akasya, 150 adet Sophora, 50 adet Mazı ve 1.600 adet Gladiçya fidanı dikilmiştir. Ayrıca, ihtiyaç sahibi vatandaşlara 2.500 kavak fidanı dağıtılmıştır⁷¹².

Kütahya il sınırları içinde faaliyetlerini sürdüren Orman İşletmeleri, ağaçların korunması ve ağaçlandırma bilincinin artırılması amacıyla “Ağaç Bayramı” adı altında çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Bu bayramlardan biri, 1 Nisan 1955 tarihinde Gediz ilçesinin Topkaya mevkisinde gerçekleştirilen törenle kutlanmıştır. İlçede ilk kez düzenlenen bu etkinliğe, Orman İşletme Müdürü ve ilçe Kaymakamı Abdullah İğneciler’in yanı sıra ilk ve ortaokul öğrencileri, memurlar, nahiye müdürleri ve kalabalık bir halk topluluğu katılmıştır. Tören, İstiklal Marşı’nın okunmasıyla başlamış Abdullah İğneciler’in konuşmasıyla devam etmiştir. İğneciler konuşmasında, ağaç bayramının hazırlanmasında katkısı olan Orman İşletme Müdürlüklerine ve belediyeye ayrıca teşekkür etmiştir. Gediz Orman İşletme Müdürü’nün kısa ve anlamlı konuşmasını ardından öğrencilerin şiirler okumuş ve etkinlik ağaç dikimiyle sona ermiştir⁷¹³. Yaklaşık bir yıl sonra, 26 Mart 1956 Salı günü Beşikkaya’da gerçekleştirilen ağaç bayramına, başta Vali Şevket Ozanalp olmak üzere askeri ve mülki erkan da yer almıştır. Saat 14.30’da bandonun İstiklal Marşı’nı icra etmesiyle başlayan etkinlikte Ozanalp, ormanların insan ve memleket için taşıdığı önemi vurgulayarak, “*Memleketin müdafaası, sıhhati ve güzelliği için zaruri olan kısaca canlının barınması için bizlere su ve hava kadar lazım olan ağacın bayramını açıyorum. Hepinize kutlu olsun*” sözleriyle konuşmasını tamamlamıştır. Kütahya Orman İşletme Müdürü İsmet Velioğlu ise konuşmasında Türkiye’nin ormanlık arazi bakımından fakir bir ülke olduğunu belirterek, ormanlık alanların hızla çoğaltılması gerektiğini ifade etmiştir⁷¹⁴.

⁷¹² Kütahya, 11 Nisan 1957, 2.

⁷¹³ Kütahya, 4 Nisan 1955, 2.

⁷¹⁴ Kütahya, 27 Mart 1956, 1.

2.6. Madenler

Kütahya, maden yataklarının zengin ve çeşitli olduğu bir coğrafyada yer almaktadır. Linyit, Manyezit ve Bor mineral rezervinin oldukça yüksek olduğu Kütahya’da, bu madenler dışında Şap, Mermer, Demir, Antimuan, Krom, Baryum, Manganez ve Kurşun yatakları da bulunmaktadır⁷¹⁵.

Tavşanlı ilçesinde bulunan Tunçbilek kömür yatakları, Kütahya-Balıkesir demiryolunun kuzeyinde, Tavşanlı istasyonuna 17 km mesafede yer alır. 22 Mayıs 1943 tarihinde açılan⁷¹⁶ işletmede yaklaşık 100 milyon ton kömür rezervi bulunmaktadır. Kömür yataklarının kalitesi düşük olduğundan yanına kurulan termik santralle bu kömürlerden istifade edilmektedir⁷¹⁷. Değirmisaz linyit ocağı ise 1938’de kamulaştırılarak Etibank bünyesinde faaliyet gösteren Garp Linyitleri İşletmesine devredilmiştir⁷¹⁸. Seyitömer linyit ocaklarında 1935’de 2.500 kalorili olmak kaydıyla 89 milyon ton linyit rezervi olduğu tahmin edilmiştir. Rezerv miktarı noktasında 1953’de yapılan sondajlar sonucunda, havzada 11 milyon ton kömür rezervi olduğu kesin olarak tespit edilmiştir. Kalori değeri düşük olan Seyitömer linyit rezervinin en önemli müşterisi, Kütahya Azot Fabrikası’dır. Fabrikanın kurulmasındaki en önemli etkenlerden biri kalorisi düşük olan Seyitömer linyit kömürlerinden istifade edip elde edilen enerjiyi suni gübreye dönüştürmek olmuştur⁷¹⁹.

Emet ilçesine bağlı Hisarcık köyünde yer alan bor maden yatakları, MTA tarafından 1950’lerin başlarında keşfedilmiştir. Bölgedeki bor maden yataklarının işletme yetkisi,1958’de Etibank’a verilmiştir. Etibank, Kütahya sınırları dahilinde yer

⁷¹⁵ Yurt Ansiklopedisi, 5332.

⁷¹⁶ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 261.

⁷¹⁷ Yurt Ansiklopedisi, 5332.

⁷¹⁸ Bedia Güray, *Emet Kazası Monografyası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1946-1947, 57.

⁷¹⁹ Engin, 18.

alan bor madenlerinin çoğunun işletme yetkisine sahip olmakla birlikte küçük çaplı bazı özel girişimlerde bu bölgede bor madeni çalışmaları yürütmüştür⁷²⁰.

Gediz ilçesine bağlı Şaphane nahiyesine adını veren şap madeni, bitkisel boyacılık ve kâğıt üretiminde önemli bir yere sahiptir. Bu maden, Osmanlı Devleti döneminde de bölgeden çıkarılarak istifade edilmiştir⁷²¹. DP döneminde yıllık 2 bin ton üretim yapacak kapasitede bir fabrika kurulması için harekete geçilmiş ancak fabrika tamamlanamamıştır⁷²².

Simav ve Tavşanlı'da bulunan krom madenleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında keşfedilmiş ve başlangıçta özel şirketler tarafından işletilmiştir. Tavşanlı ilçesinde bağlı Doğanlar köyünde bulunan krom madeninin işletme imtiyazı, Baştaş Türk Maadin Limitet Şirketi'ne⁷²³ yine Tavşanlı ilçesine bağlı Balıköy'de yer alan krom madeninin işletilmesinde de aynı şirket yetkilendirilmiştir⁷²⁴. Özel sermayenin elinde bulunan krom yatakları, 13 Temmuz 1936 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk imzasıyla Etibank'a devredilmiştir⁷²⁵. Bu kararla madenlerden elde edilecek gelirin direkt devlet hazinesine aktarılması amaçlanmıştır.

DP iktidarında ise krom yataklarının tekrar özel teşebbüslere geçtiğini görmekteyiz. DP'nin izlemiş olduğu ekonomi anlayışıyla örtüşen bu gelişmeyle, madenlerin devlet tarafından işletilmesi tercih edilmemiş ancak belirli bir oranda devlet hakkı alınması kararlaştırılmıştır. Bu dönemde Simav ilçesine bağlı Dağardı bucağında bulunan krom madeninin özel şirketler tarafından işletilmesine izin verilmiş ve yüzde 10 oranında devlet hakkı alınması kararlaştırılmıştır⁷²⁶. Tavşanlı Artıranlar köyü mevkinde tespit edilen krom madeninin çıkarılmasına ve çıkarılacak madenden yüzde 10 dilimlik

⁷²⁰ Etibank'ın Emet ilçesindeki Bor Maden İşletmesiyle ilgili detaylı bilgi, çalışmanın "DP Döneminde Kütahya'ya Yapılan Yatırımlar" başlığı altında ele alınmıştır.

⁷²¹ Yurt Ansiklopedisi, 5333.

⁷²² Yapılması planlanan Fabrika ile ilgili geniş bilgiye, "Özel Teşebbüsler" başlığı altında yer verilmiştir.

⁷²³ BCA. 30.18.1.2 / 12.48.4.

⁷²⁴ BCA. 30.18.1.2 / 12.49.19.

⁷²⁵ BCA. 30.18.1.2 / 66.60.2.

⁷²⁶ BCA. 30.18.1.2 / 125.43.1.

vergi alınmasına 8 Temmuz 1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir⁷²⁷. Krom madeninin haritası, Bakanlar Kurulu tarafından 6 Şubat 1952 tarihinde incelenerek 45 yıl süre ile Hayri Ögelman⁷²⁸ ve Fahrünnisa Ögelman uhdesine ihale edilmiştir⁷²⁹. Artıranlar mevkisinde tespit edilen Krom madeninin bir kısmının işletilme imtiyazı ise 11 Aralık 1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Sazmaş Sanayi ve Ziraat Makinaları Türk Anonim Ortaklığı ile Halit Özyürük ve Nuri Özkan'a ihale edilmiştir⁷³⁰. Yine Tavşanlı ilçesine bağlı Karlıyer mevkisinde tespit edilen krom madeninin işletilmesine izin verilmesi ve bu madenden yüzde on oranında vergi alınması 10 Ağustos 1953 tarihli Bakanlar Kurulu kararlaştırılarak Resmî Gazetede yayımlanmıştır⁷³¹.

MTA tarafından Göynük köyünde Antimuan, Çukurören köyünde Krom, Baltalı köyünde Cıva, Gökler köyünde Linyit, Dede deresinde Demir, Karaman köyünde Demir madenleri tespit edilmiştir⁷³². MTA'nın Gediz'e bağlı Göynük köyünde keşfettiği antimuan madeni, 22 Kasım 1963 tarihinde yıllık 125 ton üretim kapasitesiyle açılmıştır⁷³³.

2.7. Kaplıcalar

Sağlık turizminde önemli bir yere sahip olan kaplıcalar, mineral açısından zengin maden suları ve çamur banyoları ile şifa arayan vatandaşların tercih ettiği bir turizm türüdür. Türkiye'de sayısız kaplıca bulunmakla birlikte, Kütahya kaplıca altyapısı ve çeşitliliği bakımından en zengin illerden biridir⁷³⁴. Tek parti döneminde Kütahya sınırları içinde birbirinden bağımsız birçok kaplıcanın olması, kaplıcalara gerekli bakım ve

⁷²⁷ BCA. 30.18.1.2 / 129.57.9.

⁷²⁸ <http://hayriogelman.com/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 05.02.2024).

⁷²⁹ BCA. 30.18.1.2 / 130.85.5.

⁷³⁰ BCA. 30.18.1.2 / 130.91.11.

⁷³¹ Resmî Gazete, 25 Eylül 1953, Sayı: 8517, 7262. Tavşanlı ilçesine bağlı Karlıyer mevkisinde bulunan krom madeninin işletilme imtiyazı, 15 Ağustos 1953 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla, 45 yıl süreyle Arı İnşaat Şirketine verilmiştir. BCA. 30.18.1.2 / 133.80.11.

⁷³² B. Erguz, 67.

⁷³³ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 261. 2018 yılında yapılan araştırmalar sonucunda Gediz'de 4.705.904 ton, Simav'da ise 196.292 ton antimuan rezervi tespit edilmiştir. M. Bayram Yücel, *Dünyada ve Türkiye'de Antimuan*, Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Fizibilite Etütleri Daire Başkanlığı, Kasım 2019, 8.

⁷³⁴ Metin Tuncel, Suna Doğaner, "Thermalism in Kütahya", *Ege Coğrafya Dergisi*, 6 (1), 1992, 48.

onarımının dengeli bir şekilde yapılmasına engellemiştir. Bu durumu düzeltmek amacıyla, Kütahya’da bulunan kaplıcaları tek bir çatı altında toplama kararı alınmış ve bu doğrultuda Kütahya ve Havalisi Kaplıcaları A.Ş. kurulmuştur. 1 Temmuz 1942’de, 60 yıl süreli ve 100 bin TL sermayeli olarak kurulan şirket, Kütahya sınırları içindeki tüm sıcak ve soğuk su kaynaklarını işletme yetkisine sahip olmuştur⁷³⁵. Ancak, kaplıcaların daha modern ve konforlu bir şekilde hizmet vermesini amaçlayan bu şirket, amacına ulaşamamış ve kaplıcalarda yaşanan sorunlar devam etmiştir.

DP’nin iktidara geldiği ilk yıllarda, Kütahya’da bulunan kaplıcaların bakımsız ve eksikliklerinin giderilmesi gerektiğine dair haberler dönemin yerel gazetelerinde yer almıştır. Hakikat gazetesi, 25 Ağustos 1951 tarihli 18. sayısında, yaz mevsiminde vatandaşların yoğunlukla ziyaret ettiği kaplıcalarda mevcut odaların ihtiyacı karşılayamadığını, odaların sağlıksız, mutfaksız ve bazı odaların tavanının bile olmadığını vurgulamıştır. Bu durum karşısında kaplıcaların modern bir yapıya kavuşturulması için vali ve yetkililerden yardım talep edilmiştir⁷³⁶.

Kütahya’da çok eski tarihlerden itibaren insanların şifa bulmak için geldiği tarihi kaplıcalardan biri Yoncalı Kaplıcalarıdır. Radyoaktivite zenginliği ile ünlü olan kaplıcanın çamur banyoları siyatik hastalarına iyi gelmektedir⁷³⁷. Bu kaplıcanın ihyası ile ilgili Cumhuriyetin ilk yıllarında Kütahya’da valilik görevinde bulunan Hamit Oskan, Yoncalı kaplıcanın ağaçlandırılması ve hamamların tamirâtı ile ilgilenmiş ayrıca kaplıcayı tren istasyonuna direkt bağlayan bir yol yaptırarak kaplıcaya ulaşımı kolaylaştırmıştır. Vali Fuat Kadioğlu döneminde ise kaplıcanın bulunduğu çamlık tepeye bir otel yaptırılmış, Tavşanlı yolu üzerine lojmanlar inşa edilerek yerli ve yabancı hastaların istirahati sağlanmıştır⁷³⁸. Bu kaplıca, 6 Ekim 1953 tarihinde valilik tarafından 4.890 TL keşif bedeliyle tamir ve bakım ihalesine çıkarılmıştır⁷³⁹. 1956 yılında ise

⁷³⁵ BCA. 30.18.1.2 / 99.57.10.

⁷³⁶ *Hakikat*, 25 Ağustos 1951, 2.

⁷³⁷ Osman Yalçın, *Kütahya*, Özyürek Yayınları, İstanbul, 1975, 34.

⁷³⁸ *Hakikat*, 21 Temmuz 1951, 2.

⁷³⁹ *Kütahya*, 25 Eylül 1953, 3.

Belediye Encümen toplantısında alınan karar ile 17 bin 400 TL'ye eski kiracısı olan Hüseyin Şahingil'e ihale edilmiştir⁷⁴⁰.

Yoncalı kaplıcalarının bir kısmını oluşturan Dübecik banyoları 1959'da Vali Fahrettin Gömülü'nün hassasiyetle ilgilenmesiyle bakım ve onarım çalışmalarına karar verilmiştir⁷⁴¹. Yaklaşık 30 bin TL'ye mal olan tadilat ve bakım çalışmaları sonunda Gelinyutan, Altıntaş, İncirli havuzlarının tabanı komple temizlenerek vatandaşların hizmetine açılmıştır⁷⁴². Yoncalı-Dübecik kaplıca ve çamur hamamının işletilme imtiyazı Bakanlar Kurulu'nun 2 Nisan 1960 tarih ve 12830/4 sayılı kararıyla Kütahya İl Özel İdaresi'ne devredilmiştir⁷⁴³. Kaplıcanın işletme mukavelesi hükümet adına Sanayi Bakanı tarafından, Kütahya adına Nuri Sarıışık, belediye encümen üyeleri ve İl Özel İdare Müdürü tarafından 25 Ağustos 1960 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır⁷⁴⁴. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra kaplıcanın işletme imtiyazları İl Özel İdaresi'nden alınarak bütün hakları, menfaatleri, borçları ve taahhütleriyle birlikte Kütahya Yoncalı-Dübecik Kaplıcaları İşletmesi Anonim Şirketine devredilmesi Bakanlar Kurulu'nun 10 Kasım 1961 tarih ve 1870/5 sayılı kanunla kararlaştırılmıştır⁷⁴⁵.

Ilıca (Harlek) kaplıcası, Kütahya'ya 27 km uzaklıktadır. Kadınlar ve erkekler için iki kapalı hamamı ve bir de "Haslas" adı verilen havuzu bulunmaktadır. Kadınlar hamamında dibi kaya olan küçük bir havuz bulunmaktadır. Kaplıca suyunun çıkış sıcaklığı 55 derecedir ancak hamamlara ulaşana kadar 45 dereceye iner. Radyo aktivite bakımından zengin olan kaplıca suları en çok romatizma hastalığına iyi gelmektedir⁷⁴⁶. Ilıca Kaplıcası 1953'de belediye tarafından ihaleye çıkarılmış ve 3 yıllığına 6.300 TL bedelle kiracısına teslim edilmiştir⁷⁴⁷. Kütahya İl Sağlık Komisyonu, 1958 yılında Ilıca Kaplıcasında bulunan eski ve sağlıksız tüm binaları yıkıp yeni ve modern binalar yapma kararı almıştır. Daha önce belediyenin yaptırdığı lojmanlara ek olarak yapılacak olan altı

⁷⁴⁰ *Kütahya Ekspres*, 17 Aralık 1956, 1.

⁷⁴¹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 25 Haziran 1959, 1.

⁷⁴² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 25 Haziran 1959, 3.

⁷⁴³ BCA. 30.18.1.2 / 154.84.3.

⁷⁴⁴ *Kütahya Ekspres*, 1 Eylül 1960, 2.

⁷⁴⁵ BCA. 30.18.1.2 / 162.58.18.

⁷⁴⁶ Yalçın, 37.

⁷⁴⁷ *Hakikat*, 18 Mart 1953, 2.

daireli yeni bina müteahhidine 53 bin TL'ye ihale edilmiştir⁷⁴⁸. Kemal Panikoğlu başkanlığında çalışmalarını yürüten Yoncalı Ilıca Kaplıcaları Hayırlar Yaptırma Derneği, 1962'de Ilıca kaplıcasını da ele alarak kaplıcanın 1.400 metre ilerisinde bulunan Yazlıca altındaki kuyu suyunun ılıcaya getirilmesi ve ılıca tuvaletlerinin yeniden yapılması kararlaştırmışlardır⁷⁴⁹.

Murat Dağı Kaplıcası, Afyon-Gediz yoluna 6 km, Gediz ilçesine ise 20 km uzaklıkta yer almakta olup hem soğuk hem de sıcak şifalı suları ile bölgenin en önemli turistik merkezlerinden biridir. Ulaşım olanaklarının kolay olduğu kaplıcada, misafirlerin konaklayabileceği evler bulunmaktadır⁷⁵⁰. Kaplıca, birbirinden bağımsız olarak konumlanmış Koca hamamı, Buldanlı hamamı, Karakazan hamamı ile bölgenin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Koca hamamı, kadınlar ve erkekler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Her bölmede iki büyük yüzme havuzu ve kurnalı hususi banyolar mevcuttur. Su sıcaklığı 80 derece olan Buldanlı hamamı, Fin usulü bir hamam olmakla birlikte 80 derecelik suyun buharından faydalanılarak hizmet vermektedir. Karakazan hamamı ise yer altından çıkan suyun toprakla karışarak çamur haline gelmesiyle vücudun ağrıyan bölgelerine uygulanarak tedavi amaçlı kullanılmaktadır⁷⁵¹. Murat Dağı'nda bulunan Hacethane hamamının su sıcaklığı ise 60 santigrat derecedir. 1956 yılında restore ettirilen bu hamam, romatizma ve cilt hastalıklarına iyi gelmektedir. Ayrıca, yine bu dağda bulunan Kaymakam hamamı, Sarıkız hamamı, Uyuz hamamının da çeşitli hastalıkların tedavisinde faydalı olduğu bilinmektedir⁷⁵².

⁷⁴⁸ *Kütahya*, 10 Mayıs 1958, 1.

⁷⁴⁹ *Kütahya Ekspres*, 28 Ağustos 1961, 1.

⁷⁵⁰ Bilsen Erguz. *Gediz Monografyası*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 1965, 72.

⁷⁵¹ B. Erguz, 73.

⁷⁵² *Kütahya 1973 İl Yıllığı*, 168. Kızılay Genel Merkezi ve Kızılay Kütahya Şubesi'nin Murat Dağı'nda düzenlemiş olduğu Sağlık Kampı, vatandaşlar tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu durumdan hareketle Kızılay Genel Merkezi, sağlık kamplarının daha modern tesislerde yapılabilmesi için harekete geçmiş ve yapılması planlanan tesisleri müteahhidine 750 bin TL'ye ihale etmiştir. *Kütahya*, 19 Şubat 1957, 3. 1958'de Ziraat Bankası Genel Müdürü ve Turizm Bankası İdare Meclisi Başkanı Mithat Dülge, Murat Dağı'na giderek bölgede incelemelerde bulunmuş ve tesislerin inşası konusunda gerekli yardımı yapacaklarını yetkililere bildirmişlerdir. *Kütahya*, 23 Mayıs 1958, 1.

Eynal Kaplıcası Simav'ın beş km kuzeyinde Eynal köyü yakınındadır. Kadınlar hamamının suyu 56, erkekler hamamının suyu 60 santigrat derecedir. Hamamların hemen batısında kayalıklar arasında suyu az fakat sıcak su kaynakları da vardır. Deri hastalıkları ve romatizmaya iyi gelen kaplıca suyunun kadınlar kısmında litrede 0,27, erkekler kısmında litrede 0,20 oranında radyum bulunmaktadır⁷⁵³. 1957'de, Emet ilçesinde bulunan kaplıcaların imar ve ihyasında kullanılmak üzere İller Bankası tarafından 100 bin TL ve Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı tarafından da 200 bin TL'lik bir yardım bütçesi oluşturulmuştur. Bu yardım bütçeleriyle hem iç turizmi hem de dış turizmi canlandırmak amaçlanmıştır⁷⁵⁴.

Kütahya sınırları içerisinde yer alan kaplıcalar, DP iktidarından önce küçük çaplı onarım çalışmaları yapılarak hizmetlerine devam etmiştir. Kaplıcaların kapsamlı tadilat çalışmaları doğrultusunda daha modern bir yapıya kavuşmaları, DP döneminde gerçekleşmiştir. 1960'lardan sonra bu değişim süreci devam etmiş, yeni termal otellerin inşası ile yatak kapasitesinde önemli bir artış sağlanmış ve Kütahya, Türkiye'nin önemli termal turizm merkezlerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde ise Kütahya kaplıcaları, yalnızca birçok hastanın tedavisine katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bölge ekonomisine termal turizm aracılığıyla önemli bir katkı sunmaktadır.

⁷⁵³ Cavidan Saygan. *Simav İlçesi Monografyası*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 1951, 31.

⁷⁵⁴ *Kütahya Ekspres*, 24 Aralık 1957, 1.

3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA'DA KÜLTÜREL HAYAT

3.1. Eğitim

DP'nin hükümet programlarında eğitim faaliyetleri, parti programında belirlenen esaslar çerçevesinde şekillendirilmiştir. Programlarda, eğitimin millî davalardan biri olarak önemle ele alındığı ve tüm eğitim kademelerinin bir bütünlük içinde yönetileceği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, ülkedeki ilk, orta, yüksek ve teknik öğretimin ahenk içinde yürütülmesini sağlamak amacıyla tek elden yönetim modeli benimsenmiştir. Teknik öğretim kurumlarında, tarımda makineleşmeye uyum sağlamak amacıyla usta ve ara eleman yetiştirmek için kurslar ve şubeler açılması öngörülmüştür. Ayrıca köy okulları inşaatında köylü vatandaşların yükümlülükleri kaldırılarak geri kalmış illerin ihtiyaçlarının öncelikli olarak ele alınması hedeflenmiştir. Tüm bu çalışmalar sürdürülürken genç neslin millî ve manevi değerlerle donatılması gerektiği amaçlanmıştır⁷⁵⁵.

DP'nin eğitim politikaları arasında en fazla tartışma yaratan konu ise, din eğitimi olmuştur. 1950 seçimlerinden sonra halkın desteğini alan DP, tüm eğitim kademelerinde din eğitimiyle ilgili düzenlemelere gitmiştir. Bu kapsamda 13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı Millî Eğitim Bakanlığı Müdürler Komisyonu kararıyla Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Kahramanmaraş'ta toplam yedi İmam Hatip Okulu açılmıştır. Bu okulların yönetimi ilk aşamada Özel Okullar Müdürlüğü'ne bırakılmış; 20 Haziran 1952'de Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2287 sayılı kanununda yapılan değişiklikle Orta ve İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Din eğitimi alanında yaşanan bir diğer önemli gelişme, Kasım 1950'de 4. ve 5. sınıflar için din derslerinin ilköğretim programlarına eklenmesidir. Ancak, bu derslerin alınması ebeveynlerin tercihine bırakılmıştır⁷⁵⁶.

⁷⁵⁵ Bağcı, 169.

⁷⁵⁶ Zafer Tangülü, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (2), 2012, 398-399.

Liberal bir çizgi izleyen DP, karşıt ideoloji olarak gördüğü komünizmle eğitim alanında da mücadele etmiştir. Bu doğrultuda, Millî Eğitim Bakanı, komünistlik faaliyetlerinde bulunduğu iddiasıyla gözaltına alınan kişilerin isimlerini Cumhuriyet Savcılığı'ndan talep etmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin parti işleriyle ilgilenmesi yasaklanmış ve siyasetle uğraşan öğretmenlerin ihbar edilmesi ile haklarında derhâl işlem başlatılması yönünde kararlar alınmıştır⁷⁵⁷. DP'nin iktidarı boyunca üzerinde en fazla durulan ve sayısal anlamda önemli bir ivme kaydedilen eğitim kademesi yükseköğretim olmuştur. DP, iktidarı devraldığında ülkede mevcut olan 3 üniversite ve 8 yüksekokul sayısını, iktidarının sonunda 8 üniversite ve 23 yüksekokula çıkarmayı başarmıştır⁷⁵⁸.

DP'nin Kütahya'da düzenlediği ocak, buçak, ilçe ve il kongrelerinde vatandaşlar tarafından din eğitiminin müfredata alınması ve şehirde Kur'an kurslarının açılması yönündeki taleplerinin sıkça dile getirildiğini, çalışmanın içinde yer alan siyasi hayat bölümünde belirtmiştik. Bu doğrultuda, DP'nin din eğitimi konusunda almış olduğu kararlar çerçevesinde 1951 yılında Kütahya Valiliği'nin kararıyla eski Halkevi binasında İmam ve Hatip kursu açılması kararlaştırılmıştır⁷⁵⁹. 1951-1952 yılları arasında Kütahya merkez ve ilçelerinde açılan resmi kuran kurslarına dair istatistikler ise şöyledir; Merkez ilçede 62 erkek öğrenci, Simav'da 30'u erkek 85'i kız toplam 115 öğrenci, Uşak'ta 31'i erkek 117'si kız toplam 148 öğrenci, Gediz'de 76'sı erkek 72'si kız toplam 148 öğrenci, Tavşanlı'da 35'i erkek 30'u kız toplam 65 öğrenci ve son olarak Emet'te ise sadece 31 erkek öğrenci eğitim almıştır. Erkek ve kız öğrenciler olmak üzere toplamda 569 öğrenci kuran kurslarında eğitim almışlardır⁷⁶⁰. 1958 yılında, bu kurstan 11 öğrenci diploma

⁷⁵⁷ Yüksel Kaştan, Necmi Uyanık, "Demokrat Parti Hükümetlerinin Eğitim Politikaları ve TBMM'de Eğitim ile İlgili Görüşmeler (1950-1960)". *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 36, 2021, 370.

⁷⁵⁸ Tangülü, 397.

⁷⁵⁹ *Hakikat*, 10 Aralık 1951, 2.

⁷⁶⁰ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Maarif İstatistikleri Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1951-1952*, Yayın No:357, Akın Matbaacılık, Ankara, 1955, 340.

almaya hak kazanmış, Belediye Başkanı ve İmam Hatip ve Hafız-ı Kuran Yetiştirme Derneği Başkanı Ali Özbülbül, diploma töreninde birer konuşma yapmışlardır⁷⁶¹.

DP iktidara geldiğinde, Kütahya İl Milli Eğitim Müdürlüğü görevinde Metin Keçik bulunmaktaydı. Keçik bu görevi, 1950'nin kasım ayına kadar sürdürmüştür. Yaklaşık iki aylık bir aranın ardından, İl Milli Eğitim Müdürlüğü görevine Mehmet Ali Pamir atanmıştır. Pamir'in ardından sırasıyla Kaya Karaoğlu, Ömer Lütfü Göksel, Selçuk Tınazay ve Sadi Arcak bu görevi yürütmüş; 1959 yılının Ekim ayında ise Hakkı Rodop, DP iktidarının son Kütahya İl Milli Eğitim Müdürü olarak atanmıştır. 1948-1961 yılları arasında Kütahya'da görev yapan İl Milli Eğitim Müdürleri ve görevde bulundukları yıllara dair bilgiler Tablo 14'te yer almaktadır.

Tablo 14: 1950-1960 Yılları Arasında Kütahya'da Görev Yapan İl Milli Eğitim Müdürleri.

İl Milli Eğitim Müdürü	Atanma Tarihi	Görevden Ayrılma
Metin Keçik	21 Ekim 1948 ⁷⁶²	14 Kasım 1950
Mehmet Ali Pamir ⁷⁶³	10 Ocak 1951	4 Ekim 1951
Kaya Karaoğlu	26 Ocak 1952 ⁷⁶⁴	3 Ocak 1953
Ömer Lütfü Göksel	30 Mart 1953 ⁷⁶⁵	1954
Selçuk Tunabay	8 Aralık 1954 ⁷⁶⁶	2 Şubat 1956
Sadi Arcak	18 Nisan 1956 ⁷⁶⁷	17 Ekim 1959
Hakkı Rodop	17 Ekim 1959 ⁷⁶⁸	19 Nisan 1961

DP iktidarının ikinci Milli Eğitim Bakanı olan Tevfik İleri, 30 Nisan 1952 tarihinde Kütahya ve çevresindeki ilçelerde bir dizi temas ve incelemelerde bulunmak

⁷⁶¹ *Kütahya Ekspres*, 15 Eylül 1958, 1.

⁷⁶² BCA. 30.11.1.0.201.26.4, 3.

⁷⁶³ Yaklaşık bir buçuk ay boşta kalan Kütahya İl Milli Eğitim Müdürlüğü kadrosuna, Muğla Milli Eğitim Müdürü Mehmet Ali Pamir atanmıştır. *Hakikat*, 30 Aralık 1950, 3.

⁷⁶⁴ BCA. 30.11.1.0.229.3.7, 2.

⁷⁶⁵ BCA. 30.11.1.0.237.9.1, 2.

⁷⁶⁶ BCA. 30.11.1.0.248.40.3, 2.

⁷⁶⁷ BCA. 30.11.1.0.258.25.1, 2.; Mardin Maarif Müdürlüğü'nden Kütahya Maarif Müdürlüğü'ne atanan Sadi Arcak, 25 Mayıs 1956 günü göreve başlamıştır. *Kütahya Ekspres*, 25 Mayıs 1956, 1.

⁷⁶⁸ BCA. 30.11.1.0.278.30.18, 2.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 13 Ekim 1959, 1.

amacıyla Kütahya'ya gelmiştir⁷⁶⁹. Bakan İleri, bu ziyaret kapsamında öğretmenlerle bir araya gelmiş ve eğitim sisteminin daha nitelikli hale getirilmesine yönelik fikir alışverişinde bulunulan bir toplantıya katılmıştır. Toplantının ardından Bakan İleri, Kütahya Lisesi ve 30 Ağustos İlkokulu'nu ziyaret ederek eğitim kurumlarını yerinde incelemiştir. Daha sonra Vahit Paşa Kütüphanesi'ne giderek kütüphaneyi gezmiş, kitaplıkları incelemiş ve kütüphane faaliyetleri hakkında bilgi almıştır⁷⁷⁰.

3.1.1. İlk ve Orta Okullar

Kütahya'nın en eski okullarından biri olan Barbaros İlkokulu, 1909-1910 eğitim-öğretim döneminde Börekçiler Mahallesi'nde bulunan Müderris Abdullah Efendi Konağı'nda eğitim hayatına başlamıştır. 1914-1915 eğitim yılında Germiyan Mescidi arkasındaki İbrahim Kutluğ'un evinde Barbaros Hayrettin Paşa Mektebi İptidaisi adıyla faaliyet göstermeye devam etmiştir⁷⁷¹. DP iktidarı döneminde okulun genişletilmesine karar verilmiş ve 18 Temmuz 1952 tarihinde 95.217 TL bedelle ihalesi yapılmıştır. Yeni binanın açılış töreni, Cumhuriyet'in 30. yıl dönümü olan 29 Ekim 1953 tarihinde saat 14.30'da davetlilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Törende konuşma yapan Kütahya İl Eğitim Müdürü Ömer Lütfü Göksel; *“Türkiye Cumhuriyeti'nin yıkılmaz ve sarsılmaz bu mukaddes gününde sizlerin huzuruyla Kütahya'nın kıymetli, enerjik ve kabiliyetli yavrularına insani bilgileri kazandıracak olan irfan müesseselerinden bir tanesini daha açıyoruz. Bu mutlu olay karşısında biz Kütahyalılar ve mini mini yavrularımız çok sevinçliyiz.”* sözleriyle duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir⁷⁷².

30 Ağustos İlkokulu, 29 Ekim 1937 tarihinde Hacı Ahmet Mahallesi'nde Birinci İlkokul adıyla eğitim öğretime açılmıştır. Okul, 14 Aralık 1948 tarihinde 30 Ağustos İlkokulu adını almıştır. 1962-1963 öğretim yılında okul binasında, Kız İlköğretmen Okulu öğretime başlamış ve bu sebeple Abdurrahman Paşa İlkokulu'nda geçici olarak

⁷⁶⁹ *Demokrat Kütahya*, 3 Mayıs 1952, 1.

⁷⁷⁰ *Demokrat Kütahya*, 3 Mayıs 1952, 3.

⁷⁷¹ *Kütahya 1973 İl Yıllığı*, 97.

⁷⁷² *Kütahya*, 31 Ekim 1953, 1.

eğitimine devam etmiştir. 1964-1965 eğitim döneminde ise okul, iki katlı, 15 derslikli yeni binasına taşınarak eğitimine burada devam etmiştir⁷⁷³.

Yukarıda adı geçen ilkokullar, tek parti döneminde hizmet vermeye başlamış ve DP döneminde yeni binalarına taşınmışlardır. Yine tek parti döneminde açılan Lala Hüseyin Paşa İlkokulu 1950'de⁷⁷⁴, Gazi Kemal İlkokulu ise 1952'de⁷⁷⁵ yeni binalarında eğitim faaliyetlerine devam etmiştir.

DP döneminde ilk kez eğitim öğretim hayatına başlayan ilkokullardan bir olan Fuat Paşa İlkokulu, 1953 yılında faaliyete geçmiştir⁷⁷⁶. Aynı dönemde Tunçbilek İlkokulu, Tavşanlı Garp Linyitleri İşletmesi tarafından yaptırılarak 1953 yılında hizmete girmiştir. Okulun açılış töreninde DP Milletvekili Ahmet Kavuncu, Tavşanlı Kaymakamı Hikmet Ökem, İlçe Belediye Başkanı Tahsin Buruk, Kütahya valisi ve vatandaşlar hazır bulunmuştur. Okulun açılış kurdelesini kesmek üzere kürsüye gelen vali, okulun ilçeye kazandırılmasında katkısı olan Tunçbilek Garp Linyitleri İşletmesi'ne teşekkürlerini sunarak okulun açılışını yapmıştır⁷⁷⁷. Yıldırım Beyazıt İlkokulu, 2.856 metrekare arazi üzerine iki kat ve altı derslikli olarak inşa edilmiş ve 10 Ekim 1956 tarihinde açılmıştır⁷⁷⁸.

Albay Demet İlkokulu, Hava Er Eğitim Tugay Kumandanı Albay Süleyman Demet'in girişimi ve Hava Er Eğitim Tugayı'nda görevli subay ve erlerin ortak çalışmalarıyla 1959 yılında Zığra köyünde inşa edilmiştir. Bir ay gibi kısa bir zamanda tamamlanarak hizmete açılan okulun açılış törenine; vali, belediye başkanı, DP il ve ilçe başkanları, mülki ve askerî erkan ile köy halkı katılmıştır⁷⁷⁹. Köy halkı, okulun açılış

⁷⁷³ Kütahya 1973 İl Yıllığı, 98.

⁷⁷⁴ 1914-1915 öğretim yılında "Menba-ı İrfan" adıyla açılan okul, 1932 yılında Nilüfer Hatun Kız Mektebi ile birleştirilerek Lala Hüseyin Paşa İlkokulu adını almıştır. Okul, 1950 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından satın alınan binada eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Kütahya 1973 İl Yıllığı, 98.

⁷⁷⁵ Gazi Kemal İlkokulu, 1870'de "Kütahya Merkez İptidai Kebir" adıyla kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra adı Cumhuriyet İlkokulu olarak değiştirilmiş ve daha sonra Gazi Kemal adını almıştır. Gazi Kemal İlkokulu, 29 Eylül 1952 tarihinde yeni binasında öğretime başlamıştır. Kütahya 1967 İl Yıllığı, 135.

⁷⁷⁶ *Demokrat Kütahya*, 10 Eylül 1953, 1.

⁷⁷⁷ *Kütahya*, 13 Kasım 1953, 1.

⁷⁷⁸ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 137.; Kütahya 1973 İl Yıllığı, 99.

⁷⁷⁹ *Kütahya*, 9 Kasım 1959,

sevincini davul zurna eşliğinde coşkuyla kutlamıştır. Kütahya Valisi Fahrettin Akkutlu, Tugay Komutanı'nın gayretleri ile Zığra köyüne kazandırılan bu okulun isminin Albay Demet İlkokulu olacağını duyurmuş ve okulun fahri başöğretmeni olarak Albay Süleyman Demet'i belirlemiştir. Albay Demet İlkokulu, günümüzde de eğitim ve öğretim hayatına faaliyetlerini sürdürmektedir⁷⁸⁰.

Azot İlkokulu, Kütahya Valisi Fahrettin Gömülü'nün girişimleri ile yapılması planlanmış ve Azot Sanayi tarafından inşa edilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁸¹. Ahıradı mevkisinde beş derslikli ilkokul yapılması için çalışmalar başlatılmış ve okulun temel atma töreni 12 Aralık 1959 Cumartesi günü, milletvekilleri, Azot Sanayi Genel Müdürü, belediye başkanı, DP İl İdare Heyeti Başkanı ve vatandaşların katılımıyla gerçekleştirilmiştir⁷⁸². Uzun bir süre temeli atılmış vaziyette kalan okulun tamamlanması işini Millî Eğitim Bakanlığı üstlenmiş ve okul beş derslikli olarak planlanmışken, 2 katlı ve 12 derslikli bir yapıya dönüştürülerek 16 Eylül 1968 tarihinde hizmete girmiştir. 1973 yılı itibariyle kadrosunda bir müdür, on üç öğretmen ve 585 öğrencisi olan Azot İlkokulu, 1968-1973 yılları arasında 339 öğrenciyi mezun etmiştir⁷⁸³.

DP döneminde Kütahya merkez ve ilçelerinde açılan ilkokulların dışında köylerde de yeni okullar inşa edilerek eğitim öğretim faaliyetleri genişletilmiştir. Gediz ilçesine bağlı Fırdan köy okulu 19 Ekim 1956, Simav ilçesine bağlı Çaysimav köy okulu ise 20 Ekim 1956 tarihlerinde düzenlenen törenlerle yeni eğitim öğretim yılında açılmıştır⁷⁸⁴. Kütahya Valiliği, 1957 yılında vilayet genelinde 24 köy okulunun inşasında karar vermiştir. Bu kapsamda, köy okullarının ihale ilanını 5 Haziran 1957 tarihinde Kütahya Valiliği tarafından Kütahya (Vilayet) gazetesinde yayımlanmıştır. İhale sürecinin ardından yapımına başlanan 24 köy okulunun yer aldığı yerler: Kütahya merkez ilçesine bağlı Çöğürler, Ağaçköy, Sofca, Tavşanlı ilçesine bağlı Balıköy, Demirbilek, Çobanköy, İsaköy, Aliköy, Bozbelen, Gediz ilçesine bağlı Gümele, Kıran,

⁷⁸⁰ <https://albaydemetilkokulu.meb.k12.tr/tema/index.php> (Erişim Tarihi: 09.11.2023).

⁷⁸¹ *Kütahya*, 4 Haziran 1958, 3.

⁷⁸² *Kütahya*, 14 Aralık 1959

⁷⁸³ *Kütahya* 1973 İl Yıllığı, 97.

⁷⁸⁴ *Kütahya*, 23 Ekim 1956, 1.; *Kütahya Ekspres*, 22 Ekim 1956, 1.

Sazköy, Zahman, Emet ilçesine bağlı Çatak, Çerte, İğde, Kutluhallar, Altıntaş ilçesine bağlı Işıklar, Yüylük, Ağačköy ve son olarak Simav ilçesine bağlı Kelemyenice, Yaykın, Kayaşık ve Karacahisar köyleridir⁷⁸⁵.

Köylerde eğitim faaliyetlerini geliştirmek amacıyla yapılan yatırımlar kapsamında, Tavşanlı ilçesine bağlı Aliköy, Çobanköy, Demirbilek ve Bozbilek köy okullarının temeli 31 Temmuz 1957 tarihinde atılmıştır⁷⁸⁶. Merkez ilçeye bağlı Sofca ve Ağačköy köy okullarının temel atma törenleri ise 6 Ağustos 1957 tarihinde Kütahya Valisi Fahrettin Gömülü tarafından gerçekleştirilmiştir. Emet ilçesine bağlı Çerte, İğde, Kutluhallar ve Gediz ilçesine bağlı Kıran ve Sazköy köylerinde inşa edilecek okulların temeli de 1957 yılı ağustos ayı itibarıyla atılmıştır⁷⁸⁷.

Yapımı tamamlanan köy okullarından Tavşanlı ilçesine bağlı Balıköy İlkokulu'nun açılışı 4 Aralık 1957 Çarşamba günü olumsuz hava şartlarına rağmen⁷⁸⁸ vali, belediye başkanı ve köylülerin katılımıyla gerçekleşmiştir⁷⁸⁹. Aynı yıl içinde Gediz'de inşa edilen ve 166 bin TL'ye mal olan beş derslikli Bir Eylül İlkokulu, 22 Ekim Salı günü eğitime açılmıştır⁷⁹⁰. Tavşanlı ilçesinde bağlı İsaköy İlkokulu, 23 Ekim 1957 tarihinde açılırken⁷⁹¹, Aliköy İlkokulu ise 29 Kasım 1957 tarihinde düzenlenen törenlerle eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır⁷⁹². Merkez ilçeye bağlı Ağačköy İlkokulu'nun açılışı ise 23 Aralık 1957 tarihinde İl Milli Eğitim Müdürü ve Kütahya Valisi'nin de katılımıyla gerçekleştirilmiştir⁷⁹³. Tavşanlı ilçesine bağlı Çobanköy, Bozbelen ve Demirbilek⁷⁹⁴ ve Altıntaş ilçesine bağlı Aykırıkçı köy okulları 1958 yılında açılmıştır⁷⁹⁵.

⁷⁸⁵ *Kütahya*, 5 Haziran 1957, 3.

⁷⁸⁶ *Kütahya*, 1 Ağustos 1957, 1.; *Kütahya Ekspres*, 2 Ağustos 1957, 1.

⁷⁸⁷ *Kütahya*, 20 Ağustos 1957, 1.; *Kütahya Ekspres*, 19 Ağustos 1957, 1.

⁷⁸⁸ *Kütahya Ekspres*, 6 Aralık 1957

⁷⁸⁹ *Kütahya Ekspres*, 7 Aralık 1957.; *Kütahya*, 6 Aralık 1957, 1.

⁷⁹⁰ *Kütahya*, 23 Ekim 1957, 1. Beş derslikli olan Bir Eylül İlkokulu, 1973 yılına kadar 625 öğrenciyi mezun etmiştir. *Kütahya 1973 İl Yıllığı*, 100.

⁷⁹¹ *Kütahya*, 24 Ekim 1957, 1.; *Kütahya Ekspres*, 24 Ekim 1957, 1.

⁷⁹² *Kütahya Ekspres*, 2 Aralık 1957, 1.

⁷⁹³ *Kütahya Ekspres*, 24 Aralık 1957

⁷⁹⁴ *Kütahya*, 22 Ocak 1958, 1.; *Kütahya Ekspres*, 23 Ocak 1958, 1.

⁷⁹⁵ *Kütahya*, 31 Aralık 1958, 1.

1950-1960 yılları arasında Kütahya merkez, ilçeleri ve bu ilçelere bağlı köylerde faaliyet gösteren ilkokullar ve köy okullarına dair istatistikler, Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15: 1950-1960 Yılları Arasında Kütahya Merkez, İlçe ve Köylerinde Faaliyet Gösteren Okullar.

İlçeler	1950 ⁷⁹⁶		1960 ⁷⁹⁷	
	Merkez Okulu	Köy Okulu	Merkez Okulu	Köy Okulu
Merkez	5	72	8	74
Altıntaş	1	40	2	39
Domanıç	-	-	1	16
Emet	1	28	1	36
Gediz	2	32	3	48
Simav	2	41	5	51
Tavşanlı	3	29	4	28
Uşak	7	93	-	-
Toplam	21	335	24	292

1950-1960 yılları arasındaki Kütahya merkez, ilçe ve köy okulları sayılarını gösteren Tablo 15'i yorumladığımızda, Emet ilçesi dışındaki tüm ilçelerin merkez okullarında artış yaşandığı görülmektedir. Köy okulları istatistiğinde ise Altıntaş ve Tavşanlı ilçeleri dışında geri kalan tüm ilçe köy okul sayısında artış yaşanmıştır. 1950 yılı itibariyle Kütahya merkez ve ilçelerinde toplam 21 ilkokul ve 335 köy okulu bulunmaktayken 1960 yılına gelindiğinde, toplam 24 ilkokul ve 292 köy okulunun faaliyet gösterdiği görülmektedir. DP'nin özellikle köylerde ilkokul yapımına ağırlık verdiği bu dönemde sadece Gediz ve Simav ilçelerinde toplam 26 köy okulu inşa edilmiştir. Tabloda yer alan 1960 yılı toplam köy okulu sayısındaki düşüşün, Kütahya'nın en büyük ilçelerinden biri olan Uşak'ın 1953'de il olmasından kaynaklandığını da belirtmek gerekir.

⁷⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim (1950-1951)*, Ankara: 1951, 62-63.

⁷⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim (1960-1961)*, Ankara: 1965, 69-70.

DP döneminde Kütahya’da açılan ilkokullar, bu okullarda ders veren öğretmenler ve öğrenim gören öğrencilere ilişkin istatistikleri daha geniş bir perspektiften değerlendirmek amacıyla, 1926-1965 yılları arasında Kütahya’da bulunan ilkokullar, öğretmenler ve öğrencilerle ilgili veriler Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16: 1926-1965 Yılları Arasında Kütahya Merkez ve İlçelerinde Mevcut İlkokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları.⁷⁹⁸

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alanlar		
		Erkek	Kadın	Top.	Erkek	Kız	Top.	Erkek	Kız	Top.
1926-27	134	199	44	243	8.535	1.091	9.626	-	-	-
1934-35	122	195	49	244	8.346	3.870	12.216	308	82	390
1939-40	144	227	59	286	11.119	4.403	15.522	747	190	937
1944-45	238	440	94	534	16.432	8.860	25.292	1.513	482	1.995
1949-50	354	616	124	740	20.061	12.592	32.653	1.978	678	2.656
1954-55	246	419	73	492	12.541	8.861	21.402	1.301	575	1.876
1959-60	270	506	49	555	16.839	11.267	28.106	2.099	1.029	3.128
1964-65	445	812	123	935	27.617	18.719	46.336	3.399	1.855	5.254

1926-1965 yılları arasında Kütahya’da bulunan ilkokul, öğretmen ve öğrenci sayılarının yer aldığı Tablo’16’yı incelediğimizde, 1926-1927 eğitim döneminde il genelinde 134 ilkokul, 243 öğretmen ve 9.626 öğrenci bulunmaktadır. 1934-1935 eğitim döneminde öğretmen sayısında değişme olmazken öğrenci sayısı 12.216’ya yükselmiş ancak okul sayısı 122’ye düşmüştür. 1939-1950 yılları arasında okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında artış yaşanmıştır. 1953’de Uşak ilçesinin il olmasında dolayı 1954-1955 yılları arasında tüm verilerde düşüş yaşanmıştır. 1959-1960 yılları arasında tekrar yükselişe geçen okul, öğretmen ve öğrenci sayıları 1965 yılına kadar sürekli olarak artış göstermiştir. Bu dönemde Kütahya’da özellikle köy okulları sayısında yaşanan artış doğrultusunda 1957-1958 eğitim öğretim yılı için Millî Eğitim Bakanlığı tarafından

⁷⁹⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü, *Millî Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Yayın No: 691, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, 26. Tablo 16’da yer alan bilgiler, 1973 Kütahya İl Yıllığı’nda da bulunmaktadır. Bkz. *Kütahya 1973 İl Yıllığı*, 111. Ancak bu iki kaynak arasında rakamların birbiriyle uyuşmadığı görülmüştür. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün yayımladığı istatistiklerin daha resmi bir nitelik taşıması nedeniyle çalışmada bu kaynağın kullanılması tercih edilmiştir.

Kütahya merkez, ilçe ve köylerinde görevlendirilmek üzere 161 öğretmen tayin edilmiştir⁷⁹⁹.

DP döneminde Kütahya’da faaliyet gösteren ortaokul sayısında bir artış yaşanmadığı gözlemlenmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, bu dönemde özellikle köy okulları ve ilkokul seviyesinde okul açılışlarına yoğunlaşmıştır. Bu döneme ait ortaokul sayısı, ders veren öğretmenler ve öğrenim gören öğrencilere ilişkin istatistikler Tablo 17’de sunulmaktadır.

Tablo 17: 1926-1965 Yılları Arasında Kütahya’da Mevcut Ortaokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları.⁸⁰⁰

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma Alanlar		
		Erkek	Kadın	Top.	Erkek	Kız	Top.	Erkek	Kız	Top.
1926-27	1	7	-	7	66	-	66	12	-	12
1934-35	3	15	4	19	448	66	514	85	23	108
1939-40	3	29	11	40	1.025	177	1.202	178	31	209
1944-45	4	32	14	46	676	189	865	88	27	115
1949-50	6	39	16	55	487	124	611	101	18	119
1954-55	5	30	11	41	499	134	633	76	28	104
1959-60	6	45	13	58	1.493	350	1.843	199	61	260
1964-65	8	65	28	93	2.291	566	2.857	375	82	457

1926-1965 yılları arasında Kütahya’da bulunan ortaokul eğitimine dair istatistiklerin yer aldığı Tablo 17’yi incelediğimizde, 1926-1927 yılları arasında şehirde yalnızca bir ortaokul bulunmakta olup bu dönemde 7 erkek öğretmen görev yapmış, 66 erkek öğrencinin 12’si diploma almaya hak kazanmıştır. 1945 yılına gelindiğinde ise ortaokul sayısının dörde çıktığı görülmektedir. Bu okullarda toplam 46 öğretmen (32 erkek, 14 kadın) görev yapmış, 865 öğrenci (676 erkek, 189 kız) eğitim almış ve bu öğrencilerden 115’i mezun olmuştur. Bu dönemde öğretmen ve öğrenci sayılarındaki artış, eğitime olan talebin arttığını ve eğitim altyapısında iyileştirmeler yapıldığını

⁷⁹⁹ Kütahya, 10 Eylül 1957, 1-2.

⁸⁰⁰ Devlet İstatistik Enstitüsü, *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Yayın No: 691, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, 47.

göstermektedir. 1950-1960 yılları arasındaki DP döneminde ortaokul sayısı altıya çıkmış, öğretmen sayısı 58'e (45 erkek, 13 kadın), öğrenci sayısı ise 1843'e (1493 erkek, 350 kız) yükselmiştir. Bu dönemde diplomaya hak kazanan öğrenci sayısı 260'a ulaşmıştır.

DP döneminde Kütahya'daki ilkokul ve ortaokulların genel durumunu değerlendirdiğimizde, ilkokul ve köy okulları sayısında artış yaşandığını ancak ortaokul seviyesinde kayda değer bir ilerlemenin olmadığı görülmektedir. Yine bu dönemde tek parti döneminde faaliyette bulunan bazı okulların tadilatlarının yapıldığını veya yeni binalarına taşınmalarının sağlandığını ve bazı yeni ilkokulların da açılışının gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. DP iktidarının son yılında, Kütahya'da artan okul ve öğrenci sayısına bağlı olarak eğitim alanında yeni girişimlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda, matematik, fizik ve yabancı dil derslerine olan talebi karşılamak amacıyla Özel Akkaya Dershanesi faaliyete geçirilmiştir. Dershane, özellikle Lise, Sanat Okulları ve İlkokullarda öğrenim gören öğrencilerin başarılarını artırmayı hedeflemiş, dershanenin eğitim kadrosunda ise Avukat Recep Akkaya ve lise matematik öğretmeni Mehmet Düzgün gibi kişiler yer almıştır⁸⁰¹.

3.1.2. Kütahya Lisesi

Kütahya'nın köklü eğitim kurumlarından biri olan Kütahya Lisesi'nin yapımı, 1884 yılında Mutasarrıf Ahmet Tevfik Paşa'nın girişimleriyle başlamıştır. Okulun yapım sürecinde bir yardım komisyonu oluşturulmuş, vatandaşlar ise okulun bir an evvel faaliyete geçmesi adına gerekli maddi ve manevi desteği sağlamışlardır. Yardım komisyonu ve vatandaşların yardımları ile yapımı tamamlanan Kütahya Lisesi (Taş Mektep), 12 Ocak 1880'de Liva İdadisi olarak eğitim faaliyetlerine başlamıştır⁸⁰². Kütahya Lisesi, eğitim hayatına başladığı tarihten itibaren formatında birtakım değişiklikler geçirmiş ve nihai olarak 1933 yılında Lise haline dönüştürülmüştür⁸⁰³. Bu

⁸⁰¹ Kütahya, 28 Ocak 1960, 3.

⁸⁰² Ekrem Kaçmaz, *Kütahya Lisesi ve Tarihsel Gelişimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2010, 11.; Kütahya 1967 İl Yıllığı, 8.

⁸⁰³ Kütahya İl Yıllığı 1967, 133.

dönüşümden yaklaşık üç ay sonra 4 Aralık 1933 günü okulda talihsiz bir yangın faciası yaşanmıştır. Bu talihsiz yangın hadisesi sonrasında okulun tüm ahşap malzemeleri ve belgeleri kül olurken geriye sadece yapıya ait kalın taş duvarlar kalmıştır. Yangın sonrasında okulda öğrenim gören öğrencilerin eğitimi, 1938'e kadar Özel İdare Pansiyonu ve Gazi Kemal İlkokulu'nda geçici de olsa devam etmiştir. Üzücü yangın hadisesinden sonra çoğunluğunu halkın yardımlarının oluşturduğu bütçe ile okulun yeniden inşası kara verilmiş ve okul, 1 Mayıs 1938'de kendi binasında yeniden eğitime başlamıştır⁸⁰⁴.

Kütahya Lisesi, 1950'lerde fen ve edebiyat alanlarındaki başarılarıyla öne çıkmıştır. Kültür ve Edebiyat Kolu kapsamında, Cahit Sıtkı Tarancı ve Reşat Nuri Güntekin gibi ünlü yazarların eserleri incelenmiş, öğrenciler arası şiir ve hikâye yarışmaları düzenlenmiştir. Bu yarışmalara katılan öğrenciler, çeşitli ödülleriyle teşvik edilmiştir⁸⁰⁵. Okulun fen bölümü öğrencileri 1961'de, 80-100 kW gücünde 44-50 metre dalga uzunluğunda ve 150 km menzili kapsayacak olan radyo istasyonu kurmak için çalışmalarına başlamışlardır. Afyon-Eskişehir-Balıkesir-Uşak illeri ve ilçelerinden dinlenebilecek bu radyo istasyonu, bir usta ve öğrencilerin yardımıyla monte edilmiştir. Çarşamba ve cumartesi günleri öğleden sonra program yapacak olan istasyon, Ankara Radyosu gibi öğrenci ve veliler ile birlikte programlar düzenleyecektir. Kütahya Lisesi Radyosu, Türkiye'de Balıkesir, Mersin ve Eskişehir'den sonra radyo istasyonu olan dördüncü lise olmuştur⁸⁰⁶. 1961 yılı sonu itibarıyla tüm hazırlıkların bitmiş olduğu radyo istasyonu, antenlerinin takılması ile birlikte 1962 yılında faaliyete geçmiştir⁸⁰⁷.

Kütahya Lisesi'nin artan öğrenci sayısı nedeniyle 1960 yılı Eylül ayında belediye binasının bodrum katı geçici bir süre için kiralanmış, Milli Eğitim Bakanlığı'nın desteğiyle kira ödeneği sağlanmıştır⁸⁰⁸. Bir süre belediye bodrum katında eğitim faaliyetlerine devam eden lise için kalıcı bir çözüm olarak 1961 yılında ek bina

⁸⁰⁴ Kaçmaz, 9-10.

⁸⁰⁵ *Kütahya*, 1 Şubat 1957, 1.

⁸⁰⁶ *Kütahya Ekspres*, 6 Kasım 1961, 1.

⁸⁰⁷ *Kütahya Ekspres*, 12 Aralık 1961, 1.

⁸⁰⁸ *Kütahya Ekspres*, 1 Eylül 1960, 2.

yapılmasına karar verilmiş ve inşaat süreci başlamıştır. Ek bina inşaatı için gerekli inşaat malzemelerinin gelmesinin ardından toprak tesviye işlemlerine başlanılmış⁸⁰⁹ çalışmaların devam ettiği bu süreçte şantiyenin olduğu yolda meydana gelen yol çatlama karşısında belediye fen ekiplerince gerekli tedbirler alınmıştır⁸¹⁰.

Lise Yaptırma Derneği tarafından inşa edilmesine karar verilen ve 2,5 milyon TL'ye mal olacak ek bina inşaatının temeli 19 Eylül 1961 tarihinde atılmıştır. Dernek başkanı Veliyittin Sindel, vatandaşlardan 163 bin TL yardım toplandığını, özel idarenin 200 bin TL yardımda bulunduğunu ve Vali Ertuğrul Süer'in çok büyük gayretlerinin olduğunu konuşmasında defalarca dile getirmiştir⁸¹¹. Lise Müdürü İhsan Özarallı ise lisenin mevcut öğrenci kapasitesinin 300-400 kişi olduğunu, yeni yapılacak bina ile 1400 öğrenciye çıkacağını ifade etmiştir⁸¹². 1961'de yapımına başlanan Kütahya Lisesi'nin ek binasının açılışı, Öğretmen okullarının kuruluş yıldönümü olan 16 Mart 1964 tarihine denk getirilerek eğitim öğretime açılmıştır⁸¹³. 1949-1961 yılları arasında Kütahya Lisesi'nden mezun olan öğrencilerin alanlarına göre dağılımı ve mezun sayısını gösteren bilgiler Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18: 1949-1961 Yılları Arasında Kütahya Lisesi'nden Mezun Olan Öğrenciler.⁸¹⁴

Mezuniyet Dönemi	Bölüm	Mevcut	Kız	Erkek	Toplam
1949-1950	Edebiyat	19	5	31	36
	Fen	17			
1950-1951	Edebiyat	23	4	34	38
	Fen	15			
1951-1952	Edebiyat	7	-	9	9
	Fen	2			
1952-1953	Edebiyat	12	1	29	30
	Fen	18			
1953-1954	Edebiyat	27	5	35	40
	Fen	13			

⁸⁰⁹ Kütahya Ekspres, 28 Haziran 1961, 1.

⁸¹⁰ Kütahya Ekspres, 18 Ağustos 1961, 1.

⁸¹¹ Kütahya Ekspres, 20 Eylül 1961, 1.

⁸¹² Kütahya Ekspres, 20 Eylül 1961, 2.

⁸¹³ Kaçmaz, 133.

⁸¹⁴ Kaçmaz, 128-129.

Tablo 18 “Devam”: 1949-1961 Yılları Arasında Kütahya Lisesi’nden Mezun Olan Öğrenciler.

1954-1955	Edebiyat	50	4	72	76
	Fen	26			
1955-1956	Edebiyat	47	3	77	80
	Fen	33			
1956-1957	Edebiyat	27	5	35	40
	Fen	13			
1957-1958	Edebiyat	33	4	49	53
	Fen	20			
1958-1959	Edebiyat	26	3	55	58
	Fen	22			
1959-1960 ⁸¹⁵	Edebiyat	31	10	51	61
	Fen	30			
1960-1961	Edebiyat	34	7	53	60

Kütahya’nın yanı sıra Türkiye’nin de köklü eğitim kurumlarından biri olan Kütahya Lisesi, kuruluşundan bu yana nitelikli ve tanınmış bireylerin yetişmesine önemli katkılarda bulunmuştur⁸¹⁶. Yaklaşık 1,5 asırlık bir geçmişe sahip olan bu okul, Kütahya’nın sembollerinden biri olarak kabul edilmekte ve günümüzde de eğitim faaliyetlerine devam etmektedir⁸¹⁷.

3.1.3. Kız Sanat Enstitüsü

1940-1941 öğretim yılında açılan Kütahya Kız Sanat Enstitüsü, Akşam Kız Sanat Okulu olarak hizmete başlamıştır⁸¹⁸. Enstitü öğrencileri, giyim, nakış, el sanatları, ev yönetimi, resim, çocuk gelişimi ve eğitimi ile çeşitli meslek dalları üzerinde eğitim almışlardır. Bu alanlarda başarılı olan öğrencilerin el emeği ile meydana getirdiği ürünler düzenlenen sergilerde sergilenmiştir. 1953 yılında, “Singer” markası tarafından

⁸¹⁵ 1960 yılı itibariyle Edebiyat bölümünde okuyan lise son sınıf 16 öğrenci Fransızca, 11 öğrenci İngilizce okumaktadır. Fransızca okuyan 16 öğrenciden 4’ü dersi verebilmiş 12’si verememiştir. İngilizce okuyan 11 öğrencinin 8’i dersi verirken 3 öğrenci başarısız olmuştur. *Kütahya Ekspres*, 12 Temmuz 1960, 1

⁸¹⁶ Kütahya Lisesi’nden mezun olan ve Türkiye’de çeşitli üst düzey görevlerde bulunmuş bazı kişiler şunlardır: Etem Erdinç (Bayındırlık Bakanı), Orhan Dengiz (Milli Eğitim Bakanı), Mesut Erez (Maliye, Tarım, Sanayi ve Teknoloji Bakanı), İrfan Altunlu (General), Şükrü Kaymakçalan (Tıp Fakültesi Profesörü), Fikret Pamir (Kızılay Genel Başkanı), Burhanettin Özkül (Vali), Metin Diriltekin (Vali), Bahattin Ablum (İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri), Fuat Azmioğlu (Milletvekili), Mahir Ablum (Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürü). Kütahya 1973 İl Yıllığı, 103.

⁸¹⁷ <https://kutahyalisesi.meb.k12.tr> (Erişim Tarihi: 25.01.2024).

⁸¹⁸ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 133.

genç kızların nakış alanında bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla bir kurs organize edilmiştir. 27 öğrencinin katılım sağladığı bu kurslarda, öğrencilere 12 farklı el ve makine nakış tekniği öğretilmiştir. Kurs süresince üretilen ürünler, 11-13 Ağustos 1953 tarihleri arasında 30 Ağustos İlkokulu'nda sergilenmiştir⁸¹⁹.

1954 yılı mayıs ayının ilk haftasında, Kütahya'nın ilçe ve köylerinde faaliyet gösteren beş biçki-dikiş ile iki demircilik ve marangozluk kursları ait sergiler, Vali Fahrettin Akkutlu öncülüğünde açılarak halkın beğenisine sunulmuştur⁸²⁰. Aynı yıl, Kütahya Kız Sanat Enstitüsü öğrencileri tarafından düzenlenen 1953-1954 öğretim yılı ders bitimi sergisi, 19 Haziran 1954 Cumartesi günü saat 17.00'de geniş katılımlı ve seçkin davetlilerin hazır bulunduğu bir etkinlik ile gerçekleştirilmiştir. Bu sergide öğrenciler tarafından hazırlanmış olan çocuk kıyafetleri, mahalli ve milli renkli gece kıyafetleri, mantolar, nikah ve düğün kıyafetleri gibi çeşitli el yapımı ürünler sergilenmiştir⁸²¹.

1957 yılında Kütahya İl Genel Meclisi, Kütahya halıcılığının gelişimine katkı sağlamak amacıyla 20 bin TL bütçe ayrılmasına karar vermiştir. Bu bütçe kapsamında, Kız Sanat Enstitüsünde Halıcılık Şubesi kurulması planlanmıştır. Bu şubede eğitim alacak öğrencilerin bir kısmı, halıcılık alanında uzmanlaşarak öğretmen olarak yetiştirilecektir. Ayrıca, başarılı öğrenciler, birer halı dokuma tezgâhı ile ödüllendirilerek mesleki gelişimlerinin desteklenmesi amaçlanmıştır⁸²². Enstitünün 1957 yılı sergisi, seçkin bir davetli topluluğunun huzurunda Vali Fahrettin Gömülü tarafından açılmıştır. Kütahya gezisi amacıyla şehre gelen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, sergiyi ziyaret etmiş ve öğrencilerin hazırladığı el emeği ürünlerini büyük bir beğeniyle inceleyerek öğretmen ve öğrencileri takdir etmiştir⁸²³. Sergide çeşitli motiflerle işlenmiş elbiseler, yün örgü

⁸¹⁹ *Demokrat Kütahya*, 15 Ağustos 1953, 1.

⁸²⁰ *Kütahya*, 11 Mayıs 1954, 1.

⁸²¹ *Kütahya*, 23 Haziran 1954, 1.

⁸²² *Kütahya*, 14 Ocak 1957, 1.

⁸²³ *Kütahya*, 10 Haziran 1957, 1.

işleri, iç çamaşırları, oyuncaklar ve Kütahya'nın sembolü olan ren renk çiniler davetliler tarafından ilgiyle izlenmiştir⁸²⁴.

DP Kütahya milletvekilleri Mehmet Diler, İrfan Haznedar ve Süleyman Sururi Nasuhoğlu, 30 Mayıs 1959 Cumartesi günü Kız Sanat Enstitüsü tarafından düzenlenen defileye katılmışlar ve başarılı öğrencilere diplomalarını takdim etmişlerdir. Defilenin ardından vekiller, Değirmisaz Gezici Kız Sanat Kursu'nun sergisine de katılmışlardır. Sergide teşhir edilen ürünleri oldukça başarılı bulan milletvekilleri, öğretmen ve öğrencilerin çalışmalarını takdir ederek onları tebrik etmişlerdir⁸²⁵.

Gediz Akşam Kız Sanat Okulu sergisi, 26 Haziran 1959 Cuma günü saat 12.00'de açılmıştır. Serginin açılışı, okul müdürünün konuşmasıyla başlamış ve ardından Kaymakam Hakkı Yılmaz tarafından gerçekleştirilmiştir. Sergide, bıçkı, dikiş ve nakış ürünleri sergilenmiş olup, okulun öğretmeni Sabahat Görgün ile öğrencileri Kaymakam ve davetliler tarafından tebrik edilmiştir⁸²⁶.

Dumlupınar-Çalköy Demircilik ve Marangozluk Kursu'nun 1959-1960 eğitim yılı sonunda düzenlenen sergisi, mayıs ayı ortalarında açılmıştır. Serginin açılış konuşmasını yapan Vali Fahrettin Gömülü, Dumlupınar Zaferi'nin şehit ve gazilerinin torunlarına hayırlı ve uğurlu olması temenni ederek sergiyi açmıştır. Sergide, demir, tahta, bez, basma ve ipeklerden yapılmış avadanlıklar, oda takımları ve her çeşit giyim eşyaları ziyaretçilerin beğenisine sunulmuş ve büyük takdir toplamıştır⁸²⁷.

1959 yılı kasım ayında Sanayi Bakanlığı, Kütahya'da ikamet eden ev hanımları için özel bir çorap örme kursu açmıştır. Kursun öğretmeni Sehavet Teke, 26 Ekim'de Kütahya'ya gelerek kursa katılacak kadınların kayıtlarını almaya başlamıştır. Kurs, Halıcılık şubesi binasında faaliyete geçmiş olup kursta başarı gösteren kadınlara Sanayi

⁸²⁴ *Kütahya*, 10 Haziran 1957, 2.

⁸²⁵ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 2 Haziran 1959, 1

⁸²⁶ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 1 Temmuz 1959, 1.

⁸²⁷ *Kütahya*, 16 Mayıs 1960, 1.

Bakanlığı tarafından piyasa değeri 700-900 TL arasında olan çorap örme makinalarını beş yıl taksitle verilmesi de kararlaştırılmıştır⁸²⁸.

Kütahya Kız Sanat Enstitüsü, günümüzde Devlet Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi adı altında eğitim-öğretim hayatına devam etmektedir⁸²⁹.

3.1.4. Erkek Sanat Enstitüsü

Kütahya Erkek Sanat Enstitü, kısıtlı imkanlara rağmen 1945-1946 eğitim öğretim yılında açılmıştır⁸³⁰. Başlangıçta demir işleri, ağaç işleri ve tesviye bölümleriyle faaliyete başlayan okul, ilerleyen yıllarda vatandaşların da yoğun talebi üzerine yeni ve daha modern bir binaya taşınma gereği duymuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda yeni enstitü binasının yapımı için 1951 yılında yapım ihalesi gerçekleşmiştir. İhaleye eski Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu'nun kardeşi Aziz Zeytinoğlu da katılmıştır. Eksiltme usulüne göre yapılan ihaleye birçok müteahhit katılırken ihale Mehmet Erkap isimli müteahhitte kalmıştır. Ancak, İhale komisyonu ihaleyi onaylarken Bayındırlık Bakanlığı ihaleyi onaylamamıştır⁸³¹. Yeniden ihalesi yapılan okulun yapım işi 1951 yılı sonları itibariyle başlamıştır. Yapımı hızla devam eden yeni enstitü binasının demir işleri atölyesinin ihalesi mart ayında yapılmış ve enstitü 1952-1953 öğretim yılına yetiştirilmeye çalışılmıştır⁸³². Yapımı tamamlanan Kütahya Erkek Sanat Enstitüsü'nün açılış töreni, 22 Ocak 1953 Perşembe günü saat 14.30'da dört yüze yakın davetli huzurunda gerçekleşmiştir. Okulun açılış töreninde Enstitü Müdürü Sıtkı Aktakke sanat okulları hakkında bir izahat sunmuş ve ardından enstitü Vali Vekili tarafından resmen açılmıştır⁸³³.

1952 yılı itibariyle okulda 150 öğrenci bulunurken açık olduğu dokuz yıl içerisinde bu sayı 150-180 öğrenci arasında değişkenlik göstermiştir. Üç devrede mezun olan 51 öğrencinin altısı iş bulmuş, otuzu astsubay olarak orduya katılmış, dokuz

⁸²⁸ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 5 Kasım 1959, 1.

⁸²⁹ <https://kutahyakml.meb.k12.tr/tema/index.php> (Erişim Tarihi: 23.01.2024).

⁸³⁰ Hamza Güner, *Tarihte Kütahya*, Kütahya Vilayet Matbaası, 1961, 68.; *Kütahya*, 25 Ocak 1953, 2.

⁸³¹ *Milliyet*, 10 Temmuz 1951, 2.

⁸³² *Demokrat Kütahya*, 25 Ocak 1952, 3.

⁸³³ *Kütahya*, 25 Ocak 1953, 1.; *Kütahya 1967 İl Yıllığı*, 105.

öğrenci yüksek okullara devam etmiştir. Kalan altı öğrenci ise Kütahya dışına çıkmayıp ailesi ile kalmıştır⁸³⁴. Aynı yıl enstitü müdürü ve öğretmenleri, öğrencilere daha faydalı olmaları amacıyla projeksiyon makinası temin etmişlerdir. Öğlen tatillerinde meslek dersleri ve atölye çalışmaları ile ilgili filmleri izleyen öğrencilerin derslere ilgilerinin artması hem öğrencileri hem de velileri son derece memnun etmiştir⁸³⁵. 1955 yılına gelindiğinde, Türkiye’den 1100 öğrencinin başvurduğu İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümüne, başarı sağlayıp yerleşen 250 öğrencinin 4’ü Kütahya Erkek Sanat Enstitüsü’nden mezun olan öğrenciler olmuştur⁸³⁶. Nitelikli öğrencilerin yetiştiği enstitüde, öğrencilerin bir diğer başarısı ise okul deposunda hurda halde bulunan 1939 model Ford marka kamyonu revize ederek çalışır hale getirmeleridir⁸³⁷. Enstitü Müdürü Sıtkı Akteke, Amerika’daki okullarda incelemeler yapmak üzere Ford şirketi tarafından bir yıllık süreyle tüm masrafları karşılanarak Amerika’ya gönderilmiştir⁸³⁸.

Azot Fabrikası, gelecekte ihtiyaç duyacağı kalifiye elemanları yetiştirmek amacıyla Mart 1957’den itibaren Erkek Sanat Enstitüsü’nde öğrenim gören 62 öğrencinin eğitim masraflarını karşılamaya başlamıştır. Bu öğrencilerin tatil dönemlerinde fabrikanın montaj bölümlerinde ücretli olarak çalışmaları ve okul müfredatına ek olarak Kimya ve Almanca dersleri almaları da kararlaştırılmıştır. Bu planlama, fabrikanın ileride karşılaşılabileceği nitelikli iş gücü eksikliğini önlemeyi hedeflemiştir⁸³⁹. Enstitü bünyesinde açılmasına karar verilen bir diğer alan, Çinicilik kurslarıdır. Bu kursların amacı, tarihi Kütahya çiniciliğinin gelişimini sağlamak ve bu alanda nitelikli elemanlar yetiştirmektir⁸⁴⁰. Kurs kapsamında, öğrencilere çini hamurunun hazırlanması, şekillendirilmesi ve pişirme işlemleri gibi temel üretim süreçleri öğretilmiştir. Ayrıca, Kız Sanat Enstitüsü’nde açılan çinicilik kursunda ise Erkek Sanat Enstitüsü’nde imal edilen çinilerin işlenmesi öğretilmiş, genç kız ve

⁸³⁴ *Kütahya*, 25 Ocak 1953, 2.

⁸³⁵ *Demokrat Kütahya*, 4 Mayıs 1952, 1.

⁸³⁶ *Kütahya*, 5 Ekim 1955, 1.

⁸³⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 19 Kasım 1959, 1.

⁸³⁸ *Kütahya İl Gazetesi*, 14 Eylül 1955, 1

⁸³⁹ *Kütahya*, 13 Şubat 1957, 1.

⁸⁴⁰ *Kütahya*, 14 Mayıs 1957, 1.

hanımların bu alanda uzmanlaşarak kendi hayatlarını kazanabilecek duruma gelmeleri amaçlanmıştır⁸⁴¹.

Enstitü öğretmeni İbrahim Halil Uysal, “Adabı Muaşeret Kolu” çalışmaları çerçevesinde her hafta sonu öğrencilere çeşitli konularda konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalarda hem okul içinde hem de okul dışında öğrencilerin uygun bir tavır sergilemeleri gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle, öğrencilerin ağırbaşlı olmaları, öğrenciye yakışmayacak sözlerden kaçınmaları, kılık kıyafet ve kişisel bakıma özen gösterilmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, genç erkek öğrencilere, kız öğrencilere laf atmamak, takip etmemek ve çeşitli hareketlerle rahatsız etmemek gibi temel görgü kuralları öğretilmiştir⁸⁴².

1960’da Erkek Sanat Enstitüsü’nde, Akşam Erkek Sanat Okulu’na bağlı olarak Halk Eğitimi meslek kursları faaliyete geçmiştir. Bu kursla ile hiç meslek sahibi olmayan veya mesleklerinde ilerleme sağlamak isteyen vatandaşların katılması amacıyla tornacılık, frezecilik, oksijen ve elektrik kaynakçılığı, süsleme demirciliği, mobilyacılık, ağaç işleri, doğramacılık alanlarında kurslar açılmıştır. Haftada üç gece olarak hizmet veren kursların bitiminde, başarı sağlayan öğrencilere sertifika verilmiştir⁸⁴³.

1973 yılı itibarıyla bir müdür, üç müdür yardımcısı ve yirmi altı öğretmenin görev yaptığı Kütahya Erkek Sanat Enstitüsü’nde öğrenci sayısı 460’dır⁸⁴⁴. Enstitü, günümüzde Kütahya Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ismiyle öğretim faaliyetlerinde devam etmektedir⁸⁴⁵.

3.1.5. Hava Er Okuma Yazma Okulu

Millî Savunma Bakanlığı, vatani görevlerini icra eden erlerin okuma yazma öğrenmelerini sağlamak amacıyla 1959 yılında Er Okuma Yazma Okulları açmayı

⁸⁴¹ *Kütahya*, 14 Mayıs 1957, 3.

⁸⁴² *Kütahya*, 9 Aralık 1958, 3.

⁸⁴³ *Kütahya*, 12 Mart 1960, 1.

⁸⁴⁴ *Kütahya 1973 İl Yıllığı*, 105.

⁸⁴⁵ <https://kutahyamtal.meb.k12.tr/tema/index.php> (Erişim Tarihi: 24.01.2024)

planlamıştır. 16 kışlada⁸⁴⁶ yapımına başlanan bu okullar, erlerin sadece okuryazarlık eğitimine değil, aynı zamanda temel bilgi ve becerilerini arttırmaya yönelik eğitimler sunmayı da hedeflemiştir. Kütahya Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı yerleşkesinde yapılması planlan Er Okuma Yazma Okulu'nun temeli, 13 Temmuz 1959 Pazartesi günü atılmıştır. Türkiye Emlak Kredi Bankası uhdesinde yapımına başlanan okulun yapım maliyetinin dört milyon TL olması öngörülmüş ve teslim tarihi 1960 yılı sonu olarak belirlenmiştir. 400 kişilik iki üniteden oluşacak okulda yemekhane, dersane, yatakhane dışında tuvalet ve banyolar da bulunmaktadır. En yeni inşaat teknolojileri ile donatılan tesiste kapı ve pencerelerde alüminyum doğramalar kullanılmıştır. Elektrik, sıhhi tesisat ve kalorifer malzemeleri ise Avrupa'dan temin edilmiştir. 40 bin metrekare arazi üzerine yapılan tesisin toplam inşaat alanı 7 bin 500 metrekaredir. Okulun iki ünitesinde 16'şar derslikten oluşan toplam 32 derslik bulunmakla beraber dört aylık dönemlerden oluşan eğitim süreleri boyunca 382 er okuma yazma eğitimi almıştır⁸⁴⁷. Er Okulu'na, Teknik Ziraat Müdürü Şaban Erguz idaresinde alanında uzman kişilerce dört gün süren tarım ve hayvancılık eğitimi verilmiştir. 104 kişilik gruplar halinde toplam 520 er; meyvecilik, ormancılık, ziraat aleti ve makinaları, zirai sulama, hayvan hastalıkları konularında eğitim almışlardır⁸⁴⁸. 1959 yılı sonu itibariyle Türkiye genelinde 40 bin er, bu okullar aracılığıyla okuma yazma öğrenmiştir. Orduda yedek subay olarak görev yapan ilköğretim öğretmenleri, kura çekimi ile belirlenerek görevlendirilmiştir. Her dönem yaklaşık bin öğretmen, kısa bir oryantasyon kursuna tabi tutulduktan hemen sonra askerlerin eğitimine başlamışlardır⁸⁴⁹.

Amerikan İktisadi İş birliği İdaresi, ordunun temel okuma-yazma eğitimi için bağış yoluyla çeşitli destekler sağlamıştır. Bu kapsamda, inşaat işlerinde kullanılmak üzere çeşitli yapı malzemeleri⁸⁵⁰, Milli Eğitim Basımevine gönderilen müfredat ve baskı

⁸⁴⁶ Millî Savunma Bakanlığı, Er Okuma Yazma okullarını; Kütahya, Burdur, Çanakkale, Silvan, Mamak, İskenderun, Bornova, Etimesgut, Erzincan, Gaziantep, Maraş, Denizli, Isparta ve Edremit'te açmayı planlamıştır. *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 11 Temmuz 1959, 1.; *Kütahya*, 10 Temmuz 1959, 1.

⁸⁴⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 3 Kasım 1959, 1.

⁸⁴⁸ *Kütahya Ekspres*, 22 Kasım 1961, 3.

⁸⁴⁹ *Kütahya*, 3 Aralık 1959, 1-2.

⁸⁵⁰ BCA. 30.18.1.2 / 154.63.20.

işleri için gerekli makinalar⁸⁵¹, sesli sinema makinaları, film çekim ekipmanları⁸⁵² ve erlerin eğitiminde kullanılmak üzere “Yurdumuz Türkiye” adlı filmin 50 adet kopyası⁸⁵³, gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Bu materyaller, Türkiye’deki Er Okuma Yazma Okulları’na dağıtılarak, erlerin görsel, işitsel ve yazılı eğitimle okuma yazma becerilerini geliştirmesi hedeflenmiştir.

Kütahya Hava Er Okuma Yazma Okulu, açıldığı tarihten 1967 yılında kadar 12.433 askere çeşitli konularda eğitimler vermiştir. Bu eğitimler, yalnızca okuma-yazma ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda fidancılık, sebzecilik, tavukçuluk alanlarında da verilmiştir. Böylece, askerlerin memleketlerine döndüklerinde hem eğitim seviyelerini arttırmayı hem de tarımsal ve hayvansal üretim konularında bilgi sahibi olmaları amaçlanmıştır⁸⁵⁴.

3.2. Basın

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk basın yasası olan Matbuat Kanunu, 50. maddesiyle hükümete istediği zaman istediği gazete ve dergiyi kapatma yetkisini vererek, basını yönetilen ve yönlendirilebilen bir konuma getirmiştir⁸⁵⁵. Bu kanun ile basın üzerinde oluşturulan bu baskı, 1938’de yapılan düzenlemeler ile daha sert bir yapıya bürünerek, gazete ve dergi çıkartmak isteyenlerden 1.000 ile 1.500 TL bandında banka teminat mektubu almaları şartı getirilmiştir. Yine aynı kanun ile devletin vereceği basın ruhsatına sahip olma şartı koşulmuş (9.madde), üniversite olaylarının bölgenin en yetkili mülki amirinin onayı olmaksızın basına yansıtılması da yasaklanmıştır⁸⁵⁶. Çok partili hayata geçene kadar matbuat kanununda çeşitli değişiklikler yapılmış olsa da basın istediğini alamamıştır. Dolayısıyla 1950 seçimi arifesinde basın, büyük ölçüde DP yanlısı bir tutum izlemiştir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri şüphesiz DP’nin basın özgürlüğüne vurgu yapması ve basın kanununda değişiklikler yapacak olma vaadi

⁸⁵¹ BCA. 30.18.1.2 / 156.10.18.

⁸⁵² BCA. 30.18.1.2 / 157.32.12, 2.

⁸⁵³ BCA. 30.18.1.2 / 163.62.12.

⁸⁵⁴ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 140.

⁸⁵⁵ Resmî Gazete, 8 Ağustos 1931, Sayı: 1867, 731-736

⁸⁵⁶ Resmî Gazete, 15 Temmuz 1938, Sayı: 3960, 10278-10279.

olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Celal Bayar: “*Bugünkü basın kanunu, hür basını sağlamaktan uzaktır. Kanunu biz demokratlar yapacağız*” yorumunda bulunmuş, Adnan Menderes ise: “*Yayın hürriyeti yurttaşın şahsi bir siyasi hak ve hürriyetlerinin teminatıdır. Basın hürriyeti olmadığı yerlerde vatandaşın diğer hak ve hürriyetleri tehlikeye düşeceği gibi, topluluk hayatı, gizliliğinin, kapaklığın kiri ve pası altında bunalıp çürümeye mahkumdur*”⁸⁵⁷ sözleriyle özgür basına olan ihtiyacı dile getirmiştir. Nitekim DP, iktidara geçtikten kısa bir süre basın kanunu ile değişikliğe gitme gereği duymuş ve bu doğrultuda Cumhuriyet’in ilk basın yasası olan Matbuat Kanunu’nu tüm değişiklikleri ile birlikte yürürlükten kaldırmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar neticesinde hazırlanan yeni basın yasası, 15 Temmuz 1950’de mecliste kabul edilip 24 Temmuz 1950 tarihli Resmî Gazete ’de 5680 numaralı kanun olarak yürürlüğe girmiştir⁸⁵⁸. Böylece 1931’den beri yürürlükte olan Matbuat Kanunu’nda yer alan gazete ve dergi kapatma yetkisi (50.madde) hükümetten alınarak yargıya devredilmiştir. Aynı kanun ile gazete çıkartmak isteyenlerin hükümetten ruhsat alma zorunluluğu yerine sadece bildiri yayınlamaları yeterlidir maddesi eklenmiştir. Böylece DP iktidara gelmeden önce vermiş olduğu sözü iktidar olur olmaz yerine getirerek Türkiye’de basın hayatının altın devrini yaşatmıştır⁸⁵⁹. 1946’da nüfusun binde 5,2’si gazete okurken, 1955’de bu oran binde 28’e yükselmiştir⁸⁶⁰. Matbaa ve gazete sayısının artmasına neden olan bu olumlu havayı tüm Türkiye’de olduğu gibi Kütahya’da da gözlemlemek mümkündür. Nitekim Kütahya’da çıkan gazetelerin büyük bir bölümü DP döneminde yayın hayatına başlamıştır. Bu durum yukarda bahsetmiş olduğumuz DP’nin basın konusunda yapmış olduğu iyileştirmeler sayesinde gerçekleşmiştir.

3.2.1. Demokrat Parti Döneminde Kütahya’da Yayımlanan Gazeteler

DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye genelinde basın alanında yaşanan gelişmeler, Kütahya yerel basınına da yansımıştır. 1950 yılı başlarında Kütahya Valiliği tarafından haftalık olarak yayımlanan “Kütahya”, haftanın iki günü çıkan “Hakikat” ve o

⁸⁵⁷ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, 170.

⁸⁵⁸ Resmî Gazete, 24 Temmuz 1950, Sayı:7564, 18808-18811.

⁸⁵⁹ Topuz, 180.

⁸⁶⁰ Orhan Koloğlu. *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, 125.

dönemde günlük olarak yayımlanan tek gazete olan “Demokrat Kütahya” gazeteleri mevcuttur. İlçelerde ise “Tavşanlı Postası”, “Müstakil Tavşanlı”, “Kahraman Emet” ve “Simav Postası” gazeteleri okuyuculara ulaşmıştır. 1956’da “Kütahya Ekspres”, 1959’da “Demokrat Kütahyanın Sesi” ve 1960’da “Hür Kütahya” gazeteleri yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde kısa süreli de olsa Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü bünyesinde yayımlanan “Ziraatin Sesi” ve Kütahya Öğretmenler Derneği tarafından çıkarılan “Ümit” isimli gazeteler de okuyucularıyla buluşmuştur. Bu dönemde Kütahya’da yayımlanan gazetelerin yayın politikaları, iktidar ve muhalefet partilerine yönelik tutumları, gazeteciler arasında yaşanan siyasi ve kişisel çekişmeler tarihsel bir perspektifle incelenmiştir.

3.2.1.1. Kütahya (Vilayet Gazetesi)

Kütahya’nın en eski gazetelerinden biri olan *Kütahya Vilayet* gazetesi, ilk olarak “Kütahya Mecmuası” adıyla 29 Ekim 1925’de çıkmıştır. 16 sayfalık mecmua halinde yayınlanan gazete başlarda on beş günde bir çıkarken 108. Sayısından itibaren haftalık olarak okuyucusu ile buluşmuştur⁸⁶¹. 1948 yılı CHP Kütahya Teftiş raporlarına göre CHP Afyon bölge müfettişi Talat Simer, gazeteyi CHP’ye zarar verebilecek bir tehlike unsuru olarak görmediğini raporda belirtmiştir⁸⁶².

Ocak 1952’den itibaren her gün çıkmaya başlayan gazete⁸⁶³ 4 sayfa olarak yayınlanmış, 3. ve 4. sayfaları ağırlıklı olarak resmi ilanlara ve reklamlara ayrılmıştır. Kütahya Vilayet Matbaası’nda basılan gazetenin günlük fiyatı 5 kuruş olup, abonelik ücretleri ise; yıllık 17 TL, altı aylık 9 TL, 3 aylık 5 TL’dir⁸⁶⁴. Dönem dönem farklı kişilerin yazı işleri sorumluluğunu üstlendiği gazetenin DP iktidarı yıllarındaki yazı işleri sorumlusu Cemal Bumin’dir⁸⁶⁵. Dünyadan, yurttan ve Kütahya bölgesinden haberlere yer veren gazetenin, 1950 seçimlerinden sonra DP ile ilgili haberlere ağırlık verdiği görülmektedir. Bu durum, Kütahya’daki diğer gazeteler tarafından eleştirilmiş ve

⁸⁶¹ Gökdül, Ali. *Kütahya’da Cumhuriyet Dönemi Siyasi, İktisadi ve Sosyo-Kültürel Hayat (1923-1950)* (Doktora Tezi). Uşak Üniversitesi/ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak, 2022, 260.

⁸⁶² BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1.-1

⁸⁶³ *Müstakil Tavşanlı*, 17 Ocak 1952, 4.

⁸⁶⁴ *Kütahya*, 25 Ocak 1953, 1.

⁸⁶⁵ *Kütahya*, 21 Şubat 1954, 1.

gazetenin resmi kimliğine atıfta bulunularak daha tarafsız bir yayın politikası izlemesi gerektiği vurgulanmıştır.⁸⁶⁶ . Son sayısını 31 Aralık 1975'te yayımlayan⁸⁶⁷ ve Kütahya'nın uzun soluklu gazetelerinden biri olan Kütahya Vilayet Gazetesi, siyasi, ekonomik ve sosyal konuları ele almasıyla Kütahya tarihi tarihine ışık tutan önemli bir kaynak niteliğindedir.

3.2.1.2. Tavşanlı Postası

Sahibi ve yazı işleri sorumlusu Kâmil Güvenç olan gazetenin ilk sayısı 17 Haziran 1949 tarihinde yayımlanmıştır. Başlangıçta İstanbul merkezli Kenan Kutay Matbaası'nda⁸⁶⁸ basılan gazete, sonraki yıllarda Eskişehir merkezli Yıldız Matbaası'na⁸⁶⁹ ve nihayet gazete sahibine ait Tavşanlı Güvenç Matbaası'nda basılmaya devam etmiştir. Gazete, faaliyetlerini Demirci Arastası No: 27 Tavşanlı adresinde sürdürmüştür⁸⁷⁰. “Haftalık Siyasi Gazete” sloganıyla yayımlanan Tavşanlı Postası, genellikle Tavşanlı ve Kütahya'ya odaklanan haberler sunmuştur. Tek parti döneminde CHP'ye karşı muhalif bir duruş sergileyen gazete, çok partili hayata geçişle birlikte daha tarafsız bir yayın çizgisini benimsemiş ve zaman zaman DP'yi eleştiren haberlere de yer vermiştir⁸⁷¹. Haftanın cuma günleri yayımlanan gazetenin yıllık abonelik ücreti 5 TL, 6 aylık ücreti 2,5 TL ve günlük satış fiyatı ise 10 kuruş olarak belirlenmiştir⁸⁷².

3.2.1.3. İleri Kütahya

İleri Kütahya gazetesi, 1949'da yayımlanan “Bağımsız Kütahya” gazetesinin ardıllıdır. Bağımsız Kütahya, 27 Mart 1950 tarih ve 23 sayılı yayını ile basın hayatına son vermiş⁸⁷³, aynı tarihte İleri Kütahya gazetesi ilk sayısını çıkartmıştır. Her iki gazetenin sahibi İlhami Kaymak'tır. Amblem olarak CHP'nin altı okunu kullanan gazete, “Siyasi,

⁸⁶⁶ *Müstakil Tavşanlı*, 15 Ocak 1953, 4.; *Demokrat Kütahya*, 23 Ekim 1951, 1.

⁸⁶⁷ Müjgan, Uyanık. *Kütahya Basın Tarihi (1923-1980)*. (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, 31.

⁸⁶⁸ *Tavşanlı Postası*, 1 Temmuz 1949, 4.

⁸⁶⁹ *Tavşanlı Postası*, 28 Aralık 1949, 4.

⁸⁷⁰ *Tavşanlı Postası*, 22 Temmuz 1955, 1.

⁸⁷¹ *Tavşanlı Postası*, 12 Eylül 1955, 1.

⁸⁷² *Tavşanlı Postası*, 24 Haziran 1949, 4.

⁸⁷³ *Bağımsız Kütahya*, 27 Mart 1950, 1.

İktisadi, İctimai, Zirai, Ticari Halkın Dilidir” sloganıyla yayımlanmıştır⁸⁷⁴. Kütahya CHP il binasındaki büroda hazırlanan İleri Kütahya, 4. sayıya kadar İl Matbaası’nda basılmış, 5. sayıdan itibaren ise İzmir merkezli Akdeniz Matbaası’nda yayımlanmıştır⁸⁷⁵. Yerel ve ulusal haberlerin yer aldığı gazete, ağırlıklı olarak CHP’nin Kütahya’daki faaliyetlerini okuyucularına aktarmıştır. Vatandaşların oylarını CHP’ye vermesi gerektiğini vurgulayan gazete, DP’den ayrılıp CHP’ye geçenlerin isimlerini yayımlayarak açık bir şekilde parti propagandası yapmıştır⁸⁷⁶. 10 kuruş fiyatla satılan gazetenin yıllık abonelik ücreti 15 TL’dir. Bazen üç günde bir, bazen de on günde bir çıkan gazete, istikrarlı bir yayın politikası izleyememiştir.

3.2.1.4. Hakikat

İlk sayısını 27 Ekim 1950 tarihinde çıkaran Hakikat gazetesinin sahibi ve yazı işleri müdürü Ömer Faruk Karaali’dir. “Siyasi Bağımsız Gazete” sloganıyla okuyucularıyla buluşan Hakikat, haftanın cumartesi ve çarşamba günleri yayımlanmıştır. Eskişehir merkezli çeşitli matbaalarda basılan gazete; faaliyetlerine Pekmezpazarı No:79 Kütahya adresinde başlamış⁸⁷⁷ daha sonra ise Cumhuriyet Caddesi Yeni Okul Karşısı No:168 adresine taşınmıştır⁸⁷⁸. Gazete sahibi Ömer Faruk Karaali, Kütahya Vilayet gazetesinin haber yapma anlayışından duyduğu rahatsızlığı ve resmi ilanların yerel gazetelere adaletsiz dağıtılmasını eleştiren yazılar kaleme almıştır. Bu bağlamda, gazetenin 15 Temmuz 1953 tarihli 95. sayısında Kütahya Valiliği tarafından Kütahya’da yayınlanan gazetelere verilen ilan ebatları ve ödenen ücretler şu şekildedir: Kütahya Vilayet gazetesi 1 Haziran 1953-20 Haziran 1953 tarihleri arasında kapsayan 20 günlük süre zarfında 759 santim ilan karşılığında 455 TL, Demokrat Kütahya gazetesi haziran

⁸⁷⁴ *İleri Kütahya*, 27 Mart 1950, 1.

⁸⁷⁵ 14 Mayıs 1950 tarihinde DP’nin iktidara gelmesinin ardından İleri Kütahya gazetesine CHP propagandası yaptığı gerekçesiyle İç İşleri Bakanlığı’nca soruşturma açılmış bu bağlamda Kütahya valisi Ali Fuat Kadioğlu ve Kütahya il matbaası müdürü Halil Kadri Erdem’in savunmaları istenmiştir. Kaynak olarak aldığımız doktora tezinde İleri Kütahya gazetesinin ilk 3 sayının il matbaasında basıldığı yazılsa da 4. sayı da il matbaasında basılmıştır. *İleri Kütahya*, 16 Nisan 1950, 1.; Gökdül, 263,264.

⁸⁷⁶ *İleri Kütahya*, 30 Mart 1950, 1.

⁸⁷⁷ *Hakikat*, 15 Aralık 1950, 4.

⁸⁷⁸ *Hakikat*, 11 Ekim 1952, 2.

ayı boyunca 446 santim ilan karşılığında 267 TL almıştır. Hakikat gazetesi, aynı ay boyunca 202 santim ilan karşılığında 121 TL ilan parası almıştır⁸⁷⁹.

Ömer Faruk Karaali, Hakikat gazetesinin 12 Eylül 1953 tarihli 104. sayısında “Kütahya İl Gazetesi resmi midir? Yoksa nim resmi veya politik gazete midir?”⁸⁸⁰ başlıklı bir yazı kaleme alarak, vilayet tarafından yayımlanan gazeteyi taraflı haber yapmakla suçlamış ve aynı gazetenin yazı işleri sorumlusunu küçümseyici ifadelerle eleştirmiştir. Karaali’nin vilayet gazetesi hakkındaki eleştirel bir diğer yazısı ise gazetenin 14 Ağustos 1954 tarihli 144. sayısında yer almıştır. Bu yazıda Karaali, vilayet gazetesini devlet parasıyla basılan gereksiz bir gazete olarak itham etmiştir. Bu durum üzerine vilayet gazetesi yazı işleri sorumlusu Cemal Bumin, Ömer Faruk Karaali’ye dava açmıştır. Kütahya toplu basın mahkemesinde görülen dava sonucunda Karaali, 3 ay hapis cezası ve 500 TL ağır para cezasına çarptırılmıştır⁸⁸¹. Dava süreci boyunca Hakikat gazetesinin yayımlanmadığını görülmektedir. 27 Ekim 1954’te yeniden çıkan gazete, “Hakikat gazetesini mahkûmiyet işinin halline kadar tatil ediyorum” başlıklı yazısı ile davanın temyize gittiğini ve süreç bitene kadar da gazetenin tatil edildiğini okuyucularına bildirmiştir. Karaali, yazısının devamında abonelerine paralarının iade edileceğini ve bu sebepten ötürü çocuklarının rahatsız edilmemesi ricasında bulunmuştur. Dünyadan, yurttan ve Kütahya’dan haberlerin yer aldığı Hakikat gazetesi, yayına hayatına DP yanlısı olarak başlamış, vilayet gazetesiyle mahkemelik olduğu süreçte DP’ye muhalif bir tutum sergilemiştir. Gazete, 27 Ekim 1954 tarihli 145. sayısından sonra yayımlanmamıştır⁸⁸².

3.2.1.5. Müstakil Tavşanlı

İlk sayısı 18 Ekim 1951’de yayımlayan Müstakil Tavşanlı gazetesi, “Siyasi, Edebi, İçtimai, İktisadi Haftalık Gazete” sloganıyla çıkmıştır. Perşembe günleri yayımlanan gazetenin fiyatı 7,5 kuruştur. Sahibi ve başyazarı Abdurrahim Börekoğlu, yazı işleri sorumlusu Ziya Surol’dur. Gazete, faaliyetlerini Kütahya Cad. Safa Oteli

⁸⁷⁹ *Hakikat*, 15 Temmuz 1953, 2.

⁸⁸⁰ *Hakikat*, 12 Eylül 1953, 2.

⁸⁸¹ *Hakikat*, 27 Ekim 1954. 1

⁸⁸² *Hakikat*, 27 Ekim 1954, 2.

bitişiği Tavşanlı adresinde sürdürmüş, basım işlemleri ise Ziya Surol'un sahibi olduğu Eskişehir merkezli Tam-İş Matbaası'nda gerçekleştirilmiştir⁸⁸³. Ulusal ve yerel haberlerin yer aldığı gazete, siyasi haberleri tarafsız bir şekilde okuyucularına aktarmıştır. Bu tarafsız yayın politikası, gazetenin satış rakamlarına da yansımış, 11 Eylül 1952 tarihli 49. sayısının 1.500 adet basılmasına karşın 1.192 adedi satılmıştır. Gazete yetkilileri, bu satış rakımlarının Kütahya civarındaki illerin bile ulaşamadığı düzeyde olduğunu vurgulayarak başarılarının, okuyucuların samimi hislerine tercüman olmalarından kaynaklandığını belirtmiş ve aynı çizgide devam edeceklerini okuyucularına duyurmuşlardır⁸⁸⁴.

3.2.1.6. *Demokrat Kütahya*

Demokrat Kütahya gazetesi, 2 Aralık 1949 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. İlk sahibi Ali Rıza Oktay'ın idaresinde on beş günde bir çıkan gazete, daha sonra el değiştirerek Ömer Faruk Karaali yönetiminde günlük olarak yayımlanmaya başlamıştır⁸⁸⁵. Ağustos 1951'de tekrar el değiştiren gazetenin imtiyaz sahibi Sadullah Erım, yazı işleri sorumlusu Ali Akman, idari işler müdürü ise Talat Ünal olmuştur. "Günlük Siyasi Gazete" sloganıyla yayımlanan Demokrat Kütahya, o yıllarda Kütahya'da günlük olarak yayınlanan tek gazetedir. Gazetenin idari işleri Cumhuriyet Cad. No: 52/A Kütahya adresinde, dizgi ve baskı işleri ise Eskişehir merkezli Ses Işık Matbaası'nda gerçekleştirilmiştir. Gazetenin abonelik ücreti; senelik 30 TL, altı aylık 15 TL, 3 aylık 7,5 TL'dir. Resmi ilanların santim fiyatı 100 kuruş, günü geçmiş sayılar içinse 25 kuruş olarak belirlenmiştir⁸⁸⁶. Demokrat Kütahya, içerik olarak dünyadan, yurttan ve yerelden haberleri manşetine taşıırken, adından da anlaşılacağı üzere siyasi haberlerin büyük bir kısmını DP'ye ayırarak, partinin faaliyetlerini ve politikalarını ön plana çıkarmıştır⁸⁸⁷.

⁸⁸³ *Müstakil Tavşanlı*, 18 Ekim 1951, 1-4.

⁸⁸⁴ *Müstakil Tavşanlı*, 18 Eylül 1952, 1.

⁸⁸⁵ Gökdül, 262.

Demokrat Kütahya, 23 Ekim 1951, 1.

⁸⁸⁶ *Demokrat Kütahya*, 25 Ekim 1951, 3.

⁸⁸⁷ *Demokrat Kütahya*, 8 Ocak 1952, 1.; *Demokrat Kütahya*, 18 Nisan 1952, 1.; *Demokrat Kütahya*, 18 Mayıs 1952, 1.; *Demokrat Kütahya*, 23 Ekim 1951, 1.

1951 yılı itibarıyla Kütahya merkezde yayınlanan üç gazeteden⁸⁸⁸ biri olan Demokrat Kütahya, valiliğinin resmi ilanları kanunlar çerçevesinde⁸⁸⁹ dağıtmadığını iddia ederek 23 Ekim 1951 tarihli 68. sayısının manşetinde “Sayın Validen sadaka değil kanuni hakkımızın teslimini istiyoruz” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Gazete, ertesi günkü nüshasında Kütahya Valisi Haluk Nihat Pepeyi’yi CHP’li olmakla itham eden bir yazı kaleme almıştır⁸⁹⁰. Gazete, ilerleyen günlerde Vali’ye karşı olumsuz tutumunu sürdürmüş ve 31 Ekim 1951 tarihli 76. sayısında “DP iktidarda iken israf olamaz!.. Ancak tasarruf olur” manşetiyle bu durumu tekrar ortaya koymuştur. Bu yazıda, valiye tahsis edilen iki konak dışında üçüncü bir konağın satın alınmasını eleştirerek Vali’yi israf yapmakla suçlamıştır.⁸⁹¹ Gazetenin Vali’ye yönelttiği çeşitli itham ve eleştiriler Kütahya’da yapılması planlanan şeker fabrikası ile ilgili çalışmaların başladığı süreçte son bulmuştur. Bu dönemde valinin Başbakan Adnan Menderes ile sık sık görüştüğünü de belirtmek gerekir. Demokrat Kütahya gazetesi, Haluk Nihat Pepeyi’nin Kütahya Valiliği görevinden ayrıldığını duyururken “Kütahya’da yeri doldurulamayacak büyük bir kayıp!..” ifadesini kullanmış ve Kütahyalıların kendisini hiçbir zaman

⁸⁸⁸ Demokrat Kütahya, 30 Ekim 1951, 1.

⁸⁸⁹ Bakanlar Kurulu’nun “İlanlar ve Reklamlar” ile ilgili 4 Temmuz 1951’de aldığı 3/13294 sayılı kararın 3. maddesi şöyledir: “İlan ve reklamlar; en geniş manasıyla siyasi mahiyette, iç ve dış haberler verip, iç ve dış siyaset üzerinde kendisi tarafından yazılmış mütalaaları neşreden gündelik gazetelere tercihen verilir”. Resmi Gazete, 1 Ağustos 1951, Sayı: 7878, 1717-1718. Kanun maddesinden anlaşılabileceği üzere resmi ilanların gündelik gazetelere verilmesi hakkında kesin bir hüküm olmamakla birlikte, Kütahya Valiliği’nin bu konuda inisiyatif alarak ilanların büyük bölümünü “Kütahya” (Vilayet) gazetesine verdiğini söylemek mümkündür.

⁸⁹⁰ Yazının içeriği şöyledir: “Vali şayet dünkü efendisi CHP’ye şükran borcunu ödemek için DP’nin şehrimizde neşir eşkârlığını yapan gazetemize ilan vermemekle tehdit ediyorsa bunda aldanyor. Biz ceketimizi satar yine gazetemizi çıkartırız, çünkü açlığa mütehammil insanlarız, keyfi emir ve kanun harici işlerin modası 14 Mayıs 1950 de sona erdiğini vali unutuyorlar mı? Bilakis vali hakikat gazetesini sahibine ihtiyarlığına acıyarak ilan vereceğine bu zata maaşından bir miktar dünyalık ayırsa daha iyi yapar, şair, edip diye tanınan bir gazete ile gazeteden başka her şeye benzeyen haftada on beş günde ayda bir defa çıkan gazeteyi müsavi tutması basın hayatımız için çok acı bir hakikattir.”, Demokrat Kütahya, 24 Ekim 1951, 1.

⁸⁹¹ Yazının içeriği şöyledir: “Valilerimizin ikametine mahsus iki konak olup bunlardan biri Çamlıca köşkü (yazlık), diğeri de hastane yolundaki (kışlık) konaktır. Her iki konağın konforu tam mevcut iken vali geçen sene istasyon caddesinde bir derneğin oturduğu binayı beğenerek satın almış ve yirmi küsur bin lira da ayrıca ilaveyi inşaat ve tamir masrafı verdirerek bu üçüncü konakta ikamete başlamıştır. DP iktidarında israf değil tasarruf olduğunu ve milletin parasının bir kuruşunun bile fuzulen harcanmayacağını bilmeyen sayın vali konağa acaba neden iki banyo yaptırdı? Eski konağın ne kusuru vardı? Beyhude yere harcanan bina bedeli ile birlikte elli bin liraya yakın para ne olacak?”, Demokrat Kütahya, 31 Ekim 1951, 1.

unutmayacaklarını, kalplerde Kütahya'nın ikinci Ahmet Fuat Paşa'sı olarak yaşayacağını övgü dolu sözlerle belirtmiştir⁸⁹².

3.2.1.7. Kahraman Emet

Yayın hayatına 17 Şubat 1954 tarihinde başlayan gazetenin sahibi ve yazı işleri sorumlusu Süleyman Ertekin'dir. Gazete, Hükümet Cad. No: 13/B Emet adresinde faaliyet göstermiş ve Eskişehir merkezli İstikamet ve Yeşil Nur matbaalarında basılmıştır. Haftalık olarak yayımlanan gazete, başlarda çarşamba günleri çıkmış, 8. Sayısından itibaren pazartesi günleri yayımlanmaya başlamıştır⁸⁹³. İlk sayılarında sloganı olmayan gazete ilerleyen günlerde "Her Şey Memleket İçin" sloganını benimsemiştir. DP'yi destekleyen gazete, muhalefet partisi olan CHP hakkında oldukça sert bir üslup izlemiştir. Farklı günlerde yayımlanan yazılar arasında "İsmarlama insanlarla yapılan ilçe CHP kongresi"⁸⁹⁴, "CHP iktisadi kalkınmayı baltalıyor"⁸⁹⁵, "CHP şimdi biraz daha kuşa benzedi"⁸⁹⁶, "CHP demokrasi maskesi altında diktatörlük savaşı açmıştır"⁸⁹⁷ başlıklı içerikler, gazetenin muhalefete karşı tutumunu örneklemektedir. Gazetenin abonelik ücreti yıllık 5 TL, aylık ise 250 kuruş olarak belirlenmiş, resmi ilanların santimi ise 50 kuruş olarak fiyatlandırılmıştır.

3.2.1.8. Kütahya Ekspres

18 Mayıs 1956 tarihinde günlük olarak çıkmaya başlayan *Kütahya Ekspres* gazetesinin sahibi ve yazı işleri müdürü M. Nuri Sarıışık'tır. Sarıışık, çıkarmayı düşündüğü gazetenin ismini "Kalkınan Kütahya" olarak belirlemiş ancak bu ismin alındığını öğrendikten sonra "Kütahya Ekspres" adıyla yayın hayatına başlamıştır⁸⁹⁸. Gazete, faaliyetlerini Balıklı Cad. 12-A Kütahya adresinde yürütmüş ve dizgi ile baskı işlerini ise kendi matbaası olan Kütahya Ekspres Matbaası'nda gerçekleştirmiştir. "Günlük Siyasi Gazete" sloganıyla yayımlanan gazetenin yıllık abonelik ücreti 36 TL,

⁸⁹² *Demokrat Kütahya*, 1 Haziran 1952, 1.

⁸⁹³ *Kahraman Emet*, 19 Nisan 1954, 1.

⁸⁹⁴ *Kahraman Emet*, 24 Şubat 1954, 1.

⁸⁹⁵ *Kahraman Emet*, 19 Nisan 1954, 1.

⁸⁹⁶ *Kahraman Emet*, 17 Mayıs 1954, 1.

⁸⁹⁷ *Kahraman Emet*, 31 Mart 1954, 1.

⁸⁹⁸ Uyanık, 107.

altı aylık abonelik ücreti 18 TL, üç aylık abonelik ücreti 9 TL ve günlük ücreti ise 10 kuruştur⁸⁹⁹. 1961 yılı itibariyle gazete senelik ücreti 40 TL, altı aylık ücreti 20 TL, üç aylık ücreti 10 TL olarak belirlenmiş, yabancı ülkelerde için ise abonelik ücreti iki katı olarak uygulanmıştır⁹⁰⁰. Uluslararası, ulusal ve yerel haberlerin yer aldığı gazete, tarafsız bir yayın anlayışıyla okuyucularına ulaşmıştır. Kütahya Ekspres, bayram tatilleri ve birkaç istisnai durum haricinde her gün yayımlanmıştır. Kurulduğu tarihten itibaren yayın hayatına devam eden gazete, günümüzde hem basılı hem de kendi internet sitesi aracılığıyla okuyucularına hizmet vermektedir⁹⁰¹.

3.2.1.9. Demokrat Kütahya'nın Sesi

15 Mayıs 1959 tarihinde⁹⁰² yayın hayatına başlayan Demokrat Kütahyanın Sesi gazetesi, “Günlük Siyasi, İktisadi, Ticari Gazete” sloganıyla çıkmıştır. Palanga sokak No: 2-A Kütahya adresinde faaliyetlerini yürüten gazetenin sahibi ve mesul müdürü Hakkı Coşkun’dur. Haber içeriği olarak uluslararası ve ulusal haberlerin yanı sıra ağırlıklı olarak Kütahya merkez ve ilçelerinde yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeler manşete taşınmıştır. DP yanlısı olan gazete, Kütahya’da yapılan DP kongrelerini ve belediyenin çalışma raporlarını günlerce okuyucularına aktarmıştır. Kütahya Vilayet matbaasında dört sayfa olarak basılan gazetenin son sayfasında çoğunlukla reklamlar ve yerel spor haberleri yer almıştır. Yaklaşık bir sene hizmet veren Demokrat Kütahyanın Sesi gazetesi, 27 Mayıs 1960 tarihli 307. sayısı ile yayın hayatına veda etmiştir⁹⁰³.

3.2.1.10. Hür Kütahya

İlk sayısını 8 Şubat 1960 Pazartesi günü çıkaran gazetenin sahibi Bülent Öztosun, mesul müdürü Mehmet Erbil, genel yazı müdürü Celal Hafıfbilek’dir⁹⁰⁴. “Hürriyetin Bekçisidir” sloganıyla çıkan gazete, faaliyetlerine Atatürk Cad. No:192

⁸⁹⁹ Kütahya Ekspres, 2 Nisan 1960, 2.

⁹⁰⁰ Kütahya Ekspres, 22 Haziran 1961. 3.

⁹⁰¹ <https://kutahyaekspres.com> (Erişim Tarihi: 05.05.2023).

⁹⁰² Demokrat Kütahya'nın Sesi gazetesi, yayın hayatına Mayıs 1959'da başlamıştır. Ancak tesis tarihi 22 Ocak 1959'dur. *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 20 Mayıs 1959, 1.

⁹⁰³ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 27 Mayıs 1960, 1.

⁹⁰⁴ *Hür Kütahya*, 8 Şubat 1960, 1.

Eskişehir⁹⁰⁵ adresinde başlamış, ardından Pekmezpazarı No:81 Çarşı Hanı Kat 2 Kütahya adresine taşınmıştır. Fiyatı 20 kuruş olan gazete, haftalık olarak yayınlanmıştır. DP'ye muhalif olan gazete, CHP merkezli haberler ile okuyucularına ulaşmıştır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Hür Kütahya'nın yayın hayatına başlaması ile ilgili duyduğu memnuniyeti şu sözlerle ifade etmiştir:

Kütahya'da bir ideal gazetesinin çıkması teşebbüsünü ümitle ve sevinçle karşıladım. İstiklal mücadelesinin hadiselerinde bir mihrak noktası teşkil etmiş olan Kütahya'nın daima memleket içinde geniş ilgi bulan bir özel tarafı vardır. İnsanları, atalardan kalma bir gelenekle siyasi hayatımızda devamlı münasebet kumuşlardır. Böyle kıymetli bir köşemizde yayılacak fikir unsurunun ilgiyle ve sevgiyle karşılanacağını kuvvetle ümit ediyoruz⁹⁰⁶.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra Hür Kütahya ilk sayısını 4 Haziran Cumartesi günü yayınlamıştır. “*Türk milletine geçmiş olsun zalim ve kan dökücüler nihayet ordumuzun eliyle cezalarını buldular*” manşetiyle okuyucularıyla buluşan gazetenin baş yazısının başlığı ise “*Mukadderat değil Menderes ilahi adalet*” olmuştur⁹⁰⁷.

3.2.2. Diğer Gazeteler

DP döneminde Kütahya yerel basınında uzun soluklu gazeteler dışında kısa süreli de olsa yayınlanmış gazeteler de bulunmaktadır. Bu gazetelerden biri “Ziraatin Sesi” gazetesidir. Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü çalışanları bünyesinde hazırlanan gazetenin ilk sayısı Şubat 1955'te altı sayfa olarak yayınlanmıştır⁹⁰⁸. Köylü ve çiftçi vatandaşların ziraat, hayvancılık ve ormancılık alanlarındaki teknik bilgi eksikliklerini gidermeyi amaçlayan gazete, Kütahya Vilayet Matbaası'nda basılarak çiftçilere ücretsiz olarak verilmiştir. Gazetenin yazı işleri sorumluluğu ve mesul müdürlüğünü ilk üç sayıda Mehmet Haznedaroğlu, son sayıda ise ziraat öğretmeni Mehmet Ali Berk

⁹⁰⁵ Hür Kütahya gazetesi idarecileri, gazetenin il matbaasında basılması için müracaatta bulunsalar da matbaa yöneticileri personel eksikliğini gerekçe göstererek başvuruları reddetmiştir. DP gölgesinde basım yapan matbaanın CHP sözcülüğünü yapacak olan gazeteye izin vermemesini siyasi nedenler olarak yorumlamak mümkündür. Gazete il matbaası kanalı kapandıktan sonra ilk olarak Eskişehir'de bulunan Güzel İş matbaasında basılmıştır. Ancak matbaa sahiplerinin yazı içeriklerine müdahale etmelerinden sonra Erbil matbaasında basılmaya başlamıştır. Hür Kütahya, 21 Mart 1960, 2.

⁹⁰⁶ Hür Kütahya, 1 Şubat 1960, 1.

⁹⁰⁷ Hür Kütahya, 04 Haziran 1960, 1.

⁹⁰⁸ Ziraatin Sesi, Şubat, 1955, 1.

üstlenmiştir⁹⁰⁹. Toplam 4 sayı çıkan gazetenin ikinci sayısı Mart, Nisan, Mayıs (1955, 4 sayfa), üçüncü sayısı Haziran, Temmuz (1955, 4 sayfa), son sayısı Ocak, Şubat, Mart (1956, 4 sayfa) tarihli⁹¹⁰.

Kütahya’da kısa süreli çıkmış olan bir diğer yerel gazete “Simav Postası”dır. İlk sayısını 1 Ağustos 1951 tarihinde⁹¹¹ çıkaran gazete, on beş günde bir yayımlanmıştır. “Siyasi Mizahi Memleket Gazetesi” sloganıyla çıkan gazete, faaliyetlerine İstanbul’da başlamış, ilerleyen günlerde Kışla Caddesi No:144 Simav adresine taşınmıştır⁹¹². Gazetenin baskı ve dizgi işleri ise İzmir’de bulunan Anadolu matbaasında yapılmıştır⁹¹³. İmtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü H. Azmi Göçkan, “Çıkarken” başlıklı yazısında; *“Dertlerimiz ve ihtiyaçlarımız çoktur. Ağlamayan çocuğa meme vermezler atasözünün doğruluğunu ispat için; şahsi müracaat ve şikâyet mektuplarının tesir derecesi kâfi gelmez. Büyük davamızın tahakkuku için gazeteyle mücadeleye atılmanın temin edeceği fayda bizi gayemize ulaştıracaktır zannediyorum”* sözleriyle Simav’ın gerek şahsi gerekse hükümet kaynaklı geri kalmışlığını eleştirmiş, ilçenin dertlerinin ve sorunlarının gazete yoluyla çözüleceğini ümit ederek bu işe giriştiğini ifade etmiştir. Toplamda on bir sayı çıkan gazetenin içeriği çoğunlukla Simav’ın ihtiyaçları ve sorunları ile ilgili olmuştur.

Kütahya’da kısa süreli yayınlanan son gazete Kütahya Öğretmenler Derneği adına yayınlanan “Ümit” gazetesidir. “Mesleki, edebi, ilmi aylık gazete” sloganıyla Ekim 1953’te⁹¹⁴ çıkan gazetenin sahipliğini ve mesul müdürlüğünü Kütahya Öğretmenler Derneği adına Ahmet Güner üstlenmiştir⁹¹⁵. Kütahya’da eğitim ve öğretim faaliyetleri ile ilgili haberlerin paylaşıldığı gazete bazen altı bazen sekiz sayfa olarak çıkmıştır. Ümit

⁹⁰⁹ Ziraatin Sesi, Şubat, 1955, 1-2-3-4-5-6., Ocak-Şubat-Mart 1956.

⁹¹⁰ Ziraatin Sesi, Mart-Nisan, Mayıs 1955, Haziran-Temmuz, 1955, Ocak-Şubat-Mart 1956.

⁹¹¹ Simav Postası, 1 Ağustos 1951, 1.

⁹¹² Simav Postası, 24 Nisan 1952, 1.

⁹¹³ Simav Postası, 15 Ağustos 1951, 1., Simav Postası, 20 Mayıs 1952, 1.

⁹¹⁴ Ümit gazetesinin Ankara Milli Kütüphanesi süreli yayınlar arşivinde yer alan ilk sayısı, 1 Kasım 1953 tarihli 2. sayıdır. Ümit, Aylık olarak çıkan gazete olduğu için ilk sayısının Ekim 1953’de çıktığını söylemek mümkündür.

⁹¹⁵ Ümit, 1 Kasım 1953, 1 Ağustos 1953, 1.

Gazetesi, vilayet matbaasında, vilayet gazetesi formatında basılmıştır⁹¹⁶. Kütahya’da tespit edilen bir diğer gazete ise Kütahya Lisesi öğrencileri ve öğretmenleri tarafından “Lise Kültür ve Edebiyat Kolu Organı” başlığıyla yayımlanan gazetedir. 1960 yılında yayımlanan bu gazeteye ulaşılammakla birlikte gazete ile ilgili bazı bilgilere Kütahya Ekspres gazetesinin 1 Nisan 1960 tarihli 1.185 sayısından ulaşılmıştır⁹¹⁷.

Kütahya’da uzun yıllar tek matbaa olarak hizmet veren Vilayet Matbaası, 1950 yılında toplamda 32.005 TL’lik iş yapmıştır. Matbaanın maaş, vergi, kâğıt ve malzeme masrafları 28.970 TL olup 1951 yılına 3.035 TL kar ile girilmiştir. Tertip kısmında 5.677 adet defter, 233.685 adet cetvel, 5.060 adet blok, 624.045 adet reklam ve el ilanları, 86 adet şahıslara yönelik ücretli ciltleme işi yapılmıştır. Her nüshası 1.000-1.200 adet olmak üzere 100 sayı toplamda 120.000 adet gazete basılarak okuyuculara ulaştırılmıştır⁹¹⁸. Matbaa ayrıca santimi 100 kuruş olan ilan ücretlerini vatandaşlar için 20-40 kuruş aralığında tutmuştur⁹¹⁹. 1950 yılının ortalarına kadar Kütahya’da sadece Vilayet Matbaası⁹²⁰ hizmet verirken 1955’te Tavşanlı’da açılan Güvenç Matbaası ve Cilt Evi⁹²¹ 1956 yılında ise merkezde Kütahya Ekspres Matbaası’nın hizmete girmesiyle matbaa sayısında artış yaşanmıştır⁹²².

3.3. Müze ve Kütüphaneler

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kütahya’ya bir müze kazandırma düşüncesi ilk kez 1936 yılında gündeme gelmiştir. Bu fikrin ortaya çıkmasıyla birlikte, Kütahya merkez ve ilçelerinde bulunan tarihi eserleri koruma altına almak amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, 1943-1946 yılları arasında toplam

⁹¹⁶ *Ümit*, 1 Kasım 1953, 1.; *Ümit*, 1 Ocak 1954, 1-2-6.

⁹¹⁷ Adı geçen gazetenin, “Kütahya” (Vilayet) ve “Demokrat Kütahyanın Sesi” gazetelerine çok benzer bir yapıda olduğu ve öğrencilerin kültür ve edebiyat içerikli yazılar yazması gerekirken siyasi bir formda neşir yapması, Kütahya Ekspres gazetesi tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. *Kütahya Ekspres*, 1 Nisan 1960, 1.

⁹¹⁸ *Demokrat Kütahya*, 16 Aralık 1951, 3.

⁹¹⁹ *Demokrat Kütahya*, 18 Aralık 1951, 3.

⁹²⁰ *Hakikat*, 25 Haziran 1951, 3.

⁹²¹ *Tavşanlı Postası*, 23 Aralık 1956, 4.

⁹²² *Kütahya Ekspres*, 28 Mayıs 1956, 1.

1.903 adet tarihi eser bir araya getirilebilmiştir⁹²³. Zamanla sayıları artan bu eserlerin bir kısmı, 1947’de Vahit Paşa Kütüphanesi içinde yer alan bir depoda bir araya getirilirken, İslam dönemine ait eserler ise Pir Ahmet Beşir türbesinde sergilenmiştir⁹²⁴.

1953 yılına gelindiğinde, Kütahya’da bir müze kurma düşüncesi tekrar gündeme gelmiştir. Bu düşünce doğrultusunda, Vali Fahrettin Akkutlu ve Kütahya İl Milli Eğitim Müdürü’nün öncülüğünde valilik makamında bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya, DP Kütahya Milletvekillerinden Remzi Koçak, Süleyman Sururi Nasuhoğlu, Belediye Başkanı Mehmet Özbilen, İl Milli Eğitim Müdürü ve öğretmenler katılmıştır. Toplantıda, kurulması planlanan müzenin maliyetleri ile Kütahya Eski Eserleri Koruma Derneği görevlendirilmiştir. Ayrıca, derneğe müze yapılmasına uygun olan ve tadilat yapılması planlanan yerin Mevlevihane olması kararlaştırılmıştır. Toplantıda, çeşitli işlerle meşgul olmak üzere Vahit Paşa Kütüphanesi Müdürü Mustafa Yeşil⁹²⁵, ressam Ahmet Çalışel, öğretmen Hayriye Yüksel, Murat Ergun, Mazhar Ata, Eski Eserler Koruma Derneği Başkanı Kemal Panikoğlu, Nuri Temizerler, Verem Hastanesi Baş Tabibi Ahmet Sayın, Merkez Veteriner Müdürü Hüsnü Kişioğlu ve Ziraat Bankası Müdürü Kemal Karahan’dan oluşan bir komite oluşturulmuştur. Komite, ilk olarak adı geçen binanın müze olabilecek plan ve projesinin oluşturulmasını ve bu restorasyon çalışmaları için gerekli miktarın belirlenmesini hedeflemiştir. Gerekli fonun nasıl toplanacağına dair sorun ise vatandaşlar ve diğer kuruluşların bağışı ile çözüme kavuşturulmuştur⁹²⁶.

Eski Eserler ve Müzeler kurumunda görevli yüksek mimar Mustafa Ayaşlıoğlu, Maarif Vekaleti tarafından 10 bin TL’ye satın alınan Vacidiye medresesinin restorasyon keşfini yapmak üzere 1956 yılı haziran ayında Kütahya’ya gelmiştir. Vacidiye Medresesi, Nallı Medrese, Menzil Hane Kapısı, Bedesten, Çukur Han, Vahit Paşa

⁹²³ Gökdül, 268.

⁹²⁴ T.C. Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kütahya Müzesi Müdürlüğü, *Kütahya Müzesi 2015 Yıllığı (50. Yıl Anısına)*, Sayı 3, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 2016, 319.

⁹²⁵ *Kütahya*, 14 Ağustos 1953, 1.

⁹²⁶ *Kütahya*, 14 Ağustos 1953, 2.

Kütüphanesi, Saray Camii, Ulu Cami ve Karagöz Paşa Türbesi'nde de incelemelerde bulunan Ayaşlıoğlu, müzede çalışmalarına devam etmiştir⁹²⁷.

Müzenin açılması için 1958 yılına kadar 100 bin TL harcanmış, 1958 yılı için ise 50 bin TL'lik bir bütçe ayrılmıştır⁹²⁸. Bu bütçenin 25 bin TL'si müze inşaatının tamamlanmasına, geri kala kısmı ise Çavdarhisar harabelerinin restorasyonunda kullanılmıştır. Müzenin inşaatı tamamlandıktan sonra çevresindeki binaların istimlak edilmesi ve böylece müze ve Ulu Camii'nin daha görünür kılınması planlanmış; bu çalışmalarının da yaklaşık 200 bin TL tutacağı öngörülmüştür. Müze açıldıktan sonra etrafının bahçe haline getirilmesi, çiçeklendirme çalışmaları ile bazı eserlerin sergilenmesi düşünülmüştür⁹²⁹. Müze yapımı ve çevre düzenlemeleri sürerken, müze görevlileri ve vatandaşlar, tarihi eser niteliğindeki parçaları bir araya getirmek için çaba göstermiştir. Söğütyaylası köyünden iki sunak ve bir küp, Gediz'de bir imparatora ait olduğu düşünülen bir büst ile küçük bir aslan heykeli bulunmuş ve müzeye teslim edilmiştir. Ayrıca, Azot Fabrikası'nın yapım çalışmaları esnasında ortaya çıkan değerli eserler, fabrika iç hizmetler şefi Ömer Erkuş'un çabalarıyla zarar görmeden müzeye nakledilmiştir. Simav'ın Tabakhane mahallesinde bir evin avlusunda çıkarılan lahit ve belediye tarafından korumaya alınana bir Stel de müzeye nakledilmiştir⁹³⁰. Yapımına 1953'de başlanan Kütahya Müzesi, yaklaşık on iki yıl süren çalışmaların ardından 6 Mart 1965 Cumartesi günü, dönemin Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Mehmet Aslantürk tarafından açılmıştır⁹³¹. Kütahya Müzesi'nin ilk müdürü olan Gürel Ögüt, 11 Mayıs 1964 ile 25 Kasım 1968 tarihleri arasında görev yapmıştır⁹³².

⁹²⁷ *Kütahya*, 20 Haziran 1956, 1.

⁹²⁸ *Kütahya*, 28 Şubat 1958, 1.

⁹²⁹ *Kütahya*, 28 Şubat 1958, 3.

⁹³⁰ *Kütahya*, 16 Ekim 1958, 1.

⁹³¹ T.C. Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kütahya Müzesi Müdürlüğü, *Kütahya Müzesi 2015 Yıllığı (50. Yıl Anısına)*, Sayı 3, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 2016, 328.; Kütahya 2002, 137.

⁹³² T.C. Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kütahya Müzesi Müdürlüğü, *Kütahya Müzesi 2015 Yıllığı (50. Yıl Anısına)*, Sayı 3, Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 2016, 338.

Kütahya'nın en eski yapılarından biri olan Vahit Paşa Kütüphanesi⁹³³, reîsü'l-küttâb Mehmet Emin Vahit Paşa tarafından 1812 yılında yaptırılmıştır⁹³⁴. Kütüphane, önceleri Ulucami içinde bulunan küçük bir odadan ibaretken, kitap ve okuyucu sayısındaki artış nedeniyle 1933 yılında İmaret Mescidine taşınmıştır⁹³⁵. 1952 yılı itibarıyla Vahit Paşa kütüphanesinde, 15 binden fazla kitap konularına göre tasnif edilmiş ve fişlenmiştir. Aynı yıl içinde ise 7.413 okuyucu kütüphaneye gelerek mevcut kitaplardan yararlanmıştır. Bu okuyucuların 6.451'i öğrenci, 252'si öğretmen, 66'sı sivil veya askeri memur, 644'ü de diğer meslek gruplarındandır⁹³⁶. Kütüphane, 1959 yılında vatandaşlar için ödünç alma servisi açmıştır. Bu hizmet sayesinde vatandaşlar, üç lira depozito karşılığında on beş gün süreyle istedikleri kitapları rahatlıkla okuma fırsatı bulmuşlardır. Bu uygulama, kütüphaneye erişimi artırarak vatandaşların okuma alışkanlıklarını desteklemiştir⁹³⁷. 1952 yılında kütüphaneye 7.413 kişi okuyucu olarak gelirken 1960'da bu sayı 9.136 kişiye ve 1961 yılında ise 14.006 kişiye yükselmiştir⁹³⁸.

Kütahya'da hizmet veren bir diğer kütüphane ise 1 Temmuz 1954 tarihinde İl Halk Kütüphanesi bünyesinde Çocuk Bölümü olarak kurulan Çocuk Kütüphanesi'dir⁹³⁹. Kütüphane, 30 Ağustos İlkokulu binasında hizmete açılmıştır⁹⁴⁰. Zamanla okuldaki okuma salonunun ihtiyacı karşılayamaması üzerine lise pansiyonu olarak kullanılan büyük salonunun yeniden düzenlenerek hem sinema salonu hem de çocuk kütüphanesi okuma salonu haline getirilmesi planlanmıştır⁹⁴¹. Bu amaçla, 8 Şubat 1959 tarihinde valinin teşvikleriyle bir toplantı yapılarak komite kurulmasına karar verilmiştir. Dilek ve temennilerin dinlendiği toplantı sonunda yapılan açık oylama sonucunda Albay Süleyman Demet komite başkanlığına getirilirken Binbaşı Zekeriya Bener, Mehmet

⁹³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, 129.

⁹³⁴ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 181.

⁹³⁵ Gökdül, 266.

⁹³⁶ Kütahya, 25 Ocak 1953, 1.

⁹³⁷ Kütahya, 2 Haziran 1959, 2.

⁹³⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü, *Milli Eğitim İstatistikleri; Milli, Halk, Çocuk, Üniversite ve Okul Kütüphaneleri 1959-1968*, Yayın No: 660, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1972, 20.

⁹³⁹ Hamza Güner, *Tarihte Kütahya*, Kütahya Vilayet Matbaası, 1961, 68.; Kütahya 1967 İl Yıllığı, 137.

⁹⁴⁰ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 137.

⁹⁴¹ Kütahya, 12 Şubat 1959, 1.

Kesen, Yusuf Yıldırım, Musa Palaskalı, Mustafa Karaova, Hasan Bayer, Enver Atilla, Mazhar Ata ve Hamza Güner ittifakla komiteye seçilmişlerdir⁹⁴². Çalışmalarına aktif bir şekilde devam eden komite, İl Milli Eğitim Müdürü Sadi Arcak, İş Bankası Müdürü Cevdet Coşkun, Müze Müdürü Lutfiye Güçlü'nün de katılımıyla kütüphane yararına bir piyango çekilişi düzenlemeye karar vermiştir. Satışa sunulan Eşya piyango biletleri kısa sürede satılmış⁹⁴³ ve 19 Mayıs 1959 Salı günü yapılan çekilişte kazanan numaralar ve ödülleri gazetede ilan edilmiştir⁹⁴⁴. Ayrıca, komite, kütüphaneye devam eden çocuklar için “Ülkü” adında aylık bir gazete çıkartmayı amaçlamış⁹⁴⁵, bu gazeteyle çocukların amatör yazılarının yayınlanması ve kütüphanenin çevreye tanıtılması hedeflenmiştir⁹⁴⁶. Kütahya Çocuk Kütüphanesi, Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümü olan 1981 yılında, bağlı olduğu kütüphaneden bağımsız bir şube haline getirilmiştir⁹⁴⁷.

3.4. Tiyatro ve Sinemalar

Kütahya'da açılan ilk sinemalardan biri olan Yıldız Sineması, 600 kişi kapasitesiyle 1933 yılında hizmete girmiştir. 1950'lerden sonra sinemalara gösterilen ilgi doğrultusunda şehirde bir de Saray Sineması açılmıştır⁹⁴⁸. Yıldız Sineması'nın sahibi Mehmet Fahri, 1953 yılına gelindiğinde Hükümet Konağı Caddesi üzerinde Zafer Sineması ismiyle yazlık bir sinema açmıştır⁹⁴⁹. Kütahya merkezde ikisi kapalı bir yazlık olmak üzere üç sinemanın hizmet verdiği bu dönemde Saray Sineması'nda “Kanun Namına” isimli yerli film izleyicileri ile buluşurken Yıldız Sineması'nda ise “San Antonio Arslanı” isimli yabancı film gösterime girmiştir⁹⁵⁰. 1956 yılında ise Yıldız Sineması'nda “La Dam O Kamelya (La Dame aux Camélias)” ve Saray Sineması'nda

⁹⁴² *Kütahya*, 12 Şubat 1959, 3.

⁹⁴³ *Kütahya*, 21 Nisan 1959, 1.

⁹⁴⁴ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 22 Mayıs 1959, 1.

⁹⁴⁵ *Kütahya*, 5 Mart 1959, 1.

⁹⁴⁶ *Kütahya*, 5 Mart 1959, 3.

⁹⁴⁷ *Kütahya 1973 İl Yıllığı*, 133.

⁹⁴⁸ *Kütahya 1967 İl Yıllığı*, 285.

⁹⁴⁹ *Demokrat Kütahya*, 24 Haziran 1953, 1.

⁹⁵⁰ *Kütahya*, 25 Ocak 1953, 2.

“Yarın Çok Geç Olacak” isimli filmler vizyona girmiştir⁹⁵¹. Kütahya Belediyesi şehirde faaliyet gösteren sinemaların temiz ve hijyenik bir ortamda vatandaşlara hizmet vermesi amacıyla birtakım denetlemelerde bulunmuştur. Belediyenin aldığı karar göre her koltukta bir numaranın olması ve salonların yeterli havalandırma ekipmanlarına sahip olması tüm salonlar için zorunlu hale getirilmiştir⁹⁵². Belediye ayrıca Dumlupınar Stadyumu’nun batısında yer alan belediyeye ait parkın içinde yer alan eski halk evi binasını restore ettirerek açık hava sineması haline getirmiştir⁹⁵³.

Kütahya’da açılan bir diğer sinema salonu olan Köprübaşı Sineması, Dürrüoğlu işletmesinin sahibi tarafından Köprübaşı mevkinde 1959’da hizmete açılmıştır. 700 kişilik kapasiteye sahip olan bu yazlık bir sinemanın ilk filmi “Hasret Şarkısı”, 16 Mayıs 1959 Cumartesi günü izleyicileriyle buluşmuştur⁹⁵⁴. Köprübaşı Sineması’nın açılmasından kısa bir süre sonra, Kemer Sineması adıyla yeni bir salon açılması için çalışmalar başlatılmış ve bu salon da aynı yıl hizmete girmiştir. Böylece, 1959 yılı itibarıyla Kütahya’da, Şeker Fabrikası ve askeriye’nin kapalı sineması da dahil olmak toplam sekiz sinema hizmet vermiştir⁹⁵⁵. Yıldız Sineması’nda 21 Ağustos 1960 akşamı itibarıyla “Ve Allah Kadını Yarattı” ile “Vatan Kurtaran Arslan” filmleri renkli ve Türkçe olarak vizyona girmiştir⁹⁵⁶.

Kütahya’da sinema alanında yaşanan bir diğer önemli gelişme, Anadolu Film Şirketi tarafından 1958 yılında çekimleri yapılan “Mavi Boncuk” adlı filmin bir kısmının Kütahya’da çekilmiş olmasıdır. Başrollerini Hüseyin Peyda, Kenan Büke, Ekrem Bora ve Abdullah Ataç gibi ünlü sanatçıların üstlendiği film, Türkiye’nin turistik ve sanayi yönlerinden kesitler sunmaktadır. Bu filmde, Kütahya çinilerinin imalatı filme alınmıştır⁹⁵⁷.

⁹⁵¹ *Kütahya Ekspres*, 2 Haziran 1956, 3.

⁹⁵² *Kütahya Ekspres*, 16 Ekim 1956, 1.

⁹⁵³ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 1 Temmuz 1959, 1.

⁹⁵⁴ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 16 Mayıs 1959, 3.

⁹⁵⁵ *Kütahya Ekspres*, 11 Temmuz 1959, 1.

⁹⁵⁶ *Kütahya Ekspres*, 21 Ağustos 1960, 2.

⁹⁵⁷ *Kütahya*, 4 Haziran 1958, 3.

Kütahya’da kültürel etkinlikler kapsamında sinemalar dışında çeşitli tiyatro gösterileri de sahnelenmiştir. Ankara Devlet Tiyatrosu, Kütahya Şeker Fabrikası Müdürü Fehmi Kubilay’ın girişim ve çabaları sonucunda Mayıs 1957’de Kütahya için özel bir gösteri programı hazırlamıştır. Bu programa göre, ilk gösteri “Devlet İşleri” adlı eserle 20 Mayıs 1957 Pazartesi gecesi sahnelenmiştir. İkinci gösteri, 24 Mayıs 1957 Cuma gecesi sahnelenmiş ve son gösteri olan “Misafir” ise 31 Mayıs 1957 Cuma gecesi izleyiciyle buluşmuştur⁹⁵⁸. Vatandaşların ilgiyle takip ettiği bu tiyatro gösterileri, izleyiciler için oldukça eğlenceli geçmiştir⁹⁵⁹.

Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi tiyatro öğrenci birliğinin tiyatro bölümü öğrencileri, 23 Nisan 1960 Cumartesi ve 24 Nisan 1960 Pazar günü, Şeker Fabrikası sinema salonunda iki gün sürecek bir tiyatro gösterisi hazırlamıştır. Bu gösteride, Turgut Özakman tarafından kaleme alınan “Duvarların Ötesi” adlı eser izleyicilerle buluşmuştur⁹⁶⁰. Gösteri programı tamamlandıktan sonra tiyatro birliği öğrencileri ve öğretmenleri Azot, Şeker ve Çini fabrikalarını kapsayan bir gezi düzenlemişlerdir⁹⁶¹.

DP’nin iktidara geldiği yıllarda Kütahya’da, tek parti döneminde hizmete açılmış olan Yıldız Sineması faaliyet göstermeye devam etmiştir. 1950’lerden itibaren sinema sayısında gözle görülür bir artış yaşanmış ve 1960 yılı itibarıyla yazlık ve kışlık olmak üzere sinema salonlarının sayısı sekize yükselmiştir. Bu salonlar arasında Şeker Fabrikası, Azot Fabrikası ve Tugay Komutanlığı’na ait salonlar da yer almaktadır. Kütahya Belediyesi, bu dönemde sinema salonlarında hijyen denetimlerini titizlikle yürütmüş ve vatandaşların temiz ve konforlu bir ortamda hizmet almasını sağlamıştır. Sinema salonları, yalnızca eğlence mekânları olarak değil, aynı zamanda siyasi partilerin, derneklerin ve sendikaların toplantı ve kongrelerini düzenlediği çok yönlü sosyal alanlar olarak da işlev görmüştür. Ayrıca, Ankara Devlet Tiyatrosu ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Tiyatro Öğrenci Birliği gibi grupların şehre gelerek

⁹⁵⁸ *Kütahya*, 14 Mayıs 1957, 1.

⁹⁵⁹ *Kütahya*, 5 Haziran 1957, 1,3.

⁹⁶⁰ *Kütahya*, 20 Nisan 1960, 1.

⁹⁶¹ *Kütahya*, 29 Nisan 1960, 1.

çeşitli eserleri sahnelemesi, Kütahya'daki kültürel yaşamı zenginleştiren önemli etkinlikler arasında yer almıştır.

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA'DA SOSYAL HAYAT

4.1. Nüfus

Cumhuriyet'in ilanından önce Türkiye'nin nüfusu, özellikle Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde yaşanan savaşlar nedeniyle belirgin bir azalma göstermiştir. Bu dönemde kayıplar, göçler ve genel savaş koşullarının olumsuz etkileri, nüfusun ciddi bir şekilde azalmasına neden olmuştur. Söz konusu durum, TBMM'nin ilk dönemlerinden itibaren gündeme alınmış ve nüfus artışını destekleyecek politikalar üzerinde tartışılmaya başlanmıştır⁹⁶². Bu doğrultuda hükümet, nüfusun artmasını teşvik etmek amacıyla 1930'da altı veya daha fazla çocuğa sahip olan ailelere madalya verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu uygulama, çok çocuklu ailelerin onurlandırılması ve teşvik edilmesi amacını taşımıştır. Aynı dönemde, nüfusun azalmasına neden olabilecek çocuk düşürme (kürtaj) gibi uygulamalar yasaklanmış ve bu tür işlemler ciddi yaptırımlara tabi tutulmuştur. 1944'de ise çalışan aile bireylerinin maaşlarına çocuk zammı ve çocuk yardımı adı altında finansal desteklemeler yapılmıştır⁹⁶³. Nüfusun artırılmasına yönelik bir diğer adım ise bekârlık vergisinin “Bekarlık Zammı” olarak yasalaşması olmuştur. Bu kanuna göre vergi alınacak kişilerin bekar olmaları durumunda yüzde 5 fazla vergi ödemeleri kararlaştırılmıştır⁹⁶⁴.

Cumhuriyet döneminde başlatılan nüfus artırmaya yönelik bu uygulamalar, DP hükümet programlarında da yer almıştır⁹⁶⁵. DP dönemi hem sağlık alanındaki reformlar hem de tarımda makineleşmenin artmasına bağlı olarak kent nüfusunun artış gösterdiği bir dönem olmuştur. Bu artışta Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden göçmenlerin etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. 1950 ile 1960 yılları arasını kapsayan dönemde

⁹⁶² Yaşar Semiz, “1923–1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekarlık Vergisi)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 2010, 429-430.

⁹⁶³ Burhan Can, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’nin Nüfus Politikaları: Yeni Bir Kronolojik Sınıflandırma”, *Troy Academy*, 8 (1), 2023, 6.

⁹⁶⁴ “Bekarlık Vergisi”, 1944 yılında Gelir Kanunu’nun 90. Maddesi gereğince “Bekarlık Zammı” olarak yürürlüğe konmuştur. Semiz, 462.

⁹⁶⁵ Bağcı, 241.

Türkiye’de ilk kez, en yoğun ve en hızlı kentleşme süreci yaşanmıştır⁹⁶⁶. 1950 yılında Türkiye nüfusu 20.947.188 iken⁹⁶⁷ 1960 yılında bu rakam on yıl gibi kısa bir sürede 27.754.820 kişiye yükselmiştir⁹⁶⁸.

DP iktidarından önce Kütahya’nın nüfusu, özellikle kırsal alanlarda artış göstermiştir. 1945 yılı itibarıyla Kütahya’nın merkez, ilçe, köy ve bucaklarını kapsayan toplam nüfusu 384.625 olarak kaydedilmiştir. 1950’ye gelindiğinde bu sayı 422.815’e yükselmiştir. Bu dönemde nüfus artışının esas kaynağı, merkezlerden ziyade bucak ve köyler olmuştur. Tarımın yoğun olduğu bu alanlarda, kırsal kesim nüfusundaki artış, büyük ölçüde kırsal kalkınma politikalarına, aile yapısına ve tarımsal üretimin ihtiyaçlarına bağlıdır. Şehir merkezlerinde ise nüfus artışı, kırsala oranla daha sınırlı kalmıştır. 1945-1950 yılları arasında Kütahya merkez, ilçeler, köy ve bucakların nüfus istatistikleri Tablo 19’da sunulmuştur.

Tablo 19: 1945-1950 Yılları Arasında Kütahya ve İlçelerinin Nüfus Durumu.⁹⁶⁹

İlçeler	Şehir		Bucak ve Köyler		Toplam		Nüfus Yoğunluğu (1950)
	1945	1950	1945	1950	1945	1950	
Merkez	19.849	19.448	74.051	56.680	93.900	76.128	20
Altıntaş 970	-	913	-	24.559	-	25.472	-
Emet	2.834	3.694	35.553	38.761	38.387	42.455	19
Gediz	5.866	5.874	40.854	45.862	46.720	51.736	34
Simav	5.180	5.121	41.775	47.280	46.955	52.401	31
Tavşanlı	6.404	7.801	44.906	49.177	51.310	56.978	27
Uşak	18.779	19.636	88.574	98.009	107.353	117.645	31
Toplam	58.912	62.487	325.713	360.328	384.625	422.815	28

⁹⁶⁶ Ensar Yılmaz, “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Demografik Yapının Öne Çıkan Bazı Özellikleri”, *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8 (53), 2022, 772.

⁹⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus*, Neşriyat No: 359, 3.

⁹⁶⁸ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1960 Genel Nüfus Sayımı İl ve İlçeler itibariyle Kesin Neticeler*, Yayın No: 468, 16.; T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus*, Yayın No. 444, 7.

⁹⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus*, Neşriyat No: 359, 19.; Sema Bozbay, *Kütahya Şehir Coğrafyası*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, 11.

⁹⁷⁰ Altıntaş, 1946 yılında ilçe olmuştur. Gökdül, 22.

Tablo 19’da ye alan verileri değerlendirdiğimizde, 1945 yılında Kütahya merkez ilçenin nüfusunun 19.849 olduğunu, bucak ve köylerle birlikte toplam nüfusun 93.900’e ulaştığını görmekteyiz. Bu yıllar arasında Kütahya merkez, Emet, Gediz, Simav, Tavşanlı ve Uşak ilçelerinin merkez nüfuslarında ciddi bir değişiklik olmazken Kütahya merkez hariç tüm ilçelerin bucak ve köy nüfuslarında artış yaşanmıştır. İlçeler bazında yapılan değerlendirmede, 1946 yılında ilçe statüsü kazanan Altıntaş en düşük nüfusa sahip bölge olarak öne çıkarken, Uşak gerek merkez gerekse toplam nüfus itibarıyla en kalabalık ilçe olmuştur.

DP iktidarı döneminde Kütahya’da sanayi ve ekonomik faaliyetlerde gözlemlenen gelişmeler, şehir merkezinin demografik yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. 1950 yılında 19.448 olan şehir merkezi nüfusu, 1960 yılında 39.663’e yükselmiştir. Aynı dönemde bucak ve köylerdeki toplam nüfusun 76.128’den 61.910’a düşmesi, kırsaldan kent merkezine doğru belirgin bir göç hareketini göstermektedir. Bu süreçte şehir merkezinde artan iş olanakları ve açılan fabrikalar, kırsal kesimde tarım ve hayvancılık dışında bir geçim kaynağı arayan halkın şehir merkezine yönelmesinde belirleyici olmuştur. 1960 yılında Kütahya merkez, ilçeler, bucak ve köylerinin nüfus verileri, Tablo 20’de sunulmuştur.

Tablo 20: 1960 Yılı İtibariyle Kütahya Merkez ve İlçelerinin Nüfus Durumu.⁹⁷¹

İlçe	Şehir Nüfusu	Bucak ve Köylerin Nüfusu	Toplam	Yoğunluk
Merkez	39.663	61.910	101.573	31
Altıntaş	2.083	28.891	30.974	25
Domaniç ⁹⁷²	1.638	12.686	14.324	23
Emet	4.132	44.656	48.788	30
Gediz	7.306	48.650	55.956	33
Simav	6.528	54.889	61.417	37
Tavşanlı	11.622	43.099	54.721	30
Toplam	72.972	294.781	367.753	30

⁹⁷¹ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1960 Genel Nüfus Sayımı İl ve İlçeler itibariyle Kesin Neticeler*, Yayın No: 468, 16.; T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus, Yayın No. 444, 379.

⁹⁷² Domaniç, 1 Nisan 1960 tarihinde ilçe olmuştur. *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 5 Nisan 1960, 1.

1945-1950 yılları arasındaki nüfus verilerinin yer aldığı Tablo 19 ile 1960 yılı nüfus verilerinin yer aldığı Tablo 20'yi karşılaştırdığımızda, 1950'den 1960'a kadar geçen on yıllık sürede Kütahya iline bağlı ilçelerin nüfuslarında genel bir artış gözlemlenmiştir. Altıntaş ilçesinin nüfusu 1950 yılında 913 iken 1960 yılında 2.083'e, Emet'in nüfusu 1950 yılında 3.694'ten 4.132'ye, Gediz'in nüfusu 1950'de 5.874'ten 7.306'ya, Simav'ın nüfusu 1950'de 5.121'den 6.528'e ve Tavşanlı'nın nüfusu 1950'de 7.801'den 11.622'ye yükselmiştir. Bu dönemde ilçeler arasında en dikkat çekici artış, Tavşanlı ilçesinde yaşanmıştır. Özellikle sanayi faaliyetlerinin ve ekonomik imkanların artması, Tavşanlı'nın nüfusunu diğer ilçelere kıyasla daha hızlı artırmıştır. 1960 yılı itibarıyla Kütahya ilinin toplam nüfusundaki azalma ise, o dönemde Uşak'ın il statüsüne geçmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Uşak, o dönemde Kütahya'ya bağlı bir ilçe olduğu için, en kalabalık nüfusa sahip yerleşimlerden biriydi. 1960'ta bağımsız bir il olarak ayrılması, Kütahya'nın toplam nüfusunda belirgin bir düşüşe yol açmıştır. Domaniç ise 1960'da ilçe olduğu için önceki yıllara yönelik mukayesesi yapılamamıştır.

Sonuç olarak, Kütahya'nın nüfusu 1945 yılında 384.625 iken, DP'nin iktidara geldiği 1950 yılında 422.815'e yükselmiş; 1960 yılına gelindiğinde ise 367.753 olarak tespit edilmiştir. Bu düşüş, yukarıda da bahsedildiği üzere büyük ölçüde Uşak ilçesinin 1953 yılında il statüsü kazanmasıyla Kütahya'nın toplam nüfusundan ayrılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, şehir merkezi ve ilçelerdeki nüfus artışı, DP dönemi boyunca devam etmiştir. DP'nin iktidarında, şehir merkezine yönelen sanayi yatırımları ve fabrikaların sağladığı iş olanakları nedeniyle merkez nüfusunda önemli bir artış yaşanırken, bucak ve köy nüfusu azalma eğilimi göstermiştir. Ayrıca, Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Kütahya'nın farklı bölgelerine iskân edilmesi, il genelinde nüfus artışına kısmen de olsa katkı sağlamıştır.

4.1.1. Bulgaristan Göçmenlerinin İskanı

DP'nin iktidara gelmesinin ardından karşılaştığı önemli sorunlardan biri, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edecek olan Türk göçmenlerinin iskânı meselesi olmuştur. 10 Ağustos 1950 tarihinde, Bulgaristan hükümetinin Türkiye'ye gönderdiği nota ile 250 bin Türk vatandaşının üç ay içinde göçmen statüsünde ülkeye alınması talep

edilmiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki gerilimi artırmış ve önemli bir diplomatik mesele haline gelmiştir⁹⁷³. Bakanlar Kurulu, 20 Eylül 1950 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda, göçmenlerin yerleşim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bazı önlemler almıştır. Bu toplantıda, göçmenlere yönelik olarak proje ve keşifnameler hazırlanarak, ev sayısına göre devlet ormanlarından parasız kereste temin edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, göçmenlerin talep etmeleri halinde, kesme ve taşıma masrafları karşılığında tomruk ve kereste sağlanması da gündeme gelmiştir⁹⁷⁴. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, göçmenler meselesini parti politikalarının ötesinde, milli bir mesele olarak değerlendirmiştir⁹⁷⁵. İller Bankası Genel Müdür Yardımcısı Muhittin Kulin ise, göçmenlerin hangi bölgelerde ve hangi koşullarda iskân edilebileceği konusuna açıklık getirirken⁹⁷⁶ Kütahya'ya 460 göçmen ailenin yerleştirilmesi planlanmıştır⁹⁷⁷.

1951 yılı şubat ayında Kütahya, Manisa, Kayseri ve Urfa'ya bir kısım göçmen kafilesi gönderilmiştir⁹⁷⁸. Bu kapsamda, Kütahya'nın Tavşanlı ilçesine ilk göçmen kafilesi, 1951 yılı mart ayında ulaşmıştır. Göçmenler, ilçe kaymakamı ve vatandaşlar tarafından karşılanmıştır. İstasyondan otobüslerle Gençlik Kulübü'ne getirilen 48 kişiden oluşan göçmen kafile, kahvaltı ve öğle yemeği verildikten sonra köylere taksim edilmiştir. Göçmenler, vatandaşların ilgisinden ötürü oldukça memnun olurken⁹⁷⁹, Tunçbilek sendika işçileri de göçmenlere 1.500 kg nohut ve 1.000 kg patates yardımında bulunmuştur.⁹⁸⁰ Göçmenler için Tavşanlı'da 41 konut inşa edilmiş⁹⁸¹ ayrıca 1515 dekar arazi tahsis edilmiş ve 15 bin 600 kg tohumluk ile 57 bin 100 TL nakdi kredi verilmiştir.

⁹⁷³ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986, 212-213.

⁹⁷⁴ BCA. 030.18.1.2 / 123.76.12.

⁹⁷⁵ *Milliyet*, 5 Ekim 1950, 2.

⁹⁷⁶ Muhittin Kulin, "Bulgaristan Göçmenlerinin İskân Meselesi", *İller ve Belediyeler Dergisi*, 6, (66), 1951, 9.

⁹⁷⁷ Ali Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 14, Ekim 1952- Temmuz 1953, 153. Göçmenlerin yerleştirilmesi noktasında 40 ilin arazi yapıları, ekonomileri, yol durumları, nüfus yoğunlukları göz önünde bulundurularak her ilin kabul edebileceği göçmen miktarı hesaplanmış ve bu kriterler baz alınarak göçmenler kabul edilmiştir.

⁹⁷⁸ *Ulus*, 15 Şubat 1951, 1-5.

⁹⁷⁹ *Milliyet*, 7 Mart 1951, 5.

⁹⁸⁰ *Milliyet*, 19 Mart 1951, 2.

⁹⁸¹ *Demokrat Kütahya*, 20 Nisan 1953, 1.

Bu desteklerle göçmenler, yerleşik ve üretken bir hayat sürmeye başlamışlardır⁹⁸². Sabuncupınar'da yapılması planlanan 23 göçmen evinin 22'si ise 1951 yılı sonu itibariyle bitirilerek göçmenlere teslim edilmiştir⁹⁸³. 1951-1952 yılları arasında ise 27 göçmen aile, Gediz ilçesine yerleştirilmiştir⁹⁸⁴.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenler için Kütahya'da, Mehmet Özbilen, Kemal Panikoğlu, Şükrü Şeker ve Hekim Nail Tuzman gibi isimlerin öncülüğünde bir yardım komitesi oluşturulmuştur⁹⁸⁵. Komite başkanlığını üstlenen Mehmet Özbilen öncülüğünde ilk etapta toplamda 1.581 TL'lik bir yardım toplanmıştır⁹⁸⁶. Yardım komitesinin çalışmalarını desteklemek amacıyla, Demokrat Kütahya gazetesi de göçmenlere yönelik kamuoyunu bilgilendirmek ve farkındalık yaratmak adına aktif bir rol oynamıştır. Gazete, “göçmenlere yardım vatan borcudur”⁹⁸⁷ ve “göçmenlere yardım vatandaşlık borcudur” gibi manşetlerle toplumsal sorumluluk bilincinin artırılmasına katkı sağlamıştır.⁹⁸⁸

1950-1951 yılları arasında 154.393 Bulgaristan göçmeni, Türkiye'nin çeşitli bölgelerine yerleştirilmiştir.⁹⁸⁹ 1950-1960 yılları arasında Kütahya merkez ve ilçelerine toplamda 1.123 nüfustan oluşan 264 çiftçi aile ve 65 nüfustan oluşan 19 sanatkâr aile olmak üzere toplamda 283 aile yerleştirilmiştir. Çiftçi ve sanatkâr ailelerin nüfus toplamı ise 1.188 kişi olmuştur⁹⁹⁰. Bu yerleşim, Kütahya'nın nüfus artışına katkı sağladığı gibi göçmenlerin tarımsal ve zanaatkarlık faaliyetleri aracılığıyla bölgenin ekonomik yapısına da önemli katkılarda bulunmuştur⁹⁹¹.

⁹⁸² *Kütahya*, 20 Nisan 1953, 1.

⁹⁸³ *Demokrat Kütahya*, 24 Aralık 1951, 3.; *Müstakil Tavşanlı*, 3 Ocak 1952, 1.

⁹⁸⁴ Bilsen Erguz, *Gediz Monografyası*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 1965, 20.

⁹⁸⁵ *Hakikat*, 15 Aralık 1950, 2.

⁹⁸⁶ *Hakikat*, 30 Aralık 1950, 1.

⁹⁸⁷ *Demokrat Kütahya*, 31 Ocak 1952, 3.; *Hakikat*, 25 Nisan 1950, 2.

⁹⁸⁸ *Hakikat*, 28 Nisan 1951, 4.

⁹⁸⁹ Şimşir, 227.

⁹⁹⁰ O. Suat Çelebi, *Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Açısından Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, 235.

⁹⁹¹ Hilal Aslanapa, *Kütahya Şehir Monografisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü, 1960, 21.

4.2. Sağlık Hizmetleri

DP iktidarının sağlık hizmetlerindeki temel hedeflerinden biri, her ilde ve büyük ilçelerde hastaneler açarak sağlık hizmetlerini genişletmek olmuştur. Bu süreçte, özel sektörün katkısını artırmak için teşvik programları uygulanmış, özellikle köylerin sağlık sorunlarına çözüm bulunması hedeflenmiştir⁹⁹². Verem, sıtma, frengi gibi hastalıklarla mücadele ve nüfus artışının teşviki, hükümet programlarında öncelikli konular arasında yer almıştır. Anne ve çocuk sağlığına yönelik çalışmalar yapılmış, bulaşıcı hastalıklarla mücadele için dispanserler kurulmuş ve sağlık altyapısı büyük ölçüde genişletilmiştir. 1950-1960 arasında sağlık merkezleri 283'e, yataklı kurumlar 201'den 566'ya, yatak kapasitesi ise 18.837'den 45.807'ye yükselmiştir. İlaç laboratuvarları, ecza depoları ve eczanelerin sayısında da önemli artışlar kaydedilmiştir⁹⁹³. Ayrıca, 1945'te kurulan İşçi Sigortaları Kurumu, 1952'den itibaren sigortalı işçiler için sağlık kuruluşları ve hastaneler açmaya başlamış, bu yapı ilerleyen dönemde Sosyal Sigortalar Kurumu adıyla işçilere ve ailelerine yönelik kapsamlı bir sağlık hizmeti sunmuştur⁹⁹⁴.

DP iktidarının başlarında Kütahya'da sağlık hizmetleri kapsamında hizmet veren en büyük teşekkül, tek parti döneminde hizmete açılan Memleket Hastanesi'dir. Bu hastane dışında şehirde dernek ve şahısların yardımlarıyla bazı hastane ve dispanserler de açılmıştır. Salgın hastalıkların önlenmesi kapsamında Sağlık Bakanlığı tarafından gönderilen ödeneklerle gerekli ilaçlar temin edilmiş ve hastalıkların yayılması engellenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Tavşanlı'da vatandaşların yardımlarıyla bir doğumevi inşa ettirilmiş ve aynı yıl Kütahya merkezde de bir doğumevi yapılması için çalışmalara başlanmıştır. Kütahya'daki sendikalara bağlı işçilerin sıklıkla dile getirdiği İşçi Sigortaları Hastanesinin yapım çalışmaları DP döneminde başlamış, ancak hastane 1968'de hizmete açılmıştır. Kütahya Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğüne 14 Ekim

⁹⁹² Mehmet Evsile, "Demokrat Parti Döneminde Sağlık Hizmetleri", *History Studies*, 13 (2), 2021, 420.

⁹⁹³ Betül Karcı, *Demokrat Parti Döneminde Tokat (1950-1960)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2019, 203-204.

⁹⁹⁴ Gürkan Tekin, *Sıhhiye ve Muavenet-ı İçtimaiye Vekâletinden Sağlık Bakanlığına*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2011, 109-110.

1950’de Doktor Naci Sualp’i atanmış⁹⁹⁵, bu görevi 7 Temmuz 1952’de Doktor Muammer Koralay devralmıştır⁹⁹⁶.

4.2.1. Hastaneler ve Diğer Sağlık Kuruluşları

Kütahya’nın en eski sağlık tesislerinden biri olan Kütahya Memleket Hastanesi, 29 Ekim 1937 tarihinde 77.470 TL’ye yaptırılarak vatandaşların hizmetine açılmıştır⁹⁹⁷. Hastanede 1950’de Operatör Doktor Mehmet Ali Yıldızay Doğum ve Kadın Hastalıkları Uzmanı olarak görev almıştır⁹⁹⁸. Kütahya Memleket Hastanesi Çalışma raporuna göre 1949 yılında 5.669 poliklinik müracaatı, 2.459 yatan hasta, 167 büyük ve 78 küçük ameliyat gerçekleştirilmiştir⁹⁹⁹. 1950’de 9.613 poliklinik müracaatı, 2.587 yatan hasta, 381 büyük ameliyat. 276 küçük ameliyat yapılmış, 96 kuduz tedavisi, 731 röntgen ve bu hizmetler karşılığında 5.529 TL 48 kuruş gelir elde edilmiştir¹⁰⁰⁰. 1951’de 9.994 poliklinik müracaatı, 3.159 yatan hasta, 1.604 büyük ameliyat 245 küçük ameliyat ve 12 Ekim 1952’ye kadar 10.705 poliklinik müracaatı, 3804 yatan hasta 844 büyük ameliyat 214 küçük ameliyat yapılmıştır¹⁰⁰¹. 1951 yılında hastanede 3.646 hasta poliklinik muayenesi yapılmış ve reçeteleri düzenlenmiştir. Aynı yıl içerisinde 2.441 hasta yatılı tedavi görmüş, bunlardan 129’u hayatını kaybetmiştir. 49 çocuk dünyaya gelirken, 681 röntgen muayenesi gerçekleştirilmiş ve 349 kişi kuduz tedavisi görmüştür. Ayrıca 530 büyük ve 193 küçük ameliyat yapılmıştır. Muayene ve tedavi hizmetlerinden toplam 4.582 TL 23 kuruş gelir elde edilmiştir¹⁰⁰².

1951’de yapımına başlanan 110 yatak kapasiteli Verem Hastanesi, 16 Ocak 1952 tarihinde düzenlenen bir törenle hizmete açılmıştır. Törene vali, milletvekilleri ve

⁹⁹⁵ BCA. 30.11.1.0 / 218.37.16

⁹⁹⁶ BCA. 30.11.1.0 / 231.14.19.

⁹⁹⁷ Kütahya Memleket Hastanesi, Manisa’daki Mous Şinasi Hastanesinin bir benzeri olarak ve modern hastane projelerine uygun olarak inşa edilmiştir. Üç katlı inşa edilen binada kalorifer, elektrik, soğuk ve sıcak su tesisatı ve banyolu olarak yapılmıştır Gökdül, 366,367.

⁹⁹⁸ *Hakikat*, 30 Aralık 1950, 4.; *Hakikat*, 10 Şubat 1951, 2.

⁹⁹⁹ *Hakikat*, 9 Mayıs 1953, 2.

¹⁰⁰⁰ *Hakikat*, 10 Şubat 1951, 2.

¹⁰⁰¹ *Hakikat*, 9 Mayıs 1953, 2. Kütahya Memleket Hastanesi 1954’de, 6134 sayılı kanun gereğince Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na devredilerek Devlet Hastanesi adı altında hizmetlerine devam etmiştir. Kütahya 2002, 218.

¹⁰⁰² *Demokrat Kütahya*, 16 Aralık 1951, 3.

Veremle Savaş Derneği başkanı katılmıştır¹⁰⁰³. Bu hastane dışında Veremle Savaş Derneği'nin uzun ve verimli çalışmaları sonucunda yapımı tamamlanan bir diğer dispanser, 14 Mart 1955 tarihinde faaliyete geçmiştir¹⁰⁰⁴. Derneğin çeşitli yerlerde dispanser kurulmasına yönelik çalışmaları, 1956 yılında da devam etmiştir. Bu doğrultuda dernek, Orman İşletmesi Müdürlüğü karşısındaki arsa üzerine yeni bir dispanser açılması için harekete geçmiş ve gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Dispanserin temel atma töreninde Kızılay Genel Sekreteri ve Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy, Vali, Tugay Komutanı, Verem Savaş Derneği Başkanı Doktor Ahmet Sayın katılmıştır¹⁰⁰⁵. 5.700 TL'ye mal olan yeni dispanser binası, Nisan 1957'de hizmet verecek hale getirilmiş¹⁰⁰⁶, 22 Temmuz 1957 tarihinde Sağlık Bakanı Dr. Nafiz Körez, Verem Dispanserinin açılışını gerçekleştirmiştir¹⁰⁰⁷. Kütahya Veremle Savaş Derneği'nin öncülüğünde yapılan bu sağlık yatırımları, veremle mücadelede büyük bir ilerleme sağlamış ve Kütahya'daki sağlık hizmetlerinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Demokrat Parti döneminde hizmete açılan önemli sağlık kuruluşlarından biri de Simav Hastanesi olmuştur. Hastanenin yapım süreci, yerel halkın girişimleri ve dayanışması ile şekillenmiştir. Süleyman Sami Vural, Azmi Eren, Mehmet Karadağ, Nurullah Ertaş, Mehmet Yıldız, Azmi Ertekin, Asım Simav ve Halil Nal gibi isimlerin öncülüğünde "Hastane Kurma ve Yaşatma Derneği" kurulmuş ve bu dernek hastanenin inşası için harekete geçmiştir. 40 yatak kapasiteli olarak planlanan hastanenin kalorifer tesisatı, dönemin şartlarına göre oldukça yüksek bir maliyetle, 80 bin TL'ye yaptırılmıştır. Tüm hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte hastane, 1959 yılı haziran ayında hizmete hazır hale getirilmiştir¹⁰⁰⁸.

¹⁰⁰³ *Demokrat Kütahya*, 16 Ocak 1952, 1. Kütahya Verem Hastanesi'nde 1961 yılı itibariyle 2 uzman hekim görev almaktadır. *Kütahya İmar Komisyon Raporu*, 13.

¹⁰⁰⁴ *Kütahya*, 15 Mart 1955, 1.

¹⁰⁰⁵ *Kütahya Ekspres*, 1 Ekim 1956, 1.

¹⁰⁰⁶ *Kütahya*, 11 Nisan 1957, 1.

¹⁰⁰⁷ *Kütahya*, 23 Temmuz 1957, 1.

¹⁰⁰⁸ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 8 Haziran 1959, 1.

Kütahya’da hizmet veren bir diğer sağlık tesisi, fabrikalarda çalışan işçilerin daha kaliteli ve rahat hizmet alabilmeleri amacıyla yapılması planlanan İşçi Sigortaları Hastanesi’dir. Hastanenin inşa süreci, İşçi Sigortaları Genel Müdür Yardımcısı ve beraberindeki heyetin 1960 yılı Nisan ayında Kütahya’ya gelerek, hastanenin yapılacağı arazi üzerinde birtakım incelemelerde bulunmasıyla başlamıştır. 200 yatak kapasiteli olarak yapılması planlanan hastanenin temelini 3 Mayıs 1960 tarihinde atılacağı bilgisi verilmiş¹⁰⁰⁹ ancak 27 Mayıs 1960’taki askeri darbe nedeniyle hastanenin yapım işi yarım kalmıştır. Hastanenin temeli, ancak 14 Kasım 1964 tarihinde atılabilmektedir. 8.888 metrekairelik bir arazi üzerinde inşa edilmesi planlanan Kütahya İşçi Sigortaları Hastanesi, 12 milyon 500 bin TL’ye mal edilmiş ve 17 Şubat 1968 tarihinde hizmete açılmıştır¹⁰¹⁰.

Tavşanlı’da yaşayan hayırseverler ve Tavşanlı Verem Savaş Derneği’nin girişimleri ile ilçeye bir doğum evi kazandırma çalışmaları, 1958 yılı itibariyle başlamıştır. Verem Savaş Derneği ve vatandaşların yardımları doğrultusunda temeli atılan doğum evi, 1959 yılı ağustos ayı itibariyle tamamlanmıştır¹⁰¹¹. 328 metrekairelik bir arazi üzerine inşa edilen 50 yatak kapasiteli doğum evinin inşası yaklaşık olarak 125 bin TL’ye mal olmuştur¹⁰¹².

Tavşanlı’da doğumevinin hizmete girmesinin ardından Kütahya’da da bir doğumevi kurulması amacıyla “Kütahya’da Doğum Evi Yaptırma Derneği” oluşturulmuş ve başkanlığına Dr. Nevzat Bilge getirilmiştir¹⁰¹³. Belediye Meclisi, doğumevi inşası için Devlet Hastanesi’nin yanındaki arsayı tahsis ederken, 90 yatak kapasiteli olması planlanan binanın temeli 1960 yılında atılmıştır¹⁰¹⁴. Vali Ertuğrul Süer’in öncülüğünde düzenlenen kampanyalarla vatandaşlardan bağış toplanmış ve hacca gidecek adaylardan

¹⁰⁰⁹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 14 Nisan 1960, 1.

¹⁰¹⁰ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 126.

¹⁰¹¹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 3 Ağustos 1959, 1.

¹⁰¹² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 15 Ağustos 1959, 1.

¹⁰¹³ Kütahya’da Doğum Evi Yaptırma Derneği’nin kurucu üyeleri; Hava Er Eğitim Tugay Komutanı Süleyman Demet, Dr. Arif Kutluğ, Dr. Ahmet Sayın, Mustafa Dereli, Behzat Karabağ, Hakkı Şahin, Bahattin Ablum, İlhan Ersoy, Kamuran Ersoy, Remzi Koçak ve Muhsin Sönmezer’dir. *Kütahya*, 18 Eylül 1959, 2.

¹⁰¹⁴ *Kütahya Ekspres*, 4 Ekim 1958, 1.

sağlık raporu alınırken 100 TL bağış talep edilmiştir¹⁰¹⁵. Bu yoğun çabaların sonucunda doğumevi, 1963 yılında tamamlanarak hizmete açılmıştır¹⁰¹⁶.

Kütahya'da 1960 yılı itibarıyla 5 eczane bulunmaktadır¹⁰¹⁷. Bu eczanelerden en eski olanı 1946'da Musa Palaskalı tarafından açılan Kütahya Eczanesi'dir. DP İktidarı yıllarında ise eczane sayısında artış yaşanmıştır. 1951'de Vasfi Alpergun tarafından Kurtuluş Eczanesi, 1956'da Necati Bozatlı tarafından Yeni Şifa Eczanesi, 1957'de Süleyman Önder tarafından Sıhhat Eczanesi ve aynı yıl içinde Gültekin Onan tarafından Hak Eczanesi açılarak vatandaşlara hizmet vermiştir¹⁰¹⁸.

DP'nin iktidar olduğu dönemde Kütahya'da sağlık hizmetleri alanında gerçekleşen gelişmeleri özetleyecek olursak, 1950 yılında Kütahya'da yalnızca 2 hastane ve 105 yatak kapasitesi mevcutken, 1959 yılı itibarıyla hastane sayısı 5'e, yatak kapasitesi ise 385'e yükselmiştir. 1950'de 3.144 hasta yatakta tedavi görmüş, bu sayı 1959'da 8.121'e ulaşmıştır. Dönemin sağlık hizmetlerindeki en dikkat çekici gelişmelerden biri, röntgen tedavisi alanındaki büyüme olmuştur. 1950'de 2.911 hastanın röntgeni çekilirken, 1959'da bu rakam yaklaşık altı kat artarak 18.911'e ulaşmıştır¹⁰¹⁹.

4.2.2. Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele

Kütahya'da salgın hastalıkların önlenmesi ve mücadele çalışmalarının etkin bir şekilde yürütülmesi amacıyla, başta İl Sağlık Müdürlüğü olmak üzere Memleket Hastanesi'nde görev yapan doktorlar ve Kütahya Veremle Savaş Derneği tarafından kapsamlı önlemler alınmıştır. Bu çalışmalar sayesinde hastalıkların yayılması önlenmiş ve gerekli tedaviler uygulanmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı da mücadeleye destek vererek gereken ilaçların teminini sağlamıştır. Kütahya yerel basını, halk sağlığını koruma amacıyla hastalıkların bulaşma nedenleri, korunma yolları ve alınması gereken tedbirler hakkında bilgilendirici ilanlar ve yazılar yayımlayarak halkı bilinçlendirme

¹⁰¹⁵ Sarıkoyuncu, 82.

¹⁰¹⁶ Sarıkoyuncu, 83. Kütahya 1967 İl Yıllığı, 124.

¹⁰¹⁷ Kütahya İmar Komisyonu Raporu, 13.

¹⁰¹⁸ Kütahya 1967 İl Yıllığı, 123.

¹⁰¹⁹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1959 İstatistik Yıllığı, Yayın No: 380, 124.

çabalarına destek vermiştir. Özellikle veremle mücadele kapsamında gazete sayfalarında yer alan “Hemşeri! Verem insanlara veremli ineklerin sütlerinden geçer, içtiğin sütlerle dikkat et!”¹⁰²⁰, “Vatandaş; Veremle savaşı unutma”¹⁰²¹ gibi uyarılar, toplumda farkındalık oluşturmayı amaçlamıştır. Veremle mücadele kapsamında verem aşısı yaptırma çağrıları da sıkça yapılmış ve halkın hastalığa karşı korunması için aşılama kampanyaları düzenlenmiştir¹⁰²². Türkiye genelinde olduğu gibi Kütahya’da da DP döneminde en yaygın görülen hastalıklar sıtma ve verem olmuştur. Bu iki hastalık, özellikle halk sağlığını tehdit eden başlıca sorunlar arasında yer almıştır. Bunun yanı sıra bölgede görülen diğer bulaşıcı hastalıklar arasında tifo, frengi, karahumma, kızamık, boğmaca, şarbon ve difteri gibi hastalıklar da dikkat çekmektedir.

1950 yılı, Kütahya ve çevresinde bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin yoğun bir şekilde sürdürüldüğü bir dönem olmuştur. Tavşanlı ilçesinde ağustos ayında tifo vakalarına rastlanmış, Sağlık Yurdu Hekimi Mehmet Sönmez’in müdahalesiyle hastalar tecrit edilerek kan tahlilleri yapılmış ve tüm ilçeye tifo aşısı uygulanmıştır¹⁰²³. Frengi vakalarında ise mevcut 3.620 hastaya ek olarak 14 yeni vaka tespit edilmiş ve tedavi süreçleri başlatılmıştır. Sıtma mücadelesinde toplam 1.159 vakaya 39.745 adet Atabin ve 2 kg 273 gram Kinin tablet dağıtılmış, gerekli durumlarda ampul kinin uygulanmıştır. Merkez ilçe ve köylerde ayrıca 30 karahumma, 2 paratifo, 4 lekelihumma, 9 şarbon, 7 difteri, 11 kızıl, 58 kızamık ve 52 boğmaca vakası kaydedilmiştir. Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından gönderilen DDT (Dikloro-Difenil-Trikloroetan) ve "Yoket" ilaçları pülverizatörlerle yoğun şekilde tatbik edilerek bulaşıcı ve salgın hastalıkların önü kesilmiştir¹⁰²⁴. 1951 yılında sıtma ve

¹⁰²⁰ *İleri Kütahya*, 30 Mart 1950, 3.

¹⁰²¹ *Kütahya*, 8 Mayıs 1958, 1.

¹⁰²² Demokrat Kütahya gazetesi, verem hastalığına karşı vatandaşları bilinçlendirmek ve aşı yaptırmalarını teşvik etmek amacıyla şu uyarıyı yapmıştır: “Sayın vatandaşlar: verem hastalığı yuvaları yıkan ve cemiyeti âtil bırakan korkunç bir iletir. Bu hastalık veremli hastaların tükürük ve balgamlarıyla, veremli ineklerin sütleriyle sağlam insanlara geçer. Vatandaşın kendini ve hem cinsini veremden koruması en başta gelen vatani vazifelerden biridir. Onun için rast gelen yerlere tükürmemeli, sütleri kaynatarak içmeli ve insanları vereme yakalanmaktan kurtardığı artık dünyaca malum bir hakikat olan verem aşısı ile aşılanmalıdır.” *Demokrat Kütahya*, 11 Aralık 1951, 3.

¹⁰²³ *Milliyet*, 4 Ağustos 1950, 3.

¹⁰²⁴ *Hakikat*, 15 Aralık 1950, 3.

trahomla mücadele kapsamında, Sağlık Bakanlığı tarafından Kütahya İl Sağlık Müdürlüğüne 401 TL ödenek tahsis edilmiş ve gönderilen bu ödenekle saf DDT, gaz yağı ve koruyucu ilaçlar alınmıştır¹⁰²⁵.

Verem ve İç Hastalıkları Uzmanı Dr. Emin Başaran¹⁰²⁶, verem savaş haftası sebebiyle bireylerin verem hastalığına karşı maddi ve manevi olarak mücadeleye davet etmiştir. Kütahya il gazetesinden yazı dizisi ile okuyucularına bilgiler aktaran Başaran, hastalığın belki birçoğumuzun evine girmediğini ancak herkesin tehlike altında olduğunun altını çizerek tedbirlerin elden bırakmaması gerektiğini ifade etmiştir¹⁰²⁷. Verem olan insanların iyileşemeyeceği konusundaki yanlışlara da değinen Başaran, erken teşhis ile tedavi gören hastaların iyileştiğine inanmaları istemiştir¹⁰²⁸. Hastalığın bulaşıcı olduğunu ve her yaştan insanların yakalanabileceği noktasında uyarıda bulunmuştur¹⁰²⁹. Aynı yılın son günlerinde UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) tarafından tahsis edilen BCG (Bacillus Calmette-Guérin) verem aşıları, sağlık memurları tarafından 15 Aralık 1957 tarihinden itibaren ilkokullarda okuyan öğrencilere başarılı bir biçimde uygulanmıştır¹⁰³⁰. İl Sağlık Müdürlüğü'nün merkez, ilçe ve köy okullarında yaptığı taramalar ile toplam 3.955 öğrenciye önce tüberkülin testi yapılmış 72 saat sonra 3.791 öğrencinin testleri kontrol edilmiş ve 1.455 öğrencinin 1955 yılında aşı yaptığı için testleri pozitif çıkmıştır. 808 öğrenci testler sonucunda olumsuz reaksiyon vermesi üzerine yeniden aşılanmıştır¹⁰³¹.

Kütahya Devlet Hastanesi Göğüs Hastalıkları Asistanı Dr. Turhan Keskin, Verem Haftası dolayısıyla Kütahya Ekspres gazetesinde yayımlanmak üzere “*Verem ve Mücadele Esasları*” başlıklı bir yazı dizisi hazırlamıştır¹⁰³². Bu yazı dizisinde, verem hastalığının tarihçesi ve bulaşma yollarına dair bilgilendirici açıklamalarda bulunan Dr.

¹⁰²⁵ *Demokrat Kütahya*, 16 Aralık 1951, 3.

¹⁰²⁶ *Kütahya*, 13 Ocak 1957, 4.

¹⁰²⁷ *Kütahya*, 10 Ocak 1957, 1.

¹⁰²⁸ *Kütahya*, 11 Ocak 1957, 1.

¹⁰²⁹ *Kütahya*, 12 Ocak 1957, 1.

¹⁰³⁰ *Kütahya Ekspres*, 24 Aralık 1957, 1.

¹⁰³¹ *Kütahya*, 12 Şubat 1958, 1,3.

¹⁰³² *Kütahya Ekspres*, 11 Ocak 1958, 1.

Keskin, vatandaşları bu ciddi hastalık konusunda bilinçlenmeye ve gerekli önlemleri almaya davet ederek hassasiyet göstermeleri gerektiğini vurgulamıştır¹⁰³³.

Verem haftası dolayısıyla 6 Ocak 1958 tarihinde Yıldız Sineması'nda vatandaşların bilgilendirilmesine yönelik film izletilmiş ve film bitiminde Dr. Emin Başaran izleyicilere verem hakkında bir konuşma yapmıştır. Ayrıca, Kütahya Lisesinde Ahmet Sayın, Erkek Sanat Enstitüsü'nde Altan Erdem, Kız Sanat Enstitüsü'nde ise İlhan Yörüker tarafından verem haftası konulu konferanslar verilmiştir¹⁰³⁴.

Kütahya Merkez Hükümet Tabibi Nevzat Bilge, Veremle Savaşı Haftası nedeniyle hastalığın bulaşma nedenleri, vücuda sirayet etmesi ve hastalıktan korunma yöntemleri ile ilgili olarak vatandaşları bilinçlendirmek amacıyla Kütahya gazetesinde bir yazı yazmıştır¹⁰³⁵. Aynı hafta Gediz'e bağlı Şaphane nahiyesinde Verem Savaşı Haftası dolayısıyla Gediz Sağlık Merkezi Baştabibi Burhanettin Kuzucu, Gediz Kaymakamı Hakkı Yılmaz ve Ziraat memuru Hakkı Beşli, hastalık konusunda öğrencilere ve kadınlara yönelik birer konuşma yapmışlardır. Konuşmaların ardından yüzden fazla kadın ve çocuk ayrı ayrı muayene edilmiştir¹⁰³⁶.

Kütahya Sağlık Müdürü Arif Kutluğ, 1959 yılında Tavşanlı ilçesine giderek ilçenin sağlık teşkilatı ile sıtma savaşı konusunda temaslarda bulunmuş, hastalığın önlenmesi ve gereken tedavi çalışmalarının uygulanması konusunda yetkililere talimatlar vermiştir¹⁰³⁷.

4.3. Ulaşım

4.3.1. Karayolu

Kütahya, tarih boyunca konumu itibarıyla ulaşım hatları üzerinde önemli bir geçiş noktası olmuştur. Şehrin, Osmanlı Devleti döneminde eyalet merkezi olması ve

¹⁰³³ *Kütahya Ekspres*, 13 Ocak 1958, 1.

¹⁰³⁴ *Kütahya Ekspres*, 7 Ocak 1958, 1.

¹⁰³⁵ *Kütahya*, 7 Ocak 1960, 1.

¹⁰³⁶ *Kütahya*, 12 Ocak 1960, 1.

¹⁰³⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 18 Mayıs 1959, 1.

milli mücadele yıllarındaki stratejik pozisyonu, bu durumu destekler niteliktedir¹⁰³⁸. Kütahya, batısından gelen Balıkesir-Dursunbey ve Tavşanlı üzerinden gelen 60 numaralı devlet yolu, şehrin kuzeydoğusundan geçerek Eskişehir'e ulaşmaktadır. Güneydoğu yönünden geçen 66 numaralı devlet yolu ise Kütahya'yı Demirci-Salihli-Turgutlu üzerinden Manisa ve İzmir illerine bağlamaktadır. Bu yollar aracılığıyla Kütahya'nın Ankara'ya uzaklığı 367 km, Eskişehir'e 93 km, Afyon'a 98 km, Bursa'ya 192 km, İzmir'e 402 km ve İstanbul'a 399 km'dir¹⁰³⁹. İl merkezinin ilçelerine olan uzaklıkları ise şöyledir: Kütahya- Altıntaş 52 km, Kütahya-Aslanapa 40 km, Kütahya-Domaniç 94 km, Kütahya- Dumlupınar 83 km, Kütahya- Emet 100 km, Kütahya-Gediz 106 km, Kütahya-Hisarcık 112 km, Kütahya- Simav 147 km, Kütahya-Şaphane 133 km ve son olarak Kütahya-Tavşanlı arası 50 km'dir¹⁰⁴⁰.

DP iktidarı, şehrin 1953 yılı yol programına dahil yol çalışmaları için 530 bin TL'lik bir ödenek tahsis etmiştir. Bu miktarın 75 bin TL'si Tavşanlı-Domaniç-İnegöl sınır yoluna, 30 bin TL'si Emet ayrımı Emirler-Tavşanlı yoluna, 100 bin TL'si Emet-Simav yoluna, 100 bin TL'si Gediz ayrımı Altıntaş yoluna, 75 bin TL'si Banaz-Uşak yoluna, 50 Bin TL'si Uşak-Güre-Manisa sınır yollarına ve son olarak 100 bin TL'si ise Sivas-Karahallı yoluna ayrılmıştır. Aynı yıl, Pekmez Pazarı Caddesi ve şehir giriş istikametinde bulunan Cumhuriyet Caddesi yolu genişletilerek araç geçişleri kolaylaştırılmıştır¹⁰⁴¹.

1955 yılı köy yolları çalışmaları kapsamında, birer metresi şarampol, altı metresi yol olmak üzere toplamda sekiz metre genişliğindeki köy yollarının toprak tesviye işleri tamamlanmıştır. Bu kapsamda; Derbent-İbrahimkaya yolunun 8 km, Kurtçam-Yeniköy yolunun 5 km, Göynükviran-Hamzabey yolunun 3 km, Kızılüzüm-Hamam yolunun 8 km, Kızılüzüm-Körkuyu yolunun 5 km ve Ilıcasu-Üçbaş yolunun 4 km uzunluğundaki

¹⁰³⁸ Sema Bozbay, *Kütahya Şehir Coğrafyası*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, 51.

¹⁰³⁹ Hilal Aslanapa, *Kütahya Şehir Monografisi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü, 1960, 35-36.

¹⁰⁴⁰ Bozbay, 52.

¹⁰⁴¹ *Kütahya*, 14 Temmuz 1953, 1.

tesviyesi bitmiş olup, bu yolların kum dökülmesi işi kalmıştır¹⁰⁴². Şehrin il ve köy yolları üzerinde gerekli incelemeleri yapmak üzere, 1958 yılı mayıs ayında Nafia Vekaleti İl ve Köy Yolları Dairesi Başkanı Niyazi Kiper Kütahya'ya gelmiştir. Kiper, beraberinde Vali Fahrettin Gömülü, DP il idare kurulu üyeleri ve Nafia Müdürü Kâmuran Ersoy'la birlikte vilayet merkezi ve köy yollarında yapılan çalışmaları ile ilgili çeşitli incelemelerde bulunmuş ve çalışmalardan memnun olduğunu diler getirmiştir. Köy yolları seferberliği kapsamında, Kütahya'da mevcut 615 köyün 590'ının köy yolu ikmal edilerek ana yollara bağlantısı tamamlanmıştır¹⁰⁴³.

Bu dönemde, ilçe ve köy yollarını genişletme ve yenileme çalışmaları devam ederken şehirlerarası yolcu taşımacılığı sıklıkla Eskişehir-Kütahya arasında gerçekleşmiştir. Öğlen saat 14.00 ve 15.00'te hareket eden otobüslerin Kütahya kalkış noktası itfaiye karşısındaki yazıhane, Eskişehir'deki kalkış noktası ise Şeker Hanı olmuştur¹⁰⁴⁴. Eriş firması tarafından düzenlenen bu seferler, 1955 yılı itibariyle her gün saat 9.00, 11.00, 14.00 ve 15.00'te karşılıklı olarak devam etmiştir¹⁰⁴⁵. 1956 yılında artan yolcu sayısı doğrultusunda, Eskişehir-Kütahya seferleri dışında Şevelli firması tarafından Kütahya-Bursa seferleri de yapılmaya başlanmıştır¹⁰⁴⁶.

Kütahya Belediyesi, şehir içi ulaşımı hafifletmek ve istasyona gelen yolcuların istedikleri yerlere kolayca ulaşmalarını sağlamak amacıyla 1957 yılında iki adet otobüs satın alınmıştır. Bu otobüslerde taşınan yolcular için Yeni Mahalle-İstasyon hattında 50 kuruş, şehir içi ulaşımında 25 kuruş, öğrenciler için ise 15 kuruş ücret alınması, belediye encümeni tarafından kararlaştırılmıştır¹⁰⁴⁷. 1958 yılının ilk dokuz ayında, yolcu taşımacılığından 48.847 TL gelir elde edilmiştir. Tren ve okul seferlerinin aksamaması için gereken önlemler alınmış ve durak yerlerini gösteren tabelalar asılmıştır¹⁰⁴⁸. 1959'da artan yolcu taşıma kapasitesine bağlı olarak Afyon yolu ve istasyon yolu

¹⁰⁴² *Kütahya*, 11 Mayıs 1955, 1.

¹⁰⁴³ *Kütahya*, 8 Mayıs 1958, 1.

¹⁰⁴⁴ *Hakikat*, 9 Mayıs 1953, 2.

¹⁰⁴⁵ *Kütahya*, 19 Nisan 1955, 2.

¹⁰⁴⁶ *Kütahya Ekspres*, 18 Mayıs 1956, 2.

¹⁰⁴⁷ *Kütahya*, 25 Aralık 1957, 1.

¹⁰⁴⁸ *Kütahya Ekspres*, 12 Şubat 1959, 1.

kavşaklarına iki adet kapalı otobüs durağı yaptırılmış ve Çamlıca seferleri de aynı yıl hizmete girmiştir¹⁰⁴⁹. 1946-1960 yılları arasında Kütahya ve ilçelerinde bulunan ulaşım araçlarına dair bilgiler Tablo 21’de sunulmuştur.

Tablo 21: 1946-1960 Yılları Arasında Kütahya Merkez ve İlçelerinde Bulunan Ulaşım Araçları ve Sayıları.¹⁰⁵⁰

Ulaşım Aracı	1946-50	1950	1951	1952	1960
Otomobil	32	48	65	86	116
Otobüs	24	25	37	41	59
Kamyon	83	118	231	237	518
Motosiklet	13	26	48	58	75
Bisiklet	278	483	699	1.006	195

1946-1950 yılları arasında Kütahya’da bulunan araçların yer aldığı Tablo 21’i değerlendirdiğimizde, bu yıllar arasında şehirde 32 otomobil, 24 otobüs, 83 kamyon, 13 motosiklet ve 278 adet bisiklet bulunduğu görülmektedir. 1950, 1951 ve 1952 yıllarında tüm ulaşım araçlarında düzenli artış yaşanmıştır. 1960 yılında ise Kütahya Trafik Bürosu’na kayıtlı 116 otomobil, 30 gezi otomobili, 59 otobüs, 518 kamyon, 85 kamyonet, 75 motosiklet, 195 bisiklet, 189 yük arabası olduğu tespit edilmiştir¹⁰⁵¹. 1946 ve 1960 yılları arasındaki on dört yıllık zaman diliminde Kütahya’da bulunan otomobil sayısı yaklaşık dört kat, otobüs sayısı üç kat, kamyon sayısı ise altı kat artış göstermiştir. Ancak, ulaşım araçları sayısındaki artış, maalesef birçok kazayı da beraberinde getirmiştir. Kütahya’da 1955 yılı itibarıyla meydana gelen 36 trafik kazasında toplam 56 kişi yaralanmış ve 7 kişi yaşamını yitirmiştir. 1956 yılında 21 kaza sonucunda 13 kişi yaralanmış, 14 kişi ölmüştür. 1957’de 24 kaza sonucunda 33 kişi yaralanmış 8 kişi ölmüştür. 1958’de 34 kaza sonucunda 49 kişi yaralanmış 5 kişi ölmüştür. 1959’da 105 kaza sonucunda 105 kişi yaralanmış 14 kişi ölmüştür. 1960’da 94 kaza sonucunda 103

¹⁰⁴⁹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 15 Şubat 1960, 3.

¹⁰⁵⁰ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1953*, Yayın No:351, Ankara, Mayıs-1954, 115.

¹⁰⁵¹ *Kütahya İmar Komisyon Raporu*, Güven Matbaası, Ankara 1960, 19.

kişi yaralanmış 12 kişi ölmüştür. Son olarak 1961 yılında gerçekleşen 104 trafik kazasında 93 kişi yaralanırken 14 kişi hayatını kaybetmiřtir¹⁰⁵².

Kütahya merkez, ilçe ve köylerinde gerçekleşen trafik kazalarına dair bilgiler, çalışmanın ilerleyen bölümünde yer alan “Kazalar” başlığı altında detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

4.3.2. Demiryolu

Kütahya, Türkiye’nin demiryolu ulaşımında önemli bir kavşak noktasıdır. şehir merkezi, Alayunt istasyonundan ayrılan bir hat ile Haydarpaşa-Konya-Adana demiryoluna, Kütahya-Balıkesir hattı ise İzmir-Bandırma demiryoluna bağlıdır. Önceleri Kütahya’ya uğramadan geçen ve 1894-1896 yılları arasında yapılan Haydarpaşa-Afyon-Konya-Adana demiryolu, 1938’de şehre 11-12 km uzaklıktaki Alayunt istasyonundan yapılan bir hat ile merkeze bağlanmıştır. Önemli linyit yataklarının olduğu Tunçbilek ve Seyitömer, birer hat ile Tavşanlı’dan geçen demiryoluna, oradan ise Kütahya’ya baęlanmaktadır¹⁰⁵³. Alayunt-Balıkesir hattı ise 1928-1931 arasında yapılmıřtır¹⁰⁵⁴. Başlıca tren istasyonların Kütahya merkeze uzaklıkları ise şöyledir; Kütahya-Alayunt 11 km, Kütahya-Sabuncupınar 32 km, Kütahya-ögürler 30 km, Kütahya-Değirmisaz 45 km, Kütahya-Demirciören 14 km, Kütahya-Köprüören 24 km, Kütahya-Güzelyurt 32 km, Kütahya-Tavşanlı 51 km, Kütahya-Emirler 64 km, Kütahya- Demirli 78 km, Kütahya- Değirmisaz 90 km, Kütahya- Balıköy 100 km, Kütahya- Gökçedağ 116 km, Kütahya-Tunçbilek 64 km, Kütahya-Azot 3 km, Kütahya-Seyitömer 27 km’dir¹⁰⁵⁵. Kütahya il sınırları dahilindeki demiryolu ağı uzunluğu ise toplam 204 km’dir¹⁰⁵⁶. Kütahya’nın demiryolu ulaşım bağlantıları kapsamında, bazı şehirlere olan mesafeleri şu şekildedir: Ankara 340 km, Eskişehir 77 km, Haydarpaşa 391 km, Afyon 84 km, Konya 357 km, Balıkesir 252 km ve Balıkesir üzerinden İzmir 489 km’dir¹⁰⁵⁷.

¹⁰⁵² T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Yayın No: 460, 490.

¹⁰⁵³ Kütahya 1973 İl Yıllığı, 250.

¹⁰⁵⁴ Yurt Ansiklopedisi, 5342.

¹⁰⁵⁵ Bozbay, 53.

¹⁰⁵⁶ Yurt Ansiklopedisi, 5342.

¹⁰⁵⁷ Aslanapa, 36.

DP döneminde Kütahya garında insan ve yük taşımacılığının aynı anda yapılıyor olması bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bu konuya dikkat çeken Hakikat gazetesi, kışın yolcuların çok soğuk hava koşulları altında beklemek zorunda kaldıklarını ve gar binasının genişletilmesi gerektiğini ifade eden bir yazı kaleme alınmıştır¹⁰⁵⁸. Yine aynı gazetede çıkan bir başka haberde, Eskişehir’de modern bir gar binası yapıldığını belirterek Kütahyalıların “üvey evlat” olmadıklarını vurgulamış ve ilgili bakanın Kütahya’ya gelerek garın bakımsız haldeki durumunu görmesini talep etmiştir¹⁰⁵⁹. Sonuç olarak, Kütahya’daki eski istasyon bina ve tesisleri yerine modern bir yapıya sahip yeni gar binasının yapılma girişimleri, Başbakan Adnan Menderes’in 22 Ekim 1958 tarihinde Kütahya gezisi sırasında karara bağlanmıştır¹⁰⁶⁰. Bu karar doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) Genel Müdürlüğü tarafından yeniden düzenlenen Kütahya Garı için tüm plan, proje ve hazırlıklar 1959 yılı eylül ayı itibarıyla tamamlanmıştır. Yeni gar binasının, istasyon bulvarının tam karşısındaki boş araziye inşa edilmesi planlanmış, bu sayede Cumhuriyet meydanından görünmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, projede yeni gar binasına üç hat ilave edilmesi ve yer altı peronunun da yapılması da yer almıştır¹⁰⁶¹. Bu kapsamda, Mühendis Halil Aykan başkanlığındaki mimar Kemal Elagöz, Arif Akay, Rıfat Toplu, Bahadır Anafarta’dan oluşan beş kişilik heyet, gerekli incelemelerde bulunmak üzere Kütahya’ya gelmiştir¹⁰⁶².

Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar, Kütahya Garının temel atma törenine Başbakan Adnan Menderes ve Ulaştırma Bakanı Muzaffer Kurbanoğlu’na davet telgrafı çekmiştir¹⁰⁶³. Yeni gar binasının temel atma merasimi için gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra 11 Ekim 1959 Pazar günü yeni gar binasının temeli atılmıştır. Törende Vali Fahrettin Gömülü, DP milletvekillerinden Kemal Özer, İbrahim Germiyanoglu, belediye başkanı Sezai Sarpaşar, Ulaştırma Bakanlığı Teftiş Heyeti Müdürü Muammer Baykal, İmar ve İnşaat Müdürü Enver Başol, İşletme Müdürü Rüştü

¹⁰⁵⁸ *Hakikat*, 10 Haziran 1953, 2.

¹⁰⁵⁹ *Hakikat*, 4 Temmuz 1953, 1.

¹⁰⁶⁰ *Kütahya*, 11 Kasım 1958, 1.

¹⁰⁶¹ *Kütahya*, 16 Mayıs 1959, 1. *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 16 Mayıs 1959, 1.

¹⁰⁶² *Kütahya*, 5 Eylül 1959, 1

¹⁰⁶³ *Kütahya*, 6 Ekim 1959, 1

Sarp, DP il idare heyeti ve kalabalık bir vatandaş topluluğu hazır bulunmuştur. Temel atma töreni, şiddetli yağmura rağmen saat 16.00'da İstiklal Marşı ile başlamıştır¹⁰⁶⁴. Teftiş ve Tetkik Kurulu Başkanı Muammer Baykal, Kütahya'ya kazandırılan yeni ve modern gar binasının temelini atmak üzere şeref veren bütün demiryolu camiasına ve katılımcılara hürmet ve teşekkürlerini sunan bir konuşma yapmıştır¹⁰⁶⁵. Müteakiben kürsüye gelen belediye başkanı Sezai Sarpaşar, yeni gar binası projesinin hayat bulması ile ilgili olarak Başbakan Adnan Menderes'e teşekkürlerini ileterek *"Pek muhterem baş vekilimiz ve fahri hemşerimiz büyük devlet adamı Adnan Menderes'çe müşahede edilmiş onun kıymetli tavsiyelerine ve muhterem Münakalat Vekilimiz Muzaffer Kurbanoglu'nun direktifleri tahakkuk safhasına geçmiştir."* sözleriyle Menderes'e Kütahyalılar adına teşekkür ve şükranlarını sunmuştur¹⁰⁶⁶. Garın birinci kısım inşaatını oluşturan gar binası, sekiz daireli lojman, birinci peron ve meydan tanzim işleri, TCDD merkez alım ve satım komisyonu tarafından 2 milyon 770 bin 643 TL keşif bedeliyle ihaleye çıkarılmıştır¹⁰⁶⁷.

İhalesinin tamamlanmasının ardından yapımına 1959 yılında başlanan Kütahya Garı, yüklenici firma ile yapılan sözleşmenin feshedilmesi nedeniyle inşaat süreci tamamlanamadan yarım kalmıştır. 1966 yılına gelindiğinde Kütahya Valiliği, hükümete başvurarak yarım kalan gar inşaatının yeniden ele alınmasını talep etmiştir. Hükümet, bu talep üzerine garın mevcut durumunun eski ve işlevsel açıdan yetersiz olduğunu kabul etmekle birlikte, yolcu ihtiyaçlarını karşılayabildiğini ifade etmiştir. Demiryolu altyapısının iyileştirilmeden yalnızca binaların modernize edilmesinin yeterli bir çözüm olmayacağı gerekçesiyle, yeni bir yatırım yapılması yerine mevcut binaların bakım ve onarımının gerçekleştirilmesi önerilmiştir.¹⁰⁶⁸ Eski yapısıyla hizmet vermeyi sürdüren gar ve tesisleri, 1970 yılında meydana gelen Gediz Depremi'nde hasar görmüş ve sonrasında yenilenerek hizmete açılmıştır¹⁰⁶⁹.

¹⁰⁶⁴ Kütahya, 12 Ekim 1959, 1.

¹⁰⁶⁵ Demokrat Kütahyanın Sesi, 13 Ekim 1959, 1.

¹⁰⁶⁶ Kütahya, 12 Ekim 1959, 3

¹⁰⁶⁷ Kütahya, 13 Kasım 1959, 1.; Demokrat Kütahyanın Sesi, 13 Kasım 1959, 1.

¹⁰⁶⁸ BCA. 30.1.0.0 / 119.756.13, 2.

¹⁰⁶⁹ Kütahya 1973 İl Yıllığı, 250.

TCDD Tavşanlı işletmesinden giden yolcu sayısı 1955 yılı itibarıyla 10.404 kişidir. Bu sayı, 1956'da 11.210'a, 1957'de 14.611'e ve 1958'de 19.111'e yükselmiştir. Ancak, bu artış ulaşım imkanlarındaki gelişme ve çeşitlenmeye bağlı olarak zamanla düşüş göstermiştir. 1959 yılı itibarıyla istasyondan 18.619 yolcu geçerken, bu sayı 1960'da 14.545'e, 1961'de 12.941'e ve 1962'de 12419'a gerilemiştir¹⁰⁷⁰. Ayrıca, 1960 yılı itibarıyla Kütahya garına haftada 10 mototren, 8 ekspres, 42 posta olmak üzere toplamda 60 yolcu ve yaklaşık 50 yük treni gelmekte ve gitmektedir¹⁰⁷¹.

4.3.3. Havayolu

Kütahya'da 1940'lı yıllarda yapılan Alayunt Tayyare Meydanı, askeri amaçlar doğrultusunda hizmet veren bir havaalanıdır¹⁰⁷². Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı'nın eğitim amaçlı kullandığı bu alan, çevre illerdeki birlikler tarafından da kullanılmıştır. Kütahya'da mevcut bu havaalanının, yolcu taşımacılığı için kullanılmaması ve vatandaşların hava yoluyla seyahat etme isteği üzerine Hakikat gazetesi, yetkililere ulaşması amacıyla 11 Temmuz 1953 tarihinde bir yazı yayımlamıştır. Bu yazıda, havaalanının potansiyelinden yararlanılmaması eleştirilmiş ve Kütahya halkının hava yolu ulaşımına olan ihtiyacına dikkat çekilmiştir. Gazete, yetkililerin bu konuda gerekli adımları atmalarını ve Kütahya'nın hava taşımacılığına kazandırılması için harekete geçmelerini talep etmiştir¹⁰⁷³. Kütahya'nın gelişen ekonomisi ve artan nüfusu doğrultusunda bu talepleri yanıtızsız kalmamış ve havayolu ile yolcu taşımacılığı için çalışmalar 1959 yılı itibarıyla başlatılmıştır.

Kütahya Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü ve Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen etüt çalışmaları sonucunda, Türk Hava Yolları (THY) Zonguldak, Kütahya, Kastamonu ve Alaşehir'e yeni seferler eklemeye karar vermiş ve yapılan hazırlıkların ardından¹⁰⁷⁴ uçuşlar 8 Haziran 1959 tarihinde

¹⁰⁷⁰ Ahmet Fazıl Yücelen, *Tavşanlı'nın Beşerî ve İktisadi Coğrafyası*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü, 1966, ssy.

¹⁰⁷¹ Kütahya İmar Komisyonu Raporu, 18.

¹⁰⁷² BCA. 30.18.1.2 / 125.24.14.

¹⁰⁷³ *Hakikat*, 11 Temmuz 1953, 2.

¹⁰⁷⁴ *Kütahya* 29 Mayıs 1959, 1.

başlamıştır¹⁰⁷⁵. Yüzlerce Kütahyalının takip ettiği THY'nin “ANA” isimli uçağı, saat 10.10 sıralarında Kütahya semalarında görünmüş ve piste inmiştir. Uçakta bulunan THY Baş Muşaviri Sabri İşbakan, Kütahya milletvekilleri İbrahim Germiyanoglu, Kemal Özer ve Mehmet Diler, Vali Fahrettin Gömülü tarafından karşılanmıştır¹⁰⁷⁶. Mühendis Halit Arıoğul, getirdiği karanfil buketini valiye taktim etmiş ve ardından açılış kurdelesini, valinin “hayırlı ve uğurlu olsun” dilekleriyle kesilmiştir. Yolcuların dinlenmesinin ardından Vali, ilerleyen günlerde Ankara-Kütahya seferlerinin de düzenlenmesini temenni etmiş, uçak aynı yolcular ile İstanbul'a geri dönmüştür¹⁰⁷⁷. Kütahya-İstanbul arasında pazartesi ve çarşamba günleri olmak üzere haftada iki gün sefer yapacak uçağın biletleri, Kızılay binası altındaki havayolları satış bürosundan 65 TL'den satılmıştır¹⁰⁷⁸.

İstanbul-Kütahya uçuşlarına olan ilgi doğrultusunda Ankara-Kütahya uçuşlarının başlaması gündeme gelmiş ve nihayet Ankara-Kütahya seferi de 1 Ağustos 1959 günü gerçekleşmiştir¹⁰⁷⁹. 4 Ağustos 1959 günü Ankara'dan Kütahya'ya gelen THY'nin “ECE” isimli uçağı, tek yolcu olan Halit Balaban'ı alarak Ankara'ya havalanmıştır¹⁰⁸⁰. Ankara-Kütahya uçuşları beklenen yolcu sayısına ulaşmayınca 1960 yılı uçuş programına alınmamıştır. Geçen sene direkt olan İstanbul-Kütahya uçuşları da 1960 yılı planına göre Konya-Kütahya-İstanbul ve İstanbul-Kütahya-Konya aktarmalı olacak şekilde programlanmıştır. 25 Nisan 1960 günü başlayan Kütahya-İstanbul seferleri pazartesi ve perşembe günleri haftada iki defa olacak şekilde gerçekleşmiştir¹⁰⁸¹.

Kütahya'da ilk kez 1959 yılı haziran ayında başlayan havayolu taşımacılığı ile aynı yıl 241 yolcu Kütahya'ya gelirken 262 yolcu da Kütahya'dan Ankara veya

¹⁰⁷⁵ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 23 Mayıs 1959, 1.

¹⁰⁷⁶ *Kütahya*, 9 Haziran 1959, 3

¹⁰⁷⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 9 Haziran 1959, 1.

¹⁰⁷⁸ *Kütahya Ekspres*, 8 Haziran 1959

¹⁰⁷⁹ *Kütahya*, 23 Temmuz 1959, 1.

¹⁰⁸⁰ *Kütahya*, 4 Ağustos 1959, 1.

¹⁰⁸¹ Uçuş programına göre pazartesi günleri İstanbul'dan saat 13.15'te kalkış yapan uçak, 14.05'te Kütahya'ya varacaktır. Kütahya'dan saat 14.35'te kalkış yapan uçak ise 15.40'ta Konya'ya ulaşacaktır. Perşembe günleri ise uçak, Konya'dan saat 16.00'da kalkış yaparak 17.15'te Kütahya'ya varacak, ardından Kütahya'dan saat 17.30'da kalkarak 18.20'de İstanbul'a ulaşmaktadır. *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 18 Nisan 1960, 1.; *Kütahya*, 18 Nisan 1960, 1.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 30 Nisan 1960, 3.

İstanbul'a seyahat etmişlerdir. 1960 yılında toplam 223 yolcu Kütahya'ya gelmiş ve 201 yolcuda gitmiştir. Kütahya havaalanının hizmet verdiği son yıl olan 1961'de ise toplam 295 yolcu gelirken 171 yolcu da gitmiştir. 1959 yılı ile 1961 yılı arasında Kütahya'ya yapılan uçak seferlerinde artış yaşanırken yolcu sayısında aynı doğrultuda artış yaşanmamıştır. Bu gerekçe ile Kütahya Havaalanı, 1962 yılında yolcu uçuş trafiğine kapatılmıştır¹⁰⁸².

4.4. Sosyal Yardım Kuruluşları ve Toplumsal Dayanışma

4.4.1. Kızılay

Kızılay Kütahya şubesi, 14 Aralık 1911 tarihinde hizmete açılmıştır. Kuruluşunun ardından çeşitli sebeplerle çalışmalarına ara veren kurum, 1917'de tekrar teşkilatlanarak gelir ve giderlerin kaydını tutmak amacıyla genel merkezden makbuz talebinde bulunmuştur¹⁰⁸³. 1950 yılı çalışma raporuna göre Kızılay Kütahya şubesi, 1949'da 26.340 TL bedelle yeni bina yaptırmıştır. Şube, yaptırmış olduğu yeni binasının bir kısmını İşçi Sigortaları Ajansı'na yıllık 1.500 TL'ye, bir kısmını Dağcılık Kulübü'ne yıllık 500 TL'ye ve bir odayı da aylık 20 TL'ye avukat yazıhanesi olarak kiraya vermiştir. Üyelerin ve vatandaşların yardımlarıyla meydana getirilen bina ile yılda 2.240 TL kira geliri elde edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, Ahmet Yatır isimli vatandaşın vasiyeti gereği 6.801 TL'lik bir para ve değirmen arazisi Kızılay'a aktarılmıştır. Yıl içinde gerçekleşen gelir 29.424 TL olurken, gider miktarı da 29.124 TL olmuş ve 1951 senesine 299 TL devir etmiştir¹⁰⁸⁴. 1949'dan 1950 yılına 16.074 TL nakit, 2.180 TL'lik şefkat pulu, 156 TL'lik maktu makbuz devrolunmuştur. Kızılay Kütahya şubesinin 1951 yılı Yönetim Kurulu görev dağılımı şöyledir: Başkan Cevat Doğanay, Başkan Vekilliği Nuri Çamköy, Kâtip Kadri Erdem, Sayman Cemal Bumin, Veznedar Hayriye Yüksel'dir. Yönetim Kurulu Üyeleri ise İbrahim Akgün, Ahmet Bozbay, Mehmet Kesen, Ahmet

¹⁰⁸² T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Yayın No: 460, 521.

¹⁰⁸³ Tuğba Söğütö, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kütahya Şubesi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1923-1950)*, (Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, 34.

¹⁰⁸⁴ *Hakikat*, 26 Mayıs 1951, 3.

Sayın, Mazhar Ata, Ceylan Kahraman, Mehmet Kurtuluş, Hakkı Çinicioğlu, Ahmet Erbay, Şükrü Şeker'den oluşmaktadır¹⁰⁸⁵.

1957 yılında Kızılay Genel Merkezi tarafından gönderilen 100 adet beşik, Ilıca ve Yoncalı kaplıcalarına gönderilmiş ve buradan 6.091 TL gelir elde edilmiştir. Yoksul ve muhtaç kimselere dağıtılmak üzere 27,5 ton süttozu, 5.508 kutu tereyağı, 5.422 kutu peynir ve 330 çuval un, muhtar ve idare heyeti üyelerince tüm il, ilçe ve köylere dağıtılmıştır. Yine genel merkezden gönderilen 30 battaniye, 30 nevresim, 30 yatak kılıfı Merkez Yetiştirme Yurdu'na teslim edilmiş ve kamp masrafları için Erkek Sanat Enstitüsü'ne 3.000 TL ve Kütahya Lisesi'ne 2.000 TL nakdi yardım yapılmıştır. Şubeye ait yeni mahallede mevcut 54 parça arsa ve binanın tapularının alınması çalışmaları devam ederken, tapuların alındığı taktirde 150 ile 200 bin TL gelir sağlanması tahmin edilmiştir. Kızılay'a ait Cankurtaran aracı ile hasta ve yaralı vatandaşların yardımına koşulmuş, ekonomik durumu iyi olanlardan ücret alınırken yoksul vatandaşlara ücretsiz hizmet verilmiştir. 1956 yılı gelirler toplamı 125.910 TL, giderler toplamı da 125.910 TL olarak tespit edilmiştir. 1957 yılı bütçesi 139.400 TL olarak belirlenmiştir¹⁰⁸⁶.

Türkiye Kızılay Cemiyeti Kütahya şubesinin 1957 yılı kongresi, 16 Şubat 1957 Cumartesi günü saat 16.00'da belediye toplantı salonunda toplanmıştır. Gündem gereğince kongre başkanlığına Vali Fahrettin Gömülü, ikinci başkanlığa Kemal Özer, kâtipliklere de Akif Onur ve Hikmet Koca ittifakla seçildi. Kongre divanı yerini aldıktan sonra 1956 yılı faaliyet raporu okunmuş ve oy birliği ile kabul edilmiştir. Yeni idare seçimine geçildiğinde eski üyelerin tamamının istifa etmesi üzerine yeni heyeti oluşturacak üyelerin seçimi yapıldı. Seçimler sonunda Arif Kutluğ, Nuri Çamköy, Cemal Bumin, Turgut Erdem, Akif onur, İbrahim Germiyanoglu, Nedim Koçak, Sezai Sarpaşar ve Kemal Özer derneğin asil üyeliklerine seçilmişlerdir¹⁰⁸⁷.

¹⁰⁸⁵ *Hakikat*, 2 Haziran 1951, 2.

¹⁰⁸⁶ *Kütahya*, 19 Şubat 1957, 3.

¹⁰⁸⁷ Aynı yıl Devlet Hazine adına kayıtlı eski Rum Kilise binası, Kütahya Kızılay cemiyetine satılmıştır. *BCA*. 30.18.1.2 / 142.13.17.; *Kütahya*, 18 Şubat 1957, 1.

Şubenin 1958 yılı Genel Kurul Toplantısı, Belediye binasında bulunan nikah salonunda yapılmıştır. Toplantı başkanlığına Sadık Acar, başkan yardımcılığına Yusuf Bubik seçilmiştir. Faaliyet raporu ve diğer raporlar okunduktan sonra ibra dilerek yeni idare heyeti seçimlerine geçilmiştir. Yapılan seçimlere göre yeni idare heyetine Ali Rıza Sezgin, Emin Yücel, Mehmet Altıntaş, Tevfik Alparslan, İlyas Armutçuoğlu, Nedim Koçak, Ahmet Çevik, Ömer Erdoğan, Hasan Özortaç, Cemal Bumin ve Yusuf Bubik seçilmişlerdir¹⁰⁸⁸. 17 Mayıs 1958’de ikinci kongre yapılmıştır. Kongreye milletvekilleri, belediye başkanı, il emniyet müdürü vekili, banka müdürleri ve Kızılay genel merkez müfettişi Nuri Aydıngöz ve siyasi parti temsilcileri katılmıştır. Kongre başkanlığına Emlak Kredi Bankası Genel Müdürü Mustafa Güney seçilirken yardımcılığına Remzi Koçak seçildi. Kongre gündem müzakereleri sırasında iki grup arasında tartışmalar ve söz düelloları yaşandıktan sonra eski idare heyetinden Sezai Sarpaslar, Akif Onur ve Nuri Çamköy asil üyeliklere, Nurhan Özgür, Fevzi Kılıçaslan ve İzzet Kerket ise yedek üyeliklere seçilmiştir. Takrir teklifi veren gurup seçim sonucunda salonu terk etmişlerdir¹⁰⁸⁹.

Kızılay Genel Merkezi tarafından gönderilen 10 bin TL’lik yardım parasıyla Çamlıca’da düzenlenen “Sağlık Kampı”, 1 Ağustos 1959 Cumartesi günü açılmıştır¹⁰⁹⁰. Merkez ve ilçelerden olmak üzere toplam 80 ilkokul öğrencisi sağlık kontrolleri yapıldıktan sonra belediye otobüsleri ile kamp alanına gönderilmiştir. Sağlık Kampı, Şube Başkanı Abdurrahman Karaa ve Veznedar Bahattin Dürrüoğlu’nun emek ve çabalarıyla çadır kurulmak suretiyle tesis edilmiştir. Kampın idaresi Kütahya Lisesi Beden Eğitimi öğretmeni Cemal Güvendik’in mesuliyeti altında ve üç aşçının da katılımıyla yirmi gün sürmüştür¹⁰⁹¹.

Kızılay’ın “Sağlık Kervanı” uygulaması, 1950’lerin ortalarında başlatılarak Türkiye genelinde vatandaşların sağlık hizmetlerinden faydalanmasını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Bu kapsamda, 8 Ağustos 1958 tarihinde Kütahya’ya gelen

¹⁰⁸⁸ *Kütahya Ekspres*, 29 Mart 1958, 1.

¹⁰⁸⁹ *Kütahya Ekspres*, 20 Mayıs 1958, 1.

¹⁰⁹⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 3 Ağustos 1959, 1.

¹⁰⁹¹ *Kütahya*, 1 Ağustos 1959, 1.

Sağlık Kervanı, dört doktor, dört hemşire ve yedi personelden oluşan on beş kişilik bir ekiple, iki ambulans ve bir kamyon eşliğinde merkez, ilçe ve köylerde yaşayan vatandaşları muayene ederek hasta bireyleri tedavi etmiştir¹⁰⁹². Kızılay'ın Kütahya'daki faaliyetleri sadece sağlık hizmetleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda kültürel etkinliklerle de desteklenmiştir. 15 Haziran 1958 tarihinde, Ankara Kardeşler Cambazhane Sirki Kütahya'da bir gösteri düzenlemiş, bu etkinlikten elde edilen gelirler Kızılay'a bağışlanmıştır. Gösteri, lise karşısındaki bahçede gerçekleştirilmiş ve aileler için özel oturma yerleri hazırlanmıştır. Biletler, Kızılay Kütahya Şubesi bürosu ve Muhsin Sönmezer'in çini mağazasında satışa sunulmuştur¹⁰⁹³. Ayrıca, 6 Ocak 1960 tarihinde, Kızılay Ankara Kan Merkezi tarafından “Doktor ve Mavi Melekleri” adıyla düzenlenen bir program, Kütahya'da gerçekleştirilen önemli bir etkinlik olmuştur. Programın ilk gününde, Ankara'dan gelen ekip vali, belediye başkanı, tugay komutanı ve meclis üyeleri tarafından karşılanmış, ardından şeker fabrikası ve azot fabrikası ziyaret edilmiştir. Akşam düzenlenen kokteylden sonra, şeker fabrikası sinema salonunda kanın önemi konusunda bir konuşma yapılmış ve bilgilendirici bir film izlenmiştir¹⁰⁹⁴.

Kızılay, Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi Kütahya'da da meydana gelen doğal afetler, yangınlar ve benzeri olaylar karşısında vatandaşları yalnız bırakmamış, Kütahya yerel basını ise “Vatandaş Kızılay'a üye ol!”¹⁰⁹⁵ “Kızılay'ı unutmayınız”¹⁰⁹⁶ “Kızılay'a üye olunuz”¹⁰⁹⁷ “Kızılay kara gün dostudur”¹⁰⁹⁸ gibi manşetlerle halkı sosyal sorumluluk bilinciyle harekete geçirmeye teşvik etmiştir.

4.4.2. Merkez Yetiştirme Yurdu

Cumhuriyetin ilanından sonra korunmaya muhtaç çocuklar için atılan ilk resmi adım, 1926 tarihinde kabul edilen 743 sayılı “Mülga Türk Kanunu Medenisi” ile

¹⁰⁹² *Kütahya Ekspres*, 29 Temmuz 1958, 1.

¹⁰⁹³ *Kütahya*, 12 Haziran 1958, 3.

¹⁰⁹⁴ *Kütahya*, 6 Ocak 1960, 1.

¹⁰⁹⁵ *Kütahya*, 3 Mayıs 1955, 3.; *Demokrat Kütahya*, 13 Ocak 1952, 2.

¹⁰⁹⁶ *Müstakil Tavşanlı*, 15 Kasım 1951, 5.

¹⁰⁹⁷ *Hakikat*, 10 Şubat 1950, 2.

¹⁰⁹⁸ *Kahraman Emet*, 17 Şubat 1954, 3.

gerçekleşmiştir. Bu kanunun 272. ve 273. Maddeleri, anne ve babanın sorumluluklarını yerine getirmemesi ve çocukların bedensel ve zihinsel tehlike altında olmaları durumunda, çocukların bir aileye ya da bir kuruma yerleştirilmesini hakimler aracılığıyla güvence altına almıştır¹⁰⁹⁹.

1949 yılında mevcut kanunda yapılan düzenlemeyle, belediyesi bulunan yerlerde bakıma muhtaç çocukları himaye altına almak için çocuk bakım ve yetiştirme yurtları açılması kararı alınmıştır¹¹⁰⁰. Bu karardan hareketle Kütahya ilçe ve köylerinde annesiz, babasız veya kimsesiz çocukların ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara meslek sahibi olmaları için imkân sağlamak amacıyla Kütahya Merkez Yetiştirme Yurdu kurulmuştur. Eski sanat okulu binasının tahsis edildiği yurt, tadilat çalışmalarının tamamlanmasının ardından, 7 Aralık 1955 tarihinde, ilk yemeğini altı çocuğa vererek hizmete girmiştir¹¹⁰¹. Cahit Ertem'in müdürlüğünü yaptığı yurdun öğretmen kadrosunda; İbrahim Özgeç, Ahmet Hız, Ali Güner yer almıştır. Ayrıca, yurdun ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla on personel de hizmetli kadrosunda görev almıştır. Kütahya Merkez Yetiştirme Yurdu'nun gelir kaynakları, çeşitli resmi ve bireysel yardımlar ile sağlanmıştır. Bu gelir kaynakları arasında Sağlık Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı'ndan gelen yardımlar, belediye bütçesinin yüzde birlik kısmı ve özel idare bütçesinin yüzde bir buçuklu kısmı yer almaktadır. Ayrıca yurt adına yapılan bağışlar, müsamere gelirleri ve çocukların çalışarak kazandıkları gelirin yüzde onluk kısmı da yurdun finansmanına katkıda bulunmuştur¹¹⁰².

Korunmaya muhtaç çocukların barınma ve eğitim ihtiyaçlarını desteklemek amacıyla 11 Mayıs 1958 Pazar günü Milli Oyunlar Festivali düzenlenmiştir. Dumlupınar Stadı'nda gerçekleşen bu etkinlikte; Söğüt, Bozüyük, Yörükcek ve Seyitgazi (hırka),

¹⁰⁹⁹ Recep Doğan, “Bir Koruma Tedbiri Olarak Koruyucu Aile Kurumu ve Koruyucu Aile Yönetmeliği”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2013/ (2), 152.153.

¹¹⁰⁰ Resmî Gazete, 27 Mayıs 1949, Sayı; 7217, 16197-16198.

¹¹⁰¹ Kaynak olarak kullandığımız 1973 Kütahya İl Yıllığı ile Kütahya Ekspres gazetesinin 26 Haziran 1956 tarihli 35. sayısında, Kütahya Merkez Yetiştirme Yurdu'nun kapasitesi hakkında farklı bilgiler yer aldığı görülmektedir. İl Yıllığı, yurdun 100 öğrenci kapasiteli olduğunu belirtirken, Kütahya Ekspres gazetesi bu kapasitenin 68 kişi olduğunu belirtmiştir. 1973 İl Yıllığı, 183.; *Kütahya Ekspres*, 26 Haziran 1956, 1.

¹¹⁰² *Kütahya Ekspres*, 26 Haziran 1956, 1.

Eskişehir (Kafkas) ve Bursa'nın tarihsel Kılıç-Kalkan oyunları sahnelenmiştir¹¹⁰³. Festivalde satılan uygun fiyatlı biletler, halktan yoğun ilgi görmüştür. Bu etkinlik hem kültürel bir şölen sunmuş hem de korunmaya muhtaç çocukların ihtiyaçlarına katkı sağlamak amacıyla önemli bir sosyal sorumluluk projesi olmuştur¹¹⁰⁴.

1957'de çıkarılan 6972 sayılı kanun¹¹⁰⁵ çerçevesinde Kütahya Merkez Yetiştirme Yurdu, Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliği tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Yurt, zamanla artan ihtiyaçlar doğrultusunda kapasitesinin yetersiz kalması nedeniyle yeni bir binaya ihtiyaç duymuş ve 1961 yılında yeni bina yapımına başlanmıştır¹¹⁰⁶. Yeni yurt binası için, Şevelli Hanı sahibi Mehmet Şevelli, istasyon bulvarındaki 2.000 metrekarelik bahçesini bağışlayarak bu projeye katkıda bulunmuştur. Sağlık Bakanlığı'nın 100 bin TL nakdi yardımıyla birlikte arsa bağışı, bölgedeki toplumsal dayanışmanın ve duyarlılığın bir göstergesi olmuştur. Bu örnek davranış, yerel halk tarafından büyük bit takdir ve memnuniyetle karşılanmış, korunmaya muhtaç çocukları daha iyi bir ortamda yetiştirmelerine olanak sağlamıştır¹¹⁰⁷. Bodrum kat, zemin kat ve birinci kattan oluşan yeni yurt binası, uzun bir sürecin ardından 1967 Eylül ayında faaliyete geçmiştir¹¹⁰⁸.

Kütahya Merkez Yetiştirme Yurdu, 1955 yılında hizmet vermeye başladıktan sonra 1967 yılına kadar geçen on iki yıllık süre içinde 322 çocuğun bakımını ve eğitimi sağlanmıştır. Bu süreçte, yurt sayesinde birçok çocuk, devlet kademelerinde öğretmen, astsubay ve memur olarak görev alırken, bazıları da çeşitli sanat dallarında uzmanlaşarak kendi iş alanlarını oluşturmuşlardır¹¹⁰⁹.

¹¹⁰³ *Kütahya*, 8 Mayıs 1958, 1.

¹¹⁰⁴ *Kütahya Ekspres*, 10 Mayıs 1958, 1.

¹¹⁰⁵ Resmi Gazete, 24 Mayıs 1957, Sayı: 9615, 17165.; *Kütahya 1967 İl Yıllığı*, 137.

¹¹⁰⁶ Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti tarafından yapılmasına karar verilen yurtların yapılacağı iller şunlardır; Adana, Ankara, Balıkesir, Bolu, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Hatay, Mersin, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Manisa, Muğla, Niğde, Sivas ve Yozgat. *Kütahya*, 21 Mayıs 1960, 1.

¹¹⁰⁷ *Kütahya*, 25 Nisan 1959, 1-2.

¹¹⁰⁸ Cumhuriyet'in 50. Yılında Kütahya, *Kütahya 1973 İl Yıllığı*, 102.

¹¹⁰⁹ *Kütahya 1967 İl Yıllığı*, 137.

4.4.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Aşevi

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kütahya’da yaşayan yoksul vatandaşlar için bir aşevi yapılmasına karar vermiş ve gerekli çalışmalar 16 Nisan 1957’de tamamlanmıştır¹¹¹⁰. Aşevinin açılışı, 19 Nisan günü yapılmış ve merasimde, Vali Vekili Macit Öngen, Belediye Başkanı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Hayır İşleri Tespit Memuru İhsan Selçuki, İl Milli Eğitim Müdürü Sadi Arcak ve vatandaşlar hazır bulunmuştur¹¹¹¹. Açılışa Vakıflar Bölge Müdürü, kısa ve anlamlı bir konuşma yaparken, İl Milli Eğitim Müdürü Sadi Arcak, valiye teşekkür ettikten sonra “Çocuklarımızın sıhhatli ve bakımlı yetişmelerinde büyük bir değer taşıyacak olan aşevinin açılışını bir eğitimci olarak daima şükranla anacağız” sözleriyle konuşmasını sonlandırmıştır¹¹¹². Günlük en az 150 TL maliyeti olan aşevi, üç yüz fakir ve yetim okul çocuklarına yemek sağlamıştır¹¹¹³. 1961’de Vakıflar Genel Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler neticesinde aşevinin kapasitesinin beş yüz kişiye çıkarılması ve günlük elli yoksula ek yemek verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu adım, bölgedeki yoksul vatandaşlara sunulan yardımların artırılmasına önemli katkı sağlamıştır¹¹¹⁴.

4.4.4. Çeşitli Yardım Faaliyetleri

DP iktidarları boyunca Kütahya’da toplumsal dayanışma ve bütünlüğü sağlamak amacıyla, yukarıda bahsedilen yardım kuruluşlarının yanı sıra, olağanüstü durumlarda yardım gerektiren olaylar karşısında vatandaşlar kendi imkanlarıyla da yardım çalışmaları yürütmüşlerdir. 3 Ocak 1952 tarihinde Erzurum-Pasinler (Hasankale) bölgesinde meydana gelen deprem sonrasında, afetzedeler için yardım toplama çalışmaları Kütahya Belediye başkanı Mehmet Özbilen’in öncülüğünde başlatılmış ve bu kapsamda Ziraat Bankası’nda bir yardım hesabı açılmıştır¹¹¹⁵. Tavşanlı’da ise Kaymakam Hikmet Ökem başkanlığında bir yardım komitesi oluşturulmuştur.

¹¹¹⁰ Kütahya, 16 Nisan 1957, 1.

¹¹¹¹ Kütahya, 19 Nisan 1957, 1.

¹¹¹² Kütahya, 20 Nisan 1957, 2.

¹¹¹³ Kütahya, 19 Nisan 1957, 2.

¹¹¹⁴ Kütahya Ekspres, 9 Eylül 1961, 2.

¹¹¹⁵ Müstakil Tavşanlı, 17 Ocak 1952, 4.

Komitede, Tavşanlı Belediye Başkanı Mustafa Baysal, Doktor Mahir Derman, Ziraat Bankası Müdürü Abdullah Herkmen ve Mal Müdürü Hüsnü Türkbın gibi isimler yer almıştır. Komite, yardım toplama çalışmalarına hızla başlamış ve yardımlar, Müstakil Tavşanlı gazetesi idarehanesi, sağlık merkezi, belediye ve askerlik şubesinde makbuz karşılığında kabul edilmiştir. Yardımda bulunanların isimleri ise Müstakil Tavşanlı gazetesinde yayımlanmıştır¹¹¹⁶.

1953 yılında Çanakkale’de inşa edilmekte olan abideye destek vermek amacıyla, DP İl Başkanı Ali Galip Bubik, Belediye Başkanı Mehmet Özbilen, Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Mehmet Kesen’den oluşan bir yardım komitesi kurulmuştur. Yardım faaliyetine ilk olarak Kütahya Belediyesi 250 TL, Cemal Bumin ise 5 TL katkıda bulunmuş, ayrıca tüm Kütahyalılardan bu milli konuda gereken yardımları yapmaları talep edilmiştir¹¹¹⁷. Aynı yıl düzenlenen bir diğer yardım kampanyası, Yenice-Gönen’de meydana gelen 7,2 büyüklüğündeki deprem sonrası gerçekleştirilmiştir. Vatandaşlar, afetzedelere ulaşmak amacıyla bir yardım kampanyası düzenlemişlerdir¹¹¹⁸. Bu kampanyaya, Kütahya merkez ve ilçelerinde faaliyet gösteren kamu kurumları ve çalışanları da katılmış, bu sayede toplamda 5.630 TL para toplanmıştır. Ayrıca, Kütahya Lisesi öğretmen ve öğrencileri yirmi parça, Gazi Kemal İlkokulu öğretmen ve öğrencileri ise iki parça kıyafet yardımında bulunmuşlardır¹¹¹⁹. Değirmisaz Garp Linyitleri İşletmesi çalışanları ve yeni cezaevinde görev yapan memurlar, müstahdemler ve cezaevi mahkumları aralarında 80 TL yardım toplamışlardır. Cezaevi muhasebecisi Ahmet Ersoylu, bu yardım paralarını Emet’te kurulan deprem felaketzedelerine yardım komisyonuna teslim etmiştir¹¹²⁰. 9 Nisan 1953 tarihi itibarıyla, yardım komitesi 5.907 TL para toplamış ve bu yardımları ihtiyaç sahiplerine ulaştırmıştır¹¹²¹. Kütahya yerel basınını ise “Felaketzedelere yardım ediniz”¹¹²², “Vatandaş, kara kış günlerinde aç, açık,

¹¹¹⁶ *Müstakil Tavşanlı*, 24 Ocak 1952, 2

¹¹¹⁷ *Kütahya*, 10 Mart 1953, 1.

¹¹¹⁸ *Kütahya*, 23 Mart 1953, 1.

¹¹¹⁹ *Kütahya*, 6 Nisan 1953, 1.

¹¹²⁰ *Kütahya*, 11 Nisan 1953, 1.

¹¹²¹ *Kütahya*, 9 Nisan 1953, 1.

¹¹²² *Hakikat*, 18 Nisan 1953, 4.

evsiz kalan kardeşlerini unutma. Onlara yardım elini uzat” gibi yardım çağrılarında bulunarak toplumsal dayanışmaya katkı sağlamıştır¹¹²³.

24-25 Nisan 1957 tarihinde Fethiye’de meydana gelen 7,1 ve 7,3 büyüklüğündeki depremler sonrasında, zarar gören vatandaşlara destek olmak amacıyla Vali Fahrettin Gömülü ve Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar öncülüğünde bir yardım komitesi oluşturulmuştur. Komite, deprem sonrası hızlı bir şekilde harekete geçerek vatandaşlardan yardım parası toplamaya başlamış ve depremzedeler için açılan banka hesabında toplamda 2.385 TL toplanmıştır. Bunun yanı sıra, Kızılay Kütahya ve Gediz şubeleri, deprem bölgesine toplamda 138 beşiği ulaştırarak afetzedelerin ihtiyaçlarına katkıda bulunmuşlardır¹¹²⁴. Kütahya gazetesi ise depremde yıkılan ev, okul, resmi binalar ve camilerin yeniden inşası için Hükümet ve Kızılay’ın gerekli çalışmaları yürüttüğünü ancak vatandaşların da depremzedeler için azami gayret göstermeleri konusunda vatandaşlardan ricada bulunmuştur¹¹²⁵.

Kütahya Şeker Fabrikası Müdürü Fehmi Kubilay, her yıl düzenli olarak ihtiyaç sahibi ailelerin çocuklarına yardımda bulunarak çocukları sevindirmiştir. Kubilay 1958’de 12 erkek ve 8 kız öğrenciye mont, önlük, çorap ve ayakkabı hediye ederek yardımda bulunmuştur¹¹²⁶. 1959’da ise 25 erkek ve 5 kız öğrenci fabrikada ağırlanarak kıyafet ile okul ihtiyaçları karşılanmış ardından çocuklara limonata ve bisküvi ikram edilmiştir¹¹²⁷.

Kütahya Şehir Kulübü, 150 TL çocuk kitaplığına, 100 TL fakirleri koruma cemiyetine, 50 TL Barbaros İlkokulu, 50 TL Fuat Paşa İlkokulu ve 150 TL Kız Enstitüsü okul aile birliklerine olmak üzere toplamda 500 TL nakdi yardım yapmıştır¹¹²⁸.

Simav Dağardı nahiyesine bağlı Azizler köyü Acemler mahallesinde muhtaç durumda oldukları anlaşılan 20 aileye yeniden yaptıracakları ev, ahır ve samanlıkları

¹¹²³ *Kütahya*, 23 Mart 1953, 1.

¹¹²⁴ *Kütahya*, 30 Nisan 1957, 1.

¹¹²⁵ *Kütahya*, 20 Mayıs 1957, 1.

¹¹²⁶ *Kütahya*, 18 Şubat 1958, 1.; *Kütahya Ekspres*, 19 Şubat 1958, 1-2.

¹¹²⁷ *Kütahya*, 24 Nisan 1959, 1.

¹¹²⁸ *Kütahya*, 27 Ocak 1957, 1.

içim toplam 210 metreküp tomruk ve kerestelik ağaç verilmesi Tarım Bakanlığı'nın yazısı üzerine bakanlar kurulunca kararlaştırılmıştır¹¹²⁹.

4.5. Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı

Kütahya'da ilk olarak 1938 yılında 4. Hava Alayı adıyla faaliyet göstermeye başlayan Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı, askeri hava üssü olarak kullanılmıştır. Bünyesinde iki tabur barındıran alay, Kütahya merkeze 3 km uzaklıkta, 5.266 dönüm arazi üzerine kurulmuştur. Farklı tarihlerde alay envanterinde Polonya yapımı "Pezetel" avcı uçağı, Amerikan yapımı "Baltimore" bombardıman uçağı ve İngiliz yapımı "Spitfire" uçakları hizmet vermiştir¹¹³⁰. Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı Çorlu Er Eğitim Alayı, asker ihtiyacını karşılayamaması ve tesislerin yetersiz kalması nedeniyle 1 Haziran 1949 tarihinde Kütahya'daki tesislere intikal ettirilmiştir¹¹³¹. 15 Haziran 1953'te Hava Er Hazırlama Alayı olarak hizmet vermeye başlayan komutanlık, göstermiş olduğu başarılar sayesinde 15 Mart 1956'da yılda üç devreli er yetiştiren tugaya dönüştürülerek Kütahya Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı adını almıştır¹¹³².

Komutanlık, asker sayısındaki artış ve çeşitli eksikliklerin giderilmesi amacıyla harekete geçmiştir. Bu kapsamda, dört hangarın tadili, sabit ahşap er ranzası, kırk iki gözlü er tuvaleti, ahşap cephanelik sundurması ve er hamam kazanının değiştirilmesi işleri, müteahhit İbrahim Onal'a 12 Şubat 1954 tarihinde 182.092,39 TL'ye ihale edilmiştir¹¹³³. İhale şartnamesinde yer alan er hamam kazanının yabancı ülke menşei olma maddesi, müteahhit için bazı zorluklar yaratmıştır. Kazanın Türkiye'de bulunmaması sebebiyle yerli kazan kullanımının kararlaştırılması sonucunda, Maliye Bakanlığı ihale mevzuatında değişiklik yapılmıştır¹¹³⁴. Ayrıca, komutanlık bünyesindeki

¹¹²⁹ BCA. 30.18.1.2/ 131.27.15.

¹¹³⁰ Kaynak olarak kullandığımız Kütahya 1973 İl Yıllığı'nda belirtilen uçak isimlerinin yanlış yazıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, çalışmada uçakların kaynaktaki yazımları yerine doğru yazımları tercih edilmiştir. Cumhuriyet'in 50. Yılında Kütahya, *1973 İl Yıllığı*, 318.

¹¹³¹ T.C. Kütahya Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları-1, *Kütahya 2002*, Ankara, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ocak 2002, 455.

¹¹³² *Kütahya Ekspres*, 2 Haziran 1956, 1.

¹¹³³ BCA. 30.11.1.0 / 249.7.5, 7.

¹¹³⁴ BCA. 30.11.1.0 / 249.7.5, 10.

Garnizon binasının onarımı işi de 18 bin TL'ye ihale edilerek, 5 Nisan 1955 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilmiştir¹¹³⁵.

Tugay Komutanı Süleyman Demet'in girişim ve çalışmalarıyla tam kadro ve tarihi kıyafetlerle mehter takımı kurulmuştur¹¹³⁶. Teğmen Hüsamettin Gönlüm'ün tertip ve idaresinde olan mehter takımı şehrin çeşitli yerlerinde yaptığı gösteriler halk tarafından ilgiyle karşılanmıştır¹¹³⁷. Kütahya Hava Er Eğitim Tugayı'nın Komutanlıkları, 2 Eylül 1955-19 Ağustos 1957 tarihleri arasında Hava Pilot Albay Basri Kula¹¹³⁸, 29 Ağustos 1957-10 Ağustos 1958 tarihleri arasında Hava Tuğgeneral Hikmet Erkuş, 10 Eylül 1958-3 Ağustos 1960 tarihleri arasında Hava Albay Süleyman Demet, 3 Ağustos 1960-30 Ağustos 1963 tarihleri arasında Hava Kurmay Albay Reşat Beritan tarafından yürütülmüştür¹¹³⁹. 1959 yılında Tugay'ın bünyesinde yapımına başlanan Hava Er Okuma Yazma Okulu hakkında detaylı bilgi, "eğitim" başlığı altında yer almaktadır.

4.6. Yangın, Doğal Afet ve Kazalar

DP iktidarı döneminde, Kütahya'da ihmalkarlık ve dikkatsizlik sonucu çeşitli yangınlar ve kazalar meydana gelmiştir. Aynı yıllarda, aşırı yağmurlar nedeniyle sel baskınları ve yıldırım düşmeleri gibi doğal afetler de yaşanmıştır. Bu üzücü olaylar hem insanlar hem de hayvanlar üzerinde ölüm ve yaralanmalara yol açmış, maddi kayıplara neden olmuştur. Bu talihsiz olaylar karşısında, vatandaşlar ve yetkili kamu görevlileri, ilk önlemleri alarak can ve mal kaybını en aza indirmeye çalışmışlardır. Ayrıca, vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının maddi ve manevi yardımları sayesinde bu zorlu durumların atlatılmasına çalışılmıştır.

¹¹³⁵ BCA. 0.30.18.1.2 / 139.29.9.

¹¹³⁶ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 27 Şubat 1960, 1.

¹¹³⁷ *Hür Kütahya*, 7 Mart 1960, 3.

¹¹³⁸ Hava Kuvvetleri Kumandanlığı tarafından 18 Eylül 1956 tarihinde Kütahya Hava Er Hazırlama Komutanlığına, refakatten Askeri Adli Hâkim unvanıyla Hâkim Üsteğmen Kâmil Odabaşı atanmıştır. BCA. 30.11.1.0 / 261.42.12.

¹¹³⁹ Kütahya, 2002, 456.

4.6.1. Yangınlar

DP döneminde, Kütahya’da meydana gelen yangınların bir kısmı küçük çaplı olup, kısa sürede müdahale edilerek olası can ve mal kayıpları önlenmiştir. Ancak bazı yangınlar, ciddi can ve mal kayıplarına yol açarak bölge halkını derinden etkilemiştir. Bu üzücü olaylardan biri, 26 Aralık 1951 Çarşamba gecesı Kütahya merkez Gönen Mahallesi’nde meydana gelmiştir. Lastik tamiratiyla uğraşan Mustafa Bilal, siliksiyon¹¹⁴⁰ imalatı sırasında yangın çıkmış ve alevler hızla tüm evi sarmıştır. Yangında, Bilal’in annesi, karısı ve oğlu ile misafirlige gelen Orhan Nalıncioğlu’nun karısı ve kızı olay yerinde hayatını kaybetmiştir. Yangın, Hava Er Okulu ve İl İtfaiye Teşkilatı ekiplerinin müdahalesiyle yangın kontrol altına alınırken hayatını kaybeden beş kişinin cenazeleri, yüzlerce Kütahyalının gözyaşları eşliğinde toprağa verilmiştir¹¹⁴¹.

Kütahya halkını yasa boğan bir başka yangın hadisesi ise 18 Ocak 1952 tarihinde meydana gelmiştir. Merkeze bağı Kızılcaören köyünde yaşayan 4 yaşındaki Ali isimli çocuk, sobanın yanında ısınmak isterken elbisesinin tutuşması sonucu alevler arasında kalarak hayatını kaybetmiştir. Üç hafta içinde meydana gelen bu ikinci yangın faciası, tüm Kütahya’yı derinden etkilemiştir¹¹⁴².

19 Mart 1953 gecesı Tavşanlı ilçesine bağı Gölcük köyünde, Mehmet Pak’a ait evde başlayan yangın, rüzgârın etkisiyle kısa sürede yayılmış ve dört evi kullanılamaz hale getirmiştir. Tüm müdahalelere rağmen yangın söndürülememiş ve olay sırasında Mehmet Pak ve karısı Fatma Pak hayatlarını kaybetmiştir. Yangında, toplam 13.160 TL zararın meydana geldiği tespit edilmiştir¹¹⁴³. Aynı yılın eylül ayında Tavşanlı’nın Yeni mahalle semtinde bulunan kereste fabrikasında çıkan yangında ise 40 bin TL hasar meydana gelmiştir¹¹⁴⁴.

¹¹⁴⁰ Siliksiyon, lastik ve kauçuğun, benzin ile eritilmesi sonucu elde edilen kimyasal bir yapıştırıcı türüdür. Bk. Muzaffer Aksoy, “Türkiye’de Benzen Zehirlenmesi Epidemiyolojisi”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, 1 (5), Mayıs 1978, 40.

¹¹⁴¹ *Demokrat Kütahya*, 31 Aralık 1951, 1-2.; *Müstakil Tavşanlı*, 3 Ocak 1952, 2.

¹¹⁴² *Demokrat Kütahya*, 24 Ocak 1952, 3.

¹¹⁴³ *Kütahya*, 21 Mart 1953, 1.

¹¹⁴⁴ *Milliyet*, 2 Eylül 1953, 3.

Simav ilçesine bağlı Çit köyünde, 11 Ağustos 1954 tarihinde çıkan ve nedeni belirlenemeyen yangın, bölge halkını derinden etkilemiştir. Yangında 81 ev tamamen yanmış, 2.050 nüfuslu köyde 378 kişi evsiz kalmıştır. Simav ve Demirci itfaiye ekiplerinin zamanında müdahalesiyle yangın daha fazla yayılmadan söndürülmüştür. Olay sırasında çeşitli küçükbaş hayvanlar ve yaklaşık yirmi büyükbaş hayvan telef olmuştur. Yangında can kaybı yaşanmaması teselli edici bir durum olmuş, ancak köyde birçok kişinin açıkta kalmasıyla mağduriyet oluşmuştur. Kütahya Valisi Fahrettin Akkutlu, olayın hemen ardından yangın bölgesine giderek incelemelerde bulunmuş ve mağduriyetlerinin giderilmesi için çalışmalarla öncülük etmiştir. Yangının ardından bölge halkı dayanışma göstererek 900 TL'lik bir yardım toplayıp mağdurlara ulaştırmıştır. Bu yardım, yangından zarar gören köylülerin yaralarının sarılmasında önemli bir destek sağlamıştır¹¹⁴⁵.

Emet ilçesinin en büyük köyü olan Yenice'de, 1 Temmuz 1958 günü başlayan yangında ilk belirlemelere göre 68 ev kullanılamaz hale gelmiştir. Yangın haberini alan vali ve milletvekilleri derhal olay yerine giderek incelemelerde bulunmuşlardır¹¹⁴⁶. Emet Belediyesi, yangın mağdurlarına 1.200 ekmek ve 100 kilo sebze yardımında bulunurken; Kızılay, 120 kutu tereyağı, 120 kutu süttozu, 20 kilo helva, 25 kilo zeytin ve 356 adet ekmeği en kısa sürede olay yerine göndermiştir¹¹⁴⁷. Emet Hisarcık Borasit İşletmesi'nin açılışına gelen Sanayi Bakanı Vekili Sıtkı Yırcalı, vali ve milletvekilleri ile yangının yaşandığı mahalleye gitmiş ve üzücü manzara karşısında halkı teselli ederek, mahallenin planlı ve modern bir şekilde yeniden inşa edileceğinin sözünü vermiştir¹¹⁴⁸. Yenice yangını, İmar ve İskân Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından genel hayata müessir zararlardan biri olarak kabul edilmiştir¹¹⁴⁹. Bu kararın ardından İmar ve İskân Bakanlığı, yanan evlerin yeniden yapılması işini üstlenmiş ve gerekli çalışmaların başlatılması emrini valiliğe göndermiştir. Bu emir doğrultusunda, Kütahya Valisi ve İl Nafia ve İskân Müdürü, yanan evlerin yapılması için bölgede keşif çalışması

¹¹⁴⁵ *Kütahya*, 15 Ağustos 1954, 1.

¹¹⁴⁶ *Kütahya*, 2 Temmuz 1958, 1.

¹¹⁴⁷ *Kütahya*, 2 Temmuz 1958, 2.

¹¹⁴⁸ *Kütahya*, 10 Temmuz 1958.; *Kütahya Ekspres*, 10 Temmuz 1958, 1.

¹¹⁴⁹ *BCA*. 30.18.1.2 / 153.40.11.

yapmışlardır¹¹⁵⁰. Türkiye Kızılay Cemiyeti Kütahya Şubesi, 3 Temmuz 1958 tarihinde Kütahya (Vilayet) gazetesine vermiş olduğu ilanda, yangın nedeniyle 500 kişinin açıkta kaldığını ve yardım yapmak isteyenlerin 30 Ağustos İlkokulu'ndaki yardım bürosuna başvurmaları gerektiği bilgisini vermiş, vatandaşların yardımlarını esirgememeleri ricasında bulunmuştur¹¹⁵¹. Yenice köyünde, 1 Haziran 1932 tarihinde yine aynı mahallede çıkan yangında 130 ev yanmıştır¹¹⁵².

1958 Temmuz ayında, Emet'te yolcu otobüsünün yakıt ikmali yaptığı esnada yolculardan birinin kibrit yakması sonucu yangın çıkmıştır. Yangın sonucunda otobüste bulunan bir kadın yanarak olay yerinde hayatını kaybetmiş, bazı yolcular ise küçük çaplı yanıklar ile kurtulmuşlardır¹¹⁵³.

Gediz ilçesi Uğurluca köyünde yaşayan Emine Çetin, 5 Ağustos 1959 Çarşamba gecesi harman yerinde elinde gaz lambası ile uyuduğu sırada yangın çıkmıştır. Yangının büyümesiyle birlikte aynı yerde bulunan Mustafa Onay, Halil Taşkın, Ömer Çetin, Abdullah Duran, Meliha Terzioğlu ve Ramazan Dağhan'a ait harmanlar da tutuşarak tamamen yanmıştır. Olayı haber alan İlçe kaymakamı ve jandarma komutanının da yangın söndürme çalışmalarına katılmasıyla yangın tamamen söndürülmüştür. Yangın sonucunda toplamda sekiz bin TL'lik bir hasarın meydana gelmiş ve Emine Çetin hakkında tahkikat başlatılmıştır¹¹⁵⁴.

Simav Askerlik Şube binası, 5 Ağustos 1959 Çarşamba günü erlerin sobayı yaktıkları sırada alevlerin tavana sıçraması sonucu çıkan yangında tamamen yanmıştır. Şubenin evrakları kurtarılırken tabanca, silah ve diğer depolar kurtarılamamıştır¹¹⁵⁵. Binanın yanması sonucu yüz bin TL'lik hasar meydana gelmiştir. Askerlik şubesinin yanında bulunan cezaevine de sıçrayan yangın nedeniyle mahkumlar kordon altına

¹¹⁵⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 30 Mayıs 1959, 1.

¹¹⁵¹ *Kütahya*, 3 Temmuz 1958, 1.

¹¹⁵² *Kütahya*, 2 Temmuz 1958, 1.

¹¹⁵³ *Kütahya Ekspres*, 24 Temmuz 1958, 1.

¹¹⁵⁴ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 7 Ağustos 1959, 1.

¹¹⁵⁵ *Kütahya Ekspres*, 7 Ağustos 1959, 1.

alınmış, yangın söndürüldükten sonra hiçbir firar yaşanmadan tekrar cezaevine konmuşlardır¹¹⁵⁶.

Kütahya'da yukarıda bahsedilen yangınların yanı sıra orman yangınları da meydana gelmiştir. Bu orman yangınlarından biri, 1950 yılı Eylül ayının başlarında Tavşanlı ilçesine bağlı Çamalan köyünde çıkmış, Kütahya Hava Er Okulu'ndan sevk edilen askerler ve Garp Linyitleri İşletmesi'nde çalışan işçilerin müdahalesiyle, 5 Eylül 1950 tarihinde söndürülebilmıştır. Yangın sonucunda 1.500 hektarlık bir alan kül olmuştur¹¹⁵⁷. 1956'da Tavşanlı'da başlayan orman yangını, Gediz ormanlarına da sıçramıştır. Dört gün süren yangın, askeri birliklerin ve civar köy halkının yardımlarıyla beşinci günde söndürülmüştür. Bu yangın sebebiyle 1.000 dekarlık ormanlık alan kül olmuştur¹¹⁵⁸. 1957'de Tavşanlı ilçesine bağlı Bektaş köyü Yaylacık ormanları Uzun Çamalan mevkisinde 30 Haziran günü yangın çıkmıştır. Vatandaşların yardımı ve havanın yağışlı olması sayesinde yangın, daha fazla alana yayılmadan söndürülmüştür. İlk belirlemelere göre 40 dekarlık ormanlık alan, bu yangın sonucunda kül olmuştur¹¹⁵⁹. 1960 yılı itibarıyla Kütahya'da, Azot Fabrikası, Hava Er Eğitim Tugayı ve belediye bünyesinde olmak üzere toplam üç itfaiye teşkilatı bulunmaktadır. Belediye İtfaiye teşkilatı; 1 itfaiye amiri, 1 çavuş, 1 baş şoför 3 şoför, 1 onbaşı ve 13 numara eri olmak üzere toplam yirmi kişiden oluşmaktadır. Ayrıca, İtfaiye teşkilatının 3 motorlu aracı da mevcuttur¹¹⁶⁰.

4.6.2. Doğal Afetler

20 Temmuz 1952 günü, şiddetini arttırarak devam eden yağmur ve dolu, Altıntaş ilçesinin birçok köyünde su seviyesini 3-3,5 metreye varacak şekilde yükselerek 15 bin dönüm ekili araziye harap etmiştir. Yağışlar sonucunda Beşkarış, Eftet, Hamur, Çam, Osmaniye, Murathanlar, Batak, Alibey, Genişler, Kurt ve Cirlek köyleri de sel sularından etkilenmiştir. Yağmurdan en çok zarar gören Beşkarış, Hamur ve Efret köylerinde, 350

¹¹⁵⁶ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 8 Ağustos 1959, 1-3.

¹¹⁵⁷ *Milliyet*, 5 Eylül 1950, 3.

¹¹⁵⁸ *Tavşanlı Postası*, 14 Eylül 1956, 3.

¹¹⁵⁹ *Kütahya*, 2 Temmuz 1957, 1.

¹¹⁶⁰ Kütahya İmar Komisyonu Raporu, 24.

koyun ve keçi, 20 eşek, 31 sığır, 11 dana olmak üzere toplamda 412 hayvan telef olmuştur. Beşkarış'ta 57 ev tamamen, 104 ev kısmen yıkılmış, 1 cami ve 10 köprü tamamen tahrip olmuş, 6 değirmen ise kısmen tahrip olmuştur. Vali Vekili Hayri Eke, Altıntaş kaymakamı, Ziraat Müdürü ve Jandarma Komutanı derhal olay yerine giderek ilk tedbirleri almışlardır. Birçok vatandaşın evsiz kaldığı afet bölgesine acil yardım olarak bin adet ekmek ve 15 çuval un gönderilmiştir. Kütahya'da 1, Emet'te 2, Tavşanlı'da 3 kişi olmak üzere toplamda 6 vatandaş sel sularına kapılarak hayatlarını kaybetmiştir¹¹⁶¹. Afetin maddi hasar boyutu ise yaklaşık iki milyon TL olarak belirlenmiştir¹¹⁶². Kütahya ve ilçelerinde yaşanan bu afet nedeniyle Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Kütahya valisini arayarak hem valiye hem de vatandaşlara geçmiş olsun dileklerini ve üzüntülerini bildirmiştir¹¹⁶³. Yaşanan sel felaketinde zarar gören vatandaşlara, Kızılay Genel Merkezince toplamda 8.700 TL yardım parası gönderilmiştir¹¹⁶⁴.

Yaşanan bu büyük sel felaketinden bir süre sonra, Hisarcık köyü ile Dere köyü civarında meydana gelen aşırı yağışlar, tarlalardaki tüm mahsullerin zarar görmesine yol açmıştır. Bu sel olayında 50 baş koyun ve keçi de sel sularına kapılarak telef olmuştur. Ayrıca, Tavşanlı ilçesine bağlı Kızılçukur köyünden Ali Sağlam ile Örencik bucağına bağlı Işıklar köyünden Murat Nikmen, dağda hayvan otlatırken yıldırım düşmesi sonucu hayatlarını kaybetmişlerdir¹¹⁶⁵.

29 Haziran 1953 tarihinde başlayan şiddetli yağmur, Kütahya-Akpınar köyü yamaçlarından akarak Kütahya-Eskişehir yolunu üzerinde bulunan ekili arazinin büyük bir bölümünü tahrip etmiştir. Karayolları ekipleri, temizleme makineleri ve işçilerle yoğun bir şekilde çalışarak tahrip olan yolları açmış ve trafiğin tekrar akışını sağlamıştır.

¹¹⁶¹ *Milliyet*, 26 Temmuz 1952, 7.

¹¹⁶² *Demokrat Kütahya*, 25 Temmuz 1952, 1.

¹¹⁶³ *Demokrat Kütahya*, 26 Temmuz 1952, 1.

¹¹⁶⁴ *Hakikat*, 18 Mart 1953, 3.

¹¹⁶⁵ *Demokrat Kütahya*, 23 Temmuz 1952, 1.

Özellikle tarım alanlarında büyük zarara yol açan sel suları, ulaşım da aksamalara sebep olmuştur¹¹⁶⁶.

9 Mayıs 1955 günü akşam saatlerinde başlayan şiddetli yağmur Gediz ilçesi Gökler köyünde bulunan Küpçük deresini taşırılmıştır. Taşkın sonucu, köyde yaşayan Fadime Atalay isimli vatandaş ve otlattığı hayvanların bir kısmı sel sularına kapılmıştır. Yapılan aramalar neticesinde, Fadime Atalay'ın cansız bedeni Gökler köyüne 5 km mesafedeki Saz köyünde bulunmuştur. Bu üzücü olayda bir kişi hayatını kaybederken 54 büyük baş ve 15 küçük baş hayvan da telef olmuştur¹¹⁶⁷.

4.6.3. Kazalar

DP döneminde Kütahya merkez, ilçe ve köylerinde birçok ölümlü ve yaralanmalı kaza meydana gelmiştir. Bu kazaların büyük çoğunluğu karayolu ve tren yolu ulaşımı sırasında gerçekleşmiş, ayrıca bazı iş ve üretim kaynaklı kazalar da yaşanmıştır. Gerçekleşen bu kazalarda birçok insan hayatını kaybetmiş veya ciddi şekilde yaralanmıştır. Kazaların başlıca nedenleri arasında trafik sinyalizasyon eksiklikleri, kamyonlarla yolcu taşımacılığı, hatalı sollama, aşırı hız, yayaların veya araç kullanan kişilerin dikkatsizliği ve alkollü araç kullanımı yer almaktadır.

30 Ekim 1952 Perşembe günü, Tavşanlı'ya doğru seyir halindeki kamyon, karşıdan gelen aracın rahat geçebilmesi amacıyla yolun sağına yanaşmak istemiştir. Bu sırada, Derbent köyünden Galip Vural adlı vatandaş, atıyla köyüne dönerken atın ürkmesi sonucu kamyonun arka tekerinin altında kalarak hayatını kaybetmiştir¹¹⁶⁸.

5 Nisan 1953 Pazar günü, Nafia'ya ait bir otomobil, Mithat Paşa caddesinden geçerken 8 yaşlarındaki emekli banka memuru Faruk Öker'in oğlu Süleyman Öker'i ezerek ölümüne neden olmuştur. Kaza, bölgede büyük bir üzüntü yaratırken şoför hakkında soruşturma açılmıştır¹¹⁶⁹.

¹¹⁶⁶ *Demokrat Kütahya*, 2 Temmuz 1953, 1.

¹¹⁶⁷ *Kütahya*, 18 Mayıs 1955, 1.

¹¹⁶⁸ *Müstakil Tavşanlı*, 6 Kasım 1952, 3.

¹¹⁶⁹ *Kütahya*, 6 Nisan 1953, 1.

21 Mayıs 1953 Perşembe günü öğlen saatlerinde, Hakkı Okumuş idaresindeki kamyon, Simav ilçesi Derbent mevkisinde virajı alamayarak devrilmiştir. Kamyon içinde bulunan yol işçilerinden Şaphane nahiyesinden Mustafa Karabekir, Simav Beyce köyünden Mustafa Tandoğan ve kamyon şoförü ağır yaralı olarak Denizli memleket hastanesine sevk edilmiştir. Ancak, Mustafa Karabekir yapılan müdahalelere rağmen hastaneye sevk edildiği esnada hayatını kaybetmiştir¹¹⁷⁰.

26 Temmuz 1953 Pazar günü, Köprüören nahiyesinden Kütahya'ya gelmekte olan Asaf Alemlı idaresindeki cip, Köprüören yolunun Geven mevkiinde aşırı hız nedeniyle virajı alamayarak devrilmiştir. Araçta bulunan Eskişehir 1. Bölge Komutanlığı inşaat şubesinde görevli yüksek mühendis Tülün Tan, başına aldığı darbe sonucu olay yerinde hayatını kaybetmiştir. Kazada, Asteğmen Suat Erimer ağır, şoför ise kaburgalarından hafif yaralanmış olup, her iki yaralı da memleket hastanesine kaldırılarak tedavi altına alınmışlardır. Kaza sonrası yapılan tahkikatta şoförün ehliyetinin olmadığı tespit edilmiştir. Mühendis Tülün Tan'ın naaşı, Garnizon Komutanlığı'nda düzenlenen törenle kaldırılmıştır¹¹⁷¹.

2 Eylül 1953 Çarşamba günü, Alayunt tren istasyonuna yaklaşmakta olan tren, Alayunt'a 250 metre mesafede aynı köyden Ali Rıza Cengiz'e çarparak ölümüne yol açmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda, Cengiz'in gözlerinin iyi görmediği ve sağır olduğu anlaşılmıştır¹¹⁷². Kütahya'da aynı gün akşam 20.00 sıralarında meydana gelen bir diğer kaza ise motosiklet sürücüsü Haydar Ergun Eskişehir'den Kütahya'ya dönerken kamyon ile çarpışmış ve kaza sonucunda motosiklet sürücüsü Haydar Ergun hayatını kaybetmiştir¹¹⁷³.

14 Aralık 1953 Pazartesi sabahı, Tavşanlı istikametinden Kütahya'ya gelmekte olan makinist İsmail Karaca yönetimindeki kömür ve maden yüklü tren, saat 08.55 sularında demiryolu geçidinden geçerken, Mehmet Ali Çavuş hakimiyetindeki kamyon

¹¹⁷⁰ *Kütahya*, 24 Mayıs 1953, 1.

¹¹⁷¹ *Kütahya*, 27 Temmuz 1953, 1

¹¹⁷² *Kütahya*, 4 Eylül 1953, 1.

¹¹⁷³ *Kütahya*, 4 Eylül 1953, 1.

ile çarpışmıştır¹¹⁷⁴. Çarpışmanın şiddetiyle yük treni, kamyonu yaklaşık 1 km sürüklemiştir. Bu kazada, 9 kişi hayatını kaybetmiş¹¹⁷⁵ ve 25 vatandaş yaralanmıştır. Kütahya'yı derinden etkileyen bu büyük kaza sonrasında düzenlenen cenaze törenine Vali Fahrettin Akkutlu, Kütahya Belediye Başkanı, çeşitli parti temsilcileri, Jandarma Er Hazırlama Okulu'ndan ayrılan 150 kişilik bir müfreze ve çok sayıda vatandaş katılmıştır¹¹⁷⁶. Hava Er Hazırlama Alayı Komutanı Rahmi Uçar, alayda görevli subaylar ve erler, kazada vefat eden vatandaşların yoksul ailelerine yardım amacıyla ilk aşamada 3.030 TL yardım toplama girişiminde bulunmuşlardır; toplanan bu para, Ziraat Bankası'nda açılan 363 numaralı hesaba yatırılmıştır. Bu anlamlı davranış karşısında oldukça duygulanan Vali, Hava Er Okulu'ndan yardımda bulunan herkese minnet ve şükran dolu teşekkürlerini sunmuştur¹¹⁷⁷.

Kütahya Şeker Fabrikası şantiyesinin kazan dairesindeki makine bölümünde çalışmakta olan iki Alman tesisatçı, montaj esnasında yaklaşık yirmi metre yükseklikten zeminde bulunan demirlerin üzerine düşmüştür. Düşen işçilerden biri olay yerinde hayatını kaybederken, diğer işçi de kaldırıldığı devlet hastanesinde kurtarılamamıştır. Bu üzücü iş kazası, çevrede büyük üzüntü yaratmıştır. Kazada ölen işçilerin cenazeleri, Kütahya Valisi Fahrettin Akkutlu ve vatandaşlar tarafından hastaneden alınarak, çelenkler eşliğinde uçakla Almanya'ya gönderilmiştir¹¹⁷⁸.

5 Haziran 1955 tarihinde Kütahya'dan ılıca kaplıcalarına gitmekte olan bir otobüs, frenlerinin patlaması sonucu kontrolden çıkarak porsuk kanalına düşmüştür¹¹⁷⁹. Kazanın ardından suya düşen yolcuların kurtarılması için başlatılan çalışmalarına, tesadüfen olay yerinden geçmekte olan Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol da katılmıştır. 28

¹¹⁷⁴ *Hakikat*, 6 Ocak 1954, 1.; *Kütahya*, 14 Aralık 1953, 1.

¹¹⁷⁵ *Kütahya*, 15 Aralık 1953

¹¹⁷⁶ *Demokrat Kütahya*, 18 Aralık 1953, 1.

¹¹⁷⁷ *Kütahya*, 20 Aralık 1953, 1.; *Demokrat Kütahya*, 21 Aralık 1953, 1.

¹¹⁷⁸ *Kütahya Vilayet Gazetesi*, 22 Mayıs 1954, 1.

¹¹⁷⁹ *Milliyet*, 5 Haziran 1955, 1

yolcunun bulunduğu otobüste 25 yolcu kurtarılmış, ancak 3 kadın yolcu tüm müdahalelere rağmen hayatını kaybetmiştir¹¹⁸⁰.

6 Kasım 1955 Pazar günü, şoför Turgut Şahin idaresindeki kamyon, Gurağaç köyünden Tunçbilek'e kum taşıdığı esnada yan kapısı aniden açılmıştır. Bu durum şoför muavini Kasım isimindeki vatandaşın düşmesine sebep olmuş ve kamyonun arka lastikleri altında kalarak hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, şoför suçsuz bulunarak serbest bırakılmıştır. Aynı ay içerisinde yaşanan bir diğer kaza ise 11 Kasım 1955 Cuma günü meydana gelmiştir. Moymul mahallesinden Süleyman Duman, aracıyla Ulucami mahallesi Yaylacık Caddesi'nde geriye doğru gelirken, yoldan geçmekte olan Mevlüt Beydeyi'ye çarpmıştır. Kazazede, ağır yaralı olarak sağlık merkezine götürülmesine rağmen kurtarılamayarak hayatını kaybetmiştir¹¹⁸¹.

30 Eylül 1956 Pazar akşam saatlerinde, Emet ilçesi Köprücek köyünden Hasan Pak idaresindeki kamyon, Kütahya'ya doğru ilerlerken şehir merkezine 16-17 km mesafedeki Oluklu mevkinde hakimiyetini kaybederek uçurumdan aşağı yuvarlanmak suretiyle devrilmiştir. Kazada, şoför Hasan Pak ve Emet ilçesi Saray mahallesinden Mehmet Ayan olay yerinde hayatlarını kaybetmişlerdir¹¹⁸².

16 Ocak 1957 Salı günü, Tavşanlı sakinlerinden Hacı Mustafa Kıyıcı, kesilmek üzere aldığı sığırları salhaneye bıraktıktan sonra geri dönerken demiryolu üzerinden gar tarafına geçmek istemiştir. Bu sırada trenin geldiğini geç fark eden kıyıcı, lokomotifin altında kalarak feci şekilde hayatını kaybetmiştir. Kaza sonrası makinist, verdiği ifadede havanın sisli olduğunu ve kazazedeyi göremediğini belirtmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda, olayda kimsenin suçu olmadığı anlaşılmıştır¹¹⁸³.

1958 yılının eylül ayında, şoför Ömer Bedrettin Berksoy hakimiyetindeki otobüs, şirket çalışanlarını Eskişehir'e götürmekteyken Beşdeğirmenler mevkinde aşırı hız

¹¹⁸⁰ *Milliyet*, 5 Haziran 1955, 7.

¹¹⁸¹ *Tavşanlı Postası*, 18 Kasım 1955, 3.

¹¹⁸² *Kütahya*, 1 Ekim 1956, 1

¹¹⁸³ *Kütahya*, 17 Ocak 1957, 1.

nedeniyle virajı alamayarak devrilmiştir. Otobüste bulunan veznedar Şükrü (Kaynakta soy isim yok), ambar memuru Cavit Özkaç, müteahhit Mustafa Merttürk, muhasebeci Hüseyin Cörtlem ve Niyazi Gören ağır yaralanmış; şirket muhasebecisi Adnan Sevim, ambar memuru Vedat Oktay, sağlık memuru Şinasi Berk ise hafif yaralı olarak devlet hastanesine kaldırılmışlardır. Kazanın ardından otobüs şoförü Ömer Bedrettin Berksoy, kazaya sebep olmanın vermiş olduğu üzüntü ve alkollü olmanın da etkisiyle uçurumdan atlayarak intihar etmiştir¹¹⁸⁴.

28 Kasım 1959 Cumartesi günü, Gediz ilçesi Şaphane nahiyesinden Aksel Özkan idaresindeki kamyon, Gediz’e gelirken şarampole yuvarlanmıştır. Kazada, Şaphane nahiyesinden İbrahim Uğur ve aynı ilçenin Değirmendere köyünden Şerif Atağ olay yerinde hayatlarını kaybetmiş; aynı araçta bulunan İbrahim Özdiç ise yaralı olarak hastaneye kaldırılmıştır¹¹⁸⁵.

14 Aralık 1959 Pazartesi günü, Gediz kazasının Çukurviran köyünün Belova mevkiinde bir kaza meydana gelmiştir. Bu olayda, Altıntaş ilçesinin Saraycık köyünden şoför Osman Kopat idaresindeki kamyon, kereste taşımaktayken aracın üzerinde bulunan Mehmet Tekin düşmüştür. Düşen Tekin, kamyonun altında kalarak hayatını kaybetmiştir. Olay sonrası, şoför Osman Kopat hakkında tahkikat başlatılmıştır¹¹⁸⁶.

16 Aralık 1959 günü, 50-60 kadar işçiyi azot fabrikası şantiyesine götürmekte olan İsmail Coşkun idaresindeki kamyon, şarampole yuvarlanmıştır¹¹⁸⁷. Kaza sonucunda İbrahim İlhan ve Recep Burçak olay yerinde hayatlarını kaybederken, bir yaralı hastanede vefat etmiştir. Toplamda üç kişinin öldüğü kazada, 56 yaralının 26’sı hastaneye yatırılarak tedavi altına alınmıştır¹¹⁸⁸.

13 Kasım 1959 Cuma günü, Eskişehir’den Balıkesir istikametine uçuş yapan Eskişehir Hava Alayı’na mensup Binbaşı Ahmet Yıldan ve Teğmen Ayhan Işıthan

¹¹⁸⁴ *Kütahya*, 11 Eylül 1958, 1.

¹¹⁸⁵ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 1 Aralık 1959, 1.

¹¹⁸⁶ *Kütahya*, 16 Aralık, 1959, 3.

¹¹⁸⁷ *Kütahya*, 16 Aralık 1959, 1.

¹¹⁸⁸ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 17 Aralık 1959, 1.; *Kütahya*, 16 Aralık 1959, 1.

idaresindeki T11 tipi 20 numaralı çift motorlu irtibat uçağı, Tavşanlı ilçesine 4 km uzaklıktaki Tepecik köyü arazisine, uçağın arızalanması sebebiyle acil iniş yaptığı esnada parçalanmıştır. İki pilot başlarından darbe alarak yaralanmış ve yaralı pilotlar Tavşanlı sağlık merkezinde tedavi altına alınmışlardır¹¹⁸⁹.

4.7. Spor Faaliyetleri

DP dönemi öncesindeki Kütahya'daki spor faaliyetlerinin durumuna ilişkin bilgilere, CHP Teftiş raporlarından ulaşmak mümkündür. 1940 yılında Afyon Bölgesi Parti Müfettişi olarak Kütahya'ya gönderilen Aydın Milletvekili Adnan Menderes, şehirdeki spor durumu hakkında birtakım tespitlerde bulunmuştur. Rapora göre, Kütahya ve ilçelerinde spor faaliyetleri yok denecek kadar azdır. Ancak, Kütahya'nın güzel bir yerinde stadyum olarak yapılacak yerin istimlak işlerinin tamamlanıp, ihata duvarlarının çekilmiş olduğu aynı raporda yer almaktadır. Yaklaşık kırk bin TL kadar para harcanan stadyumun betonarme türbinlerinin bitmiş olduğu ve yeniden yapılması düşünülen bazı yerlerin ise kırk bin TL'ye yeniden ihale edildiği yine raporda yer almıştır¹¹⁹⁰. 1938'de yapımına başlanan Dumlupınar Stadyumu¹¹⁹¹ 1941'de hizmete açılmıştır¹¹⁹². Stadyumun açılmasıyla birlikte şehirdeki spor faaliyetlerinin canlanması beklenmiş ancak 1948 yılına gelindiğinde dahi spor faaliyetleri istenilen seviyeye ulaşamamıştır¹¹⁹³. DP'nin iktidara geldiği ilk yıllarda stadyumun tamamlanmış olmasına rağmen bakımsız ve tadilat gerektiren bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Yeni yapılmış olmasına rağmen stadyumun camları ve kapılarının kırık, duvarların boyasız bir halde olması, stadyumun aktif bir şekilde kullanılmadığının göstergesidir. Hakikat gazetesi, stadyumun bu

¹¹⁸⁹ *Kütahya*, 16 Kasım 1959, 1.

¹¹⁹⁰ Çilem Çetin Filiz, *CHP Parti Müfettiş Raporlarına Göre Kütahya (1935-1950)*, (Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2019, 89.

¹¹⁹¹ T.C. Kütahya Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları-1, *Kütahya 2002*, Ankara, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ocak 2002, 201.

¹¹⁹² Gökçül, 74.

¹¹⁹³ BCA. 490.1.0.0 / 681.308.1, 8-9.

bakımsız hali karşısında duyduğu rahatsızlığı dile getirerek, stadyumun iyileştirilmesi için validen yardım talep etmiştir¹¹⁹⁴.

1950'nin başlarında Kütahya'da spor faaliyetlerinin gelişmesi adına çeşitli spor kulüpleri kurulmuştur. Bu dönemde Kütahya'da kurulan ilk spor kulübü Hava Gücü Spor ve Jandarma Gücü Spor kulüpleridir. Bu kulüplerin kurulmasının hemen ardından 13 Ocak 1951 tarihinde Mustafa Eker, Nuri Kuş, Hüseyin Duymaz, Süleyman Şenol, İzzet Çizmeci, Ahmet Oruç, Hakkı Yıldırım öncülüğünde Dumlupınar Spor Kulübü kurulmuştur¹¹⁹⁵. 1953'de Kütahya merkezde Avcılık ve Atıcılık İhtisas Kulübü kurulmuş, aynı yıl Tavşanlı merkezde Moymul Spor Kulübü kurulmuştur. Moymul Spor Kulübü'nün resmi kuruluş tarihi 29 Ekim 1953'dür. Kulübün kurucuları; Ahmet Sezgin, Sait Demirçeken, Neşet Talay, Halil Eren, Bekir Ersoy'dur¹¹⁹⁶.

DP döneminde Kütahya'da faaliyete geçen fabrikalar, şehrin ekonomisine katkı sağlarken, istihdamı da artırmıştır. Bu doğrultuda, fabrikada çalışan personeller spor yapmak ve sosyalleşmek amacıyla çeşitli kulüpler kurma yoluna gitmişlerdir. Bu kulüplerden ilki Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş. Gençlik Spor Kulübü adıyla 1955 yılında kurulmuştur. Kulüpte; tabii üyeler, sportif üyeler ve fahri üyeler olmak üzere üç farklı üye profili bulunmaktadır. Fabrika teşkilatına bağlı memur, işçi ve müstahdemler ve bu çalışanların aileleri kulübün tabii üyeleri, aktif spor hayatına lisanslı olarak devam eden sporcular kulübün sportif üyeleri olurken kulübün fahri üyeleri ise kulübe kalben bağlı olup bu bağlılıklarını yardımlar ve hizmetler olarak sağlayan kişilerde oluşmaktadır¹¹⁹⁷. Fabrika aracılığıyla kurulan bir diğer spor kulübü olan Azot Spor Kulübü 1958 yılında, Tunçbilek Işık Spor kulübü ise 1958 yılında kurulmuştur. DP döneminde Kütahya merkez ve ilçelerinde kurulan spor kulüplerinin kuruluş yılları, forma renkleri ve faaliyet gösterdikleri bölgeler Tablo 22'de yer almaktadır.

¹¹⁹⁴ *Hakikat*, 8 Eylül 1951, 3.

¹¹⁹⁵ *Hakikat*, 25 Haziran 1951, 4.

¹¹⁹⁶ *Tavşanlı Postası*, 29 Temmuz 1955, 2.

¹¹⁹⁷ *Kütahya*, 14 Mayıs 1955, 3.

Tablo 22: DP Döneminde Kütahya Merkez ve İlçelerinde Faaliyet Gösteren Spor Kulüpleri. ¹¹⁹⁸

Kulüp Adı	Kuruluş Tarihi	Adres	Forma Rengi
Hava Gücü	09.10.1950	Merkez	Beyaz-Mavi
Jandarma Gücü	14.12.1950	“	Kırmızı-Lacivert-Hâkî
Dumlupınar Spor	13.01.1951	“	-
Avcılık ve Atıcılık ¹¹⁹⁹	13.04.1953	“	Hâkî
KŞF Gençlik Spor ¹²⁰⁰	14.05.1955	“	Yeşil-Beyaz
Güreş İhtisas	16.12.1954	“	Kırmızı-Gök Mavisi
Azot Spor Gençlik ¹²⁰¹	17.06.1958	“	Siyah-Gök Mavisi
Moymul Spor	29.10.1953	Tavşanlı	Siyah-Beyaz
Değirmisaz Gençlik ¹²⁰²	01.07.1955	“	Bordo
Avcılar Birliği	05.07.1955	“	Sarı-Yeşil
Çukurköy Gençlik	14.02.1956	“	Yeşil-Beyaz
Tunçbilek Işık Spor ¹²⁰³	17.06.1958	“	Mavi-Sarı
Simav Spor	11.01.1956	Simav	Yeşil-Beyaz
Avcılık Kulübü	05.02.1957	“	Kahverengi
Virancık Avcılar	05.12.1957	Emet	Kahverengi
Bir Eylül Gençlik	15.06.1959	Gediz	Sarı-Lacivert
Murat Dağı Gençlik	27.08.1957	“	Kırmızı-Beyaz
Gençlik Kulübü	03.10.1950	Altıntaş	Sarı-Lacivert

1950’li yılların başlarında Kütahya’da faaliyet gösteren spor kulüpleri, farklı spor dallarıyla ilgilenmek amacıyla kurulmuş olsalar da özellikle futbol alanında önemli

¹¹⁹⁸ Moymul Spor Kulübü, kuruluş tarihini 29 Ekim 1953 yılı olarak belirlemiş ve kulübün kuruluş yıldönümü her yıl Cumhuriyet Bayramı ile birlikte kutlanmıştır. *Tavşanlı Postası*, 29 Temmuz 1955, 2.; Kütahya 1973 İl Yıllığı, 152. Kulübün 7 Kasım 1956 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu idare heyeti seçimi sonucunda kulüp başkanlığı Faik Vural, ikinci başkanlığı ise Neşet Talay seçilmiştir. *Tavşanlı Postası*, 30 Kasım 1956, 1.; Kütahya 1973 İl Yıllığı, 152.

¹¹⁹⁹

¹²⁰⁰ Kütahya Şeker Fabrikası Spor Kulübü’nün kurucuları; İsmail Bayramoğlu, Ahmet Tınazay, Ekrem Bölükbaşı, İhsan Ergül, Turgut Uz, Namık Gürkan, Ertuğrul Gümüşlügil, Haluk Ergeneli, Vural Topkaya, Kamuran Kuntol, Ali Gümüş, Ahmet İnce, Nuri Gözaydın, Hayri Yöntem ve Nuri Özkaldım’dır. *Kütahya*, 14 Mayıs 1955, 3.

¹²⁰¹ Azot Spor Gençlik Kulübü, Beden Terbiyesi kanunu hükümlerine göre Kütahya Azot Sanayii Fabrikası’na bağlı memur, işçi ve müstahdemlerle bunların aile ve çocuklarının fizik, moral kabiliyetlerini millî ve inkılapçı amaçlara, yurt müdafaası icaplarına göre gelişimini, beden terbiyesinin ihtiva ettiği oyun, jimnastik ve spor hareketlerini yaptırmak suretiyle sağlıklarını temin etmek, spor kültürünü yaymak amacıyla kurulmuştur. *Kütahya*, 11 Haziran 1958, 3.

¹²⁰² *Tavşanlı Postası*, 1 Temmuz 1955, 2.

¹²⁰³ Tunçbilek Işık Spor Kulübü’nün idare merkezi Tunçbilek Termik Bölge Santrali sitelerindedir. Kulübün kurucuları ise Hüseyin Kapdaşlı, Doğan Atay, Cafer Taşkınsu, Celalettin üstün, Yılmaz Çiftçifiliz, İrfan İmer, Muhtar Demirhan, Hasan Ocaktan, Musa Varol’dur. *Tavşanlı Postası*, 27 Aralık 1957, 3.

ilerlemeler kaydetmiştir. Bu dönemde, kulüpler arasında bölge lig maçları organize edilmiş; valilik kupası, yardım amaçlı karşılaşmalar ve şehirlerarası dostluk maçları gibi çeşitli etkinlikler düzenlenerek şehirde spor faaliyetleri canlanmıştır. Bu dostluk maçlarından biri, 1951 yılının başlarında Dumlupınar Spor Kulübü'nün daveti üzerine Eskişehir Altay Spor Kulübü ile gerçekleşmiş, müsabakayı Dumlupınar Spor 5-2'lik skorla kaybetmiştir¹²⁰⁴.

Kütahya Lig Tertip Komitesi, 1951-1952 yılı Bölge Lig maçlarının her iki devresinin de Kütahya'da oynanması kararlaştırılmıştır. Çoğunluğunu Kütahya kulüplerinin oluşturduğu komitenin bu kararı, Tavşanlı halkı tarafından üzüntüyle karşılanmıştır. Alınan bu kararın ardından ligin ilk maçı Kütahya Dağcılık Kültür Kulübü ile Tavşanlı Gençlik Kulübü arasında 14 Ekim 1951 Pazar günü oynanmıştır. Müsabakayı Tavşanlı Gençlik kazanmıştır. Aynı gün oynanan Porsuk Spor-Linyit Spor karşılaşmasını Linyit Spor kazanmıştır¹²⁰⁵. Ligin ikinci haftasında, Tavşanlı Gençlik, Jandarma Gücü'nü yenerken, Linyit Spor Hava Gücü karşısında galip gelmiştir¹²⁰⁶. Fikstürde yer alan maçların tamamlanmasıyla birlikte 1951-1952 sezonunun birinci devresi, 25 Kasım Pazar günü oynanan maçlarla sona ermiştir¹²⁰⁷.

Kütahya'da spor faaliyetlerinin gelişme gösterdiği yıllarda, kulüpler arasında birçok anlaşmazlık yaşanmış, bazı maçlarda hakemlerin tecrübesiz oldukları iddia edilerek haklı ya da haksız şekilde eleştirilmişlerdir. Hakemlerin tarafsızlığına dair şüphelerin artması üzerine, düzenlenecek müsabakalara başka illerden hakem getirilmesi kararı alınmıştır.¹²⁰⁸ Ayrıca, 1952 yılında çeşitli kulüplerde yer alan sporcuların maddi ve manevi nedenlerle yaşadığı sorunlar, şehirdeki spor faaliyetlerinde bir süre aksaklıklara yol açmıştır. Bu olumsuzluklara rağmen, kulüp idarecileri sporcular için bir lokal

¹²⁰⁴ *Hakikat*, 21 Temmuz 1951, 1.

¹²⁰⁵ *Müstakil Tavşanlı*, 18 Ekim 1951, 3.

¹²⁰⁶ *Müstakil Tavşanlı*, 25 Ekim 1951, 3.

¹²⁰⁷ *Müstakil Tavşanlı*, 29 Kasım 1951, 4.

¹²⁰⁸ *Demokrat Kütahya*, 28 Ocak 1952, 3.

oluşturmak ve gerekli spor malzemelerini temin etmek adına büyük bir özveri göstermişlerdir¹²⁰⁹.

1952-1953 sezonu lig maçları, 2 Ekim 1952 Pazar günü çok sayıda spor severin katılımıyla başlamıştır. Ligin ilk maçında Porsuk Spor Dumlupınar Spora karşı hükmen mağlup olurken, Hava Gücü Dağcılık Kulübü'nü 4-2, Gençlik Kulübü ise Jandarma Gücünü 2-0 yenmiştir.¹²¹⁰ Alınan skorların ardından Gençlik Kulübü, ligin ilk devresini birincilikle bitirmiştir¹²¹¹.

1953 yılında spor kulüpleri arasında düzenlenen “Vali Kupası” final maçı, 5 Temmuz 1953 Pazar günü saat 17.00’de Jandarma Gücü ve Gençlik Kulübü arasında oynanmıştır. Hakem Nevzat Turgay yönettiği karşılaşma, yoğun bir seyirci kitlesi önünde gerçekleşmiştir. Maçı izleyenler arasında Vali, Hava Er Okulu Kumandanı, Cumhuriyet Savcısı gibi önemli isimler bulunmasına rağmen, Dağcılık Spor Kulübü taraftarları ve oyuncularının Gençlik Kulübü’ne yönelik küfürlü saldırıları dikkat çekmiştir¹²¹². Çekişmeli geçen mücadelede Jandarma Gücü, Gençlik Kulübü’nü 4-3’lük skorla mağlup ederek kupayı kazanmıştır. Maç sonunda Vali, kendi adına düzenlenen kupayı Jandarma Gücü sporcularına takdim etmiştir¹²¹³.

1956 yılı Türkiye Amatör Futbol Şampiyonası için bölgeler arası deplasmanlı grup şampiyonları, 16, 17 ve 20 Haziran tarihlerinde dört farklı şehirde karşılaşmışlardır. Üçüncü kümeyi teşkil eden Denizli, Aydın ve Kütahya takımlarının maçları, 16-17 Haziran günleri Dumlupınar Stadyumu’nda Ankara’dan gönderilen milli hakem Hüseyin Maloğlu idaresinde gerçekleşmiştir. Linyit Spor ve Denizli ekibi olan Yeşil Spor arasında oynanan maçı Linyit spor 6-2’lik skorla kazanmıştır¹²¹⁴.

1958 yılı Amatör Futbol Şampiyonası sonucunda Kütahya takımı Linyit Spor üçüncü olmuştur. Puan ve averajları eşit olan Trabzon İdman Ocağı ve Ankara Hava

¹²⁰⁹ *Demokrat Kütahya*, 4 Mayıs 1952, 1.

¹²¹⁰ *Hakikat*, 15 Ekim 1952, 3.

¹²¹¹ *Müstakil Tavşanlı*, 26 Kasım 1952, 3.

¹²¹² *Hakikat*, 11 Temmuz 1953, 2.

¹²¹³ *Hakikat*, 15 Temmuz 1953, 4.

¹²¹⁴ *Kütahya*, 20 Haziran 1956, 1.

Gücü, 1957-1958 sezonunun Türkiye Amatör Futbol Şampiyonları olarak ilan edilmiştir. Birinciye verilmesi gereken kupa, ikiye bölünerek her iki takıma takdim edilmiştir¹²¹⁵.

1958-1959 bölge lig maçlarının ikinci devresi öncesinde Lig Tertip Heyeti, Kütahya Gençlik Kulübü'nde bir toplantı yaparak oynanacak maçların hakemlerini seçmiş ve karara bağlamıştır¹²¹⁶. Aynı yıl, Türkiye'de faaliyet gösteren tüm Şeker Spor kulüplerinin maçlarının Dumlupınar Stadyumu'nda oynanmasına karar verilmiştir¹²¹⁷. 1958 yılında ligi ikinci sırada tamamlayan Şekerspor, 1959-1960 sezonu için farklı mevkilerde olmak üzere çeşitli transferler yapmıştır. Yeni teknik direktörleri Şükrü Dünder idaresinde çalışmalarını sürdüren kulüp, Bursa'nın çeşitli takımlarından olmak üzere Batuhan Dünder (kaleci), Orhan Sert (bek), Ali Benserezli (forvet), Zeki Akbalat (forvet), Kütahya'dan Ergin Eke (kanat), Metin Anakan (forvet), Eskişehir'den Emirdağ Kızıldağ (kanat), Manisa'dan Recep Arslan (forvet) isimli futbolcuları transfer etmiştir¹²¹⁸. Dağcılık Kültür Spor ise Porsuk Spordan Ünal Önder'i, Isparta Esnaf Spordan Mustafa Tünay'ı, Eskişehir Işık Spordan ise İskender Çolpan, Kâmil Aydınmakine ve İlhan Ekin isimlerini transfer etmiştir¹²¹⁹.

Bölge Müdürlüğü'nün 18 Ağustos 1958 tarihinde yaptığı toplantı ve Lig Tertip Komitesi'nin kararı doğrultusunda, Kütahya'da faaliyet gösteren futbol kulüpleri iki kümeye ayrılmıştır. Birinci kümede Linyit Spor, Hava Gücü Spor, Şeker Spor, Dağcılık Kulübü, Kütahya Gençlik, Dumlupınar, Jandarma Gücü ve Tavşanlı Gençlik Spor kulüpleri yer almıştır. İkinci küme de ise Porsuk Spor, Alayunt Spor, Moymul Spor, Tunçbilek Işık Spor, Azot Spor ve Üç Eylül Spor kulüpleri yer almıştır¹²²⁰. Belirlenen fikstüre göre, Birinci kümenin maçları 26 Eylül 1959 Cumartesi günü başlayıp 22 Kasım

¹²¹⁵ *Milliyet*, 26 Haziran 1958, 6.

¹²¹⁶ *Kütahya Ekspres*, 25 Aralık 1958, 1.

¹²¹⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 28 Mayıs 1959, 1. 6 Haziran 1959 tarihinde, Hava Er Eğitim Tugayı personellerinden merhum Üsteğmen Zeki Ilgın'ın ailesine destek sağlamak amacıyla üç futbol maçı yapılmıştır. Karşılaşmalar, merhumun ruhu için yapılan üç dakikalık saygı duruşunun ardından başlanmıştır. *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 9 Haziran 1959, 4.

¹²¹⁸ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 17 Ağustos, 1959, 3.

¹²¹⁹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 19 Ağustos 1959, 3.

¹²²⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 20 Ağustos 1959, 3.

1959 Pazar günü sona erecek şekilde planlanmıştır¹²²¹. İkinci küme maçlarının ise 26 Eylül 1959 Cumartesi günü başlayıp 25 Ekim 1959 Pazar günü tamamlanacağı kararlaştırılmıştır¹²²². Ligin başlamasına az bir zaman kala takımlar arasında hazırlık maçları yapılmıştır. 1958 yılının şampiyonu Linyit Spor, 6 Eylül 1959 tarihinde Afyon'a giderek Çimento Spor ile bir dostluk maçı yaparken aynı gün Dumlupınar stadyumunda iki hazırlık müsabakası da gerçekleşmiştir¹²²³. 23-24 Ocak 1960 tarihleri arasında, ikinci yarı erteleme ve birinci küme lig maçları tamamlanmıştır. Alınan sonuçlara göre Şeker Spor ligi şampiyon olarak tamamlarken Dumlupınar Spor ise küme düşmüştür¹²²⁴.

Yukarıda bahsedilen futbol takımları ve düzenlemiş oldukları bazı müsabakalar dışında, Kütahya'da çeşitli spor faaliyetleri de düzenlenmiştir. Bu kapsamda 1950 yılı sonunda Dumlupınar Stadyumu'nda çeşitli spor dallarında yarışmalar düzenlenmiştir. Atletizm yarışmalarında bireysel olarak Gültekin Güneri birinci (Sanat Enstitüsü), Yana Bozkurt ikinci (Linyit Spor), Ceyhan Oymak (Linyit Spor) ise üçüncü olmuştur. Takım kategorisinde ise Sanat Enstitüsü birinci sırayı elde etmiştir¹²²⁵. Atıcılık müsabakalarına beş spor kulübü katılmıştır. Takım olarak Kütahya Gençlik Spor 102 puanla birinci, Dağcılık Kulübü 70 puanla ikinci, Hava Gücü Spor Kulübü ise 47 puanla üçüncü olmuştur. Bireysel kategoride ise Kütahya Gençlik Spor'dan Ömer Birkan 37 puanla birinci, Dağcılık Kulübü'nden İsmail Ergin 36 puanla ikinci, Hava Gücü Spor'dan Sudi Şekver ise 35 puanla üçüncü olmuştur¹²²⁶.

1953 yılında yapılan atletizm müsabakalarında sporcular çeşitli başarılar elde edilmiştir. 100 metre ve 200 metre koşularında Dağcılık Kulübü'nden Erdoğan Yürür birinci olmuştur. 400 metre koşusunda Dağcılık Kulübü'nden Osman Kuş, 800 metre koşusunda Erkek Sanat Enstitüsü'nden Hakkı Özpençe, 1500 metre koşusunda ise Dağcılık Spor Kulübü'nden İhsan Özağaç birinciliği kazanmıştır. Yüksek atlama ve gülle atmada Erkek Sanat Enstitüsü'nden Ergun Çetin birinci olmuştur. Aynı yıl

¹²²¹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 21 Ağustos 1959, 3.

¹²²² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 22 Ağustos 1959, 3.

¹²²³ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 8 Eylül 1959, 1.

¹²²⁴ *Hür Kütahya*, 8 Şubat 1960, 2.

¹²²⁵ *Hakikat*, 30 Aralık 1950, 3.

¹²²⁶ *Hakikat*, 30 Aralık 1950, 3.

Kütahya’da faaliyet göstermeye başlayan boks sporunda da çeşitli müsabakalar düzenlenmiştir. Bu müsabakalarda 51 kiloda Spor Yurdu’ndan Necmi Dinç, 54 kiloda yine Spor Yurdu’ndan Volkan Erdem, 60 kiloda Lise Spor Yurdu’ndan Ersoy Akdeniz, 65 kiloda Dağcılık Kulübü’nden Nazif Yurtçu ve 68 kiloda Porsuk Spor Kulübü’nden Yusuf Türk birinci olmuştur¹²²⁷.

7 Aralık 1953 Pazar günü, Kütahya’da soğuk hava ve karlı zemine rağmen düzenlenen “Büyük Önderimiz Ebedi Atatürk Sokak Koşusu” büyük bir katılımla gerçekleştirilmiştir. Hava sıcaklığının -9 santigrat dereceye kadar düştüğü bu zorlu koşullarda, Erkek Sanat Enstitüsü’nden üç, Dağcılık ve Kültür Gençlik Kulübü’nden altı ve Jandarma Gücü’nden on atlet mücadele etmiştir. Yarışma, 2.000 metre ve 6.000 metre olmak üzere iki kategoride yapılmıştır. Müsabakalar sonucunda 2.000 metre koşusunda Güngör Aydınay birinci, İhsan Özağaç ikinci, Tahir Kılıçaslan üçüncü olmuştur. 6.000 metre koşusunda Ahmet Derman birinci, İhsan Zuhal ikinci, Asım Alkış üçüncü ve İbrahim Erdoğan ise dördüncü olmuştur¹²²⁸.

1958’de Atletizm ajanslığı tarafından düzenlenen “Vali Fahrettin Gömülü Bölge Kır Koşusu” iki kategori üzerinden gerçekleştirilmiş ve toplamda 30 atletin katılımıyla büyük bir heyecanla tamamlanmıştır. Yarışmalara takım olarak Dağcılık Spor, Jandarma Gücü, Lise ve Erkek Sanat Okulu katılım göstermiştir. Birinci kategori olan 10 bin metre koşusunda bireysel sıralamada İbrahim Burçak birinci, Ahmet Taşkın ikinci, Osman Topçu üçüncü olmuştur. Takım sıralamasında ise Jandarma Gücü birincilik elde etmiştir. İkinci kategori olan 3.500 metre koşusunda ise Erdoğan Cam birinciliği, Adem Yelken ikinciliği ve İmdat Yardım ise üçüncülüğü kazanmıştır. Takım sıralamalarında ise Dağcılık Spor Kulübü birinci olmuştur¹²²⁹. Derece giren atletlere ve başarılı takımlara ödülleri, Vali Fahrettin Gömülü tarafından takdim etmiştir¹²³⁰.

¹²²⁷ *Hakikat*, 13 Haziran 1953, 2.

¹²²⁸ *Hakikat*, 6 Ocak 1954, 4.

¹²²⁹ *Kütahya Ekspres*, 12 Şubat 1958, 1.

¹²³⁰ *Kütahya Ekspres*, 18 Şubat 1958, 1.

3 Eylül 1959 tarihinde Bursa’da düzenlenen Türkiye Bisiklet Şampiyonası’na, beş bölgeden toplamda yirmi dört sporcu katılmıştır. Yarışmaya Kütahya’dan katılan Sait Toy, 3 dakika 51 saniyelik dereceyle bireysel olarak üçüncü olurken bölge olarak ise Kütahya bölgesi Türkiye Şampiyonu olmuştur¹²³¹.

DP iktidarından önce, Kütahya merkez ve ilçelerinde spor faaliyetleri sınırlı kalmış, şehir merkezinde yapılan yeni stadyuma rağmen istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Ancak 1950’lerden sonra artan spor kulüpleri ve sportif faaliyetlerin çeşitlenmesiyle birlikte, özellikle futbol alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönemde spor kulüplerinin sayısındaki artış, Kütahya’da sporun daha geniş kitlelere ulaşmasına ve spor altyapısının güçlenmesine olanak sağlamıştır.

4.8. Haberleşme ve Ulaştırma Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilk yılları, birçok alanda önemli atılım ve yeniliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu yıllarda PTT Genel Müdürlüğü, iletişim ve postacılık hizmetlerinin gelişmesi ve yaygınlaşması için çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Müdürlük, kara ve deniz yoluyla dağıtım ağlarını genişletmekle kalmayıp, karayollarında sefer yapan posta sürücü sayısını da arttırmıştır¹²³². Yine aynı dönemde, güzergâh dışındaki yerlere haftada bir veya iki kez olmak üzere atlı arabalarla posta sevkiyatı gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen yıllarında Kütahya’da posta ve telgraf hizmetleri bir süre halk eğitim merkezinin olduğu binada devam etmiş ardından eski bir kilise binasına taşınmıştır¹²³³. Postane arkasındaki küçük çarşıda yer alan kilise, PTT’nin deposu olarak da kullanılmıştır¹²³⁴. Aynı yıllarda, Kütahya PTT müdürlüğünde yalnızca resmi dairelerin kullanabileceği, yeterli sayılamayacak 20 abone kapasiteli ve manuel çalışan bir santrale

¹²³¹ *Milliyet*, 4 Eylül 1959, 5.

¹²³² Süleyman Tekir, “Erken Cumhuriyet Yıllarında Türkiye’de İletişim Araçları”, *Vakanüvis, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı, Aralık 2021, 280.

¹²³³ Kütahya 1973 İl Yıllığı, 253.

¹²³⁴ *Kütahya İmar Komisyonu Raporu*, Güven Matbaası, Ankara, 1960, 44.

sahipti.¹²³⁵ Bu santral, 1945 yılında 400 abone kapasiteye yükseltilerek nüfusun ihtiyacına cevap verecek duruma getirilmiştir¹²³⁶.

Türkiye’de haberleşme ağının yaygınlaşması ve gelişmesi amacıyla yürütülen çalışmalar, DP döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde, telefon şebekelerinin yaygınlaştırılması, telgraf ve posta hizmetlerinin iyileştirilmesi ile radyo istasyonlarının sayısının artırılması amaçlanmıştır¹²³⁷. DP iktidarının ilk yıllarında Kütahya’da telefon görüşmelerinde aşırı bir yoğunluk olmamakla birlikte, PTT santraline bağlı önemli telefon numaraları yerel gazetelerin son sayfalarında yer almıştır¹²³⁸. Ayrıca, posta ulaşımlarının aksamaması için müdürlük, 1953-1954 yılları için haftada 14 kez karşılıklı olarak ve her seferde 500 kg posta taşımak amacıyla posta sürücüsü ihalesine çıkmıştır¹²³⁹. Bu iyileştirme çalışmaları PTT Genel Müdürlüğü’nün Türkiye genelinde posta servislerinin düzgün ve hızlı çalışmalarını sağlamak amacıyla birtakım tedbirler almasıyla desteklenmiştir. Bu tedbirler kapsamında Kütahya şubesine bir ekip gönderen genel merkez, dağıtım saatlerini öğlen 11-12’den sabah erken saatlere çekerek daha hızlı hizmet vermeye başlamıştır. Ayrıca trenlerin zamanında gelmesi durumunda akşam saat 19.30’a kadar verilen mektupların gidecekleri yere aynı gün gönderileceği bilgisi de verilmiştir¹²⁴⁰.

Kütahya’da nüfusun artış hızı ve büyüyen ticaret hacmi nedeniyle şehir içi ve şehirlerarası telefon görüşmelerini yoğunlaşmıştır. Görüşmelerin çoğunda aksaklıklar ve iptallerin olduğunu gören dönemin Kütahya Valisi Fahrettin Gömülü, vatandaşların daha fazla mağdur olmalarını engellemek adına PTT’ye 20’lik santral eklenmesi talimatı

¹²³⁵ Gökdül, 346.

¹²³⁶ Gökdül, 347.

¹²³⁷ Nadir Yurtoğlu, “Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Milli Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye’de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 32 (93), Ankara, 2016, 84.

¹²³⁸ *Demokrat Kütahya*, 21 Aralık 1951, 1.

¹²³⁹ *Kütahya*, 16 Temmuz 1953, 3.

¹²⁴⁰ *Kütahya*, 14 Eylül 1955, 1

vermiştir. Bu santral yalnızca şehirlerarası görüşmeler için tahsis edilmiştir. Bu sayede telefon görüşmelerinde yaşanan aksaklıklar ve yoğunluklar hafifletilmiştir¹²⁴¹.

Eski bir kilise binasında hizmet veren¹²⁴² Kütahya PTT şubesi, yeni bina yaptırmak üzere harekete geçmiş ve yapılacak hizmet binasının ihalesi 22 Mart 1955 günü yapılmıştır¹²⁴³. İhalesinin ardından yapımına başlanan binanın 1 Kasım 1956 tarihinde bitmesi planlanmış ancak binanın boya ve bazı eksiklikleri tamamlanması nedeniyle açılış süresi uzamıştır¹²⁴⁴. Bu süreç devam ederken yaklaşık dört yıl Kütahya PTT Müdürü görevini ifa eden Ferit Erdem Burdur'a tayin edilmiş, yerine ise Burdur PTT Müdürü Mustafa Sipahigil'de Kütahya PTT Müdürü olmuştur¹²⁴⁵. PTT Genel Müdürü Cahit Akyar, Telgraf ve Telefon İşleri Müdür Yardımcısı Turhan Zırh ve Eskişehir Baş Müdürlük Fen Müdürü Necati İrer ve Baş Müdür Melih Ergin, bitmek üzere olan PTT binasını teftiş ederek ilgililerden bilgi almışlardır¹²⁴⁶. Yapımı 234 bin TL'ye mal olan¹²⁴⁷ Kütahya PTT hizmet binası, şube müdürü Mustafa Sipahigil ve diğer çalışanların yoğun çalışmaları sonucu 3 Şubat 1957 Pazar günü yeni binasında hizmet vermeye başlamıştır¹²⁴⁸. Zorlu arazi şartları ve olağanüstü durumlarda zarar gören hatların tamiri ve bakım çalışmalarında kullanılmak üzere PTT Genel Müdürlüğü tarafından Kütahya şubesi emrine bir cip tahsis edilmiştir¹²⁴⁹.

PTT Fen Müdürlüğü ve şube çalışanları mevcut aboneleri binlik şebekeye nakletmek üzere çalışmaları hızlandırmış ve eski hatlar iptal edilmiştir¹²⁵⁰. PTT Genel Müdürlüğü ise Kütahya şubesinde 1957'de faaliyete geçmesi planlanan otomatik telefon santrali aboneleri için abonelerin isimlerinin ve adreslerinin alfabetik sıraya göre hazırlanmasını istemiştir. Ayrıca müdürlük, yeni hazırlanacak telefon rehberine ilan

¹²⁴¹ *Kütahya Ekspres*, 11 Ekim 1956, 1.

¹²⁴² *Kütahya*, 24 Aralık 1957, 1.; *Kütahya 1973 İl Yıllığı*, 253.

¹²⁴³ *Kütahya*, 14 Mart 1955, 3.

¹²⁴⁴ *Kütahya Ekspres*, 11 Ekim 1956, 1.

¹²⁴⁵ *Kütahya Ekspres*, 13 Eylül 1956, 1.

¹²⁴⁶ *Kütahya Ekspres*, 19 Ekim 1956, 1

¹²⁴⁷ *BCA*. 30.1.0.0 / 119-756-13, 2.

¹²⁴⁸ *Kütahya Ekspres*, 5 Şubat 1957

¹²⁴⁹ *Kütahya Ekspres*, 27 Ocak 1959, 1.

¹²⁵⁰ *Kütahya Ekspres*, 2 Aralık 1957, 1.

vermek isteyenlerden; tam sayfa için 120 TL, yarım sayfa için 60 TL, üçte bir ilan için 30 TL ve dörtte bir sayfa için 15 TL ücret alınacağını bildirilmiştir¹²⁵¹.

1957 ekim ayında 400 abonesi bulunan santral kadrosunda iki çalışan var iken bu sayı 6'ya çıkarılmıştır. Ayrıca müdürlük muhasebeci memur ihtiyacını karşılamak için stajyer sınavı yapılacağını duyurmuştur¹²⁵². Ekim 1958'de 400'lük santrale 100'lük bir santral ilavesi ve bir operatris verilmiştir. Böylece santral kapasitesi 500'e yükselirken çalışan operatris sayısı da 3'e yükselmiştir¹²⁵³.

Ericsson şirketi tarafından 1957 yılında yapımına başlanan 1.000'lik otomatik telefon tesisatının otomatik telefon dış hat şebekesi, 1957 yılı Nisan ayında tamamlanmıştır¹²⁵⁴. Santralin yüzde 80'i 1958 yılı mayıs ayı itibariyle ikmal edilmiş olup, kalan kısmının tamamlanması ilerleyen aylarda öngörülmüştür¹²⁵⁵. Mevcut telefon ücreti yılda 180 TL iken, otomatik telefon tesisatı kurulduktan sonra 500 konuşmaya kadar ücret 95 TL olarak belirlenmiş, bu limitin aşılması durumunda her bir konuşma için ek olarak 25 kuruş ücret alınması kararlaştırılmıştır¹²⁵⁶.

Otomatik telefon santrali için eksik kalan 24 sandık malzeme Ağustos 1959'da İzmir Limanı'ndan Kütahya'ya gelmiştir¹²⁵⁷. Malzemelerin gelmesiyle birlikte Ankara'dan gelen ekiplerin üç gurup halinde çalışmasıyla santralin bir an önce bitirilmesi planlanmıştır¹²⁵⁸. Açılışta, DP Kütahya milletvekillerinden Süleyman Sururi Nasuhoğlu ve İbrahim Germiyanoglu ile PTT Genel Müdürü Necmi Tan hazır bulunmuştur. Ericsson şirketi tarafından 875 bin TL'ye mal olan binlik otomatik telefon

¹²⁵¹ *Kütahya*, 9 Mayıs, 1957, 1.

¹²⁵² *Kütahya*, 3 Ekim 1957, 1.

¹²⁵³ *Kütahya Ekspres*, 21 Ekim 1958, 1.

¹²⁵⁴ *Kütahya*, 11 Nisan 1957, 2.

¹²⁵⁵ *Kütahya*, 22 Mayıs 1958, 1.

¹²⁵⁶ *Kütahya*, 22 Mayıs 1958, 3.

¹²⁵⁷ *Kütahya Ekspres*, 26 Ağustos 1959.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 26 Ağustos 1959, 1.

¹²⁵⁸ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 26 Ağustos 1959, 1.

santrali, 23 Mayıs 1960 Pazartesi günü Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar'ın kurdeleyi kesmesinin ardından hizmet vermeye başlamıştır¹²⁵⁹.

PTT Aslanapa Şubesi, 21 Haziran 1959 Pazar günü saat 15.00'te düzenlenen törenle hizmete açılmıştır. Açılıшта Vali Fahrettin Gömlü, Milletvekilleri Kemal Özer, İbrahim Germiyanoglu, DP İl Başkanı Hasan İyidoğan, PTT Eskişehir Bölge Muhasebe Müdürü Halim Turtum ve vatandaşlar hazır bulunmuştur¹²⁶⁰. Sadece posta hizmeti verecek olan PTT Aslanapa şubesi ileride telefon ve telgraf hizmetleri için etüt yapılmaktadır¹²⁶¹. Sabuncupınar PTT şubesi, 4 Eylül 1959 günü yapılan merasimle hizmete açılmıştır. Merasimde, Vali Vekili Adil Mutlu, Milletvekili Mehmet Diler, Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar, İl Tugay Komutanı, İl Jandarma Komutanı, DP İl ve İlçe Başkanları, PTT Bölge Müdürü ve çalışanları dışında Sabuncupınar ve civar köylerden gelen vatandaşlar hazır bulunmuştur¹²⁶².

Kütahya'da uzun yıllar manuel olarak çalışan ve 20 abone kapasitesine sahip PTT santrali, 1945'de bu kapasiteyi 400 aboneye yükseltmiştir. DP döneminde artan nüfus ve gelişen teknolojilerle birlikte şube yeni bir hizmet binasına taşınmış ve bin abone kapasiteli otomatik telefon santralini hizmete girmiştir. 1959 yılı itibarıyla Kütahya merkez şubesi dışında Aslanapa ve Sabuncupınar şubelerinin açılması, vatandaşlar daha hızlı ve etkili iletişim hizmetlerine erişimini sağlamıştır.

4.9. Dernek ve Sendikalar

4.9.1. Dernekler

Dernekler, belirli bir gaye, düşünce veya çıkar doğrultusunda toplanan kişilerin oluşturdukları bir örgütlenme biçimidir¹²⁶³. Türkiye'nin tek partili dönemden çok partili

¹²⁵⁹ *Kütahya*, 24 Mayıs 1960, 1; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 24 Mayıs 1960, 1.; *Kütahya Ekspres*, 23 Mayıs 1960, 1.; Yurt Ansiklopedisi, 5312.

¹²⁶⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 24 Haziran 1959, 1.

¹²⁶¹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 24 Haziran 1959, 3.

¹²⁶² *Kütahya*, 5 Eylül 1959, 1.

¹²⁶³ Musa Hikmet Yavuziğit, "Dernekler ve Demokrasi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50 (1), 1995, 425.

döneme geçtiği süreçte, bu tür örgütlenmelerde gözle görülür bir artış yaşanmıştır. 1946 yılı itibarıyla Türkiye’de toplam dernek sayısı 733 iken, bu sayı 1950’de 2.011’e, 1951’de 2.470’e, 1955’te 7.086’ya, 1956’de 11.368’e ve 1960 yılında ise 18.958’e yükselmiştir¹²⁶⁴. DP döneminde Kütahya’da faaliyet gösteren derneklerin bazıları cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanan bir geçmişe sahipken, büyük bir kısmı ise DP döneminde kurulmuştur. Toplumsal dayanışmanın önemli temsilcilerinden biri olan derneklerin sayısındaki bu artış, Kütahya’da yaşayan vatandaşların sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda daha aktif bir şekilde örgütlenmeye başladığını göstermektedir.

4.9.1.1. Yardım Sevenler Derneği

Türkiye Yardım Sevenler Derneği, 19 Şubat 1928 tarihinde “Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti” adıyla kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı himayesinde faaliyet gösteren bu dernek, maddi ve manevi sıkıntı yaşayan kadınlara yardımda bulunmayı amaçlayarak çeşitli üretim atölyeleri kurmuş ve bu atölyelerde çalışan kadınlara iş olanakları sunmuştur¹²⁶⁵. Bu sayede kadınlar, topluma kazandırılarak kendi maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamışlardır¹²⁶⁶. 1940’ların başlarında dernek, çeşitli illerde örgütlenerek şubeler açmaya başlamıştır. Yardım Sevenler Derneği Kütahya şubesi, 117 üyeyle 20 Eylül 1940’ta kurulmuştur¹²⁶⁷. Kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Kütahya merkez, ilçe ve köylerinde yardıma muhtaç kişilere ulaşan dernek, askerlere kışlık kıyafet temin etmekle kalmayıp, 1943 Adapazarı-Hendek depremzedelerine de 500 TL yardım göndermiştir¹²⁶⁸.

1955 yılına kadar faaliyetlerinde duraksama yaşayan Kütahya Yardım Sevenler Derneği, Dernek Başkanı Suzan Soyer’in öncülüğünde¹²⁶⁹ çalışmalarını hızlandırmıştır. Dernek, Kütahya Lisesi’nde eğitim gören yardıma muhtaç öğrencilere 150 TL yardım

¹²⁶⁴ Ahmet Özkiraz, M. Nazan Arslanel, “Türkiye’de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 2015, 33.

¹²⁶⁵ <https://www.tysd.org.tr/tarihce/> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)

¹²⁶⁶ Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, 138.

¹²⁶⁷ BCA. 490.1.0.0 / 595.56.8, 7.

¹²⁶⁸ Gökdül, 394.

¹²⁶⁹ BCA. 30-1-0-0 / 19-109-19, 6.

sağlamış; bu yardımlar, okul müdürü Kemal İpekoğlu tarafından ihtiyaç sahibi öğrencilere dağıtılmıştır¹²⁷⁰.

Yardım Sevenler Derneği'nin Tavşanlı şube kongresi, 10 Nisan 1956 günü Garp Linyitleri İşletmesi misafirhanesinde yapılmıştır. Dernek adına kongreyi Dr. Selahattin Göymen açtıktan sonra faaliyet raporu okunmuştur. Raporda gelirlerle yapılan yardımların miktar ve şekilleri geniş bir şekilde izah edildikten sonra üyelerce tasvip edilmiştir. Dilekler kısmında üyeler dernek gelirlerinin arttırılmasını, mevcut dikiş makinalarının çalıştırılması ve buna ek olarak çorap ve trikotaj makinalarının alınarak esaslı bir atölye temin edilmesini ve sinemada dernek yararına film gösterilmesi talebinde bulunmuşlardır. Seçimlerden sonra yeni idare kurulu; başkan Rüksan Aydın, başkan yardımcısı Gülseren Özbil, muhasipler Şükran Oral, Leman Ergün, Selahattin Göymen, denetçiler Kudret Argum, Münip Ünüvar olarak teşekkül etmiştir¹²⁷¹.

Dernek 1958'de Azot fabrikası lokalinde toplantı düzenlemiş, toplantıya Genel merkezden gelen Leman Aklan ve Nafia Savaşkan'ın yanı sıra Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy, belediye başkanı Sezai Sarpaslar da katılmıştır. Toplantının açılış konuşmasını yapan dernek başkanı Suzan Soyer, derneğin faaliyetlerinde bir süre duraksama yaşandığını ancak üç yıldır aktif bir şekilde sahada olduklarını ifade etmiştir¹²⁷². Dernek, gelirlerini arttırma yollarında önceliği atölye çalışmalarına vermiştir. Çünkü üreten kadınların hem iş gücü hem de katma değer üretmesi dernekçe temel amacı olmuştur. Diğer gelir kaynakları oluşturma noktasında ise derneğin kuruluş yılı anısına dernek pulların sinemalarda dağıtılması ve teberru zarflarını bekçiler aracılığıyla evlere ulaştırılması kararlaştırılmıştır. Bu sayede hem derneğe üye kazandırmak hem derneğin propagandasını yapmak planlanmıştır¹²⁷³.

Kütahya Yardım Sevenler Derneği Mayıs 1958'de dönemin ünlü ses sanatçısı Mualla Mukadder Atakan ve karikatürist Celal Şahin'in katılımıyla bir konser

¹²⁷⁰ *Kütahya*, 14 Kasım 1955, 1.

¹²⁷¹ *Tavşanlı Postası*, 13 Nisan 1956,1.

¹²⁷² *Kütahya*, 13 Mart 1958, 1.

¹²⁷³ *Kütahya*, 13 Mart 1958, 3.

düzenlemiştir. Yıldız Sinema salonunda verilen konsere vatandaşlar büyük ilgi gösterirken konser biletlerinden elde edilen gelir yardım faaliyetlerinde kullanılmak üzere derneğin kasasına aktarılmıştır¹²⁷⁴. Ayrıca, konserden istifade edilerek dernek atölyesinde dokunan halılardan birkaçı teşhir edilmiş ve Kütahya halıcılığının yeniden gelişme sürecine girdiği vali tarafından vurgulanmıştır¹²⁷⁵. Vali Fahrettin Gömülü'nün girişimiyle işsiz hanımlara iş sahası temin etmek amacıyla 10 halı dokuma tezgâhı ve 25-30 işçi ile yılda 215 metrekare Kütahya tipi halı imal edilmiştir. Tavşanlı ilçesinde de halı tezgâhlarının öğrenilip yaygınlaşması için dernek elemanları yardımcı olmuşlardır. 1958 yılında Kütahya'yı ziyaret eden Turizm Bankası İdare Meclisi Başkanı Mithat Dülge, dernek tarafından dokunan halılardan yüzden fazla küçük boy halı sipariş vermiş ve derneğe iki bin lira nakdi bağışta bulunmuştur¹²⁷⁶. Derneğin yapmış olduğu konser organizasyonun ardından Azot fabrikası site kulübünde 7 Haziran 1958 tarihinde bir Balo düzenlenmiştir¹²⁷⁷. Derneğe maddi katkı sunması amaçlanan baloda, piyango çekilişi düzenlenmiş ve çeşitli hediyeler dağıtılmıştır¹²⁷⁸.

Derneğin 1959 yılı kongresi, 15 Mayıs 1959'da Azot Fabrikası Site Salonu'nda yapılmıştır. 23 Nisan 1958'de azot lokalinde çocuk balosu, 3 Mayıs 1958'de konser, 7 Haziran 1958'de balo, 23 Nisan 1959 şeker sinema salonun çocuk balosu düzenlenmiştir. Bu etkinlikler ve bağışlar ile 10.595 TL gelir elde edilmiştir. Şehirdeki yoksul 100 vatandaşa 20'şer TL'den toplamda 2.000 TL yardım yapılmış; hastalık ve yoksulluk sebebiyle derneğe başvuranlara ise 1.525 TL yardımda bulunulmuştur. Ayrıca, Etibank Tunçbilek işletmesince tahsis edilen on ton kömür ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Derneğin kasasında kalan 7.069 TL, bir sonraki yıl bütçesine devredilmiştir¹²⁷⁹. Kongre sonunda yapılan seçimler sonucunda derneğin yeni idare

¹²⁷⁴ *Kütahya Ekspres*, 9 Mayıs 1958, 1.

¹²⁷⁵ *Kütahya*, 10 Mayıs 1958, 1.

¹²⁷⁶ *Kütahya*, 23 Mayıs 1958, 3.

¹²⁷⁷ *Kütahya*, 9 Haziran 1958, 1.

¹²⁷⁸ *Kütahya*, 9 Haziran 1958, 3.

¹²⁷⁹ *Kütahya*, 15 Mayıs 1959

heyetine; Mualla Demet, Suzan Soyer, Neriman Alkan, Seher Şener, Fehmi Kubilay, Naime Öñiz, Lütfiye Güçlü ve Abdullah Erkman ittifakla seçilmiştir¹²⁸⁰.

Yardım Sevenler Derneği Tavşanlı şubesi, Emet'in Yenice köyünde meydana gelen yangında ihtiyaç sahibi vatandaşlarına 15 bin TL ve diğeri vatandaşlara ulaştırmak üzere 40 bin TL nakdi yardımda bulunmuştur¹²⁸¹. Ayrıca, Garp Linyitleri İşletmesi tarafından derneğeri teberru edilen dört ton linyit kömür muhtaç ve kimsesiz ailelere dağıtılmıştır¹²⁸². Yardım Sevenler Derneği Kütahya Merkez İdare Heyeti, derneğeri üye olan veya olmayan herkesi birbirleriyle tanıştırmaya ve katılımcılar arasında dayanışma ruhunu arttırma amacıyla 17 Ocak 1960 Pazar günü bir çay partisi düzenlemiştir¹²⁸³.

Yardım Sevenler Derneği Kütahya Merkez İdare Heyeti 12 Mayıs 1960 günü yaptığı olağan toplantısından sonra haftalık programı gereğince devlet hastanesi doğum bölümüne giderek yeni doğan çocuklar için kundak takımı ve diğeri gerekli malzemeleri teslim etmişlerdir¹²⁸⁴.

4.9.1.2. Kütahya İlinden Yetişenler Derneği

Kütahya İlinden Yetişenler Derneği (KİYD), Halit Arnoğlu, Ferruh Ergene, Abdullah Büyüköğüt, Oktay Aslanapa, Mustafa Arıkök, Zeki Özker ve Mustafa Peçen öncülüğünde kurulmuştur. Derneğinin kurulma fikri, kurucuların İstanbul'da yüksek öğrenim gördükleri dönemde yaşadıkları maddi ve manevi zorluklarla ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, dernek kurucuları, kendilerinden sonra İstanbul'da eğitim görmek için gelecek Kütahyalı öğrencilerin benzer sıkıntılar yaşamamalarını hedeflemişlerdir¹²⁸⁵. KİYD, 1951 yılında "Kütahya'dan Yetişenler Derneği" adıyla resmi kuruluşunu tamamlamasının ardından bir organizasyon çerçevesinde İstanbul'da yaşayan Kütahyalılara ulaşmayı hedeflemiştir. Dernek üyeleri bu doğrultuda üye olabileceklerini

¹²⁸⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 16 Mayıs 1959, 3.

¹²⁸¹ *Kütahya*, 5 Mayıs 1959, 1.

¹²⁸² *Kütahya*, 14 Ocak 1960, 1.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 15 Ocak 1960, 1.

¹²⁸³ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 15 Ocak 1960, 1.

¹²⁸⁴ *Kütahya*, 14 Mayıs 1960, 1.

¹²⁸⁵ http://www.kiyd.org/?page_id=64 (Erişim tarihi: 13.05.2023); Ali Sarıkoyuncu, *Kütahya Sosyo-Ekonomik Hayatından 50 yıl (1945-1995) Av. Zeki Özker'in Anıları*, Kütahya Belediyesi Kütahya Kültür ve Tarihi Araştırma Merkezi Yayınları, Kütahya, 2010, 28-29.

düşündükleri kişilerin listelerini hazırlayıp adreslerine birer davetiye bırakmışlardır. Nihayet 1952 başlarında İstanbul Marmara lokali salonunda gerçekleşen tanışma toplantısında birçok Kütahyalı vatandaş bir araya gelmiş ve bir kısmı da derneğe üye olmuştur. Kütahya kültürünü yaşatıp tanıtmayı da amaçlayan dernek kurucuları, geniş katılımlı bir gece tertiplemek üzere harekete geçmişlerdir. Belediye Başkanı, Vali ve Milletvekillerinin onayını alan derneğin kurucuları, Milletvekili Dr. Ahmet İhsan Gürsoy (Celal Bayar'ın damadı) vasıtasıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşüp derneğe gerekli maddi ve manevi desteği sağlamışlardır¹²⁸⁶. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından 3 Mayıs 1952 gecesi İstanbul Konak Otel'de düzenlenen birinci Kütahya gecesine 500'ün üzerinde davetli iştirak etmiştir. Milletvekilleri, Belediye başkanı ve valinin de katıldığı gece için Kütahya'dan iki otomobil ve üç otobüs misafir taşınmıştır. Gecede sahne alan Kütahya folklor ekibi, yöresel türküler ve oyun havaları eşliğinde misafirlere keyifli dakikalar yaşatmıştır. Kütahya Lisesi eski hocalarından Eflatun Cem Güney, gecenin İstanbul radyosunda yayınlanmasına imkân sağlamış ve birçok dinleyici gecede olup bitenleri radyo aracılığıyla takip etmiştir¹²⁸⁷.

Derneğin ilk genel kurul toplantısı 10 Mayıs 1952 tarihinde İstanbul Laleli'de bulunan Çiçek Palas salonunda yapılmıştır. Kurul üyeleri, derneğin adını Kütahya'nın tüm ilçeleri kapsamı amacıyla "Kütahya İlinden Yetişenler Derneği" olarak değiştirmiştir¹²⁸⁸. Derneğin 4 Nisan 1953 gecesi için düzenlemiş olduğu ikinci Kütahya gecesi, Balıkesir-Gönen depremi nedeniyle ileri bir tarihe ertelenmiştir¹²⁸⁹. Üçüncü Kütahya gecesi 10 Nisan 1954 tarihinde Konak Otel'de yapılmıştır. Gecenin hazırlıkları için dernek adına üç kişi Kütahya'ya gelerek folklor ekibinin provalarını takip etmişlerdir. Dört yüze yakın davetlinin katıldığı gecede folklor ekibinin yanı sıra çeşitli ses sanatçıları da geceye renk katmıştır¹²⁹⁰. KİYD'nin düzenlediği bir diğer etkinlik, 23 Şubat 1957 tarihinde gerçekleşen Cımcık Gecesi'dir. Kütahya Lisesi'nde yapılan bu geceye, Vali Fahrettin Gömülü, Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar, Şeker Fabrikası

¹²⁸⁶ Sarıkoyuncu, 30.

¹²⁸⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 20 Nisan 1952, 3.; Sarıkoyuncu, 32-33.

¹²⁸⁸ Sarıkoyuncu, 34.; *Demokrat Kütahya*, 20 Nisan 1952, 3.; *Demokrat Kütahya* 4 Mayıs 1952, 1.,

¹²⁸⁹ *Kütahya*, 31 Mart 1953, 1.

¹²⁹⁰ *Kütahya*, 13 Nisan 1954, 1.

Müdürü Fehmi Kubilay, DP İl Başkanı Akif Onur'un yanı sıra çok sayıda öğrenci ve davetli katılmıştır¹²⁹¹. Lise yemekhanesinde pişirilen ve Kütahya'ya özgü olan cimcik yemeği, samimi bir hava içerisinde yendikten sonra saat 19.30'da gençlerin sazları eşliğinde hep bir ağızdan "Kar mı Yağdı Kütahya'nın Dağına" türküsü söylenmiştir. Yemeğin ardından mikrofona gelen Ali Haydar Tokgöz, gecenin anlam ve önemine vurgu yaparak okul yıllarına dair anılarını davetlilere aktarmıştır. Birçok davetli, eğlenceli ve nostaljik bir atmosferde gerçekleşen bu etkinliklerin gelecek nesillere de aktarılması gerektiği belirtmiş ve gece sona ermiştir¹²⁹².

KİYD, Kütahya'da bir şubelerinin olmaması üzerine harekete geçmiş ve yapılan değerlendirmelerin sonucunda derneğin bir şubesinin de Kütahya'da açılması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda KİYD Kütahya şubesi 2 Ocak 1957 tarihinde faaliyete geçmiştir. Şube'nin ilk genel kurul toplantısı 18 Şubat 1957'de belediye salonunda gerçekleştirmiştir. Toplantıda Kütahya Okutma Derneği feshedilerek mallarıyla birlikte KİYD'ne devredilmiştir. 14 Aralık 1957 tarihinde yapılan KİYD Kütahya şubesi kongresinde genel merkezin Kütahya'ya alınması fikri ileri sürülmüş¹²⁹³ 26 Ocak 1958'de İstanbul'da yapılan toplantıda İstanbul'da olan derneğin genel merkezin Kütahya'ya nakli, İstanbul ve Ankara derneklerinin Kütahya genel merkeze bağlı şubeler haline getirilme kararı alınmıştır. Ayrıca, kongrede KİYD Genel Başkanlığına Zeki Özker getirilmiştir¹²⁹⁴.

KİYD, 1958 yılında gençlerin istifade etmesi amacıyla Kütahya'da bir gençlik lokali açmayı planlamıştır. Lokalin açılacağı yer araştırılırken Kütahya Belediyesi, derneğe eski nikah salonunu kullanabileceklerini teklif etmiştir. Bu öneri üzerine, salonun kullanılabilir hale getirilmesi için gerekli tadilat çalışmalarına hızla başlanmıştır. Lokal, tadilat işlerinin tamamlanmasının ardından 24 Mayıs 1958 Cumartesi günü hizmete açılmıştır. Yapımı 15 bin TL'ye mal olan ve yaklaşık iki ay gibi kısa bir zamanda tamamlanan lokalin açılış töreninde, DP milletvekillerinden Mehmet

¹²⁹¹ *Kütahya*, 25 Şubat 1957, 1.

¹²⁹² *Kütahya*, 25 Şubat 1957, 3.

¹²⁹³ *Kütahya Ekspres*, 16 Aralık 1957, 1.

¹²⁹⁴ Sarıkoyuncu, 47.; *Kütahya Ekspres*, 30 Ocak 1958, 1.

Diler, İrfan Haznedar, Emin Topaler, Vali Fahrettin Gömülü ile seçkin bir davetli topluluğu yer almıştır¹²⁹⁵. Dernek Başkanı Zeki Özker lokalin açılış konuşmasında, belediyenin derneğe tahsis ettiği salonun çok işlevsel olacağını vurgulayarak, üniversiteli gençlerin tatil dönemlerinde bu salonda kültürel faaliyetlerde bulunacaklarını belirtmiştir¹²⁹⁶.

KİYD İstanbul şubesi yıllık kongresi, 5 Aralık 1959 tarihinde yapılmıştır. İdare heyetine Muammer Aydınol, Ahmet Nasuhoğlu, Ahmet Özağrı, Bekir Dumlu, Cevdet Dayıoğlu, Ferhan Tunçbilek, İsmail Arık seçilirken yedeklere Erdoğan Teoman, Kenan Ispartağil, Ferruh Ergene, Fehmi Özkan seçilmiştir. 11 Aralık'ta yapılan idare heyeti toplantısında ise Cevdet Dayıoğlu istifa etmiş ve yerine yedeklerden Erdoğan Teoman getirilmiştir. İdare heyeti görev dağılımı sonrası idare heyeti başkanlığına; Muammer Aydınol, başkan vekilliğine, Ahmet Nasuhoğlu, sekreterliğe Ahmet Özağrı, muhasipliğe Erdoğan Teoman ve veznedarlığa Ferhan Tunçbilek seçilmiştir¹²⁹⁷.

KİYD Genel Merkez kongresi, 20 Şubat 1960 Cumartesi günü belediye meclis salonunda yapılmıştır¹²⁹⁸. İki gün süren kongreye İstanbul şubesi delegeleri de katılmış ve kongrede İstanbul'da yapılması planlanan öğrenci yurdu konusu müzakere edilmiştir¹²⁹⁹. Kongrenin ikinci günü yapılan seçimler sonucunda derneğin fahri başkanlığına Halit Arıoğlu, dernek başkanlığına Zeki Özker, başkan yardımcılığına Sezai Sarpaslar, idare heyeti üyeliklerine Himmet Erdoğan, Bahattin Ablum, Şinasi Güçlü, Kadri Gülen ve Mehmet Özatik seçilmişlerdir¹³⁰⁰. İstanbul Yenikapı'da büyük bir arsaya sahip olan KİYD, yurt inşaatının yapımı için çalışmalara başlamıştır. Yapımı yaklaşık 600 bin TL'ye mal olması düşünülen yurdu, derneğin fahri başkanı Halit

¹²⁹⁵ *Kütahya Ekspres*, 26 Şubat 1959, 1.

¹²⁹⁶ *Kütahya*, 27 Mayıs 1958, 1.; *Kütahya Ekspres*, 25 Şubat 1959, 1.

¹²⁹⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 17 Aralık 1959, 1.

¹²⁹⁸ *Hür Kütahya*, 29 Şubat 1960, 1.

¹²⁹⁹ KİYD'nin İstanbul'da bir yurt binası inşa etme girişimleri, İl Genel Meclisi'nin 30 Aralık 1952 tarihinde gerçekleştirdiği oturumunda alınan karar doğrultusunda şekillenmiştir. Bu karar gereği, yurt binasının yapılabilmesi için İstanbul Eminönü ilçesinde, Kâtip Kasım Mahallesi, Kızıldaş sokak üzerinde 1059,13 metrekarelik bir arsa satın alınmıştır. 12.710 TL bedelle edinilen arsanın tapusu Kütahya İl Özel İdaresi adına tescillenmiştir. *Kütahya*, 6 Aralık 1953, 1.

¹³⁰⁰ *Hür Kütahya*, 29 Şubat 1960, 2.

Arioğul 300 bin TL'ye yapmayı taahhüt etmiş, Talat Çini de 250 bin adet tuğla gönderme sözü vermiştir¹³⁰¹. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi öncesinde tüm hazırlıklar yapılmış olmasına rağmen inşaatın başlaması gecikmiştir. Darbenin yarattığı olumsuz etkinin yanı sıra Halit Arioğul'un sebebi bilinmeksizin verdiği sözden cayması, ihale şartlarının tümünden değişmesine neden olmuştur. Bu durum inşaatın yapım sürecini geciktirdiği gibi mevcut sözleşmeleri de geçersiz kılmıştır. Gerekli projeler tekrar hazırlandıktan sonra KİYD İstanbul şubesi yöneticileri, İstanbul belediyesine yeni projeyi tasdik ettirmek için başvursalar da onay alamamışlardır. Bu olumsuz durum karşısında Vali Ertuğrul Süer ve Zeki Özker, İstanbul'a gelerek ruhsatın bir an evvel çıkmasına yönelik dönemin İstanbul belediye başkanı Refik Tulga'ya kurdukları baskı ile ruhsatı alabilmişlerdir. Arsanın üçte birlik bir kısmını kaplayacak olan yurt inşaatı, 700 bin TL keşif bedeli ile tekrar ihale edilmiştir. Talat Çini'nin taahhüt ettiği tuğlalar müteahhitte teslim edildikten sonra inşaat temel atılacak aşamaya gelmiştir.

Temel atma töreninde konuşma yapan Vali Ertuğrul Süer, yurdun modern bir yapıda ve 120 yatak kapasiteli olacağını belirtmiştir. Valinin konuşmasından sonra kürsüye dernek başkanı Zeki Özker gelerek kısa bir konuşma yapmış ardından yurdu yapacak firma yetkilisi yurdun 67 yataklı olacağını, 4. katın yapılmayacağını ve ihalenin bu şekilde yapıldığını beyan etmiştir. Vali ve müteahhit firma yetkilisinin konuşmalarında farklı yatak sayısı dile getirilince vali tekrar konuşma yaparak durumu açıklamak durumunda kalmıştır. Valini ifadesine göre derneğin Ankara'da da bir yurt yaptırma girişimi olduğu için İstanbul yurdunda küçülmeye gidilmiştir¹³⁰². Temel atma töreni için gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından 29 Nisan 1961 tarihinde DP milletvekilleri, dernek başkanları ve Kütahyalı vatandaşların huzurunda yurdun temeli atılmıştır. Yapımı bir yıl süren beş katlı ve 120 öğrenci kapasiteli İstanbul Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurdu, 28 Nisan 1962 günü dönemin İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Naci Şensoy tarafından hizmete açılmıştır¹³⁰³. KİYD'nin

¹³⁰¹ *Kütahya Ekspres*, 14 Ocak 1960, 1.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 24 Şubat 1960, 1.; *Kütahya*, 15 Ocak 1960, 1.; *Hür Kütahya*, 29 Şubat 1960, 2.

¹³⁰² *Kütahya Ekspres*, 2 Mayıs 1961, 1.

¹³⁰³ Sarıkoyuncu, 81.

Genel Başkanlık görevlerini şu kişiler üstlenmiştir; Halit Arıoğlu (1955-1957), Zeki Özker (1957-1963), Himmet Erdoğan (1963-1964), Zeki Özker (1964-1965), Mustafa Peçen (1965-1969), Tahsin Koçak (1969-1972)¹³⁰⁴.

4.9.1.3. Dumlupınar Abidesi Yaptırma Derneği

Millî Mücadele'nin en önemli savaşlardan biri olan ve Büyük Taarruz diye de adlandırılan Başkumandanlık Meydan Savaşı, Afyon-Dumlupınar savaşının son safhasını teşkil eder. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1924 yılında savaşın bütün safhalarını anlattığı Çalköy'de bulunan Zafertepe, ülkenin dört bir yanından gelen binlerce vatandaşın ziyaret ettiği bir abidedir. DP'nin iktidar olduğu yıllarda, Zafer Abidesi'nin bakımsız ve mütevazı görünüşünü daha anlamlı ve gösterişli hale getirmek amacıyla harekete geçilmiştir. Bu doğrultuda, 1950 yılı ortalarında Bayındırlık ve Milli Savunma Bakanlıkları ile Dumlupınar Zafer Abidesi Yaptırma Derneği'nin ortak yürüttüğü çalışmalar neticesinde¹³⁰⁵ Hükümet tarafından bir heyet¹³⁰⁶ oluşturularak bir proje hazırlanmıştır. Bu projeye göre, Atatürk'ün Büyük Taarruz'u yönettiği Kocatepe'ye kadar, Afyon'dan itibaren asfalt bir yol yapılması planlanmıştır. Ayrıca Dumlupınar ve Zafertepe'de, yaklaşık 15-20 bin kişilik bir meydan, etrafında çiçeklendirilecek park alanları ve muazzam bir tribün inşa edilmesi öngörülmüştür¹³⁰⁷. Heyet, abidenin yeniden inşasıyla ilgili olarak dönemin Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'i ziyaret ederek görüşmeler gerçekleştirmiştir¹³⁰⁸. Bu süreçte, abideyi kurmak amacıyla biri Afyon'da, diğeri Dumlupınar'da olmak üzere iki dernek faaliyet göstermiştir. Afyon Derneği, abidenin 26 Ağustos harekatının başladığı Çalköy'de

¹³⁰⁴ Sarıkoyuncu, 35.

¹³⁰⁵ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Yeni Baskıya Hazırlayan Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, İstanbul, 184-185.

¹³⁰⁶ Heyette; Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nden Prof. Dr. Afet İnan, Kara Kuvvetleri Komutanı Erkanı Harbiye Umumiye Reis Muavini Tümgeneral Muzaffer Alankuş, Millî Savunma Bakanlığı İstihkam Dairesi Başkanı Tuğgeneral Fehmi Adalı, Harp Tarihi Başkanı, Atatürk'ün Umumi Katipliğini yapmış olan Emekli Albay Tevfik Bıyıklıoğlu bulunmaktadır.

¹³⁰⁷ *Kütahya*, 3 Mayıs 1955, 1.; İnan, 185.

¹³⁰⁸ *Milliyet*, 7 Kasım 1956, 5.

yapılmasını isterken; Dumlupınar Derneği, Atatürk'ün “*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir. İleri...*” emrini verdiği yer olan Dumlupınar’da yapılmasını istemiştir¹³⁰⁹.

Abidenin inşası için yürütülen çalışmalar, Dumlupınar Abidesi Yaptırma Derneği başkanı ve idare heyeti ile Altıntaş DP ilçe başkanı Ziya Erşan Ankara’ya giderek Dumlupınar’a muazzam bir abide yapılmasına yönelik girişimlerde bulunmasıyla devam etmiştir. Meclis Başkanı Refik Koraltan ve Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu’nu makamlarında ziyaret eden heyet, abidenin yapılması konusunda olumlu haberlerle Kütahya’ya dönmüştür¹³¹⁰. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen Askeri Darbe, abidenin inşaa çalışmalarını bir süre aksatmış olmakla birlikte, dernek kısa süre içinde faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiştir. Bu doğrultuda, Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel’e derneğin fahri başkanı olma teklifi yapılmış ve Gürsel bu teklifi memnuniyetle kabul etmiştir. Abidenin inşaa çalışmaları için yapılan yardım kampanyasında ise kısa sürede yüz bin TL para toplanmıştır. Ziraat Bankası’nın 8754 sayılı hesabında toplanan yardım paralarına en büyük katkıyı 10 bin TL’lik bağışıyla Karabük Demir ve Çelik Fabrikası yapmıştır¹³¹¹.

1962 yılı ocak ayında, Dumlupınar Zafer Abidesi’nin inşasında üç bin Dumlupınarlı vatandaş üç ay boyunca ücretsiz olarak çalışma kararı almış ve abide için toplanan para miktarı da 2,5 milyon TL’ye ulaşmıştır¹³¹². Milli Savunma Bakanlığı, aynı yıl abidenin hayata geçirilmesi adına ödüllü bir mimari yarışma düzenlemiştir¹³¹³. İki aşamalı olarak gerçekleşen yarışmada, Yüksek Mimar Levent Aksüt ve Yüksek Mimar Yaşar Marulyalı tarafından hazırlanan proje birinci seçilmiştir¹³¹⁴. Bu proje; tören pisti, tribünler, taşıt park yerleri, topluluğunun dinlenmesini sağlayacak gölgelikler ve oturma yerleri, sağlık tesisleri, çeşmeler, müze, gazino, askeri törene gelecek kıtanın kamp yeri, kırk kişilik muhafız kıtası lojmanı, iki ikametgâh, yirmi kişilik bakım personeli lojmanı,

¹³⁰⁹ *Milliyet*, 16 Şubat 1961, 5.

¹³¹⁰ *Kütahya*, 4 Mart 1960, 1.

¹³¹¹ *Milliyet*, 2 Ocak 1961, 3.

¹³¹² *Milliyet*, 24 Ocak 1962, 3.; Levent Aksüt, Yaşar Marulyalı, “Dumlupınar Zafer Anıtı ve Tesisleri”, *Mimarlık, Mimarlar Odası Yayın Organı*, Yıl 6, Sayı 52, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1968, 28.

¹³¹³ *Milliyet*, 26 Mart 1962, 5.

¹³¹⁴ “Dumlupınar Zafer Anıtı ve Tesisleri II. Devre Jüri Raporu”, *Mimarlık, Mimarlar Odası Yayın Organı*, Yıl 1, Sayı 1, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1963, 2-8.

bakım deposu ve yeşil alanlardan oluşmaktadır. Milli Savunma Bakanlığı tarafından yaptırılan abidenin projesi 4 Nisan 1963’de imzalanmış ve 26 Ağustos 1963’de ihalesi gerçekleştirilmiştir. Dumlupınar Zafer Anıtı ve Tesisleri için, 30 Ekim 1967’ye kadar yol ve ağaçlandırma çalışmalarını da dahil olmak üzere toplamda 4 milyon 883 bin 728 TL harcanmıştır¹³¹⁵.

4.9.1.4. Kütahya Yüksek Tahsil Gençliği Yardımlaşma Derneği

Kütahya Yüksek Tahsil Gençliği Yardımlaşma Derneği, Ankara’da yükseköğrenim gören gençlere yurt ve lokal tahsis ederek üyeler arasında yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Derneğin kurucuları arasında Ahmet İhsan Gürsoy, Orhan Kural, Halil Ilıcasu, Yılmaz Şahinalp, Bahattin Dereli, Mehmet Alanyalı, Metin Perkit, Halil Gürel, Mehmet Ersoy, Aşkın Üstüner ve Osman Senkoş yer almaktadır.

Derneğin ilk Genel Kurul toplantısı, 19 Ocak 1957 tarihinde Ankara’da Kızılay Genel Merkez Konferans Salonu’nda yapılmıştır¹³¹⁶. DP Kütahya Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy’un başkanlık ettiği toplantıya; DP Kütahya milletvekilleri, Kütahyalı gençler ve Kütahya okullarından mezun olanlar katılmıştır. Toplantının ardından yapılan seçimde, dernek başkanlığına Orhan Kural seçilmiş, Ahmet İhsan Gürsoy ise derneğin fahri başkanı unvanını almıştır¹³¹⁷. Ayrıca, valiliğin talimatıyla il genel meclisinin kararı gereği yükseköğrenim gören gençler için 20 bin TL’lik bir bütçe ayrılarak derneğin faaliyetleri desteklenmiştir¹³¹⁸.

Kütahya Yüksek Tahsil Gençliği Yardımlaşma Derneği, 25 Nisan 1958 tarihinde Ankara Gençlik Parkı Göl Gazinosu’nda Kütahya Çini Gecesi düzenlenmiştir. Dernek

¹³¹⁵ Levent Aksüt, Yaşar Marulyalı, “Dumlupınar Zafer Anıtı ve Tesisleri”, *Mimarlık, Mimarlar Odası Yayın Organı*, Yıl 6, Sayı 52, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1968, 28-30.

¹³¹⁶ Kütahya Yüksek Tahsil Gençliği Yardımlaşma Derneği’nin 19 Ocak 1957 tarihinde gerçekleştirdiği kongrede; İdare heyetine Orhan Cevdet Kural, Bekir Canip Çağdaş, Halil İbrahim Ilıcasu, Yılmaz Şahinalp, Yüksel Üstünel, Eşref Dumlu, Aşkın Üstüner seçilirken Haysiyet Divanına Mehmet Nazif Kişisel, Rüştü Karaa, Mehmet Ersoy, murakıplar heyetine ise Mahir Ablum, Adnan İren ve Mehmet Alanyalı seçilmişlerdir. *Kütahya*, 28 Ocak 1957, 1.

¹³¹⁷ Kongre sonunda yapılan idare heyeti seçim sonuçlarına göre derneğin asil üyeliklerine; Orhan Kural, Bekir Çağdaş, Eşref Dumlu, Aşkın Üstüner, Halil Ilıcasu, Yılmaz Şahinalp, Yüksel Üstünel, yedek üyeliklere; Osman Senkoş, Halil Gürel, Metin Perkit, murakıplara; Mahir Ablum, Mehmet Alanyalı, Adnan İren, haysiyet divanına; Rüştü Karaa, Mehmet Kişisel ve Mehmet Ersoy seçilmiştir. *Kütahya*, 22 Ocak 1957, 2.

¹³¹⁸ *Kütahya*, 14 Ocak 1957, 3.

yöneticileri, etkinliğin Başbakan Adnan Menderes'in himayesinde gerçekleştirilmesini teklif etmiş ve Menderes bu teklifi memnuniyetle kabul etmiştir¹³¹⁹.

Derneğin 1958 yılı kongresi 20 Aralık Cumartesi günü yapılmıştır. Samimi bir hava içinde geçen kongrede üyeler, derneğin geleceği ve yurt binasının inşası konusunda yönetimden vaatler almışlardır. Kongre sonunda yapılan seçimle başkanlığa İrfan Haznedar ikinci başkanlığa Aşkın Üstüner getirilmiştir. İdare heyeti üyeliklerine; İrfan Haznedar, Aşkın Üstüner, Murat Karaçay, Bahattin Balioğlu, Halil Erdoğan, Osman Senkoş, Nuri Bozbay, Haysiyet divanına; Nilüfer Gürsoy, Mehmet Kişisel, Ahmet Kavuncu, Murakabe heyetine ise Mehmet Diler, Abdullah Koryiğit ve Altan Kaşkaloglu seçilmiştir¹³²⁰.

4.9.1.5. Kütahya Öğretmenler Yardımlaşma Derneği

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kütahya'da görev yapan öğretmenler, “Muallimler Birliği” adı altında bir araya gelerek çalışmalarını sürdürmüştür. Bu dönemde, vatandaşları bilgilendirme adına çeşitli konferanslar veren bu kuruluş DP döneminde “Kütahya Öğretmenler Yardımlaşma Derneği” çatısı altında faaliyetlerine devam etmiştir. Dernek, 1952 yılı ocak ayından itibaren her cumartesi günü saat 16.00'da dernek binasında çeşitli konular üzerine konferanslar vermeyi planlamıştır. Bu etkinlikler, farklı alanlardan öğretmenlerin katılımıyla gerçekleşmiştir. 9 Şubat 1952 tarihinde tesviye öğretmeni Emin Dalkılınc “Modern Psikoteknik” konulu bir konferans vermiştir. Ardından, 23 Şubat'ta Felsefe öğretmeni Selman Erdem “Demokrasinin Dayandığı İlkeler” üzerine bir konuşma yapmıştır. 8 Mart'ta Resim öğretmeni İbrahim Soyer “Resimde Yeni Cereyanlar” konusunu ele almıştır. 22 Mart'ta Türkçe öğretmeni İbrahim Öztürk “Abdülhak Hamit'in Edebiyatımızdaki Yeri ve Tesirleri”, 5 Nisan'da matematik öğretmeni Recep Akkaya “Atomlar Alemi”, 19 Nisan'da Türkçe öğretmeni Hüseyin Temuçin “Germiyan'lı Şeyhi ve Harname'si”, 3 Mayıs'ta felsefe öğretmeni Selman Erdem “Egzistansiyalizm: Yeni Bir Felsefe Sistemi”, 17 Mayıs'ta resim

¹³¹⁹ Kütahya, 5 Nisan 1958, 1.

¹³²⁰ Kütahya, 29 Aralık 1958, 1.

öğretmeni Vecihe Pehlivanoğlu “Türk Tezyini Sanatları”, 31 Mayıs’ta Türkçe öğretmeni Şevki Tan “Yeni Şiirin Tahlil ve Tenkidi” konulu bir sunum gerçekleştirmiştir¹³²¹.

Derneğin yıllık kongresi, 21 Nisan 1953 Pazar günü dernek binasında yapılmıştır. Kongrede, dernekçe bir gazete çıkarılması, birlikte geziler düzenlenmesi, öğretmenler için kurslar açılması, dernek kitaplığının yeni ve değerli eserlerle takviye edilmesi gazete ve dergilerin koleksiyon halinde muhafaza edilmesi ve bir istihlak kooperatifi kurulması kararlaştırıldı¹³²². Saat 15.00’te başlayıp 18.30’da biten kongre sonunda, yönetim kuruluna İbrahim Soyer, Münevver Aktekin, Emin Dalkılıç, İbrahim Uysal, Harun Çetin, Latif Önder, Mehmet Alkor ve Mazhar Ata seçilmişlerdir¹³²³. Dernek başkanı Mazhar Ata, 6 Mayıs 1955 tarihinde Başbakan Adnan Menderes ve Kütahya milletvekillerine, öğretmenlerin özlük haklarının iyileştirilmesi ve maaşların daha adil bir şekilde ayarlanması konusunda bir mektup göndermiştir¹³²⁴.

¹³²¹ *Demokrat Kütahya*, 31 Ocak 1952, 3.

¹³²² *Demokrat Kütahya*, 25 Haziran 1953, 1.

¹³²³ *Demokrat Kütahya*, 25 Haziran 1953, 3.

¹³²⁴ Dernek Başkanı Mazhar Ata’nın göndermiş olduğu mektubun içeriği şöyledir: *Tek gayeli Türkiye maarifinde düne kadar ayrı iki sınıf halinde bulunan ilkokul öğretmenleri kitlesi; ileri ve reel bir görüşün eseri olarak (6234) sayılı kanunla birleştirilmiş, köy ve şehir okulu öğretmeni diye bir imtiyaz farkı yaratan paraziti ortadan kaldırmış, ilköğretim hayatımızda sosyal nizamın adeta cephesini tarsin etmiştir. Bu yerinde görüşün bahsettiği inşirah içinde büyük bir huzura kavuşan kitlenin aşağıda arz edeceğimiz önemli istiaflarını da yüksek ittihatlarına sunmayı derneğimiz bir borç sayar: 1- yurdun üçra köşesinde gerekirse canı pahasına körpe demokrasimizin temelinde çalışan 40.000 küsür öğretmen arasında on üç yıllık kıdeme sahip bir köy enstitüsü mezunu öğretmen ile üç yıl kıdeme sahip öğretmen okulu mezunu öğretmen, aynı maaşı almaktadırlar. Halen de birçoğu 91 lira gibi bir ücretle hizmet etmektedirler. Aynı gaye ve aynı idealle aynı çatı altında iş birliği yapan bu irfan ordusu personellerin bugün maaş bakımından iki ayrı sınıf muamelesine tabi tutulmalarına nihayet verdirerek on senelik kıdem farkına sahip köy enstitüsü mezunu öğretmenlerin mağduriyetlerini ortadan kaldıracak bir intibak kanununun çıkarılmasını adaletin bir tecellisi sayacağız. 2- halen yürürlükte bulunan ve sadece köy enstitüsü mezunu öğretmenlere uygulanan 4274 sayılı kanunun 60. Maddesini de 6234 sayılı kanunun ruhuna uymayan bir mahiyette görmekteyiz. Çünkü; umumiyetle okullarda her sene derslerin kesiminden başladığı güne kadar öğretmen okulu mezunu öğretmen serbest olduğu halde, yalnız köy enstitüsü mezunu öğretmenler için, ancak iki ay tatil kabul edilmekte; öğretmen de bu iki ay hitamında en az üç ay okulu kapalı bulunan köyde ikamet etmek mecburiyetinde kalmaktadır. 3- köy ve kasaba ilkokullarında uhdelerinde başöğretmenlik tevdii suretiyle ek görev alan meslektaşlarımızın ek görev ücretlerinin daha adilane bir şekilde ayarlanması gerektiği kanaatindeyiz. 4- 19 seneden beri bu irfan ordusu safları arasında aynı gaye uğrunda verimle çalışan eğitim ücretlerinin hayat şartlarına göre aralanmasını ve hassaten çocuk zammından mahrum edilmemeleri suretiyle bizimle ülkü birliği yapan bu zümrenin de taltif edilmiş olacaklarına kaniyiz. Her sahada adaletin tecellisini şiar edinen sayın büyüklerimizden bu ızdıraplarımızın da giderilmesini arzuladığımızı yüksek itilalarınıza arz eder, derin saygılarımızı iletiriz. BCA. 30.1.0.0 / 123.786.5.*

Dernek 14 Aralık 1957 Cumartesi gecesi aile toplantısı düzenlemiştir. Vali Fahrettin Gömülü ve Tugay Komutanın da katıldığı etkinlik, ilerleyen yıllarda yapılması planlanan toplantılara hazırlık amacıyla yapılmıştır¹³²⁵. Dernek, 1958 yılı başlarında almış olduğu kararla, emekli öğretmenleri derneğe şeref üyesi olarak kayıt etmiştir¹³²⁶.

4.9.1.6. Atatürk Anıtı Yaptırma Derneği

Dernek, Atatürk'ün büstünün yer aldığı bir anıt yaptırarak, onun anısını yaşatmayı ve toplumda minnet duygusu oluşturmayı amaçlayarak kurulmuştur. Başkanlığını Avukat Zeki Özker'in yaptığı Atatürk Anıtı Yaptırma Derneği, ilk olarak neyi amaçladıklarını vatandaşlara açıklamak ve bu vesileyle yardım toplamak düşüncesiyle Azot Fabrikası'nın site salonunda bir balo düzenlemiştir¹³²⁷. Yaklaşık bir yıl sonra büstün açılış töreni için gerekli masrafların karşılanması amacıyla şeker fabrikası salonunda bir yardım gecesi daha düzenlemiştir¹³²⁸. Anıtın inşası için her mahalle muhtarının, evlere özel zarflar dağıtarak vatandaşlardan yardım talep etmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, dernek sembolik rozetler yaptırarak gelir elde etmeyi planlamıştır¹³²⁹. Anıtın inşası için gerekli çalışmalar devam ederken, İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Akademisi'nden uzman bir akademisyeni davet ederek anıtın yapılacağı bölge incelenmiştir¹³³⁰. Sümerbank Keramik Fabrikası'nda çalışan memur, müstahdem ve işçileri derneğe 1.280 TL yardımda bulunmuş¹³³¹ DP Kütahya Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy da 1.000 TL bağışta bulunmuştur¹³³². 27 Mayıs Askeri Darbesi ile büstün tamamlanma işi uzamış ve nihayetinde 1961 yılında belediye önüne getirilmiştir. Atatürk'ün Kocatepe'deki duruş pozisyonunu canlandıran heykelin küçük onarım işlemleri bittikten sonra açılış hazırlıklarına başlanmıştır¹³³³. Atatürk büstü, 19 Ağustos 1961 Cumartesi günü Milli Eğitim Bakanı Ahmet Tahtakılıç, Temsilciler

¹³²⁵ *Kütahya Ekspres*, 17 Aralık 1957, 1.

¹³²⁶ *Kütahya Ekspres*, 1 Ocak 1958, 2.

¹³²⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 10 Haziran 1960, 1.

¹³²⁸ Sarıkoyuncu, 86.

¹³²⁹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 4 Haziran 1959, 1.

¹³³⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 5 Haziran 1959, 1.

¹³³¹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 11 Haziran 1959, 1.

¹³³² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 13 Haziran 1959, 1.

¹³³³ *Kütahya Ekspres*, 17 Ağustos 1961, 1.

Meclisi Üyesi Rıza Akbıyıkoglu, Eskişehir ve Afyon valileri, Sandıklı Kaymakamı, siyasi parti temsilcileri, sendika başkanları, üniversite öğrenci dernek temsilcileri ve vatandaşların da katılımıyla açılmıştır¹³³⁴. Merasime katılan dernek ve teşekküllerin göndermiş olduğu 35 çelenk Atatürk büstünün önüne konmuş ardından mehter takımının geçişi büyük ilgiyle izlenmiştir¹³³⁵.

Atatürk Anıtı Yaptırma Derneği, Atatürk büstünden sonra Kütahya'nın eski mutasarrıflarından olan Ahmet Fuat Paşa'nın¹³³⁶ büstünü yaptırmak için harekete geçmiştir. Heykeltıraş Prof. Dr. Nusret Suman'a sipariş verilen büstün açılış töreni, 21 Mayıs 1961 günü saat 10.00'da gerçekleştirilmiştir¹³³⁷. Törene, Zeki Özker, Himmet Erdoğmuş, Vali Ertuğrul Süer ve belediye başkanı katılarak birer konuşma yapmışlardır. Merhumun yakın akrabası olan Rasih Nuri İleri, kısa bir konuşma yaptıktan sonra büstün açılışını gerçekleştirmiştir. Açılışın ardından ikindi namazına müteakip Ahmet Fuat Paşa'nın eserlerinden bazıları Yeşil Cami'de okunmuştur¹³³⁸.

4.9.1.7. Diğer Dernekler

Kütahya Kalkındırma Derneği'nin 1954 yılı kongresi, 12 Haziran Cumartesi günü belediye salonunda yapılmıştır. Dernek başkanı Mehmet Özbilen'in açılış konuşması ile başlayan kongrede faaliyet raporu okunduktan sonra yeni idare heyeti seçimi yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre dernek başkanlığına Remzi Koçak, üyeliklere Kemal Panikoğlu, Abdurrahman Özalabay, Ahmet Sayın ve İzzet Çizmecioğlu seçildi. Kongreye katılan Vali Fahrettin Gömülü halen Kütahya'da yapımı devam eden ve yaklaşık 150 milyon TL'yi bulan yatırımların yapıldığını ve derneğin daha aktif bir

¹³³⁴ *Kütahya Ekspres*, 21 Ağustos 1961, 1.

¹³³⁵ *Kütahya Ekspres*, 21 Ağustos, 1961, 4.

¹³³⁶ Aslen Giritli olan Ahmet Fuat Paşa, on beş yıla yakın bir süre Kütahya Mutasarrıfı olarak görev yapmıştır. Kütahya ile özdeşleşen Hükümet Konağı ve Yeşil Cami, Fuat Paşa'nın emri üzerine inşa edilmiştir. Yine Ulu Cami'nin kapsamlı restorasyona tabi tutulması, Sultan bağı ve Aksu dereleri etrafına rıhtımların inşası ve hükümet binası civarında ekilmiş olan çamlıklar, Ahmet Fuat Paşa döneminde Kütahya'ya kazandırılmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Bizans ve Selçukîlerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*, İstanbul Devlet Matbaası, 1932, 143.

¹³³⁷ Sarıkoyuncu, 88.

¹³³⁸ *Kütahya Ekspres*, 22 Mayıs 1961, 1.; Sarıkoyuncu, 89.

Çalışma sergilemesi gerektiğini ve kendisinin de hiçbir yardımı esirgemeyeceğini belirterek yeni idare heyetine başarılar dilemiřtir¹³³⁹.

Kütahya’da hayvancılıkla geçimini sağlayan vatandaşlar, hayvanların bakımı ve ihtiyaçları konusunda duyarsız kalmayarak 1957 yılında Kütahya Hayvan Yetiştirme, Islah Etme, Bakım ve Lüzumlu Gıda İştihsal Eyleme ve Yardımlaşma Derneği’ni kurmuşlardır. Derneğe üye olanlar, bir defaya mahsus 10 TL üyelik ücreti ödemekle birlikte, besledikleri her büyük baş hayvan için 50 kuruş, her küçük baş hayvan için ise 10 kuruş ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. Hayvanların sağlığı, beslenmesi ve salgın hastalıklara karşı korunması noktasında sigorta görevi gören dernek, hayvancılık ile uğraşanlar adına önemli bir yardımlaşma merkezi olmuřtur¹³⁴⁰.

Kütahya’da Doğum Evi Yaptırma Derneği, Kütahya merkezde her türlü sıhhi tesisat ve konfora sahip, ihtiyaçları karşılayacak bir doğum evi kazandırmak amacıyla kurulmuřtur¹³⁴¹. Derneğin başlıca kurucuları arasında Süleyman Demet, Dr. Arif Kutluğ, Dr. Ahmet Sayın, Mustafa Dereli, Behzat Karabağ, Hakkı şahin, Bahattin Ablum, İlhan Ersoy, Kamuran Ersoy, Remzi Koçak ve Muhsin Sönmezer yer almaktadır¹³⁴². Derneğin başkanlığını Nevzat Bilge üstlenirken, yönetim kurulu üyeleri Ahmet Aslaner, Zeki Özker, Bülent Besimoğlu, Musa Palaskalı, Arif Kutluğ ve Veliyittin Sindel’dir¹³⁴³.

Kütahya şeker Fabrikası Para Biriktirme Derneği, fabrika çalışanları arasında her türlü yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Derneğin 1960 yılı genel kurul toplantısı, 15 Nisan 1960 tarihinde şeker Fabrikası sinema salonunda Müdür Fehmi Kubilay’ın öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Toplantıda, eski idare heyetinin çalışmaları taktirle karşılanmış ve yeni idare heyeti seçilerek derneğin çalışmalarına devam edilmiřtir¹³⁴⁴.

¹³³⁹ *Kütahya*, 14 Haziran 1954, 1.

¹³⁴⁰ *Kütahya*, 11 Aralık 1957, 4.

¹³⁴¹ *Kütahya*, 10 Eylül 1959, 2.

¹³⁴² *Kütahya*, 11 Eylül 1959, 2.

¹³⁴³ Sarıkoyuncu, 82.

¹³⁴⁴ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 16 Nisan 1960, 1.

Kütahya Güzelleştirme Derneği, 1945 yılında kurulmuştur. Derneğin 17 Mart 1951’de gerçekleştirdiği toplantıya, 127 üyeden yalnızca 20 kişi katılmıştır. Dernek üyelerinden Kemal Panikoğlu söz alarak derneğin iyi niyetlerle kurulduğunu ve birçok vatandaşın da maddi ve manevi yardımlarda bulunduğunu söylemiştir. Panikoğlu konuşmasının devamında; dernek idarecilerinin çalışmadıklarını ve memlekette bir iz bırakmadıklarını belirterek serzenişte bulunmuştur¹³⁴⁵.

1952 yılında kurulan Kütahya İmam Hatip ve Hafız’ı Kur’an Yetiştirme Derneği, 1955’e kadar etkinlik gösterememiştir. 1957 yılı itibariyle derneğe kayıtlı 473 üye bulunmaktadır. Dernek, 80 çocuğun yeme ve barınma ihtiyaçları karşılanmış, ancak kalan on çocuğun eğitim ve barınma ihtiyaçları farklı kuruluşlar tarafından sağlanmıştır. Derneğin 1957 yılı toplantısında, eğitim gören çocukların tamamının köy çocuğu olduğu ve şehirde yaşayan çocukların bulunmadığı belirtilmiştir. Kütahya Belediyesi, derneğin faaliyetlerini sürdürebilmesi ve daha fazla çocuğa ulaşabilmesi amacıyla dört bin TL yardımda bulunmuştur¹³⁴⁶.

Kütahya Ayakkabıcılar Derneği, 1957 yılının ilk aylarında kurulmuştur. Derneğin ilk genel kurul toplantısı, 1957 yılı şubat ayı sonlarında, yüzden fazla üyenin katılımıyla belediye salonunda gerçekleştirilmiştir Kongre başkanlığına seçilen Nuri Sarıuşık konuşmasında; geçmişte Kütahya’da üretilen ayakkabıların çevre illere gönderildiğini, günümüzde ise ayakkabıların dışarıdan temin edildiğini vurgulayarak dayanışmanın önemine dikkat çekmiştir. Söz alan üyeler, bir an önce kooperatif ve yardımlaşma sandığının kurulmasını talep etmişlerdir¹³⁴⁷.

DP döneminde Kütahya’da, yukarıda bahsedilen dernekler dışında bazı dernekler de kurulmuştur. Bu dernekler; Kütahya Terzileri Yardımlaşma derneği¹³⁴⁸, Kütahya

¹³⁴⁵ *Hakikat*, 28 Nisan 1951, 1.

¹³⁴⁶ *Kütahya Ekspres*, 26 Şubat 1957, 1.

¹³⁴⁷ *Kütahya Ekspres*, 26 Şubat 1957, 1.

¹³⁴⁸ Faaliyetlerini, Eski Tahıl Cad. No:15 adresinde yürüten Kütahya Terzileri Yardımlaşma Derneği’nin kurucuları: Hamdi İlkin, Hüseyin Duymaz, Nuri yıldız, Süleyman Şenol, Sedat Sayın, Mehmet Arıöz, Seyfettin Şahin, Halis Yorgun, Fikret Elkay’dır. *Kütahya*, 10 Ekim 1955, 3.

Profesyonel Fotoğraf Sanatkarları Derneği¹³⁴⁹, Kütahya Hayrat Hademesi Yardımlaşma Derneği¹³⁵⁰, Yoncalı Ilıca Kaplıcaları Hayırlar Yaptırma Derneği'dir¹³⁵¹.

4.9.2. Sendikalar

Çok partili hayata geçiş sürecinde, işçilerin kısıtlı bazı temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ve işçilere yeni hakların verilmesi noktasında bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan hareketle 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'ndaki "sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz" ifadesi, 1946 yılında çıkarılarak sendikal örgütlenmenin önü açılmıştır¹³⁵². Ancak, sendikacılığı yasal hale getiren gelişme, 1947 tarihli ve 5018 sayılı "İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri" hakkında çıkan kanunla gerçekleşmiştir¹³⁵³. Türkiye'de işçilerin sendika kurmasına imkân tanıyan bu yasanın ardından Kütahya'da kurulan ilk sendika, 1950'de faaliyete geçen Garp Linyitleri Tunçbilek Kömür Madeni İşçi Sendikası'dır. Bu sendika, Zeynel Akar isimli atölye katibinin çabaları ile kurulmuştur. Sendikanın üye sayısı ilk yıllarda 8-10 kişiye, üye olmak isteyenlerin sayısı zamanla artış göstermiştir¹³⁵⁴.

Sendikanın 1952 yılı kongresinde söz alan Zeynel Akar, idare heyetini sert bir şekilde eleştirerek, idarecilerin Ankara'ya boşuna gittiklerini ve hiçbir sonuç alamadan

¹³⁴⁹ Kütahya Profesyonel Fotoğraf Sanatçıları Derneği'nin kurucuları; Ali Payer, Ali Vişneci, Enver Sönmezgil, Haydar Temel, İrfan Sivrioğlu, Kasım Çınar, Zeki Çınar ve Kemal Pişkiner'dir. *Kütahya*, 13 Ocak 1957, 2.

¹³⁵⁰ 16 Aralık 1957 tarihinde kurulan Kütahya Hayrat Hademesi Yardımlaşma Derneği'nin kurucuları: Hüseyin Kama, Mustafa Dilek, Halil Alkın, Kadir Okka'dır. *Kütahya Ekspres*, 16 Aralık 1957, 2. Derneğin ilk genel kurul toplantısı, 29 Aralık 1957 Pazar günü belediye nikah salonunda gerçekleşmiştir. Toplantı bitiminde yapılan seçim sonuçlarına göre derneğin idare heyeti başkanlığına Osman Ertan seçilirken Hüseyin Kama da başkan vekilliği görevine getirilmiştir. *Kütahya Ekspres*, 1 Ocak 1958, 2.

¹³⁵¹ *Kütahya Ekspres*, 21 Ağustos 1961, 3.

¹³⁵² Adnan Mahiroğulları, "5018 Sayılı Kanun'dan 275 Sayılı Kanun'a Grev Hakkı Tartışmaları: Yasakçı Dönemden Serbesti Döneme Geçişin Yol Haritası", *Emek ve Toplum Dergisi*, 4, (10), 2015, 154.

¹³⁵³ Resmî Gazete, 26 Şubat 1947, Sayı: 6542, 11929-11930.

¹³⁵⁴ Tunçbilek Kömür Madeni İşçi Sendikası, açıldıktan sonra birkaç kez bölge baş mühendisi tarafından kapatılmak istenmiştir. Kurucular, çeşitli mali sorunlar ve baskılara rağmen azim ve kararlılıkları sayesinde sendikal faaliyetlere devam etme fırsatı bulmuşlardır. Bu süreçte bazı işçiler prim haklarından mahrum kalırken, bazıları da işlerinden olmuştur. 1961 Anayasası ve Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, Tunçbilek Kömür Madeni İşçi Sendikası da diğer sendikalar gibi gerçek hüviyetine kavuşmuştur. Ahmet Emin Karabuda, *Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Garp Linyitleri işletmesi Müessesesi Tunçbilek Bölgesi Linyit İşçilerinin Sendika Hakkında İmajları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi, 1969-1970, 3.

geri döndüklerini ifade etmiştir¹³⁵⁵. Söz alan diğer bir işçi olan Selami Sayiner ise işletmenin üç bine yakın çalışanın olduğu halde iki yıldır sendikaya üye olan işçi sayısının beş yüzü geçmediğini ve idare heyetinin bu konuda baskı uyguladığını belirtmiştir. Sayiner, sendikanın 14-15 saate varan çalışma koşullarıyla ilgilenmediğini de vurgulamış ve konuşmasının ardından seçimlere gidilmiştir. Gece yarısı yapılan tasnif sonucuna göre sendikanın yeni idare heyetine; Selami Sayiner, Hüseyin Kahraman, Kemal Serer, Hüseyin Avni Güzel, Mehmet Koyuncu, Sabit Sarı, Mehmet Özkara, Mustafa Kiraz, Ahmet Karakoç, Ethem Doğuş, Hasan Çulha, Hasan Madan, Reşat Aybir, Ahmet Kahraman, Mustafa Soyarslan seçilmişlerdir¹³⁵⁶.

Garp Linyitleri Tunçbilek Kömür Madeni İşçi Sendikası'nın 1957 yılı kongresi şubat ayında gerçekleşmiştir. Dilekler bölümünde söz alan Salih Yıldız isimli bir işçi, görev icabı şehir dışına giden sendikalılara verilecek yolluğun takdirinin idare heyetine bırakılmaktansa işçiye yevmiye olarak verilmesini talep etmiştir. Ayrıca, sigortanın sendikalı işçilerden aylık 80-100 bin TL aldığını, ancak sahada tek bir doktor ve tek bir sağlık aracının bulunduğunu belirterek, sigortanın bu konuda daha anlayışlı hareket etmesini vurgulamıştır. Yapılan idare kurulu seçimleri sonucunda; sendika başkanlığına Mehmet Arıca, başkan yardımcılığına Recep Akaslan, sekreterliğe Osman Çelebi, muhasipliğe Mahmut Kaymak seçilirken Hüseyin Kahraman, Kazım Aygün, Kadir Akkuş, Sabit Sarı, Şerif Ali Gezer, Salih Yıldız, Hüseyin Avni Güzel, Hasan Çulha, Zeki Sezek, Ethem Çırak ise idare kuruluna seçilmişlerdir¹³⁵⁷.

Kütahya Toprak Sanayii İşçileri Sendikası, 1954 yılı temmuz ayında kurulmuştur. Sendika, üyelerinin hak ve menfaatlerini kanunlar çerçevesinde korumak, iktisadi, içtimai ve medeni seviyelerin yükselmesine çalışmak ve üyeler arasında her türlü yardımlaşmayı sağlamayı amaçlamıştır. Sendika, faaliyetlerini Hükümet Caddesi No: 113 Park Oteli adresinde yürütmüştür¹³⁵⁸.

¹³⁵⁵ *Müstakil Tavşanlı*, 31 Ocak 1952, 1.

¹³⁵⁶ *Müstakil Tavşanlı*, 31 Ocak 1952, 4.

¹³⁵⁷ *Tavşanlı Postası*, 15 Şubat 1957, 3.

¹³⁵⁸ Kütahya Toprak Sanayii İşçileri Sendikası'nın Kurucuları şu kişilerden oluşmaktadır; İsmail Muş, Memiş İrilen, İbrahim Kurdelioğlu, Ali Temel, Hüseyin Plevnelioğlu, Osman Oğulağa, Ahmet Kelküt,

Kütahya Şeker Sanayii İşçileri Sendikası, 1955 yılında kurulmuştur. Sendikanın kurucuları; Selahattin Tolga, Naim Şurabatur, Ömer Üstün, Necip Atayeter, Murat Baypınar, Mustafa Doğanlar'dır¹³⁵⁹. Sendika, üyeleri arasında tanışma ve samimiyeti artırmak amacıyla 1956 yazında Orduevi bahçesinde bir balo düzenlemiştir. Etkinlik, sendika başkanının açılış konuşmasıyla başlamış, ardından davetliler şarkılar eşliğinde geç saatlere kadar eğlenmiştir. Zengin bir büfede sıcak soğuk mezeler ile çeşitli içeceklerin sunulmuş, katılımcılara keyifli bir akşam yaşatılmıştır¹³⁶⁰. Sendikanın 1959 yılı Genel Kurul Toplantısı, Şeker Fabrikası sinema salonunda yapılmıştır. Faaliyet raporunun okunmasının ardından dilekler kısmında bir sendika üyesi işçi, sigortalı çalışanların devlet hastanelerinde tedavi görmesinin vatandaşların haklarını gasp ettiği yönünde şikâyetle bulunmuştur. Kütahya Şeker Fabrikası Müdürü Fehmi Kubilay söz alarak fabrikanın ideal bir iş veren durumunda olduğunu belirtmiş ve “sizin dert ve dilekleriniz bizim dert ve dileklerimiz” cümlesiyle fabrika işçilerine büyük moral vermiştir. Seçimler sonunda sendikanın yeni idare heyetine; Yaman Atacan, Yavuz Yücel, Nuri Gözyadın, Necati Çağrııcı, Nusret Gülhan, Mustafa Kiracıoğlu, Cumhuriyet Aydın, Can Güneri, Can Bek, Zeki Tiryakioğlu Sururi Çifter ve Yasin Özgür seçilmiştir¹³⁶¹. Sendikanın 1961 yılı kongresi, 6 Mayıs Cumartesi günü fabrika salonunda yapılmıştır. 235 üyenin katıldığı kongrede, başkanlığına Kütahya Ekspres gazetesi sahibi ve mesul müdürü Nuri Sarıışık seçilmiştir. Olgun bir havada gerçekleşen kongre sonunda idare heyetine, Yaman Atacan, İlhan Kayhan, Gafur Çetin, Necati Çağırın, Asım Yoldaş, Macit Hız ve Mustafa Bal ittifakla seçilmiştir¹³⁶².

Azot Sanayii İşçileri Sendikası, 1958 yılı temmuz ayında kurulmuş¹³⁶³ ve 1959 yılı ocak ayında ilk Genel Kurul toplantısını gerçekleştirmiştir. Toplantıda, sendika üyelerinden bir işçi, işçilere konut temin edilmesi talep ederken bir başka üye ise iş

Ahmet Fidan, Hüseyin Çalışer, Bekir Aydeniz, İbrahim Harmankaya, Ahmet Saraçoğlu, Halil Yapılcan, Mennan Şakraker, Mustafa İlkörücü, Nuri Gözütek, Ali Ateş, Sadık Erdem, Yusuf Merin, Ali Fuat Koldoğaç, Ali Osman Özleblebici, Halil Özgülen, Arif Kaçan. *Kütahya*, 11 Temmuz 1954, 1.

¹³⁵⁹ *Kütahya*, 12 Eylül 1955, 1.

¹³⁶⁰ *Kütahya Ekspres*, 1 Ağustos 1956, 1.

¹³⁶¹ *Kütahya Ekspres*, 26 Ocak 1959, 1.

¹³⁶² *Kütahya Ekspres*, 8 Mayıs 1961, 1.

¹³⁶³ *Kütahya Ekspres*, 17 Temmuz 1958, 1.

elbisesi ve ayakkabı verilmesini ve cumartesi günleri öğleden sonra çalışılmamasını önermiştir. Türk-İş Konfederasyonu Genel Sekreteri M. Ali Sarı, sendikanın gelişim sürecinde olduğunu belirterek memurlara yapılacak yüzde yüzlük maaş zammının işçilere de uygulanacağını söyleyerek kürsüden ayrılmıştır¹³⁶⁴. İşçi Sigortaları Kurumu Yönetim Kurulu Üyesi Hasan Türkay ise işçi haklarında yapılan iyileştirmelere değinmiş; prim ödeme süresinin 150 günden 120 güne indirildiğini, iş göremezlik süresinin 11 günden 7 güne düşürüldüğünü, emekli maaşlarının artırılacağını ve dul-yetim maaşlarının ele alınacağını ifade etmiştir. Ayrıca, Kütahya’da 50 yataklı bir İşçi Sigortaları Dispanseri yapılacağı müjdesini vermiştir¹³⁶⁵. Azot Fabrikası Genel Müdürü İzzet Erksal, sendika idare heyetini ve işçileri teker teker tebrik ederek sendikaya başarılar dileyen telgraf göndermiştir. Azot Sanayii İşçileri Sendikası İdare Heyeti, gerçekleştirdikleri seçim sonucunda, sendika başkanlığına Sezai Özyeğin, başkan vekilliğine Şerafettin Leblebici, sekreterliğe Yusuf Çelik, muhasipliğe Nusret Tekçe ve veznedarlığa İsmail Özütemiz’i seçmiş; Abdullah Kapsıkay ve Mustafa Kannış ise üyelik görevlerini sürdürmüşlerdir¹³⁶⁶. Sendikanın 19 Aralık 1959 Cumartesi günü Azot Fabrikası yemekhanesinde düzenlenen fevkalade toplantısında, Şerafettin Leblebici işçi meselelerine dair kısa bir konuşma yaparak iş emniyeti, toplu iş sözleşmesi ve Kütahya’da asgari ücretin artırılması yönünde tekliflerde bulunmuştur. Toplantı sonunda yapılan idare heyeti seçim sonuçlarına göre İsmail Özütemiz, Nusret Tekçe, Sezai Özyeğin, Şerafettin Leblebici, Abdullah Kapsıkay, Turan Akın ve Mustafa Kannış sendikanın yeni idare heyetini oluşturan isimler olmuştur¹³⁶⁷. 1960 darbesinden sonra Azot Sanayii İşçileri Sendikası’nın ilk kongresi, 7 Mayıs 1961 Pazar günü 30 Ağustos İlkokulu’nda yapılmıştır. Başkanlığını Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Başkanı Ahmet Aras’ın yapmış olduğu kongreyi, Eskişehir yerel basını, Azot İşverenleri çalışma müfettişi, İşçi Sigortaları Kurumu Müdürü, İşçi Bulma Kurumu Şefi ve diğer sendikalara üye işçiler de takip etmiştir¹³⁶⁸. Kongre sonunda yapılan seçimlerle sendika başkanlığına

¹³⁶⁴ *Kütahya Ekspres*, 22 Ocak 1959, 1.

¹³⁶⁵ *Kütahya Ekspres*, 23 Ocak 1959, 1.

¹³⁶⁶ *Kütahya Ekspres*, 26 Ocak 1959, 1.

¹³⁶⁷ *Kütahya Ekspres*, 22 Aralık 1959, 1.

¹³⁶⁸ *Kütahya Ekspres*, 9 Mayıs 1961, 1.

Şerafettin Leblebici, başkan vekilliğine İsmail Özütemiz, sekreterliğe Şendoğan Pektaş, muhasipliğe Agah Hüratay, veznedarlığa Ahmet Fidan, üyeliklere Rıza Cüzey ve Selahattin Tolga seçilmiştir¹³⁶⁹.

Kütahya'da faaliyet gösteren işçi sendikalarının idare heyetleri, işçi sorunlarının ve taleplerinin gündeme getirilmesi amacıyla 2 Nisan 1960 tarihinde bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantıda Vali Fahrettin Gömülü, milletvekilleri Ahmet İhsan Gürsoy ve Kemal Özer, Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar, DP İl Başkanı, Sümerbank Keramik Fabrikası Müdürü, İşçi Sigortaları Müdürü, Azot Fabrikası Müdürü ve sendikaya bağlı üyeler ile Şeker Fabrikası İşçileri Sendikası üyeleri hazır bulunmuştur. Toplantıda işçilerin karşılaşmış olduğu çeşitli sorunlar, talepler ve şikayetler ele alınmış ve çözüm önerileri tartışılmıştır. DP Milletvekili Kemal Özer, işçi sigortaları tarafından işçiler için 25 daireli yeni blokların inşa edileceği müjdesini vererek, işçilerin konut ihtiyacını karşılamaya yönelik somut adımların atıldığını duyurmuştur. Toplantıda ayrıca Şeker Fabrikası çalışanlarının kurmuş olduğu kooperatifin daha faal olabilmesi ve işçilere bir an önce konut yapılması hakkında konuşularak ne yapılması gerektiği ile ilgili yol haritası belirlenmiştir. İşçiler adına önemli kararların alındığı bu toplantı, verimli bir şekilde son bulmuştur¹³⁷⁰.

Kütahya'da faaliyet gösteren sendikalara üye işçiler, daha iyi çalışma koşulları sağlamak, işveren hakkında yasal haklarının takipçisi olmak ve işçiler arasında birlik ve beraberliği sağlamak amacıyla düzenlenen toplantı ve kongrelerde taleplerini dile getirmişlerdir. Birçok konu hakkında görüşmelerin gerçekleştiği bu kongrelerde en çok talep edilen konu Kütahya'da bir İşçi Sigortaları Hastanesi yapılma talebi olmuştur. İşçilerin talep ettiği bu hastanenin inşası için 1960 yılında çalışmalara başlanmış ancak hastanenin yapımı 1964'te başlamış ve 1968'de ise hizmete açılmıştır.

¹³⁶⁹ *Kütahya Ekspres*, 12 Mayıs 1961, 1.

¹³⁷⁰ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 5 Nisan 1960, 1.

4.10. İş ve İşçi Bulma Kurumu

İş ve İşçi Bulma Kurumu, işveren ile işçiler arasında ortak bir nokta oluşturarak istihdamı ve işçi niteliğini arttırmak amacıyla 21 Ocak 1946 tarihinde 4837 sayılı kanunla kurulmuştur¹³⁷¹. Çalışma Bakanlığı'na bağlı olmakla birlikte mali ve idari bakımdan bağımsız bir şekilde faaliyetlerini yürüten kurum, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde mesleki kurslar ve işçi seminerleri düzenleyerek ülke istihdamına önemli katkılarda bulunmuştur.

DP'nin iktidara geldiği yıllarda, eski ve deneyimli bir yapıda olmayan İş ve İşçi Kurumu, Kütahya'da başlangıçta ajanslık formatında hizmet vermiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumu Kütahya Ajanslığı, faaliyetlerini Hükümet Caddesi No: 46 adresinden¹³⁷² yürütmüş, işçi arayan kimseler ise ajanslık aracılığı ile dönemin yerel gazetelerine iş ilanları vermişlerdir. Gazetelere verilen iş ilanlar arasında aşçı kalfası, fotoğrafçı, kiremit fabrikası işçisi, çocuk işçi, çini imalathanesinde çalışacak kadın¹³⁷³, marangoz çırağı, terzi çırağı, 12-14 ve 12-16 yaşlarında çocuk işçi gibi pozisyonlar yer almıştır¹³⁷⁴. İlanlarda dikkat çeken nokta, küçük yaşlarda çocuk işçiye ihtiyaç duyulmasıdır. Bu ilanların verildiği dönemde, 27 Ağustos 1953'te döküm ve bakır işinde çalışan 12-13 yaşlarında bir çocuk, dükkânda çalışmaktayken elektrik akımına kapılarak feci şekilde ölmüştür¹³⁷⁵. Bu yaşta bir çocuğun böylesine ağır bir işte çalışması, dönem itibariyle iş ve işçi güvenliği konusundaki zaafı gözler önüne sermektedir. Kütahya İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun ajanslık olarak hizmet verdiği yıllardaki çocuk işçi ilanlarına, kurumsal yapıya geçiş sonrası rastlanmamaktadır. 1958 yılı itibariyle Kütahya'da verilen ilanlar; elektrikçi, kaloriferci, terzi, garson, aşçı, temizlik işçisi, çinici çarkçısı, bulaşıkçı, diplomalı hemşire, halı dokuyucuları, keçeci, desinatör, ev işçisi, bulaşıkçı gibi

¹³⁷¹ Resmî Gazete, 25 Ocak 1946, Sayı: 6215, 10017.

¹³⁷² *Demokrat Kütahya*, 13 Aralık 1951, 3.

¹³⁷³ *Demokrat Kütahya*, 25 Ekim 1951, 3.

¹³⁷⁴ *Demokrat Kütahya*, 9 Kasım 1951, 3.

¹³⁷⁵ *Kütahya*, 29 Ağustos 1953, 1.

meslekleri kapsamaktadır. Ayrıca, 18-30 yaş arası stajyer pozisyonlarında da iş ilanlarında yer almış ve işçilerde aranan yaş kriterleri yükseltilmiştir¹³⁷⁶.

1950'lerden itibaren Kütahya'nın gelişen sanayisi ve iktisadi hayatı, Çalışma Bakanlığı'nın dikkatini çekmiş ve kurumun bir şubesinin Kütahya'da açılması noktasında etütler yaptırılmıştır. Alınan olumlu veriler neticesinde, 15 Temmuz 1958 tarihinde Kütahya İş ve İşçi Bulma Kurumu hizmete girmiştir¹³⁷⁷.

İşçilerin sosyal konularda geliştirilmesi ve genel bilgi seviyelerinin artırılması amacıyla, Milletlerarası İş Birliği İdaresi, Çalışma Bakanlığı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde mesleki kurslar ve işçi eğitim seminerleri düzenlemiştir. Bu kapsamda, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Kütahya'da düzenlediği ilk seminer 16 Mart 1959'da başlamış ve 20 Mart'ta sona ermiştir. Seminere Azot Fabrikası'ndan 400, Şeker Fabrikası'ndan 200, Sümerbank Keramik Fabrikası'ndan 90 işçi katılmıştır. Seminere katılan işçilere Türk İş Hukuku Mevzuatı ve Sigorta Mevzuatı konulu konferanslar verilmiştir¹³⁷⁸.

Bu seminerlerden bir diğeri, 24 Ağustos 1959'da başlamış ve çeşitli iş kollarından sendikalı 45 işçi katılmıştır. 18 Eylül'de sona eren seminerin sonunda derslerin tümünü sonuna kadar takip eden 17 işçiye, Vali Fahrettin Gömülü tarafından sertifikalarını takdim edilmiştir¹³⁷⁹. Azot Fabrikası işçilerinden ve aynı zamanda işçi temsilcisi olan Yusuf Çelik, konuşmasında seminerler sayesinde iş hukuku ve diğer konularda önemli ölçüde faydalandıklarını belirtmiş ve konuşmasına şu sözlerle son vermiştir; *"Kıymetli çalışmaların bir neticesi olan, bizlere bu semineri açmak sureti ile sendikacılık yolumuza ışık tutan başta hükümetimiz olmak üzere çalışma bakanımıza, iş ve işçi bulma kurumu erkanı ile teşkilatına, bize ders verme zahmetine katlanan hocalarımıza şahsım ve arkadaşlarım adına en derin şükran ve minnetlerimizi arz ederim."* Yusuf Çelik'in konuşmasının ardından İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel

¹³⁷⁶ Kütahya, 24 Ekim 1958, 2.

¹³⁷⁷ Kütahya, 11 Temmuz 1958, 1.

¹³⁷⁸ Kütahya, 2 Ekim 1959, 3.; *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 2 Ekim 1959, 1.

¹³⁷⁹ Kütahya, 2 Ekim 1959, 1.

Müdürlük Plasman Müdürü Mehmet Arıkan mikrofona gelerek Avrupa ve Amerika İşçi Federasyonları hakkında bilgiler vermiş ve düzenlenen bu seminerlerin amacına ilişkin açıklamada bulunmuştur¹³⁸⁰.

İşçi Sigortaları Kurumu Kütahya şubesi, 1953 yılı temmuz ayı itibariyle Sigortalı işçilere 1953 145.640 TL ödeme yapmıştır. 3008 sayılı iş kanununa tabi işyerlerinde çalışan işçilerden, iş kazasına uğrayan ve bu kaza sebebiyle çalışamayan 862 işçinin 836'sı tedavi ettirilmiş kalan 26'sının tedavileri devam etmektedir. Kazaya uğrayan işçilerin tedavileri için 218.877 TL hastane ücreti ve 10.703 TL diğer tedavi masrafları, işçilere çalışmadığı günlerin ücreti olarak 22.943 TL ve 614 TL cenaze yardım parası ödenmiştir. Meslek hastalığına yakalanan 11 işçinin 5'i tedavi ettirilmiş, 6'sı ise İstanbul'da tedavilerine devam edilmiştir. Karısı çocuk doğuran 765 sigortalı işçiye toplamda 89.501 TL doğum yardımı yapılmıştır. 5417 sayılı yaşlılık sigortası kapsamında yaş haddini dolduran 41 sigortalı işçiye toptan ödeme yapılırken, 48 sigortalıya ise emekli maaşı bağlanmıştır¹³⁸¹.

İşçi Sigortaları Kurumu Kütahya Şubesi, 1953 yılı faaliyetleri kapsamında işçilere toplamda 247.226 TL ödeme yapmıştır. Kütahya şubesine bağlı olarak Afyon ve Uşak illerini de kapsayan 544 işyerinden, 286'sı 1953 yılı boyunca aktif faaliyet göstermiştir. Bu süre zarfında kazaya uğrayan 1.578 işçiden 1.531'i tedavi edilerek işlerine dönmeleri sağlanmıştır. Tedavileri 1954 yılı itibarıyla devam eden 47 işçi bulunmaktadır. Kazaların 16'sı ölümle sonuçlanmış olup, hayatını kaybeden işçilerin ailelerine gerekli ödemeler yapılmıştır. Ayrıca, tamamen iyileşmiş olmakla birlikte kaza sonucu çalışma gücünün bir kısmını kaybeden 9 işçiye, ömür boyu ve üçer aylık periyotlarla maaş bağlanmıştır¹³⁸².

¹³⁸⁰ *Kütahya*, 2 Ekim 1959, 3.

¹³⁸¹ *Kütahya*, 12 Ağustos 1953, 1.

¹³⁸² *Kütahya*, 13 Mart 1954, 1.

4.11. Kooperatifler

Kooperatifler, ortaklarının sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını yardımlaşma ve dayanışma ruhuyla karşılamak amacıyla gerçek veya tüzel kişiler tarafından kurulan ortaklık ve sermaye temelli işletmelerdir¹³⁸³. DP döneminde Kütahya’da, konut ve tarım alanları başta olmak üzere birçok alanda kooperatifler kurulmuştur. Bu kooperatifler, yerel toplulukların ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynamış ve ekonomik kalkınmayı desteklemiştir.

Akçaalan Dokumacı Küçük Sanat Kooperatifi, ortaklarının mesleki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her türlü iptidai maddeleri sağlamak, imal ettikleri eşyaları satmak ve bu eşyaların devamını en elverişli şekilde sağlamak amacıyla 1950 yılında kurulmuştur. Kooperatif, bölgedeki dokumacılık faaliyetlerinin desteklemeyi hedeflemiştir¹³⁸⁴.

Mahdut Mesuliyetli Pancar Ekicileri Kooperatifi, ortaklarının pancar ve diğer zirai istihallerini ıslah ve artırmak, ayrıca bu işlerle ilgili başka teşebbüslerde bulunmak amacıyla kurulmuştur. Bu kooperatif, Kütahya şeker fabrikasının kurulması bakımında önemli bir oluşum olarak ön plana çıkmıştır. Otuz yıl süreli ve en az on üç bin TL sermaye ile kurulması planlanan kooperatifin ana sözleşmesi, 31 Aralık 1951 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından incelenmiş ve Ticaret Kanunu’nun 480. maddesi gereğince onaylanmıştır¹³⁸⁵.

Şaphane İstihlak Kooperatifi, 1952 yılında Şaphane’de kurulmuştur. Kooperatif, satın alacağı istihlak maddelerini ortaklarına ve tüketicilerine dağıtmak, ayrıca ortakların ihtiyaçlarını karşılayacak başka teşebbüslerde bulunmak amacıyla faaliyet

¹³⁸³ Semra Kılıç, Erdal Aydoğan, “Türkiye’de Kooperatifçilik ve Toplumsal Kalkınmadaki Rolü”, *Atatürk Üniversitesi Yayınları Atatürk Dergisi*, 11 (2), 46.

¹³⁸⁴ 30 yıl süre ve 1.225 TL sermaye ile kurulmuştur. *BCA*. 30.18.1.2 / 124.85.8.

Demokrat Kütahya, 15 Aralık 1951, 1.; *Demokrat Kütahya* 21 Aralık 1951, 1.

¹³⁸⁵ *BCA*. 30.18.1.2. / 127.96.15. Kooperatifin Kütahya merkezde faaliyet göstereceği yeni hizmet binasının temeli, 22 Mayıs 1960 tarihinde düzenlenen törenle atılmıştır. *Kütahya Ekspres*, 23 Mayıs 1960, 1.

göstermiştir¹³⁸⁶. Aynı yıl kurulan bir diğer kooperatif ise Mahdut Mesuliyetli Uşak, Afyon ve Civarı Pancar Ekicileri İstihsal Ekicileri Kooperatifi'dir. Bu kooperatif, pancar ziraatını iyileştirmek ve dekar verimini artırmak için ortaklarını gerekli bilgilerle donatmayı ve bu alanda çeşitli teşebbüslerde bulunmayı hedefleyerek Uşak merkezde kurulmuştur¹³⁸⁷.

Kütahya Şeker Sanayii Mensupları Yapı Kooperatifi, 1956 yılında, fabrika çalışanlarının arsa satın almak ve bu arsalar üzerine uygun maliyetli konutlar inşa ettirmek amacıyla kurulmuştur¹³⁸⁸. Kooperatif, arsa bulma konusunda bir süre sonuç alamamış, nihayetinde kooperatife Fuat Paşa çayırının olduğu bölgede bir arsa verilmesi belediye meclisince kararlaştırılmıştır. Bütün olarak verilen arsanın parselizasyon işlerini belediye fen müdürlüğü, çevre düzenlemeleri ve benzeri işlerini ise kooperatifçe yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, kooperatife verilen arsanın uzun taksitler ile ödenmesi de alınan kararlardandır¹³⁸⁹.

Örnek Evler Kooperatifi, ortaklarını ev sahibi yapmak amacıyla 1958 yılında kurulmuştur. Kooperatif, karayolları bölgesinde satın aldığı arazi üzerine yüz konut inşa etmeyi hedeflemiştir¹³⁹⁰. Eski idare heyetinin istifası üzerine genel kurul toplantısı düzenlenmiş ve yapılan seçimlerin ardından yeni idare heyetine; Adil Mutlu, Hurşit Erdal, Hüseyin Duymaz, Lütfü Güran, Naci Altuğ, Necati Bozatlı, Muhsin Koçak seçilmiştir. Başkılığa Hurşit Erdal'ın getirildiği kooperatif, çalışmalarını hızlandırmak amacıyla 1960 yılının nisan ayında on beş ile yirmi örnek konutun temini için gerekli tedbirler almıştır¹³⁹¹. Kooperatif, 14 Şubat 1960 tarihinde gerçekleştirdiği genel kurul toplantısında 62 ortağa sahip olduğunu ve ortakların üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirdiklerini faaliyet raporunda duyurmuştur. Aynı raporda, yedi ayrı arsanın tek

¹³⁸⁶ 20 yıl süre ve 1.800 TL sermaye ile kurulmuştur. BCA. 30.18.1.2 / 129.42.18.

¹³⁸⁷ 30 yıl süre ve 25.000 TL sermaye ile kurulmuştur. BCA. 30.18.1.2 / 128.12.14.

¹³⁸⁸ 30 yıl süre ve 700 TL sermaye ile kurulmuştur. BCA. 30.18.1.2 / 143.63.4.; *Kütahya*, 30 Eylül, 1956, 4.; *Kütahya*, 1 Ekim 1956, 1.

¹³⁸⁹ *Kütahya Ekspres*, 25 Şubat 1959, 1.

¹³⁹⁰ *Kütahya*, 27 Mayıs 1958, 1.

¹³⁹¹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 14 Kasım 1959, 1.

tapu haline getirildiği ve bu arsalarla birlikte toplam 151 konut ve 4 dükkânın projelendirildiği ortaklara bildirilmiştir¹³⁹².

Kütahya Mahdut Mesuliyetli PTT Mensupları ve Emeklileri Yapı Kooperatifi, ortaklarının ev sahibi olmalarını sağlamak amacıyla 1959 yılında kurulmuştur. Kooperatifin ilk kongresi, 5 Nisan 1959 tarihinde heyet başkanı Mustafa Sipahigil başkanlığında toplanmıştır¹³⁹³. 1959 yılı bütçesinin 300 bin 3 TL olarak tespit edildiği kongreyi, PTT Genel Müdürü Cahit Akyar ve Müdür Yardımcısı Sait Aytun telgraf yoluyla tebrik etmişlerdir¹³⁹⁴. Kooperatif, ilk genel kurul toplantısını 19 Temmuz 1959 Pazar günü PTT merkez binasında yapmıştır. Düzenlenen toplantıda, üyelere yardım sağlamak amacıyla 200 bin adet piyango bileti basılması ve ev yaptıran üyelere 2.500 TL yardım ile çeşitli sosyal konularda 1.000'er TL yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Toplantı sonunda yapılan yeni idare seçimi sonuçlarına göre derneğin idare heyeti başkanlığına Mustafa Sipahigil, başkan vekilliğine Nuri Sarıışık, muhasipliğe Ahmet Altan, veznedarlığa Hasan Özmen ve katipliğe Zeki Çapraz seçilerek oturuma son verilmiştir¹³⁹⁵.

Kütahya Zirai İstihsal ve Satış Kooperatifi, 1955 yılında Kütahya merkezde kurulmuş olup, zirai ürünlerin üretilmesi ve bu ürünlerin satışından gelir elde edilmesi amacıyla faaliyet göstermeye başlamıştır¹³⁹⁶. Kooperatif, tarla ziraatı, bağ-bahçe tesisi, hayvancılık, sütçülük, besicilik ve ziraat sanatları gibi geniş bir faaliyet alanına sahiptir. Üyelik şartları gereği, vatandaşlar kooperatife en az 5, en fazla 50 hisse ile katılabilirken, bir hisse değeri 100 TL olarak belirlenmiştir. Elde edilen kar, her yıl eylül ayında ortaklara dağıtılmaktadır¹³⁹⁷. Kooperatifin 1959 yılı genel kurul toplantısı, 7 Mayıs 1959 Perşembe günü, beş yüzün üzerinde pancar ekicisinin katılımıyla Kütahya Şeker Fabrikası sinema salonunda gerçekleştirilmiştir. Yapılan seçimlerde Fehmi Kubilay, Necati Şentura, Bekir Avlupınar, Kemal Esen idare heyetine seçilmiştir.

¹³⁹² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 26 Şubat 1960, 1.

¹³⁹³ *Kütahya*, 8 Nisan 1959, 1.

¹³⁹⁴ *Kütahya*, 8 Nisan 1959, 3.

¹³⁹⁵ *Kütahya Ekspres*, 21 Temmuz 1959, 1.

¹³⁹⁶ 15 yıl süre ve 4.500 TL sermaye ile kurulmuştur. BCA. 30.18.1.2 / 140.68.14.

¹³⁹⁷ *Kütahya*, 23 Mayıs 1958, 3.

Toplantının sonunda dilek ve temenniler kısmı görüşülmüş, ardından yemek ikram edilerek ve toplantı sona ermiştir¹³⁹⁸.

Kütahya'da çiniciliğin ihyası ve fabrikasyona ulaştırılması amacıyla Vali Fahrettin Gömlü ve çinicilik ticareti yapan tüccarlar arasında, 25 Mart 1957 Pazartesi günü belediye binasında bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantı sonunda, çinicilik sanatının gelişimi ve geleceği için bir kooperatif kurulması tezi üzerinde mutabakata varılmıştır. Bu doğrultuda kurulmasına karar verilen kooperatife ilk etap için: Rifat Çini 25 Bin TL, Hakkı Çinicioğlu, Mehmet Üstün ve Halit Balaban 20 bin TL, Koçak Şirketi ve Muhsin Sönmezer 10 bin TL, Ramazan Erginer, Ali Özker ve ressam Ahmet Gürel de 5 bin TL ile katılarak toplamda 100 bin TL para toplanmıştır. Toplantıya katılanlar kendi aralarında almış oldukları karar ile Hakkı Çinicioğlu, Rifat Çini, Ramazan Erginer, Muhsin Sönmezer ve Nedim Koçak'tan oluşan bir müteşebbis heyet seçmişlerdir¹³⁹⁹.

Şaphane Dokumacılar Kooperatifi, dokuma tezgâhları ve çeşitli dokuma makinaları temin ederek üretilen ürünleri ortaklarına dağıtmayı amaçlamıştır¹⁴⁰⁰. Kooperatif, 1955 yılı kongresinde haşıl makinası alınması ve bir boyahanenin tesisi konusunda ortak karar almış; ayrıca her üyeye bir top kaput bezi dağıtılmasına karar vermiştir. Kongre sonunda, DP Kütahya Milletvekili Ahmet İhsan Gürsoy'un kooperatif ortaklığına alınması, yönetim kurulu kararıyla gerçekleştirilmiş ve Gürsoy'a telgraf çekilmiştir. Ahmet İhsan Gürsoy, kooperatifin almış olduğu bu kararı memnuniyetle karşılamış ve tüm üyelere teşekkür telgrafi göndermiştir¹⁴⁰¹.

DP döneminde yukarıda bahsedilen kooperatifler dışında çeşitli kooperatifler de kurulmuştur. Çoğunluğunu yapı kooperatiflerinin oluşturduğu bu kooperatifler şunlardır: Kütahya Çinili Evler Yapı Kooperatifi 1952'de¹⁴⁰², Kütahya Memur Evleri Yapı

¹³⁹⁸ *Kütahya Ekspres*, 9 Mayıs 1959, 1

¹³⁹⁹ *Kütahya*, 26 Mart 1957, 1.

¹⁴⁰⁰ *Kütahya*, 16 Nisan 1955, 2.

¹⁴⁰¹ *Kütahya*, 18 Nisan 1955, 1.

¹⁴⁰² 25 yıl süre ve 8.000 TL sermaye ile kurulmuştur. *BCA*. 30.18.1.2 / 127.103.16.

Kooperatifi 1954'de¹⁴⁰³, Kütahya Meydan Mahallesi Halkı Yapı Kooperatifi 1954'de¹⁴⁰⁴, Kütahya Esnaf Kefalet Kooperatifi 1954'te¹⁴⁰⁵, Tavşanlı Yapı Kooperatifi 1956'da¹⁴⁰⁶, Kütahya Terzileri İstihlak Kooperatifi 1956'da¹⁴⁰⁷, Kütahya Demir Sanayicileri Alım ve Satım Kooperatifi 1956'da¹⁴⁰⁸, Kütahya Devlet Demir Yolları İşçileri Yapı Kooperatifi 1959'da kurulmuştur¹⁴⁰⁹.

4.12. Milli Bayramlar, Kutlamalar ve Anma Törenleri

DP döneminde Kütahya'da milli bayramlar coşku içinde kutlanmıştır. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı büyük bir heyecan ve neşe ile geçirilmiştir. Ayrıca, Kütahya ve ilçelerinin düşman işgalinden kurtuluşunun yıl dönümleri de başta Kütahya merkezden katılan vatandaşlar olmak üzere civar köy ve kasabalardan gelen yüzlerce vatandaşın katılımıyla gerçekleşmiştir. Millî mücadelede önemli bir tarihsel değere sahip olan Kütahya'da, kurtuluş günü kutlamaları, yerel olduğu kadar ulusal anlamda da önemli bir tarihsel değer taşımaktadır.

4.12.1. Milli Bayramlar

Kütahya'da, DP'nin iktidara gelmeden önce kutlanan son 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Garp Linyitleri İşletmesi, CHP ve DP'nin düzenlediği süslemelerle görkemli bir şekilde kutlanmıştır. 28 Ekim 1949 Cuma günü itibarıyla vatandaşlar, köylerden kamyonlar ve atlı arabalarla Tavşanlı'ya gelerek mahalli oyunlar oynamışlardır. Kutlama

¹⁴⁰³ 20 yıl süre ve 1.000 TL sermaye ile kurulmuştur. BCA. 30.18.1.2 / 136.75.9.; *Kütahya*, 9 Haziran 1954,1.; *Kütahya*, 23 Haziran 1954, 1. Kooperatifin 19 Haziran 1954'de yapmış olduğu ilk genel kurul toplantısında yeni idare heyeti asil üyeliklerine; Kemal Karahan, Mehmet Kesen, Rıza Avni Akyol, Mehmet Arık, Selahattin Ersöz, Kamuran Ersoy, İsmet Velioğlu seçilirken, Tarık Özbek, Şaban Erguz ve Selçuk Aygen de kooperatifin denetçileri olmuşlardır.

¹⁴⁰⁴ 20 yıl süre ve 3.500 TL sermaye ile kurulmuştur. BCA. 30.18.1.2 / 137.92.12.

¹⁴⁰⁵ Kütahya Esnaf Kefalet Kooperatifi, başlangıçta 15 imalatçı, 15 de tüketiciden oluşan 30 ortağa sahipti. Kooperatif, zamanla büyüyerek 1975 yılında üye sayısını 600'e, 1980'de 1558'e ve 1982'de 1650'ye çıkarmıştır. Yurt Ansiklopedisi, 5358.

¹⁴⁰⁶ 20 yıl süre ve 10.000 TL sermaye ile kurulmuştur. BCA. 30.18.1.2/ 143.56.1.

¹⁴⁰⁷ 20 yıl süre ve 3.500 TL sermaye ile kurulmuştur. BCA. 30.18.1.2 / 145.103.2.

¹⁴⁰⁸ 30 yıl süre ve 10.000 TL sermaye ile kurulmuştur. BCA. 30.18.1.2 / 143.61-2.

¹⁴⁰⁹ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 21 Temmuz 1959, 4.

günü, Çobanköy, Kayıköy, Güzelyurt, Kuruçay, Göbel, Çardaklı ve Başköy köylerinden gelen vatandaşlar, ellerinde Türk bayrakları ve davul zurnalarla kutlamalara katılmıştır. DP tarafından hazırlanan çelenkler ve “Tavşanlı demokratları, ne mutlu demokratım diyene” yazılı levhalar eşliğinde, sekiz bine yakın DP’li Cumhuriyet Meydanı’na toplanarak Atatürk’e saygı duruşunda bulunmuşlardır. Akşama kadar devam eden şenlik ve oyunların ardından Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi okunmuştur¹⁴¹⁰.

Cumhuriyetin 28. yıldönümü kutlamaları, Vali Haluk Nihat Pepeyi, Belediye Başkanı Mehmet Özbilen ve Garnizon Komutanı Albay Niyazi Altuğ ve yüzlerce vatandaşın da katılımıyla coşku içinde kutlanmıştır¹⁴¹¹. Askeri birlikler, Kız ve Erkek Sanat Enstitüsü öğrencileri ile gençlik spor kulüpleri törenin renkli görüntülerini oluşturduğu Dumlupınar Stadyumu’nda saat 10.00’da İstiklal Marşı okunmuş ve ardından resmi geçit töreni gerçekleştirilmiştir. Törenin ardından vatandaşlar, neşe içinde şehrin ana caddelerine dağılarak bayram coşkusu yaşamışlardır¹⁴¹².

Cumhuriyetin 30. yıldönümü kutlamaları, Kütahya’da önceki yıllarda benzeri görülmemiş bir coşkuyla kutlanmıştır. Kutlama programı kapsamında, 28 Ekim Çarşamba günü itibarıyla şehrin her tarafı bayraklarla süslenmiştir. Saat 09.00’da okullar, askeri birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar, Hükümet Konağı önünde bulunan Atatürk büstü etrafında toplanmışlardır. Kütahya Valisi’nin merasim alanına gelmesiyle birlikte İstiklal Marşı okunmuş, Atatürk büstüne çelenk konulmasının ardından saygı duruşuna geçilmiştir. Kutlamanın yapılacağı yer olan Dumlupınar Stadyumuna, geniş bir halk topluluğu, okul birlikleri, sporcular, askeri birlikler, Kızılay, Bakırcılar Cemiyeti ve Şoförler Cemiyeti ve Toprak Sanayi Şirketi amblemleriyle donatılmış birçok kamyon katılım göstermiştir. Saat 10.15’te Kütahya Kalesi’nden atılan topraklarla merasim başlamış ve tüm fabrikalarda düdük sesleri yükselmiştir. Saat 10.30’da askeri birlikler, okullar ve diğer teşekküllerin merasim duruşunun ardından Vali, Belediye Başkanı ve Tugay Komutanı bayramlaşmış ve ardından vali bir konuşma

¹⁴¹⁰ *Tavşanlı Postası*, 4 Kasım 1949, 1.

¹⁴¹¹ *Demokrat Kütahya*, 30 Ekim 1951, 3.

¹⁴¹² *Demokrat Kütahya*, 3 Kasım 1951, 3.

yapmıştır. Günün akşamında, vatandaşlar belediye önünde milli oyunlar oynayarak bayramı büyük bir coşkuyla kutlamışlardır¹⁴¹³. Ayrıca, 29 Ekim kutlamalarından bir gün önce “Hakikat” gazetesi, manşetinde büyük puntolarla “Cumhuriyetimiz 30 yaşında” ifadesine yer vermiştir¹⁴¹⁴.

Cumhuriyetin 35. yıldönümü kutlamaları kapsamında, Kütahya Valiliği tarafından kapsamlı bir kutlama programı hazırlanmış ve 26 maddelik bir protokol listesi oluşturulmuştur. Programa göre, 28 Ekim 1958 Salı günü saat 13.00’te başlayacak etkinlikler, 30 Ekim 1958 Perşembe günü gece saat 24.00’e kadar devam edecektir. Kutlamalar boyunca devlet daireleri, okullar, fabrikalar, sinemalar, dükkân ve mağazalar, evler, nakil vasıtaları, sokaklar, meydanlar, kale ve anıtlar süslemelerle donatılmıştır¹⁴¹⁵. Bir sonraki yıl gerçekleşen Cumhuriyet Bayramı kutlamaları da önceki yıl olduğu gibi 28 Ekim 1959 Çarşamba günü saat 12.00’de başlamış, 30 Ekim 1959 Cuma gecesi saat 24.00’e kadar devam etmiştir. 29 Ekim Perşembe günü sabah saat 09.00’da başlayan törende Vali Fahrettin Gömülü, Belediye Başkanı Sezai Sarpaşar ve Garnizon Kumandanı Süleyman Demet, askeri birliklerin, okulların, spor kulüplerinin, esnaf birliklerinin bayramını kutladıktan sonra şeref tribününde yerlerini almışlardır. Şehir bandosunun İstiklal Marşı’nı icra etmesiyle birlikte, binlerce Kütahyalı marşa eşlik etmiştir. Gece, belediye meydanından havaya atılan rengarenk fişekler ve askeri birlikler tarafından düzenlenen fener alayları, davul zurnalar eşliğinde oynanan milli oyunlarla gecenin geç saatlerine kadar devam etmiştir¹⁴¹⁶.

30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları, Kütahya Valiliği’nin 1955 yılına özel olarak hazırladığı bir program çerçevesince gerçekleştirilmiştir. Programa göre, saat 15.00’te askeri gazinoda Türkiye Cumhuriyeti ordusu adına tebriklerin kabulü yapılmış, saat 16.00’da Hükümet Konağı önünde İstiklal Marşı ve çeşitli kahramanlık şiirleri okunmasının ardından Atatürk büstüne çelenkler konulmuştur. Saat 16.30’da Belediyede bayrak çekme ve şehir kurtuluş tebrikleşmesi gerçekleştikten sonra saat 17.00’de

¹⁴¹³ *Kütahya*, 30 Ekim 1953, 1.

¹⁴¹⁴ *Hakikat*, 28 Ekim 1953, 1.

¹⁴¹⁵ *Kütahya*, 28 Ekim 1958, 2.

¹⁴¹⁶ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 2 Kasım 1959, 1.

stadyumda gösteriler düzenlenmiştir. Programın sonlarına yaklaşırken saat 18.30'da Şehitleri anmak için şehitlik ziyareti yapılmış ve son olarak akşam 21.00'de fener alayı tertip edilmiştir¹⁴¹⁷.

Zafer Bayramı'nın 1957 yılı kutlamaları, Dumlupınar Zafer Abidesi'nde yapılan törenin hemen ardından gerçekleşmiştir. Saat 16.00'da askeri mahfilde Tugay Komutanı Tuğgeneral Arif Hikmet Erkuş, ordu adına tebrik edildikten sonra Hükümet Konağı önüne gidilmiştir. Burada, şehrin kurtuluş günlerinde olduğu gibi İstiklal Marşı okunmuş ve kurtuluş müfrezesini temsilen müfreze komutanı tarafından Türk bayrağını göndere çekilmiştir. Kurtuluş müfrezesini temsil eden askerlere belediye tarafından limonata ve sigara ikram edildikten sonra askeri ve mülki erkan stadyuma geçmiştir¹⁴¹⁸. Stadyumda gerçekleşen geçit töreninin ardından halkın oyunları ve alkışları arasında sona eren tören, akşam saatlerinde askeri birliklerden oluşan fener alaylarıyla geç saatlere kadar devam etmiştir¹⁴¹⁹. Zafer Bayramı'nın 37. yıldönümü kutlamaları, bir önceki yıl yapılan kutlama programının aynısı olacak şekilde gerçekleştirilmiştir¹⁴²⁰.

1952 yılı 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları, Dumlupınar stadyumunda büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Törene Vali Haluk Nihat Pepeyi, İl Milli Eğitim Müdürü, Belediye Başkanı, Garnizon Komutanı ve vatandaşlar katılmıştır. Okullar, askerler ve sporcular protokolü selamladıktan sonra İstiklal Marşı ve Gençlik Marşı okunmuştur. Ardından, Kız Sanat Enstitüsü ve Erkek Sanat Enstitüsü öğrencileri ritmik jimnastik hareketler sergilemiştir. Öğrencilerin ardından Jandarma Er Okulu, silahlı bir gösteri sergilemiş, Hava Er Hazırlama Okulu ise Kore savaşını gerçek sis bombaları kullanarak tatbik etmiştir. İzleyicilerde gerçek bir savaş havası hissi uyandıran bu gösterilerin ardından tören, askerlerin resmi geçidiyle sona ermiştir¹⁴²¹.

¹⁴¹⁷ *Kütahya*, 24 Ağustos 1955, 1.

¹⁴¹⁸ *Kütahya*, 2 Eylül 1957, 1.

¹⁴¹⁹ *Kütahya*, 2 Eylül 1957, 2.

¹⁴²⁰ *Kütahya*, 31 Ağustos 1959, 1.

¹⁴²¹ *Demokrat Kütahya*, 21 Mayıs 1952, 1.

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nın 1953 yılı kutlamaları, olumsuz hava koşulları nedeniyle gerçekleştirilememiştir¹⁴²². Her yıl bayraklarla donatılan resmi binaların çoğunda bu yıl bayrak olmaması, vatandaşlar tarafından üzüntüyle karşılanmıştır¹⁴²³. Havaaların düzelmesiyle birlikte kutlama programı, pazar günü saat 9:15'te Dumlupınar Stadyumu'nda yapılmıştır¹⁴²⁴. Etkinlik, kız ve erkek sanat enstitüleri öğrencilerinin düzenlediği jimnastik gösterileriyle başlamış ardından Üsteğmen Ahmet Buldanlı komutasındaki Jandarma Er Okulu kıtasının stadyuma girişiyle birlikte vatandaşlar coşkulu bir şekilde alkışlamıştır¹⁴²⁵.

Gençlik ve Spor Bayramı'nın 1956 yılı kutlamaları, yaklaşık yedi bin Kütahyalının katılımıyla gerçekleşmiştir. Sabahın erken saatlerinde başlayan kutlama heyecanı ile resmi ve özel binalar bayraklarla donatılmış, dernekler tarafında Atatürk büstüne çelenkler konulmuştur. Saat 09.30'da vali ve beraberindekiler stadyumda bayram tebriklerinde bulunmuşlardır¹⁴²⁶. Genç kızların kırmızı ve beyaz kıyafetler ile yapmış oldukları vals gösterileri, seyirciler tarafından uzun süre alkışlanmıştır¹⁴²⁷. Bir sonraki yıl düzenlenen kutlama, saat 08.45'te Atatürk'ün büstüne çelenklerin konulmasıyla başlamıştır. Saat 09.30'da Vali refakatinde Hava Er Eğitim Tugay Komutanı, Belediye Başkanı, Maarif ve Beden Terbiye müdürleri, askeri birlikler, okullar, teşekküller ve halkın bayramını kutladıktan sonra protokoldeki yerlerini almışlardır. Bando eşliğinde İstiklal Marşı'nın okunmasının ardından Maarif Müdürü günün anlam ve önemine değinen bir konuşma yapmıştır¹⁴²⁸. Ardından, müzik öğretmeni Orhan Gence idaresindeki öğrenciler Gençlik Marşı'nı söylemiş, lise beden eğitimi öğretmeni Cemal Güvendik idaresinde okullar, sporcular ve dernekler halkın coşkulu tezahüratları eşliğinde geçit töreninde yer almıştır. Törenin son bölümünde, Hava Er

¹⁴²² *Hakikat*, 23 Mayıs 1953, 1.

¹⁴²³ *Hakikat*, 23 Mayıs 1953, 2.

¹⁴²⁴ *Hakikat*, 27 Mayıs 1953, 2

¹⁴²⁵ *Hakikat*, 30 Mayıs 1953, 1.

¹⁴²⁶ *Kütahya Ekspres*, 21 Mayıs 1956, 1.

¹⁴²⁷ *Kütahya Ekspres*, 21 Mayıs 1956, 2.

¹⁴²⁸ *Kütahya*, 20 Mayıs 1957, 1.

Eğitim Tugayı gerçek sis bombalarıyla bir savaş gösterisi yaparak etkinliği sona erdirmiştir¹⁴²⁹.

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 27 Mayıs 1960 günü gerçekleşen Askeri Darbeden sonra bir kez daha kutlanmıştır. 26 Haziran 1960 günü Kutlama komitesi tarafından 13 maddeden oluşan bir program hazırlanmıştır¹⁴³⁰. 26 Haziran Pazar günü tüm resmi ve özel binalar bayraklar ile süslenmiş ve tören sabah 07.00'de fabrikalarda çalan siren sesine müteakip bir dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur. Vilayet konağı bahçesindeki Atatürk büstüne; Vali ve aynı zamanda Belediye Başkanı olan Ertuğrul Süer, Tugay Kumandanı Süleyman Demet, İl Milli Eğitim Müdürü ve Beden Terbiyesi Genel Müdürü, askeri birliklerin, okulların, sporcuların ve halkın bayramını kutlamışlardır¹⁴³¹. Saat 09.00'da Devlet Başkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı Orgeneral Cemal Gürsel'in Ankara Radyosu'ndan yaptığı konuşmaya müteakip bando eşliğinde İstiklal Marşı okunarak bayrak direğe çekilmiştir¹⁴³².

23 Nisan Milli Hakimiyet ve Çocuk Bayramı, 1959'da valiliğin düzenlemiş olduğu program çerçevesinde kutlanmıştır¹⁴³³. Tören günü, havanın yağmurlu olmasına rağmen sabahın erken saatlerinden itibaren vatandaşlar hükümet konağı ve Dumlupınar stadyumuna akın etmiştir. Tören, saat 09.30'da Atatürk büstüne çelenk konulmasıyla başlamış ve saat 10.10'da stadyumda devam etmiştir. Lala Hüseyin Paşa İlkokulu başöğretmeni Hüseyin Yalçın, günün anlam ve önemini belirten konuşmasında Atatürk'e ve milli mücadele yıllarına atıfta bulunmuştur. Şiddetli yağmur ve yerdeki çamurlara rağmen ilkokul, lise ve enstitü öğrencileri başlarının üstünde taşıdıkları Türk bayrakları ve bando eşliğinde tribünleri selamlayarak geçiş yapmaları, izleyenlere heyecanlı ve duygu dolu dakikalar yaşatmıştır. Günün akşamında ise Tugay'da görevli askerler

¹⁴²⁹ *Kütahya*, 20 Mayıs 1957, 2.

¹⁴³⁰ *Kütahya*, 24 Haziran 1960, 3.

¹⁴³¹ *Kütahya Ekspres*, 27 Haziran 1960, 1.

¹⁴³² *Kütahya*, 27 Haziran 1960, 1.

¹⁴³³ *Kütahya*, 24 Nisan 1959, 1.

tarafından oluşturulan fener alayı, tüm şehri aydınlatmış ve vatandaşlar birlikte coşku ile kutlamışlardır¹⁴³⁴.

Birleşmiş Milletlere tarafından üye devletlerce kutlanan Çocuk Günü, Türkiye’de ilk kez 1957 yılında kutlanmıştır. Günün anlam ve önemine uygun olarak Kütahya Şeker Fabrikası Müdürü Fehmi Kubilay çocukları fabrikada ağırlayarak anlamlı bir konuşma yapmıştır. Kubilay Sözlerini bitirdikten sonra çocuklar için hazırlanmış çeşitli oyuncakları hediye etmiş ardından limonata ve bisküvi ikram edilmiştir¹⁴³⁵. Bir sonraki yıl, yine Dünya Çocuk Günü Kütahya Şeker Fabrikası’nda kutlanmıştır. Bu yılki kutlamada, Kütahya merkezde yaşayan yoksul ve kimsesiz çocuklar için saat 14.00’te bir çay ve pasta ziyafeti düzenlenmiş, ayrıca çeşitli oyuncaklar çocuklara dağıtılmıştır¹⁴³⁶.

4.12.2. Kurtuluş ve Kuruluş Günü Kutlamaları

DP döneminde Kütahya’da, Milli Bayramlar dışında çeşitli kutlama etkinlikleri düzenlenmiştir. Bu etkinlikler arasında Kütahya ve ilçelerinin düşman işgalinden kurtuluş, Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı’nın kuruluş, Jandarma Teşkilatı’nın kuruluş ve Kütahya Lisesi’nin kuruluş yıldönümleri yer alırken, Uşak ilçesinin il olması da ayrı bir sevinçle kutlanmıştır. Her bir kutlama için özel programlar hazırlanmış, halkın katılımıyla coşkulu etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

Kütahya Belediyesi, 1955 yılı şubat ayı genel meclis oturumunda, Emet’in 3 Eylül gününde kurtuluş bayramı yapma kararı almıştır¹⁴³⁷. Alınan bu kararın ardından Emet Kaymakamı Hasan Çeliker başkanlığında kutlama komitesi kurularak çalışmalara başlanmıştır. Kütahya merkez, ilçeler ve köyleri başta olmak üzere yurdun dört bir yanında bulunan Kütahyalı vatandaşlara davetiyeler gönderilmiştir.¹⁴³⁸ 3 Eylül 1955 günü gerçekleşen kutlama töreninde, Emet Kaymakamı Hasan Çeliker, Emet Belediye

¹⁴³⁴ *Kütahya*, 24 Nisan 1959, 2.

¹⁴³⁵ *Kütahya*, 8 Ekim 1957, 1.

¹⁴³⁶ *Kütahya Ekspres*, 6 Ekim 1958, 1

¹⁴³⁷ *Kahraman Emet*, 11 Nisan 1955, 3.

¹⁴³⁸ *Kütahya*, 11 Eylül 1955, 1.

Başkanı Ahmet Ener¹⁴³⁹ Değirmisaz Ceza Evi Müdürü Sıtkı Korkmaz günün anlam ve önemini vurgulayan konuşmalar yapmış ve Emet'in milli mücadele yıllarına atıfta bulunan iki şiir okunmuştur.¹⁴⁴⁰ Son olarak kürsüye gelen DP Kütahya Milletvekili Sururi Nasuhoğlu konuşmasında *“Sevgili hemşerilerim; 30 Ağustos bütün yurdumuz için ne kadar azizse 3 Eylül de bizim için o kadar azizdir. 33 sene evvel bugün bu mübarek topraklardan düşmanların; çocuk, kadın, ihtiyar camilere doldurulup akıllara durgunluk verecek zulümlerle imha edildiği günün sonudur.”* sözleriyle günün anlam ve önemine vurgu yapmıştır. Nasuhoğlu konuşmasının sonunda kutlama törenini hazırlayan Kaymakamlık ve Belediye'ye teşekkürleri sunmuş, ardından etkinliğe katılan tüm davetlilere de şükranlarını iletmiştir¹⁴⁴¹.

Emet'in düşman işgalinden kurtuluşunun 36. yıldönümü kutlamaları, 3 Eylül 1958 tarihinde gerçekleşmiştir. Kutlamanın yapılacağı törende, Vali Fahrettin Gömülü, milletvekilleri İbrahim Germiyanoglu, Kemal Özer, Kütahya Belediye Başkanı Akif Onur, DP il idare heyeti başkanı Hasan İyidoğan, il encümen üyeleri, mülki ve askerî erkan ile Emetliler ve köylerden gelen atlı ve yaya binlerce vatandaş hazır bulunmuştur¹⁴⁴². Merasim, bando ile çalınan İstiklal Marşı ile başlanmıştır. Müteakiben Cevizdere'de düşmanı alt edip Emet'in kurtuluşunu temsil eden yüzlerce Seymen silah ve nal sesleri ile adeta o günleri yaşatmışlardır. Türk Kuşu envanterindeki beş uçak, gökyüzünde Emet'in kurtuluşuna özel dövizlerle izleyicilere heyecan dolu dakikalar yaşatmıştır. Bu gösterilerin ardından ilk konuşmacı olarak mikrofona gelen Emet Belediye Başkanı Mustafa Güreli konuşmasına *“Kahramanlar diyarı şirin Emet'imizin kurtuluşunun 36. Yıldönümünü kutlamak üzere burada toplanmış bulunuyoruz. Bu mutlu günümüzde davetimize icabet etmek nezaketinin gösteren ve böylelikle sevinç ve neşemizi kat kat arttıran kıymetli misafirlerimize emeliler adına hoş geldiniz der*

¹⁴³⁹ Kütahya, 11 Eylül 1955, 2.

¹⁴⁴⁰ Kütahya, 11 Eylül 1955, 3.

¹⁴⁴¹ Kütahya, 11 Eylül 1955, 5.

¹⁴⁴² Kütahya, 8 Eylül 1958, 1.

*kendilerine ayrı ayrı teşekkürü borç bilirim.”*¹⁴⁴³ diyerek başlamış ve bu özel günde katılım gösteren misafirlere teşekkürlerini ve hoş geldiniz dileklerini ifade etmiştir.

Simav’ın düşman işgalinden kurtuluşunun 36. yıldönümü, 4 Eylül 1958 tarihinde düzenlenen bir törenle kutlanmıştır. Törende Vali Fahrettin Gömülü, DP Kütahya milletvekilleri Kemal Özer, İbrahim Germiyanoglu, Emin Topaler dışında Vilayet Encümeni Mustafa Aydınli, Nafia Müdürü Kamuran Ersoy ve ilçenin mülki ve askerî erkanı dışında binlerce Simavlı vatandaş hazır bulunmuştur¹⁴⁴⁴. Merasim, kurtarma müfrezesinin bando ile icra ettiği İstiklal Marşı ile başlamış ve bu esnada Türk Bayrağı belediye binasına asılmıştır. İlk konuşmayı Simav Kaymakamı Osman Şeker yaparak törene katılan herkese teşekkür etmiş, ardından kısa bir konuşma gerçekleştirmiştir. Osman Şeker, konuşmasını “*Evet aziz Simavlılar, artık o ezeli düşmanlar şunu iyi bilsinler ki o acı günler bir daha geri gelmeyecek ve şanlı bayrağım hürriyetin sembolü olarak şan ve şerefle dalgalanacaktır.*” sözleriyle sonlandırmıştır. Şeker’in konuşmasının ardından Yılmaz Çalık mikrofona gelerek günün anlam ve önemini ifade eden uzun bir konuşma yapmıştır. Çalık’ın İstiklal Marşı’nın dizelerine de yer verdiği heyecan dolu konuşması, dinleyicilerin coşkulu bir şekilde alkışlamasıyla sona ermiştir. Tören, Ali Pişiren’in aşağıda yazmış olduğu “Yeşil Simav” adlı şiirin okunmasının ardından sona ermiştir¹⁴⁴⁵.

*Ortasında bir adadır hisarı
Vermeyiz kimseye bu eski yadigarı
Gelen dağıtmış efkârı
Yazın eser serin rüzgârı*

*Her yere ün salmıştır suyun
Gel sen de kaplıcasında soyun
Her derdine bulur bir oyun
Ovanda meleşir sürüyle koyun*

*Doğusundadır Karşıyaka’sı
Kuzeyindedir kaplıcası*

¹⁴⁴³ Kütahya, 8 Eylül 1958, 3.

¹⁴⁴⁴ Kütahya, 9 Eylül 1958, 1.

¹⁴⁴⁵ Kütahya, 9 Eylül 1958, 3.

*Batısındadır yeşil gölü
Uzundur onun tükenmez yolu*

Tavşanlı'nın düşman işgalinden kurtuluşunun 35. yıldönümü, 3 Eylül 1957 tarihinde kutlanmıştır. Tören, 3 Eylül Gençlik Spor Kulübü tarafından Atatürk büstüne çelenk konulmasının ardından gerçekleşen geçit töreniyle son bulmuştur¹⁴⁴⁶. Tavşanlı'nın düşman işgalinden kurtuluşunun 37. yıldönümü kutlamaları ise 3 Eylül 1959 Perşembe günü yapılan törenle gerçekleştirilmiştir. Saat 10.00'da başlayan törende, siyah örtüler içinde olan bir genç kızın milis güçleri tarafından kurtarılması ve Türk bayrağına sarılması canlandırılmıştır. Ardından, sırtındaki bebeği ve kağnısıyla cepheye cephe taşıyan köylü analarını temsil edildikten sonra kurbanlar kesilmiştir. Milli kıyafetli zeybekler, sendika temsilcileri ve spor kulüpleri temsilcilerinin geçit töreninin ardından Tavşanlı Belediye Başkanı İbrahim Çırak, günün anlam ve önemini belirten bir konuşma yapmıştır. Türk Hava Kurumu (THK) ve TSK'ya ait uçaklar gökyüzünde çeşitli gösteriler yaparak izleyicilere heyecanlı dakikalar yaşatmıştır. Kutlamalarda, bizzat o günleri yaşamış olan asker ve gaziler, savaş madalyalarını takarak gösterilere katılmışlardır¹⁴⁴⁷.

Kütahya'nın düşman işgalinden kurtuluşu, önceleri 30 Ağustos Zafer Bayramı ile birlikte kutlanırken, ilk kez 1 Eylül 1960 tarihinde ayrı bir etkinlik olarak kutlanmaya başlanmıştır. Bu vesileyle Kütahya'nın düşman işgalinden kurtuluşunun 38. yıldönümü dolayısıyla Dumlupınar Stadyumu'nda günün anlam ve önemini belirten konuşmalar gerçekleştirilmiş, ardından mehter takımı tarafından şehirde çeşitli gösteriler düzenlenmiştir. Kutlamalar, akşam saatlerinde düzenlenen fener alaylarıyla devam etmiş; belediye binası önünde toplanan vatandaşlar, yerel halk oyunları eşliğinde şehrin kurtuluşunu coşkulu bir şekilde kutlamışlardır¹⁴⁴⁸.

Kütahya Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı'nın yedinci kuruluş yıl dönümü, 1 Haziran 1956 günü Vali Şevket Ozanalp'in katılımıyla Tugay'ın bahçesinde kutlanmıştır.

¹⁴⁴⁶ *Tavşanlı Postası*, 6 Eylül 1957, 1.

¹⁴⁴⁷ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 5 Eylül 1959, 3.

¹⁴⁴⁸ *Kütahya Ekspres*, 3 Eylül 1960.

Tugay Komutan Vekili Hava Pilot Albay Basri Kula, davetlilere hitaben bir konuşma yapmış, ardından müzik eşliğinde öğle yemeği yenmiştir¹⁴⁴⁹. Komutanlığı'nın sekizinci kuruluş yıldönümü kutlaması, 1 Haziran 1957 Cumartesi günü hava meydanında gerçekleştirilmiştir. Törene Vali Fahrettin Gömülü, mülki ve askerî erkanın yanı sıra oldukça kalabalık bir davetli topluluğu katılmıştır. Tören, Tugay Kumandanı Basri Kula'nın açılış konuşmasıyla başlamış; bu konuşma, tugayın tarihçesinin anlatımıyla devam etmiştir. Sekizinci kuruluş yılının anısına kütüğe çivi çakan Kula, kuruluş gününün herkese hayırlı olmasını dileyerek konuşmasını sonlandırmıştır. Törende, askerlerin akrobasi hareketlerinin yanı sıra milli oyunlarla da eğlenceli dakikalar yaşanmıştır¹⁴⁵⁰.

Komutanlığı'nın dokuzuncu kuruluş yıldönümü, 1 Haziran 1958 Pazar günü coşkulu bir şekilde kutlanmıştır. Kutlama programının birinci faslında, yurdun çeşitli bölgelerine ait zeybek, bar ve çiftetelli havaları oynanmış; katılımcılar yerel kültürün renklerini yansıtan gösterilere tanıklık etmiştir. Etkinlikte, Hüseyin Dilaver, kemençesiyle Karadeniz türkülerini seslendirmiş ve ardından küçük çaplı bir konser verilmiştir. Konserde Refik Bosun kanun, Ali Topaloğlu ud, Nusret Gülhan ve Sami Doğan keman çalmış; Cemalettin Ergun, Emin Kaldır ve İhsan Öztomruk ise şarkıları söylemiştir. Konser icra heyeti, hüzzam peşrevi makamında “Görmedim Uysun Felek”, “Sen Sanki Baharın Gülüsün, “Gözüm Hasretle Giryandır” ve “Açmam Açmam Söyleyemem” gibi eserleri başarıyla bir şekilde seslendirmiştir. Davetliler, bu renkli etkinlikler eşliğinde oldukça eğlenceli vakit geçirmiş ve Tugay'ın kuruluş yıldönümünü coşkuyla kutlamışlardır¹⁴⁵¹.

Komutanlığı'nın onuncu yıldönümü 1 Haziran 1959 Pazartesi günü yaklaşık iki bin davetlinin katılımıyla kutlanmıştır¹⁴⁵². Bu özel gün için düzenlenen etkinlikler arasında, atom bombasının patlaması halinde cephede bulunan askerlerin maruz kalabileceği etkilerin gösterildiği temsili bir atom gösterisi yer almıştır. Gösterilerin

¹⁴⁴⁹ *Kütahya Ekspres*, 2 Haziran 1956, 1.

¹⁴⁵⁰ *Kütahya*, 3 Haziran 1957, 1.

¹⁴⁵¹ *Kütahya*, 2 Haziran 1958, 1-2.

¹⁴⁵² *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 2 Haziran 1959, 1.

ardından, davetlilere öğle yemeği ikram edilmiştir. Subay ve erlerin gerçekleştirdiği gösteriler ise büyük bir beğeniyle karşılanmış ve sürekli alkışlarla desteklenmiştir¹⁴⁵³.

Jandarma teşkilatının kuruluşunun 112. yıldönümü, Kütahya Jandarma Er Okulu tarafından düzenlenen bir törenle kutlanmıştır. Öğleden sonra merasim kıtası, hükümet konağı önündeki Atatürk büstüne çelenk koymuş ve ardından şehri dolaşarak garnizona dönmüştür. Aynı günün gecesi ordu evinde saat 20.00’de balo tertip edilmiştir. Törende Fahrettin Gömülü, Tugay Komutanı General Hikmet Erkuş, belediye başkanı ve diğer askerî erkan hazır bulunmuştur¹⁴⁵⁴. Oldukça eğlenceli geçen kutlama programı, piyango çekilişleri, dans müsabakaları ve ikramlarla gecenin geç saatlerine kadar sürmüştür¹⁴⁵⁵.

Kütahya Lisesi’nin kuruluşunun 71. yıldönümü, Kütahya İlinden Yetişenler Derneği tarafından düzenlenen bir organizasyon ile 25 Şubat 1961 Cumartesi günü Kütahya Lisesi’nde kutlanmıştır. Akşam saat 20.00’de başlayan gece, İstiklal Marşı ile açılmış ardından lise müdürü İhsan Özarallı tarafından okulun 71 yıllık tarihi anlatılmıştır. Etkinlikte, en genç mezunlardan Aysel Altın ve Remzi Nalçacı ile okulun en eski mezunlarından (1909 Mezunu) emekli öğretmen Geylan Kahraman¹⁴⁵⁶ bir araya gelerek öğrencilik yıllarına dair anılarını paylaşmıştır. Sohbet sonunda, dernek tarafından hazırlanan büyük bir çiçek demeti Geylan Kahraman’a takdim edilmiştir. Gece için düzenlenen şiir yarışmasında Gürel Öğüt birinci, Özcan Ertuna ikinci, Güven Şirin üçüncü olmuştur. Bilgi yarışmasına Edebiyat ve Fen bölümü öğrencilerinden üçer öğrenci katılmış ve yarışmayı Edebiyat bölümü kazanmıştır. Eski mezunlardan Avukat Ali Haydar Tokgöz, Avukat Himmet Erdoğmuş, Şeker Fabrikası’nda görevli Şaban Taş, Azot Fabrikası’nda görevli Raşit Yurtçu ve Devlet Hastanesi memurlarından Hasan Yardım’ın katıldığı hatıra yarışmasını Raşit Yurtçu kazanmıştır. Gecede çeşitli

¹⁴⁵³ *Kütahya*, 2 Haziran 1959, 1.

¹⁴⁵⁴ *Kütahya*, 17 Şubat 1958, 1.

¹⁴⁵⁵ *Kütahya Ekspres*, 19 Şubat 1958, 1.

¹⁴⁵⁶ Emekli Öğretmen Geylan Kahraman, 1946 seçimlerinde CHP’den Kütahya milletvekili adaylığı başvurusunda bulunmuştur. BCA. 490.1.0.0 / 311.1271.2.

yarışmaları kazanan kişilere Kütahya İlinden Yetişenler Derneği tarafından hediyeler takdim edilmiřtir¹⁴⁵⁷.

DP döneminde Kütahya’da gerçekleştirilen bir diğer kutlama, Uşak ilçesinin il olması sevinciyle gerçekleştirilmiştir. Kutlama komitesinin hazırlamış olduğu program doğrultusunda şehir, baştan sona kadar bayraklarla donatılmıştır. Merasim, saat 15.00’te top atışı ve fabrikalardan alan düdük sesleri ile başlamış; Cumhuriyet Meydanı’nda Atatürk’ün büstüne şehir adına belediye tarafından elenk konulduktan sonra bando eşliğinde İstiklal Marşı okunmuştur. Vatandaşların şehrin çeşitli yerlerinde mahalli oyunlar oynayarak çeşitli şenlikler düzenlenmesinin ardından ve günün akşamında fener alayı tertip edilmiřtir¹⁴⁵⁸.

4.12.3. Anma Törenleri

DP iktidarı döneminde Kütahya merkez ve ilçelerinde Atatürk’ü Anma, Mehmet Akif Ersoy’u Anma, Çanakale şehitlerini Anma ve Hava şehitlerini Anma etkinlikleri kapsamında çeşitli törenler düzenlenmiştir. Bu etkinlikler, ulusal değerlere ve tarihsel şahsiyetlere olan saygıyı pekiştirmek amacıyla organize edilmiştir. Törenlerde genellikle resmi konuşmalar, şiir okumaları, koro performansları ve anma için hazırlanan çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Bu organizasyonlar, toplumun birlik ve beraberliğini güçlendirmek, geçmişe olan bağlılığı tazelemek ve şehitleri anmak adına önemli bir rol oynamıştır.

10 Kasım 1951 Cumartesi günü sabah saat 08.30’da Kütahya Lisesinde yapılan Atatürk’ü anma törenine; DP milletvekilleri, Vali Haluk Nihat Pepeyi, Belediye Başkanı Mehmet Özbilen, Cumhuriyet Savcısı, parti temsilcileri ve yüzlerce seçkin davetli katılmıştır. Kütahya Lisesi Türkçe Öğretmeni Hüseyin Timur, Atatürk’ün hayatı ve inkılapları hakkında bir konuşma yaptıktan sonra Atatürk’ün gençliğe hitabesi

¹⁴⁵⁷ *Kütahya Ekspres*, 28 şubat 1961, 1.

¹⁴⁵⁸ *Demokrat Kütahya*, 13 Temmuz 1953, 1.

okunmuştur. Tören, vilayet konağı önündeki Atatürk büstüne çelenklerin konmasıyla son bulmuştur¹⁴⁵⁹.

Atatürk'ün 14. ölüm yıldönümü, Vali Vekili başkanlığında 30 Ağustos İlkokulu bahçesinde gerçekleşmiştir. Törene idari, siyasi ve askerî erkan dışında okullarda katılmıştır. Hazırlanan program doğrultusunda ilkokul öğretmeni İbrahim Öztürk, Atatürk hakkında bilgiler veren bir konuşma yaptıktan sonra belediye bandosu matem marşını icra etmiştir¹⁴⁶⁰. 1953'de Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e nakli sebebiyle Ankara'da yapılacak olan merasim töreninin tüm detayları Kütahya yerel basınında yer bulmuştur¹⁴⁶¹. Ayrıca, günün anlam ve önemine binaen tüm okullar tatil edilmiştir¹⁴⁶². 7 Kasım 1953 Cumartesi günü Anıtkabir'e gönderilmek üzere Meçhul Asker Abidesi'nden alınan toprak, Anıtkabir'e gönderilmek üzerinde "KÜTAHYA-DUMLU" ibaresi bulunan bir torbaya merasimle doldurulmuştur¹⁴⁶³.

Atatürk'ün ölümünün 15. yıldönümü için Kütahya Valiliği özel bir anma programı hazırlamıştır. Hava koşullarının uygun olmaması ve Kütahya Lisesi toplantı salonunun kapasitesinin yeterli olmaması nedeniyle, törenin Yıldız Sineması'nda yapılmasına karar verilmiştir. Programa göre, 10 Kasım sabahı saat 09.05'te saygı duruşuyla anma töreni başlamıştır. Ardından, Kütahya Lisesi öğretmenlerinden Rasim Rodoplu, Atatürk'ün hayatını ve inkılaplarını özetleyen bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın ardından lise öğrencileri tarafından "Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi" okunmuştur¹⁴⁶⁴. Kütahya Vilayet Gazetesi, Atatürk'ün ölümünün 19. yıldönümünde özel bir sayıyla çıkmış ve 11 Kasım 1957 tarihli, 3.330 sayılı nüshasında Atatürk'ü anmaya yönelik bir içerik sunmuştur. Gazete, Atatürk'ün resmini yayımlayarak altına "İzindeyiz"

¹⁴⁵⁹ *Demokrat Kütahya*, 13 Kasım 1951, 3.

¹⁴⁶⁰ *Hakikat*, 12 Kasım 1952, 1.

¹⁴⁶¹ *Hakikat*, 7 Ekim 1953, 1.

¹⁴⁶² *Kütahya*, 7 Kasım 1953, 1.

¹⁴⁶³ *Kütahya*, 9 Kasım 1953, 1.

¹⁴⁶⁴ *Kütahya*, 2 Kasım 1953, 1.

ifadesini eklemiştir. Aynı nüshada, tam sayfa olarak Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi de yer almıştır¹⁴⁶⁵.

Atatürk'ün 21. ölüm yıldönümü kapsamında Valilik tarafından anma programı hazırlanmıştır. 30 Ağustos İlkokulu salonunda yapılan tören saat 09.05'te gerçekleşen beş dakikalık saygı duruşu ile başlamış ve ardından İstiklal Marşı okunmuştur. Lise müdürü İhsan Özarallı tarafından Atatürk'ün hayatı ve devrimleri hakkında konuşma yapıldıktan sonra Atatürk'ün gençliğe hitabesi okunmuştur. Sinemalar ve çalgılı iş yerlerinde çalgı yasaklanmıştır. Günü akşamı Atatürk büstü etrafında Erkek Sanat Enstitüsü öğrencileri tarafından meşaleler yakılmıştır¹⁴⁶⁶.

18 Mart Çanakkale Zaferi'ni kutlamak ve savaşta şehit düşen askerleri anmak amacıyla Tavşanlı ilçesinde bir program düzenlenmiştir. 18 Mart 1956 Pazar günü yeni sinema salonunda gerçekleştirilen etkinlik, İstiklal Marşı ile başlamıştır. Açılış konuşmasını Askerlik Şube Başkanı Albay Mustafa Demiralp yapmış, ardından emekli Binbaşı Tevfik Okyavuz günün önemini ve savaşta yaşananları dinleyicilere aktarmıştır. Ortaokul öğrencileri kahramanlık temalı şiirler okumuş, gençlik yurdu saz heyeti milli oyunlar sergilemiştir. Program, okullar tarafından sergilenen piyeslerle sona ermiştir¹⁴⁶⁷. Kütahya'da 18 Mart Çanakkale Zaferi'ni kutlamak ve savaşta şehit düşen askerleri anmak için düzenlenen bir diğer program, 18 Mart 1958 gecesi Tugay Komutanlığı'nda gerçekleşmiştir. Etkinlik, Lise korosunun İstiklal Marşı'nı okumasıyla başlamış ve ardından savaşta şehit düşen askerler için saygı duruşuna geçilmiştir. Kütahya Lisesi tarih öğretmeni Nevzat Aydın'ın günün anlam ve önemini belirten bir konuşma yaptıktan sonra Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı subaylarından Erdoğan Yurdaer Çanakkale savaşının safhalarını anlatmıştır. Programın devamında lise öğrencileri, Çanakkale'ye dair şiirler, kahramanlık türküleri ve marşları seslendirmişlerdir. Gecenin sonunda ise

¹⁴⁶⁵ *Kütahya*, 11 Kasım 1957, 1.

¹⁴⁶⁶ *Demokrat Kütahyanın Sesi*, 9 Kasım 1959, 1.

¹⁴⁶⁷ *Tavşanlı Postası*, 23 Mart 1956, 1.

Çanakkale Savaşı ve İkinci Dünya Savaş'ına ait filmler gösterilmiş ve etkinlik sona ermiştir¹⁴⁶⁸.

Hava Şehitlerini Anma merasimi, 15 Mayıs 1953 günü THK tarafından düzenlenen programa uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Etkinlik, saat 9.00'da tören kıtasının kışladan hareketiyle başlamış ve saat 10.30'da şehitliğe ulaşılmıştır¹⁴⁶⁹. Saat 10.50'de çelenklerin konulmasının ardından, saat 11.00'de belediye tarafından top atılmış ve saygı duruşuna geçilmiştir. Matem Marşı okunurken bayraklar yarıya indirilmiş, tüm nakil araçları ve vatandaşlar bir dakikalık saygı duruşunda bulunmuşlardır. Asteğmen İhsan Yelda'nın topluluğa hitabından sonra havaya üç kez atış yapılmış ve son olarak şehitliğin önünden geçiş yapılarak törene son verilmiştir¹⁴⁷⁰. 1959 yılı Hava Şehitlerini Anma töreni, Garnizon Kumandanı Hava Albay Süleyman Demet öncülüğünce hazırlanan anma programı çerçevesince gerçekleştirilmiştir. Programa göre okullar, hükümet erkani, cemiyet ve parti temsilcileri ile vatandaşlar, saat 10.00'da askeri gazino önünde toplanarak şehitliğe gidilmiştir. ¹⁴⁷¹ Şehitliğe çelenklerin konulmasının ardından Hava Muhabere Teğmeni ve THK adına İngilizce öğretmeni Hamza Dinç birer konuşma yapmışlardır. Teğmen Kenan Demirkale konuşmasında hava şehitleri hakkında tarihsel bilgiler vermiştir¹⁴⁷².

İstiklal Marşı'nın yazarı Mehmet Akif Ersoy'un ölümünün 16. yıl dönümü dolayısıyla Milliyetçiler Derneği Tavşanlı şubesi tarafından 27 Ekim 1952 Cumartesi günü saat 19.30'da bir anma töreni düzenlenmiştir. Tören, dernek üyeleri ve çok sayıda davetlinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Etkinlik, İstiklal Marşı ile başlamış, ardından Ersoy'un ruhu için Fatiha okunmuştur. Sonrasında İstiklal Marşı'nın tamamı okunmuştur. Dernek üyelerinden Ömer Afşarunal, Ersoy'un ve ailesinin hayatı, eserleri

¹⁴⁶⁸ *Kütahya*, 19 Mart 1958, 1.

¹⁴⁶⁹ *Hakikat*, 20 Mayıs 1953, 1.

¹⁴⁷⁰ *Hakikat*, 20 Mayıs 1953, 4.

¹⁴⁷¹ *Kütahya*, 9 Mayıs 1959, 3.

¹⁴⁷² *Kütahya*, 15 Mayıs 1959, 1.

ve Türk milletine katkıları hakkında bir konuşma yapmıştır. Tören Mehmet Akif Ersoy'un anısına yapılan saygı duruşuyla sona ermiştir¹⁴⁷³.

Kütahya Lisesi Kültür Kolu, 1 Kasım 1958'de hayatını kaybeden ünlü şair Yahya Kemal Beyatlı için anma töreni düzenlemiştir. Tören, 12 Kasım 1958 Çarşamba günü saat 14.00'te Lise lokalinde gerçekleştirilmiştir. Etkinlikte, Beyatlı'nın hayatı ve sanatı üzerine konuşmalar yapılmış, "Sessiz Gemi", "Hayal Şehir" ve "Ses" gibi önemli şiirleri ile fıkraları okunmuştur. Ayrıca, şairin ölümünden sonra hakkında yazılan yazılardan alıntılarda paylaşılmıştır. Yahya Kemal'in şiir anlayışını belirten bir konuşmadan sonra koro halinde şarkılar söylenmiş ve ardından anma töreni son bulmuştur¹⁴⁷⁴.

¹⁴⁷³ *Müstakil Tavşanlı*, 1 Ocak 1953, 1.

¹⁴⁷⁴ *Kütahya*, 13 Kasım 1958, 1.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli gelişmelerinden biri şüphesiz DP'nin kuruluşu ve çok partili hayata geçiş sürecidir. Bu süreçte DP birçok ilde teşkilatlanmasını tamamlamış ve düzenlemiş olduğu kongrelerle yurdun ücra yerlerinde yaşayan vatandaşlara dokunabilmiştir. DP'nin muhalefetteyken gerçekleştirmiş olduğu seçim çalışmaları, Türkiye genelinde karşılık bulurken bu durum 1950 seçimlerine de yansımıştır. Öyle ki 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerin ardından 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiş ve DP'nin iktidarda olduğu yeni bir dönem başlamıştır. DP'nin iktidara gelerek göstermiş olduğu seçim başarısı Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi Kütahya'da da DP lehine sonuçlanmıştır. DP, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde, Kütahya'dan liste halinde milletvekili çıkarmayı başarabilmiştir. Bu başarı ile Kütahya şehri DP için önemli bir merkez haline gelmiştir. DP'nin Kütahya'da her üç seçimde de başarı göstermesinin en önemli sebeplerinden biri partinin merkez, ilçe ve köylerde güçlü bir teşkilata sahip olmasıdır. DP Kütahya teşkilatları, parti genel merkezinin direktifleri doğrultusunda düzenlediği kongrelerle, vatandaşlarla sürekli olarak dirsek teması halinde olmuştur. Bu sayede vatandaşlar, sorunlarını ve taleplerini sıklıkla parti temsilcilerine iletme fırsatı bulmuştur. Bu etkin iletişim partinin seçmenle olan bağına da güçlendirmiştir. DP'nin Kütahya'da güçlü olmasının bir diğer nedeni ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in Kütahya ziyaretleri olmuştur. Kütahya'ya yapılan yatırımların temel atma ve açılış törenlerine katılmak amacıyla sık sık Kütahya'ya gelen DP'nin ve Hükümetin en önemli bu iki ismi, sadece törenlere katılmakla kalmamış şehre yapılan yatırımların inşa süreçlerini de yakından takip ederek vatandaşlarla bir araya gelmişlerdir. Kütahya halkının DP'ye göstermiş olduğu bağlılık ve sadakatin karşılığı, iktidarın şehre yaptığı yatırımlarla karşılık bulmuştur.

Bu dönemde Kütahya Şeker Fabrikası, Kütahya Azot Fabrikası, Tunçbilek Termik Bölge Santrali, Kayaköy Hidroelektrik Santrali ve Emet Bor İşletmesi gibi önemli yatırımlarının faaliyete geçmesiyle şehir, adeta bir sanayi ve enerji üssü haline gelmiştir. Aynı dönemde Kütahya'nın bankacılık sektöründe de önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1950'lerin başlarına kadar şehirde yalnızca Ziraat Bankası hizmet

vermekteyken 1953'de İş Bankası, 1954'de Pancar Ekicileri Bankası, 1955'de Eskişehir Bankası, 1956'da Eski Muharipler Birliği Bankası ile Yapı ve Kredi Bankası ve son olarak 1957'de Emlak ve Kredi Bankası ile Halk Bankası şubeleri açılmış ve bu sayede tüccar, çiftçi ve vatandaşların finansal hizmetlere erişebilmesi kolaylaşmıştır.

Kütahya'da tarım ve hayvancılık alanındaki çalışmalar ise Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü, İl Veteriner Müdürlüğü, Tavukçuluk ve Arıcılık İstasyonu tarafından yürütülmüştür. Teknik Ziraat Müdürlüğü, ihtiyaç sahibi köylüleri ücretsiz topraklandırma çalışmalarıyla desteklemiş, kuraklık veya doğal afetlerden zarar gören çiftçilere ise ücretsiz tohumluklar temin etmiştir. Ayrıca, zirai hastalıkların önlenmesi amacıyla çiftçilerin ihtiyaç duyduğu ilaçlar müdürlük tarafından ücretsiz olarak tahsis edilmiş, selektör ve benzeri tarım alet ve makinelerin bakımları da Teknik Ziraat Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Hayvancılık faaliyetleri kapsamında, İl Veteriner Müdürlüğü hayvan hastalıklarını önlemek için aşılama ve ilaçlama çalışmalarını en uzak köylere kadar ulaştırılmış, vatandaşları hayvan hastalıkları hakkında bilinçlendirilerek müdürlükle daima irtibat halinde olmalarını telkin etmiştir. Kütahya merkez ve ilçelerinde hayvancılık alanında yaşanan önemli gelişmelerden biri, genellikle sonbahar mevsiminde gerçekleşen hayvan sergileridir. Bu sergiler, hayvanların sağlıklı ve dikkatli bir şekilde yetiştirilmelerine zemin hazırlamış, yetiştiricilere ise çeşitli ödüllerle teşvik sağlamıştır. Teknik Ziraat Müdürlüğü, hayvancılık ve çiftçilikle geçimini sağlayan vatandaşların bilgi ve becerilerini arttırmaya yönelik olarak Ziraat Kongreleri düzenlemiştir. Bu kongrelerde, tarım ve hayvancılık alanındaki en son teknikler, uygulamalar ve yenilikler hakkında eğitimler verilerek, çiftçilerin ve yetiştiricilerin modern tarım yöntemlerine erişimleri sağlanmıştır. Ayrıca, ilk kez DP döneminde uygulamaya konulan 4-K projesi, 1957 yılında Kütahya'da faaliyete geçmiştir. Bu doğrultuda merkez ve ilçelerde oluşturulan gruplar dahilinde genç nesillere çiftçilik ve hayvancılık alanlarında eğitimler verilmiştir.

DP döneminde şehrin kültürel hayatında yaşanan gelişmeler kapsamında merkez ve ilçelerde birçok yeni ilkokul açılmış, köy okulları sayısında da belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Ancak bu dönemde ortaokul ve lise sayılarında kayda değer bir

gelişme yaşanmamıştır. Kütahya Lisesi ek bina ile genişletilmiş, Erkek Sanat Enstitüsü ise yeni binasında daha modern ve teknolojik bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıca, köylerde demircilik, marangozluk, arıcılık, halıcılık ve dokumacılık gibi mesleki eğitim kursları verilerek, yerel halkın mesleki becerilerinin artırılması hedeflenmiştir. Bu dönemde Vahit Paşa Kütüphanesi'nde yer alan kitap sayısı artırılarak daha fazla okuyucuya ulaşılmıştır. Bu girişimler, yetişkinlerle sınırlı kalmayıp çocukların da faydalanabilmesi için bir Çocuk Kütüphanesi açılmasıyla desteklenmiştir. Ayrıca, Kütahya'ya bir müze kazandırma yönündeki adımlar 1953 yılı itibarıyla atılmış ve çok sayıda tarihi eser bu amaçla bir araya getirilmiştir.

1950-1960 yılları arasında Kütahya basınında, tek parti dönemine kıyasla gazete sayısında artış görülmüştür. Bazı gazeteler iktidarı destekleyici bir tutum sergilerken, bazı gazeteler ise açıkça muhalif bir çizgi izlemiştir. Demokrat Kütahya ve Demokrat Kütahya'nın Sesi gazeteleri, isimlerinden de anlaşılacağı üzere net bir şekilde DP'yi destekler bir çizgide yayın politikası izlemişlerdir. İleri Kütahya ve Hür Kütahya gazeteleri ise net bir şekilde CHP'yi destekleyen gazetelerdir. Kütahya Ekspres, Tavşanlı Postası ve Müstakil Tavşanlı gazeteleri tarafsız haber yapmaya çalışmış, son olarak Kütahya gazetesi de radikal olmamakla birlikte DP ağırlıklı haberler ile okuyucularına ulaşmıştır. Kısa soluklu gazetelerden “Ziraatin Sesi” gazetesi, çiftçileri ve vatandaşları tarım ve hayvancılık alanında bilgilendirmek amacıyla Vilayet Matbaası'nda basılmış ve çiftçilere ücretsiz olarak verilmiştir. “Ümit” gazetesi ise öğretmen ve öğrencilere hitap etmesi amacıyla Öğretmenler Derneği tarafından Vilayet Matbaası'nda basılmıştır.

Kütahya'da 1950-1960 yılları arasında yardım faaliyetleri hem derneklerin hem de vatandaşların girişimleriyle büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Şehirde meydana gelen yangınlar ve doğal afetler sonrasında başta Kızılay olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu yardıma koşmuş ve maddi manevi kayıplar yaşayan vatandaşlara destek sağlanmıştır. Kimsesiz ve yoksul vatandaşların ihtiyaçları, büyük ölçüde Yardım Sevenler Derneği tarafından karşılanırken, Vakıflar Müdürlüğü Aşevi de yoksul vatandaşların beslenme ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında önemli bir rol üstlenmiştir. Kütahya'da gerçekleştirilen yardım faaliyetleri, şehirle sınırlı kalmayıp, Türkiye'nin

çeşitli yerlerinde yardıma muhtaç depremzedeler için de genişletilmiştir. Dönemin valileri ve belediye başkanlarının öncülüğünde bu depremzedelere destek olmak amacıyla birçok yerel yardım komitesi kurulmuştur. Sosyal sorumluluk çalışmaları kapsamında, Kütahya İlinden Yetişenler Derneği ve Kütahya Yüksek Tahsil Gençliği Yardımlaşma Derneği, yükseköğrenime devam eden veya ileride başlayacak öğrenciler için maddi ve manevi yardımların yanı sıra İstanbul'da bir yurt binası yaptırarak gurbetteki Kütahyalı öğrencilerin daima yanında olmuştur. Bu dernekler dışında fabrikalarda çalışan personeller, ticari faaliyetlerine devam eden esnaflar ile tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan vatandaşlar kooperatifleşme yoluyla dayanışma içinde olmuşlardır. Kütahya'da faaliyet gösteren tüm bu dernek ve kooperatifler, sosyal yapının güçlenmesine katkıda bulunurken vatandaşlar arasındaki dayanışma ruhunu da güçlendirmiştir.

Sosyal faaliyet alanlarından biri olan spor, Kütahya'da tek parti döneminde istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bu dönemde şehirde bir stadyum inşa edilmiş, ancak bu stadyum daha çok kutlama ve resmî törenlerin yapıldığı bir yer olarak kalmıştır. Spor faaliyetlerine olan ilgi ve bu doğrultuda spor kulüplerinin kurulması, 1950'lerden sonra canlılık kazanmıştır. Kütahya merkez ve ilçelerde olmak üzere toplamda 18 spor kulübü DP iktidarı döneminde kurulmuştur. Bu kulüpler, çeşitli spor dalları ile ilgilenmekle birlikte, ağırlıklı olarak futbol alanında önemli gelişmeler kaydetmişlerdir. DP'nin ilk yıllarında Kütahya'da sadece bir adet sinema salonu bulunurken, bu sayı 1960 yılında 4'ü açık 4'ü de kapalı olmak üzere toplam 8 sinema salonuna yükselmiştir. Bu sinema salonları, vatandaşların yerli ve yabancı filmleri izlemelerine imkân sağlamanın yanı sıra çeşitli tiyatro, konser, siyasi parti kongreleri ile dernek ve sendika toplantıları gibi etkinliklerin de ev sahipliği yapmıştır.

DP döneminde Kütahya'da gerçekleştirilen milli bayram törenleri, idari ve askerî erkan dışında, dernekler, okullar, siyasi parti temsilcileri ve vatandaşların da katılımıyla coşku içinde kutlanmıştır. Her bir tören için günler öncesinden kapsamlı programlar hazırlanmış ve bu programlar doğrultusunda etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Bu kutlamaların yanı sıra Kütahya ve ilçelerinin düşman işgalinden kurtuluşu, Kütahya

Lisesi'nin kuruluşu, Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı ve Jandarma Teşkilatı'nın kuruluş yıldönümleri de şehir merkezi ve ilçelerde büyük bir neşe ve sevinç gösterileriyle kutlanmıştır. Aynı dönemde, başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere tarihi şahsiyetlere saygı çerçevesinde Kütahya merkez ve ilçelerinde çeşitli anma törenleri düzenlenmiştir. Bu faaliyetler, Kütahya'nın sosyal ve kültürel yaşamında önemli bir yer tutmuş ve toplumda milli duyguların pekişmesine katkıda bulunmuştur.

Son olarak, Adnan Menderes'in muhalefet dönemine kapı aralayan Kütahya, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile birlikte, demokrasiye darbe vurulan bu süreçte Kütahya'da acı bir şekilde sona ermiştir. Bu darbe, Menderes'in siyasi kariyerinin son bulduğu bir dönemi işaret ederken, Kütahya'da da derin etkiler bırakan bir dönemin kapanışını simgelemiştir.

KAYNAKLAR

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık / Özel Kalem Müdürlüğü

BCA. 30.1.0.0 / 10.61.6.

BCA. 30.1.0.0 / 13.79.7.

BCA. 30.1.0.0 / 18.103.22.

BCA. 30.1.0.0 / 18.106.38.

BCA. 30.1.0.0 / 51.309.9.

BCA. 30.1.0.0 / 52.311.1.

BCA. 30.1.0.0 / 67.424.4.

BCA. 30.1.0.0 / 74.472.12.

BCA. 30.1.0.0 / 93.582.2.

BCA. 30.1.0.0 / 94.587.6.

BCA. 30.1.0.0 / 94.588.3.

BCA. 30.1.0.0 / 95.593.1.

BCA. 30.1.0.0 / 95.594.1.

BCA. 30.1.0.0 / 105.652.4.

BCA. 30.1.0.0 / 110.695.1.

BCA. 30.1.0.0 / 110.699.1.

BCA. 30.1.0.0 / 119.756.13.

Başbakanlık / Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı

BCA. 30.11.1.0 / 201.26.4.

BCA. 30.11.1.0 / 205.13.10

BCA. 30.11.1.0 / 218.39.2.

BCA. 30.11.1.0 / 229.3.7.

BCA. 30.11.1.0 / 237.9.1.

BCA. 30.11.1.0 / 244.16.6.

BCA. 30.11.1.0 / 248.40.3.

BCA. 30.11.1.0 / 249.7.5.

BCA. 30.11.1.0 / 255.5.12.

BCA. 30.11.1.0 / 258.25.1.

BCA. 30.11.1.0 / 261.42.12.

BCA. 30.11.1.0 / 264.9.16.

BCA. 30.11.1.0 / 272.25.13.

BCA. 30.11.1.0 / 277.21.7.

BCA. 30.11.1.0 / 278.30.18.

Başbakanlık / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)

BCA. 30.18.1.1 / 7.13.10.

Başbakanlık / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)

BCA. 30.18.1.2 / 12.48.4.

BCA. 30.18.1.2 / 12.49.19.

BCA. 30.18.1.2 / 56.53.6.

BCA. 30.18.1.2 / 66.60.2.

BCA. 30.18.1.2 / 74.35.13.

BCA. 30.18.1.2 / 99.57.10.

BCA. 30.18.1.2 / 111.52.1.

BCA. 30.18.1.2 / 114.47.14.

BCA. 30.18.1.2 / 118.106.15.

BCA. 30.18.1.2 / 121.91.3.

BCA. 30.18.1.2 / 122.27.2.

BCA. 30.18.1.2 / 123.76.12.

BCA. 30.18.1.2 / 124.85.8.

BCA. 30.18.1.2 / 125.24.14.

BCA. 30.18.1.2 / 125.43.1.

BCA. 30.18.1.2. / 127.96.15.

BCA. 30.18.1.2 / 127.103.16.

BCA. 30.18.1.2 / 128.12.14.

BCA. 30.18.1.2 / 129.38.3.

BCA. 30.18.1.2 / 129.42.18.

BCA. 30.18.1.2 / 129.51.15
BCA. 30.18.1.2 / 129.57.9.
BCA. 30.18.1.2 / 130.85.5.
BCA. 30.18.1.2 / 130.91.11.
BCA. 30.18.1.2 / 131.7.6.
BCA. 30.18.1.2 / 132.40.2.
BCA. 30.18.1.2 / 132.48.6.
BCA. 30.18.1.2 / 132.57.6.
BCA. 30.18.1.2 / 133.80.11.
BCA. 30.18.1.2 / 135.39.1.
BCA. 30.18.1.2 / 136.69.19.
BCA. 30.18.1.2 / 136.75.9.
BCA. 30.18.1.2 / 137.92.12.
BCA. 30.18.1.2 / 138.121.9.
BCA. 30.18.1.2 / 139.29.9
BCA. 30.18.1.2 / 139.53.2.
BCA. 30.18.1.2 / 140.68.14.
BCA. 30.18.1.2 / 140.70.15.
BCA. 30.18.1.2 / 140.84.15.
BCA. 30.18.1.2 / 141.90.4.
BCA. 30.18.1.2 / 142.13.17.
BCA. 30.18.1.2 / 143.56.1.
BCA. 30.18.1.2 / 143.61.2.
BCA. 30.18.1.2 / 143.63.4.
BCA. 30.18.1.2 / 143.63.11.
BCA. 30.18.1.2 / 145.100.3.
BCA. 30.18.1.2 / 145.103.2.
BCA. 30.18.1.2 / 145.113.2.
BCA. 30.18.1.2 / 147.55.19.
BCA. 30.18.1.2 / 149.28.12.

BCA. 30.18.1.2 / 152.28.10.

BCA. 30.18.1.2 / 153.40.11.

BCA. 30.18.1.2 / 154.63.20.

BCA. 30.18.1.2 / 154.84.3.

BCA. 30.18.1.2 / 156.10.18.

BCA. 30.18.1.2 / 156.15.1.

BCA. 30.18.1.2 / 157.32.12.

BCA. 30.18.1.2 / 158.42.9.

BCA. 30.18.1.2 / 158.46.2.

BCA. 30.18.1.2 / 162.58.18.

BCA. 30.18.1.2 / 163.62.12.

BCA. 30.18.1.2 / 172.43.14.

BCA. 30.18.1.2 / 176.15.5.

BCA. 30.18.1.2 / 176.16.15.

BCA. 30.18.1.2 / 176.16.16.

BCA. 30.18.1.2 / 176.16.17.

BCA. 30.18.1.2 / 177.25.13.

BCA. 30.18.1.2 / 177.26.10.

BCA. 30.18.1.2 / 178.28.14.

BCA. 30.18.1.2 / 179.46.12.

BCA. 30.18.1.2 / 179.46.14.

BCA. 30.18.1.2 / 223.57.3.

BCA. 30.18.1.2 / 223.62.19.

Başbakanlık / Muamelat Genel Müdürlüğü

BCA. 30.10.0.0 / 78.517.24.

BCA. 30.10.0.0 / 157.105.12.

BCA. 30.10.0.0 / 171.187.34.

Siyasi Partiler / Cumhuriyet Halk Partisi

BCA. 490.1.0 / 174.694.1.

BCA. 490.1.0 / 239.951.3.

BCA. 490.1.0 / 257.1026.1.

BCA. 490.1.0 / 311.1271.1.

BCA. 490.1.0 / 311.1271.2.

BCA. 490.1.0 / 373.1574.1.

BCA. 490.1.0 / 595.56.8.

BCA. 490.1.0 / 681.308.1.

BCA. 490.1.0 / 1189.166.2.

BCA. 490.1.0 / 1285.271.7.

BCA. 490.1.0 / 1375.560.1.

BCA. 490.1.0 / 1605.552.5.

Nafia Vekaleti

BCA. 230.0.0.0 / 33.40.3.

Anayasa Mahkemesi Başkanlığı / Yassıada Mahkemesi Kararları

BCA. 10.9.0.0 / 1.4.1.

BCA. 10.9.0.0 / 49.146.1.

BCA. 10.9.0.0 / 49.146.2.

BCA. 10.9.0.0 / 49.146.3.

BCA. 10.9.0.0 / 49.146.4.

BCA. 10.9.0.0 / 49.146.5.

BCA. 10.9.0.0 / 49.146.6.

BCA. 10.9.0.0 / 34.102.3.

BCA. 10.9.0.0 / 216.671.1.

BCA. 10.9.0.0 / 217.674.4.

BCA. 10.9.0.0 / 244.753.1.

BCA. 10.9.0.0 / 245.754.1.

BCA. 10.9.0.0 / 248.763.1.

BCA. 10.9.0.0 / 248.764.2

BCA. 10.9.0.0 / 258.791.1.

BCA. 10.9.0.0 / 263.805.4.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA)

Ülkeler / Belçika

DBTDA. 508 / 44320.211331.1.

DBTDA. 508 / 44320.211331.8.

DBTDA. 508 / 44320.211331.10.

Ülkeler / Danimarka

DBTDA. 516 / 219816.212308.3.

Resmi Yayınlar, İstatistikler ve Meclis Tutanakları

Resmî Gazete

Matbuat Kanunu. (1931). *T.C. Resmî Gazete*, 1867, 8 Ağustos 1931.

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kanunu. (1935). *T.C. Resmî Gazete*, 3035, 22 Haziran 1935.

Matbuat Kanunun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun. (1938). *T.C. Resmî Gazete*, 3960, 15 Temmuz 1938.

İş ve İşçi Bulma Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. (1946). *T.C. Resmî Gazete*, 6215, 25 Ocak 1946.

İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun. (1947). *T.C. Resmî Gazete*, 6542, 26 Şubat 1947.

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun. (1949). *T.C. Resmî Gazete*, 7217, 27 Mayıs 1949.

Basın Kanunu. (1950). *T.C. Resmî Gazete*, 7564, 24 Temmuz 1950.

Bakanlar Kurulu Kararları. (1951). *T.C. Resmî Gazete*, 7878, 1 Ağustos 1951.

Kararnameler. (1953). *T.C. Resmî Gazete*, 8517, 25 Eylül 1953.

Azot Sanayii Anonim Şirketi Esas Mukavelenamesi. (1954). *T.C. Resmî Gazete*, 8631, 11 Şubat 1954.

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun. (1957). *T.C. Resmî Gazete*, 9615, 24 Mayıs 1957.

Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsalarının Meslek Gruplarının Yeniden Tespiti ile Birlik Delegelerinin Seçilmesi ve Odalar Birliği Uzuvarlarının Feshi ve 5590 Sayılı Kanun'un 6233 Sayılı Kanun'la Değiştirilen 64. Maddesine Bir Fırka Eklenmesi Hakkında Geçici Kanun. (1960). *T.C. Resmî Gazete*, 10566, 1 Ağustos 1960.

Resmi İstatistikler ve Yayınlar

- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. *Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*. (Yayın No:691). Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*. (Yayın No: 328). Cilt 18, Ankara.
- T.C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü. *Veteriner Çalışmaları ve Hayvancılık İstatistikleri 1957-1966*. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1970.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1953*. (Yayın No:351). Ankara, Mayıs-1954.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *1959 İstatistik Yıllığı*. (Yayın No: 380).
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *Zirai Bünye ve İstihsal (1958-1960)*. (Yayın No: 421). Ankara, 1962.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. *Umumi Nüfus Sayımı 22 Ekim 1950*. (Neşriyat No:359). Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus*. (Yayın No. 444). Ankara, 1963.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. *1960 Genel Nüfus Sayımı İl ve İlçeler İtibariyle Kesin Neticeleri*. (Yayın No: 468).
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. *İstatistik Yıllığı 1960-1962*. (Yayın No: 460).
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. *Maden İstatistikleri 1959-1966*. (Yayın No: 563). Devlet İstatistik Matbaası, Ankara, 1968.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1960-1961*. (Yayın No: 346). Ankara.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. *Milli Eğitim İstatistikleri İlköğretim 1950-1951*. (Yayın No: 465). Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1965.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. *Maarif İstatistikleri Meslek, Teknik ve Yükseköğretim 1951-1952*. (Yayın No: 357). Akın Matbaacılık, Ankara, 1955.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. *Milli Eğitim İstatistikleri Milli, Halk, Çocuk, Üniversite ve Okul Kütüphaneleri 1959-1968*. (Yayın No: 660). Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1972.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *Traktör Anket Neticeleri 1960*. (Yayın No: 411). Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1960.

T.C. Sayıştay Başkanlığı. *Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Denetim Raporu*.

Türkiye İstatistik Kurumu. *Milletvekilleri Genel Seçimi 1923-2011*. TÜİK Matbaası, Ankara, 2012.

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Komisyonlar Mazbatası. *X. Mevzuat Komisyonu Mazbatası*. TBMM Matbaası, Ankara, 1938.

Meclis Tutanakları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (**TBMMZC**)

TBMMZC, Devre 6, Cilt 2, İnkat 20, 29 Mayıs 1939.

TBMMZC, Devre 10, Cilt 8, İçtima 2, 1 Kasım 1955.

TBMMZC, Devre 11, Cilt 4, İçtima 1, İnkat 79, 11 Haziran 1958.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (**TBMMTD**)

TBMMTD, Dönem 9, Toplantı 2, Cilt 10, Birleşim 1, 1 Kasım 1951.

TBMMTD, Dönem 9, Toplantı 3, Cilt 17, Birleşim 1, 1 Kasım 1952.

Sürelî Yayınlar

Ulusal ve Yerel Gazeteler

Akşam.

Bağımsız Kütahya.

Cumhuriyet.

Demokrat Kütahya.

Demokrat Kütahyanın Sesi.

Hakikat.

Hür Kütahya.

İleri Kütahya.

Kahraman Emet.

Kütahya (İl Gazetesi).

Kütahya Ekspres.

Milliyet.

Müstakil Tavşanlı.

Simav Postası.

Tanin

Tavşanlı Postası.

Ulus.

Ziraatin Sesi.

Dergiler

Akis

Elektrik Mühendisliği Mecmuası.

İller ve Belediyeler.

Mimarlık.

Türkiye Mühendislik Haberleri.

Ümit.

Ansiklopedi ve Yıllıklar

Atatürk Ansiklopedisi. **Kayseri/Yeşilhisar Olayları (25 Mart 1960).**
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kayseri-yesilhisar-olaylari-25-mart-1960/>

Kütahya 1967 İl Yıllığı, (yy).

Cumhuriyet'in 50. Yılında Kütahya 1973 İl Yıllığı, İzmir, Ticaret Matbaacılık T.A.Ş., yy.

T.C. Kütahya Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları-1, **Kütahya 2002**, Ankara, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ocak 2002.

T.C Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü-Kütahya Müzesi Müdürlüğü.
Kütahya Müzesi 2015 Yıllığı "50. Yıl Anısına". Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016.

Yurt Ansiklopedisi. İl İl Türkiye: Dünyü, Bugünü, Yarını, VII, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982-1983.

Kitaplar

Ağaoğlu, Samet. **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru.** İstanbul, Baha Matbaası, 1972.

Ahmad, Feroz. **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980.** (5. Baskı). İstanbul, Hil Yayın, 2015.

Akşin, Sina. *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*. (7.Baskı). Ankara, İmaj Yayınevi, 2009.

_____, *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Albayrak, Mustafa. *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004.

Arslan, Zühtü. *Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI Dönem (1957-1960)*. (III), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 156, 2011, 681.

Aydemir, Şevket Süreyya. *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*. (3. Baskı). İstanbul, Remzi Kitabevi, 1985.

_____, *İkinci Adam*. (III), İstanbul, Remzi Kitabevi, 1988.

_____, *Menderes'in Dramı*. İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.

Aydın Meltem-Lokman Aydın. *Osmanlı Dönemi Kütahya Vakıf ve Zaviyeleri- Muhasebe ve Müzayede İşlemleri (1832-1863)*. İstanbul, Efe Akademi Yayınları, 2022.

Batur, Muhsin. *Anılar ve Görüşler "Üç Dönemin Perde Arkası"*. (2. Baskı). İstanbul, Milliyet Yayınları. 1985.

Buğra, Ayşe. *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Çakmak, Umut. *Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Temel Ekonomik Gelişmeleri*. Ankara, Astana Yayınları, 2022.

Çavdar, Tefvik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, (5. Baskı), İmge Kitapevi, Ankara, 1995.

_____, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. (5. Baskı). İmge Kitabevi, Ankara, 2013.

Demir, Şerif. *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Vesayet (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül)*. (Yayın No: 5), İçişleri Kitaplığı Dizisi, Ankara, Tam Pozitif Reklam Matbaa, 2020.

Demirel, Tanel. *Türkiye'nin Uzun On Yılı- Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. (3. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mega Basım Yayın, 2021.

Erguz, Şaban. *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğü 1954 Yılı İcraat ve 1955 Yılı Çalışma Raporu*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1955.

_____, *Kütahya Teknik Ziraat Müdürlüğünün 1955 Yılı İcraat Raporu ile 1956 Yılına Ait Çalışma Programı*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1956.

Eroğul, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul, Yordam Kitap, 2014.

- Güner, Hamza. *Tarihte Kütahya*. Kütahya, Kütahya Vilayet Matbaası, 1961.
- Karavelioğlu, Kâmil. *Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül...* İstanbul, Gürer Yayınları, 2007.
- Karayaman, Mehmet. *İlkler Şehri Uşak'ta Elektriğin Serüveni*. İzmir, 2013.
- Kaynar, Mete Kaan. *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- _____, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.
- Koçak, Cemil. *İktidar ve Demokratlar Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. (II), İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Koloğlu, Orhan. *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006.
- Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı. *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*. İstanbul, Devlet Matbaası, 1932.
- Özkaya, Şükrü. *Adım Adım 27 Mayıs*. İstanbul, İleri Yayınları, 2005.
- Kütahya İmar Komisyon Raporu*. Ankara, Güven Matbaası, 1960.
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği. *Türkiye Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği Bor Raporu*. Ankara, Eflal Ajans ve Matbaacılık, 2016.
- İnan, Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. İstanbul, Yeni Baskıya Hazırlayan; Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Sarıkoyuncu, Ali. *Kütahya Sosyo-Ekonomik Hayatından 50 yıl (1945-1995) Av. Zeki Özker'in Anıları*. Kütahya, Kütahya Belediyesi Kütahya Kültür ve Tarihi Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Şimşir, Bilal. *Bulgaristan Türkleri (1878-1995)*. İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1986.
- Temür, Haydar. *Demokrat Parti'de Parti İçi Muhalefet (1946-1960)*. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973-DP'nin Altın Yılları 1950- 1954*. Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991.
- Topuz, Hıfzı. *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923, 1931)*. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Neşriyatı, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii*. Haz. Turan Veldet, Ankara, Doğu Matbaası, 1958.
- Yalçın, Osman. *Kütahya*. (3.Baskı), İstanbul, Özyürek Yayınları, 1975.

- Yücel, Fikret. *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü*. Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, Ankara, İşkur Matbaası, 2015.
- Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2 1922-1971*. Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiñç, İstanbul, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., 1997.
- Yücel, M. Bayram. *Dünyada ve Türkiye'de Antimuan*. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü Fizibilite Etütleri Daire Başkanlığı, Kasım 2019.
- Yücel, M. Serhan. *Demokrat Parti*. İstanbul, Ülke Kitapları, 2001.

Makaleler

- Aksoy, Muzaffer. "Türkiye'de Benzen Zehirlenmesi Epidemiyolojisi". *Toplum ve Hekim Dergisi*, 1 (5), Mayıs 1978, 39-42.
- Aksüt, Levent-Yaşar Marulyalı. "Dumlupınar Zafer Anıtı ve Tesisleri". *Mimarlık Dergisi Mimarlar Odası Yayın Organı*, 6 (2), İstanbul, 1968, 28-30.
- Ardel, Ahmet-Ajun Kurter. "Kütahya ve Civarında Coğrafi Müşahedeleri". *Türk Coğrafya Dergisi*, (18-19), 1958, 153-159.
- Avcı, Sedat. "Türk Şeker Sanayiinin Kuruluş ve Gelişmesinde Devletin Etkisi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, Ayrı Basım, (4), 1993-1996, 291-302.
- Ayvalık, Enver. "Kütahya Azot". *Türkiye Mühendislik Haberleri*, (45), Aralık 1958, 12-16.
- Doğan, Recep. "Bir Koruma Tedbiri Olarak Koruyucu Aile Kurumu ve Koruyucu Aile Yönetmeliği". *Ankara Barosu Dergisi*, 2013/ 2, 147-170.
- Can, Burhan. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikaları: Yeni Bir Kronolojik Sınıflandırma". *Troy Academy*, 8 (1), 2023, 1-37.
- Değerli, Esra Sarıkoyuncu, Hasan Karakuzu. "Adnan Menderes ve Kütahya". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı*, 2023, 348-365.
- "Dumlupınar Zafer Anıtı ve Tesisleri II. Devre Jüri Raporu". *Mimarlık Dergisi Mimarlar Odası Yayın Organı*, 1, (1), İstanbul, 1963, 2-8.
- Erichsen, Regine. "The Politics Behind Scientific Transfer Between Turkey and Germany in the Case of the "Yüksek Ziraat Enstitüsü" in Ankara". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55 (2), 2000, 37-53.
- Esen, Selin. "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu". *Mülkiye Dergisi*, 34 (267), 167-192.

- Evşile, Mehmet. “Demokrat Parti Döneminde Sağlık Hizmetleri”. *History Studies*, 13 (2), Nisan 2021, 407-422.
- Gökgöz, Gurbet. “Kırsalda Köy Çocuklarını Eğitim Modeli Olarak 4K Projesi”. *11. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi*, 5 (5), Antalya, 2019, 127-144.
- Göktürk, Gökhan. “Kütahya’da 1946-1960 Yılları Arasında Milletvekili Genel Seçimlerinin Analizi ve Siyasi Yapı”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 2013, 253-266.
- Gürdamar, Ersin. “Demokrat Parti Döneminde Şeker Politikaları ve Şeker Sanayisinin Gelişimi”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 10, (27), Temmuz 2021, 100-143.
- İpek, Doğan. “27 Mayıs Darbesi Öncesi Cepheleşme Hareketi: Vatan Cephesi Örneği (1958-1960)”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33 (2), 2024, 872-890.
- İpekoğlu, Üner-Mehmet Polat. “Bor Endüstrisine Genel Bakış”. *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 26 (1), 1987, 5-16.
- Karayaman, Mehmet. “Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28 (82), 2012, 53-96.
- Kaşan, Yüksel-Necmi Uyanık. “Demokrat Parti Hükümetlerinin Eğitim Politikaları ve TBMM’de Eğitim ile İlgili Görüşmeler (1950-1960)”. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 36, 2021, 363-391.
- Kılıç, Semra-Erdal Aydoğan. “Türkiye’de Kooperatifçilik ve Toplumsal Kalkınmadaki Rolü”. *Atatürk Üniversitesi Yayınları Atatürk Dergisi*, 11 (2), 45-50.
- Kulin, Muhittin. “Bulgaristan Göçmenlerinin İskân Meselesi”. *İller ve Belediyeler Dergisi*, Yıl 6, (66), 1951, 9-15.
- Limoncuoğlu, Alihan. “Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)”. *Akademik Hassasiyetler*, 5 (10), 2018, 145-155.
- Mahiroğulları, Adnan. “5018 Sayılı Kanun’dan 275 Sayılı Kanun’a Grev Hakkı Tartışmaları: Yasakçı Dönemden Serbesti Döneme Geçisin Yol Haritası”. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4 (10), 2015, 152-169.
- Özbudun, Ergun. “Seçim Sistemleri ve Türkiye”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44 (1), Ankara, 1995, 521-539.
- Özcelik, Özer-Güner Tuncer. “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 2007, 253-266.

- Özkiraz Ahmet, M. Nazan Arslanel. “Türkiye’de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 2015, 21-42.
- Pervin Demirci, “1946 ve 1950 Seçimleri: Siyaset, Bürokrasi, Propaganda ve Demokrasiye Geçiş Eğilimleri”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 2021, 119-142.
- Polatoğlu, M.Gökhan. “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)”. *Atatürk Dergisi*, 6 (1), 2017, 55-87.
- Sarısır, Serdar. “Millî Mücadele’den Türk Siyasal Hayatına; Alaettin Tiritioğlu (1903-1969)”. *Atatürk Yolu Dergisi*, (44), 2009, 649-671.
- Semiz, Yaşar. “1923–1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 2010, 423-469.
- Soylu Perihan Ünlü-Özlem Yaktı. “Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı”. *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı 2012, 365-379.
- Sungur, Zahide. “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (14), 2016,
- Takım, Abdullah. “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 67 (2), 2012. 157-187.
- Tangülü, Zafer. “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (2), 2012, 389-410.
- Tanoğlu, Ali. “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 14, Ekim 1952- Temmuz 1953, 129-161.
- Tekin, Fatma. “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrası Milli Birlik Komitesi ve Propaganda Çalışmaları”. *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2), 2021, 1-23.
- Tekir, Süleyman. “Erken Cumhuriyet Yıllarında Türkiye’de İletişim Araçları”. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6, (Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı), Aralık 2021, 270-285.
- Timurtaş, Zekai. “Kayaköy Hidroelektrik Tesisleri”. *Elektrik Mühendisliği Mecmuası*, 4 (47-48), Kasım-Aralık 1960, 2-8.
- Tuncel, Metin-Suna Doğaner. “Thermalism in Kütahya”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 6 (1), 1992, 47-60.

Yavuziğit Musa Hikmet. “Dernekler ve Demokrasi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50 (1), 1995, 415-439.

Yenmez, Necati. “Stratejik Bir Maden Olarak Bor Minerallerinin Türkiye İçin Önemi”. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, (19), 2009, 59-94.

Yılmaz, Ensar. “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Demografik Yapının Öne Çıkan Bazı Özellikleri”. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8 (53), 2022, 771-775.

Yurtoğlu, Nadir. “Cumhuriyet Türkiye’inde Elektrik Enerjisi Üretimi ve Enerji Politikaları (1923-1960)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34 (98), 2018, 227-280.

_____, “Demokrat Parti (DP) Döneminde Türkiye’de Orman Politikaları (1950-1960)”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 111-126.

_____, “Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye’de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 32 (93), Ankara, 2016, 47-103.

Doktora ve Yüksek Lisans Tezleri

Arslan, Yalçın. *Afyon Pancar Ekicileri Kooperatifinin Finansal Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007.

Arslan, Zehra. *Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2011.

Aslanapa, Hilal. *Kütahya Şehir Monografisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İstanbul, 1960.

Aydemir, Muazzez. *Altıntaş İlçesi Monografyası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İstanbul, 1952.

Bağcı, Özgür. *Demokrat Parti Döneminde Konya (1950-1960)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.

Bozbay, Sema. *Kütahya Şehir Coğrafyası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

Çelebi, O. Suat. *Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Açısından Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç Sorunu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

- Çetin Filiz, Çilem. **CHP Parti Müfettiş Raporlarına Göre Kütahya (1935-1950)**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, Ağustos 2019.
- Demir, Şerif. **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Engin, Naci. **Kütahya Şehrinin Beşerî ve İktisadi Durumu**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1965.
- Erguz, Bilsen. **Gediz Monografyası**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İstanbul, 1965.
- Gökdu, Ali. **Kütahya'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi, İktisadi ve Sosyo-Kültürel Hayat (1923-1950)**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uşak Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak, 2022.
- Güray, Bedia. **Emet Kazası Monografyası**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1946-1947.
- İnan, Süleyman. **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002.
- Kaçmaz, Ekrem. **Kütahya Lisesi ve Tarihsel Gelişimi**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2010.
- Karabuda, Ahmet Emin. **Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Garp Linyitleri işletmesi Müessesesi Tunçbilek Bölgesi Linyit İşçilerinin Sendika Hakkında İmajları**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1969-1970.
- Karaca, Melek. **Kütahya Ovası ve Çevresinin Ziraat Hayatı**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşerî ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul, 1994.
- Karcı, Betül. **Demokrat Parti Döneminde Tokat (1950-1960)**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2019.
- Kılıç, Hüseyin. **Seçim Sistemleri, Partiler üzerine Yansıması ve Yeni Sistem Arayışları**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- Kolak, Kazım. **Kütahya Şeker Fabrikası**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, İstanbul, 1970.
- Menekşe, Ayşe Nur. **Türk Basınında 1946-1950 Dönemi Demokrat Parti'nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

- Oruç, Muzaffer. **Kütahya Azot Sanayii**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, İstanbul, 1971.
- Pancaroglu, Adnan Ferruh. **Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977)**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2006.
- Savgan, Cavidan. **Simav İlçesi Monografyası**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İstanbul, 1951.
- Söğütödere, Tuğba. **Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kütahya Şubesi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1923-1950)**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2012.
- Sümer, Özden. **Kütahya Azot İşletmelerinde Bir Sosyometrik İnceleme**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyoloji Enstitüsü, İstanbul, 1965.
- Şenol, Enver. **Cumhuriyet Devrinde Türk Bankacılığının Gelişmesi (1923-1960)**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Kürsüsü, İstanbul, 1973.
- Tekin, Gürkan. **Sihhiye ve Muavenet-ı İçtimaiye Vekâletinden Sağlık Bakanlığına**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/Türk İnkılap Tarihî Enstitüsü, Ankara, 2011.
- Uyanık, Müjgan. **Kütahya Basın Tarihi (1923-1980)**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2013.
- Yücelen, Ahmet Fazıl. **Tavşanlı'nın Beşerî ve İktisadi Coğrafyası**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Coğrafya Enstitüsü, İstanbul, 1966.

İnternet Kaynakları

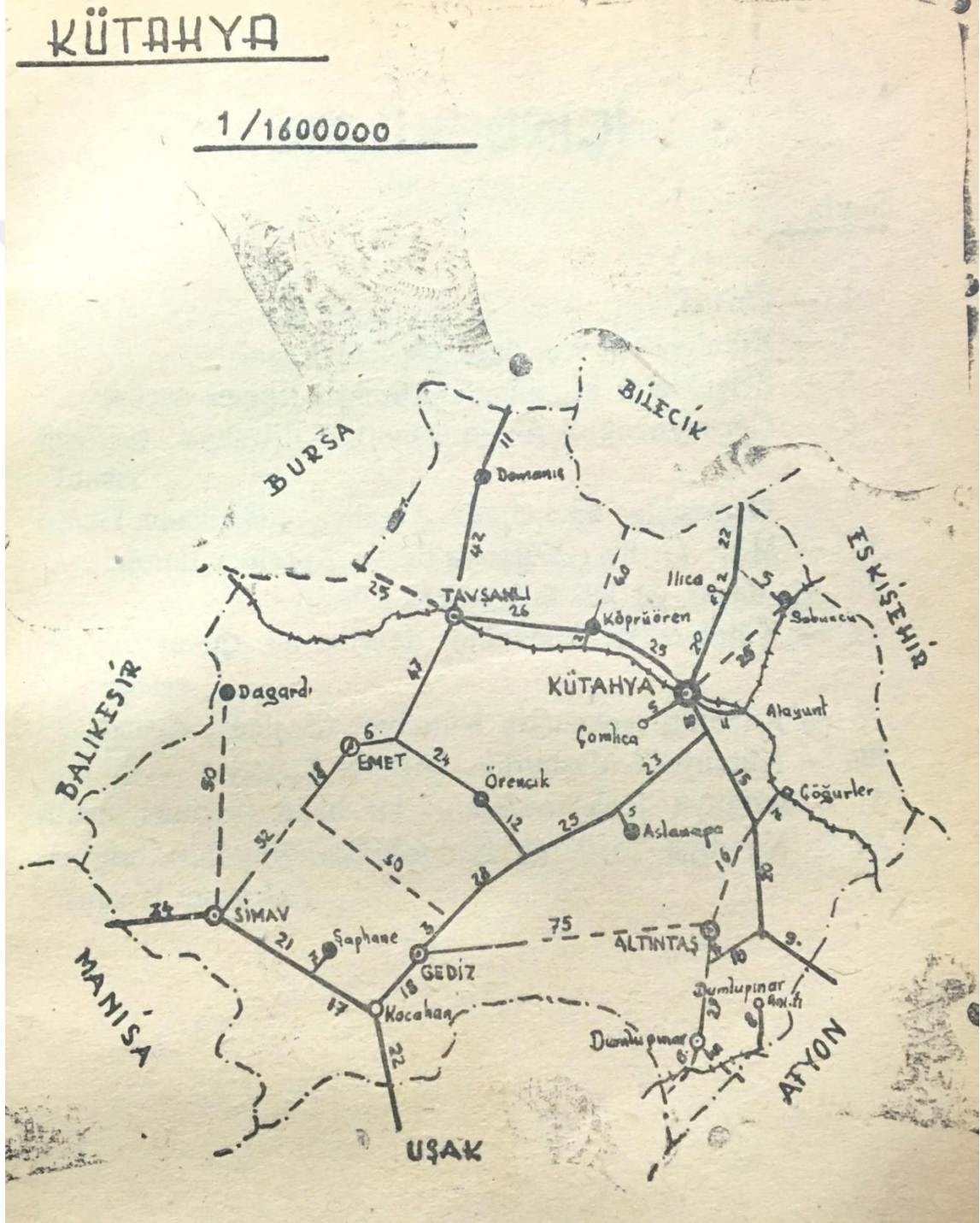
- <https://www.kutahyaseker.com.tr/index.html> (Erişim Tarihi: 04.06.2023).
- <https://www.tysd.org.tr/tarihce/> (Erişim Tarihi: 20.05.2023).
- https://www.kiyd.org/?page_id=64 (Erişim Tarihi: 13.05.2023).
- <https://kutahyaekspres.com> (Erişim Tarihi: 05.05.2023).
- <https://albaydemetilkokulu.meb.k12.tr/tema/index.php> (Erişim Tarihi: 09.11.2023).
- <https://kutahyakml.meb.k12.tr/tema/index.php> (Erişim Tarihi: 23.01.2024).
- <https://kutahyamtal.meb.k12.tr/tema/index.php> (Erişim Tarihi: 24.01.2024).
- <https://kutahyalisesi.meb.k12.tr> (Erişim Tarihi: 25.01.2024).
- <http://hayriogelman.com/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 05.02.2024).

<https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/Kutahya.pdf> (Erişim Tarihi: 16.02.2023).

EKLER

EK-1: Harita Genel Müdürlüğü Tarafından Hazırlanan 1/ 1.600.000 Ölçekli Kütahya Haritası.

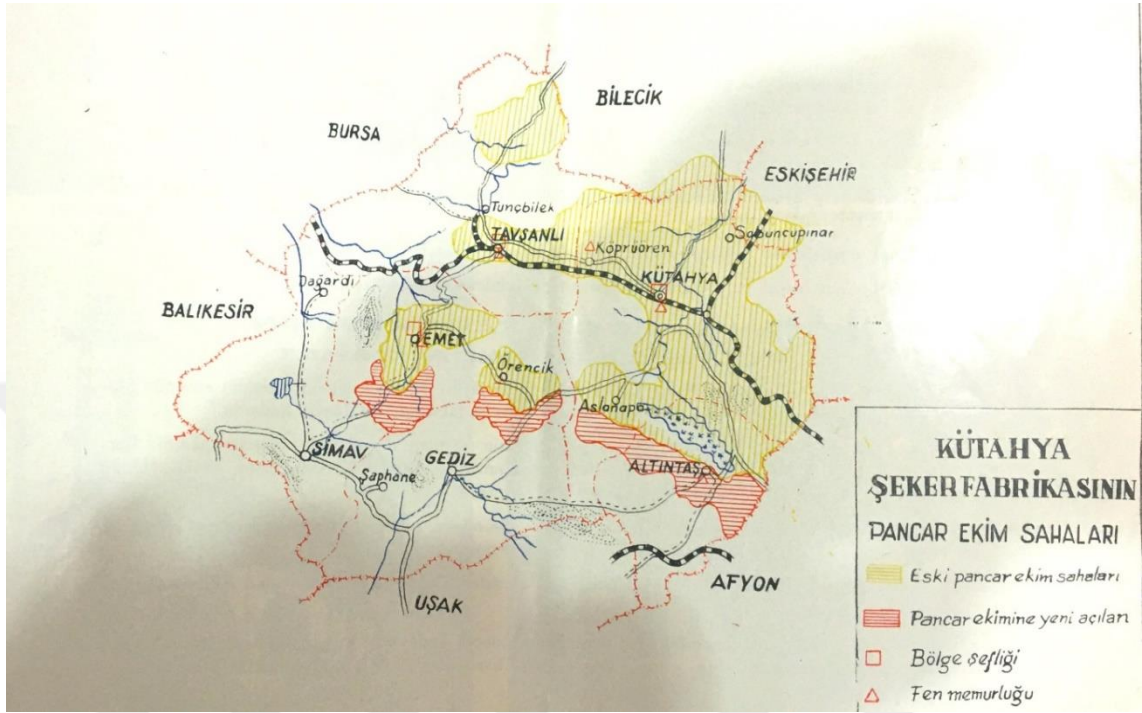
EK-2: Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in Kütahya Şeker Fabrikası'nın Temel Atma Töreninde Çekilmiş Fotoğrafları (14 Eylül 1953).

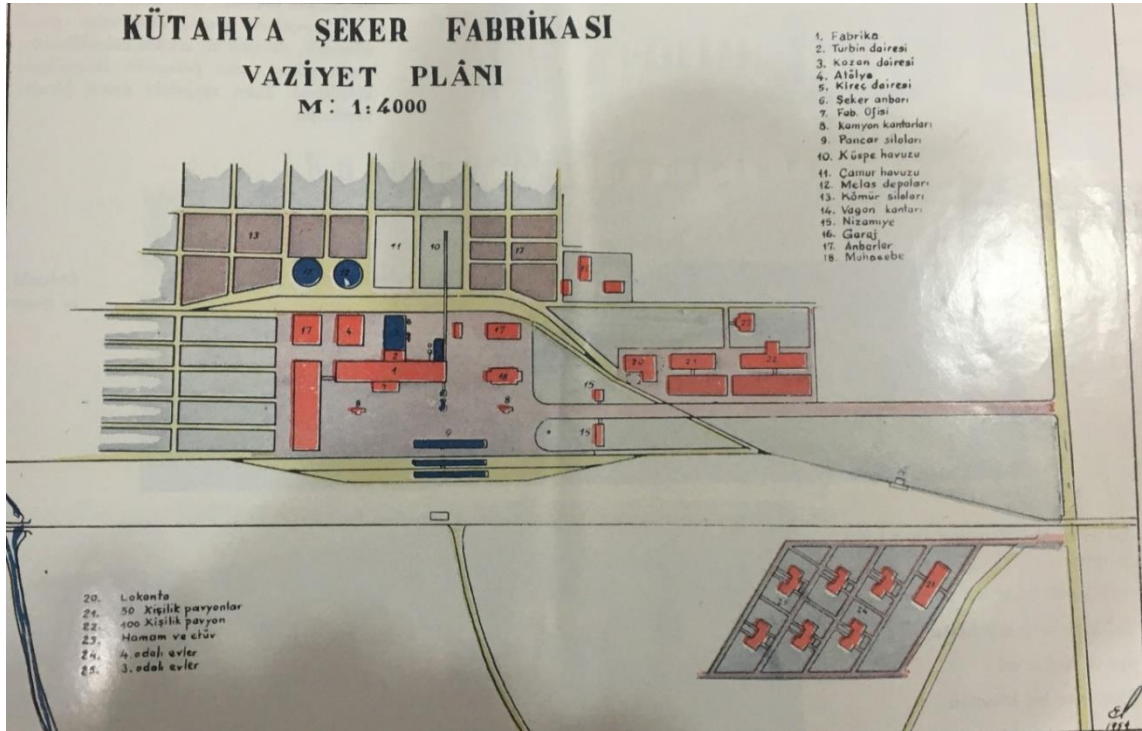
EK-3: Başbakan Adnan Menderes, Kütahya Şeker Fabrikası'nın Açılış Kurdelesini Keserken (24 Kasım 1954). 30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii, Haz. Turan Veldet, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Neşriyatı, No:48, Doğu Matbaası, 1958, 919.

EK-4: Kütahya İl Sınırları Dahilinde Pancar Ekim Sahaları Gösteren Harita.

EK-5: Kütahya Şeker Fabrikası'na Ait Vaziyet Planı.

EK-6: Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürü Baha Esat Tekand'ın, Kütahya Şeker Fabrikası Açılış Törenini Teşriflendirmesi Amacıyla Başbakan Adnan Menderes'e Gönderdiği Davet Mektubu (19 Kasım 1954), BCA. 30.1.0.0 / 18.106.38.

ŞEKER ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
BAHA ESAT TEKAND **A17** **Ankara, 19.Kasım.1954**

Çok Sayın Adnan Menderes
Başvekil
A n k a r a

Kütahya'da bir şeker fabrikası kurulması en sıcak teşebbüs kaynağını yüksek emelinizde buldu. Kıymetli müzaheretlerinizle çalışmalarımızı başarıya erdirmiş olmanın sevinç ve minnetini duyacağız. 23.Kasım.1954 Salı günü saat 11 de yapılması tensip edilen açılış merasimini yüksek huzurunuzla şereflendirmeniz, bize ve bilhassa Bendenize müteakip çalışmalarımız için yeni bir kuvvet ve cesaret vesilesi olacaktır.

Bütün gayretlerimizin en yüksek manevî mükâfatı saydığımız huzurunuzdan bizi mahrum bırakmamanız ümidiyle en derin saygılarımı takdim ederim.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
Genel Müdürü

1488
14.12.1955

030	01			18	106	38
-----	----	--	--	----	-----	----

SAHİBİ
Kütahya Vâllığı
Yazı İşleri için
idare edilecek meclis müdri
Cemal Basmal
Yazı İşleri için Matbaa
Müdürü ve müvazzat
olunur
Yazı İşleri için Matbaa
Müdürü ve müvazzat
olunur
Kuruluş : 1925

Kütahya
Günlük Vilâyet Gazetesi
Devlet Nüshası

Baskıldığı ve Yayıldığı Yer
Kütahya Vilâyet
Matbaası
Telefon : 164
Abone Şartları
Yıllığı 17 Lira
6 Ayığı 9 *
3 * 5 *
Bazı iller için nakliyat
tahvilleri 60 kuruştur
Haberler Meslekî ve
edilmez

Sayı 2560 23 Temmuz 1955 Cumartesi Fiyat : 5 Kuruş

Azot Fabrikamızın Temeli Atılırken

Kütahya'nın yıldız gibi parladığını görmek en büyük arzumuzdur. Bunun içindir ki Allah'dan 10 sene daha ömür dilemekteyim
Celâl BAYAR

Sayın Başvekilimiz ve Hemşehrimiz Adnan Menderes

iki gündür Kütahyamız muazzam bir bayram ve sonsuz bir neşe içinde, bütün cadde ve binalar baştan başa çam dalları ve dövizlerle donatılmış, bayrakların al rengine bürünmüştür.

Kıymetli hemşehrimiz Sayın Adnan Menderes'in İzmir Alsancak Limanı temel atma me rasiminde:

— İstikbâl en parlak ümitlerle doludur. Bundan böyle sözlerle değil, eserlerle konu

şacağız. Asıl büyük işler gelecek üç dört yıl içindedir. Bu güne kadar olanlar bir başlangıçtır.

Buyurmuşlardır.

İşte bu veciz ifadenin olgun ve fiili cevabı bu gün u-

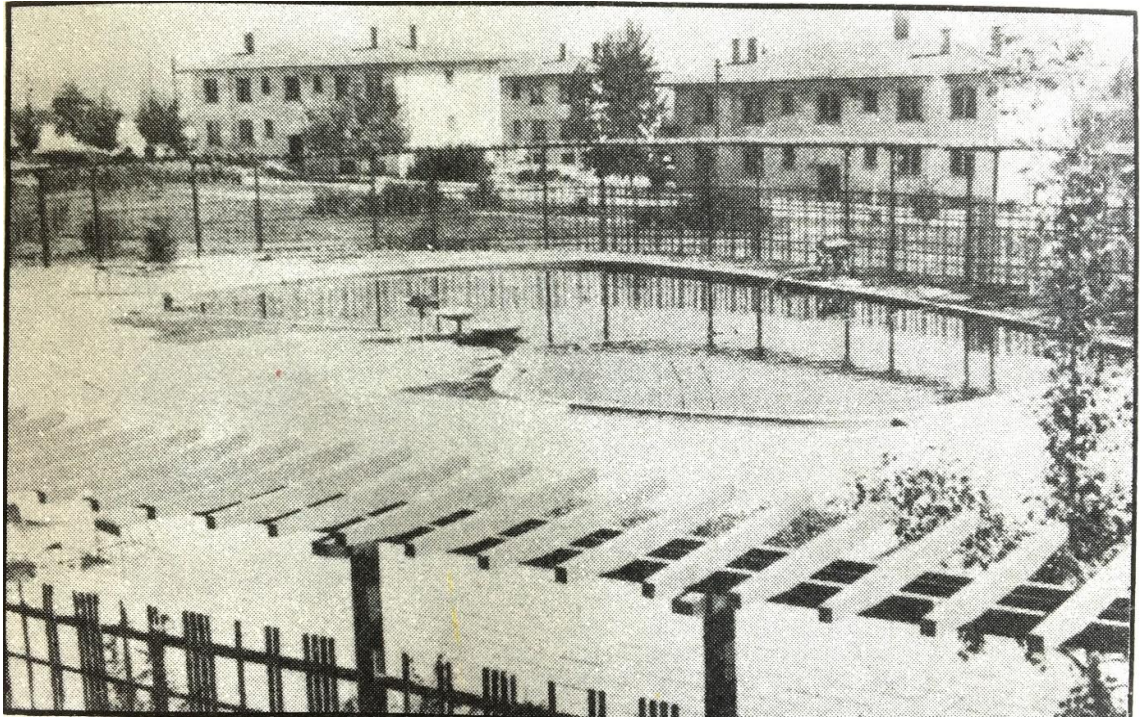
ğurlu ellerle Kütahya Azot sanayi tesisleri temelini atılması olacaktır. Biz Kütahyalıların bu mutlu büyük bayram gününde sevincimiz ölçsüz, gururu muz hududsuzdur.

Muhterem devlet büyükle-rimize, çini diyarı Kütahyamıza **HOŞ GELDİNİZ** der büyük himmetler karşısında sonsuz minnet ve şükranlarımızla, candan bağlıklarımızı arz ederiz.

EK-8: Azot Fabrikası'nın Bir Bölümünü Oluşturan Nitrik Asit Emilim (Absorpsiyon) Kuleleri.

EK-9: Azot Fabrikası Personelleri için Yapılan Lojman ve Sosyal Tesislerden Bir Görünüm.

EK-10: Belçika'da Faaliyet Gösteren "Société Belge De L'Azote" İsimli Firmanın, Kütahya'da Azot Fabrikası İnşa Etme İsteklerine Yönelik Ekonomi Bakanlığı'na Göndermiş Oldukları Teklif Mektubu (13 Ekim 1948). Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA). 508 / 44320.211331.10.,2.

SOCIÉTÉ BELGE DE L'AZOTE
DES PRODUITS CHIMIQUES DU NITRATE
A. RENOUY - OULBACH

13 octobre 1948

EKONOMI BAKANLIĞI
ANKARA
(Turquie)

Direction
JEO/jk

Messieurs,

Nous avons appris que votre pays envisageait l'établissement d'une fabrication d'engrais nitriques dans la région de Kutaya.

Nous désirons vous informer, à cette occasion, que notre Société est particulièrement spécialisée dans l'étude, la construction et l'exploitation d'installations de ce genre.

Elle a été la première, en Europe Occidentale, à installer des usines d'ammoniaque synthétique par les procédés à haute pression et, dans la suite, elle a mis au point des procédés originaux pour la fabrication d'acide nitrique et d'engrais nitriques divers.

Actuellement, notre Société installe des fabrications de ce genre pour des firmes de premier plan, notamment aux Pays-Bas où nous installons une usine de 600 tonnes/jour de nitrate ammonique agricole à 21% d'azote, et en Norvège où une installation brûlant 55 tonnes d'ammoniaque par jour est en cours de réalisation.

Il nous serait très agréable de pouvoir travailler également dans votre pays.

Si vos projets prenaient corps, nous serions très heureux d'être consultés et dans l'attente de vous lire à ce sujet, nous vous prions d'agréer, Messieurs, l'expression de nos sentiments distingués.

P. Schideler

23.06.2022 tarih ve 34604477 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

EK-11. 1 Mart 1960 Tarihi İtibarıyla Azot Fabrikası'nın İnşaat ve Maliyet Durumu.
BCA. 30.1.0.0 / 95.594.1.

(1.3.1960)

Azot Sanayii T.A.Ş.
Umum Müdürlüğü

Kütahya Azot Tesisleri :

I - 29.2.1960 tarihine kadar,

1 - Gelen malzeme miktarı	:	12.353,740	ton
2 - Monte edilen malzeme miktarı	:	5.336,820	"
3 - 16.2.1960-29.2.1960 tarihleri arasında monte edilen malzeme miktarı.....	:	285,220	"
4 - İnşaat durumu :			

16.2.1960-27.2.1960 tarihleri arasında 1716 m³ beton dökülmüştür.

II - 16.2.1960 - 29.2.1960 tarihleri itibarıyla yapılan ödemeler:

İç Ödemeler	:	1.408.876,47	TL.
Dış "	:	100.611,43	"
Y e k ü n		1.509.487,90	TL. sarfiyat olmuştur.

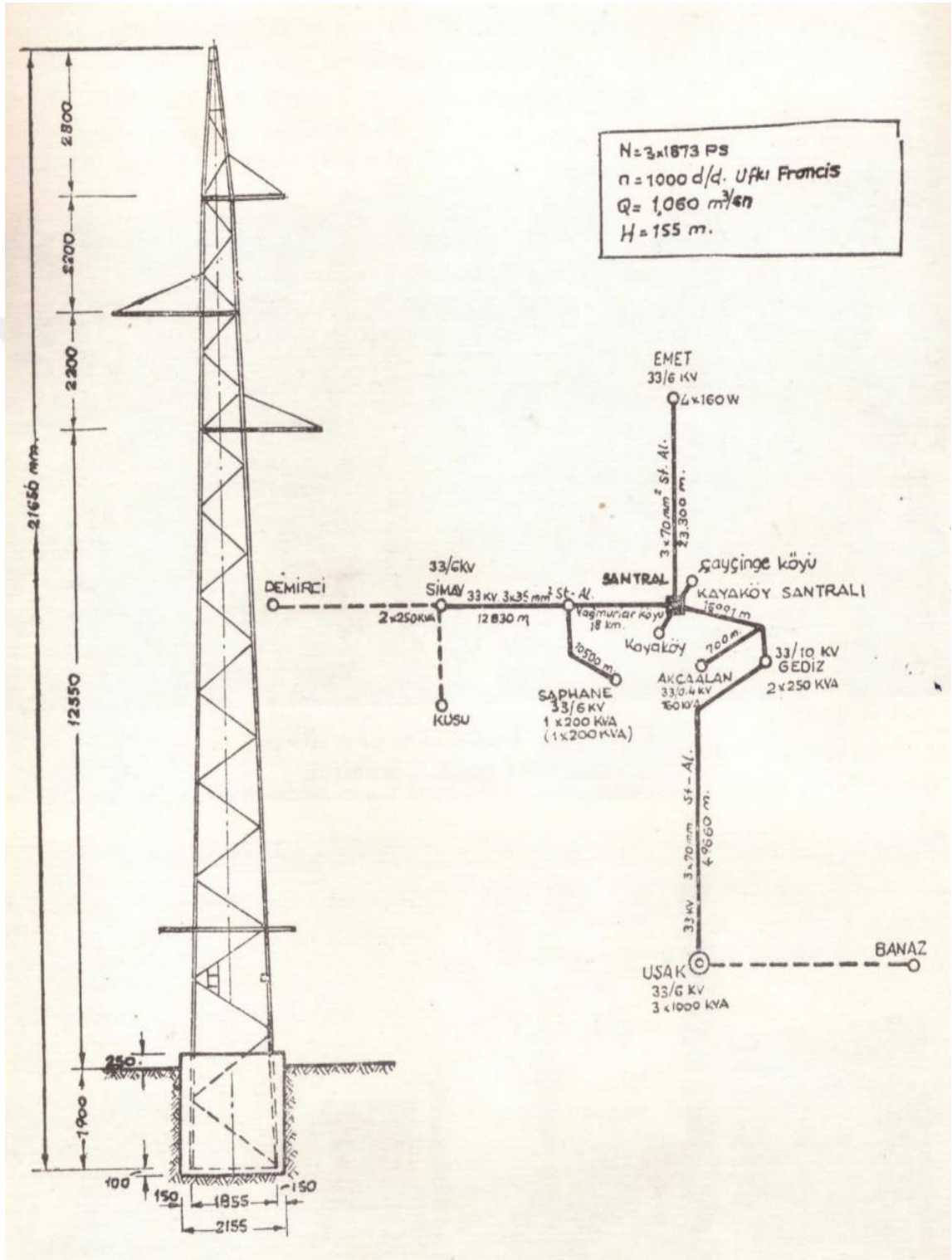
S.B./R.Ö.

70

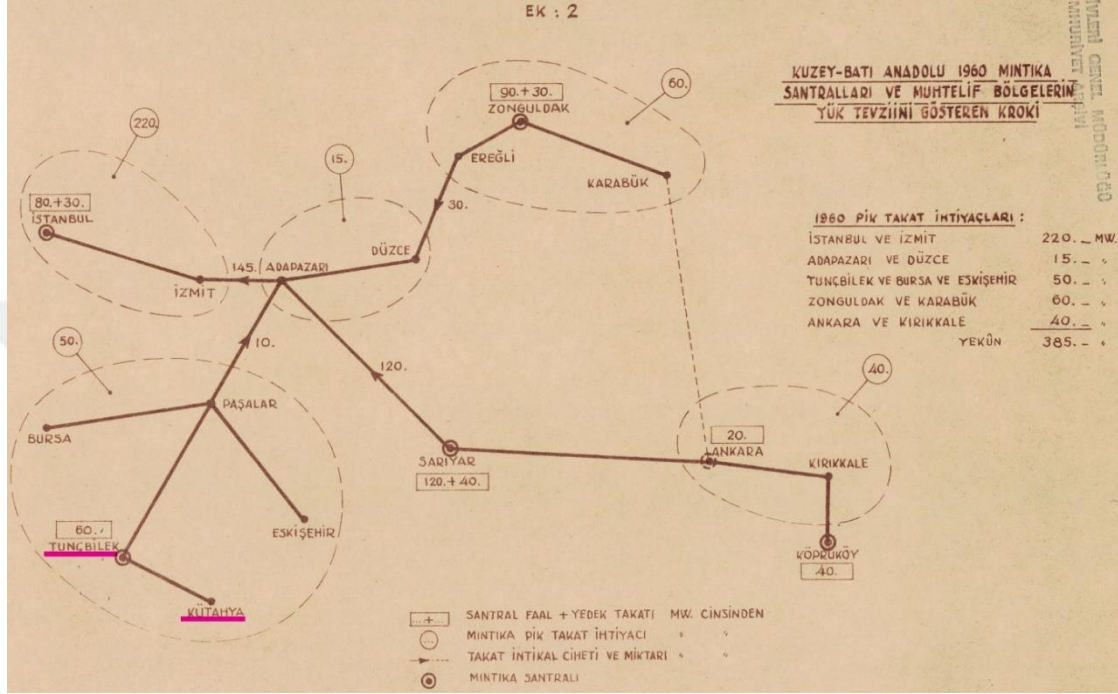
030	01			95	594	1
-----	----	--	--	----	-----	---

1

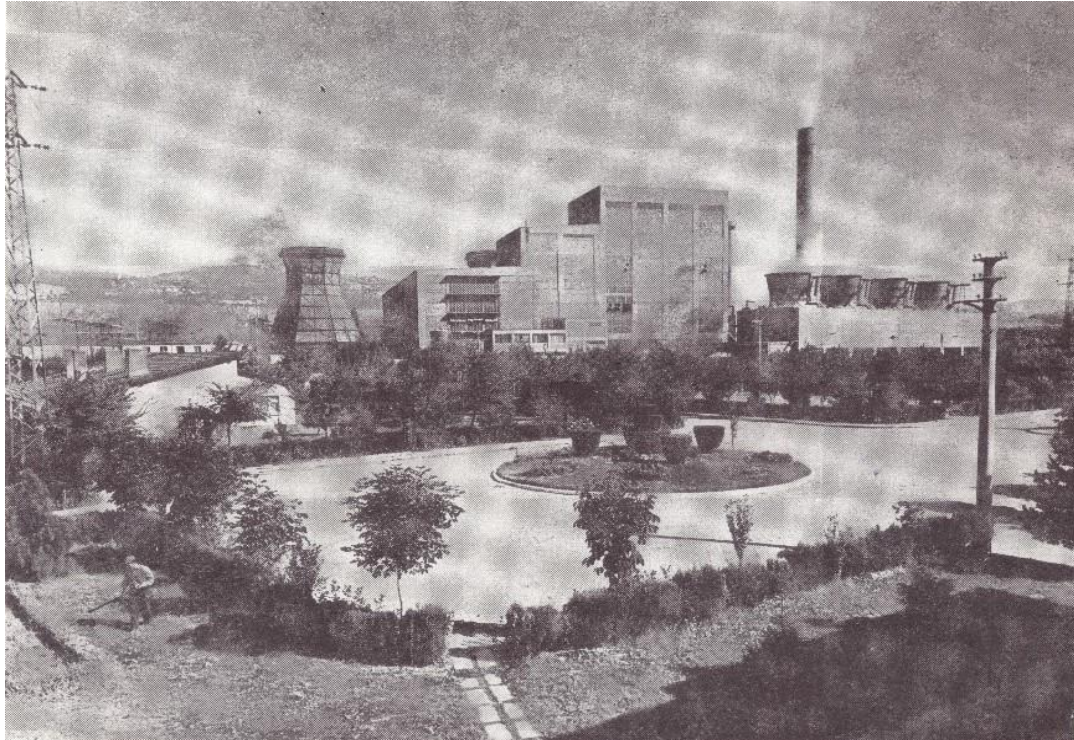
EK-12: Kayaköy Hidroelektrik Santrali'nin Enerji Dağıtım Şeması ve Hat Planı.

EK-13: Kuzey-Batı Anadolu Elektrifikasyon Mıntıkasında Bulunan Tunçbilek Termik Santrali'nin, Enerji Dağıtım Şeması ve Yük Dağılımını Gösteren 1960 Tarihli Kroki. BCA. 30.1.0.0 / 110.694.6.

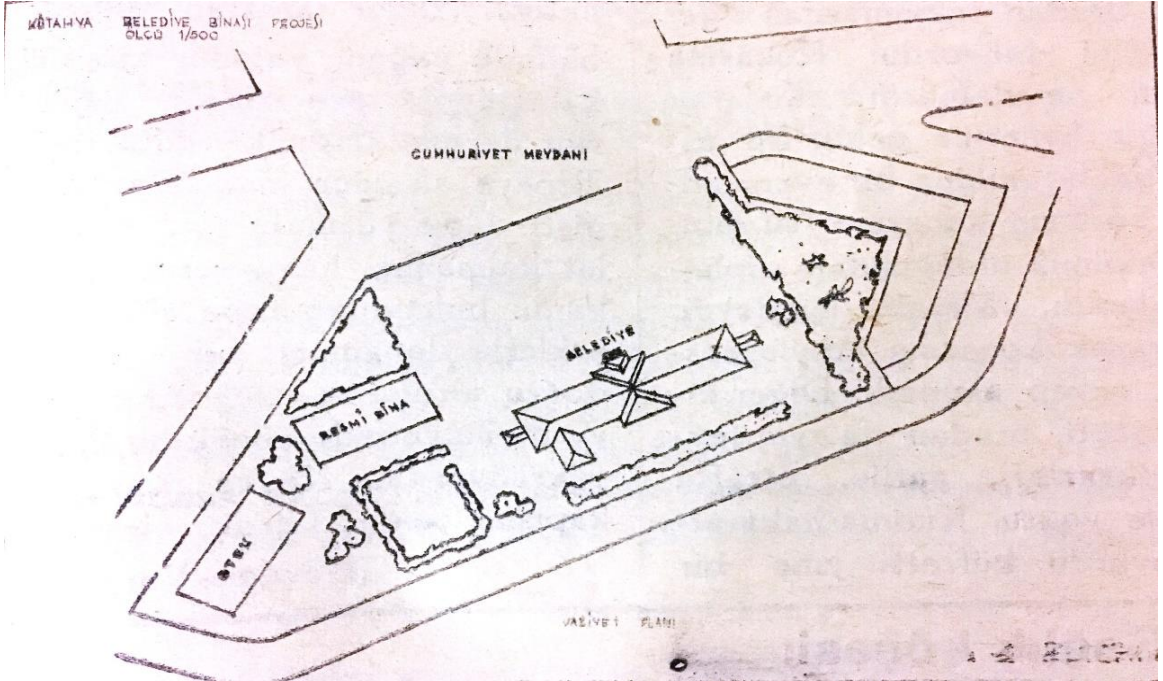
EK-14: Tunçbilek Termik Bölge Santrali'nden Bir Görünüş.

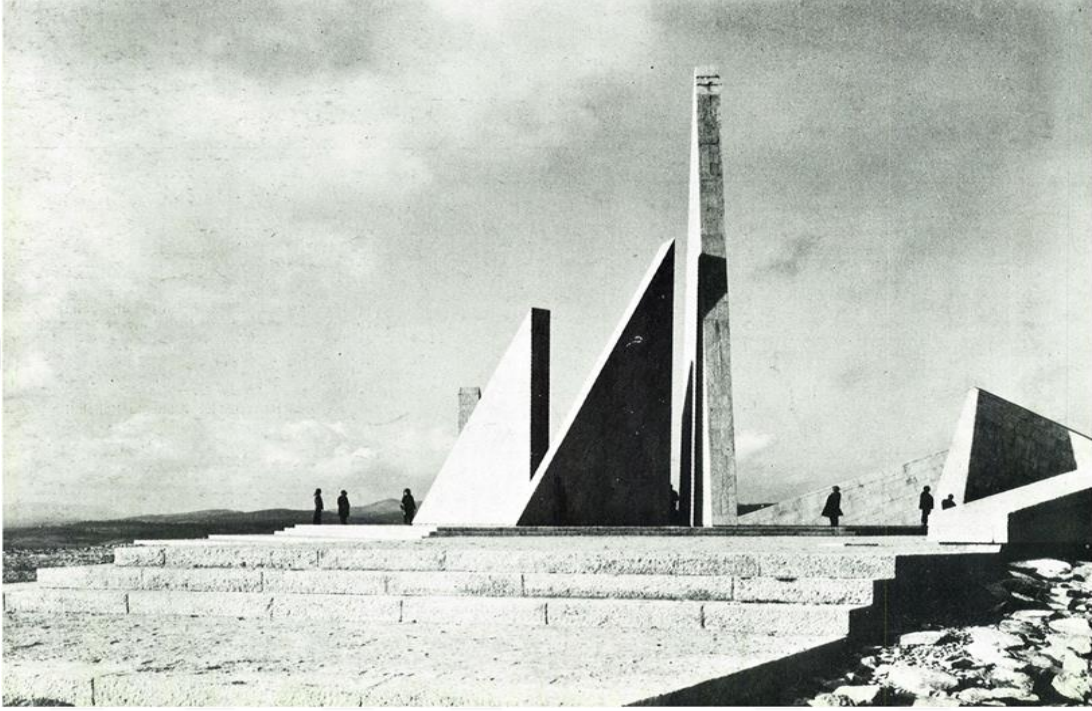
EK-15: Milli Eğitim Bakanı Müsteşar Yardımcısı Mehmet Aslantürk, Kütahya Müzesi'nin Açılış Kurdelesini Keserken (6 Mart 1965).

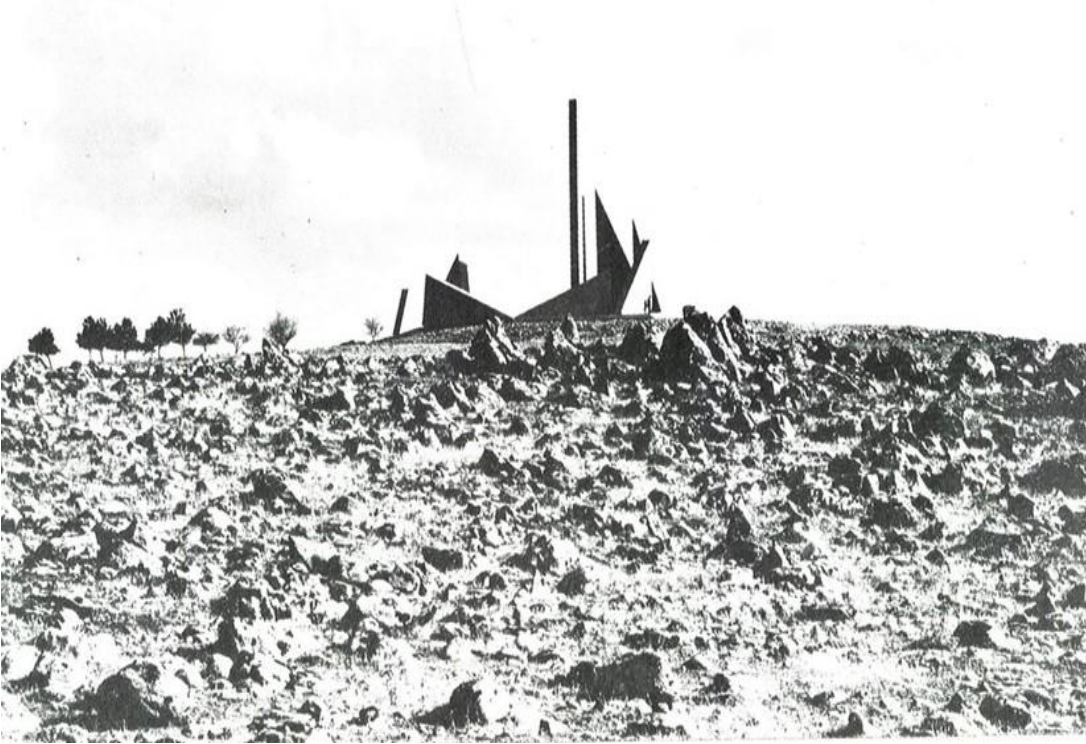
EK-16: Yapımına 1954'de başlanan ve 1958'de Hizmete Açılan Kütahya Belediye Binasına Ait Proje.

EK-17: 1963'de Millî Savunma Bakanlığı uhdesinde yapımına başlanan ve 1967'de Açılışı Yapılan Dumlupınar Zafer Anıtı ve Tesisleri.

EK-18: Dumlupınar Zafer Anıtı ve Tesislerinin Farklı Perspektiften Görünümü.

EK-19: 2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimlerde DP Kütahya milletvekillerinin liste halinde kazanmasına dair Kütahya gazetesinin manşeti (Kütahya, 3 Mayıs 1954, Sayı: 2131).

Kütahya
GÜNLÜK VİLÂyet GAZETESİ
Devlet Mühürü

Resmî Mühürlerin sentimi
60 kuruşlar
İktisadî Mühürler hariç
edilmek

Sayı : 2131
3 Mayıs 1954 Pazartesi
Fiyatı : 5 Kuruş

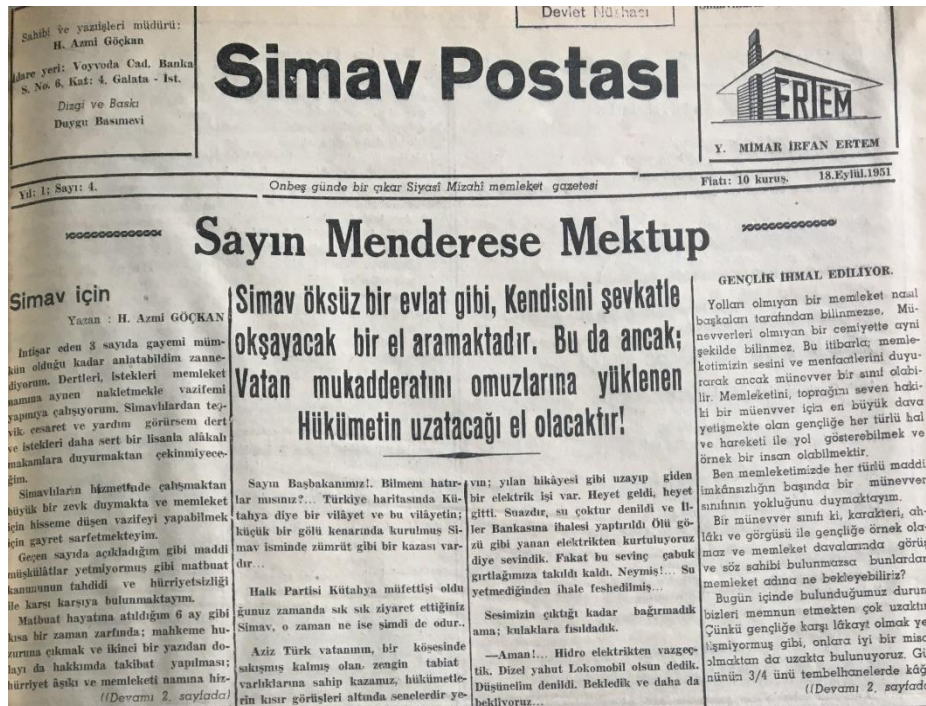
Dünkü Yapılan Umumi Seçimlerde

**Yurdumuzun her tarafında
olduğu gibi**

**Kütahyamızda da Demokrat Parti Kahir
Bir Ekseriyetle Seçimi Kazandı**

Vilâyetimizin 10. uncu Devre Mebusları

			
Dr. Ahmet İhsan Gürsoy	Ahmet Kavunca	İhsan Şerik Örgen	Süleyman Suruç Nasuhoglu
			
Haluk Nihat Peşeyi	İsmail Hakkı Veral	Ali Galip Bublik	Dr. Ali Osman Özbilen

Kurucusu Sadullah Erim
İmtiyaz Sahibi:
Ali Akman
Başmuharriri: Nejat Zoroğlu
Yeni işlerai fillen idare eden
Nasihat Müdürü
Ali Akman
İdare müdürü: Özdenir Bozkurt
Kağıtçıları: Palanga sokak aralığı 1/A
Basıldığı yer: Sesgik mürettephanesi
Basıldığı yer: Sesgik M. Eskişehir

DEMOKRAT

Kütahya

GÜNLÜK SİYASİ GAZETE

Devlet Nüsh

Yıl: 2 — Sayı: 273

18 - Mayıs - 1952 Pazar

Fiatı: 5 Kuruş

Kütahya Demokrat Parti İl Kongresi

Bugün Saray sinemasında bütün ilçelerden gelen yüzlerce delegenin iştiraki ile yapılıyor

Kongrede bütün Milletvekilllerimiz bulunacağı gibi D. Parti çevrelerinde kıymetli Başbakanımız ve fahri hemşerimiz A. Menderesinde geleceği söyleniyor

Kongrenin tam bir Demokrasi havası içinde gayet olgun bir şekilde cereyan edeceğine; millet ve memleket için faydalı olacağına zerre kadar şüphemiz yoktur

Kongrede delege hatiplerin «Şeker ve Azot» fabrikalarının kurulması husunda hararetli konuşmalar yapılacağı söylenmektedir

Kongrede bulunacağı söylenen Başbakanımız ve fahri hemşerimiz Sayın A. Menderes

D. Parti İl Başkanımız Sayın Maci Mehmet Özbilen

deresin geleceği söylenmektedir.

Kongrenin gayet iyi

bir şekilde olabilmesi için ilgililer bütün gerekli hazırlıkları tamamlamış bulunmaktadır.

Delege hatiplerin bilhassa şehrimizde kurulması mutasavver olan «Şeker fabrikası ile azot», sayın biran evvel kurulması hususunda kongrenin alâkasını çekecek hararetli konuşmalar yapılacağı söylenmekte olup; bu hususa bir parti meşalesinden ziyade büyük bir halk kitlesini ilgilendirmesi bakımından gayet faydalı olacağı gibi aşıkardır.

Bundan dolayı kongre

Kongrede bulunacağı söylenen B. M. M. B. Sayın Refik Koraltan

Kütahya Demokrat Parti İl Kongresi bugün kazalardan ve merkez ilçenin yüzlerce delegelerin iştiraki ile saray sinemasında yapılacaktır.

Kongrede bütün milletvekillerimizin bulunacakları gibi D. Parti çevrelerinde kıymetli Başbakanımız ve fahri hemşerimiz Sayın Adnan Men

nin dilekler bölümünde ki konuşmaların sinema civarına konacak hopper lörlerle de halka duyurulacağı ümit edilmektedir.

Böylece Demokrat Parti İl Kongresinin tam bir demokrasi anlayış ve serbestliği içinde cereyan edeceğine; millet ve memleket hayrına önemli kararlar olacağına zerre kadar şüphemiz yoktur.

Kongreye üstün başarılar dileriz.

**MÜSTAKİL
TAVŞANLI**

Siyasi Edebi İctimai İktisadi Haftalık Gazete

Sahibi ve Başyazar
Abdürrahim BÖREKOĞLU
Yazı işlerini fiilen idare eden
Ziya SÜROL
İdareyeri : Kütahya Caddesi
SAFA Oteli Bitişiği
TAVŞANLI
7.5 kuruş

Yıl : 1 - Sayı : 5

Perşembe Günleri Çıkar

15 / Kasım / 1951

SAYIN CUMHURBAŞKANIMIZ CELÂL BAYAR KASABAMIZDA

Cumhur Başkanımızla bir geziş

8 Kasım 951 Perşembe günü Tavşanlı sayılı günlerinden birini daha yaşamıştır

Sabah, mevsimin müstesna bir sabahıdır. Kütahya caddesi Tavşanlılarla doludur. Resimci cumhur Sayın Celâl Bayar bekleniyor, Heyecanlı intizara keskin korna sesleri son hızını verdi. Otomobiller bir tu-fan halinde, alkış seli ile karşılandı. Sayın Bayar her zaman ki gülec yüzü ve sevinçli edasıyla otomobilinden indi. Refakatlerindeki Bayındırık Bakanı Kemal Zeytinoglu, İşletmeler Bakanı Hakkı Gedik ve Kütahya Milletvekilleri gö-

Cumhurbaşkanımız, Yurt gezilerinden birinde Çiftelerde

KÖY KALKINMA DAVASI

İşini ve hakikatını değil, yalnız sözünü ve edebiyatını yapmakta bulunduğumuz önemli davamızdan biri de (Köy kalkınma davası) dır. Bu mak-satla çıkarılan kitap ve dergilerin kaç satılıyor, kaç dik-katle okunuyor, dağıtılan re-simler ne gibi işlerde kullanılıyor, bunları belirtmeye lüz-um yoktur; zira köylerle ve köylülerle münasebetleri olan-larımız bu gerçeği pek iyi bi-rlirler.

Mangalardan ve küçük bir-liklerden meydana gelen bir orda gibi küçük köylerden ve obalardan meydana gelen (Van-tan) da ilk mesned olarak kö-

ahlak, fazilet, vefa büyüğe say-gı, köçöge sevgi gibi yüksek hisler ve meziyetlerle müceh-hez ve müzeyyen olursa millet ve memleketimizin de yüzü o derece güler ve göğsü o nis-pette iftiharla kabarır. Bunun içindir ki ordunun talim ve ter-biyesine erlerden ve manga-lardan bağlandığı gibi milli çehremizin güzelleşmesini ve güzel yurdumuzun gelişmesi-ni sağlamak için ilk önce (köy) ve (köylü) mevzuunun ele al-mak gerekir.

Köy idarelerinde muhtarlık ve üyelik gibi sorumlu vazifelerle ödevlendirilmiş olan vatandaşlarımızın kendilerine

**KAHRAMAN
EMET**

HER ŞEY MEMLEKET İÇİN

Devlet Mühürü

Yazı işlerini fiilen idare eden
SÜLEYMAN ERTEKİN
İDAREHANE:
Hükümet Cad. No. 13 B
EMET
SAHİBİ
SÜLEYMAN ERTEKİN

5 Temmuz 1954
PAZARTESİ
Yıl: 1 Sayı: 17
Basıldığı yer:
Yeşilnur Matbaası
ESKİŞEHİR
Fiatı: 10 Kuruş

PAZARTESİ GÜNLERİ ÇIKAR (Haftalık Siyasi İctimai Gazete)

Kahraman Emet'in Kurtuluşu

Kahraman Emet'in 13 sayılı nüshasının ikinci sa-hifesinde neşir edilen kısa yazında kasabamızın tarihini kahramanlığın gururuna bahsetmiştim. Şahsen o mücadeleli günlerin silâh-lı kahramanı değilim. O-laylara 12-13 yaşın verdiği imkânlar nisbetinde yakın bir şahidim. Milli müca-delecin ikmal merkezi o-lan şirin Emet'in İzmirin işgalile başlıyan silâhlı teş-kilatının düşmanı oylama bakımından sarfettiği gay-ret, Emetli olarak hepimizi mücadele heyecanı ile bir-yaş seviyesine getirmişti. İhtiyarlar gençleşmiş, çocuklar ise ruh büyüklüğü içinde idi.

Birkaç arkadaşlık: Ko-ca kayalar mevkiinde yete-leri denizci cephesine u-gurlamadan dönüyorduk, yerde bulduğum bir bağ-mermiele eve döndüm. Çok sevinçli ve çok heyecanlı idim. Mermileri her-birini bir tehlikesine bina-

YAZAN:
Nedim Alper

ve işaret verdiler. - Bu top rak düşmanı kabul etmez-Nitekim her türlü tazyik neticesinde etmek bıçakla-rına kadar toplayarak silâh-sız bırakılan Emet birgün sabahın alaca karallığında milletin tarihine layık bir-şekilde ölüm dirim savaşı na atıldı. Şafak sök-müş, Silâh seslerinin sonu gel-mişti.

Dömeke harbinin kah-ramanları, İtalya harbinin öncüleri, Balkan, Çanakkale ve Kafkas savaşlarının beratlı kahramanları ve sayı-sız gazileri, «Emet» denilen küçük kasabanın ruhunda ateş, imanında en büyük bir kuvvetti. Babalarımıza layık evlatlar olarak vur-uşuk. O anda büyük kurtu-luş ümidini beslediğim adı geçen beş mermiyi giz-lediğim duvardan çıkarırken içinde küçük bir safe-

yet uğrunda esareti kah-rettik. Evimizi, malımızı ve hatta canımızı feda ettük. Buna mukabil tarihte bir sahife değil. Kimseden maddi ve mânevi bir tak-tir görmedik. İsmimiz silik, resmimiz yoktur. Biz yal-nuz Emet'li olarak kendi-mizi bilmekte ve kendi a-bidemizi kendi gönlümüzde dikmiş bulunmaktayız.

Utkan Taner kızımız çok doğru söylüyorlar. Ne bekliyoruz. Esasen benim yazı hedefimde budur. Biz içeride ve dışarda Emet'li olarak kurtuluş günü isti-yoruz.

Emet kahramanlığının üzerinden 33 yıl geçmiştir. Bu arada yepyeni bir nesil küçük kasabanın tarihi de-gerini artık öğrenmelidir. Kurtuluş bayramlarında ya-pılan kahramanlık gösteri-leri, milli şuur uyanık tutar, ruhumuzu daima bes-ler. Tesit, kadirçinaslığın

Tütün ekicilere öğütler

Bu safahattan sonra birtaba tütünler geliştikçe kırma işine başlanır. Mem-leketimizde tütüncülük san'atının kendisine has in-celiklerini benimsemeden sadece iyi veya kötü de olsa bir gelir kaynağı te-minini maksadile zeriyaat ya-pan bir çok ekicilerin mev-cut olduğu yetişmiş ol-dukları tütünlerin randu-man ve kıymetlerinin, ay-ni zamanda tütün üzerin-deki işçiliklerinin tedkikin den bariz bir ş-kilde an-laşılmaktadır.

Açık Teşekkür

Her hususta gazete-mize karşı sevgi göste-ren ve kıymetli yardım-larını esirgenmeyen Değir-misaz D.P. Bucak teş-kilatı idare heyeti başta olmak üzere diğer kade-melerde bulunan ve o-bunların emelatlama te-

İyi ve tam randımanlı tütün yetiştirmek; Eme-k ve tütüncülük san'atını az da olsa bilmekte kaimdir. Gövde üzerinde her büyü-yen yaprak olgunlaşmadan kırılmamalıdır. Kırım ça-ğına gelmiş yaprak, kökün tepe tarafındaki yapraklar-la kıyas edildiği takdirde olgun yaprağın diğerlerine nazaran renginin yeşil de-gil filizleşmiş olduğu, uç-larına ve kenarlarına doğ-ru da filizi rengin sarılaş-mağa yüz tutmuş bulundu-ğu görüldü ki bu yapraklar kırma hazırıdır. Bu gibi yaprakların kırımı için bir kaç gün tehir edildiği takdirde yanarlar. Yanmış yapraklar ele alınınca kırın-tı baline gelir.

Yaprakların kırma ge-lip gelmediğini ve o gün için gövdeden kaç yaprak kırılması içap edeceğini tayin edebilmek üzere gün

Öğretmenler Derneği
Adına
Sahibi ve
mes'ul müdürü
Ahmet Güner
Yeni işleri için
deneyim, mücahede
alınır
Bu vesilele arz olunur
Kurulmuş : 1953

Devlet Nüshası

Ü M İ T

Meslekî-Edebi-İlmî Aylık Gazete

Matbaası
Telefon : 168
Abone Şartları :
Yıllık : 250 ₺
Altı aylık : 125 ₺
Üç aylık : 75 ₺
Resmî ilanların santim
60 kuruştur
İlanlardan Mesuliyet kabul
edilmez

Sayı : 4

1 Ocak 1954 Cuma

Fiyatı : 25 Kuruş

İlkokullarda Ahlâk Eğitimi

Yazan : Lyon Öğretmen Okul Müdürü
Emil Chanel

Çeviren : Şevki Tan
Nafiz Suner

Ahlâk pratikle dersle ve örneklerle öğrenilir

1- Ahlâki alışkanlıklar kazanmak

— Geçen Sayıdan devam —

Mesih örnekler onlar için hemen hemen bir teminatıdır: Evlâdın, Cumhuriyet adlı eserinde, birinci devre süresince çocuğun iyiliğine ne olduğunu bilmeden iyilik yaptığını; ikinci devrede de, ahlâki sebeplerini anladığını bildirmektedir. Rotsseau, oğlu Emil için, 15 yaşından önce hiçbir şekilde ahlâk öğretimini kabul etmiyordu. Pestelzeze, Stans'sında: "Ne ahlâk, ne de din öğretimi yaptım. Adını söylemeden her fazileti duygu halinde uyandırmaya çalışıyordum" diyor. Maurois'nin yazılarında birinde okudum: Meichelet Lisesinde, Alain'nin öğretmeni olan Lagneau, hiç bir zaman ahlâktan bahsetmemiş; fakat yayı, öğrencileri için kâfi bir dersmiş.

Şüphesiz, ahlâkta önemli olan şey harekettir. Jules Ferry'nin yazısında olduğu gibi, resmi okullarda da, haklı olarak bu noktada üzerinde duruluyor. İlkokulda lâiklik prensibinin ahlâkımızı dinî, siyasî veya felsefî bir sistem üzerinde kurmamıza engel olduğu da apaçık bir gerçektir. Şu halde Kant veya Sokrat gibi uzun uzadıya vâzife ve iyilik üzerinde felsefî bir muhâzede bulunmak bizim için mümkün değildir.

Göreneğe göre hareket etmekten çekinmek lâzımdır.

Eğer birkaç prensiple aydınlanmasaydı, ahlâkımız bütün beşeri hareketlerimiz gibi, göreneğe tabi bir alışkanlık haline gelecekti. Öğrenciler okulu bitirdikten sonra, okulda iken içinde bu'undukları haller ve

Kütahya Merkez İlcesinde Seminer Çalışmaları

Fethi Temuçin

Kütahya merkez ilçesinde bulunan öğretmenler 21.10.1953 tarihinde ilköğretim müfettişlerinin davetiyle 30 Ağustos Okulunda toplantıya eksiksiz olarak iştirak ettiler. Müfettişlerin ön sözleriyle bu yılki seminer çalışmalarına esas olacak problemlerin tesbiti istendi. Seminer çalışmalarının şekli ve önemi anlatıldı.

Tespit edilen problemler şunlar oldu:

- 1) Vazife tashihi nasıl yapılmalı.
- 2) Öğrencileri müşahade etme ve eğitimde bundan faydalanma.
- 3) Test çeşitleri ve ta
- 4) Disiplin ve cismani c
- 5) Ev ve okul dışı eği
- 6) Sınıf teşekkülleri,

Çalışma şekli : Her oku komisyona farzedilere altı plemden birini isteyerek ele Konu okullardaki arkadaş mikdarınca caha küçük ko ra bölünür. Her öğretmen kadeş kendi konusu üz dar derinlik yapıp bir mehazlardan istifade e hazırlanır.

Tespit edilen tarinde başöğretmeni komisyona b olmak hasebiyle genel t tıyı idare eder. Okulur öğretmen kendi konusun siye gelerek izah eder. N de heyeti umumiye bu h bir karar alır. Bu karar tün öğretmenler uymak riyetindedir.

Uygulama : Konu, tassihi nasıl yapılmalı?

11.11.1953 çarşamba 30 Ağustos Okulunda dı. Komisyon başkan retmen konusunu ue b lümlerini söyledikten se nu ile ilgili bir kısa yapı. (Arkadaşlar, öde verimli bir tarzda düze öğrenmek, öğretmenin işlerinden biridir. Ege men bunu bilmezse ö ya faydalı olamaz, ya bahleyin okula geldi yorgunluk ve bitkinlik

Lüzumundan fazla dev, modası geçmiş tim usulünün, yani d nin müzakere ve takr menin bir neticesidir. la o'ulca üzerimize konu çok mühimdir.

İÇİNDEKİLER

Emil Chanel [Şevki Tan]	İlkokullarda Ahlâk Eitimi [Tercüme]	2
[Nafiz Suner]	Objektif Ölçme Tekniği	3
[Ermin Dalkılıç]	Faaliyetli grup çalışmaları	4
[Mustafa Yeşil]	Canım Hoca	4
[Macit Öngen]	Köy Davamız	5
[Mümtaz Sinir]	Köy Öğretmeni	5
[Mustafa Ertay]	Gittiler, gördüler	5
[]	Fıkralar	6
[H. Temuçin]	Süperge (Hikâye)	6
[Mustafa Yeşil]	Meghurlardan Fıkralar	7
[]	Şiirler	8
[Ümit]	Okuyucuya cevapla	8

(Köy Davamız)

Başlıklı yazının özü

Macit Öngen

Köy davamız Devletçe ele alınmış bulunan Milli Eğitim mevzuu ve ekonomik inkişafın tahakkuk ile halledilmiş olacaktır. Evvelce yapılan işler programlılık ve takipsizlik vü

fa yetisizliği dolayısıyla her yıl toplantılar tertibi, çalışma programları ve bütçelerin hassasiyetle tanzimi ve bütçe tatbikatının titizlikle takibi, alınması içabeden pratik ve faydeli

Kütahya

EKSPRES

Devlet Mühürü

Kütahya Ekspres
Günlük Siyasi Gazete

SAHİBİ
M. Nuri Saruışık

YAZIŞLARI MÜDÜRÜ ve BAŞMUHARRIRI
M. NURI SARUİŞİK
Idarehane ve Matbaa: Babıktı Cad. 12: A Kütahya

Abone Şartları
Seneliği : 36 Lira
Altı aylığı: 18 «»
Üç aylığı : 9 «»
Tel: 293 P.Kutusu 11

Yıl : 1 Sayı : 115 Kuruluş Tarihi 18 Mayıs 1956 1 Ekim 1956

ŞEHİRİMİZDE YENİ BİR SAĞLIK TESİSİNİN DAHA TEMELİ ATILDI

Temele İlk Harcı Kızılay Genel Sekreteri Millitvekilimiz
Dr. Ahmet İhsan Gürsoy Koydu

Şehrimiz Verem Savaş Derneği bir dispanser kuruluması konusunda çalışmaları bitirmiş ve Cumartesi günü saat 10.00 da Orman İşletmesi Müdürlüğü karşısındaki arsada Dispanser inşaatının temeli merasimle atılmıştır. Merasimde Kızılay Genel Sekreteri ve Millitvekilimiz Dr. Ahmet İhsan Gürsoy Valimiz Fahrettin Gömüllü Hc. Er. eğitim. Tuğ. Kumandanı D. Başkanı resmi ve hususi daireler temsilcileri, partililer halktan bir çok kimselerle gazeteciler hazır bulundular. Verem savaş Derneği Başkanı ve Dispanser Başhekimisi Dr. Ahmet Sayın bir konuşma yaparak aernegın çarışmasına, Dispanserın önemine, bu sağlık tesisinin lüzumuna kısaca temas ettikten sonra temele harcın atılmasını istedi. Müteakiben valimiz Fahrettin Gömüllü geri ve ileri cemiyetlerden kısaca bahsederek Kütahyalılar için dispanserın hayırlı ve uğurlu olması temennisinde bulundu sözlü millitvekilimize verdi.

Dr. Ahmet İhsan Gürsoy da Hükümetin Kütahyaya büyük eserler kandıgını sanagını Kütahyada geligigini bulitirecek dispansere olan ihtiyacı açıkladı. Köşnugimlardan sonra dirazıyile

TİCARİ AHLAK

RIFKI YAVAS

Ecdadlarımız Viyana kapılarında at koştururken re zaferden zafere ulaşırken çeşitli güçlüklerle yemmişlerdir. Öyle ki; aç kalmışlar, susuz kalmışlar yine de benliklerinden birşey kaybetmemişlerdir. Bir bağdan bir salkım üzüm aldıkları zaman sahibi yoksa bedelini de bırakırlarmış... Hemde istila ettikleri bir belde de bile... Biz de o büyük kahramanların torunları değilizmiyiz? Niye değişiveriyoruz. Fen devri, ilim devri olan son asrın bisleri mada dilegetirdi mi?

İhtiyar bir esnaf şöyle diyor: (Evlatlar) önceleri bis böyle değildik. Müşterileri misa gelatığı zaman her ihtiyacı berrme... Yani: dar dilde ki, suan bledeti aldıtusa;

C. M. P. Kütahya İl Kongresi

Dün Vilayetimiz C. M. P. il Kongresi 303 delege birçok davetli huzurlu Saray sinemasında yapıldı. Kongreye saat 13 de başlandı büyük bir sukunet içinde devam eden kongre saat 17 ye kadar Bölükbaşını bekledi. Genel Başkan geldikten bir saat sonra saat 18 konuşmaya başladı zabıtlarından 1946 daki D. P nin görüşünü ve Basın kanununu son çıkan kanunları izah açıklamalarda bulundu vesikalari okudu ve 18 den 22.10 na kadar 4 saat 10 dakika konuştu bu arada 12 yudum iki bardak su içerek kürsüsizlükten şikayet ederek ve mikrafon bozulmasıyla kürsüden ayrıldı.

Öğretim Yılıının Mühim Toplantısı

1956 - 1957 ders yılının Başlaması dolayısıyla 30 Ağustos İlkokulunda şehrimiz Orta dereceli ve ilkokul Öğretmenlerinin iştirakiyle Valimizin başkanlığında bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda bu geneli eğitimin ve eğitim meseleleri görülmüş, müteakiben ilköğretim müfettişi Neftiye Şenerin Başkanlığında şehrimiz ilköğretim öğretmenleri toplantısı ve öğretmenler derneği bir pay yapılmıştır.

EK-27: Tavşanlı Postası, 6 Nisan 1956, Sayı: 277.

TAVŞANLI POSTASI
HAFTALIK SIYASI GAZETE
Tesis Tarihi 17 Haziran 1949
Müessisi Kâmil Güvenç
Telefon: 74

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden
KÂMİL GÜVENÇ
İdare Yeri :
Demirci Arastısı No. 25 Tavşanlı
Yazı işleri için Matbaa
Müdürlüğüne müracaat
olunur.
Gönderilen yazılar neşredilmi
edilmesin geri verilmez
Günü geçmiş sayılar 25 kuruş

YIL 7 ☆ Sayı: 277 ☆ Fiyatı 2 Kuruş ☆ 6 Nisan 1956 ☆ Cuma

**Reisicumhurumuz
ve Başvekilimiz
TAVŞANLIDA**

Tunçbilek Termik Bölge Santralının faaliyete geçişi ni kutlayarak Tunçbilek Bölgesi'nde bugün hazırlanmış gırtlak Tunçbilek gırtlaklar orada açılış töreninde bulunmuşlardır. 17 - Eylül - 1954 tarihinde Sayın Mendere'nin ilk harcı koymasıyla temeli atılan Tunçbilek Bölge Santrali kısa bir zamanda ikmal edilerek bugün faaliyete geçirilmiş bulunmaktadır. Batı Anadolunun en gör ve değerli üyüğü coğrafisini içinde toplayan Tunçbilek havzasının kıymetli tesislerinde birleşiminde toplanması tabiidir. Bu itibarla, hükümetimizin Tunçbilek verdiği önemin bir ifadesi olan bu tesislerin, bu Bölge termik santralinde o daha da güçleriyle çok değer kazanacak, kazamın ve memleketimizin kalkınmasında büyük rol oynayacaktır.

D.P. İktidarının bu yeni başarısını özer. Onun reisi Sayın Adnan Menderes'e candan teşekkür ederiz...

Tavşanlı Postası

**Tavşanlı Asliye hukuk
Hakimliğinden**

Faas 955 2181

Tavşanlı'nın Görağve köyünden Mustafa İlik, Hasibe Tepe, Fatma Kuru, Hatice İlik, İsmail İlik, Ramazan İlik ve Fatiha İlik tora

EK-28: Demokrat Kütahyanın Sesi, 6 Şubat 1960, Sayı: 219.

Sahibi ve Mes'ul Müdürü
HAKKI COŞKUN
İDARE HANE
Palanga Sokak No. 2-A
KÜTAHYA
Tel: 375 - P. K. 55
Tesis Tarihi : 22-1-1959

Basıldığı Yer
Kütahya Vilâyet Matbaası

DEMOKRAT
KÜTAHYANIN SESİ
GÜNLÜK SIYASI, İKTİSADİ, TİCARİ GAZETE

Sayı : 19 6 Şubat 1960 Cuma tel Fiyatı 15 Kuruş

**Demokrat Parti
Merkez İlçe Kongresi**

Yarın saat 10.00 da Seray sinaması salonlarında yapılacak bu kongrede hazır bulunmak üzere Mebuslarımızdan Sayın Ahmet Gürsoy, Kemal Çizer, Mehmet Dilr, İbrahim Germiya oğlu Emin Topaler, İrfan Haznedar Ankaradan aün : ehrimize gelmişlerdir. Mebuslarımızın kongrede birer konuşma yapmaları kuvvetle tahmin edilmektedir

nezaren çok fazla olacağı ilgililerce belirtilmiştir. Merkez İlçe kongresine çok büyük ilgi gösterilmektedir. Memleket meselelerinin birlik ve tek vücut halinde bir arada serbestçe konuşulmasına vesile olan Demokrat Parti İlçe kongresi delegelerine ahrimize hoş geldiniz d r kongrelerinde başarılar dileriz

Hakkı Coşkun

Mebusumuz Sayın Kemal Özer

[illegible]

Sahibi
Balent Öztosun
Mesul müdür
Mehmet Erbil
İdarehane:
Pekmez Pazarı No 81
Çarşı Ham Kat 2

14 Ekim 1960
HÜR Kütahya
HÜRİYETİN BEKÇİSİDİR
HAFTALIK SİYASİ GAZETE

Devlet Nüshası
Kuvvet bir ve 10
milletindir, ATATÜRK
CUMARTESİ
4
NİSAN 1960
Yıl: 1 Sayı: 11
Fiatı 25 Kuruş

Türk Milletine Geçmiş Olsun

Zalim ve Kan Dökücüler Nihayet Ordumuzun Eliyle Cezalarını Buldular.

Aziz Ordumuzun Bu Mukaddes Hareketi Gelecek Yıllarda Millete Hiyanet Etmek İsteyenlere Büyük Bir Ders Olacaktır.

BAŞYAZI

Mukadderat değil Menderes ilâhi Adalet..

Mehmet Erbil

Değerli bir albayı yakaladığı Menderes'e "Niçin böyle yaptın diye sormuş. Bizim bay sabık boyunu bükmüş, ellerini önünde kavuşturmuş mazlum bir eda ile Mukadderat cevabını vermiş.

Keadisine soruyoruz: Ne makadderatı Menderes ne mukadderatı bu düpe düz her zalim için ezinde sonunda gelip çatacak İLÂHİ ADALETTİR Ulu tanrıyalancıyı cezalandıracağını o on günlerde siyasetimize bol bol alet ettiğiniz mukaddes dinimizin mukaddes kitabında tekrarlar. Zalim olan adalet yapamaz, adalet yapmayan zalimdir, ilâhi emrini unutanların başına gelecek bundan başka ne olabilir.

Muhalefet devrinde sureti haktan görünecek söyledığınız yalanlarla bu tertemiz bu saf, bu mübarak milleti aldattınız iktidara geldiniz. Aradan bir iki yıl geçmeden yavaş yavaş iftazınız ortaya çıktığını görün (Devamı 4 te)

Yıllardan beri memleketi bir cehenneme çeviren copla, zehirli gazla Türk gençlerini sindiren Üniversiteli gençlerimizi kurşun yağmuruna tutturanları nihayet Allahın gazabına uğradılar. Bir gece içerisinde Eskişehir şeker fabrikası salonundaki ziyafetin tadı henüz unutulmadan Türk ordusunun kahhar yumruğu tepelerine indi Neye uğradıklarını bilemeden içeri tıkıldılar.

Türk milletini görülmemiş kalkınma zehirli gazlarıyla uyutmağa kal kışanlar yıllarca millet radyosunda millete yalan söyleyenler nihayet yakayı ele verdi.

Bir başka sütunumuz da göreceğiniz bir haberi küçük dilinizi yutmadan okuyabileceğinizi sanmıyoruz. Yıllarca din kendi siyasetlerine perde yapanların başı

Eyüp sultana halı döşeten kurban adayan Menderes'in ayakbağının altında mukaddes dinimizin mukaddes kitabı Kur'an Kerim bulunuyor.

Düşünün aziz kardeşlerimiz düşününüz, yıllarca kimlere inanmışız: İşte bu insanlar nihayet Türk silahlı kuvvetlerini karşılarında bulunca kaçmaktan başka çare bulamadılar. Başları Kütahyamızda yakalandı. Zaten burada işe başlamamıştıydı. Burada bitirmesi mukaddermiş.

Türk milletine geçmiş olsun derken aziz ordumuza binlerce şükranlarımızı sunmayı mukadderat bir borç biliriz:

S a ğ Olun, Var olun Arslanlar

Bizce bu günü gösteren kahraman Ordumuzun Bahriye birliğinin geçit resminde haşmetle geçerken.

Sorgu komisyonları kurulmuştur

D.P. iktidarı zamanında vurgunculuk yapan, Milleti soyanlardan hesap sormak üzere sorgu komisyonları kurulmuştur.

Ortaya çıkacak hakikatler karşısında aziz Milletimizin dehşete kapılacağına eminiz. Millete hiyanet edenler elbette cezalarını çekeceklerdir.

İşte hesap sorma günü geldi.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

280 - Nüzhet Onat :

Anayasa'yı ihlâl suçundan 146/3 ve 173 ncü maddeler hükmünce beş sene ağır hapsine ve âmme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetine, bir sene sekiz ay Kocaeli'de umumi emniyet nezareti altına alınmasına, 182 lira 50 kuruş maktu harcın tahsiline oy birliği ile,

281- Abdurrahman Fahri Ağaoğlu :

Anayasa'yı ihlâl suçundan beraetine, hakkındaki tevkif müze k keresinin geri alınmasına ve salıverilmesi için Divan Başsavcılığına müzekkere yazılmasına, oy birliği ile,

282 numarada sanık İshak Avni Akdağ, 283 numarada sanık Hamdi Ragıp Atademir, 284 numarada sanık Mustafa Bağrıaçık, 285 numarada sanık Osman Bibioğlu, 286 numarada sanık Remzi Birant, 287 numarada sanık Sıtkı Salim Burçak, 288 numarada sanık Reyhan Gökmenoğlu, 289 numarada sanık Muhittin Güzelkılıç, 290 numarada sanık Ali Saim Kaymak, 291 numarada sanık Hulki Amil Keymen, 292 numarada sanık Ahmet Koyuncu, 293 numarada sanık Tarık Kozbek, 294 numarada sanık Mustafa Runyun , 295 numarada sanık Sabahattin Sayın, 296 numarada sanık Sami Soylu, 297 numarada sanık Ömer Şeker, 298 numarada sanık Nafiz Tahralı, 299 numarada sanık Mehmet Diler, 300 numarada sanık İbrahim Germeyanoğlu, 301 numarada sanık Ahmet İhsan Gürsoy, 302 numarada sanık İrfan Haznedar, 303 numarada sanık Süleyman Şururi Nasuhoğlu ve 304 numarada sanık Emin Topaler'in, Anayasa'yı ihlâl suçundan 146/3, 59 ve 173 ncü maddeler hükmünce dörder sene ikişer ay ağır hapislerine ve âmme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetlerine, birer sene dörder ay yirmişer gün Konya'da umumi emniyet nezareti altında bulundurulmalarına, 152'şer lira maktu harcın alınmasına oy birliği ile,

305- Sanık Samet Ağaoğlu :

Anayasa'yı ihlâl suçundan 146/1, 59 ile ölüm cezası yerine müebbed ağır hapsi konulmasına, 31 ve 33 ncü maddelerin uygulanmasına,

EK-32: 1950 Yılı İtibariyle Kütahya İlçelerine Bağlı Olan Bucak ve Köyler¹⁴⁷⁵

Merkez İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Ağaç Ahılar Ahılayaylası Akçamescit Akoluk Akse Alayunt Anasultan Andız Aydoğdu Belkavak Bosnaicedit Bölcek Civli Çalca Çifteoluklar Çöğürler Çubukiçi	Damlalık Demirciviran Dere Doğalar Doğarslan Dumlupınar Ekizyük Elmalı Enne Etyemez Fincanburnu Gelinkaya Geriz Geve Göçeri Göveççi Göven Göynükviran	Haymana İhsaniye İnköy Karacaören Karaöz Kaynarca Kirazlı Kızılcaören Koçak Körs Kumarı Kuyusınir Makasalanı Malatya Muhat boğazı Mustafalar Okcuova Ortaca	Ovacık Parmakören Perli Pullar Sağırlar Saka Sakaçiftliği Sekiören Siner Sofu Söğüt Teşvikiye Turgutlar Ürnlü Yayla baba Yenice Yoncalı Zığra
Merkez İlçesi Aslanapa Bucağına Bağlı Köyler	Aslanapa Abaş Ada Aslahanlar Avlağı Ballıbaba Bayat Bayramşah Bezirgân	Çakmak Çal Çamurduk Çömlekçi Çukurca Dere Emrez Göynükören Haydarlar	Karadeyin Kureyşler Kusura Musa Nohören Ortaca Ören Pazarcık Pınarbaşı	Saray Sinekçiler Seyhali Tava Terziler Tokul Yağcılar Yalnızsaray
Merkez İlçesi Köprüören Bucağına Bağlı köyler	Köprüören Ağaç Ağızviran Arslanlı Atikyüreği Ayvalı Bozcaüyük	Darıca Dedik Doğa Elmacık Eynegazi Devrekseydi Gümüş	İshakcılar Karaağaç Karsak Kepez Kınık Kızık Kızılkaya	Körpe Kükürt Mahmudiye Seydiömer Sulu Sünnetyenice Yakaca

¹⁴⁷⁵ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Vilayet Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle, Neşriyat No: 359, 1954, 265-272.

Merkez İlçesi Sabuncupınar Bucağına Bağlı Köyler	Ahmetoğlu Akpınar Avdan Başviran Bayat Bayramşah Belce Çobanlar	Doğlışa Fındık Güllüdere Hamidiye İncik İnli Işıkkara Karacaviran	Kırkıllı Kozluca Lütfiye Nusret Seydi Sırören Sopran Sofca	Söğütyaylası Sökmen Ulu Yazlıca Kızılcaviran Yumaklı
Altıntaş İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Abya Ağaç Akça Altıncık Alibey Allıören Altıntaş Arpalı Aykırıkcı Balcıdamı Başkimse Batak Beşkarış	Büyülaslıhanlar Cirlek Çakırsaz Çal Dumlupınar Efted Eydemir Eyice Eymir Geçek Genişler Gökçeler Hamur	Işıklar Karaağaç Karaköse Karaköseçiftliği Keçiller Kızılca Kızkadın Kuyucak Küçükaslıhanlar Mecidiye Murathanlar Osmaniye Oysu	Püsan Sadıkkarı Saraycık Sekisaray Sevdiğin Tatarmuhat Üçüyük Yalnızsaray Yapılcan Yüylük Zemme
Emet İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Akse Alınviran Alpanus Arapşah Aşağıyoncaağaç Azont Bahatlar Beyköy Çalcaağıl Çaldibi Çatak Çayır Değirmisaz Dere	Dereli Doğanlar Eğrigöz Göncek Güldüren Halifler Hamam Hasanlar Hisarcık Hocalar İğde İkibaşlı Karaağaç Karbasan	Kayı Kızılbük Kızılcukur Kırğıl Konuş Köprücek Kurtdere Kutlubeyler Kutluhallar Küreci Merkezşeyhler Musalar Mümye Ören	Samrık Sarıayak Sublak Sülyebala Sülyeialat Şeyhçakır Ulaşlar Yağcık Yarış Yenice Yukarıyoncaağaç
Emet İlçesi Virancık Bucağına Bağlı Köyler	Abas Afşar Ağarı Barağı Çam Çat Çavdarhisar	Çerto Demirroluk Düşecek Efeler Esatlar Fakra Göktaş	Gökler Hacıkebir Hacımahmut Halifeler Kızık Ömerfakih Susuzkaya	Şeyhler Tepecik Yağdığın Zobu
	Akçaalan Aliağa	Deresevindik Doğancılar	İbrahimkahya İdiş	Samralar Sandıklı

Gediz İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Alikahya Altıntaş Arapşalı Asaklar Aşıkpaşa Baltalı Camburt Camburt Gürleği Cebrail Cıvarı Gülek Çayçinge Çeçe Çeltikçi Çomaklar Çukurveren Dainler Dede Değirmen Derbent	Dörtdeğirmen Ece Efendi Köprüsü Eğlence Enüstü Erdoğan Eskigüney Eynehan Fırdan Gökler Gölcük Göynük Göynükveren Gümele Gümüşlü Güzüngülü Hacıbaba İlcasu Işıklar	İlcikveren Kapancık Karaağaç Karabacaklar Karacahisar Karaköy Kayacık Kıran Kızılüzüm Köpenez Kurtçam Küçükler Merkepveren Mınamak Muhipler Ovacık Pınarbaşı Pulat Pusatlar	Saruhanlar Saz Sazak Soğuksu Uğurluca Uçkuyular Vakıf Yağmurlar Yayla Yeğınler Yelki Yeni Yenice Yenigüney Yenisusuz Yukarısusuz Yumrutaş Yunuslar Zahman
Gediz İlçesi Şaphane Bucağına Bağlı Köyler	Şaphane Ayvacık Çam	Karakür Değirmendere Gaıpler	Kızılkotuk Körkuyu Uğurlugüme	Üçbaş
Simav İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Ahlatıcı Çeşme Ahmetli Aksaz Alakilise Aşağı Dolaylar Bahtıllı Beciler Beyce Çakırlar Çamlık Çavdır Çaysimav Çit Çüküler Dağyenice Darıcı Değirmenciler Demirci Divanıhıdır	Efir Eğdemir Eğırler Gebeciler Gıraman Gökçeler Göl Hacı Ahmet Oğlu Hacı Hüseyin Efendi Hamzabey Hisar İçiler İnlce Kalkan Karacahisar Karacaviran Karakoca Karamanca Karapınar	Kehiller Kelem Yenice Kestel Kırak Kiçir Kilise Koyunoba Kusumlar Kuşu Küplüce Maden Mamak Muradınlar Naşa Orey Orhanlar Ortacı Öreyler Pazar Azyaka	Pazarçokya Samat Sarıçam Savcılar Semer Sofular Söğüt taşlık Viranlık Yağıllar Yağmurlar Yakuplar Yavı Yemişler Yenice Yeniler Yukarıdolaylar

Simav İlçesi Dağardı Bucağına Bağlı Köyler	Gebeler Acemler Avcılar Bedirler Deresünnetçiler	Evciler Kaili Germi Gevrekler Gılmanlar İmrarlar	Kırkavak Köleler Köseler Külcü Sarkat	Taş Toklar Virancık
Tavşanlı İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Abdüsselam Ablum Ağa Akça Kilise Akceşehir Alabarda Alevcikebir Alevcisağır Ali Alpagut Arifler Artıranlar Aydınlar Ayvalı Balı Baş Bey Çakıllı Çaltılı Çardaklı Çıkrıcak Çınarcık Çıvgalar	Çoban Çobanlar Çukur Dedeler Demirbilek Derebent Derecik Doğanlar Dudaş Dulkadir Dutlar Dümrek Dümrek Kebir Eğriöz Elmaağacı Elmalı Emirler Erikli Eşen Gazelyakup Göbel Gölcük (Gümüş) Gölcük (Merkez)	Gürağaç Güzelyurt Hamitabat İsaköy Kadı Karacakaş Karaköy Karakişi Karapelit Karaşehir Karcık Kargılı Karlı Kavaklı Kayı Kıranşah Kışla Kışla Demirli Kızılçukur Kocayeri Kozluca Köprücek Köreken	Köseler Kuruçay Nusratlar Opanöz Ovacık Öksüzler Ören Sekbandemirli Soluğanlar Şahin Şahmelek Şapcı Şapcıdede Şıhlar Tepecik Tunçbilek Üyüceke Vakıf Yağmurlu Yataklı Yeni (gümüş) Yeni (merkez)
Tavşanlı İlçesi Domañıç Bucağına Bağlı Köyler	Hisar Ayğırlar Bege Bercin Beşmit Bozbelen Böçen Bulamur Burhan Bükerler	Çakıl Çarşanba Çiftlik Çok Çukurca Domur Durabey Erikli Fındıcak Fıranlar	Güçebe Güney Ilıcaksı Karakaya Karaköy Karamanlar Kırık Kozcağız Kozluca Küçük	Ortaca Ömerler Safa Sarat Saruhanlar Seydikuzu Soğucak Tıraz Yörgüç

Uşak İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Akse Bağbaşı Bozkuş Bölme Ciğerdere Çarık Çınarcık Çukurağıl Dağdemirler Dağyenice Elmacık Eskisaray Gögem	Hacıkadem Hocalar İkisaray İlyaslı Kalfa Kabaklar Karaağaç Karabeyli Karacahisar Karahasan Karlık Kayagıl Kediyönü	Kılcan Kırka Koyunbeyli Kudurkül Kuyucak Kürt Leşler Muharremşah Marlık Mende Mesudiye Mingrap Nadara	Ortaköy Ovademirler Paçacılaroğlu Saridere Selikler Selvioğlu Sorkun Susuzviran Ürün Yapağlar Yaşamışlar Zep
Uşak İlçesi Banaz Bucağına Bağlı Köyler	Banaz Ahat Alaba Bahadır Burhaniye Büyük Oturak Çorum Derbent Dümenler	Düzkışla Düzlüce Erceyiş Feluz Gedikler Gümle Halaçlar Hasanköy Hatıplar	İmrez İslamköy Kaplangı Kavacık Kayı Kızılcahisar Kızılcaşöğüt Kızılcaviran Kuşdemir	Küçükoturak Öksüz Paşacık Reşadiye Samra Susuz Şabanköy Ulupınar Yenice
Uşak İlçesi Karahallı Bucağına Bağlı Köyler	Karahallı Beki Buğdaylı Çokaklı	Delihıdırlı Dumanlı Duraklı Karabedirler	Karbasan Kavaklı Kaykılı kırkyaren	Külköy Paşalar
Uşak İlçesi Sivaslı Bucağına Bağlı Köyler	Sivaslı Akarca Azizler Budaklar Bulkaz Cabar Cinoğlu	Dedeballar Eldeniz Erice Ericeçiftliği Hacım Hanoğlu Karaboyalık	Karalar Ketenlik Kökez Kureyş Pınarbaşı Salmanlar Samatlar	Sazak Selçikler Tatar Yayalar
Uşak İlçesi Ulubey Bucağına Bağlı Köyler	Ulubey Akkeçeli Alfaklar Avgan Bekdemir Büyükkayalı	Çardak Hanyeri Has İshaklar Karayakuplu Katırcık	Kıran Köseler Kurudere Küçükkayalı Külçen ömürce Sülmenli	Şükranıye Tegen Tutluca

EK-33: 1960 Yılı İtibariyle Kütahya İlçelerine Bağlı Olan Bucak ve Köyler

Merkez İlçesi, Merkez Bucığına Bağlı Köyler	Ağaç Ahılar Ahılayaylası Akçamescit Akoluk Akse Alayunt Anasultan Andız Aydoğdu Belkavak Bosnaicedit Bölcek Büyüksaka Civli Çayca Çifteoluklar Çöğürler Çubukiçi	Damlalıkaraağaç Demirciören Dere Doğalar Doğarslan Dumlupınar Ekizüyük Elmalı Enne Etyemez Fincanburnu Gedikoğluçiftliği Gelinkaya Geriz Geven Göçeri Göveççi Göven Göynükviran	Haymana İn İnsaniye Karacaören Karaöz Kaynarca Kınık Kırkıllı Kirazlı Kızılcaören Koçak Körs Kumarı Kuyusınir Malatya Muhatboğazı Mustafalar Okcu Ortaca	Ovacık Parmakören Perli Pullar Sakaçiftliği Sekiören Sığırlar Siner Sofu Söğüt Teşvikiye Turgutlar Ürünluçiftliği Yaylababa Yenice Yonca Zığra
Merkez İlçesi Aslanapa Bucığına Bağlı Köyler	Aslanapa (B.M.) Abaş Ada Aslahanlar Avlağı Ballıbaba Bayat Bayramşah Bezirgân	Çakmak Çal Çamurluk Çömlekçi Çukurca Dere Emrez Göynükören Haydarlar	Karadiğın Kureyşler Kusara Musa Nöhören Ortaca Ören Pazarcık Pınarbaşı	Saray Sinekçiler Şihali Tava Terziler Tokul Yağcılar Yalnızsaray
Merkez İlçesi Köprüören Bucığına Bağlı köyler	Köprüören (B.M.) Ağaç Ağızören Arslanlı Atikyüreğil Bozcaüyük Darıca	Dedik Duğa Elmacık Eynegazi Gevrekseydi Gümüş İshakçılar	Karaağaç Karsak Kepez Kızık Kızılcaakaya Körpe Kükürt	Mahmudiye Seydiömer Sulu Sünnetyenice Yakaca

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus, Yayın No. 444, Ankara, 1963, 379-387.

Merkez İlçesi Sabuncu Bucağına Bağlı Köyler	Armuteli (B.M) Ahmetoğlu Akpınar Avdan Başören Bayat Bayramşah Çobanlar Doğuşah	Fındık Güllüdere Hamidiye İncik İnli Karacaören Kozluca Lütfiye Nusrat	Seydi Kırkıllı Sırören Sobran Sofca Söğütyaylası Sökmen Şıhkara Ulu	Yazlıca Kızılcäören Yumaklı
Altıntaş İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Abya Akça Alıncık Alibey Altıntaş Aykırıkçı Batak Beşkarış	Çakırsaz Çirlek Eftet Eğmir Gecek Genişler Gökçeler Işıklar	Karaağaç Kızkadın Kuyucak Mecidiye Murathanlar Osmaniye Oysu Pusam	Sadıkkarı Saraycık Sevdiğin Tatarmuhat Üçüyük Yalnızsaray Yapılcan Zemme
Altıntaş İlçesi Dumlupınar Bucağına Bağlı Köyler	Dumlupınar (B.M) Ağaçköy Alliören Akpulu Balcıdamı	Başkimse Büyükaşlıhanlar Çalköy Çiftlik Etdemir	Eyice Hamurköy Karaköse Keçiller Kızılcä	Küçükaslıhanlar Salkisaray Yüylük
Domañıç İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Borçin Böçen Bökerler Bulamur Çakıl Çamlıca Çarşamba Çiftlik	Çok Çukurca Domañıçkara Domur Erikli Fındıcak Fıranlar Güney	Ilıcaksu Karamanlar Kırık Kozcağız Kozluca Küçük Ortaca Peşemit	Sarot Saruhanlar Sefa Seydikuzu Soğucak Tiraz Yeşilköy
Emet İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Akse Altınviran Alpanus Arapşah Aşağıyoncaagāç Azant Bahatlar Bey Çalcağıl Çaldibi Çatak Çayır Değirmisaz	Doğanlar Eğrigöz Göncek Güldüren Halifeler Hamam Hasanlar Hisarcık Hocalar İğde İkibaşı Karaağıl Karbasan	Kızılbük Kızılcukur Kırgıl Konuş Köpürcek Kurtdere Kutlubeyler Kutluhallar Küreci Musalar Mümye Ören Samrık	Subak Sülyebala Sülyeeserler Sülyeşihlar Şıhçakır Şıhlar Tokat Ulaşlar Yağcık Yarış Yenice Yukarıyoncaagāç

	Dereli	Kayı	Sarıayak	
Emet İlçesi Örencik Bucağına Bağlı Köyler	Örencik (B.M) Abaş Afşar Ağarı Barağı Çam Çat	Çavdarhisar Çerte Demirölük Düşecek Efeler Esatlar Fakra	Gökağaç Gökler Hacıkebir Hacımahmut Halifeler Kızık Ömerfakih	Susuzkaya Şeyhler Tepecik Yağdıgın Zobu
Gediz İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Akçaalan Akçakaya Akpinar Aliğa Alikahya Altıntaş Arapşah Asaklar Aşıkpaşa Cebrail Civarıgürlak Çayçinge Çeltikçi Çomaklar Çukurvıran Dainler Dede Değirmen Derbent	Doğancılar Dörtdeğirmen Ece Efendiköprüsü Erdoğan Eskiğüney Eğence Fırdan Gökler Gölcük Göynük Göynükviran Gümele Gümüşlü Güzüngülü Hacıbaba Ilıcasu Işıklar İbrahimkahya	İğdiş İlçikviran Kapancık Karaağaç Karabacaklar Kaya Kayacık Kıran Kızılüzüm Köpenez Kurtcam Mınamak Muhipler Pınarbaşı Pulat Pusatlar Samralar Sandıklı Saruhanlar	Saz Sazak Soğuksu Uğurluca Üçkuyular Vakıf Yağmurlar Yayla Yeğınler Yelki Yeni Yenicearmutcuk Yenigüney Yumrutaş Yukarısusuz Yunuslar Zahman
Gediz İlçesi Şaphane Bucağına Bağlı Köyler	Şaphane (B.M) Ayvacık Çam	Değirmendere Gaıpler Karakür	Karamanca Kızıloltuk Körkuyu	Uğurlugüme Üçbaş

Simav İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Ahlatıcı Çeşme Ahmetli Aksaz Alakilise Aşağı Dolaylar Bahtıllı Beciler Beyce Çakırlar Çamlık Çavdır Çaysimav Çit Çüküler Dağyenice Darıcı Değirmenciler Demirci Divanılıdır	Efir Eğdemir Eğirler Gebeciler Giraman Gökçeler Göl Hacı Ahmet Oğlu Hacı Hüseyin Efendi Hamzabey Hisar İçiler İnlise Kalkan Karacahisar Karacaviran Karakoca Karamanca Karapınar	Kehiller Kelem Yenice Kestel Kırak Kiçir Kilise Koyunoba Kusumlar Kuşu Küplüce Maden Mamak Muradınlar Naşa Orey Orhanlar Ortacı Öreyler Pazar Azyaka	Pazarçokyaka Samat Sarıçam Savcılar Semer Sofular Söğüt taşlık Viranlık Yağıllar Yağmurlar Yakuplar Yavı Yemişler Yenice Yeniler Yukarı Dolaylar
Simav İlçesi Dağardı Bucağına Bağlı Köyler	Gebeler Acemler Avcılar Bedirler Deresünnetçiler	Evciler Kaili Germi Gevrekler Gılmanlar İmrarlar	Kırkkavak Köleler Köseler Külcü Sarkat	Taş Toklar Virancık
Tavşanlı İlçesi Merkez Bucağına Bağlı Köyler	Abdüsselamdemi rli Ablum Ağa Akçakilise Akcaşehir Alabarda Alevebüyük Aleveküçük Ali Alpagut Arifler Artıranlar Avcılar Aydınlar Ayvalı Balı Baş	Çınarcık Çıvgalar Çoban Çobanlar Çukur Dedeler Demirbilek Derbent Derecik Doğanlar Dudaş Dulkadir Dutlar Dümrekhüseyinpaşa Dümrekulu Eğriöz Elmaağacı Elmalı	Gürağaç Güzelyurt Hamitabat İsa Kadı Karacakaş Karakaya Karakişi Karapelit Karaşehir Karcık Kargılı Karlı Kavaklı Kayı Kıranşih Kırkkavak Kışla	Merikli Merkezzölcük Merkezkara Merkezzozluca Merkezyeni Nüsraflar Opanöz Ovacık Öksüzler Ömerler Ören Sekbandemirli Soluganlar Şahin Şahmelek Şapcı Şapcıdede Şihlar

	Bey Bege Bozbelen Burhan Çakıllı Çaltılı Çardaklı Çıkrıcak	Emirler Eşen Gazeleyakup Gevrekler Göbel Gümüşgölcük Gümüşyeni	Kışlademirli Kızılçukur Kocayeri Köprücek Köreken Köseler Kuruçay	Tepecik Tunçbilek Üyücük Vakıf Yağmurlu Yataklı
--	---	--	---	--

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Tekin, Emre
Uyruğu : T.C.
ORCID : 0000-0002-5102-936X

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Anabilim Dalı	2024
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Anabilim Dalı	2019
Lisans	Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi / Tarih Bölümü	2016

Yabancı Dil

İngilizce, Rusça

Yayınlar

Makale

Tekin, Emre. “Demokrat Parti Kütahya Milletvekili Dr. Ahmet İhsan Gürsoy’un Siyasi Yaşamı ve Yassıada Mahkemeleri’nde Yargılanma Süreci (1946-1961)”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10 (1), 2024, 19-39. <https://doi.org/10.21551/jhf.1444644>.

Bildiri

Tekin, Emre. “Bitlis’te Kayak Sporunun Tarihsel Gelişimi (1934-1970)”. *VIII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 23 Haziran 2021.

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Emre TEKİN
Öğrenci No	20920006021
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	
Statüsü	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora

Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	Demokrat Parti Döneminde Kütahya (1950-1960)

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	359
İntihal Tespit Programı	Turnitin
Benzerlik Oranı (%)	7
Tarih	19.12.2024

* Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Danışman		Öğrenci
Adı Soyadı	Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ	Emre TEKİN
İmza		
		Tarih 19.12.2024